ଚନ୍ଦ୍ରୋଦ୍ଧାର

(କାବ୍ୟ)

ପ୍ରଣେତା

ଶ୍ରୀ ନୀଳାଦ୍ରି ଦତ୍ତ

ଡାକ୍ତର, ଜାନୁଗଞ୍ଜ, ଭଦ୍ରକ ।

ପ୍ରକାଶକ

ଶ୍ରୀ ମହେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଦତ୍ତ

(ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ)

୧୯୩୪

CHANDRODDHARA

BY

Dr. NILADRI DUTT

JANUGANJ,

BHADRAK

Published by

MAHENDRA PRASAD DUTT.

Rs. 1 / 8 /- ମୂଲ୍ୟ ଟ ୧୪ ଅଣା

PRINTED BY

Lakshmi Kanta Mahapatra B. A.

GOPINATH PRESS

BHADRAK

Dr N DUTTA

ପୁରୀ ସାମନ୍ତ କଲେଜର ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରଫେସର
ଶ୍ରୀ କାହ୍ନୁ ଚରଣ ମିଶ୍ରଙ୍କର
"ସାହିତ୍ୟ ସମୀକ୍ଷା"ର ମନ୍ତବ୍ୟ—ପୃଷ୍ଠା ୨୪

……………ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପରେ ଭକ୍ତ-ନାରାୟଣ, ଉଭୟଙ୍କ ମହାକାବ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିରେ ଲେଖନୀ ଚାଳନା କରିଅଛନ୍ତି। ତାଙ୍କ ଦେବୋଦ୍ଧାରକୁ ଏକ ମହାକାବ୍ୟ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ। ଏହି କାବ୍ୟ ନିଜର ମୌଳିକ ଶ୍ରୀରେ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ। ଏହାର ଭାଷା ଓ ଭାବ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ। ଏ କାବ୍ୟ ଉଦ୍ଦୀପନା ମୂଳକ। ଏଥିରେ ମହାକାବ୍ୟର ସକଳ ପ୍ରକାର ଲକ୍ଷଣ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ କେତେକ ଲକ୍ଷଣରେ ଏହାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପରିପୂର୍ତ୍ତି ଲାଭ କରିଛି……………

ଭୂମିକା

ମହାଭାରତର ଦ୍ରୋଣପର୍ବ ଅନ୍ତର୍ଗତ 'ଅଭିମନ୍ୟୁବଧ' ଉପାଖ୍ୟାନ ଅବଲମ୍ବନରେ **ଚନ୍ଦ୍ରାବୀର** କାବ୍ୟ ଲିଖିତ । ଚନ୍ଦ୍ରଦେବ ସୋମପୁତ୍ର ହୋଇ ଅର୍ଜୁନ-ପୁତ୍ର ଅଭିମନ୍ୟୁ ରୂପରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଓ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରରେ ସପ୍ତରଥୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିହତ ହୋଇ ପୁନର୍ବାର ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ କରିବା କଥା ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

ଏ କାବ୍ୟର ନାମ 'ଅଭିମନ୍ୟୁବଧ' ନ ହୋଇ 'ଚନ୍ଦ୍ରାବୀର' ହେବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ପାଠକମାନେ କାବ୍ୟଟି ପାଠ କଲେ ଜାଣି ପାରିବେ । କବି ଏଥିରେ କେବଳ ପୌରାଣିକ ଆଖ୍ୟାୟିକା ମଧ୍ୟରେ ଘଟଣାକୁ ଆବଦ୍ଧ ନ ରଖି ସ୍ୱକୀୟ-କଳ୍ପନା ବଳ ଓ ବହୁମୁଖୀ କଳ୍ପନାର ଅଦ୍ଭୁତ ଉନ୍ମେଷ କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ଜଣେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଦେଶପ୍ରେମୀ । ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଓ ଅଭ୍ୟୁଦୟର ସଂଗ୍ରାମରେ ବ୍ରତୀ ଏ ଜାତି ଉନ୍ନତ, ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଗଠିତ ମାନବ-ଜୀବନ ଗଢ଼ି ତୋଳିବା ଅଭିପ୍ରାୟ କରିବା, ତାଙ୍କ କବି ଜୀବନର ସାର୍ଥକତାର ପରିଚାୟକ ।

ଚନ୍ଦ୍ରାବୀରର ଛନ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗରେ ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ହେଲେ ମଧ୍ୟ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସର୍ଗ ମିତ୍ରାକ୍ଷର । ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ସର୍ଗମାନଙ୍କର ଭାଷା କିଛି ଜଟିଳ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ମଧ୍ୟ କବି ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ଭାବ ଓ ଦୃଶ୍ୟ ଚିତ୍ରଣର ଅବତାରଣା କରିଅଛନ୍ତି, ତେଣୁ ଭାଷା ସରଳ ହେବା ଅପେକ୍ଷା ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ ।

ମିତ୍ରାକ୍ଷର ସର୍ଗ ଗୁଡ଼ିକ ଅତୁଳ ମନୋରମ ଓ ସୁଖପାଠ୍ୟ । ସେଥି ମଧ୍ୟରେ କବିଙ୍କର କଳାକୁଶଳତା ସେଥିରେ ଅଧିକ ଫୁଟି ଉଠିଛି ।

ପ୍ରକୃତି ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଚନ୍ଦ୍ରାବୀରର କବି ସିଦ୍ଧହସ୍ତ । ସେଥିରେ ଓଡ଼ିଆର ଆଧୁନିକ କବି ଜଗତରେ ତାଙ୍କ ତୁଳନା ଏପରି ଖୁବ୍ କମ୍ ଦେଖିବାକୁ ପାଇ ନ ଥାଉ । ମଧୁର ଓ କରୁଣ ରସ ସଙ୍ଗରେ ସେ ଅଭିନବ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଅଛନ୍ତି, ବୀର ଓ ରୌଦ୍ରାଦି ରସ ପ୍ରୟୋଗରେ ମଧ୍ୟ ତୁଳନା ନାହିଁ । ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦର ଚନ୍ଦ୍ରାବୀର ଭିତରେ ପ୍ରୟୋଗ ଓ ଯୋଜନା ତାଙ୍କର ବହୁମୁଖୀ ଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ଦିଏ ।

ଆଶାକରେ କବିଙ୍କ ମନୋବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ପାଠକମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଜୟ କରି ସେ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଉନ୍ନତି ଲାଭ କରନ୍ତୁ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରାବୀର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଭଣ୍ଡାରରେ ନିଜର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିବ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରୁଥିବ । ଇତି ।

ଭଦ୍ରକ } ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର

ଆଉ ସବୁ ପୂଜ୍ୟ ମୋର ଗୁରୁ ଦୁଇ ଜଣ

ଭକ୍ତ ରାଧାନାଥ, ଗୌରବ ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ

ନିଜକଥା

ମୁଁ କେତେ ଦିନ ଅବଧି—ମୁଦ୍ରିତ ଏହି ପୁସ୍ତକର ଅନେକ ଦିନ ଅପେକ୍ଷାରେ ମୋ ସାହିତ୍ୟର ସନ୍ତାନମାନେ । ଏହା ଲାଭ ଶାଖାରୁ ପରିଚ୍ଛେଦର ପୁସ୍ତକ ଆକାରରେ ବାହାର ହେବ ପରିକଳ୍ପନା, ଦୁଃଖ ସମ୍ପାଦନାଦି ଅନୁପାତର ପକ୍ଷ ମୋତେ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଦେଖି ପାଇବାକୁ ହୋଇଛି । ଶେଷରେ ମୋର ସୁହୃଦ୍ବର ପ୍ରଭାତକୁମାର, ଏମ୍ ଇ ସ୍କୁଲର ହେଡ଼ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀମାନ୍ [illegible] ଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଓ ଆନୁକୂଲ୍ୟରୁ ବହି ଖଣ୍ଡିକ ସର୍ବସାଧାରଣରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ପାରିଲା । ଏ ନିମିତ୍ତ ସେ ମୋର ଧନ୍ୟବାଦାର୍ହ ଓ ଅଶେଷ କଲ୍ୟାଣ ଭାଜନ ।

ଏଥିରେ ଯେଉଁ ସମସ୍ତ ମୁଦ୍ରା ପ୍ରମାଦାଦିର ଦୋଷ ରହି ଗଲା ସେ ସକାଶେ ମୁଁ ସୁଧୀ ପାଠକବର୍ଗଙ୍କ ପାଖରେ କ୍ଷମା ଭିକ୍ଷା କରୁଅଛି । ଇତି ।

ଶ୍ରୀ [illegible] ଦାସ

ଓଁ

ଉଦ୍ବୋଧନ

ଆହ୍ୱାନ ।

ଓଠ ମା ଯାଜ୍ଞସେନି, ଦେଖ, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭାରତ !
ଡାକେ ତୋ ଅଧମ ସୁତ ଭକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦେ ।
ମନ ପ୍ରାଣ ଏକ କରି ଶ୍ରୀପଦ ପଙ୍କଜେ
ଅମର ବାଞ୍ଛିତ ଚିର-କାମ-ଦୈବ୍ୟ ଯହିଁ;
ଯେଉଁ ପଦେ ମାଗଇ ଭିକ୍ଷା, ତ୍ରିଲୋକ ତାରଣ,
ସେକାଳୁ ବାରେକ ତୋ ବାଣୀ ମୁଦି କରଣ ମୋର,
କବି-କର୍ଣ୍ଣ-ବିହାରିଣୀ ଅଛୁ ଯେ ସଦା ।
ଦେଖନ୍ତୁ ଭାରତବାସୀ ସେ ସାହା କରଇ
ବାଣୀ, ସେ କରଦା ପଦେ ଭୁଅଇ ତା ବାଣୀ
ପୂର୍ଣ୍ଣ, ଘୁଞ୍ଚ ତାଙ୍କ ମନୋଭ୍ରମ, ତୁଷଇ ତୋ
ଶ୍ରୀପଦ-ପଙ୍କଜ ଏକା ଚରିତାର୍ଥ ପାଇଁ,
ସର୍ବ-କଣ୍ଠ-ବିହାରିଣୀ ତୋ ବାଣୀ ଭୂଷଇ
ନିର୍ମଳ, ଅତିକାଳୁକ୍ତି ଭଣ୍ଡାରେ ବଚନ ।
ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ଭାରତର ନେତ୍ରି ବନ୍ଧୁ ଦୂର କରି,
ଲୁବ୍ଧ ପ୍ରାଣେ ଚଳନ୍ତୁ ଯଥା ଭୂମୀଳନ;
ପ୍ରଥିତ ନେତ୍ରର ଭକ୍ତି ଶ୍ରୀପଦେ ତୋହର,
ସ୍ରୋତସ୍ୱିନୀ ସ୍ରୋତ ଯଥା ଅମୃଧ ବନ୍ଦେଶ,
କରିବା ଆଉରେ ଧାଏଁ ସତତ ସ୍ନେହରେ ।
କୃପାସ୍ମିତି ଗଜନି ଯେ ସନ୍ତାନ ବଂଗରେ !
ଦୁଲଭ ବନ୍ଧନ ହୋଇ କରଛି ବାସନା,
ଭକ୍ତ-କଲ୍ପନା-ନିର୍ମିତ କାବ୍ୟକୁଞ୍ଜ ତବ
ଯହିଁ ତୋଳି ମାଳା ଗୁନ୍ଥି, ଦିଅନ୍ତି ତତାରି
ମାତୃଭୂମି କରେ; ତେଣୁ ମନରେ ନା ପରେ,
କିନ୍ତୁ ଯଥା ଜନନୀକୁ ଲାଗେ ଶିଶୁବାକ୍ୟ,
ସେହି ମା ଏବେ ମା ଯତନେ ଜନ-ଦୟାମୟୀ !
ଦୟାବନ୍ତ ଧନ୍ୟପଥ ଶୁଣ ସୁତ କଥା ।
ପ୍ରବଳ ବାସନା ମନେ କହିବାକୁ ମାତେ !
ପଡ଼ଇ ଅର୍ଥ କଥା ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ
ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ଗର୍ଭସ୍ଥ ଅର୍ଜୁନ ଆତ୍ମଜ—
ନିର୍ଭୀକ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଯେ କୌଶଳେ ରଣେ
ଯେ ପୂର୍ବେ ଷୋଡ଼ଶ ବର୍ଷ ଜନ୍ମେରୁ ବଳ୍ପୁଷ
ଭେଦିଥିଲେ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ସ୍ୱଜ୍ଞ ଭୁଜବଳେ,
ନ କାନ୍ତି ଭେଦ ଯାହା ପାର୍ଥ ବିନା କେହୁ ।।
ଯେ କୌଶଳେ ସପ୍ତରଥୀ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଆଦି
ବଧିଲେ ଯଦିବି ପିତ୍ୱେ ଅନ୍ୟାୟ ସମରେ
ବଧାଗ୍ନେ ନିଷ୍ଠା ପୁଣି ଜନକେ ଶିଖୁଛେ

ମଗ୍ନ ଧର୍ମ୍ମ ତରଙ୍ଗିତେ, ସାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ହୋଇ
ଲୁଣ୍ଠିବାକୁ ଧର୍ମଫଳ ଥିଲେ ହିନ୍ଦୁ ।
ସ୍ୱର୍ଗଅ ବାସନା ରହି ଚିନ୍ତାରେ ମୋହିତ
କରିଲ ଯେଉଁପେ ନନ୍ଦାବନ୍ଧ ବ୍ୟାସ କବେ
ଶ୍ରୁତି ଭୁଲାର୍ଥଜ; ଶୁଣୁ ଷିତେମ ଜଳିଲ ଯେ
କାଞ୍ଚଣୀ ପୂର୍ବନେ; ମନ୍ତ୍ରେଁ୍ୟ ଅନନ୍ତ ବିମୋଦ,
ଶତେକ-ପର୍ଯ୍ୟଷ୍ଟ-ବାର୍ଣ୍ଣା-ଭରତ, ଭରତେ,
କଳି-କଳୁଷ-ତାମସ ନାଶୀ ଧର୍ମଭୂମି ।
ହେମାତଃ ! ପାଶରେ ନ୍ୟଥ ମୋତେ ଯେ ଶକତ
ଯାଁ ଘଟୁଣେ ମହାମୂର୍ଖ*କାଳିଦାସ ଅଭ
ମହାକବି ନାମେ ଖ୍ୟାତ ଖାଣ୍ଟୁ ହିମବନ୍ତରେ;
ଏତ ମୋ ଲେଖନୀ ଅଳ ତୋ ଶବଦ ଶୁଣି,
ଶୁଣୁଥିଲେ ପ୍ରାଚୀନେ ଲୋକ ଯେଉଁପେ ଦୈବିଏ
ଅକାଶର ଦୈବବାଣୀ ସାଧୁ ସେବ୍ୟ କର୍ଣ୍ଣି,
ନିଜତ୍ଥିଲେ ମହାକାବ୍ୟ ବ୍ରୁତ ବୃନ୍ଦ ଅଦ
ଅଭିଷିକ୍ତ-ଘଟେନୀ ଫଳତ ପୁରୁଷ,
ଯା ଲଭି ପାଠୀନା ନାଟ ପ୍ରାଚୀ ପଡ଼େଶର,
ସୁକବି ଦଦେବର-କାଳ କାଳସ୍ତ ଦେଖି ।।

କୌରବ ସଭା ।

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ ।

ଶୁଦ୍ଧ-କୁଳୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭବି ମହାବୀର ବୃନ୍ଦ,
ସହିତେ ଦଶାଙ୍କମ ଧର୍ମ୍ମସୂତ ଯୁଧିଷ୍ଠିରେ,
କୌରବ-ପାଣ୍ଡବ-ଯଦୁ-ସୃଞ୍ଜୟ-ପଞ୍ଚାଳ,
ଜନ୍ମାନ୍ଧ-ଗାବଳଧର ପୁତ୍ର ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
ଭିନ୍ନ ମନୋରଥେ କହେ "କିହେବ କିହେବ !
ଏତ ବାଣ ଅଣି ଦେଇ ଦ୍ରୁଷ୍ଟ ଯୁଧିଷ୍ଠିର
ମୋ ନାନ ବାଘନା ଏବେ କହର ପୂରଣ ।
କିଏବା ତାହର ଖାତ୍ରୁ ଏବୋର ଫଳଦଞ୍ଚ
ନାଳୁର୍ଦ୍ଧା ଶନ୍ତ, ଦଣ୍ଡୁ ଧନେ, ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ;
ତାଙ୍କର ଅତଙ୍କ ଯଥା ଦେଖି ମନ୍ତ୍ର ନେବି,
ଅତନ ଅନନ୍ତଶ୍ରୀକର ତଳେ ଦିନ୍ଦୁରେ ।"
ବହୁମଧ୍ୟେ ଶୁଣ ବୃଦ୍ଧ ଦ୍ରୋଣ କର୍ଣ୍ଣ ଅଦ
ପାଣ୍ଡୁର ନିମିତ୍ତ ସାଦ୍ୟ କବେବଳ ମନ୍ତ୍ର-
ମଳନ ନିର୍ବାଣ ଯଥା ଭବ ଲୁହିପଛ,
ଶୂନ୍ତୁ ଯେଉଁବ ଗ୍ରାସେ ତାଙ୍କ ପଥ ଶୂନ୍ୟ ପଡ଼ି;
କିମ୍ବା ତାରକା ପର ନିଶାନ୍ତେ ପ୍ରଭୁତ
ସୁଏ ଲୁଚିଯାନ୍ତି ଯଥା ଜବ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟେ;
ବସନ୍ତି ସଭାରେ ସବେ ବସିଛନ୍ତି ମୌନେ ।
ସଭାମଧ୍ୟୁ ଉଠି ତହୁଁ କହନ୍ତି ସଦର୍ପେ
କର୍ଣ୍ଣ, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଶତ ସୂର୍ଯ୍ୟ ସମତେଜେ
"କିପାଇଁ ହେ କୁରୁପତି ବୃଥା କର ଭୟ,
ଜାହାକୁ କି ପାଇ ଅଛ ବଳ ବୀର ଶତ,
ଭାଇଙ୍କ ବାହୁ-ଶୁଷ୍ମ ରକତ ମାଗୁଛ;
ଦେବଙ୍କୁ ଅଶାଇ ମାତା ବଣ୍ଟୁ ପାଇ ନାହିଁ ?
ତବ ଜନ୍ମ-ଭୂମି ଯାହା ଶୂନ୍ୟ ନିର୍ଭୟର;
କହଣୀ ସାହାଲଜି ଅଭିଳ ଭୂପତିନ,
ଦୋହନ୍ତି ସନାତନ କେବଳ ନୋଷ୍ଟିବ ନେନ୍ଦୁନ
ପାଣ୍ଡୁ ସୂନ୍ୟ ମାତା ଅଙ୍କ ଏହି ଧନ୍ୟ ତଳେ,
ଯତବଧି ତାନ୍ତ୍ର ସ୍ତ୍ରୀ ସୁତେଦେ ଗଳନେ ।
ଥିଲେ ବୃଷ୍ଣ ପିତାମହ ଛାରଣ, କୁଳଧାତ୍ରୀ,
ନ ଦୁର୍ଦ୍ଧେଲ ଭଦବସତେ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ଘରେ ।
ହେ କୌରବ ନାଥ! ଡରନ୍ତ ନକର ଭାବନା,
ତୁଣ୍ଡାଧ ନନ୍ଦାନ କର ଏହି ପଣ,"
(ଦେତେବଳ, ଛପନ୍ତୁ ଅଗ୍ନି ଏକାତ୍ମୀ ଭେଦେ
ସ୍ତୁତାନ୍ତ ଭାବୁକା ପନ ଭତ୍ର ଜ୍ୟୋତିଃ-ପୁଞ୍ଜ
ଅସାଧ୍ୟ ବସୁନ୍ଧର ତେଜ ତୀବ୍ର ଜ୍ୟୋତି ତୋର୍ଣ୍ଣ
ପରନ୍ତ ନାଶିଣୁ ଘୋରେଶ କିଦାସ ମଧ୍ୟାହ୍ନେ

*କଥିତ ଅଛି କାଳିଦାସ ମୂର୍ଖ ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ନିକଟରୁ ବର ନେଇ ହୋଇଥିଲେ ।

ଏକା ମୁଁ କରିବି ଯୁଦ୍ଧ, ନାଶିବି ସଂସାର,
ପାଣ୍ଡୁ କୁଟିଳ ଧର୍ମ ଭୀଷ୍ମ ଧର୍ମ ପୁତ୍ର ଆଦି,
କୁଟିଳ ନ ରଖିବେ କେହି ନାଶ ହେବା ପାଇଁ;
ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ହେବ ଧନ୍ୟ, ମହା ଶତ୍ରୁନାଶ ତାଙ୍କ
ନାମ ଶିର ଚିହ୍ନି, ଯଥା ସାଗର ଗର୍ଭରେ
ମିଳେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜଳସ୍ରୋତ; କହିଲି ନିଶ୍ଚିତ,
ନ ଅତୁଳ ଶାର୍ଯ୍ୟ ଏତେ ଧନୁର୍ଦ୍ଧର କର୍ଣ୍ଣ,
କ୍ଷୁଦ୍ର ଅନ୍ଧ-ଜାତି-ରକ୍ତ ସୁବଶେ ଯା ଦେବେ ।”
ଅବର୍ଣ୍ଣି ଭୀଷ୍ମ ତହୁଁ କର୍ଣ୍ଣ ବୀରବର
ତରୁଣ ବଦନ ହେଲା ଆରକ୍ତ ବରଣ,
ତରୁଣ ଅରୁଣ ଯଥା ନିଶାନ୍ତେ ଗଗନେ;
ଲୋହିତ ଲୋଚନୁଁ କ୍ରୋଧେ ଛୁଟେ ଜ୍ୟୋତିଃରେଖା,
ଯୁଝେ ଅଗ୍ନି କୁଣ୍ଡୁ ଯଥା ଅନଳ ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ,
କମ୍ପିଲା ଦେହ ସଘନେ, କର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱନ ରବେ,
କମ୍ପେ ବଜ୍ର ରବେ ଯଥା ଧରାନ୍ତ ପଙ୍କଜ,
ସନସ୍ପୃହା ଭର ଦେବେ ଧନ ଆଚ୍ଛାଦିଲ;
(ଅବରୋଧ ଭଞ୍ଜନର ଶୂନ୍ୟ ପଥ ନାହିଁ ।
କିମ୍ବା ଧର୍ମଭୂମି ଯଥା ଲୁଣ୍ଠଣ ଭୂକମ୍ପରେ
ପ୍ରାଧ୍ୟତ୍ୱର, ଶୀତ-ଅନ୍ଧ ପାପୀ ଲୋକବର ।
ଶତ୍ରୁ ଅତଳ ଜଳନ ଶୁଣି ଏହି ବଚନ,
ହତୋତ୍ସାହ, ଅମ୍ଲାନ ଦୈର୍ଘ୍ୟ ମନ୍ଦାର,
ଦ୍ରୋଣାଦି କର୍ଣ୍ଣଙ୍କୁ, ସଙ୍ଗ ଦେଖିଲେ କ୍ରୁଦ୍ଧାସ୍ୟ,
ଜାଣି ଏ ଅଧିବେଶ କାର୍ଯ୍ୟ ଭାଳି ମହାରଥୀ,
ଜେନାପତି ପଦେ ଦେବେ ଦ୍ରୋଣଙ୍କ ବରଣ ।
ସନ୍ଧୁ ନିନାଦ ଶୁଣି କାନନେ ଦେହେ,
ଉଦ୍ୟାନେ ଉଠିବେ ଜାଣି ଏକାଧିକ୍ୟରେ ?
ଶତ ମୁଖେ ସାଧୁ ଧରି, ବୀର ଦର୍ପ ପୂରି,
ଦେଖ ଶଙ୍କିତ ହେଲେ ବୀର ବୀରବୃନ୍ଦର,
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଭୀ ଶଙ୍କେ ପଡ଼ିଲେ ଶିର ନତେ
କୋରବ ଭାଷିଲେ ସ୍ତୁତି ବାଣୀ ସାରକେଶ୍ୱର,
ନାଶିଲେ ଅଧି ଦେବା ନାହିଁ ନାଶିଲ ଧନୁ,
ସାରସ୍ୱତର ଦେବା କର୍ଣ୍ଣ-ବ୍ରଜ ଲୋକ ।
ବସୁଧାଦେବର ଅଧାରନ୍ତି ଭୂର୍ଜି ଓ ସ୍ୱର୍ଗବେଶେ,
ଦୁର୍ଦ୍ଧି ଦୁନ୍ଦୁଭିର ଧ୍ୱନି ହେଲା ପ୍ରକାଶିତ,
ଧନକୁ ଧନାକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ସ୍ତୁତି ଉପରେ
ନରଭୂଷଣ ସ୍ତୁତିବାଦକ ମନ୍ତ୍ର ହେଉଥାନ୍ତେ
ସମ୍ମେଳନ ରୋଧି ସର୍ବ ସାରେଶ୍ୱର ମଣ୍ଡଳୀ,
ଜାନନ ଦର୍ଶିବେ ଭୁଲି ଦାଶିବାକୁ ଦେବେ,
ଉଚ୍ଚ ଲେଖେ ମହାଦେବେ ଅନଳ ସଦୃଶ,
ଯୋଗେଶ ଅନନ୍ତ ଯଥା ପତଙ୍ଗ ଉଦ୍ଦେଶେ
ଅଗ୍ନି କୁଣ୍ଡ ରଜ୍ୟାଦ ଦେଖି ଆସ୍ୱାଦ ଧୋଇ ।
ଏ ଆସ୍ୱାଦ ବାଣୀ ଶୁଣି କର୍ଣ୍ଣ ଧୀରବର,
କୁରୁପତି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, ଭୀଷ୍ମ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର,
ଭରସା ପାଇଲ୍ଲ କିବା ଅତୁଳ ସମୁଦ୍ରେ,
ପାଇଣ ଯେ ଜଳେ ତଣ ଜୀବନ-ରକ୍ଷିଣୀ,
କହିଲା, “ହେ ସାରକର୍ଣ୍ଣ ! ଜଗିଥାଉ ତୁମ୍ଭେ
ତୁମ୍ଭେ ଶିଖାଇଛ ଏହୁ ସମର ସାଗରେ,
ତୁମ୍ଭ ବିନା କେ କରିବ ମୋହେ ଏ ହସ୍ତରେ,
ବସୁଧା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ନିଦ୍ରେ ତେବେଦେବ ଅତେବ
ଅସ୍ତ୍ର ଧରେଣ, ମନୋବାଞ୍ଛା କର ମୋ ପୂରଣ,
ବିନାଶି ପାଣ୍ଡବ-ବଂଶ ଭରତର୍ଷି ଥନ୍ଦଳ,
ହିଂସା ଅଗ୍ନି ନିର୍ବାପିତ କର ମୋ ହୃଦୟୁ,
ଶାନ୍ତ୍ୱନା ଦିଅ ଦଣ୍ଡ ଅନନ୍ତ ଜୀବନେ” ।
ନର୍ମ୍ମିଳ କୁଲାଚାର୍ଯ୍ୟ, ପ୍ରଶାନ୍ତ ମନ୍ଦିର
ଏତେବେଳ ଯାଏ ବସି ଥିଲେ ସ୍ଥିର ଭାବେ,
ଧୂଳି ଦ୍ୱିଜାନ୍ତ ଯଥା ରୋଧ ଦୃଢ଼ବ୍ରତେ,
ଜାଗତ୍ରେ ଦର୍ଶକୁ ସଙ୍ଗ ହୋଇଲେ ସ୍ତୁତିଜ;
ସ୍ୱୀୟ ପ୍ରତିବାକ୍ୟ ଧରି ଠିକ ହେଲା ପାଦେ ।
କହିଲେ “ହେ କୁରୁପତି, ଶୁଣ ମୋ ବଚନ
କାର୍ଯ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ନୋହିବ କେବେଁ ବାକ୍ୟ ଅହଂକାରେ,
ଗର୍ଜନକ୍ ମେଘ ଯଥା ବର୍ଷିଣ ଅଳପ,
ଔଦ୍ଧତ୍ୟ ନ ସମ୍ଭୁଳା, ହେବ କେବେ

ନୃମୁଣ୍ଡ ଭୂଷଣ ନେତ୍ରେ; ନଳକର ପାଣି,
ପ୍ରେମ ଉତ୍ପଳରେ ନେତ୍ର, ଶୋଭାଇଲେ କମଳ
ଦ୍ବିଜ ତଥା ଗାଲେ; ଶ୍ରୀକୃତ ସହିତ,
ଏ ଦେଶ ଏ ଗାନ କମ୍ପା ଯନ୍ତ୍ର ବଳିଅଟ,
ଚକ୍ର ପଦ୍ମ ହସ୍ତେ ହିମା ସାମାନ୍ୟ ଶରୀର ।
ସାଗର ଭୂପତି ସମ୍ପଦ, ଦେଖିଲେ ସମସ୍ତେ,
ନକ୍ଷତ୍ର ମଣ୍ଡଳରୂପି ମଧୁର ଶୋଭିତ,
ବଜ୍ରାଗ୍ନି, ଶାତନ ଥାଏ ସମ୍ଭବ ମଣ୍ଡଳେ;
ବନଲୁଣ୍ଠିତ, ବକ୍ଷଦର୍ଶୀ ଶୃଙ୍ଗସଙ୍ଗ, ପୁଣି
ଦୃଷ୍ଟି-ପୂର୍ଣ୍ଣ, ଦେଖ ସତ୍ତ୍ୱମାନେ, କର୍ଣ୍ଣ ଦେବ
ସେନାପତି ଧନ୍ଦେ, ଅପେକ୍ଷ କି କଳିତ ଏହା ?
ସାଧାରଣ ଜନ ଯାଏ ଅଛନ୍ତି ମନ୍ତ୍ରେ,
ପ୍ରକୃତି-ସମର୍ଥ-ବାଦ ସ୍ତୁଏ ସଦ ନେତ୍ର,
କର୍ଣ୍ଣ ଦେଖାଇଲ ଚକ୍ଷୁ, କଳ୍ପନାକ ଏହି ?
ସ୍ବର୍ଗାଶ୍ରମ ଯାଜ୍ୟ ସ୍ତୁତି କର୍ଣ୍ଣ ବୀରେବର
ପ୍ରଣ୍ମତ ପଦ୍ମ ନଥା ତଡ଼ିତ୍ ଗାଙ୍କିଳ,
ଅଗ୍ନି ଭୂଷଣ ପାର୍ଶ୍ଵ ମିଶିଲ ନଳିନେ;
ସାହସ୍ର ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ- ସୂର୍ଯ୍ୟ, କବାଟେ, ଅଥବା,
ନେଡ଼ିଲ ଶରଦ ମେଘର ଛିଦ୍ର ପଥ,
ସ୍ବର୍ଗ ଗଗନ ଯଥା ଜୋଜନ ସୁଦର୍ଶ;
ଦେଖିଲ ସମ୍ପର୍କ କଥନ, ଶୃଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗ ସମର,
ନିତ୍ୟ ନୟନ ନାହିଁ ପାପ ନିଜ ବଳେ;
କର୍ଣ୍ଣବେଗ ଲିଙ୍କ ବର୍ଷ ନକ୍ଷତ୍ର ଅନନ୍ୟ
ଭୂତଳେ ଜନରେ ଦୃଷ୍ଟି ଛାଡ଼ି ବର୍ଣ୍ଣ କର ।
ଧର୍ମ୍ମ-ଫଳ ଫଣୀ ଶିରେ ସାଜାଇଲେ ଦୁଇଟି,
ସଂବାଦରେ ପଣା ବଥ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦେଖି,
କର୍ଣ୍ଣେଶ୍ୱର ବୃଦ୍ଧ ବୃନ୍ଦ ଏକଇ ପାଞ୍ଚାଲେ,
ହର ଶିବ ନୀର କଲେ ଦେବନ ପଞ୍ଚରେ ।
ସମ୍ପ୍ରତି ଚନ୍ଦ୍ରେ ନନ୍ଦେଳ ଲୁଟା ଲୁଚି,
କର୍ଣ୍ଣ ଅପମାନ କଲା ସ୍ଥାପିତ ପାଣ୍ଡୁ ଦେଶ.
କେତେବା ତୁମ୍ଭେ କର୍ଣ୍ଣ ଜନନେ ଦେଖିଲ ?
ଏକାଳୁ ଅନେକ ଲୁଣ୍ଠି ସ୍ତୁତି ଦିନ୍ତ ଦେଖ,

ପ୍ରକୃତି ପ୍ରକୃତି ଧୀରେ ନିବଳୀ ଦେଖ ।
"ପ୍ରକୃତ ସମର୍ଥ-ବାଦ ଭୂପ ମହାନନ୍ଦ",
କାହୁଁ ନେ ପଣ୍ଡିତେ ମଣ୍ଡଳ, ଦେଖିଲା ନାଗ
"ଦେଖିବା ନାଗର ଗଦ୍ୟ ପଦ୍ମ ଭରସି ବ୍ର
ଅଧିକ୍ଷ ସମର୍ଥ-ଲାଭ ତଥା ଜନନ୍ୟ ।"
ଏକାଦଶ ରକ୍ଷା ନାହିଁ ଜୁନେ ଶୋଭିତ
କଲେ ନିଜା ପରାଗଙ୍ଗା ଜଳ ନିଜ ଶିରେ ।
ନବ ଉଦ୍ଭିଦା ସୁଣି ପଦ୍ମଲାଗିତ,
ନକ୍ଷତ୍ର ପୂଏ ସେବନ୍ତି ସ୍ବର୍ଗା ସନକାଦିର,
କର୍ଣ୍ଣରେ ନୃପେ କର୍ଣ୍ଣ ନଚେଷ୍ଟ ପରେଶ,
ଦ୍ରୋଣ ଭୂତ ଅଶ୍ବତ୍ଥ ପାଇଲେ ମନରେ ।
ଜାଣିଲେ ପୁତ୍ର ନେବ ଶ୍ରୁତର ଶିଷ୍ୟନ
ଦେଖ ପରମର୍ଷି ତଥା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କର
(ନୃପେକ, କପର୍ଦ୍ଦୀ-ଶ୍ରୁତ, ଅର୍ଦ୍ଧ-ଚନ୍ଦ୍ର ମଣ୍ଡ,
ପଞ୍ଚବଳ କଟୀ ମାୟୀ କପର୍ଦ୍ଦୀ ଗଲାଲ,
ମାତ୍ସ୍ୟ ଭ୍ରମର ଅଛା ପରାଜୟ ଦେଖ !
କେତେକ ବନ୍ଧୁ ସମ୍ପିନେ ସର୍ବସ୍ବ ସମ୍ପଦେ,
ଏକାଦଶ ଶୁଭକ-ସାଥୀ ସାବନ ଗଳ୍ପିବ,
ଅବତ ଏ ସମ୍ପତ୍ତି ଧର୍ମ ବସ୍ତୁ ଦାନ୍ତ ଥିବ,
ଅର୍ଥପନ୍ଥେ ଅନାଥ ଭା ଧର୍ମ ସମେତ
କ୍ଷତ୍ରିୟ ପଦପ ଯଥା ତମୋମୟ ପୁରେଃ
ଉତ୍ତର ନେ ନାମ ଦେବ ପ୍ରାର୍ଥ ଉପରା;
ଅଦ୍ଭୁତ ଭୁବନ ନାହିଁ ନେ ନାମ ତିଳକ
(ମଣି ଧଣ୍ଡ ଫଣା କର୍ଣ୍ଣ ପଣ, ହେ ଦ୍ରୁପଦ !
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୈଦ୍ୟ-ବଳ ପ୍ରାପ୍ତ ଶକ୍ତ୍ୟ ସ୍ଥଳାର୍ଥ,
ନେଇ ଉପନୀ ଦୃଷ୍ଟ ମାଗ କାନ୍ତି ଅନ୍ୟ ଦିନ,
ଭୂମ୍ୟାଳୟ କମ୍ପି ଦେବ୍ୟ ଭେଦ ନେଇ ଥମ
ନବାନ୍ଧଲେ ବନ୍ଧୁ ଥ ଏ ଦ୍ବାରା ନାଥନ୍ତି
ନିକ୍ଷେ ଏ ଗର୍ଜନ, ଦେଖ ଦୁର୍ଗ ! ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କ ଭୂ
ମିଳନ୍ତି ? ଅନ୍ଧକାର ସହଦେବ ନେଇ,
ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦୂତଙ୍କ କାଳ ଜଳ ନାଶି
ସାନ୍ଦ୍ର ମୁଖ ଘଣ୍ଟିକ ଦେବାର୍ଣ୍ଣ ଜଳ,

ନାହିଁ ପୁଣ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନାହିଁ ଦେଖି ଆଖି,)
"ହେ ହସ୍ତ୍ୟମସ୍ତକ ଶୁଣ, ଏକତା କେବଳ
କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନର ସଦା ଅମୋଘାସ୍ତ୍ର ହେତୁ,
କାହାକୁ ଅଜଣା ଅବା ସମ୍ଭବର ଏକଥା ?
ଅଥବା କହୁଛ ମୁହିଁ କାହାକୁ ଅଧିକ—
ଯା' ପ୍ରଭାବେ ମ୍ଲେଚ୍ଛ ମନ ଶାନ୍ତି, ମୁକ୍ତ ଆଜ
ବୈକୁଣ୍ଠ-ସଦନ-କ୍ଷେତ୍ର ଏହି ମର-ଦେହରେ,
ପରସ୍ପର ମନାନ୍ତର, ଅସୂୟା ସଦା
ମହାବଳ୍ଗୁଶିକା'ସବୁ ବୃଥା ବିସମ୍ବାଦ,
ଏକତା ଉଦ୍ବେଗ ବୀଜ ଏମନ୍ତ ଜଗତେ,
ଧ୍ରୁବ ବାଣୀ, ଶୂରଭୂଜ ! ଜାଣ ହେ ସକଳେ,
ଦେଖ ବୃକ୍ଷେ ଫଳଇ ଫଳ କାରଣ ଗବଳ,
ବଣ-ଧୂଆଁ, ଦେଶ ଧୂଆଁ, ଜାତି-ଧୂଆଁ ଆଜ,
ସ୍ୱାର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ବଣ୍ଣନାକୂଳ୍ୟ, ମମତା ବଳିଛି ।
ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରହିଲେ ସବେ, ହେ ଭ୍ରାତୃଗଣ ! ସୁତେଜ
ପାରାବାରେ ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଧ ଏକତାକୁ
ନାମବଳ ହୃଦୟେ ସ୍ଥାପି ଉଦ୍ଧା ନରକକୁ,
ଦୁଃଖିତର ଆଜୀବନ ଅଶାନ୍ତି ଜଗତେ ।
ଯୁଗ ମାନେ ଜଗତେ ଭବ ଭବର ସଂସାରେ
ଯାହା; ଆଜି ଅନ୍ୟକାର୍ଯ୍ୟ କେମନ୍ତେ କହିବ
ଛି-ଛି କହୁ' ଲୁହେ ମୋହେ, ନିର୍ଜୀବ ହୃଦୟ
ବାଳ ଭଳି ଶିରୋମଣି ମୋଳିକ ସ୍ୱୟଂରେ
ହୃଦୟରୁ ଅଦର୍ଶୀ ଥିଲ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରୀତି
ଦୋହାଗ ଜାଗ୍ରତ ସବେ ! ହେ ନିର୍ଜୀବ ଜୀବନ
କରାଇ ଛାଇଁପା, କେବେ ଦେଖିଲୁ କେତେ
ତୁହି ଦୋଷ ମୁନ୍ୟ ଅବା ତୁହି ସ୍ୱର-ସ୍ୱନ ?
ଏ ଜଗତେ କୁହିଁ କେହି ନିର୍ବ୍ବାସ ଶୂନ୍ୟ,
ଦେହ, ଜଗତ ତାମସ ଦାସୀ-ବିକଳ୍ପ-
ଖଣୀ, ଶୁଭ୍ରଚନ୍ଦ୍ରୀ ନାସ୍ତି ଦେହ-କୁଳତଟ
ଜାଡ୍ୟ, ଧ୍ୱଂସିଲେ, ଶ୍ଳଥ ନର ମନ କଥା
ଓ କହୁଛ ଯାଅ, ସୋଦର୍ଯ୍ୟ ଦୁହେଁ କହୁଥାଉ

ଯାହା ଅଛି; ଧାଉଁଥିବ ତନ ମନୁ ଦେଖୁ ?
କହିଲ ପାର୍ଥିବ ମୁହିଁ ଅବଶ୍ୟ ଆଜ
ଶ୍ରୀତରେ ପୂର୍ବେ ନିଜ ନିଜ କର୍ମ, ଦେଖ,
ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ମହାକାବ୍ୟଥା ଅଛି; ହୋଇବା ହୃଦୟ
ଭୂଷ ହେ ସଭାରେ; ପରମ୍ପଦ ସ୍ୱାଦେ ହୃଦ
ନିରେକ ସୁଖୀ ଦୁଃଖୀ ! ଦେଖୁ ନାହିଁ କହେ ବାହାର,
ଆହା ! ଯୌବିନ୍ଦିନୀ ନାରୀ ବିସ୍ତବିସ୍ତ, ଆଜ,
ଅର୍ଥ୍ୟ ମୌକ୍ତିକ-ନିର୍ଜୀବ-ଭୂଷ, ଭୂଷାପାଠେ,
ଯା' ଅନ୍ୟ ଦେହପରେ ଦେବ ଧରିଛି ପାଳନ,
କେମନ୍ତ ତମର୍ଥ ଭୂମି ଭିନ୍ନ-ମନ ଦେଖି,
ତହିଁ ଶୁଭ୍ର ଦର୍ପଣ କି ଭୂମି ହେଉ ବାଉ ?
ପ୍ରଜା ଦୁଃଖ ଦେଖି ନେତ୍ର ଦେଖିଲା କେତେ
ରାଜାଧୀନ ପ୍ରଜା କମ୍ପା ବଳ-କର୍ଣ୍ଣକୁଳ,
ନିହତ ଜଡ଼ାଧୀନ ? ରାଜନ ସେ, ବୃଥା ଦେଖ
ଶାସକ ଡାକୁ; ବୁଝି ନାହିଁ, ପଦ୍ମ ଦେଖୁ,
ମନ-ଦୁଃଖ ନାହିଁ, ଭୟ ଗାଢ଼ ନରକର
ଜାଗିବ ନିଦ୍ରୁ ତାକୁ, ହେ ଭ୍ରାତ ମୃତ୍ୟୁ !
ଧୈର୍ଯ୍ୟ କହି ଜନ୍ମୁଛି ପ୍ରାଣମାନ ଭୂମି
ଅର୍ଦ୍ଧ୍ୟଭୂଷ ଦେହର, ନାହିଁ ବାହୁ ବଳ ଶକ୍ତି
ଦ' କାଳି ଶକ୍ତି ଭୂମି ପୁଣ୍ୟ ଫଳ ହେଲେ,
ଅର୍ଥ୍ୟ ବୃତ୍ତି ନାହିଁ ତହିଁ, ନରକେ ସାର୍ଥକ
ଅର୍ଥ୍ୟ ଜାନ, ଗଜ ଭକ୍ତି ଅଥବା ଦେଖାଉ ।
ସୁଜନ-ଭକ୍ତି ଜନ୍ମ-ଦେଶ ନରକ ଜଗତେ ଦେହେ
ନିରେଖି ଦେଖ ମହୀତଳେ ନିଜ ଭଳ ପ୍ରାଣ,
କୃତଜ୍ଞତା ଯୁଦ୍ଧେ ସର୍ବ ଦେଖାଇଛି ଅନନ୍ତ
ବୀର ପଣେ, ବୀରଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେଶକୁ ଅର୍ପି ।
ଦେଖାଅ ଦେଖାଅ ବୃଦ୍ଧ ଶିଖାଅ ଅନ୍ତର,
ନ କର ଭୂମି ଦେହ ଭ୍ରାତ ମୃତ୍ୟୁ,
ନରକ କାଳ ଦେଶ ଭୁକ-ବଂଶ ଭୂଲ !
ଜୟ ହେ ସ୍ୱାଧୀନତା ବିଦ୍ୟା ଦେବୀ,
ମୁକ୍ତବଳ ଦେହ ଶଣ୍ଡ ଭୂକ ସ୍ୱାର୍ଥିନୀ;
ନାରୀଶକ୍ତି-ସ୍ୱମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରଭାବ ପୂର୍ଣ୍ଣତି ।

ଅବଜ୍ଞାଏ ଭେଦ୍ରି ପରେ ଶୁଣ ମୋ ବଚନ,
ନିଜ ରାଜଦଣ୍ଡ ! ନୃପ ରହିବ ଏ ସଙ୍କଟେ
ଜନକର ଜ୍ଞାତେ, ସଦା ଦମାଇଲ ଚିତ୍ତ—
ସ୍ପୃହ ସହାୟତ୍ୟ ପଣା, ଜାଏ ନା ଜନାର୍ଦ୍ଦନ,
ହେ ବର୍ଣ୍ଣ ଏତଦ୍ୱା ଧାଇଁ ! କୃଷ୍ଣ ଶୀଳପଣ
ଏଥି ! ଆଉ ଅନ୍ୟ କଥା, ସୁଭଦ୍ରାଜ, ଯଜ୍ଞ-
ପତି-କନ୍ୟା ! ଯାଜକାନେ ଜୟଦ ଯନ୍ତ୍ରଣ
ଦାନେ ଯଥା ଗଜ-ଯୂଥ ପଶୁ ; ଶୁଭକର
କଥାଟି ଉଦ୍ଧତ ଅଭେ କୁହେ ସମସ୍ତଙ୍କ
ଭୃତ୍ୟ କହୁଦର୍ଶୀ ! ଜାତନ୍ୟ ଉଲଙ୍ଘୀ ଏବଂ ?
ନଳଙ୍କର ଦେ ବର୍ଣ୍ଣ ଦେଇ ; ମିଥ୍ୟା କି ଏକଥା ?
ସାଗଭୂପ ପରେ ନିଜ, ବଚନ ଦର୍ପିଙ୍କୁ
ସଜ୍ଜ ସେନାପତି ଶତେ, ଦୃଷ୍ଟ ସନ୍ଧାନିତ
ଦୃଷ୍ଟ ବକ୍ଷୁଦର୍ଶୀ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜାଙ୍ଗର ସ୍ଥଳୀ ।
ଦେଖି ଦଶଦ ଦେଶ ହେଲେ କୁରୁପତି
କ୍ରୋଧ ବନେ ପୃଥିମାନ, ଅଭିଷେକ ଶେଷ
ଦେଖ କଷ୍ଟ ସଙ୍ଗଦେ ସାଜିଲେ ତତ୍ପର
କେହୋଡି ତାଙ୍କ ସିଂହାସନ, ଶ୍ରୀ ଦେଖିସ୍ୱର
ବାର୍ତ୍ତି ଗଢ଼ଥ ବାଦ୍ୟ ଦାମାମା, ଦଗନ୍ତ,
କାଳବୁଲି କୋଲାହଳେ ହେଲେ ଲକ୍ଷଜାଳ,
ବୃଷ୍ଟି ନିବେ ଭେଦଯନ୍ତ୍ର ଦେହଲେ ଦ୍ରୋଣ ଶରଣ
ସିନ୍ଧୁଦେ ! ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଦେଖି ସୁଖେ ।
ନିର୍ବାଣ ହୁଏ ଯଥା ଦେଖିବାରେ ଯଥା,
ଅସ୍ତାଚଳ ଓଡ଼ିଲା ନିଜସ୍ୱ ଭୁବନେ,
ଭୀଷ୍ମ ନାମେ ସହାଦେବ ବୀର ସେହି ମାତ,
ବଳି ନରଦାତା ପରେ ପୁରୁ ଭବ ଶେଷେ
ଜନ୍ମନ୍ତ ନୀରବ ହେବା ଦ୍ରୋଣେ ଦେଶ କାଳ
ତାପବ ସେ ମହାଦେବ, ଅମର, ଭୂଷଣ ।

ପ୍ରଥମସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ପାଣ୍ଡବ ସଭା ।

(ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗ)

ବୈକୁଣ୍ଠ ଯାତ୍ରେ ଯଥା ଦେବବନ୍ଦ୍ୟ ନାରଦ
ବସନ୍ତ ଦେବଙ୍କ ସଙ୍ଗ ବେଷ୍ଟିତ ବୈଭବ,
ସହାବୀର, ଦେବଶକ୍ତି-ଗାନର ନାୟକ;
ଦେଖନ୍ତ ସନ୍ଦେଶ ଅତି, ପାଣ୍ଡବ ଶିବିର,
ବସିଛନ୍ତି ଦ୍ୱିଜ ବୃନ୍ଦ ଅଳ ବୃଷ୍ଟି ନଦେ,
ସବୁଜାତ ସମ୍ମାନମ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସଭାମଣ୍ଡପ ।
ଧର୍ମ ଅବତାର, ଧର୍ମ—ପୁତ୍ର ଯୁଧିଷ୍ଠିର,
ଦେଖନ୍ତେ ଯାହାର ଧୀର ପ୍ରଶାନ୍ତ ବଦନ,
ଜିବାତ ନାଶନ-ଦୂର ଭଲ, ଦର୍ଶନର
ଦୃଢ଼ନ ଲୋକତ ଜନ ନିର୍ଭୟ । ବସିଛନ୍ତି
ତିନିକୁ ବେଢ଼ିଲା ଭୂଜମ ସମସ୍ତ
ସ୍ଥିର ଯଥା, ଜନ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାର ଉଦ୍ଭାସିତ,
ନଦୀଧାରା ଆଲ .କାଳଦଣ୍ଡଧାରୀ ଯଥା,
ଚନ୍ଦ୍ର ତପ୍ତ, ଭଙ୍ଗ, ସାଜ ଧନଞ୍ଜୟ
ଧନପତିକଣ୍ଠୀ, ଭଗ୍ନୁଧିଜ ଯଥା, କହିଛ
ଅନଳ ପ୍ରଦୀପ-ଲିପ୍ତ କୋଦଣ୍ଡ-ଧାରୀ ତ,
କବଚବନ୍ଦୀ ଜ୍ଞାତ, ନେତ୍ର ଭ୍ରୂ ସୁନ୍ଦର
କିଶୋର ନେତ୍ରରେ, ଭାଲୁ ଦୃଢ଼ ଭୂଜଦ୍ୱୟ ଯଥା
ଅର୍ଜ୍ଜୁନ କେଶ ଜୁଡ଼ିଲ, ଶୁଭ୍ର-ଶଙ୍ଖ ଧ୍ୱନିତ
ସହଦେବ ସହୋଦର, ନକୁଳ ସାନ୍ତ୍ୱନା
ବିନାଶି ନିକଟ; ଦୃଷ୍ଟିବନ୍ଦ ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ
ସେନାପତି ଦେଖିବାକୁ, ଦୃଢ଼ଭାବ ଅତ
ମହାବୀର ବୃନ୍ଦ; ଶତ ଶତ ଯାକ କନ୍ଧ
ସନ୍ଧ୍ୟାତ ଭଣ୍ଡାରେ ବେଷ୍ଟିତ ହୋଇଲେ,
ନମେ, ଭାସ୍ୱରଣ ଦାସ୍ୱରଣ ନମେ ଯଥା,
ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଏଥ ତାରିବାଣ ସ୍ୱସ୍ତି
ବୈକୁଣ୍ଠ ଦେବାଙ୍କ ସନ୍ଧି ନିଜନ୍ଦିଷ୍ଟ ହୃଦୟ

ଦୁଷ୍ଟ ଜନମ ଆଦ୍ୟେ ଦୁରେଶ ଦୁରେଶ ନରେଶ
ଅଡିତ୍ତୁ, ଅଧର୍ମୀ ପାର୍ଥି ଧର୍ମ ଲଙ୍ଘା ନରବୁ ।
ଦେବେନ୍ଦ୍ର ବର୍ଷେ ଯେବେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବାରଦଜ
ପୁଞ୍ଜରେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଅଗ୍ନି ନବ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି
ଭୂଧର ଅନବଧି ଯଥା ନାଶି ଯାଉଁଲେ ।
ଶତ୍ରୁମିତ୍ର ଦୁଅଷ୍ଟି ନ ପୂର୍ଣ୍ଣିଲେ କୌଣ୍ଡୁତ
ଜଳଧର ପିଣ୍ଡିନ ନାଥ! ଦେଖି ଦୀରଦରେ
ବଢ଼ ଶ୍ଵେନା ଦତ ପରବ ପୋଢ଼ାଇବ ସ୍ୱଣେ
ତାଙ୍କ ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, ଅଥବା କଣ୍ଠର
ହନ୍ତୁ, ସମୁଦ୍ରେ ଦୂମରେ ଦେଖି ସାବର୍ଣ୍ଣ
ସୃଷ୍ଟିର ପତନ, ସ୍ୱବଶ ଯେ ଅଦନସ୍ତ୍ର ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ
ଭଳୀୟନ୍ତୁ, ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ, ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟୀ ସମ ।
ତାର୍କ୍ଷ୍ୟ ଶେଷ ବୃତ୍ତର ଏମନ୍ତ ଧନସ୍ବ
ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ, ଯଥାବିଧି ପ୍ରଦର୍ଶାଇ
ସ୍ଥାନ ସଂଜ୍ଞରେ, ଜଣାଇଲେ ଭରଦ୍ୱାଜ
ଶିଷ୍ୟଗୁରେ ବନ୍ଦିଲେ, "ମହାବାହୁ ଦ୍ରୋଣ
ରଣେ ହେବେ ସେନାପତି, ଶୁଣିଲୁ ମୁଁ ପୁଣି
ଦିନ୍ୟାରେ ଦେଖିକୁ ଗୁରୁ ଦ୍ରୋଣ ଦେବଙ୍କର
ଯିଷ୍ଣୁ ସମରରେ ଅହା ! ଦେବେନ୍ଦ୍ର କନ୍ଧର
ଦାରୁଣ ବାହ୍ୟତା ଦେଖି, ଭରଦ୍ୱାଜ ଯୋଗ୍ୟ
ନୃତ୍ୟେ ଯାହା, ଭୂଜେ ହୋଇ ସଂଗ୍ରାମରେ, ବନ୍ଧ
ଲାଗେ ଦେଖାତେ, ଦାଯ ଯେଣୁ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନର
ଅବାର୍ଯ୍ୟ ଶୁଣିଲା ଯାହା କହର ପ୍ରକାଶ,
ନ ଦୂଷିବ ମୋତେ; ପାଣ୍ଡୁବଂଶ ବିନାଶିବ
କହିବେ ବୃକୋଦର,ମନୋବାଞ୍ଛା ପୂରିଣୀୟ
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କର; ପୁଣି ତସ୍କ ଦେ କହିଲେ
କୁନ୍ତୀପୁତ୍ର ଧର୍ମ ରାଜନ ବାନ୍ଧି ଦେବେ ନେଇ;
କହିଲେ ଗଭୀର ଏବେ ନ ଅଛୁ ଦେମନେ।"
ଏତେ କହି ବାଞ୍ଛିତ ଦୁତ ଚଳିଗଲେ ।
ଆଇଁଲେ ପୁଣ-ଜନ୍ମ, ଜଗିଲ ଅଭିରତ
ସଙ୍ଗେ ସସୈନ୍ୟା ମନ୍ତ୍ରୀ ଦ୍ରୋଣଙ୍କ ଭବନ,
ଅଜାନ ହେଇଲେ ନାଚ ପୁଷ୍ପିତ ଅହା !
ଭୂତପଥ ଭେଦି ଦେଖି ଗୁରୁବ ଯଶବନ
ପୁଷ୍ଟିନେ ଜଳକଣ ବଢ଼ିଆଏ ସୁତେଷ,
ଏମନ୍ତ ସମୟେ କାହିଁ ଭୂଷିତା ଅଧି
ଯୋଦ୍ଧାଲ ଅନ୍ୟ ସେନାର ପଦପିଣ୍ଡା ଭର
ନଚାଇଣ ସୁଖବାଣୀ ଭଙ୍ଗ ଶୁଭ ନେଇଣ,
ଦ୍ରୋଣ-ବାହ୍ୟ-ଅଶ୍ୱ ଗୁହା ସ୍ତୁପ ଯଥା,
ଭକ୍ତିନ-ଚନ୍ଦ୍ରନେ-ଗୁଣ ଧର୍ମଯୁକ୍ତଙ୍କର
(ଦେବାଇଲ ବାଦର୍ଶ ତଥା, ବୀର୍ଯ୍ୟବନ୍ତ କାନ୍ଦେ ;
ପଳଟନ ନତୋଭାଗେ କ୍ରୀଡ଼ା କରୁଁ କରୁଁ
ଅକସ୍ମାତ ଶୁଣିଲା କ ଘୋଷଣା ତୁଳାର ?
ସନ୍ଧ୍ୟ ସମେ, ସୁଗନ୍ଧ ଦୁଷ୍ଟ ଯାବନ-
ଦ୍ୱାର ବସ୍ତି ସ୍ତୀନ ଯଥା ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଯାବେ,
ତାମ୍ର ସମ୍ଭବ ସ୍ଥାନ ହୋଇବେ ତେଜନ ।
ବିଜୟ-ପଣ ବହୁ ପ୍ରସାଧାଇଛଲେ,
ଦ୍ରୌପଦୀ-ତନୟ ଶୁଣି ବାଣୀରୁ ନେଇଁ
(ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ ଦେଖାଦେଲା ପୂର୍ବ ଦୁଃଖ-ଛବି
ନତୋଭାଗ ସୁପ୍ତରେ ପୁନଶ୍ଚ ଯଥା)
ଜଦିଗଣ ଧ୍ୱନି ଶୀତଳ କଣ୍ଠରେ ବାହାରିଲ
ଜୟ ଶୁଣି, ହେ ସୁଧୀର ! ପାଣ୍ଡବ ତାଙ୍କର !
ଦେଇଥିଲେ ଅନ୍ୟ ଅଛି ଅଛି ଏ ଯୋଗାଯୋଗେ,
ଧାରଣ-ଲିଙ୍ଗ ତଥି ଦୂର ପଦର ଭ୍ରମିତ,
ଅବୁଝି ହବିଦ୍ୱା ନାହିଁ, କାହିଁ ଶାନ୍ତ ସଙ୍କେ !!
ତଥାଇଲୁ ବନ୍ଦ କଣ୍ଠ, ପ୍ରହରିଲ ଯେ ଦୁର୍ଗ
କଣ୍ଠ, ତତରେ ଦୃଢ଼ପୃଷ୍ଠ ବାଦ୍ୟ ଶବ୍ଦ ମହାନ,
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଶାନ୍ତନୁ ସେନା ଧରନ ନାଦେଶ୍ୟ,
ଅଶ୍ୱଗ୍ରୀବଙ୍କୁ ପିଲଟକାଳ ନିଜ ପଦ୍ମନାଭ
ମହାଯାମିନୀ ପ୍ରାଣପତ୍ନୀ ଜାହ୍ନବୀ ନଇଲେ,
କବରୀ ମନ୍ଦ୍ରୀ ଯଥା ଶିଞ୍ଜିତ ନୌଖରକ
ଦୋଳାୟମାନୀୟ ଶୁଣେ, ଶିରୀ ଫଳ ପଦ୍ମଜାତ;
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ସେ ପୁଣ ଅର୍ଥ, କି କହୁଛ ପ୍ରଶ୍ନେ !
କୀର୍ତ୍ତି ଜୟ ଗୁଣାଧିକେ ମନ୍ଦିରକୁ ଯହିଁ,
ତ ଶୁଦ୍ଧ ଦୂରତ ଦୁଇ ତବ ପୂର୍ବ ଦେବେ,

ପଶ୍ଚାତ୍ ଦେଖାଇଲେ ମଦନ ଭଜେ ଦେବିଭାବ.
ଦେଖାଇଲ ପଞ୍ଚମ ସ୍ମରଦ ସ୍ୱଲ୍ପ ପ୍ରକୃତିଟି,
ଅବହେଳି ଦେଶ୍ୱର ଅଦ୍ୱା ପରଶ୍ରିର ମଧ୍ୟେ,
ଏହାନନ ଏକପ୍ରାଣ ଥିଲୁଁ ସବ ଭ୍ଲ
ଏକ ଜ ଛିଣ୍ଡିତ ସ୍ୱତ୍ୱ ଦର୍ଶାନାଜୀ ପଜ୍;
ବାଲ୍ୟକ୍ରୀଡା ଦମନରୁ ଅମଙ୍ଗଳ ଦୂଷ୍ଣ,
ଦେଖାଇଦେଲା ଅପି ଦେହ ମଙ୍ଗଳ ମିଳନେ,
ଅଗ୍ନି ପଣ୍ଡା ବାୟୁ ଯଥା ଅଗ୍ନିଶିଖା ସଙ୍ଗେ,
ଲଭିଲ ଭୂପୁଳ ବୃଦ୍ଧି ବୃକୋଦର ସହ
ଅନ୍ତିମିଲେ ଶତଭ୍ରାତ ଭୁଇ ବୃକୋଦରେ
ଶିଶୁ ଜମିଗିଲେ ଯଥା ଶତ ନନ୍ଦ ଶିଶୁ;
ପାଲ୍ପନ୍ନ କ ହେବେ ବାହୁଁ କେଶରୀ ଶାବକ
କାବର ମନ୍ତ୍ରୀ ମିଳ ଅଶମନ୍ତ୍ର ହେବେ ?
ନସାଇ ଉରତ ହେଲେ ଶତ ଭାଇ ସବେ;
ଖଣ୍ଡରେ ମିଳନ୍ତିଁ ଡସ୍ସିଃ ଯଥା ହୋତ୍ସ୍ତ;
ଗୃହ ଛଲ ଦୁଷ୍ଟ ଦେହିଁ ଅଧାଙ୍ଗ, କିନ୍ତୁ—
କେ ଜାଣେ ଟେଙ୍କିଛି କିଏ ତନ୍ତ୍ର ପଦେଂପା
ଦେଖମନ୍ତ୍ର ଫଳବର୍ତ୍ତୀ ଦେହ ମନ୍ତ୍ର ଭ୍ରୁଦ,
ଭୁପନ୍-କ୍ଷୁଂପୀ-ବକ୍ଷି ଜନକି ଦେଖିନ
ଫଳିକ୍ରି ଭିତପା ଯୀଷା ଶାନାଜ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ;
ଜଳକ୍ରୀଡା ପାଇ ସଙ୍ଗେ ଭ୍ରାତ୍ରିଙ୍କୁ ଅକନ୍ଦେ,
ଦଳେଇନି କର ଯୋଗ୍ୟ ଜଣଅଙ୍କୁ ତହିଁ;
ଉତ୍ତ୍ର କୁଲ ଅତତାୟୀ ସ୍ୱସ୍ତ ଦେଖୀଯେକରେ
ଭୁଲାଇଲ ପାଷାନାଶୀ କାଳକୂଟ ବିଷ
ଅକପତି ବୃକୋଦରେ, ପରମ୍ପ୍ରୁଁ ଅଶ୍ୱର
ମନ୍ତ୍ରୀ ଦେହ ଭରଣୀ ଯାନ୍ତୁ, ଜଳକ୍ରୀଡା ଲ୍ୟାନ୍ତ
ହେତୁ, ନିଦ୍ରାଦେବୀ କୋଳେ ଲଭିଲେଁ ବୋଧ;
ବାନ୍ଧିନ୍ତ୍ରୁ ତନୁ ଦେଖି, ବାନ୍ଧି ଶିଳା ସଙ୍ଗେ
ଦସ୍ତ୍ର ପଦ ଦୁର୍ଜ ଭୂଦପ୍ତ ଭାପ୍ଲବ ଶର୍ଣ୍ଣିବେ,
କାଦିବୀ ପତଳ ଜଳେ ଫିଙ୍ଗିଦେଲେ ଜଣେ ।
ପ୍ରଣ୍ଟେତ ୧ ତେଳାପ ଭିଷ୍ନ ଦଳେତେ ତଳ ଶୋଭିଲ୍ଁ
ଭୁଇ ବୃକୋଦରେ କୁଷି ସୁଖ; ଜାଣେ ଦ
ଦେଖ ପଦଙ୍ଗ ଦେ଼ଞ୍ଜଳ ଦେଖ ନ ଜାଣଇ କନ୍ତ;
ନ ପଇ ଭଡଳେ କାଲ ଜଳଘ ଅନ୍ଧୀରେ
ଜଣାଇଲୁ ଯାଇ, ମାତୃଶିରେ ଅଜନ୍ମାତେ
ଦେହିଳଙ୍କ ପଡେତ ୨ ଶତପତ ! ମାତା ପୁଣିଁ
ନସ୍ତ୍ରଳା ବାକ୍ୟ ଶୁଣି ଏ ଅଶ୍ରୁ ବାନ୍ତି !
ହେହେଲ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତା ମାତା, ଖୋଜନ୍ତି ଅରଣ୍ୟ
ପାଠ, ପଥ, ଗ୍ରାମ, ବନ, ନଦୀ, ଅନାହାରେ
ଅତ୍ୟଧିକ ଶ୍ରମରେ, କେବା ଅବସାନ ଯାଏ,
ଦେଖେ ବା ଦ୍ରୁତେ ଦେଖଇ ପୁଣି ଅପେକ୍ଷିଲେ,
ଭିଲ ବୃଷ-ଭୂମି ମାତୃ କପୋତ ଜନ ଲୁହ
ନପାଇ ଶାବକେ କେତେ ଅକାଶେ ଉଡ଼େ
ଦେଖେ ଶୀଖୀଭୁତେ, ଏତେ ଦେଖେ ଗୃହିଁ ଭିତର
ଦେଖି ନିଜ ଜଡେ, ଅଶ୍ରୁଧାର ଅବିରଳ;
ଯୋଜଣା ଅକଳେ; ଏମନ୍ତେ ମନନ୍ତାପେ,
ଯତ୍ର ଦେବା ଯାଏ ବାଦ ଦର୍ଶାଦେ କାନ୍ଦିଲେ
ମାତା ଅତ ଶୁଶ୍ରୁଷେ; କି କହିବ ଦେବେ !
ଜନ କ୍ରୀଡାବଳେ ପାଇ ଭୁଇ ବୃକୋଦରେ
ଦେଖାଇଲୁଁ ହରଷ ସବେ; ଦେଖେ ଜନ୍ମ ସୁଦେହ
ନଟି ପହୁଞ୍ଚ ମାତାଯ଼ ଅତତାୟୀ
ଦେଖିଲ ମରଣ ଅଗ୍ନି ଦେଖ ଚମକିତ
ହେଲି, ସେହିଦେବନ ନାଥ ! ତଦନ୍ତୁପାବନେ
ଅଲ ଦିବ୍ୟ ଉପାଦେ, ଆଜିଙ୍କୁଁ କ୍ରମେ,
ନେମ୍ଭିଲ କି ଅହୋ ଏ କହିଥନ୍ତି, କେହୁ !
ଅତୀତ-ଘଟନା-ଜୁଇ-ଦୁଷ୍ପଦ ବୋଜନ
ନିଶ ଶ୍ରଜା ମଧ୍ୟେ ପାର୍ଥ, ଲକ୍ଷ୍ୟଭେଦ ହେବେ
କଣ୍ଢେଲ ଉରଣ ମଣି ପାଣ୍ଡବ ପାବନ,
ଦ୍ଧିପତିଙ୍କ ବିନ୍ଧୁଦେଲେ ତେଜେ ପାଦଣ
ଯଥା, ଅଜିମିଲେ ଜଗଦ୍ୱିଜା ସବ୍ୟସାଚୀ
ବୀରେ, ଜିତିଶ୍ରୁ ସିଦ୍ଧ ଯଥା ମହାବଳ-
ବୀର୍ଯ୍ୟେ ପଞ୍ଚେ ! ତତ କୃପାବଳେ ଜୀବନେ;

(୧) ବିଷ୍ଣୁ   (୨) ବଳି

ଏକାକିନୀ ଧନଞ୍ଜୟ, ଦୋଷାନ୍ତକ, କେତବେ
କି କହିବି, ଜୀବନ୍ତେ ଯେ ଦୁର୍ଗ ଯଥା, ନାଥ ।
କୋଦଣ୍ଡଟଙ୍କାର ଦୂରେ ଦୃଢ଼, ଦ୍ରୋଣାଚାର୍ଯ୍ୟ ଦୃଢ଼କ
ଯଥା ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରଭାବେ; ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନାଦେଶେ
ଯେବେ ଦୁଷ୍ଟ ଦୁଃଶାସନ ସୁଭୁଜଙ୍ଗ ଯତ୍ନେ
ଦ୍ରୁପଦସୁତା ପାଞ୍ଚାଳୀକୁ ଟାଣିଲେ ସଭାରେ
ଓଟାରିଲା ଦ୍ରୁପଦର ଅଙ୍ଗ, କିଣ୍ଟାଂଶ
ଅଦ୍ଭି କେଶର, ଭୁଜେ, ଏହା ସହୁବାକୁ ? ଅହୋ ।
ସୁହାସଲେ ସେ ବଳ କିନ୍ତୁ ନିରୀହ ହୋଇ ନେତ୍ରେ
ସମୁଦ୍ର ଦୃଷ୍ଟି କି ଅଛି ଦୀର୍ଘ ନର୍ମଦୁଃଖ !
ସ୍ୱୀ ପୀଡ଼ା ହେଁ ଦେଖ ପାଞ୍ଚାଳୀର ଅଶ୍ରୁ !
ପର ଶିଖୁ ମର୍ଦ୍ଦ ଙ୍ଗା ଯନ୍ତ୍ର ଲଜ୍ଜାବତୀ,
ଲଜ୍ଜାବତୀ ଲତାସମ, କାନ୍ଦିଲେ କୃଷ୍ଣେ ନେ,
କାତରେ ଯଥା ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ କେଶ କୁଞ୍ଚିତ ଗ୍ରୀବକୁ
ଏକିତେ ହେଦସେ ଦୃଷ୍ଟି ଅନ୍ତ୍ର ଅଣାବେ
ଦୁଃଖ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କେଶବ ଓଁ ଟାଣିବା ଅଙ୍ଗ,
ନ ଯାଉ ଅବଶ୍ୟ କାହିଁ ଯୋଗ ଏହିବାରେ;
ଏକେ ଏକେ ବସ୍ତ୍ର ମହିମା ତାଙ୍କର ସଙ୍କେତ,
ତଥ୍ୟ କେଶବ ନ ଶୁଣିଲେ କାହିଁ, କର୍ଣ୍ଣ, ଦ୍ରୋଣ,
କୃପ, ଶଲ୍ୟ, ଜୟଦ୍ରଥ, ପିତାମହ ଆଦି,
କଣ୍ଠେ, ପାଣ୍ଡୁରଙ୍ଗ-ଗ୍ରହ୍ମ-କୁରୁଷ-ଶିଷ୍ୟନେ
କର୍ଣ୍ଣକୁ ଯେତେବେ; ଧର୍ମାବତାର ପାତକ
ଦେଖିଲେ ସ୍ୱଜନେ କପି ସ୍ୱପ୍ନେ ବଦନ,
ସର୍ବଂସହା ଦେବୀ ବୋଲି ତ ତେବେ
ପାଣ୍ଡୁଙ୍କ ସହ ଏକ୍ରୋଧବଲ୍ଲୀ ସଜଣା ?
ପଡ଼ ଅଙ୍ଗ ଜର୍ଜ୍ଜରୀ ଜାନୁ ତର୍ଣ୍ଣ ହସ୍ତେର ।
ପୁତ୍ରବତ୍ ଶୁକ୍ଳାମ୍ବର ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧ ଯେତେବେ,
କାନ୍ଦିଗଲ କ୍ରୂର ଦନ୍ତ ଖର୍ଜ୍ଜ ବ୍ରଣ ରଚିବ,
ନଯାଉ ଶୃଙ୍ଖଳ ଭଙ୍ଗି, କେଶବ ଜଗିବ
ଧର୍ମବାଣାଙ୍କର ଶ୍ରମ, କର କୁନ୍ଦୋଦର
ଶୁକ୍ଳସ୍ୱ ତଳପରେ ଗଣିଲ ହେଁ କରିବ,

ପୁଣ୍ୟ ଶିଖ ଗାତ୍ରକୋଟି ଚାହିଁଲେ ଚମକ;
ଶେମିଲି ଦେଖ ସର୍ବବଳ, କାମିନୀ ବସୁଧା,
ଦୈନିକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଶୁଙ୍ଗ ଦେଇଛି କର
ଖାଇଲିଲି ଦାନବ-ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ଜିତିବ ଦେବେଶ;
ଅକାଳେ ପ୍ରଳୟ ଛବି, ଅନନ୍ତ ଚାହାଁଲେ,
ଦନ୍ତ ଶତ ଫଣା କେତେ ଶୁଣ୍ଡ ନେଇ ତହିଁ,
ନ ଥିଲା କଷ୍ଟେ ତଥି କେତେବେଳ ଯାଏ,
କାନ୍ଦି କପଟ ଏ ଦୁଃଖ ବନ୍ଧନେ, କେହି,
"ମାର"ମାର" "ଧର" "ଧର" କହି କହୁଛନ୍ତି,
ତାଙ୍କ କେତେବେ ଭୁବନରେ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ଦଶା
କାହିଁ ଛାଡ଼ି-ଛତ୍ର ଜଳେ ? ଯେସନ, ଦ୍ରୌପଦୀ
ନ ଯାଇଲେ କାହିଁ ତହିଁ ସମ ଦ୍ୱେଷ ହେବ ।
ଦାନିକଲି ବିଭବେ ଦଶ ଅନାଥିନୀ ସମ
ଦାନବ (୧) ଦଳ (୨) ଯଥା ଦୃଢ଼ରା କବଳେ,
ସିଂହସମ ଏକାଥ ଯାହିଁ ଡାକିଲେ ।
ସଂକଟ ତାରଣ ସଙ୍ଗେ ! ଦାତା ଚିନ୍ତାମଣି !
ସଙ୍ଗ ଶିରୋମଣି ଲଜ୍ଜା ରଖିଲ ସଦ୍ଭାବେ
କୋଟି ବସ୍ତ୍ର ଦାନେ, ଯେହ୍ନେ ବିଷମ ସଂକଟେ;
ନ ପାରି ନିଷ୍ଠୁର ଅକ୍ରୂର ଦୁଃଶାସନ
ଯୁଧିଷ୍ଠିରେ ନମ୍ରଶିରେ ବସିଲ ହାତରେ;
କୁରୁ-କୁଳ-କ୍ଳାନ୍ତ ଜରୁ କାଠଟି ଲଜ୍ଜା
ଅଙ୍କ୍ଷି ଅଚିର ଦେଖି ଦୁଷ୍ଟ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଅଧମ, ଅନାଦୋଷ କ୍ରୋଧେ, ଛି ! ଛି !
ଦେଖାଇଲ ନିଜ ଜାନୁ (୩) ଜାଣୁଥିଲି ଅଧେ ।
ଦନ୍ତୀ ଯଦି, ଶୁଭୁଥିଲ ଗୁରୁ-ଜନ ଯେତେ
ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ଶୁଦ୍ଧଶୀଳ ପିତାମହ ଆଦି
ମୁଦିଲେ ନୟନ, ଦେବି ଦେବୀ ବଦନ,
ଡହିଲି ଦହନ ଯଥା ଅନଳସ୍ତବକେ;
"ସନ୍ନ-ଅନୁ ମନ ଦୁଃଖ ଦେଖି (୪) ଚକ୍ରଶାଳା-
ପ୍ରବୃତ୍ତି, ସବଳେ କମ୍ପିତ, ଭୟେ, ଭବୀଭ୍ରମ,
କୁହୁଳି ଶୃଗାଳ ଆଦି କାନ୍ଦିଲେ ବିକଟେ;

(୧) ବେଣୀସ୍ତ (୨) ପଣ୍ଡିତାଣୀ (୩) ଚେତକ (୪) ପୃଥୀ ହୁତାସନ

ବିନାମେଘେ ଅକସ୍ମାତେ ବଜ୍ରିଲା ବଜ୍ର,
ଶୁଣି ନିଃଶ୍ୱସିଲ ପଣ୍ଡ ଉତ୍ତରିଲା ଦୁଷ୍ଟ ।
କୁଟିଳ ମାତୁଳାଦେଶେ କପଟୀ କୈକେୟି,
ଯେମନାଇ କହିଛି ଶାଖା ଜନକଜା ମତେ !
ସବୁ ଜାଣ ! ନ ଜାଣନ୍ତ ତୁମ୍ଭେ ? କି କହିବି,
ମାନବ-ଦୁର୍ଲଭ-ସ୍ପୃହା ଫଳ ଥିଲା ଭାଗ୍ୟେ,
ଉଚ୍ଚ ବଂଶେ ରାଜକୁଳେ ଜନ୍ମ ସୁଖାବସ୍ଥେ,
ଲଭ ରମଣୀ ରୂପବତୀ ସୀତାସମ ସତୀ,
ତ୍ରିଲୋକ ବିଜୟୀ ଭ୍ରାତ ସ୍ୱ-ପାର୍ଥ ନ ଥିଲା,
ଭୂତଳେ ଅତୁଳ ଯାହା,କହ ସେତେମାନ
ଏମ ସୁଖୀ ଥିଲେ କିଏ-ଏ ସଂସାରେ? ଭୂପେ,
ଗୁଣେଶ,ଧନେ,ମାନେ,କେଉଁ ସୁଖେ ଊଣା ଥିଲା?
କୁରୁ-ବଂଶ—ଶନି, ଦୁଷ୍ଟ, କପଟୀ ଶକୁନି
କୁଳଘ୍ନ ଦୁର୍ମତିଲା ଅତି କ୍ରୂର ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ;
କପଟେ ଖେଳିଣ ୧ ଅକ୍ଷ ହାରିଲୁ ସମସ୍ତ,
କୃଷ୍ଣାଦି ରାଜ୍ୟଧନ,ଜନ ଆଦି ସବେ;
ବନବାସୀ ହେଲୁ ଶେଷେ ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷ,
ବର୍ଷେ ଅଜ୍ଞାତ ତହିଁରେ;ହେବି ଯଦି ଜ୍ଞାତ
ସେହି ଅଜ୍ଞାତ ବର୍ଷରେ, ପୁଣି ଦ୍ୱାଦଶ
ବର୍ଷ ହେବି ବନବାସୀ, ହାୟ ! ଥିଲୁ କାଳି
ପୂଜ୍ୟପାଦ ନରପତି ସିଂହାସନ ବସି,
ହେଲୁ ଆଜି ଘର ହୀନ ନ ଗଣ୍ୟ ମାନବ
ଦୁଃଖ ଲାଗି, ବନବାସୀ ପଶୁସମ ବନେ !
ଏତେ କଷ୍ଟ ଦେଇ ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ
ହିଂସିଲା ସେ ଦୋଷଦୃଷ୍ଟ୍ୟେ ନାନାମତେ ତେବେ,
ରୂପବତୀ ଦ୍ରୌପଦୀକୁ ଦ୍ୟୁତଲବ୍ଧ ବୋଲି
ଟାଣି ସଭାଙ୍ଗଣେ ଦଳେ ସର୍ବଜନେ ଦେଖିଲେ !
ଅନ୍ତଃ-ସତ୍ତ୍ୱାଣ-ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୁଏ କଲାରଣି
ମୁନି କୋପାନଳେ ସର୍ବେ ଜଳାଇବା ଅର୍ଥେ
ପଠାଇଲା ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ସହ ଦୁର୍ବାସାଙ୍କ ବନେ ।
ତବ କୃପାବଳେ ପ୍ରଭୋ ! ସଂକଟ ତାରଣ
ପାଇଲୁଁ ଜୀବନ ସର୍ବେ ଦୁସ୍ତର ସଙ୍କଟେ,
ଅବଶେଷେ ଯଚିଲୁ ସଂଗ୍ରାମ ନାହିଁ
ମାଗିଲୁଁ ଭିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରେ ପୁରୁଷେ ୧ ଟିଗ୍ରାମ,
ନଶୁଣି, କହିଲ ଆଜି ପଞ୍ଚଗ୍ରାମ ଦୂରେ
ସୂଚ୍ୟଗ୍ର ସମାନଣ ଭୂମି ନଦେବ ପାଣ୍ଡବେ,
ବଳାଗ୍ରେ, ଦୁର୍ବଳ ମୋର, ଦେବ ସର୍ବଜ୍ଞ !
ନ ଅଛି କହନ୍ତି ତୋତେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଅଧିକ,
ପାଇଥିଲୁଁ ତୋଷଦ୍ରୁଲ ବନବାସ ଶେଷେ
ଆନନ୍ଦେ କାଟିଲୁଁ କାଳ ଦସ୍ୟୁ ବା ନର୍ତ୍ତକେ;
ନିଷ୍କଳଙ୍କ ଆଶାନ୍ତି ଦୃଢ଼ଭଗ୍ୟ ଭରସେ,
ନର୍ମଳ ଶାରଦାକାଶେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆଭା !
ଘୋଟିଲା ଯୁଦ୍ଧ ଘନ, ଘନ ଘଟା କରି
ଗର୍ଜିଲା କୁବଂଶେ ଦୁଷ୍ଟ ମାତାଇଲା ଶରେ,
ଭାରତ-ସବର୍ଣ୍ଣ-ଶୋଣିତସ୍ରୋତ ସଦୃଶ ।
ନବ ରକ୍ତ ମେଦ ସ୍ରୋତେ ଭରିଲା ମେଦିନୀ;
ପୂର୍ବବଧୂ ଭୀଷ୍ମ, ମହି-ଦଗ୍ଧ ଫଣୀ ସମ,
କାଳାଗ୍ନି କାତରେ କେତେ ଦେଖି ଭାରତରେ
ହରାଇଣ ନିଜ ନିଜ ପତି ପୁତ୍ର ଭ୍ରାତା ।
ତବ ପ୍ରଭୋ ! କି ଉପାୟେ ପାଇଲୁଁ ତେ ରକ୍ଷା,
କେ ଅଛି ପାଣ୍ଡବ ବଳେ ସମକକ୍ଷ ପ୍ରଭୋ !
ରଣଜିତ-ଦଶାବଧ ଯୋଦ୍ଧା-ସୂତ-ସୁତ,
ଅଜେୟ ଜଗତେ ଯେଣୁ କାର୍ତ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟ ସମ,
ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୁଝିବାକୁ ସମ୍ମୁଖ ସମରେ;
ତୁମ୍ଭେ ବିନା ଏକମାତ୍ର ପାଣ୍ଡବ ଭରସା,
ଭୂମଣ୍ଡଳେ ଅନାଥଙ୍କ କେ ଅଛି ଜଗତେ ?
ଯାହାରିଛା କରପ୍ରଭୋ ! ରଖିଲ ତୁମ୍ଭେ !
ଏତେକହି ସମ୍ଭାଷେ ଧର୍ମଜ ସେପରେ
ଗାଂଭୀର୍ଯ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି ହୁଏ ନିର୍ଜନ ଅରଣ୍ୟେ,
ବସିଲେ ତେସନ ବୀର ଦୁଃଖେ ମନେ ।
ଅତୀତ ଦୁଃଖର କଥା ଶୁଣି କ୍ରୁଦ୍ଧା ପୁଣି
ଭୀମ, ଦଣ୍ଡଧାରୀ ଯମ ସମ ଗଦାଧାରୀ,

(୧) ଶାଖା (୨) ଦୁଷ୍ଟ

କହନ୍ତେ ବାସୁଦେବ, ଗର୍ଜି ଜଳଦ—ନିସ୍ୱନେ
ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ଦିଗନ୍ତ ସଦା କଳ-କଳ ଭରେ;
"ତବ ଅନୁଗତଙ୍କୁ ଭ୍ରାତଃ ! ଏତୁ ଉପାୟରେ,
ରକ୍ଷିବେ ଯାଏ ନାହିଁ ଭକ୍ତି ବସୁ ପଦେ,
ପ୍ରଭୁ ! ସତ୍ୟପଦ ଧର୍ମପୁତ୍ର ପାଣ୍ଡୁ ସୁତେ
ଧର୍ମାଂଶୀ ଚଳୁଥିଲେ ନ୍ୟାୟପଥେ ସଦା,
ସତ୍ୟ ଯେଉଁ "ସତ୍ୟଧର୍ମ ସୁରକ୍ଷିତଙ୍କୁ"ବାକ୍ୟ
ନିଶ୍ଚୟ ନିଷ୍ଠୁର ଭ୍ରାତଃ ! ରଣଭୂମି ସିନ୍ଧୁ,
କାଲି ଲଭିଣ ଧର୍ମ—ଅଶ୍ୱ ଅସ୍ତ୍ର ପୁତ୍ର କରେଣ;
ଯାହାଲାଗି ହତ ଭ୍ରାତଃ! ଏବେ ଭଗ୍ନାନ୍ତି ତ,
ଅର୍ଥ ଗୃଧ୍ନୁ କିଂକରା ବ୍ରାହ୍ମଣ ନିମନ୍ତ୍ରି?
ଅର୍ଥହେତୁ ଜନକ ଯେ ସ୍ୱୀୟ ଶତ୍ରୁ ଧର୍ମ,
ସ୍ୱଧର୍ମ-କଳଙ୍କ, ଶତ୍ରୁ, ପର ଧର୍ମଧାରୀ
ନୀଚକି-ପୁତ୍ରାଧମ-ବାଳ, ବ୍ରାହ୍ମଣକ କେବଳ
କେଉଁ ସମ୍ପକର୍ମୀ କେଉଁ ଦେବିଙ୍କୁ ତାହିଁ
କାହା ମର୍ମ, ମର୍ମ କାହା ହେବାରୁ ଜଗତେ?
ନୀହାର ନୋହିଲା କେବେ କୋଣ୍ଡକ ନୋହିବ,
ବ୍ରାହ୍ମଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସଦା ଋଷିଙ୍କୁ ଋଷିତ୍ୱ,
ଉତ୍ତ୍ୱକ ଯାଦବାଶ୍ୱ ବଧି ସୃଷ୍ଟି ବଶେ;
ଭୀମ ବାହୁ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଭ୍ରାତାଙ୍କ ଶକ୍ତି ଅଛଇ

ଅଜ୍ଞତ ଜଗତ ଜନେ ଅବଧି ଏ କଥା,
ଦିବାକର ଚନ୍ଦ୍ର ଯଥା ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଚଳନ୍ତେ;
ବାତମୂଳୀ, ଧୂମୋଳୀ-ଧାରେ ମହାବନ୍ଦେ ଯେପରି,
ହେଉଁ ଭୁଜ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଧରେ, ଝର୍ଣ୍ଣି ନ ପାରଇ,
ଝର୍ଣ୍ଣି ପାରେ ଦାଶ ତାକୁ ଶତ ଖଣ୍ଡ କରି,
ଅନାୟାସେ ଶିଳା ପରି ଶତଳ ହେଲାପରି
ଫିଙ୍ଗି ପାରେ ପାରାବାର ଅଗାଧ ଗହ୍ୱରେ;
ମାନବଙ୍କୁ କ୍ୟାବାଳେ ନୋହୁଛି ପତିତ
ଭୀମସେନ, ଯହିଁ ବଜ୍ର କିମ୍ପି ହୋଇଥିବ,
ଭଳି, ଯଥା ହନୁମାନଙ୍କୁ ଅବଜ୍ଞେ ଲେଖି,
ଅନ୍ୟ ଅସ୍ତ୍ର, କଥା ଅବା କି କହିବ ଆଉ,

ଅଜ୍ଞେୟ ଜଗତେ ଅବା କାହାକୁ ଏ କଥା,
ଜନ୍ମକାଳେ ମାତାମନ ନ ପାଇଲେ ତୋଳି
ଶିଶୁ ଦେହୁ ଗଲା ପଡ଼ି ଶତ ସୁଦୃଢ଼ ପ୍ରସ୍ତରେ,
ଶତ ଖଣ୍ଡେ ଶତ-ଶୃଙ୍ଗ ଶୁଙ୍ଗଗଲା ଝଟି;
ଶୃଙ୍ଗ ଶୁଙ୍ଗ ଖଣ୍ଡେ ଯଥା ଅଗାଧ ପଡ଼ନ୍ତେ;
ଅବଧାରି ଏ ଅଙ୍ଗ, ଏଥି ପ ଦେଖିବ ଅସ୍ତ୍ର,
ଶିଶୁ ଯେବେ ସ୍ନେହ ପାଶେ ବାନ୍ଧିଥିଲ ପୁଣି,
ପୁଣ୍ୟନଦ ପିତୃଗଣ, ନାନା ଉତ୍ତୋଳିକ
କରି, ଶିଶୁ ଅଙ୍କ ପିତୃପାତ୍ରୀ ହୋଇଥିଲ;
ମନେ, ଭର୍ତ୍ତେ ଅନନ୍ତ ପଦ ଥିଲଶିନ
ହୃଦ, ଭୁଜ ବାଧ ଯୁଦ୍ଧେ ଶଶାଙ୍କ ତପସ୍ୱୀ !
ନିଷ୍କୃତ ପାଇ, କର୍ମ ସକଳ ବନ୍ଧାଧି,
କରୁଅଛି ସ୍ୱେଚ୍ଛାମତ, ଉତ୍ସ ଏ ଭୀଷ୍ମକ
ଯଥା ୧ କ୍ଷାତ୍ରଧର୍ମ ଧରି, ହରି ସମସ୍ତ
ନ ହୁଏ କେବେଁ ଅଭି ହରିଲ୍ଲ ଯଥାର୍ଥ
ଶୃଙ୍ଖଳ ହିନ୍ନ ହୋଇ ଏବେ ହୋଇଲା କେଶରୀ,
ଏକା ଦ୍ରୋଣ ବାଧ କଥା, କି କହିବ ଆଉ
'କୋଟି ଦ୍ରୋଣ ବାଧ ପଦ ବନ୍ଦିଲେ ରଣେ'
ଏ କେଶରୀ କେଉଁ କୋଟି ନ ପାରିବେ ଭୋଳି !
ଲୁଣ୍ଠିବେ ସଙ୍କେତ ଦେବେ ଭୀମ ଦଣ୍ଡକୁଳେ
କାଲି ରଣେ, ଶିଷ୍ୟଗଣେ ଚିତ୍ତଚରି ଯେବେ
ଭଗ୍ନ ଚିତ୍ତ, ଯମ ସମ ମହାରଥୀ—ଚତ,
ପଳାଇବେ ସର୍ବେ ଯଥା ଚଳାନ୍ତି କୁରଙ୍ଗ,
ଯୂଥ ମଧ୍ୟେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ସିଂହ କରି ଦରଶନ;
ଦେଖିବ ଜଗତ କାଲି, ଭୀମ ଦ୍ରୋଣ ଦୁଇ
ମଧ୍ୟେ କିଏ ବଳବାନ, ପ୍ରଭଞ୍ଜନାଙ୍ଗଜ,
ଭୀମ। ଭରଦ୍ୱାଜାତ୍ମଜ" ଏତେ କହି ବାସୁ—
ସୁତ ବସିଲ ନିରବେ; ହୋଇଲା ନିଷ୍ଫଳ
ଉତ୍ସ୍ୱ କାତର ସେ-ଏ ଧର୍ମପ୍ରାଣ ରଣେ; ତହିଁ,
ନାରାୟଣ ଧର୍ମାତ୍ମା କହିଲେ ଏଥିତେ
"ହେଉଛି ତବେ ଯେତାପରି ଭୀମକାଳି ରଣେ"

"ହେଉ ହେଉ"ସଭ୍ୟସବେ କହିଲେ ସେଠାରେ
ଅଭିଷିକ୍ତ ହେଲେ ସ୍ୱର୍ଗ ସେନାପତି ପଦେ ।
ଉଥାଳିଲ ତହୁଁ,ବାଦୀ ଆନନ୍ଦେ ବଜିଲ;
ଉଚ୍ଚ କଣ୍ଠେ ଜୟଧ୍ୱନି ପଡ଼ିଲା ଝଞ୍ଜନ,
ପୁର ନାରୀ ହୁଳ ହୁଳି ଦେଲେ ମହାହର୍ଷେ,
ବାଜିଲା ଡିଣ୍ଡିମ ବାଦ୍ୟ ଘୋର ନାଦ କରି
ମହା କୋଳାହଳ କଲେ ଯୋଦ୍ଧୃ ବଳସବେ ।

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ
ପ୍ରକୃତି ବର୍ଣ୍ଣନା

ଅସ୍ତାଚଳେ ଗଲେ ଚଳେ ଅସ୍ତଚନ୍ଦ୍ର ରବି
ଶଙ୍ଖରେ ବାଜିଲା ସ୍ୱାତୀ, ବହିଲା ପ୍ରଭଞ୍ଜୀ
ମନ୍ଦାକାଶେ, ଶାରଦୀୟ ଶଶୀ ଯଥା, ଯଥ
ଯେବେ ଜଗଦେଶ୍ଯ ଅପଥ; ପଶ୍ଚିମ ଆକାଶ,
ଶୋଭିଲା ବର୍ଣ୍ଣ ନ ଆଲସ୍ୟ; ପୂର୍ବଦେଶ ଦ୍ୱାରେ,
ସୁଖ ଦୁଃଖ ସବୁ ଅଟେ ସଦା ଗତୀ ଜଗତେ
ଭବେ । ଦମ୍ପାରତେ ଗାଈ ବୃନ୍ଦ ଅଟେ ସେ
ହୋଇଁ ଭରି ତରେ ଚରୁଥିଲେ ମନ୍ତ୍ରୀର
କାନ୍ତ, ପାରିଶ ପ୍ରହାର ବସ୍ତୁ ଅଳେ ଅଟେ
ଧାଇଁଲେ ପୁଚ୍ଛ ଉଚ୍ଚକରି; ପଥପାର୍ଶ୍ୱେ
ତୋଳି ଦେଇ ଶ୍ୟାମ ଘାସାଙ୍କୁର ନେତ୍ରଅଗ୍ରୀ
ଶୁଣେ ବାଙ୍କ ଭଙ୍ଗି ପତେ କୃଷକ ବାହୁଡ଼ିଲେ
ନ ସମ୍ଭାଳି ଲୋଭ (ପଶୁ ଲୋଭ ଦମ୍ଭ କୁହେ
ଦେଖାଏ ଲଥବା) ଗୋରୁ ଖୁରସ୍ଥିତ ଧୂଳି
ଗୋଧୂଳି-ଗଗନେ ଘନେ ଅବିରି ସଦୃଶ
କାଳେ ସଦୃଶ ଧୂଳି ଦିଶେ ସ୍ତର ସ୍ତର,
ଅଟେ ପଡ଼େ ଝଡ଼ ତାଙ୍କ, ମନ୍ଦର ଗମନେ,
ସୁଖରେ, ଗୋରୁମାନ୍ତ ପୋଷି ଧୂଳି-ଧୂସରିତ
ଅଙ୍ଗ,ଗୋପାଳକ,ଗୋପବାଳ,ଗୋ ଚାରଣ—
—ଦଣ୍ଡ ହସ୍ତେ ଘୋଷିଘୁଣ, ଉଲ୍ଲାସ ସଙ୍ଗୀତ
ଗୁଣେ ଗାଇ ନାଚ ନାଚ୍ୟ ବଂଶୀ ଛନ୍ଦ ଗାନ୍ଧି—
ବୃକ୍ଷେ ଶାଖେ ଥାଇ କେତେ ପକ୍ଷୀ କୂଜିତେ
ଅସ୍ତଯାନ-ଭାନୁ ଶକେ ପଞ୍ଚ-ସ୍ୱରରେ ।
କ୍ରମେ ଆସିଲା ଅନ୍ଧାର, ସନ୍ଧ୍ୟା ଆଗମନ
ଦେଖି ପଥିକ ଚତୁର ଡର ଡରେ ଭୁଲେ
ପଥ ଅନାଇଁ ପଡ଼ିଲେ, ହେଲେ ମହାଚିନ୍ତା
ଗର୍ବ ନାଗର ନାରୀଏ, ବକ୍ଷୋଜେ ହେଉ
ଅଙ୍ଗୀ ଶବ ବଶୀକୃତା ; ଉତ୍କାର ଭଟ୍ଟୋଳି
ନିନ୍ଦୁ "କୃଷ୍ଣ ଦଧି" ବୋଲି ଝୁଣ୍ଟିଲେ କଲହ-
କାର୍ଯ୍ୟ ସମସ୍ତ ଯାଚକ, ଦେଖି, ଦେବାଳୟ
ସତ, ଭକ୍ତ ଶଙ୍ଖ ତୁରୀ, କପୋତ ଉତ୍ସାହୀ,
ବାଜ ଘଣ୍ଟ ନିଜ ନାଦ,ଆଗ୍ରହିଲେ ଦେବଙ୍କ
ପଦେ ନତ ନିଜ ବାଣ, ଦନ୍ତୁ ଲଗାଇ ଲୁଣ୍ଡ—
ପିତା ପଢ଼ିଲା ଥାଇଁକି; କଣ୍ଡି ସନ୍ଧି ଦାସ୍ୟ—
ଛିନ୍ନା ଜ୍ୱଳିଲା ଦେଉଳେ ଅନ୍ଧକାର ଯେବେ;
ନବ ବଧୂ ପ୍ରେମ ଭଞ୍ଜ, ସୌମ୍ୟ ଶାନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି;
ଆଲୋକ ଧୀରେ ଦାଣ୍ଡି ଶୋଭା ଅଭ୍ୟନ୍ତ ।
ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ଶରୀରଙ୍କ, ତନ୍ଦ୍ରା ସୁହୃଦେ;
ମହାନନ୍ଦୀ ଶଶିମୁଖୀ ଅହିତ-ବଦନା
ଆସିଲା ଚିନ୍ତା ଶେଷେ ତାଙ୍କ-ନହୁମାର;
ସୀମନ୍ତ ସିନ୍ଦୂର ଦୂରେ ଝୋଟେ ଘୃତ ବାଳି-
ଭାଗ ; ବିନ୍ଦୁ ଉଦେ ଦେଖି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁମୁଦ
ସବେ, ହସିଲ ବଦନେ; ଅଳକ୍ତ ଲୁଣ୍ଠ-
ବାରି କର୍ପିଲେ ନଳିନୀ ପୁଷ୍ପାସନେ ବସି;
କଳୁଷିତ ଭବେ ଦେଖି ମହୋଦଧି ତହୁଁ,
ବନ୍ଧୁ ସମାଗମେ ବନ୍ଧୁ ଯଥା, ମହାନନ୍ଦେ
ଆଲିଙ୍ଗନ ଆଶେ ଅଙ୍ଗ, ଧାଇଁଲା ଉଲ୍ଲାସେ;
ହିଲ୍ଲୋଳ ତରଙ୍ଗ-ମାଳା ସୃଜିଲେ ସୁଖରେ,
ଜ୍ୟୋତିର କଳାନ୍ତୁ ଦେଖି ନନ୍ଦିଲା ହୃଦୟେ
ଦେବୀ ନଦୀ ଜଳଧିରେ ତରଙ୍ଗ ମୋହରେ
ଅସଂଖ୍ୟ ମକର ମୀନ କୂର୍ମାଦି ଜୀବ !
ଉତ୍ତର୍ଷ ଅର୍ଦ୍ଧ ଉଦୁ ଏହ ଶୋଭିଲେ ସୃଜନରେ
ଶତ ଇନ୍ଦୁ ଉଦ୍ଭାସିତ ସାଗର ସଲିଳେ,

ପୁଣି ଦେହ ଶତ ଲକ୍ଷ ରାଶିକ ତରଙ୍ଗେ,
ଦ୍ୱୟ ଶତ ଶତ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଅଣୁ ପରମାଣୁ;
ଅହୋ ! ଏ ବିଚିତ୍ର ଲୀଳା ତବ ଲୀଳାମୟ !
ସତେ ! ବୁଝିବ କେମନ୍ତେ କହ ଅଳ୍ପମତି—
ନର, ନୁହେ ଭେକ କେବେ, ପାରିବକି ବୁଝି
ଅପାର ସାଗର ବାର୍ତ୍ତା ଏ କୂପେ ବସିଲ ?
ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ସତେ ! ତବ ତେଜଃ ସ୍ଫୁରମାତ୍ର
ତୋହେ, ନ ଜାଣଇ ଅନ୍ୟ ଦେହ ବସୁଧାରେ
ଜଡ଼େ, ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ
ଲଜ୍ଜାଇଲେ ତବ, ପୃଥିବୀ ଯାଏ ଯଦି
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ନାଟକ ଯଥା ବିଶ୍ୱ ବିଧାତାର ।
ଚପଳା-ଚଞ୍ଚଳା-ଶ୍ରେଣି—ଶାନ୍ତିର ସମ୍ଭୋଗ,
ଯତର୍କ ଏକ ବିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱ ଜୀବ ଦେହେ ସଦା
ଦେଖେ ଅଳପ ମନଙ୍କୁ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରୀତି ଦେ
ସିଦ୍ଧି ଯା ଲକ୍ଷ ଗୋଷ୍ଠୀ, ଚନ୍ଦ୍ର-ସୂର୍ଯ୍ୟ ଚିରି
ଅନନ୍ୟ ହୁଏ; ପୁଣି ମିଳେ ପ୍ରଶାନ୍ତି ଅମୃତ
ଦୃଶ୍ୟ, ଜିଣିଲେ ସାଗରେ । ଦେଖନ୍ତେ ଏ ଦେଶେ
ଦୃଢେ ଏକନ୍ତ ଅନନ୍ତ; ଜିହ୍ୱାରେ ଧାରଣୀ
ସେ ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ, ସତ୍ତ୍ୱ ରଜ-ତମ
—ଦୃଷ୍ଟି, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶ୍ରୀଡ଼ା ଶଙ୍କରପ୍ରେତ ଜଗତେର
ଧର, ଶକ୍ତିହାନ, କଳିଯୁଗ, ଭବ ଶାସ—
ହୋଇଲ । ଧର୍ମରାଜ ଦେବତାଙ୍କ ଦେବତା
ଶାନ୍ତି ପ୍ରଦାୟିନୀ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଅଭାଗୀ ହୋଇ
ଭୂମୁ ଦେଖେ ଜନତାରେ ଚାଲିଲେ ସଦାରେ,
ଜୟ ଜୟ ଲୋକ ସବେ ଜାଣନ୍ତି ଦେବାଙ୍କୁ
ନ ପାରୁ ବଳିଣ ଅହୋ ! ଅଦ୍ଭୁତ ମହିମା,
ଯତ ଲାଗି ନିତ୍ୟ କେବେ ସୁଦୃଶ୍ୟ କେତେବା
ଶୁଦ୍ଧ ବସ୍ତ୍ର ବହୁମୂଲ୍ୟ, ଲଭେବ ସଫଳ
ବୋଲି ପାଦୋଦ୍ଧାରଣ ଶୋଭ, ଏକାନ୍ତ ସମସ୍ତେ
ଦେବ ଦେବାଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତ ପଥିକ ସେବିବେ,
ଲଭ୍ୟ ନଷ୍ଟ-ଭବେ-ସ୍ୱର୍ଗ-ମଣି ସମ ଅହୋ !

ଶୁଣାଇଲେ ଶାସ୍ତ୍ରଙ୍କ ଯହିଁ ସବେ ସତେ ।
ଜନମ ଲୋଭିତ ସ୍ଥାନ କରି ଜିଣିଥିଲେ
ଗୁଡ଼ାଏ ଚନ୍ଦ୍ରାଙ୍କ ନାରୀ ଯଥା ରଜନୀରେ;
ଅବେକିଛି ଅନ୍ଧ ଅଶ୍ରୁ ସୁପ୍ତଦେବ ଘେତ,
ହେଉଛନ୍ତି ଦେହପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବି ନୂତନ ନିଦ୍ରାଙ୍କଣି
ସୁଷୁମ୍ନାନ୍ତ ମୋହଛନ୍ତି ଦେବଗଣ ଜଗତେ ।
କାଶ୍ୟପ ତୃଷ୍ଣାର୍ତ୍ତନା ଯମଦୂତଙ୍କ ଅଛ,
ଦର୍ଶ ଦ୍ୱାର ଦେବୀ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ନୟନ ଭାଜନ !
ଏତେ କହି ନାଭ୍ରତ୍ନଙ୍କ ତାଳରେ ଅଦ୍ଭୁତ,
ଅବନି କିମ୍ପିଳଶଙ୍କ ହେଲା ସମସ୍ତଙ୍କ ।
ଦେବ-ଦର୍ଶ ହେଲେ କଳା ସ୍ପର୍ଶ ସ୍ପର୍ଶ କାର୍ଯ୍ୟ
ଏକମ ଏବେ କଷ୍ଟେ କଥା ନ ଶୁଣିଲା ଅଛ,
ପାଦୋଦ୍ଧରଣ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ ନିଜକଡ ନହିଁ,
ସୂର୍ଯ୍ୟଦେଖା ବାହାର ଜଳ ସଞ୍ଚାଳ ପଡ଼ିଲ ।
ଓ ହଲା ସ୍ୱପନ ନାଶ ସଙ୍ଗ ସଙ୍ଗ ବଢ଼
କାହାରିବନ୍ଧା ଲାଜ ବସ୍ତ୍ରଦେଶଦେହ,
କ୍ଷୀଣ ଉପଳ ଲୋଟନ୍ତି ଭୂତଳ କାହାର,
ଜିବଗତେ, ଅର୍ଦ୍ଧ ଲଜ୍ଜୁ ଶୋଭନ୍ତି ଯୋଡ଼ନେ
ମାଧୁରୀ ସୁଦୃଷ୍ଟ ଦର୍ଶ ଦୃଷ୍ଟି ଜଳାଧିକ,
ମଦନାଗତ ଅବଯବ ପାର୍ଶ୍ୱ କୋମଳକ,
ଦର୍ଶାଇଲେ ନାସ୍ତି ତନ୍ତ୍ର ଦେଖିବେ, ତାଙ୍କର
ଜନାକାଂକ୍ଷା ପୁନ୍ୟ ସ୍ଥାନ ସେବିବ ଦେବେ
ଦେଖନ୍ତି ଯାତ୍ରେ ଦେହତେ ଯଥା ପ୍ରାଣ ହେଉଁସେ
ନଦୀର ନର୍ତ୍ତନେ ବାହି ସ୍ୱର୍ଗ ଦର୍ଶଙ୍କ
ଦୁଗ୍ଧ-ଫେନ-ନିଭ ତଳେ ସଜ୍ଜିତ ଶଯ୍ୟାରେ,
ଜଗନ୍ତ ଖଟାଇ ଦେଇ ମୃଦୁ ପବନ
ବହନ୍ତି ସ୍ପୃଶ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ପୁଷ୍ପ ଗନ୍ଧ ଭଳି,
ପ୍ରିୟ-ପୁଷ୍ପ ଜାତିଯାତ୍ରୀ-କଳିତ-ଅଧର
ପିଅଇ ଅମୃତ ସ୍ୱର୍ଗେ ପୁଳକ ଭୁଜବଳ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୁଣ୍ୟ ପୁଷ୍ପଚନ୍ଦ୍ର, ଲୋଚନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ,
ପ୍ରେମମାଳ୍ୟାଦେ ଆଲିଙ୍ଗନ କରନ୍ତି ଦେବେ ।

ଗୁମ୍ଫି ଗୁମ୍ଫି ବଢ଼ିଲା ଯେ ପ୍ରେମମାଳା ଚିତ୍ତେ
ଦମ୍ପତିଙ୍କ ସଙ୍ଗୋପିତ, ଛିଣ୍ଡି ନ ଜାଣିଲା ପରୁ
ଛିଡ଼ ଛିଡ଼ ହୋଇ ଲକ୍ଷେ ଖଣ୍ଡିଲା ହୃଦୟେ,
ଥାଉ ଥାଉ ହଠେ ଯୁବା ପ୍ରେମୋନ୍ମତ୍ତ ମତି
ସମ୍ପିତ ବଦନ ଭାବେ ଦେଖାଯାଏ ମନେ
ଗାଢ଼ ନିଦ୍ରା ଆଲୁଳିତ ହେଲେହେଁ ତଥାପି;
ଅବଶ ଚିତ୍ତରେ ଯୁବା ଅବଳା ବଚନେ,
ସ୍ୱପ୍ନେ ଶ୍ରବଣ ଯଥା ତାଙ୍କୁ ହେଲେ—ଭୃଙ୍ଗ
ମଧୁ ଲୋଭେ ଯଥା ଡେଉଁ ଥିଲା କମଳ କୋଳେ
ଦମ୍ପତିଙ୍କ ସୁଖକୋମଳ ଦଳ ସ୍ପର୍ଶେ ତାହା;
ଅନ୍ତର ତାହାର ଶାଖ ବିଷ୍ଣୁବଳ ମଧ୍ୟେ
ଦେବତା ଅମ୍ବର ନବ ବନ୍ଧନ କରର
କରୁ ଏ ବନ୍ଧନ ଛିନ୍ନ ହୋଇବ ସୁଧାନ୍ତ।
ଏ ବନ୍ଧନେ ପଡ଼ି ଦେବ ଯୋଗୀବର କାହ୍ନେ
କୁଲିଆଏ ବୋଲି ଜାଣି ଥାଉ ଅନ୍ୟକଥା;
ଯେହ୍ନେ ବା ଦେଖନ୍ତି ତହିଁ ଅଶ୍ରୁ ନୟନେ
ହାସ୍ୟ ଲାସ୍ୟମୟୀ ଶୁଭ୍ର ବର୍ଣ୍ଣାଧରୀ ଶଶୀ
କୁସୁମ-ଭୂଷଣ-ଭାରେ ସୁଶୋଭିତ ଦେହେ
ସୁଖେ ବିଚରନ୍ତି ହର୍ଷେ ଭ୍ରମନ୍ତି କୌତୁକେ;
ଲୁଲୁପ୍ତ ହିତ ଲୁଚି ଉତ୍ତର କକ୍ଷାଷ
ନିରେଖି ଯାହାଙ୍କ, ସଖେ ଅଙ୍କନ୍ତୁ ସଂଯମୀ
ବିଜାତ୍ମନେ, ଭର, ସବେ କଥା କହିବ ପାଇଁ;
ସେହିପରି ମୋହିନୀଙ୍କ ପ୍ରେମ ସମ୍ଭାଷଣ
କରନ୍ତି ପାର୍ଥିବ ବାଳ ଧରାର ଜୀବନେ
ଅନ୍ଧାରୀ ଯୌବନ, ନବୋଦ୍ଗତ- ପ୍ରଣୟିନୀ—
ଜବ ନବ-କନକ-ଉତ୍ତମ-ହୃଦୟ!
ଦେବତା ଦୁର୍ଲଭ ସୁଖ ଦେଖି ସ୍ୱୀୟ ଭାବେ
ମଣି ରେଖି କେଳି କୁଞ୍ଜେ ନିର୍ଜନ ଶୁଭତେ;
ଉଦ୍ୟୋଗ ଗୃହ ଦେଖି ପୁଂଶ୍ଚଳୀ ବୃକ୍ଷେ,
ଦନ୍ତଭାଗ ଘୃଣେ ହର୍ଷେ ହସନ୍ତି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନେ
ବହୁତ ସ୍ପନ୍ଦିତ ମୁଖ ଧରଣ ବାସ୍ତବରେ।

ସାମାନ୍ୟ ସୈନିକ ସାଙ୍ଗ ନ ଗଣନ୍ତି କେହି
ସୈନ୍ୟ-ପଦ-ବାଚ୍ୟ ବୋଲି, ଦେଖନ୍ତି ଗୋଷ୍ଠୀରେ
କେବଳ, ଆଜି ସଂଗ୍ରାମେ, କେତେ ଯେ ବୀରନେ
ଅଣି, କାଟନ୍ତି ଶତ୍ରୁ ସୈନ୍ୟ, କେନ୍ଦ୍ରେ
ଧଜ; କେହିବା ନାଦରେ ଦାନ୍ତ କିଂନାଦେ,
ଅଜିତ ଭଟରେ, ଯଥା ଜଳ ଦିଶେ ଦୀର୍ଘ
ଅର୍ଜ୍ଜିତ କାବଳିତ ଦୂଷ ଉଦ୍ୟୋଗର
ବିକୃତ ହୁଙ୍କାର ଦାନ୍ତ ଶୁଣିବ ଗର୍ଜନ।
ନାଲିରେ ଭୂଲଙ୍କ ପୃଷ୍ଠେ ଝାଳ ଜଳ ବିନ୍ଦୁ,
ବଜ୍ରସ୍ଥାନ ଦୈନ୍ୟପ୍ରସ୍ତୀ ଯୋଗେ ଧର ତରେ
ବାସ୍ତବରେ ବସ୍ତୁ ତୋଳି ଜଲେ ଜନ୍ମ ଜନ୍ମ।
ନୀଚ୍ଚ ଭଜ ପଦ ଲକ୍ଷ ପ୍ରୀତିରେ ଅନେକ
କେହିବା ଶୁଣିଲେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସନ୍ତି ସର୍ବେ
ଗମନ୍ତ ଭଜସ୍ୱୀ ବୋଲି ଜାଣି ହେଲେ ଶତ୍ରୁ
ଲୁଣ କାରଣ ଲଭିବ ମୁକୁଟ କଣ୍ଠ
ଗାଡ଼ି ଉଦ୍ଧାର ବନ୍ଧୁ ପାର ବନ୍ଧୁଗଣ
ଅଗ୍ନି, ମଣି ମାଣିକ୍ୟାଦି, ମହାର୍ଘ ସମସ୍ତ
ରଣଜୟୀ ହୋଇ କେହି ଯୁଦ୍ଧେ ପ୍ରଣୟିନୀ
ତାଳ ପତ୍ରାମ୍ବରେ ଯେତେ ଲିଖିତ ପଦାର୍ଥ;
ଆକାଶେ ମୁକ୍ତି ଦର୍ଶ୍ୟ ପୁଷ୍ପ ଏକକୁହେ,
୧ ସମ୍ମେଶେ ଦେବେଶ ଭେଟ ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ଶବଦେ।
ଅନନ୍ତ ଅର୍କରେ ନଭେ ପୂଜକ, ନିର୍ମଳ
ମରେଶୁର ସମ ଶୋଭେ ସ୍ଥିର ସୁବର୍ଣ୍ଣର
ଶୋଭେ ତୋଟ କୋଟି ତାହା କୋଟି ୨ ଦେଉଳି
୨ ପିପିଲି ନିର୍ମିତ ଶୁଭ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରାତପ ସଜ
ତାଲୁ କାର୍ଯ୍ୟ; ଜମ୍ବୁଖଣ୍ଡେ ନାନାବିଧ ଯଥା
ଅମା ଏ ସାମାନ୍ତେ, ଶତ ହୃଦ୍ଗତେ ସେହିର
କଲୁଷ ନାଶିନୀ ଶମନୀ, ଦୁର୍ଗତି—ନାଶିନୀ
ଉତ୍ତରେ ତିଣ୍ଡୁ ବସ୍ତ୍ର—ଚିତ୍ରଗୋକ ଶଙ୍ଖ,
ଅସି ପୃଷ୍ଠ ଭରତଙ୍କୁ, ପ୍ରଶସ୍ତ ଗମ୍ଭୀର,
ଅଙ୍କିତ ସଜ୍ଜାରେ ଚାରୁ ଦେଉଳ ବନ୍ଧନ।

(୧) ସ୍ୱର୍ଗେ (୨) କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ଗ୍ରାମ ବିଶେଷ

ଲଗନ ଗବାକ୍ଷ ଖୋଲି ଧନୀ ସୀମନ୍ତିନୀ
ଚନ୍ଦ୍ରାଣୀ ସମା, ଧର୍ଯ୍ୟ ହରାଇ ବନ୍ଧୁଙ୍କ
ଶୀଘ୍ର ପଥ ଆଗମନ ଅପେକ୍ଷା ଅଧୀରେ
ପଥ ପ୍ରତି ଦେଖନ୍ତିକି ଉତ୍ସୁକ ନୟନେ ?
(ଦୁଃ ସମସ୍ତ-ଶାପେନାକ ଶେଷ ସ୍ଥାପ୍ୟ ଜାଣି)
ନୃଶା ଅବସାନେ ଯଥା ସରୋଜିନୀ ଯଥା
ଉଦୟ ଅଚଳେ ଦେଖି ଅରୁଣ ବଦନ ।
ଚନ୍ଦ୍ରର ପ୍ରତିମା ସମ କାନ୍ତେ କନ୍ଦନ
କୁତଳେ ସ୍ଥାପିଣ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଖନ୍ତି ସକଳେ ।
ନିସ୍ତବ୍ଧ ଦେଖି କାହିଁ ଲଜ୍ଜାଇ ଅନ୍ତରେ
ସବେ ନାହିଁ ନାହିଁ ? ଗରବ ଦୋଳିବା
ସଙ୍ଗ ସଙ୍ଗୀ ଯଥେ କେତେ ନୁହେ ନିର୍ଦ୍ଦୟିକା ?
ପତିଙ୍କୁ ନଦେଖାଇତ ତାରେ ଯଥ ସେନ ।
ମନେ ସ୍ମୃତି ଦେଖି ଯୋଗେ କା,ନା, ତାହାନ୍ତରେ
ସ୍ନେହ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ବଧୂବଧୂ ବୃନ୍ଦ
ଅବଲୋକ ସ୍ଥାଣେରେ, ଜବନ—ଦର୍ଶ !
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣନୂପୁର-ଶାଣ-ଗ୍ରସ୍ତ-ଦେବ ସ୍ଥାନରେ,
ଅନନ୍ୟ ଭୂୟେ ରହି ସମର ଶିବରେ
କୁଳୁଷେ, ଶୀତାବତ ଉତ୍ତର ତୀରେ
ସ୍ଥିତ ଜଣି ଦୁସ୍ପଦ ନଗଜ ନାମସ
ସଧବା-ସୁଲକ୍ଷ-ସ୍ନଂଶ୍ୟ ବଣବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ
ନିରେଖନ୍ତି ଏକଧ୍ୟାନେ ଅରୁଣ ଲୋଚନେ;
ନାଥାକରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦେବ ସନ୍ଦ୍ର ସସ୍ଥଣ
ଅତ୍ର ଅଂଶ ସର୍ଗ ଜନ୍ମ । କେହୁ ବା ସଂସାର
ଉତ୍ସବ ମୁକୁତା, ତାର ଚରଣାଚରେ;
ତେଜିବା ନହେଉ ତାହା; ମମ ଅନୁମାନ
ମନେ ଏମନ୍ତ ଆସେ; ନ ନିବେଶେ କେଉଁ-
ସାଧ୍ୱୀ ସ୍ୱତଃ ଦୃଶା ନେଇ ଯେ ଅନ୍ୟ ସଙ୍ଗୀ—
ସତ; ହେଲେହେଁ ସେ ସହ୍ୟଶୀଳା ସହସ୍ରଶଃ

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ

—o—

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ

॥ ଘେନ୍ଦ୍ରଣି—ବିଳାପ ॥

ଧନୀ ପୁଣେ ରହି ଏକା ସୀମନ୍ତିନୀ
ଯୋଷା ଶିରୋମଣି ଯେତେକି ପ୍ରାଣାଧିକା
କାନ୍ଦିଲ୍ଲ କାନ୍ଦିଲେ ବନ୍ଧୁ ନାହିଁ ଏଥି—
ପଡ଼େ ନେତ୍ରୁ ଦୂରେ ଝର ଝର ଜଳ ;
ଧନ ସମ କେଶ ଲୋଟଇ ଭୂତଳେ
ମସ୍ତେ ସ୍ଥାପି ହସ୍ତ ବସିଛି ଉପଲେ ।
ଆଁଖି ଝରେ ଲଢ଼ ସିନ୍ଦୂର ସୀମନ୍ତେ
କାତୁଣି ଯେସନ ହୋଇଥିଲା ଅସ୍ତେ
ଅନ୍ଧାରିଲା ଯଥା ଝଡ଼ ହେଲେ ତପନେ
ଅଭ୍ର ଭିନ୍ନ ଶିରେ କାଦମ୍ବିନୀ ଘନେ ।
ପଡ଼ିଛି କୁନ୍ତଳ ମୁକ୍ତ ହେଉଥିଲେ
ଅଙ୍ଗୁ ଝଟି ବସ୍ତ୍ର ଲୋଟଇ ଭୂତଳେ ;
ବିଲ୍ଲେଲ କୁନ୍ତଳ ସ୍ରୋତେ, ହସ୍ତୁ ଡଗି
ନାଗୀ ସରୋଜିନୀ-ସମ-ମୁଖ ହୃଦୟେ;
ଏ ଛବି ନିରେଖି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏମନ,
ଛାଡ଼େ ତାମସ କି ହୋଇଲା ଜାଗରଣେ ?
କିମ୍ବା ସହସ୍ରଧ ଜଳଧି ବାହାର
ଯାଏଁ ଶିରବାନ୍ଧୁ ସୁଧାଂଶୁ ବଦନ ?
ନାହିଁ ଆଉ ଏହି ଅଙ୍ଗେ ଆଭରଣ,
ରହିଛି କେବଳ ଶାଖାରେ କଙ୍କଣ ;
ଲତି କାଲିବେଳେ କୃଶୋଦରୀ କର ,
ଖସି ପଡ଼ିବ କରୁ ବଳା କେୟୂର ;
ଅନ୍ୟକର ଦେଲି ଟାଣିଲେ ଟଳା,
(୧)ପ୍ରକୋଷ୍ଠେ ଯତନେ ତୋଳି ଦେଲେ ବଳା,
କେଣ ବାସ୍ତବ ନାହିଁ ତା ଯତନ ,
ଅନାର ଶାଖରେ ବାନ୍ଧିଛି କଙ୍କଣ ;
ବଳନ୍ତୁ ବାହାର ଦେଖିଣ ଧୀରଜ ,
ମନେହୁଏ ଶିରେ ପଡ଼ିବା ସୁବର୍ଣ୍ଣ ;
ଛୁନ୍ଦିଥିଲା କର (୨)ପେର ଶୁଣ ବଳା,

(୧) ମଣିବନ୍ଧ (୨) ସନ୍ଧ୍ୟାବନ୍ଦିଷ୍ଟ

ପୂର୍ବ ବଳା ଅଛି କର କେତେ ଶଲ୍ୟ ?
ଛିନ୍ନ କରବ ଶିକା କସ୍ଥିକ୍ଷ ଚଡ଼
କୁନ୍ତଳକୁ ଏବେ ଯାଉଅଛ ପଡ଼ ;
ବେଣୀ ଅଟକି ଅଛା କଡ଼ିଅଛ ମହୀ ,
ଭବ ଏ ନର୍ମି.ଶ ଏକାଅଛି ବସି !
ଧାଇଲେ ସଖୀ ଜବାନ ଯୌବନୀ ,
ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଶଶୀ ତନୁ ମଳିନ ବଦନୀ !
ସୁସ୍ମୁ ଶ୍ରୀନବାସ ଭେଦି ଦ୍ୱିପୋଷ୍ଣ
ଧନେ ସୁକୁମାର କେତେକ୍ତ ମନୋହରାଖି
କୌମୁଦୀକୁ ଗାଢ଼ କରୁ କି ଭଗାର
ଚନ୍ଦ୍ରାଲିଙ୍ଗନ ତନୁ କି ଗଢ଼ିଛି ?
ନ କହୁଛ କଣ୍ଠ ନହନ୍ତି ଅନାଇ ,
କୁରଙ୍ଗ ବୋଲି ଭଇ କୁଆ ସାହନାହିଁ ;
ତୁଷାରାଦ୍ରେ ତାମରସ କି ପଡ଼ିଲ ଜଣା
କ୍ଷେମ କରନ୍ତି ବସି ଉ ଭଙ୍ଗା ;
ଥରେ ଥରେ ଥାଇ କିଂଶୁକସମ ବଦନ ,
"ହାନ୍ତୁ" "ହାନ୍ତୁ" କହେ ଅଶ୍ରୁ ନୟନେ
ନୟନୁ ଲୋତକ ଗାସିକାରୁ ଲାଳ,
ଅଟଳ ଦୋହିଲ ମଧେ ମଧେ କାଳ ;
ଅଙ୍ଗକାନ୍ତି ଦେଖି ଉଦେ ହୁଏ ମନେ,
ଶ୍ରାମାଙ୍ଗୀ ଏ ନାରୀ ନୁହଇ, ଏ ଜଣେ ;
୧-କମ୍ବୁକଣ୍ଠୋଲୀକି ଗୁଞ୍ଜି ୨ଜମ୍ବୁନଦେ,
ବାମା ଅଙ୍ଗ ପିନ୍ଧେ ତେସନ ବିଷାଦେ ;
ହୃଷାଦି ଶାଳରେ ବହନ୍ତି ଗଞ୍ଜନ
ଦୂରୁ ଦେଖି ମନେ ହୁଅଇ ଏସନ ;
ଯେତେବେଳେ ଉଠଇ କଠିନ ହୃଦୟ,
କରେଣି ଏକ୍ରୂପ ଦ୍ରବ କମ୍ପ ;
ଗୁଞ୍ଜି ଗୁଞ୍ଜି ବାଳାଚନ୍ଦ୍ରବଲା ଚନ୍ଦ୍ର,
ତରୁ ଛାଇ ଜବା କୁସୁମିତ ବାଟି
ଅଳ ଅଳ ଥରେ ପାଢ଼ି ଶିର କର ,
ଛିଲ–ପୁଛି ଶାଡ଼େ କାନ୍ତି ନାମର ;
ଧାଇଣ ସର୍ବଙ୍ଗ ଛିନ୍ନ ଶିର ଉଚେ,
ବାହାଇ ଶୋଣିତ ଅଙ୍ଗ ଦମ୍ଭ ଦହଉ;
ଉଠିଲା ତାଡ଼ାର ହୁକାର ଶବ୍ଦନ,
ଶଣିତଥ ଶୃଗାଳେ ଚାଳେଙ୍ଗ ଦେଖନେ ;
ଶୁଣି ଭିଂଗ ଶୁଭ ଚେହାଇ କୁଢ଼ା ହୁଡ଼ି,
ଅଙ୍କେ ପ୍ରକଳେ ଅଙ୍ଗିଲେ ଦାଉଡ଼ି ;
କଡ଼ବାଳୀ କଉଳା ବୋଲି ନେ କାନ୍ଦି ,
ଅଶା ଅଶା ବାଉ ବୋଲି କେ ଡାକଇ ;
ଧର ଧର କହି କେ ତୋଳଇ ବାଡ଼ି ,
ଡର ଡର ହୋଇ ଧାଇଁଛି କେ କାହିଁ;
ଧସ୍ଥଧର କରି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ତୋଳିଲେ,
ଅଗ୍ରକାଳି କୋପେ ବାଳୀକୁ ବସିଲେ ;
ଦେଖି ଦଣ୍ଡୀ ବାହୁ ଦିଶିଲ ବଦନେ,
କେତୁକା ହସିଲ ଭାଷଣୀ ପବନେ ;
ଦେହ ଧୋଇ ଧଇଲ ଲୋତକ ଶୋଣିତ,
ଅବସର ଦେଇଙ୍ଗ କେନ୍ତୁକା ଦୃଷ୍ଟିତ ;
ଯାଉଅଛି ଭିଡ଼ି ଦଗଧ କବାଟି,
କି ଦେଖଣା ବିହନ୍ତି ଭିଗଳା ନ କାଣ୍ଡି ;
ଶୁଧାଇଲେ କେଇ ଉଠାଇ ଦଳନ୍ଦ,
ଯୋଡ଼ାଇ ବଦନେ ଘନ୍ଦେ ଚାକ ଅନ୍ଦେ ;
ଉଠିଲା ତଡ଼ାର ହକାରିଲ ହେଲେ,
ଭିଙ୍ଗ ଦେଇ ଅଙ୍ଗ ବାଘ ଯଣଦେଉ ;
ଅଙ୍କୁ ଅନ୍ତ ବସି ହକାଟ ଗର୍ଜନେ
ନାଚେ କେନେ ବାନା ହୁଙ୍କାର ଭିତରେ;
ଭିକ୍ଷକିନୀ ବାମା ନ ଚିତ୍ତ-ଅମ୍ବର,
ଶଶୀଏ କମ୍ପନ୍ତି ଧକ ଧକ ଧର ;
ଘୁଞ୍ଚ କେଶ ପାଶ ବିମୁକ୍ତ ହବଷ;
କମ୍ବାଳ ସହିଏ ନ ପାରନ୍ତି ଧନ ,
ଦନ୍ତ କଡ଼କିଡ଼ ଭ୍ରୂକୁଟି ଗୃହିଣୀ,
ହେଳା ସଖୀ ସବେ କୁରଙ୍ଗ ଲୋଚଣୀ ;
ହଲାହଳି କାନ୍ଦେ ଧକାରେ ବାନ୍ଧୁନି,

(୧) ଶଙ୍ଖ (୨) ସୁନା

ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ ନ ବୁଝଇ ଭୂପ ;
ବୃଥା ବୁଝି ହେଲେ ନିଜ ଅଳ ଅଳ ,
,ଦେଖେ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ସଦ୍ଧର୍ମ ବାଣୀ ;
ଧ୍ୟାନସ୍ଥ ବସି ଏକାନ୍ତେ ଝଡ଼େ,
କାନ୍ଦୁଅଛି ବାଳ ଦେବକ ଶବଦେ ;
ଖୁଣୁଦେଲେ ବାଣୀ ହେଉଅଛି ଭୂଳ,
"ଧାମ୍ମ ପୁ ଦକଲ" କହ ଜୟମାନ
ସ୍ୱାମୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶ୍ରୀ ହୋଇଲେଣି ଅନ୍ଧା,
ଅସ୍ଥି ଚର୍ମ ସାର ଅଛି ମାଧ୍ୱ ୧ ସାଦା ;
ଯୋଦ୍ଧା ଦେଶ ପାଇଁ ସଙ୍କଳା ଏକାକଳ,
ଦୁଃଖ ଘରେ ଦୁଃଖ ଅକ୍ଷଣୀ କଷାଣେ ;
ଏକେତ ବଧାଣ ଭଙ୍ଗିଛି ଅବଳା,
ଦୁର୍ବଳା ଦ୍ୱିଗୁଣେ ବନ୍ଧନ ଜ୍ୱାଳା,
ତହିଁ ପୁଣି ସ୍ୱେଚ୍ଛ ଅପାଧ ଦୂରଛି,
କ କଷ୍ଟ ଏତେକି ଅଧିକ କାହିଁ ଛି ?
ବସ୍ତୁନଶ୍ୱ-ବଧ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ବୋଲାଇ,
ଦୁଃଖୀ ସ୍ୱଦେଶ ଦୁଃଖ ତେମତେ କଷ୍ଟାଇ;
ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଲଭବଧ ନରେ ତୋର ବଧ,
ଇନ୍ଦ୍ର ଅବଧ୍ୟ କରୁଣ, ଏବେ ବଧ !
ଚନ୍ଦ୍ରଲେଖେ ଅନ ଚନ୍ଦ୍ରବଧୂ ଗଣ
ଇନ୍ଦ୍ର ତୋ ବଧ ଦେଖାଇ ଦୂଷଣ
ସିନ୍ଧୁ ଶ୍ରେଣୀ ସୀକ ଦେଖାଇ ଧରଣୀ,
ବୃଥା ବହନ ବିନା ହୋଇ ଦନମଣି;
ନୃପ ଭୃତ ଚର୍ମ-ଗାନତ, ଅସ୍ତ୍ର,
ଅଙ୍କୁର ଛଟିବ ହେଉ ସେ ଶସ୍ତ୍ର;
ମୁକୁଳ କୁସୁମ ଫୁଟେ ଯେତେବେ ଭୁଲେ,
ଅନନ୍ତେ ଲୁଣ୍ଠେ ପ୍ରାଣୀ ମହୀତଳେ;
ବର୍ମ ଗାତ୍ରୁ ଯେତେ ଫଳେ ଚକ୍ରସନ,
ବୃଥା ତୋ ବଧକୁ ଦୂଷଇ ଦେବନ;
୨ ଅଙ୍ଗିଣ ପୁଚ୍ଛଇ ୩ ବୁଦ୍ଧିକାକୁ ଗ୍ରହିଁ,
ସ୍ୱାମୀ ଦେବବେ ଜ୍ଞାନ ଅଙ୍ଗିଣ କାହିଁ ?
ବସ୍ତୁ କଷ୍ଟପାଇ ଗୋଉଥିଲେ ଅଳ୍ପ;
ଉଠିଲେକ ତାହିଁ ଦେଶ ତେଜ ତଳ୍ପ
୪ ଧରଣୀ କହଇ ନ ବୁଝିବ କଷ୍ଟ,
ସେହିଁ ୫ଗୁଣ ପାତ୍ରେଣୀକୁ ହୋଇଛି;
ଅଙ୍ଗିଣ କହଇ ଶୁଣ ଦେବଧର
କଳଂଧ, ଔଷଧ, କାରଣ, ଲକ୍ଷଣ,
ନାମ ଏ ରୋଗର ଉନ୍ମାଦ, କାରଣ,
ପ୍ରକୃତ ଦଇବ, ଶୁଣକୁ ଲକ୍ଷଣ,—
ପ୍ରଥମେ ବୁଦ୍ଧିର ଚନ୍ତା, ଜାଗରଣ,
ଦ୍ୱିତୀୟେ, ତୃତୀୟେ ଉଦବେଗ ମନ,
ଭବଶେ ଯେବେକ ମୁର୍ଚ୍ଛା ଅଧାର,
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଦ୍ୱଏ କ୍ଷୀଣ କ୍ଷୀଣତର;
ହୋଇଥିବ ଯେବେ ସେହୁପର କ୍ଷୀଣ,
ଜାଣିବୁ ଚତୁର୍ଥ ଅବସ୍ଥା ଅଶୀନ ।
ପାଣ୍ଡୁର ମଳିନ ବଦନ ଚନ୍ଦ୍ରସମ,
ହୋଇଲେ ଜାଣିବୁ ଅବସ୍ଥା ପଞ୍ଚମ;
ଅସାନେ ଶଯ୍ୟନେ ବ୍ୟସନରେ ମନ,
ନ ଲଗିବ କେବେ, ସଦା ଅନ୍ୟମନ;
ବସ୍ତୁ ତହିଁ ଯେବେ ଲୁଲଇବ କଥା,
ଜାଣିବୁ ଅଗତ ଏ ସପ୍ତ ଅବସ୍ଥା;
ସପ୍ତମ ଅବସ୍ଥା ବଡ଼ ଦୁଷ୍ଟତର,
ବଜାଇଣ ବସି କାନ୍ଦେ ଝରଝର;
ଜୀବ ଥାଇ ଦେହେ ବୁଝଇ ଅଜ୍ଞାନ,
ଅନାଇ ବହଇ ହୋଇ ଏକଧ୍ୟାନ;
ଡାକିଲେ ନ ଶୁଣେ ଚଞ୍ଚ ନବୁଝଇ,
ପୁଚ୍ଛିଲେ ଉତ୍ତର ଦେଇ କହେ ବହାଇ
ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ୱରେ " ଅହା, ଅହା, " କହି,
ସେହ ଅନୁଭୂତି ଦର୍ଶାଇଲେ ତହିଁ,
ହାୟ ହେବାଥାଇ ବଡ଼ିଗିବ ଜାଣ,
ହାସମେଦ ଏହା ଶାସ୍ତ୍ରର ପ୍ରମାଣ;
ପୁଣ୍ଡୁ ପୁଣ୍ଡୁ ବହ ଅଶ୍ରୁ କହୁଥିଲେ,

(୧),ବୈଦିକ କଥାରେ " ସ୍ୱାହା "-ଶବ୍ଦସୁଷ ୨,୩,୪, ଋଷୀମାନେ.

ସେ କଥା କହିଲେ ହେ କାଳଣି ତା' ମିଳନ;
ଧନୁର୍ମ ଟଙ୍କାର କାହିଁ ଦରିଶଣ,
ଉନ୍ମାଦ ପ୍ରକାର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷଣ;
ଭୂମି ହୋଇଁ କାଳେ ଚଳିବେ ଭୂତେ ମତେ,
ସକଳେ ଚିହ୍ନାଇବ, ସନ୍ତ୍ରସ୍ତ ସା' ଅଟେ;
ମଧ୍ୟେ ମିଠେ ମୂର୍ତ୍ତି କୃଏ ନୋହିବ ଦେବେ,
ଦୁଃଖ କଥା କରି ଶାନ୍ତିସ୍ତବେ ଯେବେ !
ବେଣୀବେଳ କାଟି ଧଞ୍ଚେଟ ଅଞ୍ଚଳେ,
ଚେତନ ଦେବତା କାହେ ଷଣ୍ଡ ସଙ୍କଟେ;
ଉନ୍ମାଦ ଅବସ୍ଥା ଅବସ୍ଥ୍ୟ ଦୁଃସାଧ୍ୟ,
ବନ୍ଧୁ କେହେଁ ବୁଝେ ଜାଣିବ ଅସାଧ୍ୟ ;
ଧାତୁ, ମୂର୍ତ୍ତି, ମନ୍ତ୍ର, ମୂଳ ସୁଦ୍ଧି ଯୋଗ,
ଯେତେ କଲ୍ ହେଲେ ନ ଯିବ ଏ ରୋଗ;
ବୈଦ୍ୟ କବିରାଜ ଜ୍ୟୋତିଷ ଗୁଣିଆ,
ଦେଖି ହେଉଅଛନ୍ତି ସ୍ତବ୍ଧ ରହିଥିଆ;
ଜୋଗିଙ୍କ କଲ୍ପନ୍ତେ ଧାତୁ ବିକାର,
ଶିଷ୍ଟଦୋଷ ଦୂର ଔଷଧ ଏକାର;
ଦର୍ଶନ ସ୍ମୃତି ଶ୍ରୋତ୍ରି ଅନୁଷ୍ଠାନ,
ଯଥାର୍ଥ ସ୍ୱର୍ଗେ ଦେବେ ଔଷଧ ମିଳାଇ;
ଗଣେଶ କଲ୍ପନ୍ତେ ଉତ୍ପାତ ଛାଡ଼ିବ,
ଦଣ୍ଡ ମଣ୍ଡ ଅନ୍ତି ଗ୍ରହଶାନ୍ତି କରି ;
ଏ ଶାନ୍ତି ସ୍ଥାପନ ଜୀବ ସଙ୍ଗ ଦାନ,
ଦକ୍ଷିଣା ସହିତେ ମନ୍ତ୍ର—ପଢ଼ି ବାନ;
ଖାଲି କର ଭଲ ଲୁଣ୍ଠେ ପ୍ରକାଶ କର,
ରୋଷିଣିଅ ସ୍ୱାହା ଦେବ ଦରକାର;
ସ୍ୱପ୍ନ ସମ୍ପଦ କହୁଛନ୍ତି ଗୁଣିଆ,
ନିଜ ବୁଝେ ଏଥି ନୂଆ ତାହାଣିଆ;
ଭୂତ ପ୍ରେତ ଜଣେ କହି ଆଇଥିଲେ ଏମା,
ଭୂତ ଦେଖି କିଛି ହୋଇଅଛି ଦେଖି;
ଛଡ଼ାଇ ଦେବ ମୁଁ ନ କର ଭାବନା,
କାଳି କେଉଁଠିବ ଅଣ ଝଞ୍ଜି ଦନା;
ସ୍ୱାହାସ୍ୱ ପ୍ରତାପ ନ କରୁ କାହୋର,
ଅଣ ଦେବଗଣ ପୂଜା ଲୁଚନ ସ୍ୱସ୍ତି;
ଭୁଣ୍ଡ ଭୁଣ୍ଡ ଦେଖାଇ କେହ୍ନ ବନ୍ଦେ ଭକ୍ତ,
କାହିଁବେ ଦୁଇଟି ଏତେ ଦେବତା ଯାଉ;
ମୂଖ ଶିଖାଣିଆ ଦେଖି କାଳେକ,
ଅହା ! ଉଡ଼ାଇବ କହଣ ଅଦ୍ଭୁତ;
ସମ୍ପଦେକେ ପୂର୍ବ ପ୍ରାର୍ଥନା ଚକାର,
ସଙ୍ଗ ଅନୁଷ୍ଠାନ ବିଧ ପ୍ରକାର;
ରକ୍ତ ବସ୍ତ୍ର, ପୁଷ୍ପ, ଲଡ଼ୁ ଚନ୍ଦନ,
ଧୂପ, ଶଙ୍ଖ, ଘଣ୍ଟ ତୋଳାଇ କୀର୍ତ୍ତନ;
ଦେଖି ମୂଳ ନାଳ ବିଧ ନିଧାନେ,
କାଳିଦେବେ କେଉଁ ବନ୍ଦୁ ଶକ୍ତ କାହେ;
ନିମ୍ନ ସମ୍ପଦଙ୍କ ନାସ୍ତିକ ଏକଥା,
ଏ ଗର୍ଭ ଦୁର୍ବଳ ଏ ରୋଗ ବ୍ୟବସ୍ଥା;
ଶିଖିବ ସତ୍ୟ ଧନ୍ଦ ନୂତନ ଦେହ,
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ମସ୍ତକ ତାପ ଦେଖିଲେ ନେଇ;
ବସନ୍ତ ଅନ୍ନ ଶକ୍ତ ପୁଣ୍ଡେ,
ସତ୍ୟଗୁଣ ନୁହଇ କେଉଁଦିନେ କଦାପି;
ଶିରବାଦ—ସ୍ରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ସେବନ,
ଦେଖି ସାଗର ଦୁଷ୍ଟ କୂଟ ଉତ୍ପାଣ;
ସାନ୍ତ୍ୱା କାନ୍ତି ଦ୍ଧିକ କୀର୍ତ୍ତି ଦେଖେ,
କାନ୍ତି ଦେଖି ହେବେ ଏକାନ୍ତ ମିଳନ,
ମନ ବୁଝେ ଭଲ ଏଥୁ ମନ ଦେଖ,
ନୋଖିବ, ନମ୍ରସ୍ୱଭ, ନୋସୁରଣ ଅବଶ୍ୟ;
କାନ୍ତି ସଙ୍ଗେ ଶାନ୍ତି ଏକାନ୍ତ—ମିଳନ,
ଅବ୍ୟର୍ଥ ଔଷଧ ଏ ଦେଶ ବିଧାନ;
ଦେଖିଥିବ ଯେତେ ବର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣିବ;
ଦେଶ ବନ୍ଧୁ ଥିବ ଉତ୍ତରେ ଦେଶବ;
ଉଦୟ ଉଦୟ ଦେଖ ଅବସ୍ଥା ନବମ,
ମୂର୍ଚ୍ଛା ଘନ ଘନ ଆସେନା ସମ,
ଶ୍ରୀଣ ଅନ୍ନ-ଦାହେ ବୈଷୟିକ-ଦବାନ,

(୧) ଜ୍ୟୋତିଷ (୨) ଏକାନ୍ତ ଚିତ୍ତ

ନିଷ୍କଳଙ୍କ, ମାନ୍ଦ ଧୂମ ବର୍ଜିତ—
ଭକ୍ତି ଦୀପ ଯତ୍ନେ ହୃଦେ ପ୍ରଦୀପିତ
ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଜ୍ୟୋତିଷ ନିହିତ,
ଏହି ତପୋବନସ୍ଥା ଅଗାଧ ପ୍ରୀତିଃ;
ଶାନ୍ତି କାନ୍ତାଙ୍କ ଏ ନୂତନ ବ୍ୟବସ୍ଥା;
ସ୍ୱାମୀ ସନ୍ତାନଙ୍କ ହୃଦୟ ବିରାଜି,
ନିବେଦିତ ହେଲେ ଯେବେ ଭଗବାନ;
ଶୋଚନ୍ତି ଚାହିଁ ମୃତ୍ୟୁ କୋଳେ ଯାଇ,
ଶାନ୍ତି ଲଭିବେ ସେ ଚିର କାଳ ପାଇଁ ।

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ

ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗ

ଦେବହୂତୀର ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ତୁତି

ଦେବତା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବାଣୀ   ଶ୍ରଦ୍ଧାବନ୍ଦ ଶ୍ୱାସ
ଧାଇଁଲେ ଉତ୍ତର ଗଙ୍ଗୋତ୍ରୀଙ୍କୁ,
କହିଲେ ଅଙ୍ଗିର !   ଆଜି ଦେବଦେବେ
ଅର୍ଚ୍ଚିଲେ ପଦ୍ମ-ପତ୍ର । ୧ ।
ଏତେବେଳେ ଶ୍ରୀହରି   ହୋଇ ଦେବଙ୍କ ମନ
ଭକ୍ତର ବାଣୀ—ପବନେ,
ଯାଇ ମନ୍ଦିରର   ଶିବ ମନ୍ଦିରେ ଯଥା
ପଶିଛି ନ ଅଛେ ନୟନେ । ୨ ।
ମୀନ ଜଳ ଯଥା   ପ୍ରବେଶ୍ୟ ନଦୀରେ
ତପ୍ତ-ଦର୍ଶ-ଜୀବନେ,
ବ୍ୟାକୁଳେ ଚୋପାଳି   ଜଳେ ଖେଳିଯାନ୍ତି
ସୁଧାଂଶୁ-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ବଦନେ । ୩ ।
ବୈକୁଣ୍ଠ—ଧାମ   ସମ ମନୋହର
ପେଖିଲେ କୈଳାସକୁ,
ଏବେ ଅଙ୍କିତଃ   ଭକ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ
ଦ୍ୱାରକାନାଥ କାହ୍ନୁଶାର । ୪ ।
କୋକିଳ କାକଳି   ଶୀତଳ ପବନ
କୁସୁମିତ ଉପବନ,
ଧାତୁକର ଅଳି   ଗୁଞ୍ଜରି ଅଗଣି
ଯେଣୁ ଦେବଧି ବନ୍ଦନ । ୫ ।
ମୁକ୍ତକର ଶବ୍ଦ   ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ, ରୂପ, ରସ,
ଗନ୍ଧ, ସ୍ପର୍ଶ ମାଦନ୍ତିକ,
ପୁରୁଷ ସର୍ବଙ୍କର—   ପବିତ୍ର-ଘରୀ
ଦୁଃଖେ ସତତ ଯଥା ଖାଇ । ୬ ।
ଯେଉଁ ପ୍ରେମ ପ୍ରଭାବ   ସୁଖୀ-ମୁଖ ଦର୍ଶି
ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ଦୂରେ-ଭିନ୍ନ,
ସେ ଦେବଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନ   ଭୂଷଣ କପାଳକୁ
ଛପ ଭୂଷଣର ମକର । ୭ ।
କାହିଁ ଲଘୁପଦ   ଧାତୁବଳି ସୁର
ଗୁଣ ଖାଇ ଦିଗମ୍ବର,
ତାଙ୍କ ପଦ ଏତେ   ଦେଖି ନନ୍ଦକିଶୋର
ଯଥା ଖଣ୍ଡ-ଦୁଗ୍ଧ ପାଇ । ୮ ।
ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କହି   ପଣ୍ଡିତ ଆସନେ,
ବସିଥିଲେ ମୂର୍ତ୍ତି ଭୂଷି,
ରତନ-ଜଡ଼ିତ   ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସିଂହାସନ
ଦର୍ଶି ଯେତି ଦେଖା ଶୁଣି । ୯ ।
କୋମଳ ଦର୍ଭାସ -   ତୁଳା ତଳ୍ପ ଏବେ
ଶାଲ୍ମଳି କଣ୍ଟକ ସମ,
ଶୀତଳ ଚନ୍ଦନ,   ସୁରଭି ପବନ
ଦାହକ ପ୍ରଦୀପ୍ତ ସମ । ୧୦ ।
କହିଲେ କରୀଶା—   " ତୁମ୍ଭେ ଆଏ ସତ
" ସ୍ୱାମୀ ହେ ! ଯାଇ ଜୀବନେ,"
" ନ ଛାଡ଼ିବ ଦେବା!   ମୁଖକମଳେଁ ତାଙ୍କୁ
"ଶୋଭନେ ଯାଇ ଭକ୍ତ-ମନ" । ୧୧ ।
ଦେଖି କାଳବର   ଅନ୍ତିମ ସମୟ
ପଡ଼ିଲେ ଦେହିକ ଚକ୍ଷୁ ମୁଞ୍ଚ,

" ମନ ସୁଖ ଥିଲେ ସବୁ ସୁଖ ଲାଗେ "
" ମନ ଦୁଃଖେ ସବୁ ଦୁଃଖ " । ୧୨ ।
ବିବାହ ବନ୍ଧନ କେତେକ ଦୁଃଖ ଦାୟୀ
କେମନ୍ତେ କହିବ ସତ୍ୟ,
ଅଦ୍ୟାବଧି ଏହା ଅନୁଭବ କରି
କେହି ନ ପାରନ୍ତି ତତ୍ତ୍ୱ । ୧୩ ।
ପତି ମୂଲ୍ୟ ପତ୍ନୀ - ନ ଜାଣନ୍ତି କେହେଁ
ବିବାହ ବନ୍ଧନ ବିନୁ,
ପତି ଯେ କାଧନ - ଉର୍ମିଳ ସଙ୍ଗିଣୀ !
ବିସ୍ମିଲ ସେମନ୍ତ ଧନୁ । ୧୪ ।
ସ୍ୱାର୍ଥ ଥିବାଯାଏ ବିବାଦର ଭୟ
ଧାତୁ ଲାଗେ ସେ ଶକ୍ତି,
ବିଷୟ ଏକେମ୍ବି ଗୃହଧାରୁଣୀ ସିଦ୍ଧା
ସୁନ୍ଦର ବିଦାନନ୍ଦ ଭକ୍ତି । ୧୫ ।
ସ୍ୱଳେ ଦୁଃଖେ ଦରଦ ମିଳଲେ
ହୋଇଥାଏ ବିବାଦର,
ସତ ସ୍ନେହ ସ୍ମୃତି ପତ୍ନୀ ନ ଜାଣନ୍ତି
ତେଣୁ ଏତେ ଦୁଃଖକର । ୧୬ ।
ସ୍ୱର୍ଗ ଦେବାଦେଶ ଯେତେକ ସ୍ୱାର୍ଥର ଯେ କେତେକ
ବାନ୍ଧିଲା ମାତ୍ର ବିବାହଣୀ,
ସ୍ୱାମୀ ପଣ-ଖଣ୍ଡ କେତେକ ମୂଲ୍ୟବାନ
କେତେକ ସେ ଜାଣେ କାମିନୀ । ୧୭ ।
ସ୍ୱତଃପ୍ରାପ୍ତ ସୁଖ କେତେକ ସୁଖକର
ନହୋଇବାଯାଏ ଦୁଃଖ,
ବଜାଣରୁ ସ୍ୱର୍ଗୀ ମହିମା ତାହାର
କେଉଁଠି ଥିଲେହେଁ ସେ ସୁଖ । ୧୮
କହନ୍ତି ଅଣ୍ଟିସ " ସତ୍ୟକଥା ଏହା "
" ସୁଖ କେବଳ ମୋତେନେ, "
" ନ ଜାଣେ ଯଥାର୍ଥ ଉତ୍ତର ବହୁଳ
ପଡ଼ିବାଯାଏ ବଳନ୍ତେ " । ୧୯ ।
ସତ୍ୟକଥା ଏହା " " ଏକଥାନ୍ତ ସତ "
" ତାଙ୍କୁ ଭୁକ୍ତ-ଏସି ଭଲେ, "

ବଢ଼ିଥିଲେ ଯେତେ ସ୍ୱାମୀ ଦାସୀ ପଦ
ସବୁକେ ତାଙ୍କୁ ଭୁଲିଲେ । ୨୦ ।
ସ୍ୱତଃପ୍ରାପ୍ତ ସୁଖ ସେ ବଳତରେ
ହୋଇଥାଏ ବିବାଦର,
ସ୍ୱାଧୀନତା ମୂଲ୍ୟ ତେଣୁ ବଜାଣରୁ
ସଂସାରେ ସ୍ୱାଧୀନ ନର । ୨୧ ।
ସ୍ୱର୍ଗ୍ୟ ଦେବାଦେଶ ଯେତେକ ସ୍ୱାର୍ଥପ୍ର ସେ କେ
ବାନ୍ଧେ ମାତ୍ର ପରାଧୀନ,
ସ୍ୱାଧୀନତା ନାହିଁ ଦର କହିବାକୁ
ସ୍ୱଏ ସ୍ୱଜନ ସେ ଜନ । ୨୨ ।
ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରଣୟ ବିବାହ-ବନ୍ଧନ
କେତେକ ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ଦାୟୀ,
ବିବାହ-ବନ୍ଧନ ଛିଣ୍ଡିବାର ଏହା
ତାହାବିନୁ ଅନ୍ୟ ନାହିଁ । ୨୩ ।
କହେ ଜୀବଧନ - ପ୍ରିୟକୁ ମୋ ଜୀବ
ଯାଆନ୍ତା ମୋ ଧନ ଜନା,
ଅମର ଏ ପ୍ରାଣ ଅମୃତ ଭୁଞ୍ଜିଣ
ସେ ଯୋଗୁଁ ବଞ୍ଚିଛି ଦିନ । ୨୪ ।
ଅଶାନ୍ତ ବ୍ୟସନେ ଜାଗରଣେ ସ୍ୱପ୍ନେ
ଅନୁକ୍ଷଣ ମୁଁ ନିସ୍ୱନେ,
ଯେଉଁଣେ ଅନାଇଛି ଦେଖୁଛି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ
ସୁଖ ବଥାଇଛି ମନେ । ୨୫ ।
ସ୍ପର୍ଶି-ସଙ୍ଗେ ବ୍ରହ୍ମ୍ ଯଥା
ତରଙ୍ଗେ ନିରଙ୍ଗେ ଲୁଚେ,
ମନ ଭଲ୍ଲଙ୍କ ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ମୋର
ଭବରେଖ ଉଭାରେ । ୨୬ ।
ପୂର୍ବେ ସେଉଁ କଥା ଜାଣ ନେଇଥିଲା
ସମ୍ପ୍ରତି ଅଟେ ସାଧନେ,
ଯେତେ ତାକିଲେହେଁ ସେହି କଥା ଏକେ
ନ ଆସନ୍ତି ପାଖେ ଥରେ । ୨୭ ।
" କେମନ୍ତେ ଘଟିବ " କହନ୍ତି ଅଣ୍ଟିସ
" ସ୍ନେହପ୍ରତ୍ତି କଥା-ସମ୍ଭବ, "

" ଜନ୍ମଦ ସହିତ   ବାହୁଥାଏ ଅଛି "
"ଏବେତ ଅଦୃଶ୍ୟ ମନ " । ୨୮ ।
କହିଲେ ଉଷାଙ୍କ   "ସୁଖବେଳେ ଯାତ !"
" ନ ଦେଖିଲେ ସୁଖ ଅଟେ, "
"ଦୁଃଖବେଳେ ତାଙ୍କୁ ସହେ ଲୋଡ଼ିଲେହେଁ"
" ନ ଆସନ୍ତି ବନ୍ଧୁ ପାଶେ " । ୨୯ ।
ତାନା ସବୁକାଳେ   ବଢ଼ଇ ସଙ୍ଗତ
ବଳ ଦେଇ ଦେବେ କହିଁ,
ସୁହୃଦ ଜନ୍ମରେ   ଲୁହେ ଅନ୍ୟ ଭଳି
ଲୁଣିସିନ୍ଧୁ ବୋଲି ଜାଣେ । ୩୦ ।
ମାନସ ଜନ୍ମରେ   ସୃଷ୍ଟି ଧଳ ରେଖ
ଶୋଭଇ ସେହି ମୂରତ,
ଧୂତ-ଶିଳା-ତଳ   ଲୁଚେ ତାକୁ ସ୍ପର୍ଶି
ଜଳଇ ସୁଷ୍ଟିର ସ୍ଥଳ । ୩୧ ।
ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ   -ଭାଗ୍ୟ-ଶଶି ଯଥା
ବଢ଼େ ଶୈଳୁ ଶିର ଶିରେ,
ସୁଦିନ ଜନ୍ମରୁ   ଶେଷଦିନ ଅସ୍ତ
ବଢ଼େ ଦିବସିରେ ଥିରେ । ୩୨ ।
କେତେ କେତେ ଲୀଳା   ଭାଙ୍ଗେ ବାଲୁକାର
ସନ୍ଦେହ ଲଗେ ଛଷ୍ଟ ମନେ,
ରୌଦ୍ରାଦିକ ଯଥା   ଅନ୍ୟ ଯାମିନୀରେ
ଦିନଶାଏ ଭୁଞ୍ଜି ସନେ । ୩୩ ।
ଏହିନ ସନ୍ଦେହ ନର୍ତ୍ତ   ଶଙ୍କେ କେତେ କଥା
ଶେଷ ସନ୍ଧ୍ୟା ସଙ୍ଗରେ;
ପୂର୍ବ ସୁଖଣାନ୍ତ   ଅଶେଷ ଅଶାନ୍ତ
ଦୁଃଖନ ପେଟେ ଅଗ୍ନିରେ । ୩୪ ।
ଚିନ୍ତାଜାଳୁ ଖଣ୍ଡ   ସୃଷ୍ଟି ତୋରଣକୁ
ଦେଖାଏ ତଡ଼ସରେ,
ଅନନ୍ତ ଲୁହେ,   ସ୍ୱପ୍ନ ସମ ଏବେ
ସଙ୍କୁଚ ଯାତ୍ରା ଜୀବନେ । ୩୫ ।
ପୂର୍ବ ସୁଖ ସୃଷ୍ଟି   ଦୁଃଖୀ ଦୁଃଖେ ଠାରୁ
ଦୁଃଖଦା ସୁବେଶ ଅନନ୍ତ,
ଅଦ୍ଭୁତ ଧାରା   ଅନୁମାନେ ଏହା
ଜାଣି ନ ପାରେ ଲୋକର । ୩୬ ।
ଜାଣିଥାନ୍ତି ସବୁ   ପୂର୍ବ-ଚିନ୍ତା-ପଥ
ଏବେ ହୃଦୟସ୍ଥ ପଥେ,
ଦର୍ଶିଲ ଦେଇ ଦେଶ   ଧୂଳି ଶୁଁ ଦୂରକୁ
ଦେଇଥାନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ତହଁ । ୩୭ ।
ଘଣ୍ଟ ସମ ସୂତ୍ର—   ସୁଖ ସ୍ମୃତି ଏହି
ସ୍ମୃତିସ୍ତୁ ବନଜ ସମ
ଲୋଟି ଲୋଟି ସୁଖ   ଦିଏ ଲୋଟି ଦୁଃଖ
ଦହଇ ମୋହ ମରମ । ୩୮ ।
ମୋହର ସୃଷ୍ଟି ଦେଖ   ମୋ ହୃଦୟ ଏବେ
ତା' ଆରେ ବହନ୍ତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ,
ଦଶଥିଲ ଦେଶ   ପାଷେ ଦେଶ କାହିଁକି
ଏବେ ଦେଖିଥାନ୍ତି ପଥ । ୩୯ ।
ସୃଷ୍ଟି ପାଖବାରେ   ଦୁଃଖଧା ଏ ମନ
ଅଗ୍ନିତା ଜଳଇ ସତ୍ୟ,
ପଶ୍ଚିମ ଦେଶରେ   ଦୁଃଖିଣୀ ଦାଣ୍ଡେ
ସନ ଅସାରେ ବନ୍ଧୁ । ୪୦ ।
ଏହି ଥିଲା ଅଣ   ଦୃଢ଼ ଦଢ଼ ଦଢ଼
ଜଡ଼ନ୍ତୁ ନ ବୃକ୍ଷେ କଥା,
ସଂଖ୍ୟା ଆଳ ଦେହେ   ସଂଖ୍ୟାନ ଗ୍ରାମେ
ଲଭିଲ ସହେ ଜନ୍ମତା । ୪୧ ।
ବର୍ଷ ବର୍ଷ ହେଲ   ତନ୍ତୁ ଜଳ ଛଳ
ତା' ଦେଖି ତହିଁ ଅର୍ଥିନା,
" ଅସ ଭୁବିଶିବା   ଜଗତେ ରତି !
କହିଲେ " ସେହ ସଙ୍ଗିନୀ " । ୪୨ ।
ଏହେ କହୁ ସତେ   ଉଠିଲେ ସେଠାରୁ
ରାଣୀ ଅଶ୍ରୁଳ ତାଳରେ,
ଭୂମି ଏଣେ ଚେଷେ   ସ୍ୱପ୍ନ ସ୍ୱପ୍ନ ପଥା
ଜଳେଇଥାନ୍ତି ସପନେ । ୪୩ ।
ଦେଖିବେ ସୁଖ ମଧ୍ୟ   ଦେଖିବେ ଜଳୁଁ ଦେବ
କେତେବ ଜାଗ୍ରତି ସମନେ,

କେତେବା ପାଉଷ ପବନ ପେଳନି
ସ୍ମୃତିଅନ୍ତି ଚକ୍ଷୁ ଗହ୍ୱରେ ।୪୪।
ବ୍ରୀଡିତ ବଦନ ଖାଲୁ ଦ୍ରୁତ-ପ୍ରୂଜ,
ଦେଖିଲ୍ ତାଙ୍କ ତୁହିନ,
ଦାରିଦ୍ର ନଗର ଧାମ ବିଦ୍ଧି ଯାଇଣ୍ଟି
ଜାଣି ହିତେ କେଉଁ ଦିନ ।୪୫।
ନବ ନବ ଉତ୍ସବ ଜଳଧି ପବନ,
ମୃଦୁଳ ତୁମ୍ଭର ହର୍ଷ,
ଦେଖୁ ତପସ୍ୱିନୀ ଗଲେ ଶୀତ ଯାଇ
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉତ୍କଳ ପ୍ରଭା ।୪୬।
ପଦ୍ମିନୀ ଭୂତ ରବି ରଶ୍ମି ଦିଆ
ଶୋଭନ ବନ୍ଦ୍ୟ ନଭ ଓଳି,
କୌତୁକେ ଲୁଣ୍ଠିତ, ଅଙ୍ଗ ଗନ୍ଧ ବହି
ଶୈତ୍ୟ ପଦେ ଚଳି ଯାଇ ।୪୭।
ହେମନ୍ତ ବାଳୀର ଦୀପତି ହସିବ
ଚମକ ଶୁଭ୍ର ନୀରେ,
କନକ କାନ୍ତିର ଜଳନ୍ତ ଗହନ
କରିତ ଛଡ଼ା ନିଚୋଳ୍ଦର ।୪୮।
ମଧୁପାନ ରସିକ ମଧୁର କୋଇଲ
ଚକ୍ରେ ପଦେ ରଚିତ,
ତେଜ ଜନ୍ମଦାନ ହିମ ଦିନ ଦର୍ଶନ
ରବିଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଧାମ ।୪୯।
ଏକାକିନୀ ଭୁଷଣ ଚନ୍ଦ୍ରିମା ବଦନ
ଦେଖ ଏହି ! ଶାନ୍ତି—ଦାତ୍ରୀ,
ବସନ୍ତ-ଋତୁର — ବର୍ଷ, ଶିଶିରର
ପଦ-ପଲ୍ଲୀ-ମଳ ରେଣୁ ।୫୦।
ଶୁଭ ଦିନରେ ଯଥା ଉତ୍ସବ, ଲୋକେ ଶୁଭ
ପଥ ତୋରଣରେ,
ମନ୍ଦିରେ ସାଜ— ପ୍ରତି ଗୃହ ତଥା
ଅବସ୍ଥା ଯୋଗେ ସଜିବ ।୫୧।
ଦିଶିତ ପୃଥିବୀ ଫୁଲ୍ଲ ଜଳ
ଧନ୍ୟ ଚେତନ ସ୍ୱର୍ଗ ସମ୍ପଦ
ତାଙ୍କ ଦେଶର ତୁଷ ଶୁଦ୍ଧ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଳକ ଅଭାବନ୍ ।୫୨।
ସନ୍ଧ୍ୟା ଦେବ ଆସେ ଏହି ଭବ ଶରତ
ଦିନେ ଏହ ଗନ୍ଧ ଯୁକ୍ତ,
ଜୀବନେ ପରିତୋଷ ଜାଣିଅଛି ଦାନ,
ଯାଇ ସ୍ମୃତି ସହିତେ ।୫୩।
ଦୂର ଯାତ୍ରୀ ଯାତ୍ରା ଉତ୍ତର ଉଦୟର
ଚିତ ଚିତ୍ର-ଭାବ ପ୍ରଭା,
ସେ ଶୁଭ ଦର୍ଶନେ ଆସି ଦେଖିଲେ ଏ
ନିକଟଜନ୍ତୁ ଲୋକେ ।୫୪।
ଚିତ୍ରମ୍ଭ-ଧାରା— ଅନ୍ତୁଷ୍ଟ-ନାଦିନୀ
ମାଧୁରୀ ଲତିକା ଯହିଁ,
ସେହି ଉଦ୍ୟାନନ୍ତି ପାଇବ ଏଥିରେ
ପରିଛି ପରିଜ ପଥ ଦିନ୍ତି ।୫୫।
ଶୀତ ସମୀର ଦେଖ— ନବ ହେମ ଦ୍ୟୁତି
ମାତିଲ କୁସୁମ ଶତଦଳ,
ଏହାଠାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦେଖିଲେ ତାହା
ନୀରବ ଛବି ଅଲକ ।୫୬।
ଉଷା ସଙ୍ଗୀତ ଯହିଁ ଶ୍ରୀମତ ଗଣର
ସରଳା ଚଳନ ଗହନେ,
ଦେଖି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହିଅଂ ଉତ୍ସବ ଦାବା
ଶକ୍ତି ଦାସ୍ୟ ପୂଜନ ।୫୭।
ଉତ୍ତର ଆକାଶେ ନୀଳ ଭୁବନ
ଦୋଳେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରାଣଦେଳ,
ଆଜି ଏଥି ଆଶାରେ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ଝରେ
ନ ଯାଉ ଜଳି ପୂର୍ଣ୍ଣତେ ।୫୮।
ନିଶ୍ଚ ଆଜି ବଧେ ଅରବିନ୍ଦ ରବିରେ
ଦେଖନ୍ତି ମାଳା ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମି,
ଦେଖାଇ ଯେ ଦେବତ ଦେଖିଲେ ପୃଥ୍ୱୀ
ରୁପାନ୍ତିରଣ ଚଳନ୍ତି ।୫୯।
ଏହି ଦେଖି ତାହା ଚନ୍ଦ୍ରମାର ସ୍ମୃତିରେ
ଆଜିକେ ଏ ପଥେ ଯାଉଁ

ନିଷ୍ଠୁର ହୃଦୟ ! ବାଳକ ନ ଯାନ୍ତି
ଯେବେ ହେଲ ଗ୍ରାମ ଯାଇଁ । ୬୦ ।
ଏହେନ ଦେଖି ଦ୍ରୁତେ କଥା କହି ଦେଇ
ଶୋଚନ୍ତି ଅନାଥ ବୋଲିଣ,
ସୁନ୍ଦ ଦେଖି ଦେଖ ତୁଚ୍ଛଜନା ପ୍ରଶ୍ନ
କରେଣି ଉଦାର ବୋଲିଣ । ୬୧ ।
କହନ୍ତି " ସୁଜନ ! ଦେଖିଁ ଶୁଣନ୍ତୁ
ରହେ ବୋଲି ନାହିଁ ତାର,"
" ଦେବା ହୁଁ ନଦୀ ଶ୍ରେୟଷ୍କରୀ ନାହିଁ
ଦେଶ ଶୁଭ ପଣେ ଯାଉ " । ୬୨ ।
ଶ୍ରେଣୀ-ବଚନ— କାହିଁ ଶୁଣେ ତୁ
ଯୋଡ଼ ଦେଲ ହେଲେ ଦୁଃଖ,
ଜାଣିଦେ ଯେ ଦେଇ କହିଲ " ଶିଶୁ,
ଯୁଦ୍ଧ ଦେଖି ମୋ ଦୁଃଖ " । ୬୩ ।
"ବାସ ଦେଖି ଦେଇ ଭିକାରି
ଜନ୍ମ-ସୁପନ ଦେଖିଲି,"
"ରାତ୍ରି ଦୃଷ୍ଟି ଶିବ ଦୀନଙ୍କୁ ନିଏ
ଦିନ ହେଉଛି ଯାଉଛି" । ୬୪ ।
" ଆଜ ଦେବ ବାନ୍ଧ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଦାନ୍ତ "
"ରାତ୍ର ସୁନ୍ଦରୀଙ୍କୁ ତହିଁ,"
" ଭିକାରି ନିଶ୍ଚନ୍ତ ଦାନ ସଂସାର"
" ଶିବ ଏ ଦାନଶୀଳ କରୁ " । ୬୫ ।
ସ୍ମୃତି ଆସିଲା ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଦିନ୍ତି
ଯୁଦ୍ଧି ଦେଖିଲେ ଜନ୍ମ
" ବାହୁଥାଉ ଶୁଣି ଦେବଦତ୍ତ ସ୍ମରିଲ
" ଶରଣ ଶୀତ ଆଦରଣ " । ୬୬ ।
ଦାନ୍ତ ଆସ୍ଥାରେ ସଞ୍ଚ ନ ଶାରୀ
ଦୋଳିଲି ଦେହୁଁ ଦୂରେ,
ସୌଭାଗ୍ୟ ଯେ ଦେଇ । ବଞ୍ଚାଇ ଦେବାଇ
ଓଁକାରେ ଦେଇ ? ପ୍ରେମ । ୬୭ ।
ସଞ୍ଜେ ଦେଖାଇଲ ତାଙ୍କ ଯାଇଛି
ସଂପୂ ସ୍ପର୍ଶ ନୀତା କରଇ,
ଦେବଦୂତ ହେଉ ଏହା ଦେଖନ୍ତୁ
ଦୋହୁନ ନେଇ ପଡ଼ଇ । ୬୮ ।
ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଗଲେ ଶୋଭିଲ ଦୋହିଲ
ନାନାପ୍ରକାର ସଂସାର,
ନାଚ ବାଜଣା ତାଲରେ ତହିଁ
ତନୁକୁ ଛିଡ଼ଲ ସନ୍ଧ୍ୟା । ୬୯ ।
ଏମନ୍ତ ନ ଦିଶ ଦେଖନ୍ତି ଦୃଶ୍ୟ
ସଙ୍କା ଦେଖି ପ୍ରଭାତର,
ଏଣୀ ଯେତେ ଦେଖି କ ଅଦେଖିଲ, ଯାଇ
ସ୍ଥିତ ଏହା ଶୁଣାଇଲ । ୭୦ ।
ଦାନେ ଶତ୍ରୁ କାହିଁ ନଯାତ୍ରାଏ ଦଶନ
ଛାଡ଼ିଲ ତ ଭିକାରୀ,
ଦେଶ ଦୁଃଖ ଦେଖି ଦେବ ଜଳତରଙ୍ଗିଣୀ
ପୂଜନ୍ତି ପୁଣି ଏମା ସୁଖ । ୭୧ ।
ଯନ୍ତ୍ର ନ ଦେଖାଇ ଯାଏ ପୁଣିଥରେ
ସ୍ୱର୍ଗୀ ଦେଖି ସାଧ ପୁଣି,
ଦେବୀ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ବଢ଼ାଇ ଉଦ୍ଭୁତ
ନିଃଶ୍ୱାସ, ତାର ଦେଶ୍ରୁଷି । ୭୨ ।
ଦାନ୍ତ ନିଷ୍ଠୁର ଲକ୍ଷ୍ମଣ ବଂଶ
ସଞ୍ଚରିଲ ତାତ ତିଷ୍ଠ,
ପ୍ରେମ ଜିଣେ ଦେହୁଁ ସତତ ସୁଖଦା
ଏକଦା ସାଧନୀ ତୁଲସୀ । ୭୩ ।
ନନ୍ଦନର ଧାର ତିଷ୍ଠାଇଲ ଅଜି
ଦାନ୍ତ କାହିଁ ଅକଥ,
ଦୃଶ୍ୟାନ୍ତର କରି ଜଳଦିନ୍ଦୁ ଅନ
ହୃଦେ ତୃପ୍ତ କରି ? । ୭୪ ।
ନାଶିକରଣ ଦେହେ ଦୃଷ୍ଟି ଶିଖ କରଇ
ନିଶାଇ ସ୍ପର୍ଶିଲ ତାର,
ପିତୃଦେବ ଯତ୍ନ ଦାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟି ବଢ଼
ଜଳଜାତ ଏ ଆଦ୍ରାୟ । ୭୫ ।
ସଞ୍ଚେ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଦାନ୍ତ ଯାଉଥିଲି

(୧) ଦାନ୍ତୁଙ୍କର ପାଦକାଟିଙ୍କ ଅର୍ଥରେ ଦର୍ଶନ୍ତୁକାର (୨) ଅବସର (୩) ଶୀକାର

ନଚାଇଲେ ହଂସୀ   ହଂସେ ଧାଇଁ ଧାଇଁ
ବାହାର ଅନେକ ଅଙ୍ଗ,
ଦେଖନ୍ତ ଯଥା ଏ   ଏକାନ୍ତେ କାମୀନ୍
ବଲ୍ଲଭାଙ୍କୁ ଅଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗ । ୭୬ ।

ଫୁଲ ଶାମିନକୁ   ପ୍ରଭାତର ହୋଇ
ଖଣ୍ଡଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ରର ଗଲେ,
ବନ୍ଧ ନନ ମୀନ   ଦେଖ ନଶାସ୍ଥ ଦର୍ଶନେ
ପ୍ରାଣଧନ ଅଛି ଧୀରେ । ୭୭ ।

ସର୍ଗିତେ ପଦ୍ମାକୁ   କୂଳ ଦେଖୁଥିଲେ,
ମୋହ ଦର୍ଶନ-ଲୀଳା,
ଛନ୍ଦ ମାସ ତାଙ୍କ   ନଳେ ବକ୍ଷସ୍ଥଳ
ଭୁଜଙ୍ଗ ଉଦାନ ସ୍ଥଳ । ୭୮ ।

ସମ୍ମୁଖେ ଦେଖି ଜଳେ   ଶ୍ରୀଦାନ୍ତେ ବଢ଼ନ୍ତେ
ଦେଖିଲ ପଦ୍ମଶେଖର,
ଶୋଭା ବଳୟନ୍ତେ   ପଞ୍ଚ ଶତଦଳ
ଅଛି ଦୃଶ୍ୟ ସୁନ୍ଦର । ୭୯ ।

ନମ୍ରେ ନମ୍ର   ସୁଅନ୍ତେ ଦିଳନ
ଲଗେ ତେ ରଳ ମୁଁ ମଣା,
ଦେଲି ସୁତ ପ୍ରାନ୍ତ   ପଦ୍ମ ପତ୍ରରେ
ଲିଖା ଲକ୍ଷାବଳୀ ଲତା । ୮୦ ।

ବାଳ ଦଳ ହସି   କହିଲେ "ଲଳିତେ
କି ଦେଖୁଛ ଏଥାବନ୍ତି,"
" ଏକେଭୁଂଶ ରବ   ଭୂରୁଙ୍ଗ୍ ସୁଖଦ
କ ଭାଗ କି ମଦାଳସି ! " । ୮୧ ।

ବଣରେ ବସନ୍ତ   ଭ୍ରମର ଭାସୁଛି
ଙ୍କେତ କାଳବାଳ ମୁଖ,
ସଖୀ ହେ ! ସେତେବେଳେ   ନ ପାଇଲ ଶୁଣି
ମନଚକ୍ଷୁ ଶିଶୁପୁଣ । ୮୨ ।

ତିନି ନାସିବେଣୀ   ପାଦେ ଲଷାଇ
ଲଲିତ ୧ ଦଶନେ କରି,
ପ୍ରତୀକ ବସନେ   ଥବର ଶାସନ,
ଉଚ୍ଚ ସ୍ୱର ସ୍ପଂଶ ପଦ୍ମ । ୮୩ ।

ଅଧିକଲ ଶ୍ରୁତେ ସେ   ନଯାଇକ ଶଙ୍କି
ଠିଆହେଲେ ପାଶେ ଧୀରେ,
ପ୍ରଣିଲ ଲଘୁକେ   କି ଏ ଲୁମ୍ଭେ କରା
ଏସ୍ଥାନ ଏତେ ସଙ୍କେ ? । ୮୪ ।

" ୨ କୁମୁଦଶ ବନ୍ଧୁ "   କହିଲେ "ମୋହିନୀ"
"୩ ପତନ ଦର୍ଶନ ଅଯ,"
" କରୁ ଅଛି ଅନ୍ଧ   ୪ ପତ ନଶ୍ୱତା ମୁଁ
କହୁଛି କରୁ ପ୍ରକାଶ " । ୮୫ ।

" ଦେଖିଲୁ କଲପ   ଶାନ ବିନା ସୁଖ
ଅଛି ଏପ୍ଥରେ ଏକା,"
" ନୋହିଲେ କି ଏମୁଁ   ଲୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗେ ଏବେ
ହୋଇଥାନ୍ତା ମୋର ଦେଖା " । ୮୬ ।

" ୫ ପଦ୍ମ ଉଦାରୁଣ   ସ୍ୱଅନ୍ତି ପଦ୍ମକୁ
ପ୍ରଥମେ ପଳାଇ ଯାନେ,"
" ଶୁଣି ହସୁଥିଲ,   ଅନେକ ନିଜର
ସତ୍ୟ ଏ କଥା ପ୍ରମାଣେ " । ୮୭ ।

" କର୍ମ ସ୍ଥିର ହେଲେ   ନ ଥାଏ ଜଗତେ
ଭଳ କି ମନ୍ଦ ମହତ,"
" କହନ୍ତି କଥାରେ   କର୍ମ ଅନୁରୂପ
ସତ୍ୟ ବେଦ ବାକ୍ୟ ମତ" । ୮୮ ।

" ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କର   ଏକ-ପଦ୍ମ-ପତ୍ନୀ-
ବ୍ରତ ଜଗତରେ ଜଣା,"
" ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟା ଅନ୍ଧ   ସମ ଦୁଃଖୀ ପଦ ।
ତେଣେ କି ଏହା ଅଜଣା " । ୮୯ ।

" ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନ   କହିବାକୁ ମୁହିଁ
ନ ପାଇ ଏଥି ଅଛିଲ," ।

(୧) ଦାନ୍ତ (୨) ବନ୍ଧୁ କହୁଲେ ମୋ-ନାମ କୁମୁଦିନୀ, ବା ମୋ ନାମ କୁମୁଦିନୀ-ବନ୍ଧୁ
(୩) ପଦ୍ମ ନିଦର୍ଶନ ବା ପଦ୍ମର ଦର୍ଶନ (୪) ପତି-ନମ୍ରତା ବା ପତିଭକ୍ତା (୫) ପଦ୍ମ-ନିଦାରୁଣ ବା ପଦ୍ମ-ଦାରୁଣ

"ଜୀବିତଙ୍କୁ ମୋର   ଅଶ୍ରୁ ଏ ଧାରେ
ଲୋକଙ୍କ ଗୃହେ ଶୁଣିଲ" । ୯୦ ।
"ମୋ ଜନନୀ ବାଳ*   ଶିଶୁ ଲୋକେ କହ
ଶୁଣିଲ କୃଷ୍ଣ ବାଣୀ,"
"ଏହିତ ହୃଦ ପୂର,   କାହିଁ ଗଲେ କହ
ଆସ ଅଛୁ ଶୁଣିବ ବାଣୀ" । ୯୧ ।

ବାଳିକା ଭୂତ   ନ ବୁଝିଲ କାହିଁ
ଭ୍ରମିଲ ବସନ୍ତ ସଙ୍ଗେ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭ୍ରମର   ନୃତ୍ୟ କାହାର
କଣ୍ଠ ସୁଧା ବଚନ । ୯୨ ।

ଶୁଣ ପବନରେ   ସୁନିଲ ପ୍ରସୂନ
ଯାଇ ସୁଷମା ସଙ୍ଗରେ,
ହସି ହସି ଧରେ   ଫିଙ୍ଗିଲ କେଉଁ
ସଙ୍ଗୀତ ସ୍ୱପ୍ନ କାହିଁ । ୯୩ ।

"ହେ କି ସୁନ୍ଦରୀ ଦୃଶ୍ୟ !   ନ ଯାଉଛି ଚକ୍ଷି
ତୋଳିଛୁ ଏତେ ସ୍ନେହ,"
ଲଜ୍ଜିତ ଲାବଣ୍ୟ   ସେ ବାଲ୍ୟ ଶୈଶବ
ହେଲା ସଙ୍ଗୀତ-ମୂର୍ତ୍ତି । ୯୪ ।

ଶିଶୁ ଅଧର—   ଚୋଳିଲ କଳିକା
ଲୋଭିଲା ବସନ୍ତ;
ଦେଖି ଲଜ୍ଜା ଭରି   କେଶ ବିନ୍ୟାସ ସେ
ଢାଙ୍କିଲେ ଦେଖ ମୁଖ । ୯୫ ।

କେତେ ଅଶ୍ରୁ ଭରି—   ନୟନରୁ ନେଲେ
କେତେ ଅଶ୍ରୁ ଝରିଲ,
ପ୍ରୀତି-ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ   ନ ବୁଝି ଅନନ୍ୟ
ଭଜା ନିର୍ଭର ଧାରଣା । ୯୬ ।

ପ୍ରୀତି-ଅନୁକୂଳ —   ମଧୁର ସ୍ମୃତି
ଲୁଣ୍ଠିଲା କିଏ ବୋଲିଣ,
ସ୍ମୃତି ଅନୁକୂଳ —   ମଧୁର ଦେଖିତ
କେଉଁ ମୃଦୁ ବାଣୀ ଦେବେ । ୯୭ ।

ହୃଦୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଭୁଲେ   ତାଙ୍କ ପ୍ରେମ-ଲୀଳା
ଲୁଣ୍ଠିଲ ପୂଜେ ଅର୍ପଣ
ନିଷ୍ଠୁର ଯାଇ   କହିବ ଯେବେ ଧରେ
ସେପରି ଲୁଣ୍ଠନ ଶୋଷଣ । ୯୮ ।

ଶରତ ସମ୍ପତ୍ତି   ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ବନ
ଶୋଭାଶାଳୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯେଉଁ
ଭୁଲିଲି ସର୍ବ   ନାହିଁ ଭ୍ରାନ୍ତି ଏଥି
ଏହା ଅନୁଭୂତି ଲେଖା; । ୯୯ ।

"ବାଳକ ପ ଶଶ୍ୱ   ବାଳକ ବୁଝି ଗୋ"
ଝିଙ୍କ ଦେଖି ମୋ ହୃଦୟ,
କବରୀ ଦେ, କେତେ   କିଛି କହୋଇ
ଆହା ! କି କିଛି ସେ ସେହ; । ୧୦୦ ।

ଧର୍ମଦର୍ଶୀ ସେ—   ତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶରେ
ହେଲି ମୁଁ ଲୌହ କାଳି,
ମନୁ ଯାଉ ନାହିଁ   ତାଙ୍କ ସୁନ୍ଦରତା
କେଉଁଠି ହେବ ଭଜନ । ୧୦୧ ।

ମୋ ଧନ ନାହିଁ—   ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି
କ ଭକ୍ତି ସଖି ! ଦୋହିତ,
ଛୁଇ ନାହିଁ ମୁହିଁ   ସୁରିଷ କେତେ
ଭୁବନ ତାଙ୍କ ପ୍ରେମ ସ୍ରୋତ । ୧୦୨ ।

କାମିନୀ କର   ମନ୍ଦାକିନୀ ନେଇ
ମୃଦୁ ଶବ୍ଦ ଧରେ,
ତନତେ ଶୁଣି କରି   ଶୀତଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ
ଅବାଧ ଚକ୍ଷୁରେ । ୧୦୩ ।

ଶୁଣିଲି କେତେ   କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଧାରଣା
ଲୀଳା କୋମଳ ନହନ

* ଧନ—ନିଶାଚର କିମ୍ବା ତାଡ଼ନ—ବାଡ଼ ।

ଝିଲ୍ଲୀ ଦୂରେ ଡାକି ବଢ଼ାଇ ଆଶଙ୍କା
ଭାବିନି ସ୍ୱପ୍ନ-ଦର୍ପଣେ । ୧୦୪ ।
ସେ କାହାର ଶବ୍ଦ ଦୂରରୁ ଭାସିଲା
ପବନର ସଙ୍ଗେ ସଦା,
ମନ ଆକୁଳନ— କଳିଲା ଗର୍ଜ୍ଜନୀ
ବୁଝି ନ ପାରେ ସେ କଥା । ୧୦୫ ।
"ପ୍ରାଣ ସଖୀ ଶୁଣ" କହିଲେ ଭଗିନୀ
"ଶୁଣିଲା ସନ୍ଦେହ ମୋତେ,
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅଭିସାରୀ ପୁଷ୍ପ-ଭୂଷା-ଦିଶି
ଚାଲନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗ-ପଥେ" । ୧୦୬ ।
"ଏହି କି ଏ ବେଳା— ଚାହୁଁଛି ସଜନୀ
ମିଳନ-ପ୍ରସ୍ତୁତ ଆସି,
ଚନ୍ଦନ ଗନ୍ଧରୁ ପୁଷ୍ପ-ବିକ୍ଷେପଣ
ଦ୍ୱାରଦେଶୁ ଶୋଭ ନାଶି" । ୧୦୭ ।
କହନ୍ତେ ଦେବକୀ କହିଲେ ଅଣିମା
"ଜାଣ ନାହିଁ କି ସଜନୀ !
ଦୁହିଁଙ୍କ ଅନ୍ତରୁ ପ୍ରୀତି ପ୍ରସ୍ଥାନ
ଚଳିଛୁ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଶୁଣି । ୧୦୮ ।
ନିଶ୍ୱାସ ପଡ଼ିଲେ ଚାହିଁବେ ପ୍ରେମରି
ଦୂତିକା ଏବେ ଆସନ୍ତି,
ପ୍ରିୟ ପ୍ରେମିକ ହେଲିକା ଜୀବନ
ପାଇଁ ଶିଳା ଶୃଙ୍ଖଳ" । ୧୦୯ ।
ଏଥେକ ଦେଖି ଅନ୍ତରୁ ସେହି
କେଁଟି ଶ ପାଟିକ ବେଢ଼ି,
ଅଙ୍ଗଣେ ବୃତ୍ତି— ରାଜ୍ୟ ଜାଣ
କହିଲେ ପଦ୍ମ ମନରେ । ୧୧୦ ।
ଏହି ବେଳେ ପ୍ରଭୁ ଏହି ପାଖରେ
ଦୂରେଥି କୋଳରେ ଶଙ୍ଖ
ଶୀଘ୍ରା କହିଲେକ ଦୋହେଁ ହାତ
ଏବେ ସେ କୋଷରେ ନଦୀ । ୧୧୧ ।
ଦୁହିଁଙ୍କ ପ୍ରେମ— ନବ ଗଗନେ
ମାନ୍ଧ ଲତ ଅବହେଳି,
ସୁନ୍ଦର ବର୍ତ୍ତିକ ନେଇ ଜ୍ଞାନ ଭୂଷ
ଭୂମିରେ ଜ୍ଞାନ-ସାଗର । ୧୧୨ ।
ମୁହିଁ ଦୋହିଁ ତାପେ ଯୋଗ୍ୟ ଅନଙ୍ଗ
କଳନା ତା କଥା ସବୁ,
ଜଳଯୋଗ ବାସୁ ତଥାପି ନ ମଣି
କାଳବଳ କରେ ଜୟ । ୧୧୩ ।
କହନ୍ତେ ପଲ୍ଲବ ହସିଲେ ସଜନୀ
ବୁଝି ଶୁଣ ଶୁଣୀ ଅଟେ,
ନଭାଗଣେ ତଣ୍ଡି ଭୂଷିଲେ ସେବିଣୀ
ଏହି ଉତ୍କଣ୍ଠା ଉତ୍ସବେ । ୧୧୪ ।
"ଆଜି ଅଟେ ଦୂତୀ କାହ କି ମାଧବ
ଶୁଣିଲେ ତା କଥା ମନେ
ଦୂରେ ଦେଖାଇ କାନ୍ତ ଦରଶ
ସୁକର୍ମ୍ମ ଦେଖିଲେ ସଞ୍ଚଣ । ୧୧୫ ।
କି ଏହିଣି ଚାହିଁଣ ସେ କାନ୍ତଣ ସ୍ନେହ
ଚିତ୍ତ ମନ ଧରଣ,
ବୃନ୍ଦ ନୃପତି ଯୁବକ କେଉଁ ନ ଜୀବନ
ଶାନ୍ତି ମୁଁ ଯେଉଁ ଦଶା ।" । ୧୧୬ ।
ଅନ୍ୟ କୁ ନବନ ଧନ୍ୟ ତୋ ସକଳ
ଧନ୍ୟ ତୋର ପ୍ରୀତି,
ତା ପକ୍ଷରେ ନାହିଁ ଦେଖୁ ଦୁଃଖର
କି ସ୍ନେହରେ ପ୍ରେମ ଯାଇ । ୧୧୭ ।
ଅବାଧୀନ ବଧ ଦୋ ଦୁ ସୁଖ
ଦୁଃଖ, ଦଣ୍ଡ, ଦେହରେ,

* ଜନନୀ—କନ୍ୟକା ।

ସେ ମୂର୍ତ୍ତିକି ଦେଖି ବିଶ୍ୱ ନ ଥିଲେ
ମୂର୍ତ୍ତି-ସ୍ଥିତି-ଲକ୍ଷ-ଗତ । ୧୧୮ ।

ସେ ଶିବ ପତ୍ନୀ କରୁଣ ବାମରେ
ରହି ଶାନ୍ତି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ
କଳପତ୍ର ସମ ସ୍ନେହ ଜଗତ
ପୂଜ ପଦ୍ମର ଶାନ୍ତି । ୧୧୯ ।

ଶିବ କଣ୍ଠର ଗଙ୍ଗା-କବିତ-ଲିପ୍ତ
ବିଦ୍ୟୁତ୍ ବିଭୂତିରେ,
ମନେ ମନେ ପଥ ସ୍ନେହ ଭାବନାକୁ
ସେ ଶିବ ପ୍ରଣେ ସହେ । ୧୨୦ ।

ସୂର୍ଯ୍ୟ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତରେ ସନ୍ଧ୍ୟା ହେ ନାଥ
ହିମେ ଏକର ଶୁଭ୍ର ଗଗନ
ତଳେ ସେ ଏକାକୀ ନୀରବେ ଶୁଣାଇଲେ
ତପୋବନ୍ଧ ଅମାବରେ । ୧୨୧ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଭୁବନ, ମହା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ
କୋଣ-କୁଳବଧୂ ଗଣ
ମହା ଯୋଗୀଙ୍କ ସ୍ୱର ମହାସ୍ନେହ*
ସେ ଅମୃତ ଦର୍ଶନେ । ୧୨୨ ।

ସେ ଦିବ୍ୟ ଉଷାର ରୂପ ଦର୍ଶନ, ଭୁବନ
ଶିବ ଦର୍ପଣର ଭାବେ,
ଯା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଜା କରୁ ସେ ନମସ୍କାର ସ୍ନେହେ
ପୂଜ୍ୟ ବରଣର ଗଣ । ୧୨୩ ।

ବିଶ୍ୱ ଏ ଅମୃତ ନ ଶାନ୍ତି କାନ୍ତି
ସେ ଶିବ ପରମ ଜ୍ଞାନ,
ଏଥେ ସମ ଦୃଷ୍ଟ ଦର୍ଶନ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ
ଭକ୍ତ ପ୍ରେମ ପୂଜାଗଣ । ୧୨୪ ।

ଏ ସଂସାର ମରୁ— ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏକା ସୁଖ
ତରୁ-ନଦ-ମୁକ୍ତି-ଜଳ,

ସେ ପାରି ସୁନ୍ଦର ଆଲୋକର ଅନନ୍ତ
ଶାନ୍ତି-ଭକ୍ତି-ଜଳ । ୧୨୫ ।

ଏହା ଧରିବ ଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରୀତି ଦେଖି
ମଣି ନଦୀକୁ ଧ୍ୟାନ,
ପ୍ରାଣି-ମନର ତୋଷ ଦେଖି ଶିଶୁ, କରୁ
ଲକ୍ଷ୍ୟରୁ ଭବର ବନ । ୧୨୬ ।

ଶିବ କରୁଣା, ତନ୍ମୟ ସେ ଏକା ପ୍ରଣାମି
ଅନେକ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଭକ୍ତ
ସେ ଶିବଙ୍କ ଦେବ ତପସ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାନ୍ତ
ଲକ୍ଷ୍ୟ-ସଦା-ଭକ୍ତ ସ୍ମରଣ । ୧୨୭ ।

ଏଣୁ ଦେବ ଗଣେ ଶୁଭ ଲୋକର୍ତ୍ତା
ସର୍ବ ଶିବଗଣ ସହ,
ଦେଖିଲେ ଉପସ୍ଥିତ ସ୍ଥାନେ, ସଂଗୀତର
ବାଣୀ ପୂରେ ବାଜି ବହୁ । ୧୨୮ ।

ଶୁଣି ନ ଶୁଣିଲେ ଶିବ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ
ଶାନ୍ତ ମନ କାମନାରେ
ତପସ୍ୱୀ-ପ୍ରବର ଧ୍ୟାନର ଦେଖି
ଛୁଇଁଲେ ଲକ୍ଷଣ ବୋଧ । ୧୨୯ ।

ତପୋ ସ୍ୱରୂପ ଜାଣିବେ ମନେ
ଭାବେ ମନୁ ଭାବନା,
ଅନନ୍ତ ଜ୍ଞାନର ସମତା ଲଭେଣି
ଭୁଲିବେ ଧର୍ମରେ ପଦ ।” ୧୩୦ ।

“ଶିବ ଶକ୍ତି ତତ୍ତ୍ୱ ସେମାନେ ବୋଧ ଭୂତ
ଯାଏ କମାର ଅଭିମାନ,
ଭଜନି ମନରେ ଲକ୍ଷ ଭୂତ ଦୁଃଖ
ଶାନ୍ତିତ ଏହି ଥାଏ ।” ୧୩୧ ।

ଶ୍ରୀ ଶିବାର୍ପଣ— ବାକ୍ୟ ପଞ୍ଚକର
ବାଣ-ଭକ୍ତ ଏକ ସମ,

* ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ—(ସଂ—ମହାଶ)— ମହାପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ପଡ଼ ପଡ଼ ତଳେ କାନ୍ଦିଲେ ଡାକିଲେ
ତୁମ୍ଭେ ହିଁ ଗତି ନର-ନାଥ !" ୧୩୨ ।
ଧାଇଁ ନହୁଷଙ୍କ ପାଦେ ଧରି ବାଳ
କହିଲେ "ହେ ତାତ ! କାହିଁରେ,
ଶମ ଦାସ ଦୋଷ ନ ଦେଖି କ୍ଷମିତ
ଅଭୟ ଅଙ୍କୁଶ ଦିଅନ୍ତୁ ରେ !" ୧୩୩ ।
ଟଙ୍କାର ଶୁଣି ଧାଇଁଲା ବାଳକ
ମୃତ ଦେହେ ପଶିଲେ,
କାଦମ୍ବିନୀ ନାଦ ଅନନ୍ତ-ପଥେ
ପ୍ରଥା ! ଧାବ-ଚିହ୍ନ ଦୃଢ଼ । ୧୩୪ ।
ଏହି କଥା ! ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ସଂଦେହ ସମ୍ମୁଖ
ଲୁଚିଲେ ହୃଦୟେ ମୁକ୍ତି,
ବ୍ରାହ୍ମଣ-ଚରଣ ଚିନ୍ତେ ବା ଅଶୁଭ
ହୋଇଛି ଅଶୁଭ ଶୁଣି ! । ୧୩୫ ।
ନର ନାରାୟଣ ଜନ୍ମିବେ ଭୂତଳେ
ହୋଇଲୁ ତହିଁ ଜନମ,
ଦେବୁ ନାରାୟଣ ଦୁର୍ଗିଦେବୀ ଭୁଜ
ଆଚରଣେ ଅଶ୍ରମ । ୧୩୬ ।
ନ ଲଭିବ ଭୂମି ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଲୋକ ବାସୀ
ଜନ୍ମି ପୁଣ୍ୟ ପାଶ୍ରୁ ଲୁଚିଲେ,
ହୋଇଲୁ ସତ୍ୟ ଦୁହିଁ ଯୁଗେ ଭୂମି
ଏ କଥା ଜାଣ ଭୁ ଯୁଗେ । ୧୩୭ ।
ସପ୍ତଋଷି ଦିନ ସେହି ମହାତ୍ମାଙ୍କ
ଉଷ୍ଣତର ଅଦ୍ୟାପି ଦେଶେ,
ଶୋଚନ୍ତି ବଚନ ସେବେ ଭୁ ଦେଖନ୍ତୁ
ପୁଣି ଏ ତନ୍ତ୍ର ଭୁବନେ । ୧୩୮ ।
ଘର ଘର ଦେଖ କେମନ୍ତ ସତୀ ସେ
କେମନ୍ତ ତହିଁ ପ୍ରାଣୀ ଏ,
ତାଙ୍କ ବ୍ୟବହାର— ଧିକ୍କାର ମାନ
ଦର୍ଶାଇବ ମୋତେ କଏ । ୧୩୯ ।
କେଉଁ ସ୍ୱର୍ଗବାସ — ଅର୍ଦ୍ଧ ପଡ଼ ଥାଇ
ହୋଇଛି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପଦ,
କେମନ୍ତ ସେ ଯୋଷା ଦାସୀ ଶିବେଲୁଷା
ଦର୍ଶନେ ଭଲେ ନଡ । ୧୪୦ ।
ଭକ୍ତି ଭକ୍ତି ଶୋକ ଅଧିକ ଜନ୍ମିଲ
ତାପ ଯୋଗେ ଯଥା ପତ୍ର,
ନାଶିଲେ ସତୀଏ ସେ ଶୋକ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ
ବାକ୍ୟ-ଟେକିଲେ, ବୋଧ ମନ୍ତ୍ର । ୧୪୧ ।

ଷଷ୍ଠ ସର୍ଗ ।

ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗପୁର ଗମନ ।

ଦେଖି ସେ ଉଜଳ ଦର୍ଶ ପାଣ୍ଡବଣୀଙ୍କର
ଅଶ୍ରୁ ଭରିଲେ ସର୍ବେ କହିଲେ ଦୁଃଖାଇ,
ଧରଣେ ଅଧୀର ହେବା ନୁହଇ ଉଚିତ,
କାହିଁ କରାଇଲ ସର୍ବ ଦର୍ଶୀ କୁଳ ଶୋକ ?
ଜନନ-ମରଣ-ସ୍ରୋତ ସୁଖ-ଦୁଃଖ-ରାଶି
ସୃଷ୍ଟିର ଆକାରେ ଭାସେ ନିତ୍ୟ ନିତ୍ୟ କେତେ,
ସମସ୍ତ ଜୀବନ ପ୍ରତି ଏମନ୍ତ ଜଗତେ;
ଏ ସୃଷ୍ଟ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ, ଦୁଃଖଭୂମି, ଶୋକଭୂମି,
ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ନିବିଡ଼ ଘନେ, ଜାଣନାହିଁ, ତମୋମୟୀ
କାଳିନେତ୍ରେ ଧାମମୟୀ ଭୂଷା ଅଟେ ପୁଣି ?
ତରଙ୍ଗର ସୁଖ ଦୁଃଖ ସୃଜନ ପାଇ ସଦା,
ମାନବ୍ୟତ୍ୟ ଭଲେ ବିନା ଏହି ବିଶ୍ୱ ତଳେ,
କାହାର ଅଛି, ଦେବ, ଯାଜ୍ଞସେନୀ * ଭଣନ୍ତି,
ଦୁନ୍ଦୁଭି ବାଜିବା ବିନା ବାତ୍ସଲ୍ୟ ମାତର,
ଦୁଃଖେ ଉପ୍ଲବିଷ ହେବା ଅଗ୍ନିଲାଗି ଥାଏ,
ଅତଏବ ଅର୍ପିବେ ଜାନୁ ଦେଶର ତତ୍ତ୍ୱାର୍ଥେ,
ଗୋଟିଏ ଜନ୍ମରେ ଭାଙ୍ଗେ ଯୁଝି ଅନେକ ସଂସାର ।
ଉଠାଇଲେ ଯଶୋଧିପା ପାଦ ପଦ ତଳେ
ଅଗ୍ନିଭ ଏଥିକି ସୁରା ଏ ଯୋଡ଼ା ବସାଇଲେ,
ସଭେଙ୍କି ପେଷିବେ କାନ୍ତ ଦେଖିବ ନୟନେ
ସଭେଙ୍କି ଦୁଃଖିତ ହୃଦୟ ଅଧିକ ବେଦନ !
ନ ହୁଏ ପଡ଼ିଲେ ମୋର ଅଶ୍ରୁ ନ ସେ କଥା;
ଦୁଃଖଦେବକ ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ସ୍ନିଗ୍ଧ ବେଢ଼ଳଦେବେ
ମନେ ଦେବ, ସତ ! ତେବେ ସୁଖ ଦୁଃଖ ସୃଷ୍ଟି
କିପାଁ ଭବେ, ବଢ଼ିନାହିଁ ଜ୍ୱାଳା-ପୁଞ୍ଜ ଥାଏ
କିମ୍ବା ଦେବ ! ଜନନୀ ଅନ୍ତରେ ଅଟେ
ସେତେକ ଶକ୍ତି ଏହାକୁ ସେ ଯୁ । କୁହ ଦେବ -
ଦେବ ଦୁର୍ବେ, କରଯୋଡ଼ ଜଣାଇଲୁ ପ୍ରାଣ
ଅଭିପ୍ରାୟେ "ମହାତ୍ମା ମହର୍ଷି ବ୍ୟାସ,
ଦ୍ୱାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଅଛ, ଶାସ୍ତ୍ରମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ
ତାଙ୍କ ଅଭିପ୍ରାୟ କହ ଦେଇଲେ ବାରତା;"
ମହର୍ଷିଙ୍କ ଆଗମନ ଶୁଣିଶ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ
ଉଠିଲେ ଆନନ୍ଦେ "ଦେବ, କ ସ୍ୱର୍ଗ ଗାତର
ଜଣାଇବେ ସବୁ ବୀର୍ଯ୍ୟ ଦେବତା ମର୍ତ୍ତ୍ୟର
ମନୋବାଞ୍ଛା ଅଛି ନଷ୍ଟ ହୋଇବ ପୂରଣ ।"
ଏହା କହି, ଯାଇ ମହର୍ଷି ସମୀପେ
ଭକ୍ତିଭରେ ପ୍ରଣମିଲେ ପୁନ ପାଣ୍ଡବ ସର୍ବେ
ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ଋଷି ଭଣିଲେ "ବତ୍ସ
ମାନସ ! କୁଶଳ ବାରତା" ବାଞ୍ଛାକୁଳ ଯୋଗେ
ପଡ଼ ପୁନ ପାଦଧରି ଉଠ ଉଠ କହେ
ବାର୍ତ୍ତା କହିଲେ ବ୍ୟାସଙ୍କୁ, "ଭଗବାନ ନିକାଶ
ଶିବ ! ଦୁଃଖିନୀ ଦ୍ରୁପଦ କିଆ, ଦେଖୁଛ,
ମୁନିବର . ଏ ଦାରିଦ୍ର, ବିବାଦେ ସେ ଉପ-
କାର,—ଶୋକିଶ ବଳିଷ୍ଠ ହେଲ ଅନାଥ
ହୋଇ କି କଷ୍ଟ ପାଇଲ" ଏତେକହି ଉପ-
ଦେଶ ଚାହିଁଲେ ଦର୍ଶନ—ଶେଷ ସମସ୍ତ ଦୀନ

* ପଣ୍ଡିତା ସ୍ତ୍ରୀ

ମିଶ୍ର ଜଳ ଦେଖଣ ହରି, ଦୂଃଖର ଦଉଣ
ଛୁଡ଼ ଅପେକ୍ଷିତ ଚକ୍ଷୁ ବହିଲା ଲୋତକ
ଛୁଟେ ଧାର ଧାର ବେଗେଁ, ଶୋଣିତ ଛୁର-ଜଳ
ଯଥା ପ୍ରସ୍ରବଣ ଅଙ୍କ, ଝରନ୍ତେ ଝରନ୍ତେ,
ଅଶ୍ରୁଜେ ଘଟକୁ ତେବେ କହିଲେ ମନସ୍ୱୀ.
"ନ କୁହ କାତର ମାତଃ ଚନ୍ଦ୍ର କୁଳ ଲକ୍ଷ୍ମି !
ଅଚିରେ ଦେଖିବେ ତବ ପ୍ରାଣକାନ୍ତ ପ୍ରବର,
କହିଲି ନିଶ୍ଚୟ ବାଣୀ ଶୁଣ ମା ବୈଦେହୀ !
ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର, ତୋହର ବାଞ୍ଛା ପୂରେବ ଦେବେକ
ମା ! ଅଧୀର ନ ହେବ ତେ କହେଁ ଆଉ କଥ;
ଅଟନ୍ତି କୁଟୀଳେ ତବ ଧବ ଧନ୍ୟ ଧାମେନ,
ଚନ୍ଦ୍ରିମନ୍ତ ପାଣ୍ଡୁବଂଶେ, ଅଭିମନ୍ୟୁ ନାମେ
ସୁଭଦ୍ରା ଅଙ୍ଗଜ ହୋଇ, ପିତା ସମ ପୂତ,
ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ହୋଇଛନ୍ତି ବସୁ ତନୟା,
ସେବୁଛନ୍ତି ଅହର୍ନିଶ ଛାୟା ସମ ରହି
ଦେଖୁଛନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗ ସୁଖ ଚନ୍ଦ୍ରସମ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ;
ନବ କ୍ଷେବ କଷ୍ଟ ତାଙ୍କୁ ଓ ଲାଗଇ କଷ୍ଟ
ଶତଦଳ ଦଳେ ଯେସନ୍ତେ ପଙ୍କିଳ ସଲିଳ"
ପୁଚ୍ଛିଲେ ବୈଦେହୀ ତେବେ ଉଦ୍ବେଗେ ମୁନିଙ୍କୁ
"ଏଥିନ୍ତ ଜନ୍ନିକୁ ଚକ୍ଷୁ ଦେଖିବାକୁ ପିତଃ !
କି ହେବ ଅଛନ୍ତି ମମ ପ୍ରାଣପତି କାହିଁ ।
କାହିଁରେ ଦେଖିବେ କେବେ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକେ ପୁଣି
ଦୟା କର କହ ପିତଃ ! ଉପାୟ ଏହାର !"
"ଏ ଶାରଦ ସାଧ୍ୟ ମାଗୋ ! ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ତୋହର"
ତେଣେ, ଶୁଣ ମା ବୈଦେହୀ ! ସେ ଦୂରେଅ ହୋଇବ
ଦୃଷ୍ଟି ମନ୍ଦିବାକୁ ଖାଁ ତୋର; ସାଥ ସୂତ୍ର ଦେବୀ
ଧାଇଁଲ. ଜାଣନ୍ତି ସେହି ଦଶ କଥା ଚଳ ଚଳ
କର, ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାରଙ୍କୁ ସେସନ୍ତ ଦେବ ଦେହ
ଜଣା, ଏ ବଣ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ତାଙ୍କ ଶେଷ ଅଟେ,
ନାଚନ୍ତି, କି କହିବ ଅନ୍ତ, ତାଙ୍କ କୃପାବଳେ

ପାରନ୍ତୁ ଦେଖି ତୁ ମାଗୋ ! କରୁଣେ କୁଟିଳେକ
ତବ ସ୍ୱାମୀ କନ୍ଧିନ୍ତ୍ର" ଏତେ କହି ତତ୍
'ରାଧାକୃଷ୍ଣ ରାଧାକୃଷ୍ଣ' ଉଚ୍ଚାରି ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର
ଉଠନ୍ତେ ସେ ସ୍ଥାନୁଁ, ପୁନ ପାଦେ ପ୍ରଣମିଲେ
ସଖିବେ ସେଠାରେ; କଲେ ଆଶୀର୍ବାଦ ମୁନି
"ତବ ଅବୈଧବ୍ୟ ହେଉ ଶତେ ପୁରୁଷାନ୍ତେ,-
ଶାନ୍ତି ପୁଷ୍ଟି ତୁଷ୍ଟି ହେଉ," କହି ମହାଯୋଗୀ
ଚଳିଲେ ଅଦ୍ୟାପି ଯାଏ ବୋର୍ଯ୍ୟ କଳାଇଁ ।
ଭକ୍ତି ଭରେ ତେଜ ଫୁଲ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମ ଉନ୍ମନା
ପୁଲକ ଅଙ୍ଗର ଧରା ମହାନନ୍ଦମୟ,
ଘଣୀ ମୁଖା ଛୁଇଁ ତେବେ କହିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ,
"କୁନ୍ତୀ-ଅଙ୍କେ ପଙ୍କେ ପିତା ! ଦୁଦ୍ଧର ଜଳ ।
ତବ ଆଶୀର୍ବାଦେ ମୁହିଁ ମିଳଲିଁ ଏକାକୀ,
କିସ୍ତୁ ମୁଁ ଅଣିବ ମଧ୍ୟେ ଦେବାଙ୍କୁ ଏପ୍ରକାର,
ଏତେ କହି ସୁକେଶିନୀ ଉଦ୍ବେଗେ ଅକାଶେ
ଭୁଲୁପତ-ଶଧ ତେବେ ନିଶ୍ଚଳ କମାଦେ
ନାଅଛନ୍ତି ଅଶ୍ୱିନୀ ! ଦେବେ ସାଥ: ଲୁହ କହ
ଦେଖ ପାଦ ପଦେ ଶବୁ କହୁଛୁ ଏ କଥା
ନାହିଁ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକେ ଅଛି ଭକ୍ତୁ ଅଙ୍ଗିକ
ସ୍ୱତଃ ହୋଇଣ ଦୂର ଗ୍ରାମାନ୍ତ ଯାନ୍ତିନି,
କି ହେ ବଧି ନିଦ୍ଦାର କହିବୁ ଅଦ୍ଭୁତ,
ପଶୁଙ୍କୁ କାଉରବାଙ୍କ ପଶୁଙ୍କୁ ତାଙ୍କୁ
ନ ଯାତ ଓ ମନେ ଆଉ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକ କଥା,
ନାଥ ନାଥ ବଳି ଯେତେ ଡାକୁଥିଲେ ଏହିଁ
କହୁଥିଲେ ଶୁଣି ମୋତେ କହିଲେ ତୋହର
ନ ଦେଖିଲେ ମୁଖ ଥାଉ ମ ଲାଗଇ ମନ
ଦୂରତା ପଛରେ ମୁହିଁ ସ୍ନେହ କହେଁ ତୋତେ
ଲୁଟେ ଓ ରୋହିଣୀ ତୋର ମାତା ପଛୁଁ ମୋତେ ?
କି ହୋଇ ବନିତା ସୁତା ସେ ଅନିନ୍ଦ୍ୟ ବାଳୁ
ବୋଲଇଁ ମୁଁ ବୋଧୀ, ପୁଣା ବୋଧ ଜନ୍ମିବାର,

ଅହେ ! କି ଘଟଣା ? ଅଛ କି କହୁଛ ଶୁଣି,
ତତ୍ତୃଣ୍ଡ କମ୍ପିଣ୍ଡ କି ଅଟେକା ଶିଏ,
ସୃଜିଲା ସୃଷ୍ଟି ଯଥା କାଦମ୍ବିନୀ ଅଟେ;
ଏବେ ଏ ଦେବୀର କାର୍ଯ୍ୟ କହିବୁ ଅଛି କି ।”
ନୃତ୍ୟ-ବାଦ୍ୟରତ ସ୍ୱର୍ଗୀ ଅପ୍ସରା-ଲଳନା
ଦେଖୁଥିବ ବଦନରେ ସ୍ୱେଦ କାଦମ୍ବିନୀ-ଦଳ
ଭିଜିଲା ଅମ୍ବର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ, ନିର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଯାଇଁ
ନୀଳା-ଅଳକା-ଅଙ୍ଗ-ଭୂଷଣ-ସିନ୍ଧୁ
ଚଳନ୍ତ ନଦୀର ଅଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗି ଚାଳାର
ରୂପେ ରୂପେ ସୃଷ୍ଟି ଶାନ୍ତି କହିଲ କର୍ଣ୍ଣରେ
ଉଡ଼ାଇ ଯେମନ୍ତ କେଶ ଭୁଜଙ୍ଗ ଧୀରେ
ଶୀତଳଲ ସ୍ୱେଦ ଅଙ୍ଗୁଁ ଶୋଷାଇ ଦେଉଥାଇ;
ଭୂକାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ ନର୍ତ୍ତକୀ ଏ ରୂପେ
ଧାଇଲୁ ଅନ୍ତରେ ପୁଣ ନ ବଳନ୍ତି ମନେ;
ନୂପୁର ଝଙ୍କାର ଯେତେ ମଧୁର କିଙ୍କିଣୀ
କଂକାଳ ନାଭିଚମ୍ପାନନ୍ଦ କ୍ଷୀଣ କଟି ତଟେ
ଝଣି ଝଣି କରି ବୋଲି ବାଜିଲା ମଧୁରେ;
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱତରେ ଯେତେ ... ଅଙ୍ଗ କାମା
ସ୍ୱର୍ଗୁଁ ସୁନ୍ଦରୀ ଯେତେ ଦେଖୁଛି ଚିତମା;
ଗୁଞ୍ଜି ହିଙ୍ଗୁଳି † ଶତ ମଣ୍ଡଳ ଚିତ୍ର
ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ ଦେବୀ ଯାହା ସ୍ୱପ୍ନୁଚଲି ଅଛି,
ଅପ୍ସରାବୃନ୍ଦା ଯେତେ ଭୂଷିତ ନଭରେ
ଉତ୍ତରେ ଅନାଇଁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଦେଶ ବୋଲି
ଚେଷ୍ଟାର ଭଙ୍ଗ ତଳେ ଦେଖି ବନ୍ଧ ନାଲି,
... ବନ୍ଦର ମୀନ ବିନ୍ଦୁ ଖେଳିଲା ନକ୍ଷତ୍ର,
ଘେଟେର ହୋଇଲେ ପଥୀ ଧରଣୀ ଉଭରେ,
କୁନ୍ଦ-କୁଣ୍ଡ ଫଟିକାଦିରେ, ଅଦ୍ଭୁତ ନନ୍ଦନ
ଦେଖ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ଦିଶ, ତାପ ନେଇ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ

ଅଧଃ ପରିଦୃଶ୍ୟ, ଶଙ୍ଖ ଦେଖା ସିନ୍ଧୁତଳ,
ଶୁଭ୍ର ମଣ୍ଡେ ସନ୍ଧିଲଲ କାମୋଦର ଦେଶ;
ସୁନ୍ଦରୀ ବାମା ଶରତ ଦେଖୁ ସୂତ୍ର ଜଗ
କଣି ପୋଷଣ ଶୋଭାକୃତ୍ରିମ ଲଗା ଚାରୁ ପଣ;
ପଦ୍ମଶ-ଉଷରେ * ଲାଜ ଶୀତଳ ଯାଏ ଦିଗ୍ଧ
ଘନାଳି ନନ୍ଦି ଲତିକା କ୍ଷୀଣରତ ନୟାନ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମିଶିଯାଏ ଯାଉଛି କରୁଛନ୍ତି,
କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ଶୁଭ ଦାନ ମାନସ ନକ୍ଷତ୍ର
ଭଗିନୀ ଅମ୍ବିକା ରୂପ ଦେବାଙ୍ଗିନୀ ବୋଇଲ
ପୂର୍ବଦିଶୀ ନଶିଲେ ଶୁଭ୍ର, କମ୍ପିଲେ ଚନ୍ଦ୍ର;
ଲମ୍ବାଇ ଶକ୍ତାଳୁ କାଳସାର୍ପ ପିଦା ଦଣ୍ଡ;
ଏ ରୂପେ ନଭରେ ଯେତେ ଦୃଶ୍ୟ ଗିରିବାରେ;
ମନ୍ଦ ମନ୍ଦେ ଲଭନ୍ତି ସମ ପକ୍ଷୀଙ୍କ ଉଷା.
ନିଃବନି ସୁରମ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନ ନବବାଳ
ପରିଣତେ ପଦ୍ମ ମନେ ଅଣ୍ଡିକା ଅସୂନା;
ସାଦରେ ବସାଏ ଦେବୀ ସୁନ୍ଦରୀ ପକ୍ଷ
କହିଲେ ଅଙ୍କ ମା କଳ ଭଣ୍ଡ ଦେଖ କାଣ
କୁଟିଳେ ଅନ୍ତ କି ବନାଇ ଦେଖୁଣୀ ଦୂରତା ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ପଦର ଧୂଳି ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱଣୀ କଣ୍ଠ-ଭଙ୍ଗ
ଭିକନ୍ଦ ଭୁବନ ଦିବା ଅଦ୍ଭିକ୍ଷ ଅମ୍ବିକା !
ଭକ୍ତିସ୍ମୃ ଦେଖାଇ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଦେବ ଦେଖଣ ନାହିଁ ।
ସ୍ୱର୍ଗଗାମ ପଦେ ପଦେ ବନ୍ଧ ଅଣ୍ଡା
କହି ଦେବେ ଭାବେ ବାଳୀ ଦଣ୍ଡ ଅବା
କୋଳ କି କରନ୍ତି ଏତେ ଦେଖୁଅଛ କାହିଁ ?
ଦୟାସନେ ସ୍ୱର ଦୁଇ ବଦ୍ଧୁର ...
ଶୋଭାସମେତ ସିଂଘ ବହୁକାଳ ଲଭି;
ସନ୍ଧ୍ୟା ଦୋଳରେ ପଡ଼ ଆସୁଛି ଏ ରୂପେ
ନାନାରୂପ ସିନ୍ଧୁସିନ୍ଧୁ ନଟେ ଦେଖେ ନଭେ,

† ଅଜବାଦ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ର । * ସୂର୍ଯ୍ୟ ରଶ୍ମି ।

ବର୍ତ୍ତୁଳ ଜ୍ୟୋତିଷ-ଯନ୍ତ୍ର ବଢ଼ାଇ ଆକାଶ
ଲକ୍ଷ୍ୟ କାନ୍ତର ଅନ୍ତର, ଉଦୟ ଲୁଚିଲେ ଯେବେ ।
ଚନ୍ଦ୍ରଶୀ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କନ୍ଥା ନରଣ ସ୍ଥଳଦେଶ,
ଆସାଢ଼ରେ, ଦେଖିଲେ ସେ ଲୁହିଲ କପ
ଦସ୍ୟୁବଳ ଅହୋ ! ଦେଖିଅଛି ପଡ଼ିଆଇ ଯେ
ନ ଭ୍ରମ କାନନ-ଶୀର୍ଷ-ଅଭିଷେକ-ଶିଖା ।"
ଅଗ୍ନି ବିନା କାଳିଅଛି ବାଞ୍ଛାରେ ମୀନଙ୍କୁ
ଓ ଚାନ୍ଦ୍ରୀ ଉଦଧପି ଓଗ୍ଗା ସାମ୍ପ୍ରତ୍ରିଲେଖର
ଦେବ ଲଜ୍ଜିତା ଦେଖିବାକୁ ପ୍ରାଗ୍ନେ ଜଣ୍ଡାଇଲ ।
ଶାଖ-ବଧୂ-ଘିଗ୍ର ବନ୍ଧୁ ତଣ୍ଡୁଳ ଭାଗ,
ଦେଖିଲେ ଶୂନ୍ୟରେ ଏକ ବନ୍ଧୁଗଣ ଘରେ
ତରଙ୍ଗ-ପଦ୍ମପୁଷ୍ପ, ନଦୀ ଦେଖୁଥିଲ ଚଳି,
ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ଦସ୍ୟୁଦଳ ହୃଦୟ ଯୌବନ
ଘନ ଚାନ୍ଦିନୀ ହେଲେ ଅନ୍ତରେ ଆସି;
ପ୍ରବାହରେ ନାସା-ଏ ରଶ୍ମିଶୀ-ରୂପରେ
କଷଣ ଦାଉ ଦୂରୁଁ ଦେଖିଲେ ଅଞ୍ଜନ
ଭଗ୍ନ ପୁଚ୍ଛିଲେ ଶାନ୍ତ ଧୀରେ ଧୀରେ ବାରଣ
"ହେ ଭୁବନ ଭ୍ରମୁଛ ଏହ ତଦ୍ଧୀମଯ୍ୟ ପୁରେ ?
କହିବ ଏ ଦସ୍ୟୁ ବଡ଼ ସ୍ୱଭାବ ପଶ୍ଚିମେ
ଦେଖୁଁ ଏତେ ଥିବ ପୂର୍ବ ଭଙ୍ଗ ଦେବା ପୁରେ !"
"ହେ ଭୁବନ ଅଭୂଲ କାନ୍ତି ବା ତାହାର ତେ
ଭବା ପତ୍ନୀ ଜାଗ ପୁଣି ଦୂର ଦେବା ପୁରେ ?
ନିଲାବ ପ୍ରେଥନ; ପ୍ରଦେ ପାଳବ ମନ୍ତ୍ରର ।"
ଭାସ୍କରଙ୍କ ଏବଂ ପୁଣି ଜଗତ୍ ନିନ୍ଦିନୀ;
"ଅନଳ ମୁଁ ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷା, ନାମ ମୋ ଅଗ୍ନି*
ଦେବ-ବିଧି ପେଷିଛନ୍ତି ଗ୍ରହ ଦେବା ପାଦେ,
ବନ୍ଧନ ନାହିଁ; ଅଭି ନ ହେବ ଭଳ,
କାହିଁ ବ୍ୟାପନ୍ତୁ ଦେଖି ପାଏ ଶୀତ ପ୍ରୁଁ
ମିତ୍ର ଦେବୀ ପୁରେ ।" "ଏଥି-ତାଙ୍କ-ପୁର-କାର୍ଯ୍ୟ
ତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ବାଜୁ ଦେଖ କି ପାରେ ଗ୍ରହବଳି;
ଭବ ଯତନେ ଆଜ୍ଞା ମୁଁ ଜଳନ୍ତି-ଦେବୀଙ୍କ"
ଏତେ କହି ଜଳନ୍ତ ରଶ୍ମି ଦୃଷ୍ଟରେ
ମିଶିଗଲେ ଶାନ୍ତ-ଦେହ-ମଣ୍ଡଳ ଉଦ୍ଭବ;
ସମୁଦ୍ରକୂଳେ ପର୍ଶ ଲଗନ୍ତ ଯାଇ
ସନ୍ଧ୍ୟା ଉପକୂଳ 'ସେଠି' ଜୋଳନ୍ତ 'ମୋ ତନେ'
ଦେଖିଲେ ଅଗ୍ନି ଯୀବନ ରଶ୍ମିଗୀର ଶରେ !
ନିତ୍ୟ ତମସାବୃତ-ହୋଇଛି ସେ-ପୁର
ଅମାନିଶି ଆସେ ଯେବେ, ଘନ ଘନାବଳୀ,
ସୂଚୀ-ଭେଦ୍ୟ-ଅନ୍ଧକାର ନାହିଁ ସେ-କମିରେ,
ନ ଦେଖି ଅନ୍ଧକାର ତାହା ନ ଜାଣି ତାଙ୍କୁ,
ତମଃ-ଆବରଣେ ଧରା ଅଛି ଏବରୂପ
ନ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ପରି ଭୂମା-ନ ସ୍ୱର୍ଗ ଶିଖରୀ,
ନାହିଁ ନକ୍ଷତ୍ର ସଙ୍ଗ ନାଗ-ସୂର୍ଯ୍ୟ ଭବା !
ନିସ୍ତବ୍ଧ ସଂସାରୀ ବନ୍ଦାଇ ଦ୍ୱିଗୁଣ;
କିନ୍ତୁ ଦୂରେ ଯାଇ, ପୁରେ ଦେଖିଲେ ଦୃଶ୍ୟେ
ଅମୃତ ସୃଷ୍ଟି ସିନ୍ଧୁ ଧୂମ ଅନେକେ,
ମନେ ହୁଏ ଦେଖି ଯେସନ୍ତେ ଦେଇ ଦିନ ସ୍ୱର୍ଗ
ମେଦିନୀଙ୍କ ଅନ୍ତର ବାଷ୍ପମୟୀ ହେଉ;
ଦିନେ କହି ଆସିଲେ ଏକ ଘଟନା ଧାରଣା
ସୁନ୍ଦରୀ ଗୁମ୍ଫିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଭୂଷଣ;
ଜବା, ତପ, ଦୀନ, ଶିଶ୍ନ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଶି ଏବଂ ଦ,
ଅଶ୍ୱମେଧ, ଜୀବନ୍ତ, କାନ୍ତିର ସମ୍ଭବ,
ଅଗ୍ନି ଶିଖର ଦେହ ଅଗ୍ନି ନିର୍ମିତ;
ପୁଣି ଏ ଶୋଭା ପଦ୍ମ ଶ୍ରୀ ଦେଉ ଗଙ୍ଗା
ଦେଖିବା ମିଳିଛି (ହୋଇବାକୁ ଯୋଗୀଙ୍କର
ଦିବ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ଅନୁ କରା ତପସ୍ୟା ହେଲେ)

* ଅଗ୍ନି

କାହିଁ ବା ପ୍ରାନ୍ତରସ୍ଥଳୀରେ ଶୋଭୁଛି ନିର୍ଝରି
ନେତ୍ରରଞ୍ଜନ ନୃତ୍ୟ-ଛନ୍ଦ ଦର୍ଶକର ଦୃଷ୍ଟିର;
ଝଙ୍କାରୁ କାନନ-ଶ୍ରେଣୀ ବିଶାଳ ବିସ୍ତୃତ,
ଝର ଝର ଶବ୍ଦ ଯହିଁ ବହଇ ନିର୍ଝରଣୀ,
ଶିଖର-ପତନେ; କ୍ଷୁଦ୍ରପାଷାଣ ଉପରି ଯାଇ
ନୃତ୍ୟରେ ଦ୍ରୁତି, ମର୍ମ ଧ୍ୟାନ-ଲୀନ-ଯୋଗୀ
ସ୍ନିଗ୍ଧ ଶୁଭ୍ରାଙ୍କୁରେ, ଯାହେଁ ଶୁଭ୍ର ଯଥା ଶ୍ୱେତ
ଲତ୍ରୀଶୀର୍ଷ, ଝାଉଶାଳ କୁଞ୍ଜ ବନେ ନନ୍ଦ-
ନନ୍ଦନର । ଶୁଷ୍କ ଦୂର୍ବାର ନାହିଁ ଯୁନ
ଶୁଭ୍ରାଙ୍ଗ ଉଦ୍ଭବେ, ସ୍ୱୟମ୍ଭୁ ଅନାଦି ବିଭୂତି
ଦେଖିଲେ କାନନ ଏକ ଶ୍ୟାମଳ ସୁନ୍ଦର
ଉପର ପୁଷ୍ପରୁ ଯହିଁ ସୁରମ୍ୟ ଅଗମ
କଦମ୍ବ-ତୁମ୍ବୁରୁ-ଦମ୍ବ, ଟାଟେଇ ଟାଟେଇ କୁଞ୍ଜ
ବନ ଶବଦ ସୁନ୍ଦରେ; ପୁଞ୍ଜ ପୁଞ୍ଜ ପୁଷ୍ପ
ଫୁଟି କୁସୁ ବନେ; କୁଞ୍ଜ କୁଞ୍ଜ ପିକବର
ଗାଉଁ ପୁଷ୍ପଗନ୍ଧ ଯହିଁ ଉଦ୍ୟାନ ହୃଦୟ
ଅମୃତ ପୂରିତ ଦେଖି ଯେଉଁ କର୍ଣ୍ଣରବ
କର୍ଣ୍ଣଭୁଞ୍ଜା, ଦର୍ଶି ବୃକ୍ଷେ ବୃନ୍ଦେ ଯୁଥ, ଯାହ-
ଲହରିକ, ଅଥବା ଯୁଗ-ଧନୁ ଦେଖ କିବା
ଅନୁଭବ ଅନନ୍ତ ଶବ୍ଦ ନାହିଁଲ ମଧୁରେ ।
କି କହିବ, ଆଉ ଅନ୍ୟକଥା, ଶୁଣିଣ ଯେ
ଧ୍ୱନି, କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ଯୋଗୀ ମନ, ଟେକେ କୋଟି
ଚକ୍ଷୁ; ନାନା ଜାତି ପକ୍ଷୀ ପକ୍ଷୀ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣ,
ଶ୍ୱେତ, ପୀତ, ଲୋହିତ ବା କେବଳ ନାନାବର୍ଣ୍ଣେ
ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଛି ଅହା ! କି ସୁନ୍ଦର ଶୋଭା ।
ଶ୍ୟାମଳ ଶ ବନ ଶବ କୁରଙ୍ଗ କୁରଙ୍ଗୀ,
ଅଜ-ମେଷ-ବୃଷ-ଗାଭୀ-ଅଶ୍ୱ-ମହିଷ ଆଦି,
ଜନ୍ତୁଜାତ-ପୋଷ୍ୟ, ଯହିଁ ଦିନ ଦିନ ବଢ଼ି,
ଚତୁଷ୍ପଦ, ଉଭୟକୁଳ ନିର୍ଭୟ ହୃଦୟେ;
ଏ ସୁନ୍ଦର ଶତ ଶତ ପୁଷ୍ପିତ ବୃକ୍ଷର

ମାଧବୀ ମାଳତୀ ଆଉ କେତେ ଚମ୍ପାଲତା
ବେଢ଼ି ଛନ୍ତି ଅଙ୍ଗ ସେହି ବୃକ୍ଷଙ୍କ କଣ୍ଠରେ ।
ଚମ୍ପକ, ଅଶୋକ, ବେଲ, ଶିରୀଷ, ଖର୍ଜୁର
କିଂଶୁକ, କଦମ୍ବ, ନିମ୍ବ, ବକୁଳ, ତମାଳ,
ଚମ୍ପକଲତା, ହରିତକୀ, ଆମଳକୀ ଆଉ
ପଳାଶ ପିପ୍ପଳ ଆମ୍ର ଯଦି ଶୁକ୍ଳରେ
ନାରିକେଳ ସ୍ୱଚ୍ଛ ସବେ ଉନ୍ନତ ତନ୍ତ୍ରୀ
ଦେଖିବା ଅନନ୍ତ ପର ଲୋକେ, ଉଦ୍ଧତ ବା
ଦେବ ପୁଷ୍ପବୃକ୍ଷେ; ଦେଖୁଛନ୍ତି ସୌରଭ ପ୍ରବଳ ।
ପବନ ମୋଦ ରସ ଶ୍ରେଣୀଗଣ ବାସ୍ତୁ
ଦୋଳା ଅଙ୍ଗେ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ବହଇ ବୈଦିକେ
ନାରୀ ଶୀତଳ ଘନ ଉଦ୍ୟାନର ବାୟୁ,
ଯା ପ୍ରାଣେ ହୃଦୟ ବଲ୍ଲୀ ନାଚଇ ପଦ୍ମରେ
କେତେ କାମନା ଅହା କି ସୁରମ୍ୟ ସ୍ଥଳୀ
ଅଛି କି ଏଭଳି ସ୍ଥଳୀ ଏ ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ?
ଥିଲା ପେଣ କାହିଁ ଅଭିନ ଦୃଶ୍ୟ ପର୍ବତ,
ମନେ ହୁଏ ଦେଖି ଯେତେ ପ୍ରକୃତ ସୁନ୍ଦରୀ
ଶାନ୍ତ ଦେବୀ ସନ୍ତ ଏଥି ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ହୋଇ,
ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଅନ ବଦନ ସହାସ୍ୟ ବଦନେ ।
ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଯାଇ ପୁଣି ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ,
ନଭସ୍ପର୍ଶୀ ଭୂତା ଏକ ରମ୍ୟ ହର୍ମ୍ୟ ଶିରେ,
ଉଡ଼ଇତ ଉପରେ ଏକ ଧ୍ୱଜା ମନୋହର,
ଦେଖିଲେ ଯେ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ବର୍ଣ୍ଣ ଚିତ୍ରିତ
ଯହିଁ ମଣି ରତ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣ ଭର୍ତ୍ତି । ମନ୍ଦ ବାତେ
ଉଡ଼ଇ ପତାକା ଯେହେ ତରଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗରେ,
କି ଅପୂର୍ବ ଶୋଭା ଧରଣ ଦର୍ଶକ ନୟନେ,
ମନେ ହୁଏ ଦେଖି ଯେତେ ଇନ୍ଦ୍ର-ସ୍ତୂପ ଛତ୍ର
ପଡ଼ିଛି ସାଗର ସର୍ଗେ, ତରଙ୍ଗ ଯୋଗିତ ।
କି ବ ଦେଖେ ଦେଖିଥିଲେ ଯେ ଲୋକ ପକ୍ଷୀନ-
ଛବେଣୀ ପ୍ରବେଶମାନେ ବସୁଥିଲେ ପ୍ରଦେଶ

ଏତେ ଯେ ବେଦନା କରି ସାଧିଥିଲେ ସତୀ
ଅର୍ଜିବାକୁ ସ୍ୱପ୍ନ-ଦେବୀ ଭକ୍ତି, ସୁରେ ଭୂଷା,
ଅଣିବାର ପୂର୍ବେ ଆଜି ଯାଉଛନ୍ତି ଭୁଲି
ନବେ ନାନା ଦେବୀ କଥା, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ
କଥା କି କହିବ ଆଉ; ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ନଦରେ
ସବୁ ଦେଖିଲେ ଭୁଲିଲେ; ଏମନ୍ତେ ହୃଦୟେ
ସତ୍ୱରେ ଅର୍ଦ୍ଧିନୀ ପାଦ ଚଳନ୍ତି ପଥରେ,
ଉଠିଲେ ଶମନ୍ତ ତହିଁ ଯାଇଁ ଯାଇଁ ପଥେ,
ସତୀ 'କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ' କହି, ଶୁଣିଲେ ଉଚିତେ
ସଙ୍ଗେ ଅଭିନ୍ନା ସଙ୍ଗିନୀ, ଯାଇଁ ପୁଚ୍ଛିଲେ
ତେବେ ଅର୍ଦ୍ଧିନୀ ତାହାଙ୍କୁ "କେତେ ଦୂରେ ଅଛି
ଆଉ ଦେବୀଙ୍କ ମନ୍ଦିର?" "ସେହି ଯେ ସୁରମ୍ୟ
ଚୂଡ଼ା ଦିଶଇ ସମ୍ମୁଖେ, ସେହି ତାଙ୍କ ପୁରୀ
ନୁହେଁ ବେଶି ଦୂର ଅଛି ଅଳ୍ପ ଦୂର ମାତ୍ର"
ଏତେ କହି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚାଲି ଚାଲି ଦୁହେଁ
ତୋରଣ ସମ୍ମୁଖେ ଆସି ହେଲେ ଉପନୀତ,
ଦ୍ୱିରଦ ରଦ ନିର୍ମିତ ସୁନ୍ଦର ତୋରଣ,
ମଣିକ୍ୟ କାଞ୍ଚନ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ତହିଁପରି
ପ୍ରବାଳ ମୁକ୍ତା ଗୁଚ୍ଛ ଶୋଭେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ,
ସ୍ତମ୍ଭେ ସ୍ତମ୍ଭେ ନୀଳମଣି-ମାଳା, ଦିଶେ ଶୁଭ୍ର,
ସ୍ଫଟିକମଣିର ଦ୍ୱାର-ଦ୍ୱାର ଦିଶେ ସ୍ଫୁଟତର,
ଦିଶେ ଶୁଭ୍ର ତମ ପୁଣି, ଫୁଲ୍ଲ! କୁସୁମ,
ଭ୍ରମେ ଉତ୍ସୁକ ଭ୍ରମର ସେବେ ପୁଷ୍ପୋପରି
ବସି; କାଶ୍ମୀରୀ ଧୂଳ ପଦ୍ମର୍ଶେ ସୁବାସେ
ଦୂରେ ଉଡ଼ୁଛନ୍ତି ତହିଁ, ଅର୍ଦ୍ଧିନୀ ଶ୍ରୀମୁଖ
ପ୍ରତି ଅନାଇଲେ, ମାତ୍ର ନ ଭାଷିଲେ କେହି,
ତୋରଣେ ପ୍ରବେଶି ଶୋଭା ଦେଖିଲେ ଅର୍ଦ୍ଧିନୀ,
କେମନ୍ତେ ବର୍ଣ୍ଣିବ ତାହା ଦୁର୍ବଳ ଲେଖନୀ,
କଳ୍ପନା ନିପୁଣେ ଯାହା ଦେଖାଇ ସହଜେ
ଲକ୍ଷାଂଶୁ ଏକାଂଶ ସେବେ ପାରନ୍ତି ଦେଖାଇ
ମଣିନ୍ତି ସାର୍ଥକ ନିଜ ଲେଖନୀ ଧାରଣ ।

ସପ୍ତମ ସର୍ଗ ।

"ସ୍ୱପ୍ନପୁର ବର୍ଣ୍ଣନ ।"

କାହିଁ ଅବାଚିନ ମୋ ପରାଧମ
କାହିଁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ପୁର,
ବାମନ ହୋଇ ମୁଁ ଇଚ୍ଛେ ଛୁଇଁବାକୁ
ନଭେ ଦେବ ସୁଧାଂଶୁର । ୧ ।

କାକ ହୋଇ ପିକ— କଣ୍ଠେ ଗାଇବାକୁ
ବଳ ଅଛି ମୋର ମନ,
ଗର୍ଦ୍ଦଭ, ଦର୍ଦ୍ଦୁର ଶାବକ କି ହେବେ
ଅନୁକାରୀ କାହା ସ୍ୱନ ? । ୨ ।

ଜାଣି-ଶୁଣି ଏହା ତଥାପି ଇଚ୍ଛେ
କରିବ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନ,
ଏ ଧୃଷ୍ଟତା ମୋର କ୍ଷମିବ ଯତ୍ନେ ହେ
ହେ କବି କୋବିଦ ଗଣ । ୩ ।

ତବ ଅନୁଗ୍ରହେ ଚାହାଁ ଗାଇବାକୁ
ବଳୁଛି ଇଚ୍ଛା ମୋହର,
କାହିଁ ଶକ୍ତି ମାତ୍ର ଶିଶୁ ପାଦେ ମୁହିଁ
ପଟେ ତୋଳେ ବାଳମର । ୪ ।

ଅତି ଧୀରେ ଧୀରେ   ପ୍ରବେଶି ଅଟ୍ଟିକା
ଦେଖିଲେ ଶୋଭା ସେ ପୁରେ,
ସୁକବି ଅଶକ୍ତ   କହିତ ବର୍ଣ୍ଣିବେ
ମୋ ବର୍ଣ୍ଣିବା ଆଉ ଦୂରେ । ୫ ।
ଦ୍ୱାର ପାଶେ ଅତି   ପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ
ଭୂମି ସ୍ତମ୍ଭ ହର୍ମ୍ୟ ସଜ୍ଜ,
କନକ ହୀରକ—   ମୁକ୍ତାଦି ତହିଁ
ଖଚିତ ବହୁ ଯତ୍ନ । ୬ ।
ଦ୍ୱିତଳ ହର୍ମ୍ୟରେ   ନିର୍ମିତ ଗବାକ୍ଷ
ଖଚିତ ତହିଁ ସୁବର୍ଣ୍ଣ,
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମସୃଣେ   ଧବଳ ସ୍ଫଟିକର
ମୋହଇ ଦର୍ଶକ ମନ । ୭ ।
ଫୁଟାଇ ଗନ୍ଧିରେ   ଏଣି ଯୌବନର
ପଦ୍ମ ବର୍ଣ୍ଣିଲି ତପସ୍ୱେ,
ତହିଁ ବନ ଶୋଭା   ଦେଖେ ମନୋହର
ବସ୍ତୁ ଠିକ୍‌ଥିଲ ଯାଏ । ୮ ।
ଦ୍ୱିପାର୍ଶ୍ୱେ ଝରଣ—   ସୌଧଖଣ୍ଡ ମଧ୍ୟେ
ପଥ ଯାଇ ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟ ବନ,
ସରୋବର ନଗର   ବନେ ମଧ୍ୟେ, ଦୂର-
ପାଦେଶ ଶ୍ୱେତ ଶୈଳ ଦୃଢ଼ । ୯ ।
ପଥ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ   ଲତା ଉପକାହିଁ
ପୁଷ୍ପ କୁଞ୍ଜେ ସୁବେଷ୍ଟିତ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଛାତି ଯହିଁ   ଗନ୍ଧ-ବାରି-ଧାର
ଦୃଷ୍ଟିକାରେ ସୁସଜ୍ଜିତ । ୧୦ ।
ଭଲ ଭଲ ପୁଷ୍ପ   ଔଷଧ ବର୍ଣ୍ଣିଲ
ଦେଖଇ ଶ୍ୱେତ ରକ୍ତ ପୀତ,
ମାଳ ମାଳ ହୋଇ   ପଥ ପାଶେ ଚାରେ
ରହିଛି ହୋଇ ସଜ୍ଜିତ । ୧୧ ।
ଗୁଚ୍ଛ ଗୁଚ୍ଛ ପୁଷ୍ପ   ସୁ ସଜ ତଥିର
ରହିଛି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବଳୟେ,

କାହିଁ ବା ସୁମନ,   ଲତିକା ଦୋଳାରେ
ଦୋଳାଇ ମୃଦୁ ବତାସେ । ୧୨ ।
ଅକାଶେ ଫୁଟିଛି   କୁସୁମ କେତେ ବା
କୁସୁମ କଲିକା କାହିଁ,
କାହିଁ ଏ କୁସୁମ   ଅଣିମା ଚତେଚନ୍ଦ୍ର
କେତେଣ ଗନ୍ଧ ଥାଇ ନାହିଁ । ୧୩ ।
ଅଗୁରୁ ଚନ୍ଦନ   କୁଙ୍କୁମର ଜଳ
ଦେବ-ପୁଷ୍ପ ଗନ୍ଧ ସଙ୍ଗ,
ଉଦ୍ୟାନ ଦୌଡ଼ରେ   ମୃଦୁ ମନ୍ଦ ଧୀରେ
ବହେ ମୋଦେ ଗନ୍ଧବହ । ୧୪ ।
କି ସୁଗନ୍ଧ ତହିଁ   ଉଦ୍ୟାନ ଅନ୍ଧକାର
କେ କରୁ ପାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା,
ସ୍ୱର୍ଗ ଦିବ୍ୟ ସୌରଭେ   ପାର୍ଥିବ ସୁଗନ୍ଧ
କାହିଁ ବା ତାର ତୁଳନା । ୧୫ ।
କର୍ଣ୍ଣ ରସାଧାର   ଅତୀବ ମଧୁର
ଧ୍ୱନି ଉଠଇ ନିରନ୍ତର,
ମନ ପ୍ରାଣ ଆହା   ତନ୍ମୟ ହୁଅଇ
ଶୁଣି ସେ ମଧୁର ସ୍ୱର । ୧୬ ।
କହିବି କେମନ୍ତେ   ପିକ-ଦଣ୍ଡ କମ୍ପା
ଝିଁଙ୍କା କଣ୍ଠ ସ୍ୱର ଦିବା,
ସେ ସ୍ୱର ଲହରୀ   ଦେଖି ସ୍ୱର ଥାଇ
ନାହିଁ ଅନ୍ୟ ତାହା ଲିଳା । ୧୭ ।
କାହିଁ ବା ଅନ୍ଧାର   କାହିଁ ବା ଅଲୋକ
କାହିଁ ଅଲୋକ-ଅନ୍ଧାର,
ମିଶାମିଶି ହୋଇ   ଦିଶଇ ସେ ଠାବ
ଅତି ଦୃଶ୍ୟ ମନୋହର । ୧୮ ।
ଅନୁପମ ଭୂମି   ଶୀଣତନ୍ୱୀ କେତେ
ସୁନ୍ଦରୀଙ୍କ ଶିରମଣି,
ନନ୍ଦି ନବ ଦେବେନ୍ଦ୍ର   ଅନ୍ତରେ ଶୋଭନ୍ତି
ତାହାର ସଙ୍ଗ ସେମିତି । ୧୯ ।

ପୁଣି ଅପ୍ସରା   ତାଙ୍କ ପଛେ କେତେ
ପଛେ ପଛେ କେତେ ପୁଣି,
ତରଙ୍ଗ ଆକାରେ   ଚିତ୍ର ଗଗନେ
ଅସଂଖ୍ୟ ଧବଳ ତରୁଣୀ । ୨୦ ।
କେହି ସୁଧାପାନେ   କେହି ନୃତ୍ୟ ଗୀତେ
କେହି ଅବା ଝଙ୍କାରିତ,
କେହି ବା ଭ୍ରମନ୍ତି   ହସ୍ତିତେ ନୌକାରେ
ମହାନନ୍ଦେ ହେଲେ ମତ୍ତ । ୨୧ ।
ନାରୀଙ୍କ ରୂପ   କେତେ ମନୋହର
କେମନ୍ତେ ଅବା ବର୍ଣ୍ଣିବ,
ନାହିଁତ ଶବଦ   ଶବ୍ଦକୋଷ ମଧ୍ୟେ
ଯେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକାଶିବ । ୨୨ ।
ରତି, ରୁକ୍ମିଣୀ ବା   ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ହେବେ
ଚନ୍ଦ୍ରରୂପା ଏ ନାରୀ,
ତୁଳନା ସ୍ଥଳରେ   କହିଲି ଏମନ୍ତ
ହେବେତ ତହିଁ ସୁନ୍ଦରୀ । ୨୩ ।
ଅନନ୍ତରେ ଏକ   ଝଲିଲା ତହିଁର
ସୁବର୍ଣ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି ମନୋହର,
ଶତଶତ ଭଙ୍ଗୀ   ସପ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ ଅଙ୍ଗ
ବହୁବିଧ ଜଳଚର । ୨୪ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ରୂପ ଆସି   ବସନ୍ତ କୌତୁକେ
ସାରସ ସଙ୍ଗେ ସାରସୀ,
ଝୁଲି ଝୁଲି ବୁଲେ   ଦାଣ୍ଡିଶୁଅ କାହିଁ
ଝଙ୍କାରନ୍ତି ହଂସ-ହଂସୀ । ୨୫ ।
ଧଳ ଧଳ ପକ୍ଷୀ   କେହୁ ଥଳ ଜଳ
କେହୁ ବା ପୀତ, ଲୋହିତ,
ନୀଳ-ଚନ୍ଦ୍ର, ଶୁଭ୍ର   କୋଟି ସୁନ୍ଦରତା
ଅବାକ କର ଚିହ୍ନିତ । ୨୬ ।
ଜଳାଶ୍ରୟ ଚିତ୍ର   ବଢ଼ାଇ ଆନନ୍ଦେ
ତରଙ୍ଗ ସଙ୍ଗେ ନାଚନ୍ତି,

କେ-ସ୍ଥିତ ବଚନ   ଚିତ୍ର ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରତିମା
ଅନନ୍ତେ କରେ ସ୍ଥାପଇ । ୨୭ ।
ସେ ସବୁ ଶୋଭା ଦେଖ   ପର ବର୍ଣ୍ଣେ ଦେଖି
ଦେହେ ଶୁଦ୍ଧି କରେ କଳି,
କନକ ଲୁଚେଣ   କୁଞ୍ଜର ସ୍ତବକ
(ଯୁଁ) କେଶ୍ଳ ଶବ୍ଦ ବାଦ୍ୟଧ୍ୱନି । ୨୮ ।
ସେତେବେଳେ ଅନାଇଲି   ଅଧିକା ଯେ ପରେ
କେତେ ନବ ନବ ଶୋଭା,
ଗନ୍ଧ-ପ୍ରୀତି-ବନ   ଫୁଲ-ଗୁଚ୍ଛ-ଭର
ସମସ୍ତହିଁ ମନୋଲୋଭା । ୨୯ ।
ଶବଦ, ପବନ,   ରୂପ, ରସ, ଗନ୍ଧ,
ସବୁରେ ତହିଁ ସୁନ୍ଦର,
ମଧୁପାନେ ଦଗ୍ଧ,   କାଞ୍ଚନ-ଯୌବନ
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଯଥା ସୁନ୍ଦର । ୩୦ ।
ପ୍ରାକୃତେ ବଢ଼ଇ   ନୟନକ ଶୋଭା
ନୂଆଁ ନୂଆଁ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ,
ଅଧିକ ଅବନ   ଶୁଦ୍ଧମିଶ୍ର ବଢ଼େ
ଦେଖନ୍ତେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦର୍ଶନେ । ୩୧ ।
ଅବର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ନଅରେ   ଅତ୍ୟାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଏକ
ଦେଖିଲେ ଅସୀମ ତହିଁ,
ମନେ ସନ୍ଦେହ ଏ   ଯାହା ଦେଖେ ସେତେବେଳେ
ତତକ୍ଷଣେ ତାହା ବଦଳଇ । ୩୨ ।
ମନ ବାସନାକୁ   ତୃପ୍ତିସାଧେ ନେଇ
ସେଠାରେ ସ୍ଥାପଇ ଆଣି,
ନ ପାଇଲେ କଣ୍ଠ   ଦେଖି ସେହିରୂପ
ହେମନ୍ତ ସେହି ବନ୍ଧାଣୀ । ୩୩ ।
ସବୁ ସବୁ ମନେ   କଦେ ଦେଖି ଅଛି
ସବୁ କି ଏଥି ସୁନ୍ଦର,
ନାହିଁକି ଏ ପୁରେ   ଯାହା ଅନ୍ୟ ଛନ୍ଦ
ଅଦ୍ଭୁତ, ଅସୁନ୍ଦର ? । ୩୪ ।

ଏକ ବୃକ୍ଷେ ଫଳେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଫଳ
ଫଳରୁ ଫୁଲ ଫୁଟଇ,
ଦୁଇ-ପଦ ପଶୁ ଚତୁଷ୍ପଦ ପକ୍ଷୀ
ନରମୁଖ, ଦେହ ଅଶ୍ୱ । ୩୫ ।

କେହୁ ଲୋମ ଯୁକ୍ତ କେହୁ ଲୋମ ଶୂନ୍ୟ
ବହୁବର୍ଣ୍ଣ, ମୁଖ ଭାବ,
କେହୁବା ଜଙ୍ଗମ ବସ୍ତୁ ପଦ ଶୂନ୍ୟ
କେହୁ ତା ବୃକ୍ଷାକାର । ୩୬ ।

ଭୀଷଣ ଦଶନ ଭୀଷଣ ବଦନ
ବ୍ୟାଦାନ ଭୀଷଣତର,
ଉଷ୍ଟ୍ର ମୂଷା ଲମ୍ବେ ଅଢ଼ଲେ ଅଙ୍ଗିକା
ସ୍ୱେଦ ଚିହ୍ନ କଳେବର । ୩୭ ।

ଜେନ୍ଦ ଏଣି ତୋଳ ଦେଖିଲେ ଦସ୍ୟୁଲେ
ସହସା ବିଶାଳ ତନ,
ହିଂସ୍ର ବ୍ୟାଘ୍ର ହସ୍ତୀ ଅଶ୍ୱ ସିଂହ ଆଦି
ଅଗଣିତ ଜୀବଗଣ । ୩୮ ।

ଶୂନ୍ୟେ ଉଡୁଛନ୍ତି ତରୁ ଲତାଗଣ
ଚୈତନ୍ୟ ଚତୁଷ୍ପଦ ପ୍ରାଣୀ,
ଏତ ଦୁଃଖ ଭିନ୍ନ କେମନ୍ତେ ଏ ହେବ
ନ ପାରିଲି ତାହା ଜାଣି । ୩୯ ।

ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହୋଇ କେତେବେଳ ଯାଏ
ଦେଖିଲେ ସେ ଦୃଶ୍ୟ ତହିଁ,
ନ ପାରିଲେ କିଛି ନିଜ ଜ୍ଞାନବଳେ
ସ୍ଥିର ହୁଡ଼ି ଗଲେ ରହି । ୪୦ ।

କେତେ ସୌର ରାଜ୍ୟ ଗ୍ରହ ନକ୍ଷତ୍ର
ଚନ୍ଦ୍ର ତାରା ପ୍ରଭାକର,
ନକ୍ଷତ୍ର ଜଗତ ଅଙ୍କାରେ ଯେତେ
ଭ୍ରମୁଛନ୍ତି ନିରନ୍ତର । ୪୧ ।

ଭାନୁ ଧୂମକେତୁ ହିମ ପୁଞ୍ଜ ତୂଳ
କାହିଁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଭେଦିବେ,
ଛତ୍ରୀଭୂତ ଭିନ୍ନ ତେଜଃ ଶବଦେ
ଶବ୍ଦ ଶାଗର ଉଡ଼ନ୍ତି । ୪୨ ।

ଅପର୍ଣ୍ଣା ଚିହ୍ନିଲ ନଦ ନଦୀ ସହ
ପ୍ରବାଳ ଅଗଣନ,
କାହିଁ ବା ଅଦୃଶ୍ୟ— ଗିରି ଜଳେ ଅଗ୍ନି
ମହର୍ଷି ଭସ୍ମୀଭୂଷଣ । ୪୩ ।

ସ୍ଥାନ ଭୂମିକମ୍ପେ ଉପଡ଼ଲେ ଭୂଧର
ଟଳମଳ ଧରା ସେତେ,
ଶତ ଶତ ଗ୍ରାମ ଭସ୍ମ ଦଗ୍ଧ ସ୍ରୋତେ
ଜ୍ୱଳନ୍ତି ଜଳପ୍ଲାବନେ । ୪୪ ।

ଭୀଷଣ ସଂଗ୍ରାମ ଲଭିଅଛି କାହିଁ
ବହେ ନଦୀ ସ୍ରୋତ ରକ୍ତେ,
ଜଳଧିର ସେ ଭିତରେ କେତେ ଛବି
ଅଙ୍ଗିକା ବସ୍ତୁ ଅଶ୍ରୁତ । ୪୫ ।

ସହସା ଅନ୍ଧକାର ଗାଢ଼ ଗାଢ଼
ଘୋର ତମ ଚାରିପଟେ,
ଘୋର ଅନ୍ଧକାରେ ନ ପାରିଲେ ଦେଖି
ହାତ, ପାଦ, କେଉଁ ଆଡ଼େ । ୪୬ ।

ଘୂର୍ଣ୍ଣାବାତ ଘନ ହିମ ପ୍ରବାହନ
ବର୍ଷଇ ମୁଷଳ ଧାରେ,
ଭୀଷଣ ବାତ୍ୟା ଘୋର ଘନ-ଘଟା
ବଜ୍ରଧ୍ୱନି ନାଦରେ ଘନେ । ୪୭ ।

ଜେମଧ ଝଡ଼ ଝଡ଼ କର କଡ଼ କଡ଼
ପଡ଼ଇ ବିଜୁଳି ଶୁଣି,
ଜନ୍ମେ ବଜ୍ରଧ୍ୱନି ଥର ଥର
ଭୟ ସ୍ଥାନ ହୋଏ ଭୂମି । ୪୮ ।

ସମ୍ବର୍ତ୍ତ ମେଘ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଭେଦିବେ
ଭୀଷଣ ଘଡ଼ଘଡ଼ି,
ଅନ୍ଧକାର ତମସା ସୌଦାମିନୀ ଝଲସେ
ଦଶଦିଗ ଘୋରତର । ୪୯

ସେ ଦେବ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିଲେ ଅମ୍ବିକା
ପ୍ରକାଶ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି କେଶବ,
ଶଙ୍ଖଧର ଶାର୍ଙ୍ଗୀ ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗେ ଦେବବର
ବନ୍ଦନ ସମ୍ପାଦନ କର । ୫୦ ।
ବହୁଯତ୍ନ ଶତରେ ଧାଇଁଛନ୍ତି ମୁନିଏଁ
ଲୟ ଲକ୍ଷି ତାଙ୍କ ପଦ,
ନ ଦେଖିଲେ ଅଣୁ ପରଶନେ ଜନ୍ମ
ନିବିଡ଼ ତପସେ ଯଶ । ୫୧ ।
ପୁଣି ଶଙ୍ଖପଦ୍ମ ଦେଖନ୍ତେ ଅମ୍ବିକା
ସମ୍ମୁଖେ ଦେବ କେଶବ,
ଦେଖି ଶିବ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇଲେ ସହସା
ସ୍ମରଣ ହେବଗ ଚିନ୍ତାର । ୫୨ ।
ଅମ୍ବିକାର ଦଶା ଦେଖିଣ ରୁକ୍ମିଣୀ
ଅଧୀରେ ତୋଳିଲେ ଯାଇ,
ଦେହାଇ ହାତରେ ପୁଛିଲେ "କି ହେଲା !
ମୂର୍ଚ୍ଛା ଗଲ କାହିଁପାଇଁ ?" । ୫୩ ।
ଅଦ୍ୟ ଭ୍ରାନ୍ତି କର ରୁକ୍ମିଣୀ ସମ୍ମୁଖେ
ଘଟନ୍ତୁ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଧୀରେ,
କହିଲେ ଅମ୍ବିକା ଗୁପ୍ତଦେବଙ୍କ ପୁରେ
ଦେଖିଲେ ଯାହା ଅଛିରେ । ୫୪ ।
"ଅନାଦି ଅନନ୍ତ ଏ ପୁର ମହିମା"
କହିଲେ ରୁକ୍ମିଣୀ, "ସତ୍ୟ,
କୋଟି କୋଟି ଯୁଗ ଭ୍ରମିଲେ ଏ ଭୁବେ
ଗୋଟିଏ ବୁଝି ନୁହଇ । ୫୫ ।
ଶାକ୍ତିଆ ଦେଖିଲେ ସର୍ପ ସଙ୍ଗେ, ଜାଣେ
ଭୁଜଙ୍ଗ ବାଗ * ମରମ,
ଅନ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗି ଭବୁଦ ଅଦ୍ଭୁତ
ଏଥିବା କେଉଁ ଭୁବନ । ୫୬ ।

ପୁରବାସୀ ଦେବେ ମହାମାୟା ପୂର୍ଣ୍ଣ
ନୂତନ କଣ୍ଠ ନୂତନ,
ନ ବୁଝଇ ଅନ୍ୟ ଦେବ ଶୁଭ ତତ୍ତ୍ୱ
ସେନା ଭଞ୍ଜନ-ଅଞ୍ଜନ" । ୫୭ ।
ବ୍ୟାକୁଳନ ତରେଣ "କାହିଁ ସେ ନଗର
କେତେଦୂର ଅଛି ବୋଲ,"
ପୁଚ୍ଛିଲେ ଅମ୍ବିକା କହିଲେ ରୁକ୍ମିଣୀ
"ଚକ୍ଷୁ ବୁଜ ପଥ ଖୋଲ" । ୫୮ ।
ସହସ୍ର ସୁଧାଂଶୁ ଢାଳିଲ ସୁଧାଂଶୁ
ଶାରଦ ନିର୍ମଳାକାଶେ,
କୌମୁଦୀ ବର୍ଷନେ ଅବନୀ ସୁଅଙ୍ଗ
କୁସୁମ ସଲିଳେ ହସେ । ୫୯ ।
ପୁଷ୍ପରୁ ସରଣୀ କାଚ-ସ୍ୱଚ୍ଛ-ଜଳ
ପୃଷ୍ଟ-ମଧୁର-ମାଳକ,
ମୃଦୁମନ୍ଦ ଶାଦ୍ୱଳ ଶୋଭଇ ତା ଛରେ
ଫିଟାଇ ଚକ୍ଷୁ ଅମ୍ବିକା । ୬୦ ।
ଦେଖିଲେ ଫିଟିଲା କବାଟ ଦେଉଳ
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ରାଶି,
ଧୋବଳ କୋମଳ କମନୀୟ କଣ୍ଠ-
ସ୍ୱରେ ପୁଷ୍ପ ଯାଏ ଝରି । ୬୧ ।
ବସନ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସଦା ଶରଚ୍ଛନ୍ଦୀ
ଅନିଳ ମଳୟାନିଳ,
ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ଦେହ ବସନ୍ତ ଅନନ୍ତେ
କୋଟି ସ୍ୱରେ ହୋଇ ଠୁଳ । ୬୨ ।
ପ୍ରଶାନ୍ତ ଗମ୍ଭୀର ମହାନ୍ତା ମସ୍ତ
ବସୁଧାର ବସନନା,
ଦର୍ପ-ଦମୋହନ ସଙ୍ଗୀତ-ଲହରୀ
ସୁରୁ ଦନନା ନସ୍ତନା । ୬୩ ।

* ବାଗ୍ମ—ଖେଳ, ଉଦ୍‌ଗାଳି ।

ଭୃଙ୍ଗ ବିମ୍ବାଧର   ଲଲାଟେ ସିନ୍ଦୂର
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶଶଧର ଅଙ୍କ,
ବକ୍ଷେ କୁଞ୍ଚିତ   ସ୍କନ୍ଧରୁ ଚକ୍ରିତ
ଶ୍ୟାମଳ-ଜଳଦ-ପୁଞ୍ଜ । ୬୪ ।

ଶୋଭଇ ଶିରୋପରେ   ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କଙ୍କଟ
ଖଚିତ ନକ୍ଷତ୍ର ରତନ,
ରତନେ ଜଡ଼ିତ   ଅମ୍ବରେ ଅଙ୍କିତ
ଧିଲସି ଦେବେନ୍ଦ୍ର ନନ୍ଦନ । ୬୫ ।

ବାମକରେ ଜାଲ   ଦକ୍ଷିଣେ ଦର୍ପଣ
ଭୂଷିତା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଭୂଷଣେ,
ସଜ ସୁକେଶୀଶ   ଭୂଷେ ଭଗଦିଲ
କେକା-ପୁଚ୍ଛ ବିନ୍ଦୁପଦେ । ୬୬ ।

ଉରେ କୌସ୍ତୁଭ   ଦିଶେ ଚନ୍ଦ୍ର ସୁମନ୍ତ
ଯୋଗାଦ କେଶ ଭୂଷଣ,
ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ ମଣ୍ଡଳେ   ପ୍ରଣମିଲେ ସ୍ମୃତିରେ
ରୁଦ୍ରି ଦେଖି ପାଦଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ । ୬୭ ।

ଆଶୀର୍ବାଦ କରି   ଛନ୍ଦାଇଲେ ଦେବୀ -
"କର ଭଜନେ ଅମ୍ବିକା,
ଜ୍ୟୋତିଳତ ଦେହ   ଚନ୍ଦ୍ର ଦୂରେ ଅଛି
ହେମକୃତା ପୂତା ବେଷ୍ଟନୀ । ୬୮ ।

ସଦା ଗଦ ଲଡ଼େ   ଜନ୍ମଲେ ଅମ୍ବିକା
ଦେଶ ପାଳାଣ୍ଡୁ ମାତଃ,
ଶୋଭନ ବଦନ   ଚନ୍ଦ୍ରପୁର ଦେଖ
ଗର୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାଳଶତ୍ରୁ । ୬୯ ।

ଏ ଦିଶ ତୃଷ୍ଣାଗ୍ରେ   ଦେଖ ଭିଲ ବାଣ୍ଡି
ପଞ୍ଚ ପଦ୍ମନୀଳ ପଦ୍ମ,
ଦଶାନନ ବଧି   ଦାସ କାଳ ଥିଲ
ଉଠେବାକୁ ପାଣ୍ଡୁ ଶକ୍ତି । ୭୦ ।

ଏକେତ ସୁରତ୍ନୀ   ଶାଣିତ ବେଷ୍ଟଣୀ
କାଳି କାଳି ଶୀଣତର,
ହୋଇଲେଣି ଅବା   ସୁଦର୍ଶ ଜଳରେ
ଅଛି ଶାବନେ ମାତର । ୭୧ ।

ଅଭି ଧନେ ଅଙ୍କ   ଜୀବନ ପ୍ରଦାନ
ବେଷ୍ଟଣୀର ଲଭିଶିବ,
ତମ ବଳଣନ-   ଅଣା-ତୈଳ ସିନା
ବଧାର କ୍ଷିଣି ଗାଢ । ୭୨ ।

କାଳ ଦସ୍ୟା ବାଟେ   ଦସ୍ୟାମୟୀ ମାତଃ
ବନ୍ଧୁ ଦୁଃଖିନୀର ନିଜ,
ଅଧିକ ବାଳକେ   କୌଶଳ-ଶବଦେ
ବଣ୍ଟେ ପଣ ଲକ୍ଷିବ । ୭୩ ।

ଅଷ୍ଟମ ସର୍ଗ ।

ଭାରତର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବର୍ଣ୍ଣନ ।

ଇନ୍ଦ୍ରସୁତ କଥା ଶୁଣି ଅର୍ଜୁନ ମୁଖରୁ
*ମନ୍ଦାକିନୀ ତତ୍‌କ୍ଷଣ ହୋଇଲା ବିବର୍ଣ୍ଣ
ନିର୍ମଳ ସଲିଳ ତଳେ, ଅକସ୍ମାତ ଯଥା
ମେଘ ଛନ୍ନେ ଗଗନରୁ ଲୁଚନ୍ତି ତାରକା;
ବିଷାଦେ ନିଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି ଦେବନାରୀ ଧୀରେ
କହିଲେ "ଅର୍ଜୁନ ! ପୁତ୍ର, ତାତେ କିଛୁ, କିନ୍ତୁ
ଯେ ଦୁଃଖ ତୋ ଚିତ୍ତେ ବ୍ୟଥା ଦେବ, ଭାରତର,
ଯେ ଦଶା ଘଟିବ ଏହି ଦେଶରେ ତୋହର;
ଶୁଣିବୁ ତୁ କେବେ, ଆଉ ଦେଖିଣିକୁ ଦୁଃଖୀ
ହେବୁ ନ ତାହରୁ କେବେ । ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା
ଯଦି ତୁଇ କରୁ ।" ଏତେ କହି ଅଶ୍ରୁ ଢାଳେ,
"ଏକ ଜାତି-ଭିନ୍ନ-ଦୁଃଖେ କାନ୍ଦେ ତନୁଧାରୀ,
ଲଭି ଯାହା ଦୁଃଖେ ଭାରତ ଭୂତଳ ଅନ୍ତର
ଦିନ୍ତୁ ପୂର୍ବରୁ ଏକା ଯଶ ଯାହେ ଦେବତାଙ୍କ

କେତେ ସେ ଜାତିରେ ବହିଲେ ପଦ୍ୟାଭାବ ନାହିଁ;
ଯଦି ବି ଧୀରେ ଅର୍ଜୁନ ସେ ଦେଶ ଭବାନୀର
ଦୁର୍ବଳ ଜନନ ଯଦି ଭରତ ଭାରତର
(ପବିତ୍ରଦୀପ୍ତ,ସର୍ବ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ଯତ୍ନ ବେଦାନ୍ତ
ଶୁଭ୍ର ଶାପ ଭୂମି କେହି ନ ଚାହିଲ ଯହି)
ନ ଥାଉ ଦୈନ୍ୟ କେଉଁ ଅସହ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା
ହୋଇଣ ପରଦେଶୀଙ୍କ ଅଧୀନେ ନିତ
ଶୋକ ଭୂମି ଅଶ୍ରୁଜଳ ବର୍ଷିତା ସଦା
ହିମାଳୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯଥା ପ୍ରାନ୍ତ ଭରିଥିବେ ।
ଏକାକୀ ଅଟନ୍ତି ସେ ଗାଣ୍ଡୀବଧାରୀ
ଭାରତ ଭୂଖଣ୍ଡ ଦେଖି ଘନଘୋର ଦଶା

କେତେକାଳ ସହିବେ ଏ ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର
ମୁକ୍ତିଲଭି କାଳ ଏବେ ହୋଇଛି ଭାରତେ,
ପାପୀ ପାପ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହୋଇଅଛି ତହିଁ,
କର୍ମଫଳ ଫଳବତୀ ଏତେକାଳେ ଅଛି
ଯୋଗେଶ୍ୱର ଯେଉଁ ଭବ ସଦା ହୃଦୟେ
ବହୁଧା ଜନକେ ରଖି ଅଶୁଦ୍ଧ ଜାଳିଣ,
ଯହିଁ ଶାସ୍ତ୍ର ଅଙ୍ଗ ଯଥା, ଯୋଗଧର୍ମ, ତପସ୍ୟା
ଜାଣି ଦୁର୍ବୃତ୍ତ ଯାଇ ରହିବେ ଯବନ,
ଦୁଷ୍ଟଙ୍କୁ ଦମନ ଶିଷ୍ଟ ପାଳନ ସ୍ୱରୂପ,
ଏମନ୍ତ କର୍ମଫଳ ହେବେ ତୋହର ସଙ୍ଗ
ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଯାର ସ୍ୱୟଂ ନାରାୟଣ
ଦେବଲୋକ ଦିବ୍ୟ ଧାମ ପୁଣ୍ୟ ସ୍ଥାନମଧ୍ୟ
ପୂର୍ବ ପୁଣ୍ୟତୀର୍ଥ, ତପସ୍ୟା ନିଜ ଧାମ ଏବେ
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ନହିଁ ଲୋକେ ପରେ ଭାରତେ,

ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମବୋଧ୍ୟାନ ଶାନ୍ତି ନିକେତନ;
ସଂଖ୍ୟା ଦେଖ ଭୂମି ଦୁଷ୍ଟ ଯାଯାବର ଦେଶି
ଜାନ୍ତି ଦେଶି ବଶୀଭୂତ ସ୍ୱଳ୍ପ ହେଲେ ଅଧି
ସ୍ୱଚ୍ଛ ତା ତନୁ, ପୁଣି, ଧନର କୀର୍ତ୍ତି-
ପର ଦ୍ୱିଜଦେବ ସ୍ୱାର୍ଥେ ଅନ୍ଧ ହେଇଁ ଥାଇ
ଥାନ ଛାଡ଼ି ବିଦ୍ରୋହୀ ଦେଖିଛି ଜନାଇ
ପରେ ପରେ ଦାସତ୍ୱ ଭୋଗ ନିତ ନିତ,
ନିତ ନିତ ନୀଚ ସେବାର ବଢ଼ିଥି ଶୀତଳ
ବାଢ଼ି ହିଂସା ରାଜ୍ୟ ଧର୍ମ ଧର୍ମରାଜ୍ୟ ଛାଡ଼ି
ଜାଣି ନାହିଁ ଯନ୍ତ୍ର, କେଉଁ କଥ ଅମ୍ବିକା .
ଗଙ୍ଗା ନହିଁ ତୁହି ଅହା ! ଅନନ୍ତ ଦେବ-

* ସ୍ୱର୍ଗଦେବୀ ।

ଭାରତ! କେମନ୍ତେ ହେବ; ପାପାଗ୍ନି ଧର୍ମ-
ଛଦ୍ମେ ଦେଶଦଗ୍ଧ ହେଉ ମାନବ ମାନସ
ଦେଶୀୟ କଲ ଯାହା ମୃତ୍ତିକାରୁ ତୃଷ୍ଣା
ବସୁ-ଚିତା ଅନ୍ଧକାର ନୃଶଂସ ଚରଣା,
ତାହ ଅଭ୍ୟାଗତ ଯଥା ଦେଖିବେ କେମନ୍ତ ?
ଧର୍ମର ବନ୍ଧନ ଛନ୍ନ ଯାଉଛନ୍ତି ଭୁଲ,
ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ ବେଦର ବାକ୍ୟ ତହିଁ,
ଜାଣିଛନ୍ତି ନାନକ୍ତ, କଣ୍ଠ ଓ କବୀର, ଦାଦୁ,
ବସୁ ଦର୍ପ ଅଭିମାନ କ୍ରୋଧ ପାତୁଷ୍ୟାର
ଅନୁର୍ସ ସମ୍ପଦ ମତ ଦ୍ୱାରତ ହାଁପାଏ
ଦେଶୀୟାଙ୍କ ଯତ୍ନେ ଭାର ପଶ୍ନ ନର ହତ୍ୟା
ନିତ୍ୟାଚାର, ମହାଧର୍ମୀ ମଣନ୍ତି ଅଭଦେଣ ।
ଅତି ପୂତ ବେଦ ଧର୍ମ ପ୍ରକା ବିକୃତର
କୃଷ୍ଣ ନାନ ହିନ୍ଦଭେଦ ସମୁଣତ ଏବେ;
କି ଦୁର୍ଗତି ହୋଇଅଛି ଧର୍ମ ପୁଣି ତହିଁ
ଏକତା ପୂର୍ବରେ କଣ ଥିଲେ ବେଦ୍ଧି ତାଙ୍କ
ଲୁଣ୍ଠିତ କରିବା ପରେ କାହୁଁ ଥିଲେ ବେଦ
ସମାଜ ଭିତର ଥିଲ ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ
ସ୍ୱାର୍ଥପରେ ସ ଥିଲେ ସମାଜର ହିତ
ନ ବଣି ଗ୍ରନ୍ଥପଦ କେଉଁ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟେ
ଯଥା ଶକ୍ତି ଶତ୍ରୁ ଯୋଗେ ହେଉଥିବା ବାଣିଜ୍ୟ
କି କାରଣ ପୁଣି ଗୁଣ ଧର୍ମାଧର୍ମ କର୍ମ
କରୁଥିଲେ ଦେଖ. ଦେଖ ବେଦ ଶାସ୍ତ୍ର ଅନ୍ତ
ସ୍ୱାର୍ଥପର ହୃଦଃ କେତେ ବଣଶତ୍ରୀ ହୋଇ
ଭୂମିର ପ୍ରାଣଲୋକ ଦେଖଇ କି ଭୂତ;
ଗୁଣ ଦେଖି ଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣ ବିଭୁଣ ଜଣି
ନୈଣୀ ଶୁଦ୍ର ସ୍ୱଜାତ ବସନ୍ତି ଜାଣି ଦେଖିବ ଗୁଣ-
ଜାତି ଦେଖନ୍ତି କାଳ ନିଜନ, ଦେଖି ଗୁଣ ଏକେ
ଶୂଦ୍ର ଲଭ ଜାତ ମଧ୍ୟେ ବିହିତ ଦେବତା;

ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟ ଯାହା ପୁଣି ପ୍ରତିଭା ତାଙ୍କର
ଭୁକାନ ମନନ ହେତୁ ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟ ପୁଣି !
କାହିଁକର କୁଶ୍ମି ଯାହା ଘଟିଛି ସ୍ୱଦେଶ
ଏହିପୂର୍ବେ ବିଭୁନାମ ହେତୁ ଜନ ମଧ୍ୟେ
ଲୁଣି ନାଶ ଐକ୍ୟ ଗୁଣ ଶକ୍ତି ସମାଜର,
ନଦୀମାନେ ଦୁର୍ବଳ ହୃଦୟ ଭିକ୍ଷା ବାଣୀଏ,
ଦେଶହିତ ଶକ୍ତି କେବେ ଆଣନ୍ତି ଶାଗ୍ରେ ?
ମହାତ୍ମା ନେଇ ବିନା ସ୍ୱଦେଶ ସ୍ୱଗଣ
ସ୍ୱଶକ୍ତି ପ୍ରକାଶନ ଭୂମଣ ଥାଏକି ସେ କାଳ ?
ଲୁପ୍ତିଁ କୃଷ୍ଣ କେତ ଶିଳ୍ପ ହିଁ ଖିଁ କଣ
ହିନ୍ଦୁଲି ଏଥିର ବାଣ୍ଡୁ ଯଜ୍ଞ ପାଳନର
ଦେଖନ୍ତି ସେ.ଶବେ ଭୂଣ ବସୁନ୍ତି ଦେଶର
ଏକତ୍ର ମିଳିତେ ହେତୁ ଭୁଲିନ୍ତି କି ଦେବେଫ ।
ଅଭିମୁଖ ହେଲେ ଦୁଃଖିତାକୁ ପୁଣି ପରସ୍ପର
ଅନୁମିତ ମତେ ନାହିଁ ହୋଇଣ ସବରେ,
ଲକ୍ଷ୍ୟ କେବଳ ସ୍ୱାର୍ଥ ସିଦ୍ଧି ଦେଶଭକ୍ତ ତହିଁ
ନ ଭାବିଲେ ନ୍ୟାୟ୍ୟାନ୍ୟାୟ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ଭଲ,
ସମାଜ କା ହେଉଥିବାଠ ନ ଭାବିଲେ କେହି
ନିନ୍ଦ୍ୟକି * ଲୁପ୍ତ ଧର୍ମ ଅତ୍ୟାଚାର ସ୍ୱାର୍ଥ;
ଭକ୍ତିରି ନାନକ୍ତ, ଯାହ ଏ ଛନ୍ଦ ପ୍ରଚାରି
ନୂତନ ଗ୍ରନ୍ଥ, ଦଶମ ଗୁରୁ ଖାଲସା ସମ୍ପ୍ରଦାୟ,
ଯାହା ପୂର୍ବ-କୃଷ୍ଣ-ଛନ୍ଦ ଜଳ ପରି ଯଥା
ପୂତାଏ ନିଜନଦୀ ସିନ୍ଧୁ ସହିତ ସବୁଥ
ଧର୍ମଶକ୍ତି ଦୂର ଯଥା ! ହୋଇ ପାରେ ମଗ୍ନ
ଦୁର୍ଜନ-ଶତ୍ରୁ-ଦୁଷ୍ଟ-ନାଶେଷୁ ଦୃଢ଼
କହନ୍ତି ଏକଲ ଜାଣେ ପାପ ହଳାହଳ
ନିଜ ସ୍ୱଜାତି ଦେଶ ନ ଜାଣନ୍ତି କହି
ନ ହେବେ ପଣ୍ଡିତ ଜେନି ଯାହା କଥା ।
କୁପଥାଶ୍ରିତ ଦେଖ ପର ଶୂଦ୍ର ଧର୍ମ ବୃଦ୍ଧିର

* ସଂସ୍କାର ।

ଆସିବ କଳ୍ପସ୍ତ କାଳେ, ଆସିବ ସେ କାଳ
ଏବେ ଭାରତ ଭୂଖଣ୍ଡ ଦେଶ ଯହିଁ କ୍ରମେ କ୍ରମେ
ମହାପାପ-ଅନ୍ଧ ହୋଇ ଅତି ଭାଜନର
ସୂର୍ଯ୍ୟାଂଶ-ସ୍ୱଜନ-ଧର୍ମ କରିବ ନିର୍ମୂଳ
ଧ୍ୱଂସିବେ ବୋଲି ଏ ଘନ ତମିର ଅଶାନ୍ତି
ଭରତ ହୃଦସ୍ଥ ସ୍ୱୟଂ ନାରାୟଣ, ଘୋର
ଦୁଷ୍ଟ ଦଳଭଞ୍ଜନ ତହିଁ ହୋଇଥିବେ, ସେତେ
ପୁରାତନ ରାଜ୍ୟ ହେବ ଛାରଖାର, ଉନ୍ନ
ତିର ରାଜ୍ୟ, ରାଜ ସିଂହାସନ ଅଧ, ଭୂଜା
ଶୁଣି ବାତ୍ୟାଘାତେ ଯଥା, ଏହି ଯୁଦ୍ଧେ
ହେଲେହେଁ ହେବେ ବସୁ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ବୃନ୍ଦ, ତନ୍ତ୍ର ପର
ହେବ ସେତେ ମହାରଥୀ ଯନ୍ତ୍ର(କଳ୍କି) ଏହି ଦେହ
ଯେତେବେ ହୋଇବ ସ୍ତିମିତ, ଭୂମି ଜ ଭ୍ରମର
ନଟେତ୍ ଶାନ୍ତ ଶଶୀ ପୁନଃ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶରଦର
ସମ, ହେରିବେ ସ୍ୱାହ୍ଲାଦେ ସବେ ପରବ୍ରହ୍ମ
ତେବେ, ହେଲେ ଶେଷ ସୃଷ୍ଟି ଅବନୀରୁ ପୁଣି
ସର୍ବ ସେତେସ, ଶାନ୍ତି ରାଜ୍ୟ କରଣ ସ୍ଥାପନ
ଫେରିବେ ବୈକୁଣ୍ଠେ ତେବେ ବୈକୁଣ୍ଠ ବିହାରୀ ।
ସ୍ୱର୍ଗ ଭୂଜ ବସୁବାସୀ ଯାଇବ ନ ବୁଝି
ବସୁପିତାଙ୍କର ଏହି ଅନନ୍ତ ବନ୍ଦନା ।
ମହାଙ୍କିଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଅତି ଗୂଢ଼ ତତ୍ତ୍ୱ
ତାଙ୍କ ଲଭି ସେ । କେହି ନ ଜାଣେ ତଥ୍ୟ,
ନ କହନ୍ତି ଅଦ୍ରିକା ମୁଁ ମହା ମାୟା ହୋଇ
ତାଙ୍କ ମାୟା ଅବାଳେଣ ଆଁଧେଲି ସତତ
ଏ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କଥା, ଅଛି କହିବାର ଦୂରେ ।

ଶୁଣି ଏହି ରହସ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ ମହାମାୟା ମୁଖୁଁ
ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ ପ୍ରାୟ ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇଲେ ଅଦ୍ରିକା
ନଜାଣି କେତେ କାଳ ରହି ଅଚଳ ସେ ବାଳା
ବହନ୍ତି ତ ନ ବହେ ରକ୍ତ ଧମନୀ ଭିତରେ
କେ କହିବ ତାହା, ନେତ୍ର ନିସ୍ପନ୍ଦ ନୟନ
କରେ ସ୍ଥିର ଦେଖି ଯେତେ ଅନ୍ତର୍ଭେଦୀ-ଦୃଷ୍ଟି
ଦୂରନ୍ତ୍ୟ ଦେଖାଇଲେ ଜଳ ମାୟା ଭେଦ
ପଶିଲା ଅନନ୍ତ ରହସ୍ୟ ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭନ୍ତରେ;
ବିଶ୍ୱ-ବ୍ରହ୍ମ-ବୀଜ * ଯହିଁ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ନିହିତ
ଚର୍ମ-ଦେଖା ଦୃଷ୍ଟି ସେହି ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ସତ୍ୟ,
ଅଦ୍ରିକା ଶରୀର ମୂର୍ତ୍ତି ଥାଇ ମାତ୍ର ତାର,
ଅଛନ୍ତି ଜାଗରଣ ଭ୍ରଷ୍ଟ ବର୍ଣ୍ଣନାର
ଅଛନ ଜାଗର ଯୋଗୀ ଯୋଗେ ନଥ ଯେତେ,
ଏହି ରୂପେ ସ୍ଥିର ସ୍ଥିତା ବାହ୍ୟ ସ୍ମୃତି ତାର ।
କ୍ଷଣ ପରେ ମହାମାୟା କହିଲେ "ଅଦ୍ରିକା,
ନଶ୍ୱର ରେ ହୃଦୟର ଯାଉ ସେହିକ୍ଷଣରୁ ମୋର
ଅଟେ ହୋଇବ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମନୋବାଞ୍ଛା ତାର
ତୁଷ୍ଟି ନାହି ଅବଗାହ ହେବ ଅବଲେ ।

* ବିଶ୍ୱ—ବ୍ରହ୍ମ ବୀଜ—ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ନଶ୍ୱରର ମୂଳ ବା ସୃଷ୍ଟି ରହସ୍ୟ ।

ନବମ ସର୍ଗ ।

କୌରବ ପକ୍ଷର ମନ୍ତ୍ରଣା ।

ବସିଛନ୍ତି ସଙ୍ଗେ ଆଜ ଗମ୍ଭୀର ବଦନେ
ଦ୍ରୋଣ କର୍ଣ୍ଣ କୃପ ଶଲ୍ୟ ଆଦି ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା
ଆଦି ଶତ ଭ୍ରାତୃବୃନ୍ଦ ବେଷ୍ଟି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ;
ତାରକା ମଣ୍ଡିତ ଯଥା ଅସ୍ତଗ ଚନ୍ଦ୍ରମା
କୁଞ୍ଚିତ ଲଲାଟ ନେତ୍ର, ଅବନତ ମୁଖେ
ବସନ୍ତି କର ସ୍ଥାପି ସଦର୍ପ ଦକ୍ଷିଣ ଉରୁରେ
ଗର୍ବୀ ଯଥା ଦଳିତ ସର୍ପ ଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି ମହାକ୍ରୋଧେ
ଅଳକେଶ ଚିନ୍ତେ କେଉଁ ଉପାୟେ ଜୟରେ,
ସେଣା ଭଲ୍ଲେ ଦେଖୁ ତଳେ ଦେବା ସାଧ ଅଜ
ନୁଆଇଁ ବସନ୍ତି ଏଡ଼େ କୁରୁମାନ ଜନ ।
ସିଂହାସନ ଉପବିଷ୍ଟ ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
ସ୍ପର୍ଦ୍ଧି ନିଃଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି ଦ୍ରୋଣ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ

କହନ୍ତେ "ଭେଦନ୍ତେ ଶୁଣ ମନୋରଥ ମମ
ହୋଇଲା ପୂରଣ, ଆଜ ଶତ୍ରୁ ନଷ୍ଟ ବୁଦ୍ଧି;
କର୍ଣ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ପଞ୍ଚ ବନ୍ଧୁ ଶିଖଣ୍ଡୀନିଗ ଜନ,
ନର ରକ୍ତ ମେଦ ସ୍ରୋତେ ବହେ ନଦୀ ଯେଣ
କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଶ୍ମଶାନ ହେଲେ ଦିନୁ ଦିନ
କି କଲି ସହରେ ହୋଇ ମହାରଥୀ ପଡ଼

ନାମକୁ ହୋଇଲା ନାଶ ମହା-ମହା ରଥୀ
ଅଭିମନ୍ୟୁ ଶକ୍ତି ନ ସହିବେ ଦେଖୁଛି ମାନ ।
ନିଦାଘ ସନ୍ତପ୍ତ ତରୁ ପଡ଼େ ଧରେ ଅହୋ !
ଶୁଷ୍କପର୍ଣ୍ଣ ଯେନ ଯେତେ ଅତପ ତାପରେ,
ଦେବନଦୀ ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ ଯଥା କ୍ଷୀଣତୋୟା
ହୁଅଇ ଯେସନେ ଶୁଣ ! ଦେଖ ଧୀରେ ଧୀରେ,
କୁରୁବଳ-ଜ୍ଞାନବଳ ହୁଅଇ ତେସନେ
କି କରିବ ନାଥ ଏବେ ବୁଦ୍ଧି ବଳେ କାହିଁ,
କେମନ୍ତେ ପାଇବ ଶାନ୍ତି ଅଶାନ୍ତ ଏ ମନ,
ପଡ଼ି ଯନ୍ତ୍ରଣା ଅଗ୍ନି ଶୀତଳିବ କାହିଁ;
କୃଷ୍ଣ ପକ୍ଷ ତମଃ ସମ ଦୁଃଖ ଅନ୍ଧକାର
ଘୁଣାପ୍ରାୟ ହୃଦେ ଆସି ବାଢ଼େ ନିରନ୍ତର ।
ଏବେ ପୁଣି ଏକ ଦୁଃଖ ପାଣ୍ଡବ ପ୍ରଶଂସା,
କର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ସ୍ୱମୁଖେ ଅଛି ପ୍ରତିବାଦ ଉଦାସୀନେ,
ଦେଖିଲି କର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ତନ୍ତ୍ର କର୍ଣ୍ଣଶୂଳ ଅଣା
ଭ୍ରାତୃବ-ଅଶ୍ରୁ ମୁଖ ସାବତ କାବନେ;
ଥାନ୍ତି ଦୁଃଖ ଭ୍ରାତୃବିରହେ ଅଶ୍ରୁ ମୁଖେ
କି ଉପଦେଶ ଦଶା ହେବ ନନ୍ଦିନୀ-ମୋହିନୀ

ହିଁଦି ଯୋଦ୍ଧାର ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବଙ୍କ ଦୁଃଖେ
ବୈଧବ୍ୟ ବେଦନା ପୁଣି ବନ୍ଧୁ-ବଧୂଙ୍କର,
ଦାବ-ଦଗ୍ଧ ବାସୁଦେବ ବନ୍ଧୁର ଧ୍ୱଂସର
ଏକା ହଂସ ଶ୍ୱେତକୁନ୍ତ ନ ପାରିଲି ଦେଖି
ଶତ ଉତ୍କର୍ଷ ଅଛି ତହିଁ ମିଳିଲାଣି ।"
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ କହିଁ ଗୁରୁ କହନ୍ତି ବୁଝାଇ,

ନବୃତ୍ତି ଶାନ୍ତ ପଥ ପ୍ରଶସ୍ତ ସୁଦୃଢ଼,
ନିବାପିତ ହୃତାଶନ ଭଣ୍ଡାର ନ ପାଇ,
ବାଦଶ୍ରୁତ ପ୍ରକୃତିର ଏ ଦୃଷ୍ଟ ଉଦାର,
ଇଚ୍ଛା ମନ୍ଦ ଶାନ୍ତି ଆଣ କର ଏଣ୍ଡିସଣି,
କରିବ ସ୍ଥାପନ ଚକ୍ଷି ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ସହ;
ଦ୍ୱିତ୍ରିରୁ ଅଶ୍ରୁ ମୁଖ ଦାବତ ନାବନେ,

ଯେଉଁ ଭାବେ ସେହି ଛାମ ବିନ୍ଦୁ ଦେବେ ଜଳ
କୁଳର ସମ୍ମାନଳ ଭାରତ ତନୟ
ଶାନ୍ତି-ଗଙ୍ଗା ବିସର୍ଜନ ଭାରତର ବକ୍ଷେ"
"ଉତ୍ତର ଦିଅ" କହନ୍ତି କୋପେ ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
"ପୁଣି ସେହି ପୂର୍ବକଥା, ସ୍ୱପନରେ କେଉଁ
ଶୁଣ ନାହିଁ ଯାହା, ଆସି କେବେହେଁ ଏ କେ
ଶୁଣିବି କହିଲେ ଶତ୍ରୁର, ଦେଖିଛ କ କେବେ
କୌରବଙ୍କୁ କହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା କଥା ?,
ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ପାଳନ ଦେଖି ଧର୍ମ ସେ ବାଟର
କେଉଁ ବଂଶେ ଜାତ ମୁଁ ମୋ ଲକ୍ଷଣ ଜାଣ
ପୁତ୍ରନାଙ୍କ ପାପକ ଅକାତରେ ଦେଖି
ନିଜ ନ ପାରିଲେ ଦୃଢ ଦେଖି ଲଜ୍ଜା,
କେଉଁ ବଂଶ ଶୋଣିତରେ ଦେହ ନୁହେ ମୋ ତେଜ ?
ମୋ ଜୀବନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ! ଦେଖିଲେ ଅନ୍ୟ କେହି
ତେଣୁ ମୁଁ ଧନ୍ୟ ଅନ୍ତ ତାର ଦେବାଳ
ମୋ ହୃଦୟେ ଏ ଶବ୍ଦରେ । ଶୁଣୁ ନାହିଁ, ଏହି
ବାସନାନ୍ତ ବାଜି ପୁଣି ଧର୍ମ ହୃଦଳ,
ଲୁଚିଛ ଲୁଚିଛ ଅନ୍ଧ ଅନ୍ଧଗ୍ରାମ ନବ
ଶମନ-ଶକ୍ତିର ତନ ନେଇଛନ୍ତି ଜୀବନ,
କହି ଯୁଦ୍ଧ ଦେଇ ବାର, ପ୍ରାଣ ଲଭି ଦେବେ,
କାମୁକଙ୍କ ନୃପେ ଭଣି ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ,
କଳିକ ଏକି ବୃକ୍ଷ ତଥି ଘାତେ ନ,
ନ ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ନିଦ୍ରା ଶାସ୍ତ୍ରଶୀ ।
ଶିଶା ଭୃଗ୍ରଜଣ ବରଷି ଅଶ୍ରୁ ମନ୍ଦ,
ଜାନୁ ବାଁଧି କାନ୍ଦିକ ଯେତେ ପୁଣି ଲେଉଛି,
ନ ଭୁଜାଙ୍କୁ ଏତ ଲୋକ ତପନ ଫଳକୁ,
ଶତ ଧ୍ୱନି ଶୀତ ପାନ ଯେତୁଦେବ ତକାନ୍ତ,
ହେବାତ ହୃ-ବନ୍ଧୁ, ଧୀରେ ପଦ୍ମଧ୍ୱନି ପାଣ୍ଡୁ,
ବର୍ଣ୍ଣିଲ ଦର୍ଶନ ଶାନ୍ତି ଧନୁର୍ଗ ଶସ୍ତରେ;
କି କୋଟିରେ କହିଁ ଗୁରୁ ଦେବ ଡାକିଲ,

କାଏ ଉଚ୍ଛ ପ୍ରାଣେଶ ଯୁଦ୍ଧ ପରହେ ଥିବେ ?
ପୂର୍ବ ପୁତ୍ର ଲୁହଞ୍ଜଳ ପ୍ରସ୍ଥଙ୍କୁ ନେବାର
ଜାଣିଲ ପାର୍ଥ ଥିବ ଦେଖ, କନ୍ଦ ଦୁଃଖ କାହିଁ ।
ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ବୁଝାଇ ସେତ ଦେବ ବଂଶ ଜାଣଇ,
ଦର୍ଶିବ ଦ୍ରୋଣଙ୍କ ଦୁଃଖ "ଧର୍ମ" "କର୍ମ" ରହ,
ଦେଖି ସୁରେଶ ଅଶ୍ରୁ ଦୁରବସ୍ଥ ତକିଲ,
ନିକଟ ଦେଇ ଦୁଃଖାଦ୍ୱ ତାଙ୍କ କ କାହାର ମୁଖ ;
ଦାବାନଳ ଭୂମି ଏହି ପ୍ରବଞ୍ଚନାର
ଉଦ୍ଦେଶ ଶତ୍ରୁବ ଜଣ ଧ୍ୱଂସ ନ କରିବ
ଯଦବଧି, ନ ହୋଇବ ଦେବବନ୍ଦି ଶୀତଳ,
ବର୍ଣ୍ଣ ନେଇ ବନ୍ଧୁକଲ ଧର୍ମେ ହୁଣାଇବ,
ନୃପତି ପାପଶିଖା ହେବ ପୁଣ୍ୟରେ ନିର୍ବାଣ,
କିମ୍ବା ଶାନ୍ତିପାଣୁ ନେବ ତେଜିଲ ସର୍ଜନ ।
ଏହିକ୍ଷଣେ ଏତେ ଏକ କିନ୍ତି ଥାଇ ଯେତେ,
ହବ ଶୀଘ୍ର ଏ ବିପଦ ନିବାରଣ ହେବ,
କିମ୍ବା ଦେବ ନିଜ କରେ ଦେଇ ପଡ଼ ଦେବେ,
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ପ୍ରାଣ ରହେ ନ ହରଣ ପଡ଼ିବେ,
ଦେହ ହୋଇବେ ନେତ୍ର ଅଶ୍ରୁର ଭୂତେ,
ଅସ୍ତ୍ରାଘାତେ ତାଙ୍କର ତା ହୃଦୟେ ତପନ,
ତଥାପି ଶୁଭାଙ୍କ ଲୁଚି ଧ ଦେବ ପାଣ୍ଡବ
କିଳା ଭୂତଳ, ଏ ସଂଜ୍ଞା କରିବ ପାଳନ,
କ୍ଷତ୍ରିୟର ତା ମହାପାପ ନାଶେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ।
ଯଦ୍ୟପି ଲକ୍ଷ୍ମୀଶ୍ରୀ ବରେ ଦଶନର
ଛିଣ୍ଣ ହେବ ପାଣବାନ୍ଧୁ ନଦୀରେ, ସକଳ ଶିର୍ଣ୍ଣ
ଶୁଦ୍ଧ, ତଥି ଧର୍ମ ଦେଖିଲ ହେଉ ଅନ୍ଧଶୀତଳ,
ତଥାପି ଏ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ମନ୍ଦ ନ ହେବ,
ଯା ଶକ୍ତି ଶତ୍ରୁର ନାଶୁ ଧରିଲ ଦେଶର,
ଦେଖିବ ନୋହିବ ହେଉଁ ପଡ଼ିଲା ସ୍ୱପନ
ପାଣ୍ଡବ ନାଥନ କମ୍ପା ଶବ୍ଦ ଦେଇ
ଏହି ଅନ୍ୟ କି ଜାଣିଲ ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ,

ବାହୁବେ ଯାହା କାହିଁ ତାହା କହିଲ କହିବୁ
ନ କହିବ ଏହି ବେଳେଁ ହୋଇଲେ ମିଳିବୁ ।
ଜାତ ସୁତେ ! ନ ପାରଲି ଅଛି ନେତେ, ସ୍ନିକ-
ଧାରୀ ଜଣେ ଏତେ ବୃଥା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ସ୍ତୁତି
କାନ୍ତିମୟ ନାଶ ମଣି ସ୍ୱପତେ ହେଉ, ସନ-
ରାଶି ହୋଇ, ଶିବା ଅମ୍ବୁ ଘୋଷିତ, ଲୁଚିନ୍ତ
ପଞ୍ଚ ନିର୍ଯ୍ୟାସ ପତ୍ରେ ବା ଅଭେଦ କହିବୁ ?"
ଲମ୍ଭିତ ଅଧର ଭାଷା ଅଙ୍ଗ ଥର ଥର
ହେ.ଠ ତସ୍କାରିତ ନେତ୍ର ତପ୍ତ ଲୌହ ସମ
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଘୋଷ୍ଟର ଯଥା ହୋଧେ ଜଳ ଜଳ
ସୁଯୋଧନେ ଉନ୍ନ ତା'ର ଭଟେ ତପାକ ପଣ୍ଣା
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଲୁପ୍ତେଙ୍କୁ ଶୁଣି ଭୀମ ସ୍ୱାମନା
ଲୁପ୍ତ ପୁନଃ କର୍ଣ୍ଣ-ମୂଳେ, ଘଣ୍ଟେ ସ୍ୱଗମନା ।
ହୋଇଲା ମାତର ସ୍ଥିର ପଦ୍ମ ଶେଷ କାଳ,
ହୋଇଲେ ଶୁନିଜ ପଙ୍କ ସହସ୍ର ତୋଡେ,
ସୁମିତ ବେଡ଼ନ ଯଥା ଶଳକେ ଖଣ୍ଡନ,
ସାଦ୍ଧି ସାରି ଗୁଣି କହେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ "ଏତେ—
କାଳେ ଅହୋ ! ଜାଣିଲୁ ମୁଁ ଚମିଙ୍କ ଥିରେ
ଶତାଙ୍କୁ ଜଗତେ. ଜନ୍ମ ତପୋବନ ହେଲେ
ନାନା ବା.ହେ ଜେ.ଠ ତଳ ବଳାଙ୍କୁ ଧରିବେ,
ତେଜିଂଲୁଁ ଯେ ହୋଇବେ ବନ୍ଧ ବାଣ୍ଡବେ
ନ ଶକ୍ତି ସର୍ବ୍ୱେହା କୁତୁଙ୍କା ପାପ,
ଶତ୍ରୁ ଧର୍ମ, ଷଡ଼ଜ ନଟେ ସ୍ୱଜନ ନନ୍ଦାତ ।"
ଚଞ୍ଚଳ ଜଳଧି ଉଠିଲ ମେଘାଡ ଅଚଳ
ଅଟଳ, ନାଟକେ ବାହୁ ଶକ୍ତି ସ୍ୱବର୍ଣ୍ଣାଳେ
କଳ୍ପି ନାତବାଣି ଯେତେ ପତେ ଅନ୍ତୁଟଳେ
କମ୍ପବଳେ ଗିରିଶୃଙ୍ଗ ଟଳଟଳ ହେଲ ।
ଅଚଳ ସୁନିବାଢ଼ ସମ ପୁରାଣ ମହାବୀର
ଶାନ୍ତ ଅଚଳେ ଯାଇ ନ ହୃଦୟେ ଯୁଝ
କେବଳ ଭୀମି ଏ ଶୀଘ୍ର ହୋଇଲେ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ।

ଚତୁରୋଙ୍ଗ ଅସଥ ମାନ ହେଲା ପ୍ରୟୋଗେ ଗୃହେ,
'କୁଳୁନ୍ତ' ହୋଇବ ତେବେ ଶବଦ ତେଜ ତାହ,
ଶବଦ ତ ତୁଟିଁ ଏହା ଶରତେଜ ଶର,
ଦୁଃଶେଜ 'କୁ-ସ୍ତୁ' ଏଥ ଶୁଣି ସାରବର
କାଣ୍ଡର ବାସ୍ତ୍ର ସମ ଗାତ୍ର ଅଚଳାନେ
ହେଲ ଇଂଗେ ଶଣେ, ଜଣ ଶଣ ପରେ
କାହିଁଙ୍କି ଦେଖ ଭସ୍ମ ଅଙ୍ଗ ଥ ଥର,
କହିଲେ ବମ୍ଭରେ ସ୍ତବ୍ଧ ଜାହ୍ନବୀ ତର୍ଜନେ,
ଚୁଟ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱମୁଖୀ ସ୍ରୋତ, ପର୍ବତ ଗହ୍ୱରେ
ବଶାଳ ପାଷାଣ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡିଯାଏ ଯେବେ.
ପର୍ବତର ଥରଇ ଯଥା ଭେଦିବ ଗର୍ଜନେ
ଝଂକାର ଭାଳନ ହୋଇ ଶମ ମ-ସ୍ୱାନ-ରବେ,
ବା ଆବୃତ୍ତି ଭିନ୍ନ କରି ଘନ ଶତ୍ରୁ ଜଳ
କଲ୍ଲୋଳ ବହ୍ନାର ଯଥା ଭେଦି ନଭସ୍ଥଳ,
"କୁଲୁନ୍ତ' ହୋଇବ ଅଛି ଏତେ କାଳ ପରେ,
ଶୁଣ୍ଡ ବାଜ କହୁ ତାଙ୍କୁ ଏତେ ନିତୋଜର
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ! କି କହିବ, କି ନାଶ ଅନ୍ତରେ
ଜଳେ ବାଡ଼ବ ଗ୍ନି ସମ. କୁଳ ବାହୁର୍ଣ ମୋର,
କୁତୁପ୍ତ,-କୁତୁପ୍ତ, ନା-ନା ତଜ୍ଞେ ସ୍ୱପ ଶର
ତେଜରେ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ହୋଇ ! ଛ ଯାତନା ତାଙ୍କୁ,
ଦେବରେ କୁଳିବ ଅନ୍ୟ, ଅହୋ ! ତେଜେଁ ଘୋର
ମନ୍ତ୍ରାପେ ହୋଇ ଅଛି କୁରକ୍ଷେ ଏତେ କଷ୍ଟ
ବାହୁଁ ତୁଟିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତେ ! ଜେନ୍ଦ୍ର ଭୂମ ତନା ।
ହେଉଁ ଧର୍ମ ତସ୍କୁରଳେ ଦାଶ ଦଶୀ ବଡେ
କାହୁଳୁ ତା'ଦୂକ ଭୁଜ ନିଷ୍କରେ ପରୋକ୍ଷ ।
ତେଜ କୁଳିବ ଦର୍ଭ ଲୀଳା ଏ ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ
ଲକ୍ଷପଟେ ତ୍ରିଭୁ ନାଦକୁଣ୍ଡା"—ଭଲର ବମ୍ଭରେ
କୁତପୁ-ସ୍ତବଳେ ଅଙ୍ଗ ପୁଳ୍ପ ସ୍ତବଦ୍ୱାର
ଦହଶି ଭୂଧର ଗର୍ଜ କନ୍ଦ୍ର ଯେତେ ହାତ୍ୟୁ,
"ହେଜ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ହୋଇ ସଭ୍ୟବୃନ୍ଦ ଯେତେ

ଦ୍ରୋଣ ଦ୍ରୁପଦ ସୁତେ ସୁତେ ରହିଛି କି ଶେଷ।
ବାଲ୍ୟ ନାଟ୍ୟ ନାଶେ ପୁଣି—ଏ ନାଶର ଶେଷ-
ସ୍ଥଳୁ, ଶିଷ୍ୟ-ଦ୍ରୁପଦ-କଥା-ଅନ୍ତ୍ୟ-ଅଧ୍ୟାୟ
କୌରବ ପାଣ୍ଡବ ମଧ୍ୟେ ରହିଛି ଗୁପତେ
ଭସ୍ମ ଆବରଣେ ଯଥା ସୁପ୍ତ ଅଗ୍ନି-କଣା,
କିମ୍ବା ଧୂମ-ବୀଜ ଯଥା ଅନ୍ତର ଭୂମିରେ
ପ୍ରାଣିଶୂନ୍ୟ ଏକାମ୍ର ବନାଦିର ଗ୍ରାମ-
ଫଳ ଉଷମ ଅର୍ଣ୍ଣବଃ ଏ ଦୁହାଁଙ୍କ ବଳି
ଯେତେବେ ହୋଇବ ଜର୍ଜ୍ଜିତ ସନେ ସନେ ସନେ,
କୌରବ ପାଣ୍ଡବ ବଂଶ ଦ୍ୱେଷାଗ୍ନିର ଜାତ
ଏହା ଜାଣି ପୂର୍ବଃ ପୁନଃ ଦେଖେ ସେ ଜରିଛି
ଯଦ୍ୟପି ସଂଯମତ ମୁହିଁ, ଏ କାହାର ତାହା
ଭାବିଥିଲି ଦୁଃଖାଇବ କୌରବ ପାଣ୍ଡବେ
ନିର୍ବାପିବ ସର୍ବ ଭସ୍ମ ଅଗ୍ନିକଣା, କିମ୍ବା
ଉପାଡ଼ିବ ଧୂମ-ବୀଜ-ଅଙ୍କୁର ପ୍ରଥମୁଁ,
କିନ୍ତୁ ବୃଥା ହେଲା ମୋର ସମସ୍ତ ଯତନ
"ଯତ୍ନ କଲେ ରତ୍ନ ମିଳେ" ନୁହେ ସତ୍ୟ ସଦା,
ନ ଗଲା ହୃଦୟେ ଜ୍ଞାନ ହେଲା ଶ୍ରେଷ୍ଠନର,
ଯେହୁ ବୋଲି "ଯଥା ଇଚ୍ଛା ପଥ ତଥା" ଜନ-
ଶ୍ରୁତି ମୋର, କିନ୍ତୁ ସବୁଠାରେ ପୁଣି ନୁହେ
ଏ ଗାଡ଼ ଲାଭେ ଗଣନର ଜାଣିଲି ମୁଁ
ନୁହେ ସ୍ୱାଧୀନ, ନର ଇଚ୍ଛା ଚେଷ୍ଟାପର
ନୁହେ ନସ୍ୱାଧୀନ ଚେଷ୍ଟେ, ଅଦୃଷ୍ଟ ଭିତ୍ତିଏ
ଯିବେ ଅଛି ଉଦ୍ୟମାନ, ବୃଷ୍ଣି ଯହାଁକୁ
ଯେ.ହେ-ଦ୍ୱ.ନର * କରେ, ମାନବ ଅକ୍ଷମ
କିନ୍ତୁ ଅଦୃଷ୍ଟେ ଲୁପତେ ଯୋଗେ ଦୈବବଳେ
ଏତକ ପ୍ରଭେଦ! ଦେଖ ଦେଖ ବଢ଼ିଗଲା
ସ୍ୱଜାତିର ବାସ୍ତୁ ଆଡ଼ୁଁ ଗଡ଼ତର ହେଲା
ଦନ୍ତ ଦନ୍ତ ଶନେ ଯଥା ଶାବାଣ ଗଗନେ
ଘନ କାଦମ୍ବିନୀ; କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବଢ଼ିଯାଏ
ଆବରି ଅମ୍ବର, ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କ୍ଷୁଦ୍ର ମେଘ
ମିଳେ ଆସି ଯେବେ, ଯହୁଁ ଘନତର ହୁଏ
କାଦମ୍ବିନୀ ଦେହ, ଦେଖିଲ ଏ ସମୟେ ଯୋଗ
ସମସ୍ତ ନୃପତି, ନିଜ ନିଜ ଇଚ୍ଛାମତେ
କୁରୁ ପାଣ୍ଡୁ ପକ୍ଷେ, ଯାହା ନ ରହିଲେ କେହି
ଭାରତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଭୂପ ଭୂମି ପାଳ ଦ୍ରୁପଦ-
ଦେଶ ଅତି ବୀର୍ଯ୍ୟ, ମହା ପ୍ରଳୟ କି ଅସି
ହେଲା ଉପସ୍ଥିତ, ମହା ଦକ୍ଷିଣା ମସ୍ତ
ନରମେଧ ଯଜ୍ଞ, ଯାହା ଶେଷବାର୍ତ୍ତା ଉଠିଲା
କାହିଁକି ଗାଇବେ, କି କରିବ କାହିଁ ଯିବ
ଚାହିଁ ସବୁ ଦେଖ ଦଶନ ହେମଦେହ ପାଇବ
ଦିଶା ଭାରତ ସନ୍ତାନ, ନ ଦେଖି ଉପାୟ
ମନେ ବିଶୁଜିଲ ପୁନଃ, କରିବ ମୁଁ ଶେଷ
ଚେଷ୍ଟା, ବୁଝାଇବ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ ଆଜ ଯୁଦ୍ଧ-
ହେତୁ ମନ୍ଦନ ପଢ଼ିଲ ମୂଢ଼ ଦୁର୍ଯୋଧନ
ଅଟେ, ସନ୍ଧ୍ୟାକ୍ରମେ ଲାଗୁ ଘର ପ୍ରବେଶିଲ
ମୁହିଁ ଯିବବେ, ସୁତେ ତୋତେ ବୁଝାଇଲି
କେତେ, ଦେଖ୍ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ! — ସ୍ୱପ୍ନ ସୁନ୍ଦରକ
ବାକ୍ୟ ସଦା ମାନନୀୟ, ବୁଝାଏ କାହିଁକି
ଏତେ ଲଗାଇଛି ଯୁଦ୍ଧ, ଅସିଙ୍କ ଦ୍ରୋଣ-
ନପ୍ତ୍ରା ଅଧିକ ପସନ୍ଦେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି
କାହିଁ, ଜନ ଦେଖ ଆଗେ, କି କହିବି ତୋତେ,
କି ପ୍ରକାଶ୍ୟ ପରାକ୍ରମ ଅଥବା ଭୂଷଣେ
ନୃପ ଉଦ୍ୟମ ସହ ବାହୁବଳ ଜିତି,
ସୁଖ ଖାଇ ହୋଇ ଯିବ ଭାରତ ନିଶ୍ଚୟ,
ଭାରତରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ନ ରହିବ ଆଉ
ଦେଖେ ନରପତ୍ୟ, କେତେ ଅକ୍ଷୟ କାଣ୍ଡ
କେତେ କୁଳ ବିନାଶ ହୋଇବେ ବଧବା,

* ନାସ୍ତ୍ର।

ଦକ୍ଷିଣ ପଶ୍ଚିମ ଭ୍ରମି ଦେଶ ଦେଶେ,
ଶୁଣିଲେ ଯାହାର ଛୁଟି ନ ଥାଏ ନିଶ
ସାମାନ୍ୟ ଗୁରୁଙ୍କ ଗୁଣ ଶତଦଳ କଥା;
କମ୍ପା କଣ୍ଠ ଲକ୍ଷ ପଦେ ବେଦନା ନରସ
ନ ଲଭେ କି କଷ୍ଟ ତୋତେ ଶୁଣିଲେ ସେ କଥା;
ପୁଣି ଭ୍ରମି ଦେଶ ଜାତ୍ୟ କମ୍ପା ସଜ୍ଜନଙ୍କୁ
ଛଳ ସ୍ତୁତିର ଶତ, ଯାହିଁ ଲକ୍ଷ ବୋଲିଁ, ତେବେ
ତୁ ହୋଇବୁ ଜନ୍ମୀ, ଧ୍ରୁବ ଅବା କେ କହିବ ?
ଭବିଷ୍ୟତ କଥା କେହି କହି ନ ପାରଇ,
ଯାହାକୁ ସପନ ତୁ ସତ୍ୟ କଣସୁ ଭାରତେ
ନ ରହିବେ କେହି ଆଉ ଏ ମହା ଆହବେ
ଗୁରୁଗ୍ରାମ ଦଳନାର ସିଂହ ହବେ ଲୁଣ୍ଠି
ଶାନ ପ୍ରକ୍ଷାଳନ ଭୂମି ଅଚଳ ସଂଗ୍ରାମେ ।
ସ୍ୱାଧୀନର ଦ୍ରୁତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଭାରତ
ସବାଶ ଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଅଶ୍ରୁ ଦେ ବାଦାମ;
ସ୍ୱ-ଭକ୍ତି ନ ତୋଲେ ପାଦ ସ୍ୱାଧୀନ ଭୂମି
ଅତଏବ କଥା ମାନ ନମ ଉଚ୍ଚଦେଶେ
ପରିଭ୍ରାନ୍ତ ତସ ଶ୍ରେଣୀ ଗାମେ ମାଂସ ଦେଇ
ଅତ ଭୂଲି ଭୂଜଙ୍ଗରେ ଭରତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ-
ସିଜ ସନ୍ତୋଷର ଭୂତମ ବଢ ଦୁଷ୍କୃତାରେ;
ଛାତ୍ର ମଧ ଏହି ଭୂତେ ଖୁଣ୍ଟାଇଲେ କେତେ;
କି କହିବୁ ମୋତେ ମନେ ପଡ଼େ କ ତୋହର?
ସର୍ବେ ସ୍ତୁତି ଅତଥାସୁଦେଶ କାଶ୍ମୀରଙ୍କୁ ଭୂଷି
ଦେଇପରେ ପ୍ରାଣ ଦାନ ଭୁକୁଅଙ୍କା ଦେଲେ,
ପାଣ୍ଡବେ ନ ଦେବ କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାର୍ଥର ପୃଥିବୀ
କିମ୍ବା ଦାସ ନ ପାରିବ ସଙ୍ଗ କରି କେବେ,
ଏତକି ଶକ୍ତ ଦାସ କରେ ପଦ ସ୍ପର୍ଶ,
ହର୍ଷକଥା ଅଭି କେବେ ନ ଅଛିବେ ସୁଖେ ।
ମନେ କି ପଡ଼ଇ ତୋର ସେହି ସବୁ କଥା
ଭୂମି ପୁଣି ଶୁଣି ସେହି କଠୋର ବଚନ
ନଦୀପିତ ଗଙ୍ଗା ଅଙ୍ଗ ଦେଖି ତବ ପାଇଁ;
ଜାଣିଲି ମୁଁ ତେବେ, ବିଶ୍ୱରେ ମୂର୍ଖ କରିଲ
ଅସ୍ତ୍ର ଦେଇ, ତେବେ ପୂଜା ନ ଫଳଇ
ସ୍ୱଫଳ ତହିଁରେ, କ ବିଶ୍ୱ ପାଷାଣ କିମ୍ବା
ନ ଭୂମେ ଅବଜ୍ଞ, ଫଳେ ବୈରାଗ୍ୟ ଅଶେଷ
ଦୁଃଖ ଭାବନାରେ, ସତ୍ୟ ଶୀ ନନ୍ଦନ ତେଜ୍ଜ
କହିଲି ମୁଁ ମନେ ମନେ ଅବୋଧ ମାନବ
ଗୁରୁ ମନେ ମନେ ଭୂପ ଅନ୍ତ ଦାତ ବୋଲି
ବଳି ଭବ ଦେଶ ଯାହିଁ ସାଧ ତୋଳିବାର
ଭୁଞ୍ଜିଇ ତୋର, ଧନର ମାନବ ତୋର
ଜାତକ ଅଧପୂରନ, ନ ପାରନ୍ତୁ ଭୁଞ୍ଜାଇ ଭୂ
ଦେଖିଇ ମାନବେ, ତଥାପି ତନ୍ମା କରୁ
ଜ୍ଞାନ ଜ୍ଞାନ ବୋଲି, ବିଦ୍ୟା ସତି ଜ୍ଞାନ ପଦ
ଦୁଅନ୍ତେ ଜଗତେ, ଏମନ୍ତ କ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
ହୋଇଥାନ୍ତା କେବେ ? ତଦ୍ୟ ନାମ ଜାଣିଲି ମୁଁ
ସାସ୍ତ୍ର ସେ ତହିଁ ସ ହୋଇଗ ଇଣ୍ଡିକ ଶକ୍ତି
ନଢ଼େ କୃପାଣର, ଦଳନ୍ତି ପଞ୍ଚତନ୍ତ୍ର
କୁଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ୱ-ଭୂମିର ସୁ-ବୁଦ୍ଧି ତା
ଦୁର୍ବୃତ୍ତି ଦୁଷ୍ଟର, ଯାହି ଭେଦେ ତନୁ ଶକ୍ତି
ପାଦ୍ମା ବଧୀତାର, ବଢିସାଏ ଏହା ଯୋଗେ
ଜାଣିଲି ନିଶ୍ଚୟ । ଏହି ଦେଶ ଅଦୃଷ୍ଟାନ
କର ସ୍ୱଧ ଗୁଣେ କ୍ଷମ୍ୟ ସଜ ଦେଖିଲି ମୁଁ
ମହାତନ୍ତ୍ରାନ୍ତି ତ । ଅତ୍ର ଅପୂ ପଥେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ
କହିଲେ ପ୍ରତିବାଧି, ସୁରେଶ ! କୁଆ ଭାବ କର୍ମୀ ?
ଯେପରି ସ୍ୱଭାବ ଯାର ତେନ ସେହି ପଥେ
କି ଶାଧ କାହାର ବନର ସଙ୍କଟ ଲଘନ
ଜନ୍ମେ ତକୁ ସନ ଯହିଁ ମିଳନ ବନ ଭୂମି
ବଣ ଦେଶ ବଞ୍ଚ ପରେ ଉଚ୍ଚ ଶାସନ
ସେହି ସନ୍ଧିଦା, ପାପି-ମନ ନିଜନ୍ତର
ଥାଇଁ ପାଚୀଥେ, ଧର୍ମ ମନ ବୁଝାଇଲେ

ସ୍ୱପ୍ନ ଏ କଦାପି, ନବ ଚେତନର ଧ୍ୱନି
କର୍ଣ୍ଣଧାର ହବ ଚିତ୍ତର ତରୀକି ଭାଳି ଚିନ୍ତାସ୍ରୋତ
ତରଙ୍ଗ ମଧ୍ୟେ, ଧାଇବାକୁ ନୂଆ ଯୁଗ ଗତି
ନବ କର୍ଣ୍ଣଧାର, ଲକ୍ଷ ଲୋକ ନର ତେବେ
ବୋଇତର ଝାଳୀ କର୍ଣ୍ଣଧାର ନବ ତରୀ
ଚଳାଇ ନିଶ୍ଚୟ, ଯହିଁ ନଷ୍ଟ ତହିଁ ସତ୍ୟ
ଛାଏ ନ୍ୟାୟଶୂନ୍ୟ, ନନ୍ଦ ନାଗ ପାଦ ଭେଦି
ଅଜ୍ଞାନୀରେକଙ୍କ ଯାହା ଦେଖିବ ଜଗତେ
ଚଳିବ ସେ ପଥେ, ଅଭିଧେୟ ଅଭିନବ
ଜଗତ୍ରୁ ଯଥା, କଳିଯୁଗ ସନ୍ଦେହନାଶନ
ସଂସାରର ଯେସନ ଅର୍ପି କାନନନ୍ଦଳ
ଦେଖିବା ପଡ଼େ ପଦାର୍ଥ ନ ଦେଖିବ
ଦେବଦେବୀ ଯାଇବେ ସ୍ୱର୍ଗେ ଯେ କଷ୍ଟ ଦେଖିବ,
ଅଥବା କିମ୍ବା ଦେଖ ଏହା ପ୍ରକୃତ ଧରମ
ନ ପାରଇ କେହି ଲଂଘି ଏ ବିଶ୍ୱ ଜଗତେ
ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ଏହା, ଏହି ମାନବ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
ଏହାର ଧାରେ ନ ଅଛି ପରମ ଧରମ
ମାନବର ଏକା, ଯାହିଁ ତାର ସ୍ୱର୍ଗ ଅଛି
ନର ଅଧିକାର, କର୍ମ ଅଧୀନ, କର୍ମ-
ଫଳ ଦୈବାଧୀନ, କାହିଁ ଶୁଣି କିମ୍ବା ଏତେ
ବଶିଷ୍ଠ ତଥାପି, ଶିଷ୍ୟ ପଦ ସ୍ୱୀକାରିତ
କରିଛ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଭୁଲି ନେବା, ଏବେ ତବ
ଅବଶ୍ୟ ଉଚିତ; ଭବିଷ୍ୟ ଯୋଜନା ନାସ୍ତି
ସ୍ୱର ଭବିଷ୍ୟ ମନ୍ତ୍ର ଯୁଗର କି ହେବ
ଆତ୍ମ ସନ୍ତୁଷ୍ଟି । ତତ୍ପରାଙ୍କୁ ଯାଇ ପୁନଃ
ଜ୍ଞାନକୁ ଉତ୍ତରେ ପଡ଼, ଭୁଲିଲ ସୁ ତେବେ
କି କରିବ ଏବେ ? ଅବ ନବଯୁଗ ମୁହିଁ
ନୂତନ ପ୍ରଥମେ, ତହିଁ ଭୁଲିଛି କବିର
ବାଧା ଦେଲ ଅତି— ଶୁଣ ପ୍ରଥମ କବିର,
କହିବ ସୁ କାହିଁ, ଏଥାର କାଳ ବାଳ୍ୟ ଆଜି
ବାହାର ପ୍ରବଳ ତହିଁ ସାମାନ୍ୟ ତଳୁ କି
ରହିବ ଟିକ କାଳ ! କିମ୍ବା ଧାତାଳର ଯେବେ
ଦାବର ଅବଶ୍ୟ, ସବୁହିଁ ଅଳ୍ପ କେତେ
ଶୁଦ୍ର ସୁଖ ସ୍ୱର ? ପୁଣି ଭୁଲିଲ ସୁ ଯାଇ
ହିମାଳୟ ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ (ଗଉଡ଼ ପ୍ରକ-
ଟନ ସ୍ତୁପ ବିନ୍ଧ୍ୟ ସହିତ) ରହିବ ନିର୍ଭୟ,
ନିତ୍ୟ, କେବଳ ଯଥା ସ୍ୱର ମଧ୍ୟ ଉନ୍ନତିକୁ
ଯୁଗ । ହିନ୍ଦୁ ଣ ସ୍ତ୍ରୀତ, ସନାତନ, ନ ଦେଖିବ
ଅବରୋଧ, ଏ ବିଷୟ ତେବେ, ସୁଖ ଶତ—
ଗୁଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭାବି ତାକୁ, ଭୁଲିଲ ସୁ ତେବେ
ସମ୍ପତ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କ ଯା ଥିବ କପାଳେ
ନ ସହିବ କେହି ନା । କାମ୍ବୁଜ ଦଳ,
ତେବେ ସମଦର୍ଶୀ ସମ୍ମୁଖେ ଯେତେ,
ଧର୍ମ ସମସ୍ୟା ଏବେ ତେଣୁ ଜଗତେ
ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଅନ୍ନଦାତା, ପ୍ରଶ୍ନର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ
କି ବୁଝି କରିବ ଏବେ, କେତେ ଦେଶଙ୍କ ପଥ
ନାଗରଙ୍ଗ-ବୃକ୍ଷ * ପରେ ହେବ ଦୈବ ଯେବେ,
ଛାଡ଼ିଲ ସୁଖଲି ଅବ, ଭୁଷଣ ମରଣ;
ଯାନ୍ତ୍ରିକ ସହାୟ ନେବେ ଯୋଗ କୃତଜ୍ଞ,
ଜୀବନ ସହାୟ ନେବ ଅତ୍ୟାଚାର କରନ୍ତ,
କୃତଜ୍ଞତା ଆଜି ବ୍ୟର୍ଥ ପଡ଼ିଛି ସ୍ତବ୍ଧ ଦେଶ,
ଯେବେ ଏକାନ୍ତ ଜ୍ଞାନ ଭୁଲି ଦେବ,
ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱେ କୃତଜ୍ଞତା, ଅନ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ୱେ କାର୍ଯ୍ୟ
ଭଲେ ଏକ କାର୍ଯ୍ୟ ନୀତ ଦେଖି କୃତଜ୍ଞତା,
ଜାଣିଲ ସତତ ମାତ ଦେଖି କୃତଜ୍ଞତା,
କଲ ସୁ ସକଳ ତେବେ ଦୋଷର ଅଧ୍ୟାୟ,
ନ ଦେବ କୃତଜ୍ଞ ଜନ୍ମ ଜୀବନେ କଦାପି,
ଅନୁଭବ କର, ଦୋଷ ବୁଝିଛି କହିବ

* ନାଗରଙ୍ଗ ବୃକ୍ଷ = କମଳା ।

ଦ୍ରୋଣର ପରମ ଧର୍ମ କୃତଜ୍ଞତା ଏକା
ଦେଇଅଛ ଜଳାଞ୍ଜଳି ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟ ପ୍ରତି ·
ଶୋଷିଏ ଆସନ୍ତୁ ଏହି ଜୀବନେ ଦ୍ରୋଣର,
ଅନନ୍ତ ଅଗ୍ନିରେ ତଣି ନାରକର ଯଥା
ଧରଛି ଏହାଙ୍କୁ, ଧର ସ୍ୱହସ୍ତର ମୁଣ୍ଡ
ନ ଛାଡ଼ିବ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ! କଦାପି ଏହାଙ୍କୁ
ଯେବଯାଏ ବହୁଥିବ ପ୍ରାଣବାୟୁ ଦେହେ
କହୁଛି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଆଜି ସର୍ବ ସମକ୍ଷରେ
ଇନ୍ଦ୍ର, ଚନ୍ଦ୍ର, ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖି ମୁହିଁ
ଅନ୍ନଦାତା ଆଜ୍ଞା ନିତ୍ୟ କରିବ ପାଳନ,
ନ ଗଣିବ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟ କିଛି ।
କହ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ କହ କି କରିବ ମୁହିଁ
କି କଲେ ନହେବ ଦ୍ରୋଣ କୃତଘ୍ନ ତୋ ଠାରେ
କରିବ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନିତ୍ୟ ଇଚ୍ଛାମତେ ତୋର ।"
କ୍ଷଣପରେ ସ୍ମିତି ଗର୍ବେ କହିଲେ ବ୍ୟାକୁଳେ
ଭଗ୍ନ ସ୍ୱରେ ଭୀଷ୍ମ ଉଚ୍ଚ ଅଶ୍ରୁ ଝରାଇ
"ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେଶ୍ୱର ନାରାୟଣ ପଦେ !
ଧର୍ମ କି ଅଧର୍ମ ପରେ କରେ ନିବେଦନ
ନ ପାରନ୍ତି ବୁଝି ଏହି ଅଜ୍ଞାନ ସନ୍ତାନ
ହୃଷୀକେଶ ! ତୁମେ ତୋତେ ସ୍ମରି ଦ୍ରୋଣ ତବ
ଚରଣେ ମୁକ୍ତ ଅନ୍ତରରୁ ଅର୍ପୁଅଛି ଭୁବେ
ସ୍ତବରବେ ପାପ ପୁଣ୍ୟ କରି ସମର୍ପଣ
ଜ୍ଞାନ ଅନୁଯାୟୀ ତବେ ଧର୍ମ ବୁଝେ ଦ୍ରୋଣ
ଭଗ ଭମ୍ମା ନାଭି ବୁଝ ଯେନ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ
ନା ଲକ୍ଷା ତା ନର ସନ୍ଦେହ ନିରସ୍ତାଦ୍ୟ ।"
ଏତେ କହି ଭୀଷ୍ମ ନୀତ ମୁଖେ ନ ରହି କେଶିକ
ଘୃଣ୍ୟ ଭର ଥାପି ମୌନେ ବସିଲେ ଆସନେ ।
ଖଳର ସହାସ୍ୟ ଖଳ ମାତୁଳ ଶକୁନି
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ! ଶକୁନିର ଶକୁନି ପଣରେ
ଫୁଲିଲ ସର୍ପପ୍ରାୟ ଫଣା-ମଣ୍ଡ-ଉଚ୍ଚ

ସ୍ୱୟଂ ମନେ ମନେ ଶୁଣି ଦ୍ରୋଣଙ୍କ ପ୍ରତିଜ୍ଞା
ଚଉକି ତାଳୁଣୀ ଯୋଗ ଏତେ କାଳ ପରେ
ପଡ଼ିଗଲା ଶିଙ୍ଗଣା କୌରବଙ୍କ ଭୂମି
ତାକାଇ ଅନ୍ୟାୟ ପଥେ କୂଟ ମନ୍ତ୍ର ମୋର
ଉଶ୍ଚୁଙ୍ଖ ପଟ୍ଟଶୂଳ, ମୁଦ୍ଗର ପର୍ଶୁରେ
କହୁଣ ପଛରୁ ଛାଡ଼ି ପଥୀଙ୍କ ଗର୍ଜିବେ
ପୁନ୍ତି ନିଜ ଭିଜ ପୁଏ କରନ୍ତି ପାଳକେ
ଅବଶ୍ୟ, ଦେଖିଲି ଆଜି ସମ୍ଭ୍ରମରେ ମୁହିଁ
ଟେକାଇଲି ବିଶ୍ୱାସ ଯାହା ଥିଲା ଅନ୍ତରେ
ସ୍ୱୟଂ ହେମ-ସ୍ୱଜ ପରେ ଧାବମାନ କଥା
ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଅଶ୍ରୁମିଶ୍ର ହେଲା, ଖୁବ ମନେ
ଧାରଣା ଯା, ଦୂଷିତ ହେଲା ଅହି ଏତେ-
କାଳ ପରେ, ଯହିଁ ସ୍ୱାମସରେ ଦେଖି, କୁରୁ-
ପତି, ବ୍ୟବହାର ଗୁରୁ ପ୍ରତି ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ
କହଣି ତୁ ତୋ ଭବନେ ପଡ଼ି ଅଛି ଖଳ
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, ମହାସଭା ମଧ୍ୟରେ ମହା-
ଗୁରୁ ଦୁର୍ଘାତ ଜନକେ, ମହାଜ୍ଞାନୀ ସମ
କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ଏ ସମୟେ । କି ଆଉ ତୁ ଏକା
ଏହି ଜନ ଜନ୍ତୁ, ଶୁଣ ଭକ୍ତି ସମ ସତ୍ୟ
ଏତେକାଳ ପରେ ଆହି ବୁଝିଲ ମୁଁ ଧ୍ରୁବ ।
କହିଲେ ବୁଝାଇ ତେବେ ମୁହିଁ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ
ନଜାଣ କ୍ଷତ୍ରିୟେ ତପ୍ତ ହୁଏ ପିତା ଭୂମି
ପୁତ୍ର ବଧନର କାନ୍ତି ଦେଖିଛ କି କେବେ
ନକ୍ଷତ୍ରଲୋକରେ କାହିଁ ହେବାକୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ?
ଅଧୀର ହୋଇବା ତବ ବୃଦ୍ଧର ଉଚିତ,
ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କେବେ ହୁଏ କି ଅଧୀର
ପୁତ୍ର ମହାତ୍ମା ପଣ୍ଡ ସତ୍ୟଙ୍କ କୁଧର
ବଢ଼େବ ଧୀରତା ନାହିଁ ଯାଅ କିଏ ଭଲ
ଇଚ୍ଛା ସମ ସଙ୍କଟଙ୍କ ହୋଇ, ଦୈର୍ଯ୍ୟଧର
ପାଳନ ଉହୁଁ ର ପ୍ରତିଶ୍ରୁ ନ ଭର୍ତ୍ସି କାହାକୁ

ଦର୍ଶାଅ ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ତବ ଦର୍ଶାଇ ନମ୍ରତା;
ଯଦାପିଚ କୁଳ ପ୍ରଥା ଗୁରୁଜନ ପଦ
କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠେ, ସର୍ବେ ସବ ଗୁଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯୋଗ୍ୟ
ଜାଣନ୍ତି ସକଳେ, ଦ୍ରୋଣ ଅଟନ୍ତି ବୃଦ୍ଧ ପୁଣି
ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କୃପ ତ କହିବା ନର୍ହି ପୁଣି,
ଦଣ୍ଡନର ଗୁରୁ ରୂପେ, ଅଧିକ କହିବା
ଅନୁଲ୍ୟ ମାତ୍ର, ଶିଷ୍ୟ ଶତ ଅପରାଧ
ମାର୍ଜନୀୟ, ଏହି ଜନ ବଶବର୍ତ୍ତୀ
ଗୁରୁ ବାକ୍ୟେ, ଶମାଜର ଶିଷ୍ୟ ଯତ,
ର ଦୋଷ ଯଥା ଜନକ ନ ଧରେ;
ର ସ୍ତୁତି ପୁଣି କରୁଛ ପ୍ରାର୍ଥନା
ନ ବୃଥା ବଚନା କିମ୍ବା ନ ଧର ହେ ଦୋଷ
କବଚ୍ଚି-ଦଂଶତ ଅଛା ! ଦେଖ କୁରୁପତ
ଲୁପ୍ତ ପ୍ରାୟ ଅନୁ ଶକ୍ତି ସାଗର ପ୍ରଥମ
ସଦମ୍ଭେ ହରଷେ ଭୂତ ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ମାନ
ସମ୍ପାଦିତ ନଷ୍ଟ ହେଉ ଶତ୍ରୁର ସାହାଯ୍ୟ
ନ ଲଭିଣ ଦୋଷାଦୋଷ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବନ୍ଧୁର ।
ଶୁଣ ସର୍ବେ କି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଧୁନା ଏମା ମତେ
ଶତ୍ରୁବ୍ୟୁହ ଷଷ୍ଠ କାଳି ରଚନ୍ତୁ ସମରେ
ଅଭୂତ ଅଜ୍ଞାତ ଯାହା ନ ଜାଣନ୍ତି ଶେଷ
ପାର୍ଥ ଭିନ୍ନ,ଭେଦିବାକୁ, ଅଦ୍ୟାପି ଜଗତେ,
ନ ରହିବେ କୃଷ୍ଣ କିମ୍ବା ପାର୍ଥ କାଲି ରଣେ
ସଂଶପ୍ତକ ସେନାପତ ଯିବେ ଯୁଝିବାକୁ
ରଣ ଅବଶେଷେ ଯୁଦ୍ଧେ ହୋଇବେ ପରାସ୍ତ
କିମ୍ବା ହେବ ଧ୍ରୁବ ବନ୍ଦୀ ଯମ ନିଃସନ୍ଦେହ,
ପାଣ୍ଡବ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ରଥୀ ଅଜିକିଏ-ଦଳ,
ହେବେ ବନ୍ଦୀ କିମ୍ବା ମଲେ ଯମ ଭଣାଇନେ
ଅଧୀର ହୋଇବେ ଶୋକେ ନିଶ୍ଚେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର
ଦୁର୍ବଳ ହୋଇବ ଶେଷ ପାଣ୍ଡୁବଳ ଶେଷେ
ଶତାଙ୍ଗ * ପ୍ରଧାନ ଅଙ୍ଗ ଚକ୍ରହୀନେ ଯଥା,
ଏହିରୂପେ କର୍ମ୍ମୀ ନହିଁ ଅଟେ ସର୍ବେ ନଷ୍ଟେ
ଅମାତ୍ୟ ସଜ୍ଜନ ! କହ ହେ-ହେବେ କି ସ୍ୱ
ଅନୁମତ ଏବେ," କହେ ଜୟଦ୍ରଥ ତେବେ
ଧୀର ବଚନେ; "ସ୍ୱଏ ଏକ୍ରତର ଯଦ
କାଳନେହେ ଦେବୁ ନମ୍ବ, କାହିଁ ଭ୍ରାନ୍ତ ଛଳେ
କିନ୍ତୁ ଶିବ ଦେଶ ବାହାର, ଅଭିମନ୍ୟୁ ଅଟେ
ଯଦ ସେନାପତ ରୂପେ, ପିତାମହ ପୁଣି
ମହାରଣ ଦର୍ଶାଇବ, କି କରିବ ତେବେ
କହୁଛେ ବାଳକ କିନ୍ତୁ ବାର୍ଯ୍ୟେ ବୃଦ୍ଧ ପିତା,
ଶସ୍ତ୍ରଶାସ୍ତ୍ରେ ସୁପଣ୍ଡିତ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଜଗଣ
କାହିଁ ଏଥି ଏକା, ରଣେ ରକ୍ଷିବ ତାହାକୁ
ସନ୍ଦେହ ଏ କୌରବ ବାହୁ ବୁଦ୍ଧ ମଧ୍ୟ"
"ଯା କହିଲ ସତ୍ୟ" ଶଳ୍ୟ ଗୃହ୍ଣ ଜୟଦ୍ରଥେ
କହିଲେ ଭୀଷ୍ମମ ରୂପେ ଜାଣେ ପୁହିଁ ତାକୁ
ସମ ପ୍ରହରଣ ରଣେ ପିତା ସମ ପୁଣି
ପୁତ୍ରକୁ ଉଦ୍ଧାର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ
ଭୂତ ଭବିଷ୍ୟତ ଭାବ ବୁଦ୍ଧି ଅନୁସାରୀ"
"କ ଚାହିଲେ ଏକ ରଥୀ ଏକାଧିକ ରଥୀ
ମିଳ ଭଗ୍ନିବା ରଣେ" କହନ୍ତି ଶକୁନ
ଦୃଷ୍ଟ କହିଲେ ହସ୍ତିତେ "ନୁହେଁ ରଥୀକୁଳ-
ପ୍ରଥା ଯୁଝିବା ଏ ରୂପେ" "ନୁହେ ରଥୀକୁଳ-
ସାଧ ରଣୀ ସର୍ବେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଶାନ୍ତ ସର୍ବେ
ଅବଶ୍ୟ ଉଚିତ, ମାତ୍ର ଅନ୍ଧ ଚାରୁ ଯେଉଁ
ରୂପେ, ଉପେକ୍ଷାରେ ଛଳେ ବା କୌଶଳେ,ଶଠେ
ଶାଠ୍ୟ ସମାଚର-ଏ ସତ ବା ଅସତ
କାହାକୁ ସନ୍ଦେହ, ଏଏ ବା ନ ଜାଣେ ଏହା;

* ରଥ ।

ଶତ୍ରୁ ସଙ୍ଗେ ଏଥି ସତ ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ"
ଏତେ କହି ନୀରବିଲେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ଫାଲ୍‌ଗୁନି
କାନ୍ଦିଲେ ଅଧୀରେ ତେବେ ଏହା ଶୁଣି
"ଅଭିମନ୍ୟୁ ଶତ୍ରୁ ନାଶ ପୁଣି ସମ୍ଭବେ
ମୋତେ ଶୁଣେ ତୁମେ ବାଣ କଥା, ବାଣଲକ୍ଷ୍ୟ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହରେ
କୁଟିଳ ହୁଏ ମୋର" "ସେ କଥାର ଅର୍ଥ
ହୁଏ * ବୁଝେ କି ତା ଶିଶୁ ଶତ୍ରୁ ଯେ କଦର୍ଥ
ପରେ, କଳୁଷ କି ଶକ୍ତିପତ୍ର, ସ୍ନେହ କରେ
ପର୍ଣ୍ଣ ଶିଶୁ ପୁଣି ହେବେ, କାନନ ଅବୃତ ?
କେମନ୍ତେ କହିଲ କର୍ଣ୍ଣ ଦ୍ରୋଣ ଲଭେଶ ମୋତେ,
ପୁଣି ସ୍ନେହ ଅନୁଭବ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଠାରେ
କହୁଛି ଧ୍ୱଜାର ଦୃଶ୍ୟ ଶତ୍ରୁନ କର୍ଣ୍ଣିକୁ
ହେଉ ହୃଦ ଦୋଷ (ହାସ୍ୟ ବୁଝେ ଏହା ମାନି
କାଳକୂଟ, କ୍ଷତ-ଧାର-ମହାକାଳ-ଫଳ
କମଳ-ଶଙ୍କଳ-ମିଶ୍ର ଶ୍ୱେତ-ସମ୍ପୁଟ କମ୍ପ
ପୁଣି କଲ୍ପ, କାନ ସର୍ପ ଉଦ୍ବେଲେ ଯାହାର)
ହୃଦୟ ଦୌର୍ବଲ୍ୟ ଏହା ବୁଝେ ସତ୍ୟ ସ୍ନେହ
କହିଲି ଯଥାର୍ଥ କର୍ଣ୍ଣ ହୃଦ ଦେଖ ମନେ;
ଛକି ତାହା ଏହସବି କର, କୃତ, ବଜ୍ର-
ଯମଦୂତ, ଆଶା ମୋତେ ଦେବ ଜନ୍ମୀ ଅସ୍ତ୍ର
କାଲି ରଣେ, ନିଜ ସର୍ବେ କର ଅର୍ଜୁନଧ-
ଶାମ କିମ୍ବା ଅଭିମନ୍ୟୁ ଯେ ଅଟିବ ରଣେ,
ମହାରଣ୍ୟ ଘେନିଅଛୁ ଜିତିବେ ଯେ ବୀରେ
ନ ଛାଡିବ ଯେତେବେ ଏହା, ତାଣ ବଂଶସେନ,
ସହୋଦର ଜଣିବା ରଣେ ଦ୍ରୌପଦୀ ପକ୍ଷରେ
ଶତ ଶତ ଦ୍ୱାରେ ଧନ, ଶତ ସ୍ୱାମୀ କର୍ଣ୍ଣ
ଶତ ହେଲେ ଏହିକୁରୁ ନ ଲଭିବ ଜେଷ୍ଠେ
ସମର ଅନଳ, ଶୁଣ କୁରୁ କୁଳ ଦେଖ
ବିନୋ ଯତ୍ନ ଏହିକୁରୁ ଯୁଦ୍ଧ ବଳକାଳ-
କି ଦଶା ଘଟିବ ଦେଖ; ଦେଖ ତାରିଙ୍କର
ଦର୍ପେ ନିଜ ଅର୍ପିଲେ ଲାଗଦେଶ ଜନ୍ମ,
ସାମାନ୍ୟ ଅନନ୍ୟ ହେବ, ତାଣେ ମୁହିଁ, କିନ୍ତୁ
ସର୍ପ ପୃଷ୍ଠ ଭୂମିକାରେ ଦୁର୍ଗମ ଅପାଙ୍ଗ,
ଅତଏବ ମମ ମତେ ସମବେତ ଯୋଦ୍ଧା
ଆଶା ସବୁ ଜନ୍ମୀ ହେତୁ ଅଶ୍ରୁ ନହାହବେ,
କର ହେ ଉଦ୍ଧାର କାଲି ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ମଧ୍ୟେ
ଭୀମ କିମ୍ବା ଅଭିମନ୍ୟୁ ଯେ ଅଟିବ ସମରେ
ଶୁଣିଲେ ଅବଶ୍ୟ ଯଥା ମହାବଳ କ୍ଷେତ୍ରେ ।"
ଶକୁନି ପ୍ରସ୍ତାବ ଶୁଣି କହେ ଦୁଃଶାସନ
"ଉତ୍ତମ ଏ ପରାମର୍ଶ, ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
ଏହି ଯୁକ୍ତି ଅନୁସାରେ ଚଳୁଁ ଆସ ସର୍ବେ
ଉତ୍ସାହେ ଏକତ୍ରୀ ଭୂତ, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଏହା
ଗୁରୁଦେବ ମତ କିନ୍ତୁ ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା"
"ମୋର ଦେଖି ମତ କିଂ । ଏ ଉତ୍ତମ ପୁଣି,
କହୁଛ ପ୍ରେମେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ମତେ କାହିଁକି
କହିବ ମୁଁ ନବେ" ଏତେ କହି ଦ୍ରୋଣ ଗୁରୁ
ତଦିଲେ ନାସ୍ତିକ, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ମୁଖେ ତେବେ
ସୁର୍ଯ୍ୟ ଜଳି ଉଠିଲେ, ଭଲି ରଣେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
ଭରେ ମଥା ଟେକି, "ଛଳି ଭୟ କାଲି ପଡ଼ିବ
ନଡ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ, ମାର ଅର ନ୍ୟାୟାନୁସାରେ
ଯେ ପ୍ରକାରେ ହେଉ, କର ବନ୍ଦୀ ପଞ୍ଚ ଭ୍ରାତୃ !
ଆଗ ତେଜି ଯଥା, ବାସ୍ତବିକ ଭଲିଗଲେ
ସବୁ ମୁଖସ୍ତବେ ଯାନ କା'ପୁରୁଷ ବନ୍ଧୁ
ଅଧର୍ମୀ କପଟୀ ଦାସଦାସୀ ଭଲ ଦେଖେ
ଲଭିବ ବୁଦ୍ଧିକୁ, ତେବେ ସାଧୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ
ମନୋବାଞ୍ଛା ମୋର, ଏମି ଦାବ ଦୋଷ, ଗୁରୁଦେବ !

* ସିଦ୍ଧ ।

ଜାଣ ତୁମ୍ଭେ ଅଚଳରେ ଯଦିଷ୍ଠ ଦ୍ରୁପଦ
ଅହଂ ଘଟେ ରିପୁବ୍ୟୂହ ଏଡ ସ୍ୱ କୌଶଳେ
ଚକ୍ର ଭଙ୍ଗ କର ସବେ ଯାଅ ସୁ ଖି ବୀରେ,
ଗୁରୁ ମାତୁଳଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରଣ କାଲି ରଣ
ମମ ଆଜ୍ଞା, ସାବଧାନ ! ନୋହିବ ଅନ୍ୟଥା

ଦ୍ରୁତରେ ଯଦେବେ ମିଳ ରଣ କାଲି ରଣ
ଶର ବର୍ଷୀ ବଳ କିମ୍ବା ଭୀମ ଅଭିମନ୍ୟୁ
ଯେ ଅଛେ ସେ ବ୍ୟୂହ ମଧ୍ୟେ ରୋଧ ତାଙ୍କୁ ସବେ
ପାଶିକର ପିତେ ଯଥା ବ୍ୟାଧବୃନ୍ଦ ମିଳି ।

ଦଶମ ସର୍ଗ ।

ଚନ୍ଦ୍ରପୁରକୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀଙ୍କର ଆଗମନ ଓ ବୈଦେହୀ ସହିତ କଥୋପକଥନ ।

ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ମହାବନ ମଧ୍ୟେ
ଚଳିଲେ ଅମ୍ବିକା ସ୍ମରଣ ବିଦ୍ୟୁତ ଗତିରେ
ଉଡ଼ୁଥାନ୍ତି ସୁତେମ ପକ୍ଷ ପ୍ରକାଶି ଗଗନେ ?
କ୍ଷଣ ମଧ୍ୟେ ପ୍ରବେଶିଲେ ଶଶାଙ୍କର ପୁରେ !
ଦେଖି ବଧୂ ମହାଶ୍ରଦ୍ଧେ ପୁଛିଲେ ଦେବୀରେ
" କୁଶଳତ ଅଛିକି ଗୋ ଜନନୀ ଜନକେ ?
"ଅବିଚ୍ଛେଦ ଦେବୀ" ? "ଅନୁଗ୍ରହ ସଦୟ" ଭାବି
ଭାସିଲେ ଅମ୍ବିକା, ନୟନଜ ମଳିନ ଦେଖି,
ଆନନ ଫୋଟେ, ସୁଷମ ତନୁ ଯଥା,
ଦୋହଳି ପଡ଼ଇ ସୁନୀଳକୁନ୍ତଳଗୁଚ୍ଛ —
ଯଜନୁ ଅନନେ, କୁଳକୁ ନିର୍ବାଣ ପ୍ରାୟ
ଖାଇ ଦେଖି ବାଲେ, ଚନ୍ଦ୍ରୁ, "କେମନ୍ତ ଏକାକୀ
ଦେଖ ବନ୍ଧୁ ଦେବୀ ପୁରେ, ଏକା ଦେଖି ସ୍ୱପ୍ନ-
ଦେବୀ ବ କହିଲେ ତୋତେ" ସପ୍ତବର୍ଷେ ଦେହ
ତଖି କହିଲେ ବୈଦେହୀ "ଶଣଲୋ ଅମୃତ
ତୁମ୍ଭ କେହି କରଣ ଯାଇ, ଦେଇଅଛି ଦେହ—
ଦଶ୍ମ ଯଜ ଦମ ଦେଖି, ଭୁକ୍ତାଂଶ ପ୍ରଥମ .
ଭଣି, ସନ୍ଧ୍ୟାବନ୍ଦ ପରିଛି, ମହାରାଣୀ ଆଜ୍ଞା —
ଏବେ ଅଛିଲୁ ଅମୃତ, ଭସିଲେ କୌଶଳେ
ଦେଖିଲି ଦେଶପୁର ନାରୀ, ଜନକନ୍ଦୁ ବର୍ଣ୍ଣ —
ଧରିଥିଲି ହୃଦ୍ୟ ବାଣୀ, ଅନ୍ଧିମା ବସ୍ତୁକୁ
ଦେଖିଲେ ବିହ୍ୱଳ ଶବରେ, ସନ୍ତାନ ସମ୍ଭ୍ରମ
ଶାନ୍ତି ଧରିଲେ ଅମ୍ବିକା, ଶୀତଳ ଦେହ
ଅଙ୍ଗ, ବୀଣାଲୋ ଗୁମର, ଅମ୍ବିକା ଦୁଃଖିତା
ଚକ୍ଷୁ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଦେଖିଲେ ଯେବେ, ପୁଛିଲେ ବୈଦେହୀ
ବାଣୀ ଧୀରେ ଧୀରେ ପୁନଃ "ସାରଲେ ଚଞ୍ଚଳ
ଚଳାଇବ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ତୁମ୍ଭ, କେମନ୍ତ ସେ ପୁଣ
ଯୋଗ୍ୟ? "କେତେ ଦୂରଦେଶ" ? ଇତ୍ୟାଦି ବହୁ
ପ୍ରଶ୍ନ ଚତୁର ପଣ୍ଡିତ, ଶୁଣିଲେ ବୃତ୍ତାନ୍ତ
ସବେ ଅମ୍ବିକା ମୁଖରୁ, ପଚାରିଲେ ପୁଣି
ବାଣୀରେ "ଅବିଚ୍ଛେଦ ଜନେ" "ଜନ୍ମ ଅବିଚ୍ଛେଦ"
ବୋଲି କହିଲେ ଅମ୍ବିକା, ଏହାପର ଚନ୍ଦ୍ରୁ—

କହୁଁ ସନ୍ତୋଷ ଚିତ୍ତେଣ, ଚେତନ ଉପସ୍ଥିତ
ଦେଖି, ଯଥାକ୍ରମେ ଉଠି ସର୍ବେ ପ୍ରଣମିଲେ
ପଦେ, ସସ୍ନେହେ ଚନ୍ଦ୍ର ଧର ଭୁଜି ଶିରଃ,
ଏବେ ଏବେ ଆଶିଷିଲେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖି;
କହିଲେ ଅଶ୍ରୁ ଦେଖି ପାଇ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର
ଥାଅ ମା ସନ୍ତତ ଭଳି ନିଜ ଗୌରବରେ,
ସପାଳଣ ଚିଦାଯରେ ଦେବଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାରି
କାନ୍ତି ଗଦ ଗଦ ସ୍ୱରେ କହିଲେ ବ୍ୟାକୁଳେ,
"ମୋ ଭାଗ୍ୟେ ଏତେ କଷ୍ଟ ଲେଖିଥିଲେ ବିଧି
ଜ୍ଞାନ ପଣ୍ଡିତ କହି ଶୁଣ କାହିଁକି ଦୋଷ
ତାତ୍ତ ମା ! କ ଦୋଷେ କହ ସ୍ନେହେ ଏତେ କଷ୍ଟ
ସ୍ୱୟଂବର ପୂଜାକର ସ୍ୱଅଂଶ କ ଧୀରେ
ଚୋରିଣ ରୋହିଣୀ ଅଶ୍ରୁ ଭାସିଲ ଗୁହଁର
ଯାଗଙ୍କର ଶନ୍ତ କିବା ଜାଣିବେ କ ଦେବ ?
ନୈଷ୍ଠିକ ଜାଣି ବୁଝି ଅସ୍ତି ଧର୍ମ ଯାଗ
କହନା ସମସ୍ତେ ଗ୍ଲାନି ପାଇଛୁ କି କଲ ?
ତୋ ଲଲାଟ ଲେଖା ଭାଗ୍ୟ ନ ଖଣ୍ଡିବ କହ,
ଯା ଅଛି କପାଳେ ତୋର ଅବଶ୍ୟ ଘଟିବ !
ଦୋଷ କଲେ ଦଣ୍ଡ ହେବ ନ ହେଲେ ନ ହେବ
ସତ୍ୟ କହିଲ ସତ୍ୟ ଭୁବିଂ ଏକଥା କହ ପି,
ଏ ... ଥିଲ ଧର୍ମ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ମତ ଅଟଇ
ବିନା ଦୋଷେ ଦଣ୍ଡ ହେବ ନ ଭୁଞ୍ଜିଲା ଲୋକେ
କ ଦୋଷେ ଥାଇଲ ଦଣ୍ଡ କହ ତେବେ ସୂର୍ଯ୍ୟ !
କାହିଁ ଧାନସ୍ଥ ଧ୍ୟାନୀ ସଙ୍ଗି କହନ୍ତି,
କି ଦୋଷେ ଅଦୃଷ୍ଟ ଫଳ ଜନ୍ମ ଭଲେ ତାଙ୍କୁ
ଅଜ୍ଞାନର ଘଟଣା ? କିଦୋଷେ ବା କଂସ
ଚୋରି ଶିଶିରରେ, ଶତ୍ରୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ତେତେକି ସଦା
ଭୁଗେ ନେ ଦୁଃଖ, ତନ୍ତୁ ଏ ଭାବେ ଲେଖା,
ପୂର୍ବ ଜନ୍ମ କୃତ କର୍ମ ଫଳ ଏ ସମସ୍ତ,
କହିଲେ ବା ନ କହିଲେ ହୋଇ ଏ ଜନମେ ଦେଖି,
ଅଭିଜ୍ଞ ସମସ୍ତ ଏବେ ଫଳର ଜନ୍ମସ୍ତ,
ଏହାହିଁ ନିୟତ ବୋଲି ବୋଲୁଏ ଜଗତେ ।
ଅଦୃଷ୍ଟାନ୍ତେ ଦେଖ ବସ୍ତୁ ଏ ନିୟମ ବଳେ
ଏକଜ୍ଞଙ୍କ ଘଟ ନେଇଁ ନେ ଯ୍ରା ବ୍ୟବସ୍ଥା,
ଯେତେ ତେବେ ଯା ଦେବାକୁ ଘଟିବ ଅବସ୍ଥା
ନ ହୋଇବ ଏଣେ ତେଣେ ଲକ୍ଷ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ହେଁ,
ଲକ୍ଷାଂଶ୍ର ଏକାଂଶ ଯଦି ଘଟଣ ହେବ
ଦେବ ଉଚ୍ଚସ୍ତିତ ଏହି ନିୟମ ଘଟ,
ତଥାପିଣ ଚକ୍ରସ୍ଥ ହେବ ଅକାଳେ ଏ ଭଣ,
ଅଦୃଷ୍ଟ-କାଳ୍ନିକ-ଅଜ୍ଞାନ-ଅନନ୍ତ-
ସ୍ଥାବର-ଜଙ୍ଗମ-ପୂର୍ଣ୍ଣ-ଚରାଚର-ବାସ ।
ନାହିଁ ମା କାହାର ସାଧ ଏ ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ,
ଯୋଗ୍ୟର ନିୟତ ଗତି ସ୍ପର୍ଶି ପାରିବ,
ସେ ନିୟତ ପ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ବ୍ରହ୍ମା ବିଷ୍ଣୁ ହର,
ଆଉ ଅନ୍ୟ କାହା କଥା କହିବାକୁ ଦୂରେ,
ମନ୍ୱନ୍ତର ଯାଏ କିମ୍ବା ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଗିରିରୁ
କୀଟପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ... ଦଣ୍ଡ ସ୍ଥଳ ପାଳନ
ଧ୍ୱଂସ ଅଦୃଷ୍ଟ କରନ୍ତି, ସେ ନିୟତ ଲେଖା,
କହ ବା କସର୍ଗ କେହି ପାରେ କି ଟାଳି ?
କାଳ, ଅଦୃଷ୍ଟ, ଦୈବ, କାହା ନାମେ ଲୋକେ
କହନ୍ତି ଏହାକୁ ସର୍ବେ ନିଜ ଇଚ୍ଛା ମତ
ଯେ ଜନ ଜନ୍ମ ଭବିଷ୍ୟ ଅଛି ଏହି ଲେଖା
ଇଷ୍ଟକେଷ୍ଟା ତନ୍ତ୍ର ସ୍ୱ କର୍ମ ଫଳ
ଭୋଗିବି ନିଶ୍ଚିତ ଯାହା ସ୍ୱ ଫଳେ ଅଲକ୍ଷେ
କାଳ ଏବେ ଘଟିବ ତା ସେତେବେଳେ ଯାହା,
କଷ ଚେଷ୍ଟା କରି କେହି ପାରେ ନ ...
ଅବଶ୍ୟ ଘଟିବ ତାହା ଯା ଅଛି କପାଳେ ।"
"ଯା ଥିବ କପାଳେ ତାହା ଅବଶ୍ୟ ଘଟିବ ।
ନ ... ବିଶ୍ୱାସ ମୋହର, ଏତେ ଅଶା ଏତେ
ଚେଷ୍ଟା ଏତେ ସେ ଉଦ୍ୟୋଗ, ବ୍ୟର୍ଥ ତେବେ ?

ନାହିଁ କିଛି ପ୍ରୟୋଜନ କହିବାର ଆଉ
ସତ୍ୟ ବୋଲି ଏହି ଯୁକ୍ତି ନ ଆସେ ମନକୁ,
ସତ ଅସତ କଥା ନ କୁହ ପଶ୍ଚାତ୍ ।"
କହନ୍ତେ ଅମ୍ବିକା, ହାସ ଗତ ହୋଇ ପୁନଃ
ଉତ୍ତରିଲେ ଦେବୀ, "ହଁ ! ବାଳକାଟୁ, ଅଳ୍ପ—
ମତି, କେମନ୍ତେ ବୁଝିବୁ ବଡ଼ ଅନନ୍ତ ଏ
ତତ୍ତ୍ୱ; ନିଖିଳ ଦର୍ଶୀ ଋଷି ମହ ସବ
ସୁସ୍ଥିର-ଚିତ୍ତ ଜ୍ଞାନୀ-କୁଳେ ଯେହୁଁ ଯା ସୃଷ୍ଟି,
ସତ୍ୟ-ତ୍ରେତା-ଦ୍ୱାପର-ଯୁଗର ସୂତ୍ର-ଶୁଣିବ ଲୋକ,
ଅମ୍ବିକା ! କେମନ୍ତେ କହ ହେବ ପ୍ରକାଶିତ,
କଠିନ କର୍ମୀର ଅତ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜଟିଳ ତତ୍ତ୍ୱ,
କ୍ଷୁଦ୍ର ବୁଦ୍ଧି ହେବ କେବେ, ପାରନ୍ତି କି ବୁଝି
ତା ପ୍ରବାହ ଗତେ ହୋଇ କି ସ୍ଥିର ରହିବ !
ନୁହଇ ଅସତ୍ୟ କିମ୍ବା ନୁହଇ ମିଥ୍ୟା କେବେ,
ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ସୁଦୃଢ଼ ଯୁକ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏହା,
ବୁଝିବାକୁ ସାଧ୍ୟ ନାହିଁ ତୋର, ତେଣୁ ମନ୍ଦ-
ଭ୍ରାନ୍ତି ବୋଲି ବୋଧ ହୁଏ ତୋତେ, ଇଚ୍ଛା ଯେବେ
ଶୁଣିବାକୁ ଶୁଣ ମନ ଦେଇ, ଅଳ୍ପ ଶବ୍ଦ
ଦେଖ ବାଟେ; ପାରିବୁ କି ବୁଝି ଭଲ; କର୍ମ
ଚେଷ୍ଟା ଉଦ୍ୟୋଗ ବା ଯାହା କିଛି କରୁଅଛୁ
ନିତ୍ୟ କର୍ମ ଅଙ୍କିତ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ,
ନ ପାରୁ ରହି କେବେଁ, ସ୍ୱଭାବର ମତେ
ଏ ନିବୃତ୍ତି ପଥ ତୋତେ କରାଇବ ବାଧ୍ୟ,
ଡାଳି ଅଣି କରାଇବ ଅବସ୍ଥାର ମତ,
ବାଧ୍ୟ ହୋଇ କରିବୁ ତୁ ନୀତି ଦାସୀ ପରି
ସାମାନ୍ୟ ଚୋଟିଏ ବାକ୍ୟେ ବୁଝି ଥିବୁ ଶୁଣ
ହେବତ କାନ୍ତ ହେଉଁଣି ହେଉଅଛି ଭଙ୍ଗ,
ସେହିପରି ଅଙ୍ଗ ଭୁଜ ଦେଇ ଅଙ୍ଗ ହାତ,
ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ତୁ, ଅଭିଯାନ୍ତି କରି
ଜାଣୁଛ ଏ କଥା, କର୍ମ ନ ଦେଖିଲୁ କହ,

ଏ ବେଳେ ବା ମୋତେ, କିମ୍ବା ଜାଣିଲୁ କହ
ସେତେକାଳ ପରେ, ଏବେ ନିବୃତ୍ତିର ଗତ,
କେବେ ସୃଷ୍ଟି ବୁଝିନୁକି ? ବୁଝିନ୍ତ ପୁଣି
ସେତେବେଳେ ଯା ହେବାର କେମନ୍ତେ ପାର ।"
ବୁଝିଲ ମୁଁ ପୂର୍ବକାଳ ସମ ପରେ, କହିଲ,
ଯେଉଁମାନେ ଶାସ୍ତ୍ରର ଉପରେ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଉ,
ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେଲେ ବୋଲି ନାହିଁ ଭାବ ସତ୍ତ୍ୱେ,
କହନ୍ତେ ଅମ୍ବିକା ପୁଣି ଅବମ୍ପିଲେ ଦେବୀ
"ଠିକ୍ ତାହା ନୁହେ, କେବଳ ବା ସ୍ୱାଧୀନ କେବଳ
ପରାଧୀନ ପୁଣି, ଜ୍ଞାନ ଶକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ
ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇବ, ଦେହଧାରୀ କୁଳେ, ଭବେ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନ ଶକ୍ତି କେହି ଲଭି ନ ପାରଇ,
ସେ ହେତୁ ଅସୀମ ଏହା, କେମନ୍ତେ ପାଇବ
ସୀମା କହ ଅସୀମର; ସବେ ତଦ୍ଗତ
ହେଉ ସୀମ ବଦ୍ଧ ତେଣୁ, ସମସ୍ତଙ୍କ ଜ୍ଞାନ
ଶକ୍ତି ସୀମାବଦ୍ଧ ତଥା, ବୁଝିଲୁ ତ ? ତେଣୁ
ଜଣା ଅଛି କାହିଁ ଭବ ପରାଧୀନ ହେବ,
ବୃଦ୍ଧ ଅତ ଯଉବନ, ଶଇଶବ, କଇଶୋର,
ଯାହା ଭେଦେ ଏ ପୁଣି ଭିନ୍ନ ସମ୍ପର୍କର
ପଶୁ ପକ୍ଷୀ କୀଟ ନର ସୁଦ୍ଧ୍ୟା ଅଛି,
ସେ ଯାହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେବ ସ୍ୱସ୍ଥାନ ଅନୁଯାୟୀ
ସେହି ତାର ପୂଣ୍ୟ ଧର୍ମ ନୁହେଁ ଅନ୍ୟ କିଛି ।"
ବୋଇଲେ ଅମ୍ବିକା "ତେବେ, ସମସ୍ତଙ୍କ ପାପ
ପୂଣ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହେବ ? "ଦେଶ କାଳ ପାତ୍ର
ଭେଦେ ଅବଶ୍ୟ ଭିନ୍ନ," "ନିଶ୍ଚୟ ଏହା .
ବ୍ୟାଧ ଧର୍ମ ଭିନ୍ନ ଧର୍ମ ନୁହେ ଏକା କେବେ"
ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ଉତ୍ତରନ୍ତେ, କହିଲେ ଅମ୍ବିକା,
ବ୍ୟାଧ ହୋଇ ଧର୍ମ କେହି ପାଳେ କି ଅଟଇ?
"ବ୍ୟାଧ ଧର୍ମ" ନୁହେଁ କେବେ, କ ଅହିଂସ୍ୟ ଆଉ
ଅନ୍ୟ କଥା କ ଥିଲେ କି, ସେମନ୍ତେ ବ୍ୟାଧ

ଦେବଯାତ୍ରୀ, ପିତୃସତ୍ୟ ପାଳନାର୍ଥେ ଗଲେ
ଯେବେ ବନେ, ଭିକ୍ଷୁ ବେଶେ ରାଜ୍ୟ ତେଜି ସତୀ
ଗଲା ସଙ୍ଗ, ସୁଖସ୍ମୃତି† ଉଦର ସେ ସେଉ
କି ନ ଥିଲେ ? ସଖ୍ୟାଗତ ଭକ୍ତ ଗ୍ରାମ* ଦାଣି
ଯେ ପଞ୍ଚାନନ ଭିକ୍ଷାରଣ ସେ ସୀତାଙ୍କୁ ଲଙ୍କା—
ଦାରୁଣାରୁ ରକ୍ଷିଲେ ହୁତାଶନେ ଦଗ୍ଧ—
ସମରରେ, ପୁଣି, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଅଯୋଧ୍ୟାରେ
ଦେଖିଲେ ଯେବେ ରାଜଦଣ୍ଡଧାରୀ ସେ ସୀତାଙ୍କୁ
ସତୀ ଶିରୋମଣି, ମିଥ୍ୟା ଅପବାଦେ (ଅହା !
କେତେ କଷ୍ଟ ନ ଦେଖିଗଲେ ସତ୍ୟ ଲୋକ ପାଇଁ)
ଅନ୍ତଃସତ୍ତ୍ୱା ସତ୍ତ୍ୱେ ବନେ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ତ୍ୟଜିଲେ
କହୁଛ କି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଥିଲେ ମହାପାପୀ ?
“ବୁଝୁନ୍ତୁ କି କିଛି” ବୋଲି ଜିଜ୍ଞାସନ୍ତେ ଦେବୀ
“ମିଥ୍ୟା ଅପବାଦେ ବନେ ସତୀଙ୍କ ପେଷିବା
“ଅନ୍ୟାୟ କହିବେ କି ଏହା?” ଭାଷିଲେ ଅମ୍ବିକା
“ଅନ୍ୟାୟ ଏ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ, ନୁହଇ ଅଧର୍ମ”
ଶୁଣନ୍ତେ ସୁଚନ ଦେବୀ, କହିଲେ ଅମ୍ବିକା
“ଅନ୍ୟାୟ ଅଧର୍ମ ନୁହେ ଏ କେମନ୍ତ କଥା”
“ନ୍ୟାୟ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟେ ଶୁଣ ପ୍ରଭେଦ ପ୍ରଥମେ—
ତେବେ ତୁ ବୁଝିବୁ ପାଇ ଅନ୍ୟାୟ ଅଧର୍ମ;
ଅଦ୍ଭୁତ ପରସ୍ପର ସଦା ସମ୍ବନ୍ଧେ
ନରପତେ ଦୁଇପକ୍ଷ ଦେଖେ ନ୍ୟାୟ, କିନ୍ତୁ;
ଧର୍ମ ଦେଖେ ଧର୍ମର ନିକଟାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ
ନରପେଷତାରୁ ଧର୍ମ ନ୍ୟାୟ ଦେଖା ଗଲେ
ଧର୍ମ ଏକା ଘଟେ କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାର୍ଥ ତ୍ୟାଗ ହେଲେ
ତେଣୁ ନ୍ୟାୟ ଠାରୁ ଧର୍ମ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସବୁ କାଳେ
ଜିଜ୍ଞାସନ୍ତେ ଦେବୀ ପୁଣି ପୁଚ୍ଛିଲେ ଅମ୍ବିକା
“କିପାଁ କଲେ ଏ ଅନ୍ୟାୟ ଦେବ ରାମଚନ୍ଦ୍ର?”
କହନ୍ତେ ଅମ୍ବିକା ଦେବୀ କହିଲେ ବୁଝାଇ
ରାଜ ଧର୍ମ- ପ୍ରଜାପୁଞ୍ଜ ମନରକ୍ଷା ପାଇଁ ।
ଅମ୍ବିକେ ! ଏ ରାଜଧର୍ମ ଅତି ହିଁ କଠିନ
ନିଜ ସୁଖେ ଭୁଲି ନଶି ପ୍ରଜା ସୁଖ ପାଇଁ
ପ୍ରାଣ ଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ହେବ,
ଦେବ ନିଜେ ଯେଣେ ସେ ଧର୍ମରେ ନ୍ୟାୟ ନ ରହେ.
ନିଜ ପ୍ରିୟଜନ ସହ ପ୍ରଜା ମନୋମତେ
କାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ, ଏ ଧର୍ମ ଅମ୍ବିକା;
ମହା ଦାରୁଣ ତଥାପି ନୁହେ ଅନ୍ୟ କିଛି,
ଅଛି ରାଜପଦେ, ଉତ୍ତମ ପଦ ବୋଲି
ବୋଲନ୍ତି ଯାହାକୁ ଏକା ସେ କେବଳ ନାହିଁ
ମହା-ଅସାଧ୍ୟ-ଅମୃତ ଛାଣିଥା ଜଗତେ,
ତେଣୁ କଲେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଏ ଅନ୍ୟାୟ ଶୁଣ,
ସୀତା ଯେବେ ପ୍ରାଣେଶ୍ୱରୀ ଦେଖିଲେ ସାଙ୍କର
ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ବୀର ବନ୍ଧି ଲଙ୍କାର ଯୁଦ୍ଧରେ
ଅନ୍ୟ ନାରୀ ପ୍ରାଣେଶ୍ୱରୀ ନ ହୋଇବେ କିପାଁ ?
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହୋ ଅଟନ୍ତି ତାହା ଅଦର୍ଶ ଅନ୍ୟର,
ଏହି ଯୁକ୍ତି ବଳେ ଜଣେ, ଅଯୋଗ୍ୟକୁ ରାଜ୍ୟ

† ସୁଶଂ ଦଣ୍ଡକସ୍ୟ ଶିଖଂ ଲକ୍ଷ୍ମଣସ୍ୟ ଶୁଭସ୍ୟ ଶେ
କନ୍ଥିନ୍ ମେଧ୍ୟାନ୍ ମୃଗାନ୍ ହତ୍ୱା ତେନ ଭୁର୍ଯ୍ୟ ମୃଗାବତେ”
“ଅର ମିଷ୍ଟଂ ମେ ଭର୍ତ୍ତା ପୁଣ୍ୟ ମାତାସ୍ତ ପୁଷ୍କଳଂ
ଭୁକ୍ତ୍ୱା ଶୋଧାତ୍ ବସେଦାଂଶ ଦତ୍ତ୍ୱାବାପ୍ୟ ସିଂହବତ୍”
ଏହା ଛଦ୍ମବେଶି ରାବଣ କୁ ସୀତାଦେବୀ କହିଥିଲେ” ବାଲ୍ମୀକି
ରାମାୟଣ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

* ସମୁଦ୍ର

ପ୍ରାକୃତିକ ସତା ମଧ୍ୟ, କଠିନ ନୈତିକ ଯଥା
ତେଣୁ ସମ ବାଧ ଦେଇ ନ ପାରିଲେହେଁ ଇଚ୍ଛା
ବର୍ଜିଲେ ସୀତା, ପ୍ରଜା-ମନ-ରକ୍ଷା ହେତୁ,
ଲଙ୍ଘିଲେ ନ ଧର୍ମର କେବେହେଁ ସୂତ୍ର ଶତ
ଆଉ ଦେଖ କାଳ ଯାଏ ନେତେ ଅର୍ଥ ଲଭ
ହେତେ; ଏବେ ଶୁଣ ସବେ ସ୍ୱାଧୀନ ହେମନ୍ତେ
ଇଚ୍ଛାମତ କାର୍ଯ୍ୟ କେହି ନ ପାରନ୍ତି କରି
ସବୁବେଳେ କିନ୍ତୁ କେତେବେଳେ ପାରେ ତାହା ।
ଏତିକି କେବଳ ଦଉ ସ୍ୱାଧୀନତା ତାଙ୍କୁ
ମାତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ ସଫଳତା ନୁହେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଧୀନ
ତାର, ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଭୂତ, ଦଶାନନ ଭାର୍ଯ୍ୟା*
ଅବ ନେତେ ମନ୍ଦୋଦରୀ, ଇଛି ଥିଲେ ମୁକ୍ତି
ମଧ୍ୟେ ଭସ୍ମୀ କୁ ବନ୍ଦେ, ପାରନ୍ତେ କି କେହି?
ଏହି ରୂପେ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ସ୍ୱାମୀ ସେବି ମଧ୍ୟେ
କରି ପାରେ କେବଳ ନେବେ ନିଜ ଇଚ୍ଛା ମତ
କରି ପାରେ କଷ୍ଟ ଶତ୍ରୁ ବ୍ୟାଧ ଶତ ଖଣ୍ଡେ
କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ, କିମ୍ବା ସତର୍କ ଏକ ଖଡ୍ଗାଘାତେ,
ଏହି ରୂପେ ସବୁ ଜନ୍ତୁ ସ୍ୱାମୀ ସେବି ମଧ୍ୟେ
ସ୍ୱେଚ୍ଛାମତ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ପାରନ୍ତି କରିଣ
ଏହି ସବୁ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ହେଉଥିଣ ଏକଣ;
ଭଗବାନ ଦେଖ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିଯୁକତ କରେ
କାଳ କ୍ରମେ ଅଛେ ପୁଣି ସୁଖ ଦୁଃଖ ରୂପେ
ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ନେଇ ବର୍ଷାକାଳେ ଯଥା —
ଏହିସବୁ ବେଳେବେଳେ ତଳେ ଧରି ପଡ଼ୁଥି
ମଧ୍ୟ ହୁଏ ଉପଯୁକ୍ତ, ଜଳାସିକ୍ତ ବୀଜ
ଯାଇ ଥାଏ ସ୍ୱ କାଳରେ, କାଳାନ୍ତ ପୂର୍ବ-
କୃତ କର୍ମ ପରିଣତ, ଅସଂଖ୍ୟ ଅନନ୍ତ
ବୀଜ ଜନ୍ମର ଯୁକ୍ତ, ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ
ତାର ଅବଶ୍ୟ ଫଳନ୍ତି, କୁହିଲ୍ କି କର୍ମ
କଲେ ଫଳ ମିଳଇ, ନୁହେ ମିଥ୍ୟା କଥା, ପାପ
ପୁଣ୍ୟ ଧର୍ମାଧର୍ମ ସତ୍ୟ ତୁ ଜାଣିଥ, ମିଥ୍ୟା
ନୁହେ କେବଳ? "କୁହିଲ ମୁଁ" ଭଣନ୍ତେ ଅଣ୍ଡିଷ
କାଶ ଳ କେବଳ କର୍ମଫଳ ଦାମ୍ଭିକ
ମାନେ, କହେ ଅନ୍ୟ କିଛି," "କଦାଚ ଦେ —
ନ କରେ ବଞ୍ଚନା, ଶୁଣ ଇଚ୍ଛା ଭଗବତ
ସ୍ୱ ଭଗବ ଫଳ ଏହା, କହେ ମୁଁ ବଞ୍ଚାଅ ।
ଏହି ସ୍ୱେଚ୍ଛା କେବେଁ ନୁହେ ଦୁଃଖ ଦାୟୀ,
ଅଜ୍ଞାନ ଦେଉଛୁ କିନ୍ତୁ ବୋଧ ହୁଏ ଦୁଃଖ ।
ଅଜ୍ଞାନ ଭବରେ ଜୀବ ଥାଏ ଯେତେ କାଳ
ତେତେକାଳ ଦୁଃଖ ହେବ ଅନୁଭବ ସେହୁ
କିନ୍ତୁ ଜ୍ଞାନାଲୋକ ଯେବେ ହୁଏ ତିଳ ପ୍ରାପତ
ସୁଖ ଦୁଃଖ, ଦୁଃଖ ବୋଲି ନ ହୁଅଇ ମନେ;
ସ୍ୱପ୍ନ ଭୁକ୍ତ କଷ୍ଟ ଯଥା ଜାଗ୍ରତେ, କିମ୍ବା
ରଜ୍ଜୁ ଭ୍ରମେ ଭୁଜଙ୍ଗ ଭାବି ଅନ୍ଧକାରେ ଯଥା
ଭୀତ ହୁଏ ବୃଥା ମଣି ଆଲୋକ ଅଭାବ
ଗଲେ ଯାଏ ସେହି ଦୁଃଖ ସ୍ୱହେଁ, ତେମନ
ସତ୍ୟ ବୋଲି ଜଡ଼ ଭବେ, ଅନୁଭବୁ ଯାହା
ଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତି ପରେ, କିନ୍ତୁ ନାସ୍ତସ୍ତୁ ସେ ସବେ
ସବୁ ମାୟାମୟ ବୋଲି ବୋଧ ହେବ ତୋତେ
ମଣିଷ ପର ଯଥା ନ ଥିଲେହିଁ ବାଳ,
ଭଣେ ନୟନକୁ ଯେତେ ସ୍ଥିତ ବାଳ ତହିଁ,
ତେସନ ଜ୍ଞାନୀଙ୍କୁ ସତ୍ୟ ଜଡ଼ାତ୍ମକ ବସ୍ତୁ,
ଅସତ୍ୟ ଅସାର ବୋଲି ହେବ ଅନୁଭୂତ
ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ କୃତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଅଳୀକ ସଦୃଶେ ।
ଅଭି ଏହି ବସ୍ତୁ ନହେ ନାଟ୍ୟ ଶାଳା ରୂପେ
ରଚିବ ନୟନେ, ତବେ ନଶ୍ୱର ସୃଷ୍ଟି

* ମନ୍ଦୋଦରୀ ।

ଏଣୁ ଅନୁଦିନ ଅଭିନବା ରୂପ ଧାରି
ଦେଖନ୍ତି ସତେ, କୌତୁକେ କେତେ ଭୁଇଁକି କି
ଖେଳନ୍ତି ଯେତେ, ଦୁଃଖୀ ଦୁଃଖ ନେଇ, ନୀଚ
ଦୁଃଖୀ ଲୁହ ଝାଳି ଭାଙ୍ଗନ୍ତି ଦେଖି ଅଭାଗିନୀ
ଦୁଃଖୀ ହେବା ଠାରୁ ଦୁଃଖୀ ଥିବା ଭଲ
କହନ୍ତି ଆମ ଦେଶେ ? କେବେ ଏ ପ୍ରକାର
ମହାନନ୍ଦ-ଧାରା ଭୂମେ ଦେଶ ଅନୁକୂଳ
ଶାନ୍ତ ସୁଖେ ଦିନେ ଯହିଁ କଟିଥିଲେ ଅଗ୍ରେ
ହେଠାକାର ପୁରୁଷ ନାରୀ ନିଚୟ,
ଶତ ଶତ ଧନ ବଣ୍ଟନ କରନ୍ତି ଅଶ୍ରୁ ।
ଏହି ଦେଖ ମୋହିଣୀ ଏବେ କାନ୍ଦି ଅଛି ଭାରତୀ
ଦେଖିବ କେହି କେବେ ଯାଇ ସ୍ଵଦେଶ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା
ଅଭାଗୀଙ୍କୁ ଦୁଃଖୀ କରାଇ କହିବ ଅବି;
ଶିକ୍ଷାର ଦୋଷରେ ଏହି ଶାରୀରିକ ଦୁଃଖ
ଶିକ୍ଷାର ଭାବନା ଯଥା ପୁଣି ଏଇ ଦୁଃଖ
ଦେଖ ଭାରତର ଦେଶେ କେହି ନ ଦେଖଇ ମନ
ଦୁଃଖ ଶୁଣି ସ୍ଵଜାତିର ସୁଖ ସ୍ଵାଦ ପାଇଁ,
ସ୍ଵଜାତି ପ୍ରେମ, ସୁଖ ତ୍ୟାଗ-ଦୁଃଖ ପଡ଼େ
ଦେଶ ହିତେ କେଉଁ, ହୃଦୟର ଦୟା ସ୍ଵର୍ଗ
ଅଦୃଷ୍ଟ ହେଉଥିବ, ଦୁଃଖୀ-ସୁଖୀ ସୁଖୀ ଦୁଃଖୀ,
ଦେଶ ଭକ୍ତି ସେଥି; ନ ଦେଖିଲି କାହାରି ନେତ୍ର
କାହିଁ କଦାପି, ଦୂରେ ଲୋକ ନାହିଁ କେବେଳି
ସୁଖ-ସ୍ଵାଦ ଭୋଗ କରନ୍ତି ଏମା କି ଶିକ୍ଷା ।"
ପୁଛିଲେ କୁଟିଳା ମାନବୀ ଦେବୀଙ୍କୁ ଆଗରେ
"ଏ ଭାରତ ଯେ ଦେଶର ଯଶ ଲାଗିଛନ୍ତି କାଳ
ସେ ଦେଶ ଜନମିଛନ୍ତି ଶାସ୍ତ୍ରମୁ ଅମ୍ଭେ"
"ଯେ ଦେଶ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ମୁହିଁ ଜନ୍ମ ଦେଇଛନ୍ତି
ଦର୍ଶି ନ ଦେବ ସ୍ଵର୍ଗ ଜାଗାର କୁଟିଳା—
ଦୁଃଖ ଗରବ ଯା ଭରିଛି ଭାରତର ଯଥାର୍ଥ,"
ଏହେନ ଜାଗ୍ରତ ସ୍ଵପ୍ନେ ଦେଖିଲି ଭାରତେ
ଶୀର୍ଷ ଏ ଯେ ଦେଶ ଥିଲା ସମ୍ପାଦ ଦେଇଛି
"ଭାରତମାତା ଭୁଜ ସ୍ଵପ୍ନ ସ୍ଵଜାତି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା—
ଆଜି ଯହିଁ ସତ୍ୟ, ତ୍ୟାଗ, ଦୟା, ଉପକାର,
ଅହିଂସା, ଅକ୍ରୋଧ, ଧୃତି, ନିଃସ୍ଵାର୍ଥପରତା,
କ୍ଷମା, ଶୌଚ, ବିନୀତ, ଉଦ୍ୟମ, ଅଧ୍ୟବସାୟ ଆଦି
ସକଳ ଦେବତାଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସମ୍ପଦ ଭୂମେ
ଥିଲା ଗୁଣ ଧରି, ଏବେ ଦେଖ ଦେଶେ ଏହି !
ଅଧର୍ମ ଦେଖିଲ ସ୍ଥିର ହେଲା ଦଳି ଭଲ,
କାମ, କ୍ରୋଧ, ମିଥ୍ୟା, ଲୋଭ, ମୋହ, ଦ୍ଵେଷ ଆଦି
ଶତ୍ରୁ ଭୂମେ ଏହି, ଯହିଁ ସ୍ଵାର୍ଥ ସେବାରେ,
ଦେଶର ସକଳ କାମ ଦୋଷାଦ ହେଉଛି;
ଯାହିଁ ସୁଖ ନାହିଁ, ଶାନ୍ତି ସ୍ଵଦେଶେ ଅଛି
ଯାଇଛି ଭାରତ ଏବେ ଦୋଷ ଗୀତ ଉହିଁ !
ଭାରୀ ଉତ୍ପୀଡ଼ନ ଶତ୍ରୁ ଦଣ୍ଡ ଦେଖିଲୁ
ଦୀନଜନ ଘରେ ଘରେ, ଦେଇ ଅଶାନ୍ତି ତାପରେ,
ଆଜିରେ ଭାରତବାସୀ କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି ଭାଳି;
ଏଣୁ ମୃତବତ ତହିଁ ଜୀବିଥିଲି ଧରି,
ଗୁଣଶୂନ୍ୟ ଦେହ ଚିତା ଦହୁଅଛି ଯାହା
ଜନନୀଙ୍କୁ ଏକା ଚିନ୍ତା ଏ ଭବ ଶାସନ
ନଦୀ ଆଗ୍ନାରେ, ଯହିଁ ନ ଶୁଣିଲେହିଁ ଦୁଃଖ
ମୁଖ ଅଛି ବୋଲି ସଦା ଯତନ କାଳେ ମନ ।
ମନୁ ନଷ୍ଟ ତାରା ଯଥା ଦୁଷ୍ଟଜନ ମତେ
ବୃଥା ଦୁଃଖ ଦେବୁ ଶୁଣ ଭୂଲୋକର ଜନାର;
ଦେଶ ଲାଗି ମୁନିଗଣ ଦୂରେ ଯେ ମୁଦା
ନାଶ ଅଟନ୍ତି ସେବିକା * କାଳୀ ଶଶୀ ଶକ୍ତି
ସଂସାର ଗମନ ଭୂମେ ଅଭାବ, ତୋତେ
ଏବେ ଭଜନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଶାସନରେ, ଦୁଃଖୀ ।

* ଦେଶ

ହାସନ୍ତି ସଂସାରେ ଯହିଁ ସମସ୍ତ ଦେଶରେ
ଶତଦୁଃଖ ଚଳଚିତ୍ର ମିଳେ ଏକାସଙ୍ଗେ,
ଦଶସ୍ର ବାସନା-ତୃପ୍ତି-ଭୂମି, ଷଣ୍ଢାସ୍ତ୍ରୀ
ନ ମିଳେ ସକଳ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ସୁଖରେ ସେ ପ୍ରାଣୀ,
ମିଳେ ଯଦ୍ ଜୀବନ ଅନ୍ତେ ଅନ୍ତେ, କାହା ଶେଷେ
ଅର୍ଥାତ୍* ବ୍ୟାଧି ମହାଦୁଃଖ ରଚନାର୍ଥ ଯାର
ଅଭିଧାନ-ଲମ୍ବ-ମଧ୍ୟ, ଅଦ୍ୟାପି ନୂତନ
ରଚନା ଜଡ଼ିତ ଦୁଃଖ ତାହା ସୁଖ ସଙ୍ଗେ
ଭକ୍ତି-ଶିବ-ବେଦନ ମହାସମ୍ଭାରେ ଯାହା)
ତଥାପି ସେ ସୁଖ ଅଶେଷ ବାଲି ଦେଖାଇ ଏତେହିଁ
ପ୍ରାଣପଣେ କରୁଛନ୍ତି ସେ ସୁଖ-ଲାଳସା
ଆଜୀବନ ହୋଇ ସୁଖୀ ମହା ଦୁଃଖ ଭୁଞ୍ଜ
ଚିର ଶୀତ-ତାପ ଭୁକ୍ତ ପାଷାଣ ସମ୍ଭବ
ନ କହୁଁ ଅଶ୍ରୁ ବୃଷ୍ଟି ପାଳନ୍ତି ଯେ ଅଜ୍ଞା;
ଏତେହିଁ ସେ ମମତା ପୁଣି କି କହିବି ଆଉ
ଚିହାରି ନୋହିବ ଦେହ ଯହୁଁ ବାହୁଛନ୍ତି କାଳ,
କେହି ନ ଜାଣନ୍ତି ମୃତ୍ୟୁ କେବେ କେଉଁ ଠାରେ,
ଜାଣନ୍ତି ବାହୁଡ଼ାଇ ଯଥା ନାହିଁ ପାଳିଁ ବାଟେ,
କ୍ଷଣେ ଦେଖା ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ କରି ନାନା ବେଳ ରଙ୍ଗେ,
ନାହାରି ଯହିଁ ବା ପଡ଼େ ଅଧେ ବାଟେ ମନ
ନେଇ ଯାଏ ସୁଦୂର ପୁଣି ଯଥାକାଳେ ସେହି
ଯାଇ ତାଃ ଅଭିନୟ; ସେହିପରି ଦିନା
କେହି ଅଭାବ କେତେ ଗଢି ଖୁଲିଯିବେ ତହିଁ,
ଯିବ ସେ ନାଟ୍ୟସ୍ଥ ଏତେ ଅଭିନ୍ନ ସେ ଲବଣୀ
(ମରଣ ନାଟ୍ୟର ତାଲ ତଳ ଅନ୍ତ ଯାହା)
ଭବ ରଙ୍ଗ ମଞ୍ଚ ଯବେ ଶାନ୍ତ ଅଭିନୟ;
ଜନ ନଜ ପିତା ମାତା ଶତ୍ରୁ ମିତ୍ର ସଙ୍ଗେ
ଯା ସଙ୍ଗେ ସମ୍ବନ୍ଧ ଯାର ଦେଉଥିବେ ଯାଏ.

ଯବନିକା ଉତ୍ତୋଳିଲେ ଅଭିନୟେ ଯହୁଁ,
ତଥାପି, କ୍ଷୁଦ୍ରତା ସମ ଅଙ୍ଗରେ, ମମତା
ମୃତ୍ୟୁ କାଳେ ଥାଏ ସୁଖୀ ସୁଦୃଢ଼ ହୃଦୟେ,
ଦିଏ ଯନ୍ତ୍ର କେହି ଦେଖେ ସାଧୁ ଉପଦେଶ
ବାଃ ପାଇଁ ନିଜ ହାତେ କହୁଛନ୍ତି ନିଜ
ପ୍ରାଣ ଆଉ ଥାଉଁ, ଶୁଣି ନ ଶୁଣିଲା ପରି
ବସି ଥାଆନ୍ତି ଧୀରେ ପକାଇ ନାନାଦି କଥା
କି କହିବ ପୁଣି ତୈଳ କି ଲବଣ ପାଇଁ—
କଣ୍ଠାଗତ ପ୍ରାଣ, ଛାଡ଼ୁଥିଲେ ତେବେ ଦେହ;
ବିଷୟ ବାସନା ଅହୋ ! କେତେ ଦୃଢ଼ ଗାଣ୍ଠି
କାଢ଼ି ନେବେ ଅଙ୍କୁ ବସ୍ତ୍ର ଜାଣନ୍ତି ସେ ଯଦି
ମରଣାନ୍ତେ, ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ନିନ୍ଦନ୍ତି ତେଜି
ନିଜ ମୋକ୍ଷଦାତା କର୍ତ୍ତା ଜଗତ ପିତାଙ୍କୁ,
ରେଶମର କୀଟ ଯଥା ଭ୍ରମ ଅନ୍ଧ ହାୟ !
ସ୍ୱୀୟ ସୂତ୍ର ଜାଲେ, ବନ୍ଧି ବାନ୍ଧ ଆପଣାନ୍ତ
ଯାକେ ଦେହଥାଏ ପଡ଼ି ଅପୂର୍ବ ହୋଇଣ
(ଜନ୍ମାନ୍ତରେ ସେ ଜାଲକୁ କାଟି ଶତଶ୍ଚ ଶତ୍ରେ
ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରେ ସତେଣି କିଛି, ତଥାପି ସେ
କିଛି କାଟିଲେ ନ ପାରେ ?) ସେହିପରି ଜିନା
ବୃଦ୍ଧଜନ୍ୟ ମମତା ଜାଲେ ପଡ଼ି ନିରନ୍ତର
ଧନ ଜନ ସୁତ ଦୂରେ ଅଗ୍ରଣ୍ଟି ହୋଇଣ
ପାଣି କାନି ବାହୁଟାନ୍ତି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଜଗତେ !
ଏ ଅତି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଅଛି ଏହାଠାରୁ ବଳି
ପାଇବାକୁ କାଟିଦେନ୍ତି ଶୋଚନୀ ! ମମତା-
ଜଡ଼ିତ ରେଖା ସମ ଏହା, ଯେତେ କାଟୁଥିଲେ
ପୁଣି ମିଳିଯାଏ ଖଣ୍ଡ; ଭବ-ସ୍ତ୍ରୀ-ତତ୍ତ୍ୱ
ଏହା ଅତିବ ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ, ଶୁଣ ପୁଣି, ଅନ୍ୟ,
ଆଶକ୍ତି ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ଅତି ଦୁର୍ଦ୍ଦମନ

* ମନୋବ୍ୟଥା ।

ଅତଏବ କାଳ ବୃଦ୍ଧିହେବାର ନ ଜାଣନ୍ତି ମୂଢ଼ା
କାଠାଚାଂ† ଲଭନ୍ତି ଯନ ମୂଳ ନାହିଁ ଯାହା,
ଶୀର୍ଣ୍ଣ ସ୍ତ୍ରୀ ଅଦୃଷ୍ଟ କରି ଭସ୍ମଦିଏ ସଦା,
ବେଶ୍ୟା ସମ ମନୋହର ସ୍ଥାନରେ ବାହ୍ୟେ,
ନାଟିକା ହଞ୍ଚଣ ମାତ୍ର ଉତ୍ସବ ଅନ୍ତରେ;
ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୁଚଣି ଯେବେ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁଖ ଦେଲେ
ପିଣ୍ଡିଆଚ୍ଛ ଉତ, ହର୍ଷ ଶୋକବଶ ସମ,
ଯେବେ ପିଉଥିଲେ ସେତେ ହରୁଥାଏ ଜ୍ଞାନ
ମନ୍ଦାର ଭୂଷା ସମ, ନା—ନା—ତତୋଧିକ
ଯେତ ଗୁଣ ହେବ, ଯେତେ ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ ତେତେ
ଜନ୍ମର ମମତା, ଶୂନ୍ୟ ହୋଇବେ ଅଙ୍କ ଯଥା —
(ମନୁଷ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ଠାଏ ବିଚାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ମଣ୍ଡଣରେ ଭଜୁଥିବେ ହୁଏ ପକ୍ଷଣ
ଅବଶେ ଶୃଙ୍ଗ ଯନ୍ତ୍ର ଲଭିଲେ ଜନ୍ମ
ଲୁଚା ସ୍ୱ ଅନ୍ଧ୍ରାପ୍ତ ଚମକିଲେ ନାଶ)
ମଧ୍ୟ ଦୁଃଖେ ପଶିଦେଲେ ଜାହ୍ନବୀ ଜାଳ
କୁଟିଳା ପୁଂଶ୍ଚଳୀ* ଜନରେ ପୁଂସ ଶ୍ରେଣୀ ଯଥା ।
ଏ ଦେଶ ଦାସତ୍ୱ ଏକା ଦେହ ମନେ ଶିଖି
ବନ୍ଧୁ ବୈଶ୍ୱଶ୍ୟ, ଦୂର ସ୍ୱପାଦାନେ ଗଲା;
ଅନାସକ୍ତି ବୋଲି ଯାଙ୍କୁ କହନ୍ତି ଜଗତେ
ଜଳେ ପଦ୍ମଦଳ ସମ, ଜନକୁ ଜନମ
ମାତ୍ର ଜନ୍ମୁଥିଲେ । ଏ ଭବ ଶାସ୍ତ୍ରରେ
କାଳ ଜନ୍ମିବା ଏ ଦୁଃଖେ ନ ହେବ ସଂଗ୍ରହ
ନିଯ କରନ୍ତି ମୁକ୍ତ ହେ ଭବ ବନ୍ଧନ ନିଷ୍ଠୁର,
ଯଦ୍ୟପି ନ ହୋଇବ ଅନାସକ୍ତ ଦେବ
ବୋଧବ ପ୍ରକୃତ ପୁଣି ମୁକ୍ତ ନା ହବଟି;
ଏହ ଅନାସକ୍ତି ଶିକ୍ଷା ଦେବ ଯାହିଁ ହିତ।

ରକ୍ଷଣ୍ଡ ସୋପାନ ରୂପୀ ନିଷ୍କାମ କରିମ,
ଭକ୍ତି, ଜ୍ଞାନ ତତ୍ତ୍ୱ ଧର, ଏକତ୍ରେ ଏକ-
କାଳ ଚଳୋଚି ପାବକ୍କ — ନିତ୍ୟ ପିପାସୁ,
ସେହି ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମର, ଦ୍ୱୈବାଦ ହତ।
ତାହା ସେ ଶୀକର୍ଣ୍ଣ ଧର, ଅପରାଜିତାଣି—
କାହିଁ ବଳେବର ଯଥା ପ୍ରୋତ ଅଭ୍ରି ଯାଏ,
ଶୈଳ-ଶିଖୁ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ, ସିନ୍ଧୁ ପୁଣି ନଦୀ
ଏକତ୍ରରେ ଯାଇ ମିଶେ ସାଗର ସଙ୍ଗମ ।।
ଜାଣିଥିଲେ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ଧର୍ମର ସାର,
ଜାଣିଥିଲେ ପୂର୍ବେ ପୁଣି ଧର୍ମ ବୋଲି ଏହା,
କଦାପି ଜନିଲେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଅଧର୍ମ ପଣ୍ଡିତ,
ଚଳୁଥିଲେ ସଦା ତେଣୁ ତେଜ ଧର୍ମ ହେଥ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଶ୍ରମ-ଧର୍ମ କାରଣ ସକଳ,
ଯଥାବଧି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ନିତ୍ୟକର୍ମ ଅବ
ସାଧୁଥିଲେ ସନ୍ନ୍ୟାସ, ଦେବ ଦାନେ ଦୁଃଖୀ ।।
ଥାଇ ଅନ୍ୟ କଥା କାଣ୍ଡ କ ଯୋଗ୍ୟ ହିଁ ଭୂମି,
ଯାଜୁଁଗି ହୋଇଛି ଉଗ୍ର କହୁଥାନ୍ତି ଲୋକେ
ନ ହେବ ନିର୍ମିତ ସେଥି ବଜ୍ର ମହା ଅସ୍ତ୍ର
ଦୈତ୍ୟ-ଦାବାନଳ-ରୂପୀ ବୃତ୍ର-କ୍ଷୁର—
ବ୍ରାହ୍ମଣ-ପୁଙ୍ଗବ ଦେବ ଦଧୀଚ ଅସ୍ଥି ହେ,
ଦେଉଥିଲେ ବାସବଙ୍କୁ ନହାମେଧା ଏହା
ତେଜ ଯୋଗ ବଳେ କାଲୁ ! ସମାଧିରେ ଦେହ
ବାନ୍ତ ଚାହୁଁବାକ ଅଧୁ ପରମାତ୍ମା ଦେଖା
ମିଳାଇ ଜୀବାତ୍ମା ତାହା ଯତ୍ନରେ ଦୋଷିତ
ଦୈତ୍ୟ ଉତ୍ପୀଡ଼ନ ଦେବଙ୍କ ନ ଦାରୁଣ ସଙ୍କଟ
ସାଧିଲେ କାର୍ଯ୍ୟର ଅସ୍ଥି ପୁଣି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ
ତୃଷ୍ଣ ଦେବତାଙ୍କ ହାତ ଅର୍ପି ରୂପରେ

† ଏକ ପ୍ରକାର ଦେଶ ବନ୍ଧନ ଲତା । 'ଶିର୍ଦ୍ଦୁଳି ଲଟା'
* ବେଶ୍ୟା ।

ଦୈତ୍ୟ କୁଳ ଉଜଳଣି ବୃଷି ସାଧନାର୍ଥେ,
ହେବ ବନ୍ଧୁକାଳ ପାଇ ଦଇ ତୃଷ୍ଣା ତାଙ୍କୁ !
କି ଖିଲା କି ଦେଖ ହାୟ ! ଭାରତରେ ପୁଣି
ଦ୍ୱିଜ କୁଳ ଶିରୋମଣି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯେ ଦେଖେ
ନୀଚା ହିନ ହୋଇଥିଲେ ସଦାଚାରୀ ଯଦା,
ତେଜିଲେଣି ସେ ମହାତ୍ମା ଦେବାତ୍ମାଙ୍କୀ ଏବେ
ଅଛି ହିଂସା ଲୋଭ ଆଦ ପଥ ଅଧର୍ମର
ତ୍ୟଜି ଯାଇ ଯେତେ ଅଛ ଧାର୍ମିକ ମାନ,
ଯେବେ କୁଳ ଗୁଣେ ଭଦ୍ର ଥିଲେ ଯେଉଁ ଜାତ
ସେ ଦୁରାଚାରେ ରତ ହୋଇଲେଣି ଏବେ ସେ,
ଯଜ୍ଞ ହବି ଭଲେ ସେହୁ ବିଗୁଣ ଧାରଣ
କରୁଥିଲେ ପ୍ରକୃତିର, ତାଙ୍କ ବଂଶଧରେ
କି ହେଉଁ ହୃତସ୍ପୃହ ଗୁଣ କରଣ ଧାରଣ
କିଟର୍ଣ୍ଣ * ଦୁରାତ୍ମ-ଭାବ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବେ,
ଦୃଢ଼ ତତ୍ତ୍ୱ ଦେଶର ନାନେ ବ୍ୟତ୍ରୀ ମୂଢ
ଭାରତେ ବର୍ଣ୍ଣିକ ଦ୍ୱିଜ ତେଜୁଥିଲି ଯେଉଁ;
ହୋଇଲେ ସେ ନାମେ ମାତ୍ର ଦ୍ୱିଜ ବା ବ୍ରାହ୍ମଣ
ପୂର୍ବେ ବା କରନ୍ତେ କିନ୍ତୁ ସ୍ୱଧର୍ମ ଅଧମ
ଧାରଣ ବାହନ ଯଥା ନାମକୁ ବାହନ,
କିମ୍ବା ରଙ୍ଗ ପୁଣ୍ଯ ଗାନ ବର୍ଣ୍ଣିଲେ ଲୁଚେବ,
ତାକନ୍ତି ଗାନର ତାନ କୁବେର ବୋଲଣ
କିନ୍ତୁ ଧନପତି ଗୁଣ ଥାଏ କି ତା ଠାରେ?
ନ ଥିଲେ ସେ ଗୁଣ ଦେବେ ଅଧଣୀକୁ ପୁଣି
ବୋଲି ଜଣାନ୍ତି ଅତଏବ କି କହିବ ଆଉ
ଭୂକ୍ତ ଅଭିଜାତ୍ୟ ଗର୍ବ ଅହମିକା ସଙ୍ଗେ
ଶୂନ୍ୟ କୁମ୍ଭ ଶବ୍ଦ ସମ ଦେଖାଇ ଲୋକଙ୍କୁ
ବଡ ନଙ୍କା ଯୁକ୍ତି ଥୋକେ କରୁଥାନ୍ତି ପୁଣି
କିମ୍ବା କାମ ଜାନ ପୁଣି ଅମ୍ଭ ଅତ୍ର ସଦ୍ୟ

ପ୍ରକୃତ ନିଷ୍ଠୁର ଏହା ନ ଜାଣେ ତା ଭବ?
କିନ୍ତୁ କି ବା ଶାନ୍ତି ସୁଖେ ହାୟ ଲଭେ ମୋତେ
ବୁଦ୍ଧେ ଫଟ୍ଟି ଭଣେ ଖ୍ୟାତ ନାନା ପଦବୀରେ
ଅନ୍ତ୍ୟ ଜାତି ମଧ୍ୟେ ଭେଦ ବଢ଼ିଛି ବହୁଳ
ମନୁଷ୍ୟେ ମନୁଷ୍ୟେ ଭେଦ ଅଛି କି ସେପରି
ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯଜିବ୍ଦ ପୈଶାଚ ବୃତ୍ତ ଦ୍ୱେଷ୍ଣ ନକଥ ?"
ଏହିରୂପେ ହାସ୍ୟକରି ସର୍ଗୀ ପ୍ରକଟିଲେ ଦେବୀଙ୍କୁ
"ପ୍ରବଳ ବାସନା ମନେ ଦେଖିବାକୁ ବାକିଆ !
ଯେଉଁ ନତ୍ୟ ପୁରୀ ଯହିଁ ବିରାଜନ୍ତି ଲୋକ
ଅମର ମାନବ, ଅଛି ଅପାର ଦୁର୍ଗାଳ
ସୁଖ ନାହି ବା ଭୟର, ଭରସା ଜୀବନ
ସଦେବ କରନ୍ତି ଯାପନ, ଶୁଣି ଅଛି ପୁଣି
ନିସ୍ପୃ ମୃତ୍ୟୁ ଅଧିକାର ଲଭିଅଛି ତହିଁ
ହେଉଛି ଲୁକ୍କାୟିତ ସଦା ଅତି ଅଲୌକିକ
ପୌତ୍ତଳି-ଅବଲ-ପକ୍ଷୀ ସମ ପ୍ରାଣ-ନାଶ
ଦକ୍ଷୀ କରି ଘାରିଷ ମୋତେ ଦେଖା ନା ଯେ ସୁରେ?
ଏବେ କହ କିଅ ଅଛ ନେତା ତହିଁର
ତୋ ବନା କାହାର ସାଧ ଅଛି ତ୍ରିଭୁବନେ
ଅହଲ୍ୟା ଉଦ୍ଧରେ ଦୃଷ୍ଟି ଅଯୋଗ୍ୟ ଏହି
ଏ ବାସନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୋର କରିବ ତୁମ୍ଭେ?"
"ଧାରଣା ବହି କର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିବୁ ଅର୍ଥ"
ହସି ହସି କହିଲେ ଦେବୀ କହନ୍ତେ ବଚନ
ଯତ୍ନେ ତିନି କୁଳିଲ କର ଦେହିଣୀ ପୁଷ୍ପରେ,
"ଦେଖିବୁ କୌତୁକେ ତୁମ୍ଭ ଦର୍ପ ନାଶିବାକୁ,
ନ ମା ବଧ ସାଜି ନେଲା ଯେ ବନ ସ୍ୱର୍ଗପୁର;
ଯେଉଁଠି ଗଦ ଗଦ ଦୁଃଖ ଝୁରୁ ଅନୁଭବ
ଅଦୃଷ୍ଟ-ପ୍ରକୃତ ଆଉ ଅଶ୍ରୁ-ପ୍ରବଳ,
କିନ୍ତୁ ନା ଯୋଡିଏ କଥା, ନ ପାରନ୍ତି ଯାଇ

* ତୁଷ୍ଟି, ଶକ୍ତି, କାନ୍ତି ।

ତେବେଣି ଏ ଶରୀର ଘେନି, ବଧୂ-ଦନ୍ତ ଦେହ
ଲୁଣ୍ଠ ହେଉଛି ଭୂତଳେ । ସ୍ଥାନ ଅନୁଯାୟୀ
ଦେହ ପୁଷ୍ଟି ନିମନ୍ତେ ତୃଷ୍ଣା କଳଙ୍କ ଜାଗର
ଦେବ ଜଳ ବାୟୁ ଭକ୍ଷ, ବାୟୁବାୟୁ ଲୋକେ
କେ କି ପାରଇ ପ୍ରବେଶି? ବଧୂ-ବଧୂ ଏହା,
ନ ପାରଇ କେହୁ ଲଙ୍ଘି ଭଲେ ଦେଲେ ତାକୁ"
କହନ୍ତେ ବୈଷ୍ଣବୀ ବାକ୍ୟ ଭକ୍ତଙ୍କ ବକ୍ତୃତ
ଚକ୍ଷୁ ଲଜ ଜଳ ଭର, ମଥା ନୋଇ ଗଲେ
ଅନ୍ୟ ମନେ ଭକ୍ତଥିଲ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଧୀରେ
ଭାବୁଥିଲା ମନେ ମନେ ବୈଷ୍ଣବୀ କି ଅବା,
ଅଇଲ୍ଲ କିପାଇଁ ତେବେ? ଦେଖିବ ଦେବଦେବ?
ଉଦ୍ୟାନ ଭବନ କଥା ନ ପ୍ରକାଶି ମୁହିଁ,
ଯେ ବେଳେ ବୈଷ୍ଣବୀ ରୂପ ଜାଣଇ କି ଅବା;
କହୁଥିଲି ମୁଁ ବର୍ଣ୍ଣିନା ବାଳକ ଭୂପତେ
ଦେଖାଇ ଦିଗାଦେବ ମିଛ ଲକ୍ଷଣ ଦେବ ।
ଦେଖୁ କଷ୍ଟେ କହିଲତ ବର ଭୂମିନାଥ
ପବନ ମନିଙ୍କି ଦେଖ ବାଳାଜ୍ୟ ସ୍ନିଗ୍ଧ,
ଅଣା ମଣି ଥିଲା ଯାକୁ ଚାହୁଁବାର ଭାବ
ମନ୍ଦୁ ନିବିଡ଼କା ଦେଖି କାଳକ୍କୁ ଧରେଣି
ଲକ୍ଷିଲ କି ଅଶାବେଶ ଭୁଞ୍ଜନ, ଲଗନେ
ଦେବିଶବ୍ୟ ଏଡ଼ିକା ଦେବତ, ଲୁଚିବାକୁ ଅଣା
ଯୁଗ ସ୍ୱପନ ପଦ୍ମା ମଣୁଥିଲା ଯାକୁ
ତାହା ଭିଶଣେଶ ଯତ୍ନ "ଲକ୍ଷେ ଦେଖାଇବ
ସ୍ପୃହେ ଯତ୍ନେ ଥି ଦେବା କହିଲେ ସନ୍ଦେହେ
କାଳ ଅନ୍ୟ କଣ୍ଟିଅକୁ ନକ ଭୂ ଭୂଷାରେ
ଏ ବନ୍ଧୁ ସମ୍ପାଦ ମୋହିତାକୁ ଭକ୍ତ ଲଭ
ଦିନା କୋଳେ ଲିଭିଲ, ଯଥା ଜଳକୁ ବୁଦ୍‌ବୁଦ୍,
ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଧରି ଯେଉଁ ନେ ଦେଖାଇବ ତୈାନେ,
ବରଷ ଦେଖ ବନେ ନୋ ନାରୀ ବଳୀ ହୋଇ ଅଭଲି
ସ୍ଥାନକୁ ବାହି ଭୂବେ ଦ୍ୱାନ୍ତ ଶତନ,
ନାହିଁ ପ୍ରଭୃତ ଶତ କାହିଁ ତାଙ୍କ ଭବେ
ସଦା ଅବାଧିତ ଦ୍ୱାର ଅନ୍ତଲେ ଅଞ୍ଚଳେ
ଜନେ ଦୂରେ ବ୍ୟୋମ ମଧ୍ୟେ, ଅଗାଧ ତାହାଙ୍କୁ
କିଛି ନାହିଁ ଏ ଜଗତେ, ଲଭିଲେ ସେ ଭୂବ-
ନର ସବସ୍ତ୍ର ଦେଖିଣ, ମୁକ୍ତବନ୍ଧି ଲଭିଲେ
ଆଉ ଅନ୍ୟ କଥା ଦୂରେ, ପାଲନ୍ତି ପୂଜଣ
ନବ ବର୍ଷ ସେ କ୍ଷଣେକେ, ତପୋନିଷ୍ଠ ଯୋଗୀ
କଥା ନାହିଁ କହେ ଶୁଣି, ଏ ମହା ମନ୍ଦିର
(ସ୍ଥିର ମନ ନିର କୁହେଲ ଅମର ଯା ନାମ)
ତପୋବନେ ନବ ସ୍ୱର୍ଗ ସୃଜିଲେ ଜନାଧେ
ସ୍ୱର୍ଗ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଲେ ଯେସବ ନୃପତି ଶିରେ,
ମୋହେତ ହେବ ଲଭେ କେଣୀ ଏଣୁ ନୈବେଦ୍ୟ
ଦେଖିବୁ ଭୂ ଦେଖ ଦେବେ" କହନ୍ତେ ଏବେ;
ନିଜଭକ୍ତ ବାତ୍ସଲ୍ୟ ଅନନ୍ତ କାହିଁ
ଅଶ୍ରିନା ଭକତୀ ଅଧ ସଂଗ୍ରହକର
ବୈଷ୍ଣବୀ ସ୍ୱଗତ ଦେତନ ଥିଲେ ଲଭେଣ୍ଡି
ନ ଦଶିବା ବ ଶୁଣିବା କ୍ଷଣ ବାଳ ବାଳ
ଉଦାବୃତ ସ୍ମିତ ଅମା ସ୍ମରୀଦେଶ ଦେଉଳ
ଅନାଶ୍ରିତ ବାସ ହେବେ ସ୍ୱପ ଚିହ୍ନାଇତ,
ତତକ୍ଷଣେ ଦେଖୁଛନ୍ତି ସ୍ୱଚ୍ଛ ସ୍ନିଗ୍ଧକେ
ଅନୁପମ ଅଭିନବ ଅଦୃଷ୍ଟ-ପୂର୍ବ
ସାରିବନ୍ତି ଲତା ଲତା ଦିବ୍ୟ ଧନ ମାର୍ଗେ
ମନୋହର ସୁସଜ୍ଜିତ ଶ୍ରମାନ୍ତନ ବଳିଣ
ଚନ୍ଦନ ସ୍ୱଚ୍ଛ କଳା ମଣି ମାଣିକ୍ୟ
ବିବିଧ ରତନ ଖେତେ ଅଦୃଷ୍ଟମହାର୍ଘ
ବନ୍ଦନୀ ସ୍ୱଅକ୍ଷ ବଣା କାଳୁ କାଳେଯ୍ୟ ଯାଉ,
ଲବ ସ୍ତୁତି ଅଞ୍ଚଳ ନ ଚାହିଁଣ ଭିନ୍ନ
ସପ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ ସୁରଞ୍ଜିତ ବସନସ୍ଥ ଅଙ୍କ
ଧାର କରେ ଫୁଲ୍ଲ ଲୀଳ, ଶଙ୍ଖରୂପ ଯଥା
ଅପ୍ରେରିତ ତରଙ୍ଗର ଫେନ ଦିଶେନ

ହ୍ଲାଦିନୀ ପଦ୍ମିନୀ ତଥି ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତା ହୋଇ*,
ବିତରେ ସୁମନ ଗନ୍ଧ କର୍ପୂର ନୈବେଦ୍ୟ,
ପ୍ରକାଶିତ ଯେ ସ୍ୟମନ୍ତ ହୋଇଅଛି ପୁଣି
ଅନନ୍ତ ଶାରଦ ନଭେ; କୁମୁଦିନୀ ଯଥା
ଆନନ୍ଦା ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାମୟୀ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ରଜନୀରେ,
ନାନା ହାସ୍ୟ କଲ୍ଲୋଳରେ କେତେ ଭାବ ଦଳ
କେତେ ଦୂର ଅସ୍ତରେଖା ନ ଜାଣିଲେ କେହି;
ସୁଖୀ ସୁଖ ଧନ ସିନା ଭାବେ ଏହୁ ପରି

ଦୁଃଖୀ ଦୁଃଖ ସମ୍ପଦନେ ଅସ୍ପଷ୍ଟା ଭାବେ
ଲଜ୍ଜାର ପ୍ରକାଶ ଭାଳି ଦଣ୍ଡ ଦେବଙ୍କ ତାର ।
ଧନ-କୃଷି-ଶିଳ୍ପ-ବାଣିଜ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ସକଳେ
ଭିତ୍ତି ଅତୁଳ୍ୟ ଯଥ ଗୌରବର ପ୍ରଭୃତ
ଯେଉଁଣେ ଅଣାଇଲେ ଶୂନ୍ୟ ଦଶଣ ସେହୁ ଦେଶ

ହୋଇ ପଙ୍ଗୁ ଦେଖ ଯଥା ଜଳଧି କଷରେ,
ଅଶ୍ରୁ ଅଶ୍ରୁ ଦେଖାଗଲା ପଞ୍ଚେଣ ବଣଳ
କୁଟିଳ ଅଗୁଛ ଛନ୍ଦ, ଶଶୀ-ନଶୀ ଦେଶ
ଭିଜାଇଲା ଅଶ୍ରୁପୂରେ, ଭ୍ରମିଷ୍ଟ ନଦ୍ଦିତ;
ଯେତେ ଶଶୀ ଦିମଣ୍ଡଳ ଉଦୟରେ ସବେ
ଦମନ କଲାସ ଦେଇ ଦୋଷନ୍ତ ଜ୍ୱଦ୍ଗୀରେ
ସ୍ଥିର ଅଚଳ ପୁ ଅସ୍ତୁ ହୋଇ ନେ ଦେଖାଇ

ଦିକରେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ଦୂରେ ପଶ୍ଚିମ ନଗ୍ରେ ।
"କି ଦେଖୁଛି କାହିଁ ଗଲି ବୁଝିଲ କି କେହି?"
ହସ ହସ ହୋଇ ଦେବୀ କହନ୍ତେ ସଭିଏ
କହି କହି 'ନା' 'ନା' ବୋଲି ବିସ୍ମୟ ସତେକେ
ପୁଚ୍ଛିଲେ ଶାନ୍ତରେ ବ୍ୟଗ୍ରେ "କାହିଁ ମା କି ଏହେ?"
"ଏହି ସେହି ଦେଶ, ଦରଶନ ଅଶେଷ ପାଇ
ଅଟିଛି ସନ୍ଧରେ, ଏହି ସେ, ସହଁ ଦେଖ ବଙ୍ଗେ
ବେଶୀ ମୁକ୍ତ, ଶୃଙ୍ଗ ଶାଖ ଏହା, ନକ୍ଷ-
ତ୍ରଷ୍ଟ୍ରୀ ଚୂଡ଼ା, ସଙ୍ଗଳ ଶିରର ସେହୁ ବିନ୍ଧ-
ଅଚଳର, ସହ୍ୟାଦ୍ରିର ଶିରରୁ ଯଥା ତଦ୍ଧ-
ମଳୟ ଚୂଡ଼ା, ସୁନେତ୍ର ଏ ଶୈଳ କୁଳେ, ଉତ୍ତ
ରେଖର କୁଟିଳ ଯଥା, ବାମ ହିମାଳୟ ଯାକ
ଲଙ୍ଘାଉ ଜଗତରେ; ସୁଶୃଙ୍ଗ ଶୋଭି ପୁଞ୍ଜ
ଯଦ୍ୟପି ନ ଥାଏ ଏବେ; ରହିଛି ଏକେଶି
ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ ସୁମନ ସମ, କନକାଦ୍ରି
ନକ୍ଷତ୍ରନ ଆଦର୍ଶ ଏ ନକ୍ଷତ୍ର ଏକା।

ଶୃଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗ ଦେଖ ଶୃଙ୍ଗ ତହୁଁଉଠେର
ଅଦୃଶ୍ୟ ହେଲ ଭୂମି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଲେ
ମିଶାନ୍ତି ଶ୍ୟାମଳ କାନ୍ତି ପୁଳକ ଅଚଳେ;
ଯେ ଯୁଗୁ ଛବି ଦର୍ଶନେ ନଭେ ସ୍ତବ୍ଧ ଯେଉଁମାନେ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ତରଙ୍ଗ-ମଣ୍ଡଳ-ସଙ୍କୁଳ ସିନ୍ଧୁ
ଅନୁକରେ କଣ ଶୈଳ ଶ୍ୟାମଳ ଛବିକି ।
ପ୍ରତୀବୁ ସ୍ୱଣ୍ଡୀ ଯାଏ ପ୍ରାଚୀର ଅନ୍ତରେ
ରହିଛି ଉତ୍ତର ପାନ୍ଥ ଲୁକାଇ ତାଙ୍କୁର
କାନ୍ତ ଦ୍ୱୀପେ ବସୁନ୍ଧରା ମେଘଳା ପ୍ରାନ୍ତରେ ।
ଅଣ୍ଡ ସିଦ୍ଧ ଶବ୍ଦ ଯାର ମହିମା, ବର୍ଣ୍ଣିଲେ
ବାଣୀ ନାଗିଶ୍ୱର ସ୍ୱୟଂ, ଆଉ ଅନ୍ୟ କଥା,
ଯେ ଦେଶ ମହିମା ମୁହିଁ ବର୍ଣ୍ଣିବି କେମନ୍ତେ !

ଧବଳ ମନ୍ଦିର ଯାର, ଯେଉଁଠି ମଣ୍ଡ ! ଦେଖ
ଅମରେ ଗଠିତ ମୋର, କଲ୍ପିତ ମାଂସ ବୋଲି,
ବଳମିତ ଦସ୍ତା ସ୍ନେହେ, ସ୍ମୃତି ଦେବ ଛାଇ,
ଭୂତ-ଶୋଣିତ-ସ୍ରୋତ ବହେ ଧମନୀରେ
ବକ୍ରମାଙ୍କ * ଉଚ୍ଚ ସାର ନେବାକ ମୁକ୍ତରେ,
ଅବଶେଷ ଦେହ, ଶମ—ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଉଚ୍ଚରେ
ଶାନ୍ତି ଯାର ଛାୟା, କାୟା ଶିର ସହିତ
କନକାଦ୍ରି କାନ୍ତି ଯାର ଦୃଶ୍ୟ ଦେବ ଗଡ଼ା,

* ମସ୍ତକ ।

ଦେଖିଲେ ସେ ରୂପ ଝର ମୁକୁର ନିର୍ମଳେ
ମୃଦୁ ହାସ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଖି ବୃକ୍ଷର ମୋହନ,
ଦୁଗ୍ଧାଦ୍ୟ ଦର୍ଶନେ ଯଥା ଉଦ୍‌ବେଳିତ,
କମ୍ପା, ଯାଇ ଦେଖ କାମୀ କୁସୁମେଷୁ ବଶେ,
ଅନ୍ତରେ ଅନ୍ତରେ ଯଥା ସଦା ହୁଏ ଦଗ୍ଧ
ଲଭିଲ ଲାବଣ୍ୟ ରୂପ ଦେଖି ଲଳନାର
ଶିଳିଲୁ ନଟେନ୍ଦ୍ର ଯଦି ନାଗଣ ଲଭି ପୁଣି
ନଯାଇ ପ୍ରବେଶି ସୁଖେ କେତକୀ କୁସୁମେ

ଯଥା ଷଟ୍‌ପଦ ଲମ୍ପଟ, କମ୍ପା ଶସ୍ୟାବୃତ
ଦୂର୍ବା ଦେଖି ଧନାଗାରେ ରେଖା, ଅଧୀ ବାନ୍ଧି
ଧାନ୍ୟ ଦେଖି ଦରିଦ୍ର ହେବାର ନବ ହେଲା
କାମୁକ କଣ୍ଟେ ତାଳ ସ୍ପର୍ଶ ମନୋରଥେ
ଶସ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରେ ମୃଗ ଦେଖି ବ୍ୟାଘ୍ର ବାଘୀ ଯଥା ।

ଲୁବ୍ଧ ଅବୁଝ ବପୁ ବସନ୍ତ ଲବଙ୍ଗେ
ପ୍ରେମ୍ଭ ଲଲିତ ଏବା ଲୁବ୍ଧ ବସନ୍ତ
ହେମ କୁମାରୀ ଯା'ର ଶୋଭେ ଭାବରେ
ଭୁଜଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗଧର ଶୃଙ୍ଗ ଧରଇ ପତ୍ନୀକେ,
ସେ କବରୀ ତୁଳ୍ୟା ଶ୍ୟାମ ଗାବଣ-କିଶୋର
(ଛିଡ଼ାମ ପଦ୍ମର ଝଡ଼ରେ ପତ୍ର)
ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦ୍ୱିଶାଧ ଯୋଗର ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରଧାନ
ବସନ୍ତ ଯଶରେ ଏଥି ସଦା ଶାନ୍ତ ସୁରେଶ
ବସନ୍ତ ଦ୍ୱାନନେ ଥନ୍ଦ ଦାସ୍ତିକା

ହେମନ୍ତ, ହିମାଚଳ ତନୟା ହେମାଙ୍ଗୀ
ସଦା ଧଦାନନ୍ଦ ସଙ୍ଗେ, ଏ ଶିଶିରର
ନାହିଁ ବେଶି ଦୂର ଅଛି, ଅଳ୍ପ ଦୂର ନାହିଁ
ଅନ୍ତ ହୃଦ ବନମଧ୍ୟ ଇନ୍ଦୁଙ୍କ ଶରୀର
ଦେଖିଲ ଅଗ୍ନିଷ୍ଟ କୁଣ୍ଡ ଶୋଭିତ ଧନହତ ।”
ଗୁହି ଗୁହି ଉପସ୍ଥିତ ରଥ ଶୈଳୋପର

“ଅବତର ବଧୂ ପଦେ ଶୁଣ ଦେବୀ ଜେନ
ଭେଟିବାକୁ ଦୁର୍ଗୌରୀ କୈଳାସ କନ୍ଦରେ
ଏଥାକଥ ଯୁଗଳ ତାଙ୍କୁ ଫେରିବା ଏ ସ୍ଥାନେ”
କହନ୍ତେ ସ୍ୱପନ ଦେବୀ ମହାହର୍ଷ ଭରେ,
ଅବତର ବଧୂ ପଦେ ଦେଖନ୍ତି କୌତୁକେ
ଅଦୃଷ୍ଟ ପୂର୍ବ ସ୍ଥଳ ଦୃଶ୍ୟ ନବ ନବ ।
ଚଳନ୍ତି ଦୁହେଁ ଦେଖି ଦେବୀ ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶିକା
ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ସଖୀ, ତାଙ୍କ ପଛେ ସବେ ।

ଶୈଳଗୁଳ୍ମ-ଲତା-ପୁଷ୍ପ-ଦାରୁ-କଣ୍ଟାବାର
ପୂରନ୍ତି ଦେବଦାରୁ ବାୟୁ ସେବଇ ସଧୀରେ
ଜାନୁସ୍ଥ ଶୀତଳ ଯଳ ସ୍ପର୍ଶ ସୁଶୀତଳ
ଶ୍ୟାମଳ ବେଷ୍ଟିତ ତରୁ ସୁରମ୍ୟ ଦର୍ଶନ
କୋମଳ ପଲ୍ଲବାଙ୍କୁର ସୁମନେ ଶୋଭିତ,

କାହିଁ କୁଞ୍ଜାକାରେ କାହିଁ ପ୍ରାଚୀର ଆକାରେ
କାହିଁ ବା ବ'ଣଦାକାରେ ଦଶଳ ସୁରମ୍ୟ
ଘନ ସନ୍ନିଧାନ ହେଲୁ ବୃକ୍ଷ ତରୁକି;
ଶ୍ୟାମଳ ଲତାକ ତାଳ ଅଛେ ବଳି ଚିକ
ଟାକଇ ଶ୍ରବଣେ ସୁଧା ସଙ୍ଗୀତ ଶୁଣାନ,
ସେ ତାନେ କଳ୍ପଳପକ୍ଷୀ ଏ ତାଳ ତହିଁ
ଦାମ୍ପତ୍ୟ-ପ୍ରଣୟାଦର୍ଶ କପୋତ-କପୋତୀ
ତାଳେ ବସି ଗୁଞ୍ଜନ୍ତି ପକ୍ଷୀ ସୁଖେ,
ସୁ-ରସିକ କଣ୍ଟକେପକ୍ଷ† ସହସ୍ର କାହିଁ ବା

ଯୋଦ୍ଧାରେ ବଧୂକୁ “ବହୁ କଥା କହ” ବୋଲି
ମୁକଣ୍ଠ ଶାବୁକ ଶୁଣ ଦେଖି କାହିଁ ସୁଖେ
ଶାବକନ୍ତି ଦଳେ ଦଳେ ଉଡ୍ଡୀନ ଭ୍ରମ
ନର କଣ୍ଠ ବୋଲି ମନେ ଦବ ଦର୍ଶନ,
ଲଭନ୍ତ ଧନୁ-ବର୍ଣ୍ଣ-ପୁଚ୍ଛ ଗୁଚ୍ଛ କର କେକା
ଛଡ଼ କେକା ରବେ ପଲବ ବସି ତରୁ ତାଳେ,

† କଣ୍ଟକେପକ୍ଷ—ଏକ ପ୍ରକାର ପକ୍ଷୀ ଏମାନେ ‘ବହୁ କଥା କହ’ ବୋଲି ଡାକନ୍ତି ।

ବନ୍ୟ କୁକ୍କୁଟର ରବ ଆଉ ଥାଇ କେବେ
ଯୋଗୀବର୍ଣ୍ଣୀ । ମନେ ଦୃଶ୍ୟ ଅପୂର୍ବ ଉଲସେ
ସୁଷମ ସୁରଭାଗ୍ରୋନେ ଅଙ୍କୁଳିତ ଅଳ
ଭ୍ରୂଯୁଗଳ ମସ୍ତକ ପୃଷ୍ଠ କୁଣ୍ଡେ ଠାକେଠାକେ,
ଭୁଜ ଚିହ୍ନ ଭୁଜପାଶେ ମଧ୍ୟେ କଣ୍ଟାକୀର
ଟଳକେ ଫରୋତ ବଲ୍ଲ ନବବାଳ୍ପା ପଞ୍ଚରେ
ଜଳ ତାରେ ଦର୍ପ ଜଣି ବେଢ଼ି ନଭଶ୍ରୀ !
ଯୌବନ ଜଳ ପତ କାନ୍ତି ଗାଲଗୁଳ ପରେ
ପ୍ରଭାତର ନୈବେଦ୍ୟ ଜେଠାଣ ଦେଶେ ଫୁଲ ମଲ
ନନ୍ଦନ ଫୁଲଯି ପଡ଼େ ବେ ଶୋଭା ଦର୍ଶନେ;
କେତନ ତରୁଣ ତାହିଁ ପ୍ରଶସ୍ତ ଉଦ୍ୟାନ
ବନ୍ଧୁଲ ବ୍ୟାପି ଘନେ ତରୁ-ଲତା-ସ୍ଥାନ
ସ୍ଥଳଷାନ ମୂର୍ତ୍ତି ଛାତ୍ରେ; କାନ୍ତିମା ନତୁଣ
ଦଶେ ଶରଣ୍ଟ ଶାନ୍ତ୍ରେ ତରୁ ଲତାଗୁଳ୍ମଙ୍କର
ଦୃଶ୍ୟକାର, ମଧ୍ୟେ ଗର୍ତ୍ତି କେକା କାକଳି ଶୁଭେ;
ବଂଶଧର ବାଂଶୁଳୀ, କାନ୍ତ ଦେବ ତାର
ଜଳ ଯାଉଅଛି ଲୁଚି ପଶ୍ଚିମ ଏକାଡ଼ର ।
ସ୍ୱଗ୍ଧୂ-ସୁମନ-ଗାନ୍ଧୀ ସୁରଭିତ-ଗୁଚ୍ଛା,
ଲୁଣ୍ଠି ଝୁଲି ଯାଏ ଯାହ ଲମ୍ବିତ ଲାଙ୍ଗୁଳ,
ଚଞ୍ଚଳ ବନେ ଦ୍ରୋଣୀ ତଟେ ଭ୍ରମନ୍ତି ଅରଣ୍ୟେ
ଅଦ୍ରଣ । ମଣ୍ଡପ ଶଙ୍ଖ ଦେତ ଦେଖି କାନ୍ତ
ବ୍ୟାଘ୍ର-ହିଂସ୍ରାକୃତ-ବନେଶ ସ୍ୱଭାବ ଚୌଦନେ
ଶ୍ୟାମଳ ଶିତଳ ଶୁଣେ ଦଳି ଦଳି ଦେଖି !
କ୍ରୀଡ଼ାଶୀଳ ମୃଗବେଶ ଶ୍ୱେତାଳ ଗରଭେ*
କୋମଳ ତୋ-ବସ୍ତ୍ର ସମ ନଅଇ ଚେଇଁ କାହିଁ;
ଚଞ୍ଚଳ ଚଲ୍ଲୁଣେ ସଙ୍ଗେ ଭ୍ରମନ୍ତି କୌତୁକେ,
କୁର୍ଦ୍ଦନ ତାଳର ଦେଖି ମନର ସୁଖ ଚୋପେ
ଚେଉଳ ତରଙ୍ଗ ଦେଖେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହାସରେ ?

ମଖମଲ- ସୁକୋମଳ-ଶ୍ୟାମଳ ଶାଦ୍ୱଳେ†
ଶଷ୍ପଭୂମି ଶୋଭନ୍ତ କାହିଁ କୁନ୍ଦ-କୁମୁଦୀ
ତାପଳ ତରଙ୍ଗମାଳୀ ସ୍ୱର୍ଦ୍ଦ ଏକେଲନେ
ଅଟଳ ଦୂଶ ଖାସି ଥାଇ ସ୍ୱଚ୍ଛାନ୍ତ ଭଳନେ ।
ଶଶାଙ୍କ ଶାବକ ପଛେ ଭାଲୁ ଅଦ୍ଭୁତ
ସୁଜାତ-ସୁଲିଲ-ଲଘୁ କାହିଁ ନାଚ ବେଦଶେ,
ରୋଲ ଜମ୍ବୁ-ମୂଳତାଳ-ତିମଶଳ-କେଶର
ଦରଶନେ ଲଭୁଥିବ ଦର୍ଶକ ଯାହାକୁ,
ସୁଧାଳ ସୁଲଭ ସମ ନ ସିଂହ କାଳକୁ
ନନ୍ଦଟ ବରିଣ ବୃତ୍ତେ ଶୁଭ୍ରଣୀ ସୁଛନ୍ଦେ ।
ବହ ଶକ୍ତପୀଠ ଶାଖା ଅଜସ୍ର ଅଦ୍ଭୁତର
ଉଦେଶ ସୁବେଶ କାଦମ୍ବର କୁଳୀନ ଶ୍ରେଣୀ
ମୁକୁଳିତ ନିସ୍ତବ୍ଧତା ସେ ପଢ଼େ ବନର
ଚମକାଇ ଅନ ଶାବକ ଘଉସୁ ତୁଣ୍ଡକ
ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଉଜଳ ମାତେ ନ ଅଜାଣ୍ଡି ଜାତେଶ
କାଣ୍ଡି ଯଥାର୍ଥ ଯେଣୁ ବହୁଧାଗିରି କେତୁ
ନର୍ମଦାର ପୂର୍ବ ଭୂମି କୈଳାସ କନ୍ଦରେ;
କଣ୍ଟକ ବିଶାଳ ବାସୁ ପର୍ବତେ କପାଳ
ଦେଖନ୍ତି ଉଷ୍ଣ ଭୂମି ଦୂର୍ବାସ୍ଥଳ କାନ୍ତ
ଦ୍ରୁମାବଳୀ ଦୀର୍ଘ ଗ୍ରୀବା ବୃକ୍ଷ ଉପର ।
ଖଡ଼ଗ ଦୃଶ୍ୟ ଶୃଙ୍ଗ ଶଙ୍ଖ ଦେଖି ଧନ୍ୟେ
ସୁବର୍ଣ୍ଣକ ଦେଶବର ସୁସ୍ତୃଷ୍ଟ ସୁଲୁଳି-
ଭୂମି ଚିହ୍ନ ଚାହାନ୍ତେ; ବାଷ୍ପ ଦୃଷ୍ଟି ବାର
ହାଣ ଦାଉ ନ ଶୁଣିଲ, ନବ ଉଦଗତ
କମଳ ଲତ୍ପଳ ଅଧ ଜନନ ଶୁଷଙ୍ଗ,
ବୋଲାନ ଛତ୍ର ଲିଭ ଶଳେ ପଦ୍ମିନ-ଦଳନ,
କତଶ୍ର ଜଣାଯାଏ ଏବା ସଲିଳ ନିସ୍ତବ୍ଧ;
ଗୁଣ ଦୃଷ୍ଟି ଧର ଦତେଣ ସ୍ଥଳଯାନ ଗାତ୍ରେ,

* ଏକ ପ୍ରକାର ମୃଗ

† କୋମଳ ଦୂବ ଘାସ ।

ସ୍ଫଟିକ ମଣ୍ଡନ ବିନା ଭଣନ୍ତି ଏସନ ।
ଥାଇଁଛନ୍ତି ଅଳଙ୍କୃତ କନକମୋଡ଼ିତ ମାତ
ସୁରଭ ସାଙ୍ଗର ବାସ୍ପ ଜଳେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ
ପବନ ମନ୍ଥରୁ ଯଥା ଧୂମ୍ରମେଘ ମହତ ।
ଉଡ଼ି ଅନୁସରି ଶୁଭ୍ର ରାଜହଂସ ପଂକ୍ତି
କୃତ୍ରିମ-ମଣିକା ମାଳା ଯଥା ବ୍ୟୋମ ପଥେ ।
" ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଲ ଯେଣି ସରସୀ ଦେଖିଣ
ମଣ୍ଡଳ କୋଳାହଳେ ଥିବା ମୁଖରିତ,
ଶୁଭ୍ର ଶାରଦ ଯାର ଶୁଣ କର୍ଣ୍ଣ ମେଘ·
ଧନ୍ୟା କନ୍ୟା ଅଙ୍ଗ ଦେବ ବୁଝଇ ଅନ୍ତସ୍ଥ"
ସଙ୍ଗେ ନନ୍ଦ ବନେ ଦେବୀ ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶି,
କହିଲେ " ଏ ସତ୍ୟ ନାମ ମାନ-ସରୋବର,
ବୃକ୍ଷରେ ମାନସୋଂଶାଶୀ ଦର୍ଶକର ସଦା ।
ଲଭତ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯେତେ ସ୍ଫୁର୍ତ୍ତି ଏ ବିଲ,
ସେ ସୁକୃତେ ମଣି ରୂପେ ମହାର୍ଘ୍ୟ ସ୍ଫଟିକ
ଅର୍ଦ୍ଧମ ଶୁଣର ଶଣି ସୋଷର ଭଣ୍ଡାର
ବସ୍ତ୍ରରେ ଏ ହଂସ ଶ୍ୱେତ ମଣ୍ଡଳ ମାଳିନୀ,
ଉଦ୍ଭବ ସଞ୍ଚରୀ ସିନ୍ଧୁ ସିନ୍ଧୁ-ଦେବୀ ଯା'ର,
କରନ୍ତି ତ୍ରିବୀଣୁକେ କେଳି ନିର୍ମଳ ସନ୍ଦେହ,
ସଦାନନ୍ଦ ସଦାନନ୍ଦ-ଦେବୀ ସଙ୍ଗେ ସୁଖେ ।
ଶୁଣ ପୁଣ୍ୟତୋୟା ଏହି ବିଖ୍ୟାତ ଜଗତେ
ମହାପାପୀ ସ୍ନାନ କରି ଅଚିରେ ଯାଇ ସ୍ୱର୍ଗ
ହୋଇ ଯାଏ ମହାପାପୁଁ ମୁକ୍ତ ସେହିକ୍ଷଣେ
କନକ କଳଙ୍କ ଯଥା, ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଅନଳେ;
ପିଇଲେ ଯାହାର ବାରି ଗଣ୍ଡୂଷ'ଏ ବେଳେ
ଜଗତ-ତାପର ଦୂର ମାନସ-ଜଳରୁଁ,
ଦଗ୍ଧ ଶାନ୍ତିକା ଶୀତ କ୍ଷୁଦେ ଦୂଏ ହରେ;
କଳଙ୍କ ସହିତ ଯଥା ପଙ୍କଜା ଦାର

ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଚରଣ ଯୋଗେ ଜନ୍ମ ତାର ସତେ,
ବୋଲଇଥାଏ ଶୁଣୁଁ ଶୁଣୁଁ ଗାଇ ଜାତ ଗୃହ ।
ଦେଖ ଦେଖ ପଦ୍ମବନ ଶୋଭାୟ ସରସୀ ।
ସ୍ଫଟିକ ସଦୃଶ ସ୍ୱଚ୍ଛ ସ୍ୱପର୍ଶ ଦେଖିବା
ରଙ୍ଗର ବହୁଧା ଶିବ ଶୋଭା ଧଳକର
ମୁକ୍ତାରୁ ଦର୍ପଣ ଏହା, ଦରଶିବା ଯହିଁ
ଦିଶନ୍ତି ବଦନାମ୍ବୁଜ ନିକଟେ ଦରଶେ ।
କମଳ କହ୍ଲାର ଆଉ କୁମୁଦ କହ୍ଲାର
ଶ୍ୱେତ ପୀତ ରକ୍ତ ନୀଳ ବିବିଧ ବରଣ,
ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ମନୋହର ବାରିଜ ସୁନ୍ଦର
ଗୁରୁ ଅଳଙ୍କାର ଶୋଭା ଶୁଭ୍ର ଜାଳ ଅଙ୍ଗେ
ଧାଇଁ ଧାଇଁ ଶ୍ୱେତ ତନୁ ସ୍ତବକିତ ଗୀବ
କ୍ରୀଡ଼ା ରତ ଚକ୍ରବାକ* ମରାଳ ମରାଳୀ
ସୁଖ ସଲିଳରେ ଦେଖ ସମ୍ଭ୍ରମେ ବେଷ୍ଟନ୍ତୁ
ଠାଉଁ ଠାଉଁ ବୁଡ଼ୁଛନ୍ତି କାଦମ୍ବିନୀ ସମ,
ତରଙ୍ଗେ ତରଙ୍ଗେ ଦେଖ ଶୁଭ୍ର ଫେଣମ୍
ଅଗଣ୍ୟ ଅନେକେ ଯଥା ବିରେକ ବାସନା
ଗୁଣ ଗୁଣ ଧ୍ୱନି ଶୋଭା ବଢ଼ାଇ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ତଟେ ଭାବ ବକୋଲ ଦେଖ ଶତ-ଶତ୍ରୀ ପତେ,
ଜର୍ଣ୍ଣଭାର ଶୁଷ୍କ ଯାର ସରସୀ ସବରେ
ଧୃତଶ୍ରେଣୀ ଅକାଳେ ଧରେ ତରଙ୍ଗ ହିଲ୍ଲୋଳ
ନୃତ୍ୟନ୍ତି ସାରସ ଦେଖ ସରସ ନାଚେ
ମନ୍ଦିରର ଚୂଡ଼ା ସେହି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଗୌରବର
ତରଙ୍ଗ ଅନନ୍ତ ଯାର ଧାଉଁଛି ସରିତେ
ବହଇ ପ୍ରବଳେ ତାର ସତର୍କ ସର୍ବ ବେଳେ ।
ଜଳ ଏବେ ଯିବା ସ୍ତୁତି ମନ୍ଦିର ସମୀପେ,
ପବିତ୍ର କର୍ପୂର ଧୂପ ଧୂପ ଦୀପ ଘଣ୍ଟ
ନୈବେଦ୍ୟପୁଷ୍ପ ତହିଁ ଅଛନ୍ତି ବିଛାଇ;

* ଚକ ଚକ୍ରବାକୀ ।

ମଣ୍ଡନ ମେଘ ଦେଖି ଯେଉଁ ଦେବ ବିମାନ ସ୍ତର
ତରଙ୍ଗ-ମସ୍ତ ଋଷି, "ଏତେ ଲୁଚି ରହେ କର୍ଣ୍ଣ;
ଶୃଙ୍ଗ ଅତି ଧାବମାନ, ପଥେ ଯିବେ ଯିବେ,
ଦେଖ ଭୁଲି ଶୃଙ୍ଗ କେତେ ଗଗନ ପରଶୀ
ଲଙ୍ଘିଗଲେ ମେଘଶ୍ରେଣୀ ଲମ୍ବଦେଶ ନାଶ,
ଅତଶ୍ଚୀ ପ୍ରକାଶର ଯାହା ମସ୍ତକ ଶୃଙ୍ଗ ଟୁଳେ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସୁବର୍ଣ୍ଣାକାର ମଣ୍ଡଳ ଯେସନ୍ତ ।
କିର୍ଷିଲୁ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ଦେଖନ୍ତି ଯନ୍ତଣା
ଦର୍ଶନେ ସୁଶ୍ରୀନ ଚାପ ଅର୍ପି ଶିରରୁ
ଥୋଇ ବାମହସ୍ତ ନିଜ ଗାଣ୍ଡୀବ ପଷ୍ଠରେ
ସମ୍ଭାଳନ୍ତି କୁନ୍ତଳକୁ ପିକାଳ କୁନ୍ତଳ;
ସମ୍ଭାଳୁ ସମ୍ଭାଳୁ ଶିରୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ ବେଣୀରୁ
ପଡ଼ଗଲା ଅଳଙ୍କାର ଶିଖଳ ଲୁହିତ
ଫିଟିଗଲା କେଶ ଗୁଚ୍ଛ କାକି ଶିରୁଁ ବସ୍ତ୍ର;
ଶୂନ୍ଧଣ-ଦୂରଙ୍କ ହାସ୍ୟ ହଟିଲେ ସତ୍ତରେ
କଲେ ନାନା ଋଙ୍ଗେ ବାଙ୍କ ଭ୍ରଷ୍ଟଣୀକୁ ଚାହିଁ;

ଅଦୃଶ ଦେବୀ ପଛେ ପଛେ ଚଳନ୍ତି ପଦରେ
କିଣାକ ପଛରେ ଜଣେ ଧନୁଧର ହୋଇ
ନିଷଧ ବୃକ୍ଷର ପଥ ଦେଖାଇ ଦେ ଅତ
କହିବା ସମୟେ ଚାହିଁ କରି କରି ତେଣୁ
ଯବୋଚ ଶବର ଯେସନ୍ତ ମେଘ ବଚନ
ମୁଖରକୁ ଅପତ୍ୟ ଜାତ ଦେଖ ନେହରୁ
ଏ ପଥେ ଅଛନ୍ତି ଅବା ନାସ୍ତି ଅନ୍ୟ କେହି,
ଏକମାତ୍ର ପଶୁପତି ସୌଦାମିନୀ ଲତିକା
ବାଯୁବୀ ଅକାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ କାହିଁ କହି,
ସୁତାଶିଖୀ ଗର୍ଭ ଦ୍ୱାର ସୋପାନ ଆକାର,
ବୃଢ ପଥ କାହିଁ ଅବା ଦୂଆଭାରେ କାହିଁ,
ସାହସ ପାଣ୍ଡବେ, ଦେଖି ସ୍ତବଧ ପଥରେ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ପ୍ରଜ୍ୱଳ୍ୟ ଯେଉଁ ଅଗ୍ନି ମୂର୍ତ୍ତି କାଳ
ଅଲୋକ କ୍ଷତିକା ଧନ୍ୱ ଯଡ଼ନାହିଁ କେତେ,
ଦୁଷ୍ଟପନ୍ଥ ହେମ ଯାକ ଶତ୍ରୁ କି ଏଠାରେ
ପୂର୍ଣ୍ଣାଲୁପ ହୋଇ ବାଧା କା ଅନ୍ୟ ଦେଖୁଛ?
ଯେ ଦେଶେ ଜଳ ଜଳ ଦେଶ କାହିଁ କାହିଁ
ଖାଲ, କାଳା, କାଣିବଣାଦ ମହାର୍ଘ ରତନ;
କଷ୍ଟୁର ବର୍ଣ୍ଣାଳ ଶିଳା ତଳୁ କେବେ କେବେ
ଫଣୀ ଦେଖରେ ଯିବାକୁ, କଳା କାଟି ଲଭେ
ଫଣୀ ଶିରୋମଣି-ରଶ୍ମି-ଅଲୋକ ମଣ୍ଡପ;
ମଣ୍ଡିସନ୍ତି ହୋଇ କିବା ବାଧା ଦେଇ ଦୃଷ୍ଟି
ନିମ୍ନବୃତ୍ତ ତାତ୍ୟାପୂର୍ଣ୍ଣ ଖାଡ଼ାଏ ଦ୍ୱିଗୁଣ
ଜଳ ଧୋଷ, ଶାଖ ଶାଖ ହୁଏ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
ଦରଗ ଶରତେନ ଶୁତି ଯାଣ ଦୂର ଯାହିଁ
ସ୍ୱଶ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ଶମ ଭୁତଗ୍ନ କ୍ଷଣେ ଅମଳ
ଇତର ସାଧାରଣ-ପକ୍ଷୀ ପିଣ୍ଡିକ ଅବସ୍ଥା
ଅଜ୍ଞାତ ଏ ପଥ ଯହିଁ ନ ପାରନ୍ତି ଯାଇ
କେଉଁ ସେ ପଣ୍ଡିତ ଯେତେ କାର୍ଯ୍ୟିକ ଦୂରସ୍ଥ,
ନ ଭୁଲାଇ ପାଦ, ପରେ ଘୃଣି ଅବେ ଯିବେ
ଥିର ଭିତ୍ତ ପାଦ ଭଳା ଥିର ଅଚ୍ଛ କଣ୍ଠ,
ନ ଟଳାଇ ବାକ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୁଖି ଜିହ୍ୱା ଓଷ୍ଠ,
ଧାର ଧାଡ଼ କରେ ଶୁତ ସର୍ବ ଚିତ୍ତ ଅଙ୍ଗ;
ମନେ ମନେ ସ୍ମରି ଦେବେ ଜପିଣ ସକଳେ
ଏକଲୁ ଅତ୍ରଭଙ୍କ ଦୃଢ଼େ ଚରଣ ଯତନେ
ପାଣ୍ଡୁ ଦେହଲ ଧୀରେ ଧୀରେ ଯେ ଦଶମ ସାମ୍ପ
ଏହି ଭୂତଳ ବସ୍ତୁ କହେ କେତେ ଦୂରେ ଯାଇ
ଉଟିଲେ ଶିଖରେ ଏକ କ୍ଷତ ଶୃଙ୍ଗା ପଥ
ସୁନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଶ୍ରୀ ପୁଷ୍ପମାଳ ଭୂତ ସୂଦନ ।
ଶୁଚି ଦ୍ୱିତ୍ୱାନଙ୍କେ ଯୋଡ଼ି ବନ କନକବନ
ନିର୍ଝରଣୀ ଗଣ ଗଣ୍ଡି ଛବିକ ହିମବାନ
ଛାୟା-ଶଶୀ ପ୍ରଭା ଶୋଭେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶାମଳ
ଯେମନ ପୁଞ୍ଜ ଛଦ୍ମ ହିମ ବଷ୍ଟନାଏ ଯହିଁ
ଦୃଷ୍ଟି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାଳ ନ ଦେଖି ନ ଥିବ ଜଣାଦେବ,

ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁରଭି ବାସ୍ନା ବହିଲ ଦୌବାରିକେ,
ତରୁ ଗୁଳ୍ମଲତାବ୍ୟୂହ, ପୁଷ୍ପିତା ବ୍ରତତି
ବାଣ ଧନୁର୍ଗୁଣ ଧରି ପିକାଳି ଝଙ୍କସ୍ୱନେ
ବସନ୍ତ ସଙ୍ଗୀତ ଯହିଁ ଗାଏ ସୁମଧୁରେ ।
ଦେଖାଇଲେ ଦୂରୁ ସବେ ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଜାନକୀଙ୍କି
ଶୀତାଂଶୁ ପ୍ରଭାବ ଦେଖନ୍ତ ଦୃଶ୍ୟାଂଶ ଦର୍ଶନେ !
ଏ ବାକ୍ୟ ସ୍ୱପନଦେବୀ କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି
"ଦେଖ ଏଥି କିଛିକାଳ ପୂର୍ବ ଦୃଶ୍ୟ ସବେ
ବନ ଉପବନ-ଶୋଭା ଦେଖ ଇଚ୍ଛାମତ
ତତ୍ପରେ ସ୍ୱଳ୍ପକାଳ ପୁଣି କୈଳାସ ଦର୍ଶନେ ।
ଆରମ୍ଭର ସାବଧାନ୍, ଶୁଣ ଯେବେ କହୁ
ଭ୍ରମଣ କାନନେ ତେବେ ନ ଯିବ କଦାପି"।
ଅଙ୍ଗୁଳି ବଢ଼ାଇ ଦେବୀ କହନ୍ତି ଦେଖାଇ,
"ଏଥିରେ ଦିଶଇ ସେହି ମଞ୍ଜୁଳ ଶ୍ୟାମଳ
ପ୍ରବେଶ ନିଷେଧ ଏଥି କାମିନୀଙ୍କ ପାଇଁ
ନ ଜାଣି ପ୍ରବେଶେ ଯେବେ କାମିନୀ କଦାପି
ତତ୍କ୍ଷଣେ ପାଲଟି ଯାଏ ଲତିକା ଆକାରେ ।"
"କାହିଁ ଯେ ଲତିକାକାରେ ପାଲଟେ କାମିନୀ"
ପୁଚ୍ଛନ୍ତେ ବୈଦେହୀ ରାଣୀ କହିଲେ ଦେବୀ
"କୁମାର ଶରଜନ୍ମା, କୌମାରେ ଜୀବନ
କାଟୁଛନ୍ତି ଯେଣୁ ଏଥି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତେ
ଅଜାତ କଟାର ମାଙ୍କ ଲଜ୍ଜା ସଂଶୟ,
କାମିନୀ ଦର୍ଶନ ମନା ଏ ଦୁଃସାଧ ବ୍ରତେ,
ତେଣୁ ତପୋବନେ ମନା କାମିନୀ ପ୍ରବେଶ ।
ଯାଅ ସବେ ଦେଖି, ମୁହିଁ ରହିଲି ଏଠାରେ
ଅଧିକ ସମ୍ଭବ ସେଠି ନ କର ବିଳମ୍ବ ।"
ମାତ୍ର ବଚନେ ମାତ୍ର ଦେବୀ ଦରଶ ବେଦନା
ମୁହିଁ ଦରଶିଲେ ଉଷା ଶିଶିରକ୍ଷଣ ଯଥା
ସର୍ଦ୍ଦିଶ ନମ୍ରହିଁ, ତେଣୁ ନଥିଲା ଛିଦ୍ରସ୍ପୃ
ଦୁଃଖର ବନ୍ଧେନ ଦୁଃଖ କାହାର ସେବେକେ,

ବନ ଉପବନ ଶୋଭା ନିରେଖି ଧ୍ୟାନରେ
ପଡ଼ନ୍ତ ପଦେ ଏଣେ ତେଣେ ଭ୍ରମନ୍ତି କବିନ୍ଦ୍ରେ;
ସଂସାର ସହାସ୍ତୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଛନ୍ତି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେ
କାହିଁକି ତାହାଙ୍କୁ ଅତି ଅଛି ଏ ସଂସାରେ ?
ଏବେ ତ ନିର୍ଜନ ବନ, ଗୁରୁଜନ ନିକଟ
ନିଷେ ଦେଖିଲେ ନାହିଁ ସଙ୍ଗେ ତହିଁ ପୁଣି ଅଛି
ପୁଂସ ସମାଗମ ଭୟ ନଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ
ଚିତ୍ତରେ ବ୍ୟାସ୍ତ ଭୋଳ ମନ ପଡ଼ିଲା ସୁଯୋଗ ।
ଏ ମଧୁ ବାରୁଣୀ ସେବନେ, ଯୌବନର ଉଦ-
ଯଦ୍ପତି, ଯାଧେୟସ, ବାମା ହୃଦେ ଯହିଁ
ଲଜ୍ଜା ଅବରେଣ ଥାଏ ପୁଣି ଜନ୍ମ ଯଥା
ମେଘ ଆବରଣେ, କିମ୍ବା ମଧୁ ଯଥା ପୁଷ୍ପ-
ପୁଷ୍ପଦଳାବୃତ ହୋଇ ରହଇ ଏ ସଦା,
ଉଠିଲା ତରଙ୍ଗାକାରେ ବର୍ଣ୍ଣିମା ଲଳିତେ
କିବା ଚାଞ୍ଚଭାବ କିଛୁ, କିମ୍ବା ଉତ୍ସୁକନ
ଛନ୍ଦାଂଶେ ପୂର୍ବ ଭାବ ତାର ମହାନନ୍ଦେ
ଶଶୀ ବିମଳିମା ରତ-ବନ୍ଦିତ-ବଦନା
ପ୍ରଫୁଟିତ-ପୁଷ୍ପ ହାସ୍ୟେ ତରୁଣ ସୁକାନ୍ତି
ସରଳ କୌତୁକେ ଲତା ସଭଗା ହରଷେ
ପୁଲକ-ପୁଲକିତ-ବ୍ୟଙ୍ଗେ ମଣ୍ଡି ଦେଲେ ତହିଁ ।
ଧାଇଁ କେ ତୋଳିଲେ ପୁଷ୍ପ କେ ତୋଳିଲେ ଫଳ
ଅଳ୍ପ ଲଭି ତରୁଡ଼ାଳୁଁ ଗୁଣ୍ଠି ଏଣେ ତେଣେ
ହସି ହସି ଝୁଲେ ତହିଁ ବଳଇ ଡାଳକୁ
କୁନ୍ତଳେ ଦୁକୂଳ ନେଇ ଲଗାଇ କଣ୍ଠରେ,
ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନେ କେହୁ ହସେ ହସି ହସି
ଉଦରେ ଚାପି ତା ବସ୍ତ୍ର ବସିପଡ଼ନ୍ତ ତଳେ,
ଅନ୍ୟମାନେ କେହୁ କେଶ ବନ୍ଧନ-ଉନ୍ମୁକ୍ତ,
ବ୍ରତତୀ ଦୋଳାରେ କେହୁ ଦୋଳୁଅଛି ହର୍ଷେ,
ଦୋଳାଏ ଅପର ସଖୀ ପଛୋଟେ କାହାକୁ.
ଫଳରେ ଉପଳ କେହୁ କଳା ଧଳା ନୀଳ

ଦନ୍ତହୀନ ପତଙ୍ଗ କେ ଯତନେ ଧରେ ଦୂରେ ।
କୁଷ ମୂଦ୍ରିକ ଯୁକ୍ତା କୋଳେ ଭୂମି ଶଯ୍ୟା ପରେ
ଶୀବନ୍ତୁ କୌତୁକେ ଖେଳେ କ୍ରୀଡ଼ାଶୀଳା ବାଳା
ଅନନ୍ୟ ମାନସେ କେହୁ ନୟନେ ସେ ଶୋଭା
ଅର୍ଦ୍ଧାବୃତ ଅଙ୍ଗେ ରୋଷ ଖଣ୍ଡନେ ଖେଳାଏ;
କେହୁବା ସୁନ୍ଦର ଖୋଦ ବନାସ୍ତେ ଧରି
କେବଳ ଫୁଲକୁ ଫୁଲେ ଛଳଣ କୌଶଳେ;
'କେହୁ ପୁଷ୍ପ ପଡ଼େ ଝଳ ଗୁଞ୍ଜନ ରଦେଶ'ର
ଧାର୍ଯ୍ୟ ଦିବ୍ୟା ସ୍ୱୀଦିକା ଗଣ୍ଡଦ୍ୱଇ ତହିଁ
ଖାଇ ଛନ୍ଦେ 'ଦେଖ ସଖି ! କାହାରେ ଭ୍ରମର'?
ଦଲ ଦଲ ହସି ଏକି ଉଅଇ ଜିଷର
"ମନେ ହୁଏ ଛନ୍ଦେଙ୍ଗ ତାର ମାଳତୀର ମାନ
'ଜଡ଼ କେଉଁ ଦୋଷେ ପ୍ରିୟେ ! ଏତେ ତୋ ଗୁମାନ
ଅଗ୍ରୀ ଚଢ଼େଇ ତଳେ ବୋଲି ଶାହିଁ କି ତୋହର ?'
ଛନ୍ଦେ ତହୁଁ ଅନ୍ୟ ସଖି ବୋଲି ଅନ୍ତପର
"ଏହୁ ଝଳ ପୁଷ୍ପେ ସଖି ଦେଖାଏ ଅନ୍ତ୍ୟ
ପୁରୁଷ ବଚନ ବାଣୀ ଦେବେ ସେ ବେଳକୁ ।
ଅନ୍ୟ ସଖି ହସି କହେ "ମୋଠରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ
କୁସୁମ କୁସୁମଦଳ ହୋଇଛି ନିକ୍ଷ,
'ସବୁଙ୍କେ ଭର୍ତ୍ସିତ ବେଣୀ ଭଙ୍ଗାଇ ଶିରକୁ
ଛୁଇଁବା ଛିଡ଼ନ ପାଇଁ କହେ ତା କାନ୍ତକୁ,
ଜଳ ଥର ବୋଲିଯାଇ ଯାହି ଆଣେ ଜଳ
ଚଭୁଷି ଏକୁରେ ଛଳେ 'ଦୂରେ ଯାଅ ଘୁଷି'
ଅନ୍ୟ ଏଥି ଛନ୍ଦେ ହସି "ମମ ଅନୁମାନେ
ଦ୍ୱିଦ୍ୟ ପୁଷ୍ପ ଝଡ଼ି ଦଳକୁମାରୀ- ସୁମନେ
କାମାର୍ତ୍ତି ଭ୍ରମର ଛଳେ ମୃଦୁ ବୃନ୍ତ ଗିଳର
ଛୁଞ୍ଚ ଜଳାଇ ଆମ୍ଭକୁ ହୃଦେ ଧୀରେ,
ହେଲିକ୍ଷ ନିଶ୍ଚଳା ତେଣୁ ପଇଁ ଶବଳେ
ଉତ୍ତସ୍ତତଃ କୃତ ଭୁଲେ ନ ସ୍ପୃହା ଭ୍ରମରେ"
ଯୋହା ଲୁବ୍ଧେ ବାହା ଦୂରେ" ଅନ୍ୟ ସଖି ଛନ୍ଦେ

"ଅନ୍ୟ ଫୁଲ-କ୍ଷେତ୍ର-ଖଣ୍ଡିକୁଞ୍ଜ ଅଙ୍ଗ ବାସେ,
ମାତ୍ରନ ପୁଷ୍ପ ମୋହ ହାଣି ସଞ୍ଚିତ ଓଢ଼ଣୀ
ଶୋଭିତ ଶୁଣ୍ଡେ କାଏ ନାନ୍ଦନ ଲଜ୍ଜା;
ତୁମେ ମଲ ଜଳ ତେଣୁ ଅଙ୍ଗେ ଫୁଲ ଘୁଣୀ
'ଗଣ୍ଡିତା' ଲକ୍ଷଣ ଚିହ୍ନ କହି ଭୁଏ କାହିଁ ।"

'କହିଁ ମୁଁ ତାକୁଥିଏ' କେହି କହେ ହସି,
ସେ ଅନୁରାଗେ ପୁଷ୍ଟ ମଦାଳସୀ ।
ଅଜସ୍ର ପୀଡ଼ନ- ଖସୁ ଶୀର୍ଣ୍ଣ କରେ,
ବଢ଼ାଇ ଉଦ୍ବେଗ ଜିତେଷ ଭ୍ରମରେ ।
ସୁମନ ସୁରସ ପୀଡ଼ନ ପ୍ରକାଶ,
ତାକୁ ଜଣା ପ୍ରୀତି ମୂଲ୍ୟ ଜଣା ।
ମଧୁର ପ୍ରୀତିର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱିଗୁଣ,
ଉଦ୍ବେଗ ବଢ଼ାଇ ଯେତେ ଦୁଣ ପୁଣ !
ପ୍ରୀତି ରସ ପଣ୍ଡ କେହଥିଏ ଖାଟି,

ଯେତେ କହୁଥିବ 'ଛାଡ଼' 'ଛାଡ଼' 'ଛାଡ଼'
ତେତେ ସେ କଣ୍ଠେ ନ ଦଅଇ ଯାତ,
ଯେତେ ଝଳ ଅଞ୍ଜ ବଢ଼େ ଯାତନା ।
ଏ:ପ୍ର:- ଭୃଙ୍ଗ ଡାକେ ବସି ପିଇ ମତେ କିଏଁ ?
ସ:ଉ:- ଫୁଟି ଖାଇଦିଏ ବଢ଼ବଢ଼ି କିଏଁ
ସ:ଉ:- ଅଲ୍ପ ସୁଖ ହେଲେ ଏ ସୁଯୋଗ ପାଇ ।
ମିଳାଇ ସେ ବାଣେ ତା ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଗଳା
ସ:ପ୍ର:- ଭର୍ତ୍ସିବେ ତେବେ 'କୁହୁ' 'କୁହୁ' 'କୁହୁ'
ସ:ଉ:- ମୋ କଣ୍ଠ କୋମଳ କର୍କଶ କି ଭାଷ
ତେଣୁ କୁହୁଁଳେ ପିକ ଗାଏ 'କୁହୁ' 'କୁହୁ' ।
କ୍ୟଙ୍ଗ କହେ କେହୁ "କି କଥା, ଅହାହାଃ"
ଅନ୍ୟ ହସି କହେ "ବାହାବା ! ବାହାବାଃ"

ଏମନ୍ତ ସମସ୍ତେ ଦେବ ବିଲସି ନ ଥର
ଅଇ, ଅଥ ଅଇ ଭୁଖ ବାହାରେ ହରେ

ଅବରୁଦ୍ଧ ପଥେ ଦେଖ ଶୀତା ଭଗ୍ନରେଖ
କେହି କହେ 'ରଜ୍ଜ ସର୍ଣ୍ଣ' କେହି କହେ 'ଶୁଭ୍ର
ଚୋଳଚେଲ ବସନ' ଦେଖେ ଦେବୀ ଭବନ୍ଦରେ' ।
ଅଧ ଅଗ୍ରେ ଶଥେ ଦେଖ ଶୀତାଦ୍ରିତ ଜାଳା
ବସନ ଏଠାରୁ ପଛ୍ଁ ଖେଳେ ସଖୀ ସଙ୍ଗେ
ଲଜ୍ଜା ହେଲେ ଦେବୀ ଅଷ୍ଟେ ଶଚୀପ୍ରିୟା ସଙ୍ଗେ
ଅଙ୍ଗୁଳି ଦେଖାଇ ଦେବୀ କହିଲେ ସବୁରେ
"ଏହି ଦେଖ ପୂର୍ବତେ ପଡ଼େ ଉଭୟଙ୍କ ଶିଖର
ନିଶ୍ଚେ ଅବଧାନ ଯାହା ଶ୍ଵେତ ଘନ ସଙ୍ଗେ
ସ୍ଫଟିକେ ଗଠିତ ସମ ଦଶଇ ସୁନ୍ଦର
ଧବଳ ଭୁଷଂର ଶିଳା ଅବରଣ ଦେଖ
ଶୀତ ଶତ ପାଦ୍ମମାଙ୍କ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ଯାହା
ଶ୍ଵେତ ତମ୍ବୁ ସମ ଦଶେ ଅଙ୍ଗ, ଅବଗେଣ
ବ୍ୟୋମ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ଯାଇ ନ ଦଶଇ ଚୂଡ଼ା
ସେ ଶିଖରେ ବ୍ୟୋମକେଶ ଉତ୍ତରନ୍ତି ସଦା
ସ୍ଵପତ୍ନୀ ଶଙ୍କରୀ ସଙ୍ଗେ କୈଳାସର ସ୍ପୃହା ।
ଅସ ଅସ ଚଳେ ମୋର ଧୀରେ ପାଦଥାଳେ
ନ ଅଦାଇ ଏବେ ଦେଖେ ନିର୍ଭରିଣୀ ପଥକୁ,
ଅଗଣିତ ସୋପାନ ଏକେ ଅପ୍ରଶସ୍ତ ପଥ
ଗଳିତ-ଭୁଷାର-ଜଳେ ହୋଇ ଅଛି ପୁଣି
ପିଚ୍ଛଳ ପାବଚ୍ଛ ଯାଇ ପଦ-ସ୍ଖଳନୀୟ
ସୁ ଚକ୍ଷଣ ଶେଷ ଶୀଳା ସୋପାନ ଶ୍ରେଣୀରେ !"
ଦେବୀଙ୍କ ଅଦେଶମତେ ସେ ଗନ୍ଧର୍ବ ରଥେ
ଖୁଲନ୍ତି ମଂଳୀ ଯଥା ଏକ ପଛେ ଏକ,
ଏ ରୂପେ ଉପରେ ଉଠି ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ
ମନ୍ଦିର ପାବଚ୍ଛ ଦେଶେ ପ୍ରଶସ୍ତ ମଣ୍ଡପେ ।
ନଭେଶଙ୍କ ରମଣୀଏ ରମଣୀୟ ଦୃଶ୍ୟ
ଚତୋଳାରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ପୂର୍ଣ୍ଣମାଳ ଲକ୍ଷି
ପିଚ୍ଛ ସମ ଦଶେ ଯହିଁ ଧଜନ୍ତୁ ଚତ୍ତ୍ଵାରୁ
ଶୁଭ୍ର ଦର୍ଶନୀ ଘନ ଶୁଭ୍ର ନଦୀ ଜାଲ୍ ଭାଗି,
ଦେଖ ପ୍ରତି ଛୁଟ ଅରେ ସେ ଜଳସ୍ତ ଜତନ
ଗତେ ଥାଇ ଉଚ୍ଚ ଗତ ଉପୁଟୁଛି ଯାହା
ଗୁଡ, ଗ୍ରାମ, ବନ, ଶୈଳ ଜଳାଶୟ ଅତ,
ଉତ୍ତଚ୍ଚ ଉଠି ଉଚ୍ଚ ନୀଚ ନ ଦଶଇ ଅଉ
ସମତଳ ସମ ଦଶେ ସମସ୍ତ ସୁନ୍ଦର;
ଏକାକାର କେଦାରେର୍ଯ ଗଡ଼ା ଯେଡ଼େ ସବେ
(ବେଦାନ୍ତୀ ନସୃତେ ଯେହ୍ନେ ଏ ବଶ୍ଵ-ସଂସାର)
ଶୁନ୍ଦଶାର ବ୍ର ମମାଳ ନ୍ଦେଶ ବୃଣ ପ୍ରାସ୍ତେ
ସଙ୍ଗ ବ୍ୟାପି ଅଛ୍ନ ଯଥା ଅହଂ ଲେଦ୍ୟାକାରେ ।
ଜାଳ-ଚଷ୍ଣ-ଧ୍ରୁବ ଝଳ ସନ୍ଦଲା ଡଙ୍ଗା
ଭୂକଙ୍କ ପଦରେ ଏକ ବହୁଯାଏ ଡହ୍ଁ
ଉପରୁ ତଳକୁ ଶ୍ୟାମ ଶଙ୍କ ବସତେ,
ନିରନ୍ତରେ ଝର୍ଝରେ ଶିଳା ଶଯ୍ୟାପରେ;
ସେ ଭରେ ପୁଷର ଦର୍ଶା ସ୍ଵଚ୍ଛ ଶୈଳ ଶ୍ରେଣୀ ।
କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି ଦେବୀ "ପଣ୍ଡିତ ସାବକ
ଗଙ୍ଗାନମ ଏ ନଦୀର ପୀୟୂଷ-ସଲିଳା
ବ୍ୟୋମ-କେଶ-ଜଟା ଜାଳ-ପ୍ରସୂତା ନିଃସୃତା
ତ୍ରିଭୁବନେ ଜଳ ସ୍ରୋତ ବହଇ ସତତ ।
ଦେଖ ସ୍ମରି 'ଏହ ସ୍ରୋତ ବହଇ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାକାରେ'
ଭୂଷିତ ସୌରଭରେ ଦେଖେ ସମସ୍ତ
ଧଳଳ ନର୍ମଳାକାଶେ ଶ୍ଵେତସ୍ରୋତ ଯଥା
ଶୁଭ୍ର ଉଦ୍ଧବସ୍ତ ସମ ବସ୍ତୁ ଜାଲ ବଢ଼େ ।
ସ୍ଵର୍ଗ୍ଯା-ପଥ ସହ ସ୍ମୃତି ବଙ୍କିମ ଗଗନ
ବହିଯାଏ ମାଳାକାରେ ଦୂରୁ ଦୂରାନ୍ତରେ
'ମନ୍ଦାକିନୀ' ନାମେ ଖ୍ୟାତ ଏ ସ୍ରୋତ ସୁରଗେ
ସ୍ଵର୍ଲୋକ-ପାବନୀ ଏହି — ଦେଖ ଅନ୍ୟ ଦିଗେ
ଅନ୍ୟ ସ୍ରୋତ ବହେ ଯହିଁ କୁଳକୁ ଜାତାଳେ
ଶାସ୍ତ୍ର-ଚମିତ୍ରାଙ୍କ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘ ସ୍ଥଳୀ
ଦଶଥର ବଂଶେ ପୁଣି ମନ୍ଦା ବହିଯଣ୍;
ସେ ପୁତ୍ରକ ଏ ସ୍ରୋତ ଖ୍ୟାତ 'ଦେବଗଙ୍ଗା' ନାମେ

ସ୍ଥାନେ ଯହିଁ ଗୁରୁ ଦେବ'ନ୍ତି ନାରେଖ ନାଶ କର୍ମୁଁ ।
ସମ୍ମୁଖେ ବହଇ ଯେଉଁ ସ୍ରୋତ ଶିପ୍ରାଭର
ପେଣିଲ ତାହାର ଜନ୍ମ-କଷ୍ଟାନଳ ଶୁଷ୍କ ।
ସ୍ୱେତ ଉଦ୍ଦୀପ୍ତ ସମ ସେ'ନ ଶୈଳ ଶୃଙ୍ଗ
ଏକମାତ୍ର କୁଳ'କୁଳ ଶବଦ ଶୁଣିଲେ
ପୁଣି ଶାପେ ଲୁପ୍ତୀଭୂତ ଭଗୀରଥ ନାମେ
ବହା ନୀରେ ଜିଣୁ ଯାର ନାସ୍ତିକଙ୍କୁ ଏହା,
ଅଜ୍ଞ ବା ଲୋକେ ମାତ୍ର କହେ ଅସମ୍ଭବ,
ନାହିଁ ଅସମ୍ଭବ କିଛି ଜାଣିବୁ ଏ ଭବେ,
ତପସ୍ୟା ପ୍ରଭବେ ଯାହା ନୁହଇ ସମ୍ଭବ
ବାଲ୍ମୀକି ପୂର୍ବରେ ବୋଲିଥିଲେ ଏହା
ସଘନ ସନ୍ତାପ ଭାବେ ତାପିତ ହୃଦୟୁ
ଘଇ ଦୁଃଖେ କାନ୍ଦନ୍ତି ପିତା ପ୍ରଭୃତି ସେ ସାଧୁ,
ସବ. ଲୁଚ ହେତେ ରଥା ଦେଣ୍ଠ ଏ ବୋଲନ୍ତି
ସବଣ ଉଦ୍ଭବ ଅଶେ ଅବଶେଷେ ନାହିଁ
ହାୟ ଲେ କଠୋର ତପ ଏହି ଶୈଳ କୂଳେ.
ତପେ ତୋଷି ଆଶୁତୋଷେ ଅନ୍ୟ ଦେଶ ଦିବ୍ୟ
ନେଇଥିଲେ ଏ ସ୍ରୋତକୁ ତାଙ୍କର ଆଦେଶେ
ବସ୍ତୁ କଷ୍ଟ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ପୁଣ ଜନ୍ତୁ ସକଳ ।
ଯାଉଁ ଯାଉଁ ଚଳେ ତାଙ୍କ ଦେଖ ତେଜ ଶତ
ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଭାଷିଣୀ ଏହୁ ନିଃଶେଷ ଶୈଳେନ୍ଦ୍ର,
ଭ କରଦେ ଧୃତରୁଚି ଜ ଦେଖାଇ ସେ ବାର,
'ଓଁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବିମୂଢ଼ତା' ଥିବର ଲକ୍ଷଣ
ଜାଣିଥିଲେ ପାଣ୍ଡ ଏହା ଅନ୍ତରେ ଅନ୍ତରେ
ଭାଗୀ ଥିଲେ ପୁଣି ଏହା ସ୍ଥିର ମନା ଧ୍ରୁବ,
କର୍ମ-ଅପଳତା-ସାଜ ନକ୍ଷାଚ୍ଛିତ ସଦା
ଦୁଃଖ ପ୍ରଲଜିତ ଅଷ୍ଟ ଅଧ୍ୟବସାୟେ ଲ;
ସେତେଲେ ଦେବୀଙ୍କ ଯହିଁ ଅନ୍ତରେ ପୁଣି
ଅବେଶିଲେ ଦେବ ମାତ୍ର ଶପନେ ଜାଣିବେ
"ଯଦି ବୃଷ୍ଟ ମନାଙ୍କୁ ଭୁ ଅଣି ପାଲୁ ଏହ

ଯୁଧିଷ୍ଠିରେ ସିଦ୍ଧ, ହିଂସା ସ୍ପର୍ଶ ମାତ୍ରେ,
ଯେତେବେ ସେ ଶରୀର ଅଙ୍ଗ ବଦାଇଣ ଦନ୍ତେ
ଭାରତେକ ଛିଦ୍ର ଦେବେ ଯେ ଛିଦ୍ର ପ୍ରବେଶି
ଯାଇ ସଙ୍ଗେ, ଏହିଁ ନାହିଁ ଅନ୍ୟୋପାୟ ଅନ୍ୟ;
ତଦ୍ଗୁଁ ପୁଣି ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ତୋଷି ତପୋବଳେ
ନାହାକଲ ଯୁଧିଷ୍ଠିରେ ଦେବେନ୍ଦ୍ର, ବାସବେ
ଅଶ୍ୱାରୂ ଦ୍ୱାପର ଶୈଳ ପଥ ଉତ୍ତାରିଲେ
କିଲ ଅନୁଷ୍ଠାନ ତାଙ୍କ ସ୍ରୋତ ଲଙ୍ଘ ହେତୁ,
ତପେ ତୁଷ୍ଟ ବାସବ ନ କହିଲେ ତାହାର
"ଅଶ୍ୱାଖ ମୋଠାରେ କିଛି ନାହିଁ ଏ ଜଗତେ
ଅଜାଣୁ ସେ ବାଞ୍ଛା ତବ କର ପାରେଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ,
କିନ୍ତୁ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ଅଛି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜଣକ,
'ଏଇ' ବୋଲି ସମ୍ଭାଷିବେ ରଜା ଯେତେବେ ମୋତେ
କାଳକ ଏ ଭାଷେ, ଯାଅ ଧର୍ମ ଦେବଙ୍କୁ ।"
କହ୍ରାବୃତ ସ୍ଥାନେ ଦେଖିଲ ଧୃତରୁଚି ସାର
ତେଜ ନେଲେ କହିବେ ଅଛା ଦେବୀଙ୍କୁ ଏ କଥା,
ମାତା ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ୍ତି ଯାହାଙ୍କୁ ସତତ;
ନ ପାରିଲେ ଭ୍ରମ କରି, ଦୁଃଖିଣ ସେ ତିନିଲେ
ରହିଲେ ନୀରବ; ଦେବୀ କହିଲେ ସ୍ୱବଦନ
"ଶୁଣିଛି ସକଳ ବତ୍ସ ନ ଯାଅ ହେବଣ
ଯଦ୍ୟପି ସ୍ପୃଷ୍ଟ ଶା ବାଞ୍ଛା ମୋତ ଠାରୁ ଦୁଃଖ
ତଥାପି ଯାତନା ତେବେ ନ ବାର ଘ ଠାରେ
ଦମଳ ହେଲେହେଁ ତବ ମନୋରଥ ଜାଣ
ଜନନ ଯାତନା ଲକ୍ଷା ଗୁଣ ନନ୍ଦନଙ୍କୁ
କହି ମାଇ ଥାଏ ସଦା ମଙ୍ଗଳ କହିତ;
ଯେସନ ଦେଖିଲେ ଶଙ୍କ ଯେତେ ଶଙ୍କନ୍ତି ତାଇ
ସେ କାହିଁ ଜାଣିବ କିସ ମଙ୍ଗଳ ମଙ୍ଗଳଙ୍କୁ?
ଶାଳ ଠାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ତବ ଯତ୍ନକ୍ଷ ଅଧୁନା,
ସ୍ୱ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ ଦେବେ ଦେବେ ଉବେ
ଦେଖାଇଥାଏ ସବୁ ଠାରୁ ମଙ୍ଗଳ ଲକ୍ଷିତ,

ନାହିଁ କହାନଣ୍ଟି ଏହି କଥା ଶୁଣା ଏଥା;
ନ ଭୁଅ ଉମଳ୍ଲା ତହିଁ ଏଥି ପାଇଁ ବୃଥା,
ଯାଅ ଚନ୍ଦ୍ର ନୈସ୍ଥଳରେ ଭଜ ତେବେ ଯାଇ
'ହିମାଳ ଉତ୍ତଙ୍ଗ ସ୍ରୋତ ସହିଲେ ଯେ ମୋର
ବାତ ହୋଇ ତେବେ ତାଙ୍କୁ କରବ ସ୍ୱୀକାର'
ଶୁଣାଇଲେ ଭଗୀରଥ ଐରାବତ ପାଇ,
କହନ୍ତ, କହିଲ ଦନ୍ତେ ଦଶ ଦୂଷ ହୋଇ
'ଶିଖର ପ୍ରହାର ଅହୋ ! ତନ କଷ ଖାତ
ସ୍ରୋତରେ ଝଡ଼ିଯିବ ବଡ଼ ହେବ ମୋର ।'
ଅବଜ୍ଞା ଶୁଣ, ଭଣି ଗଙ୍ଗ ଗିରି ଚୂଳେ
ଜଟାନ୍ତ ଝଟକେ ତ୍ରୁମ ଶୁଣ୍ଡେ ବୈଭିଳ ମୂର୍ତ୍ତି
ବନ୍ଧୁବନ୍ଧ ଭବାନୀଶ ଭଟାଳ ଉଦ୍ଧବ,
କହେ ଏ ପ୍ରାସ୍ଥ ବଧ ମୂଢ ଅହଙ୍କାର,
ଦେଖ ଯେବେ ଭୂବନ୍ୟ ଦେଖିଲ ଉଳ ଦେବେ ଯାଉ
ବହିଛ ପର୍ବତ କଷ୍ଟ ତଳେ ଯେ ସ୍ରୋତ;
ଏଣ ପ୍ରହାରକୁ ଦେଖି ଅଭ୍ରଦସ୍ତ କରଣ
ସ୍ତମ୍ଭିଲେ ନଳ ମଧ୍ୟ ପ୍ରପୂରିତ କରେ,
ଉଠିଲା ଅକାଶେ ଉର୍ମି ଭୈରବ ସ୍ୱକାରବ
(ଦେଖ ଯଥା ଲକ୍ଷିବାକୁ ବାସେଶ୍ଵ ବଶ୍ଚ ଘାଟୀ
ଫେନଫେଣ୍ଟୁ ସନ୍ଧ୍ୟାଂଶ୍ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଭୟାନ ତରଙ୍ଗ,
ଛୁଟିଲେ ଚାନକ ଦନ୍ତେ, ହେଲିବାଗ୍ନୀ ଗଜବ
'ନ ହେଲ ମୁଁ ହେଲ' କହ ନୃତ୍ତନ ସଭୟେ
ଯେ ଯାହୁଁ ପାଇଲେ ତହିଁ ଗଭର ଗହ୍ୱରେ ।
ତା'ହୁଁ ସାଧ୍ୟ ଗଙ୍ଗର ଦ ଚିଲିଲା ଅନ
ଜଟାର ସଙ୍କେତ ନାଗ ଚିତ୍ତ ଅଶ୍ରି, ।ଦ
'ରହମ ରେଣୁ ପ୍ରାଣ ମାଡ଼ ନନ୍ଦନଲ'
ନିଦ୍ଭୂଣି କିଣ୍ଡ ଜଳ ଉଡ଼ାଇଲ ତଥେଣ
ଚଳାଇଲେ ବନ୍ଧୁବର ଫେନୋତ୍ର ସ୍ୱ-ତପୁ
ଝଡ ଶୁଳ ତର ତଶ୍ୱ ଦମ୍ଭ ନକ୍ଷାତ୍ର ।
ଚଳିଲ ଏ ସ୍ରୋତ ହୃଦ ବୈଶିଳ ସ୍ୱତ ତନ୍ତ୍ରୁ

ମୂର୍ତ୍ତି ଜଗତ ଦେହେ ନନପଦ ହେଲ
ଜାହ୍ନବ ପବନ ତୀର୍ଥ ଉଞ୍ଚ ସ୍ଥଳୀ ନାମ,
ପଙ୍କ ଅଟବୀକ ଦେଖି ଧାଇନ୍ତି ସୋପାନ
ଦଳେ ଦଳେ ଶତ ଶତ ଅସିଲେ ତୌର୍ଥଶ୍ରୀ
ଜଳଚର ବିହଙ୍ଗମେ ସଦା କୋଳାହଳେ,'
ଶାରଦ ବାରଦ ଶୋଭ ପ୍ରକାଶି ଜଗତେ
କେଉଁ ଗତିରେ କେଉଁ ଛୁଟେ କେଉଁ ଧାଏ ହର୍ଷେ
ଭୁଲି ଭୁଲି ଧାଏ କେହୁ ଜଳ ହୋଳାହଳ
ଝଡ଼ ପଡ଼ ଉର୍ମି ସଙ୍ଗ ସନ୍ତ୍ରସ୍ତ ସନ୍ଧ୍ୟ
ଏହିରୂପେ ଯାଇଁ ଯଭି ପଡ଼ଥ ସ୍ରୋତ ମୁଖେ
ସ୍ୱପିଶନ୍ତ ଜଳ୍ପ ପୁନ ସ୍ତୁତ ଭୂଜ୍ଞବନ୍ତି;
ମହାଯୋଗୀ ସିଦ୍ଧ ତପୀ ତପସ୍ୱୀ ପ୍ରବୃଦ୍ଧ
ହୋଇଥିଲେ ସନ୍ତ୍ରସ୍ତ ସ୍ରୋତ ଜଳ ଦଳ ଶବ୍ଦ;
କହିଁ ଚାଲି ସ୍ରୋତ କାହିଁ ଗଲ ଏତେ ଜଳ
ଦେଖିଲେ ମାତର ଜଳଜୀବ କୋଳାହଳ
ପୁଲକ ପଟେ ଛଇ ପାଦ କରନ୍ତି କେବଳ ।
କାନ୍ଦିଲେ ବଧାଲୁଣ ସାଇ ମୁନି ପାତକ ଶତ,
ଅଦ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତ ସ୍ଥ ବୃତ୍ତାନ୍ତ କହିଲେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ,
ଦମ୍ଭା କହ ଦସ୍ୟାଙ୍କ ଭରି ଦେଲେ ଚିନ୍ତୁ .
(ଉତ୍ତୁଙ୍ଗରେ ପୁଣ ସ୍ରୋତ ଉଚ୍ଛିନ୍ନ କହନ୍ତେ
ଶୂନ୍ୟ ଶିଶୁ ପଦେ ହେବ ମଳ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜାଣି)
ହେଲ ବହୁର୍ଗତ ସ୍ରୋତ ପୂର୍ବ ପର ପୁଣି
ଦଣ୍ଡେ କଷ୍ଟୋଳେ ଉର୍ମି ଉଠିଲ୍ଲ ଫେନିଳ,
ମହା ହର୍ଷେ ପୁଲକିତ ହେଲେ ଭଗୀରଥ
(ଭୁତ ଧନ ପ୍ରାପ୍ତି ସଦା ବଢ଼ାଏ ଆନନ୍ଦ)
ଯେ ବନ୍ଧୁ ଏ ସ୍ରୋତ ଜାଣ ହୋଇବ ନିର୍ଭୟ).
ଜୀବନ ଏଥର ସ୍ନାନ-ପାନ-ଦାନ-ଧ୍ୟାନ
ଗାଇବେ, ପ୍ରଶାନ୍ତ ପୁଣି ହେବ ମୁକ୍ତି ଦେଇ
ଅନୁସ୍ନାନ୍ତ ଶିର୍ଷ ମଣି ପରଶେ ଚରଣ
ଯଶରେ କନକାବାଁର ସୁଦ୍ଧ ଜଗତେ,

ଚେତନ ପରଶି ତାର ମହାଶକ୍ତି-ଧାରୀ
ସହସା ଧାଉଁଛି ଯାଏ ମହା ଶକ୍ତି ଧରୀ
ଅସ୍ଥ ସଙ୍ଗେ ଅବଜାରୁ ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ରୋତ ଜଡ଼ନ-
ଧାଉଁତ ଶାସ୍ତ୍ରୀକୁ ବସ୍ତ୍ର ପୁଣ୍ୟ କର୍ମେ ଏହା
ଘଟନି ସ୍ଵଦେଶ, ଘେରୁ ପ୍ରବେଶି ନଦୀରେ
ଶଙ୍କର ଶକ୍ତି ହର୍ଷେ କରିବା ଦର୍ଶନ ।

ସ୍ପନ୍ଦଦଶୀ ସଙ୍ଗେ ସର୍ବେ ଚଳନ୍ତେ, ଯେ ସ୍ରୋତେ
ରଜତ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ଜାନ୍ତୁ ପୀୟୂଷ ସଲିଳ।
ଗ୍ରୀଷାନିଦଲ ଲୁବ୍ଧ ଅଙ୍ଗ ପୂର୍ବ ଦର୍ଶନ,
ଉତ୍ସେକ-ଉଲ୍ଲୋଳ ମଞ୍ଜୀ-ମଣ୍ଡଳ-ମାଳିକା
ପୁଣ୍ୟତୋୟା ଜାହ୍ନବୀର ଶୁଭ୍ର ସ୍ନିଗ୍ଧ ଜଳେ ।

ଦଶମ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ଏକାଦଶ ସର୍ଗ ।

କୈଳାସ—ଦର୍ଶନ ।

କାହିଁ ଶିବ-ପୁରୀ, କାହିଁ ଅବାଚୀନ ମୁହିଁ
କ୍ଷୁଦ୍ରାତପି କ୍ଷୁଦ୍ର ଜନ ଅଜ୍ଞାନ ଅନ୍ଧ;
ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ରେ ଭ୍ରମନ୍ତି ଯୋଗ ସ୍ଵରେ ସ୍ତରେ ବସି
ଲଭିବାକୁ ଯେ ଲୋକକୁ ପରମ ଭୂଷିର,
ଯେମନ୍ତେ ମାନବାଏମ, ଅଦ୍ଭୁତ ସତତ
ପୁଣି ଦଣ୍ଡ ମାୟା ପାଶେ, ଜିଜ୍ଞାସୁ ବେଷ୍ଟିତ
ଭୁଣ ସଦ୍ଗୁଣ ମୋହାନ୍ଧ, ପଣ୍ଡିତ ସେ ମୋକ୍ଷ-
ଧାମେ, ଲୁଚା ଚଳୁ ଅଛି, ଭାଇଁ, ଅସମ୍ଭବ,
ଦେବ ଯାରେ ଯିବାକୁ ଭୂଷଣ ହିମାଚଳ ତୁଙ୍ଗ
ଜନ୍ମୁ, ତୋ ସାଧନେ, ଦେବ ! ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ଭାରତ !
ତବ ବଳେ ବଳୀ ଯେ, ମୁଁ ଏ ଅସାଧ ତାର,
ଭବ ଏ ଜଗଦ୍ଗୁରୁ; ଅଦ ବୀଣାପାଣି ଦେବି,
ଶ୍ଵେତାଙ୍ଗ ବୃଷିକ, ଜବ କୃପା ଅଧିଷ୍ଠାନ

ଏ ଘର ଦାସର. ହର୍ଷେ ଯେଉଁ ଅନୁମତି ,
କଲ୍ପନା ପୁନଶ୍ଚ, ନବକୁଳ ବନମାଳୀ
ଜାଣ୍ଟୁ ଛାୟା ସମ ତବ ତୁ ସନ୍ଦରଶ ।
ଏ ଦାସକୁ ବର ଯଦି ଦେଅ ମାଗେ ବରଦେ !
ତବ ଅନୁଗ୍ରହ ନାଚେ ଉତ୍କଳ ନିବାସୀ
ଶୁଣିବେ ଅନନ୍ତଶୀରେ ଭୂମି ନିରନ୍ତରେ
ଏ ନବ ଭାରତୀ ଗାଥା ସୁଧା ସମ ମିଶ୍ରି
ହରଷିତ ଚିତ୍ତେ ସଦା ଅନୁପ୍ତ ହୃଦୟ ।
ପ୍ରଧାନେ ଅଧର ଅଙ୍ଗ ସ୍ତୁତି ଶୁଭ୍ର କାନ୍ତ
ବନ୍ଧ ବର୍ଣ୍ଣିର ଗୀତ ଲେଖିତ ଦୃଶ୍ୟ
ମନ୍ମଥ-ମଦ-ମୋହିତା ବଧୂ-ବନ୍ଧୁ-ଭୃଙ୍ଗ
ବୃନ୍ଦାବନେ ବଳେ ଯଥା ଭୃଙ୍ଗାଙ୍ଗନା ଗଣ
ଶ୍ୟାମ ଦରଶନ ଅଶେଷ ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର ଭଜନ୍ତି

ଅମ୍ବା ଗୋଲାପରେ ଯେପରେ ସୁଗାଳ ପାଟଳୁ
ନେତ୍ର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଧୂଳ ଜଳ-କେଳି ଅନ୍ତେ,
ଘଳପୁ ଉଳପୁ ପରେ ହାସ୍ୟ ଲାସ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରୀ
ଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭେନ ସୁଗନ୍ଧରୁ ଦର୍ଶିବା,
ଚନ୍ଦ୍ରଲ ତେସନ ସ୍ୱର୍ଗେ କଟର୍ଶୀ ଦର୍ଶନେ,
କୈଳାସେ କୈବଲ୍ୟ ଧାମ ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ କାନ୍ତି ତ ।
ପୀନ ପୟୋଧର ରୂପ ଅମ୍ବା ନବ ଋଷିକେ ।
କେମନେ ବର୍ଣ୍ଣିବ କବି ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି-କାନ୍ତି
ଯେତେକେ ତ୍ରିଭୁବନ ପୁଣି ସତ୍ୟ ସ୍ନାନ ଦେଇ
ଶାନ୍ତ ଶିଶିର ଧୌତ ଫୁଲ୍ଲ ଅବ୍ଜ ନିଭ;
କଳ୍ପନା ନୟନେ ଯଦ ପାର ଦେଖିବାକୁ
ସୁବେଶୀ ସେ ରୂପ କପଟେ ଦେଖ ବାରେ,
ନ ସୁନ୍ଦର ନ ମଧୁର କେତେ ଉପମାନ
ଲୁଣ୍ଠିତ ତରଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗେ କଲ୍ଲୋଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଚନ୍ଦ୍ରୋର୍ମି ପ୍ରସୂନ ତଳ୍ପର.
ଅତ୍ରେ ପଲ୍ଲ ପଲ୍ଲ ଦେଖ ନଳିନ ଶତଦଳ,
ବନାନ୍ତ କେତକ ରୂପେ ରତିପତି ବାର;
ଅଳି ରୂପୀ ଅଳକାକୁ ଦେଖ ଉତ୍ତପ୍ତ
କପୋଳେ କମଳ ସ୍ଥଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଉଚ୍ଚେ;
ତିଳ ଫୁଲୁ ଭ୍ରୂକୁ ଦେଖି କହେ ସ୍ମର ନିରେଖି
ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ଅନଙ୍ଗ ଧରି ଟଙ୍କାରେ କୋଦଣ୍ଡ
ତା ମଧ୍ୟେ ସିନ୍ଦୂର ବିନ୍ଦୁ ଲାବଣ୍ୟ ଲଲାଟେ
କନ୍ଦର୍ପ-ଭ୍ରମର-କାନ୍ତ-ଚମ୍ପ-ଫଲ ପ୍ରାନ୍ତେ,
ପୁଷ୍ପିତ ସ୍ମର ବକ୍ଷେ ଦନ୍ତ ତା ହୃଦୟ
ଶଙ୍ଖ କପୋଳ ଲୁଣ୍ଠ ଚମ୍ପକ ବରଣ,
ଦର୍ପକ ଦର୍ପଣ ରୂପୀ ସ୍ଫଟିକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
କେ ଅଛ ହେ ସୁବାଳକେ, କବ ସ୍ଫୁଟ ଦେଇ
ନ ସକୋଚେ ଓଷ୍ଠ ଯାଇ ଚୁମ୍ବନ ଅଶାରେ-
ଦର୍ଶନ ମାଗିବେ ସ୍ୱତଃ ଅଙ୍କେତ ଅଳସେ,
ଦର୍ଶନ କିପାଇଁ, ଶାଳ ଶ୍ରବଣ ମାତର ।

ମୁକୁଳ କମଳ ନେତ୍ର ଗଞ୍ଜନ-ଖଞ୍ଜନ
ଫୁଲବାଣ କିବା ଏହା କାମ ଧନୁର୍ଗୁଣେ
ଶସ୍ତ୍ର ତ କଟାକ୍ଷ ଯେବେ ଶରେ ଏ କମ୍ପନ?
ସୁକଣ୍ଠ ଶଙ୍ଖାଙ୍କ ବାଣ ରତି ପଞ୍ଚେଶ୍ୱର,
କେ ଅଛ ଏ ଜଗତେ ପୁଂସ ଧୈର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଏଡ଼େ.
ନ ହେବ ଯା ଧୈର୍ଯ୍ୟଚ୍ୟୁତ ଏ ଦଶ ଅସ୍ତ୍ରରେ ?
ଥାଉ ଅନ୍ୟ କଥା ଶିବେ ଧୂର୍ଜଟି ଜଟିଳ,
ହରିଲା ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସବୁ ଏ କଟାକ୍ଷ ଶରେ,
ଶୈଳ-ସୁତା ଯଥା ରୂପ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଜରେଣି,
ମାତିଥିଲେ କାମମଦେ, ଯୋଗ ଯାଗ ତ୍ୟାଗି;
ଟେକି ଭସ୍ମ ଲେପିଥିଲେ ମୃଗମଦ ଅଙ୍ଗେ,
ଫିଙ୍ଗିଦେଲେ ଅସ୍ଥିମାଳା, ପିନ୍ଧିଥିଲେ ସବୁ
କାଳମଣି ରତ୍ନମାଳା ନୀଳକଣ୍ଠ ଗଳେ;
ଅଳକେ କଟାକ୍ଷ ସ୍ନେହ ଚପଳାକ୍ଷି ଯେବେ
ଶୈଳାତ୍ମଜା ବଦନାମ୍ବୁଜ ବସନେ ଘୋଡ଼ାଇ
ଲୁଚେନେ ନିରେଖି ଦୃଷ୍ଟି ରଖୁଥାନ୍ତି ପଥେ,
ଦେଖି କି ନ ହୁଏ ମନେ, ଯୁବା ମନ ଭିନ,
ଅଳକାନ୍ତି କଟାକ୍ଷ-ପାଶେ ଧୀବରଣୀ ରୂପେ
ମନ୍ମଥ ଶକ୍ତିକା ଏହୁ ପ୍ରମଦା ପ୍ରମୋଦେ
ଦେଖନ୍ତୁ ଏତେ କିମ୍ବା ଉଦ୍ଭୁତ ଏ ଜାଲ୍ଲ,!
ଦେଖ ନିରେଖେନ୍ତ୍ର ନରେ ଅନନ୍ୟ ମାନସେ
ଛବେ ସରଜାଦ ଦୂରୀ ସୁବାଳ ହୃତାର୍ଥେ
ଦ୍ରୂକୁଲେ ଅକୁତ କବ ଦେଶାନ୍ତ୍ର ବଡ଼ତ,
ନୋହିଲେ କ ଥାନ୍ତା କଷ୍ଟେ ସ୍ୱଭାମନ ଲୋଭେ
ଲୀନ ପ୍ରବୃତ୍ତିରେ ଯଥା ଲବ ଢାଳା ରାଶି
ଲବଣୀ ପିଣ୍ଡୁଳା ଅଥବା ଅନଳ ପରଶେ ।
ବର୍ଦ୍ଧ ମୁଷ୍ଟି ବଦ୍ଧ ପୂର୍ବ ବୋଲ ଥାନ୍ତା କାହିଁ।
ବଳିହାରି ତାସା ଧନ ଭୁମଳୁ ସତତ
ନମେ କବି କବି ଦୂରୁ ସେ କଟାକ୍ଷ ଶରେ ।
ସ୍ୱପ ଦେବୀ ଅଭେ ଅଭେ ତାଙ୍କ ଚରଣେ

ଏତକ ଏତେକ ସ୍ୱଳ୍ପତନ୍ତ୍ର ଶଶୀ ସିମନ୍ତିନୀ
ସନ୍ଧ୍ୟା ଆଗମନେ ଯଥା ସନ୍ଦର୍ଶୀ ସବୁଁ ।
ନବ ଦୂର୍ବାଦଳ ଦେଖି ଯାଉଁ ଯାଉଁ ପଥେ
ଆଦେଶିଲେ ତୋଳିବାକୁ ଦେବୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ;
କହିଲେ ବୃଷଭ ପାଇଁ ନେବା ଏ ନେଉରିଲେ
ଶ୍ୟାମ ଦୂର୍ବାଦଳ ତୋଳି ଥିବ ବାମ କରେ
ଚଳନ୍ତି ଚକାକ୍ଷୀ ପଥେ ସୃଷ୍ଟି ଏଣେ ତେଣେ,
ନେ କରେ ସୁମନେ ଦେଖି ନେମନ୍ତି ସୁନ୍ଦର
ପତ୍ରାବୃତ ସୁବାସିତ କଣ୍ଟାମୋଦେ ଯାଇ
ଅଳଏ ଅଙ୍ଗୁଳ ହୋଇ ଯୁବନ୍ତି ଚୌଦିଗେ,
ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ନେମନ୍ତି ତାଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣିକାଗ୍ରକେ,
ସୁଦୂର ମନସ୍ବାନନ ବଢ଼ଇ ନେମନ୍ତ
ସ୍ଫୁରିତ ବନସ୍ଥଳୀ କୁସୁମ କୁନ୍ତଳା
ଅସିଲେ ଦ୍ୱିରେଫ ଦଳେ ମଞ୍ଜୁଳ ଗୁଞ୍ଜନେ,
(ମକରନ୍ଦ ପାନ ଲୋଭେ ମତ୍ତ ହୋଇ କବା)
ବେଢ଼ିଲେ ତନ୍ୱଙ୍ଗୀ-ମୁଖ-ପଦ୍ମ-କୁମୁଦଙ୍କୁ;
ଦେଖି ଦେଖି କରେ କଥା ଭ୍ରମରର ଭ୍ରମ,
ଫୁଲ୍ଲ ଛାଡ଼ି କିଛି ବନେ କହେ ନେ କେବଳ
ନ ଶୁଣି ତାଂକଥା ସଖୀ କରେ ଦେଖି ତାରେ,
ନେକେ ମନୋହର ରଙ୍ଗ ଖଞ୍ଜ-ରୂପ ଜଣି
ପଶୀଚିର, ଯାଏ ପୁଣି କି ମଧୁର ତାନେ,
ନରମ ଧରଣୀ ଥିବା ଶୁଣ କର୍ଣ୍ଣେ କେହୁ
ନେବଃ ଦେଖ କରେ ତହିଁ ରସିକା କୃଷିକା
ଘନାଇ ଶ୍ୟାମଳ ଅଙ୍ଗ ସୁମନେ ପାଟରେ,
କାଗର ଜାଗ ପ୍ରେମ ଲାଭ ଅବେ ଯଥା
ଦେମୀଳ ପ୍ରଯାରେ ବାହୁ ସସ୍ନେହେ କେଶନ
ଯୁବତୀ ଭ୍ରମର ପ୍ରତ ନବ ମଞ୍ଜରିତ
ଛାଇବାକୁ ଗଲେ ତାର ପ୍ରେମ ଅଳିଙ୍ଗନେ;
ଶ୍ୟାମଳ ବନ୍ଦୀ ବନ୍ଧୁ କରେ ନେଖି, ସଖି
ସୁ-ବଦନ କାନ୍ତ ଜଣା ସ୍ପର୍ଶିତା ଲତିକା

ଚହ୍ରବାର ସମନ୍ଧାନେ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ବାଷେଭରେ;
ରସାଳସ୍ଥ ରସାଳରୁ ଉଠଇ ସଙ୍ଗୀତ
ସୁ-ସାଧୁର ପିକ କଣ୍ଠ ସୁଲଳିତ ତାନେ;
ଗୁଞ୍ଜର ମଧୁର ମଧୁ-ମକ୍ଷିକା ଗୁଞ୍ଜରେ,
ବୀତ ବୀଣା ଧ୍ୱନି ଯଥା ସଙ୍ଗୀତ ଅଳକ୍ଷ୍ୟ
ବଡ଼ ସୁଶୀତଳ ବାୟୁ ଏ ପ୍ରାନ୍ତୀ ସକଳ ।
ବୋଲନ୍ତେ ଷୋଡ଼ଶୀ ରାଣୀ କହିଲେ ଅଳ୍ପିଣ
ଯା କହିଲ ସତ୍ୟ ରାଣୀ ବଡ଼ ସୁଶୀତଳ,
ଧର୍ମକର୍ମତା ଦେଖି ବାୟୁ ଭୟ କରେ ମୋତେ ।
କହନ୍ତେ ବଧାଣୀ ତହୁଁ କହିଲେ ରୁକ୍ମିଣୀ
ପ୍ରାଣାନ୍ତେ ଏପଥେ ଏକା ନ ପାରିବ ଯାଇ
ଷୋଡ଼ଶବର୍ଷ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ନେଥି କେତେଣାଙ୍କ
ଥି-ଥି କରେ ବନସ୍ଥଳୀ ନିଦ୍ରିତ ପରବ,
ଏବେ ବସନ୍ତ ସ୍ଥଳୀ ଦେଖି ନାହିଁ କେବେ ।
ପର୍ଣ୍ଣାନ୍ତ ଶଯ୍ୟାରେ ଅର୍ଦ୍ଧ କହିଲ ସହସ୍ରେ,
ବଡ଼ ବସନ୍ତ ସ୍ଥଳୀ ସତ୍ୟ ସେ ସକଳ ।
କେତେ ଦୂର ଶିବ ପୁଷ୍ପ ଗୁଳ ଗୁଚ୍ଛେ ଗୁଚ୍ଛେ
ସନ୍ନିହିତ ପ୍ରାନ୍ତେ ଜଣେ ଦେଖିଲ ପତାକା
ଗୁଳ୍ମ ଗୁଳ୍ମ ପଥ ବାୟୁ ନ ଦିଅଇ କେଶ ।
ଥିଲା ଯା ନଜନ ବନ ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ପ୍ରବେଶ
ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ପରେ ଦେଖା ଭୀଷଣ ଅରଣ୍ୟ
ମହାର୍ଦ୍ଦ ସାରବ ଦେଖା ସୁଦୃଶ୍ୟ ଚିତ୍ରିତ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଶିଳ୍ପକାରେ ଦେଖା ସହର୍ଷେ ।
ସ୍ମିତହେବା ହସି ତହୁଁ କହିଲେ ରୁକ୍ମିଣୀ
"ମନରଙ୍ଗା ଏ ପୃଥ୍ବୀ କଳ୍ପନା କଳସୁ
ଯେ ଯେମନ୍ତ ଭାବେ ତାକୁ ଦିଶଇ ତେମନ୍ତ
ସତ୍ୟ ଅନୁଭବ ଯାହା ଅଜ୍ଞାନ ଅନ୍ଧାରେ
ଘଟେ ଯୁଏ ମିଥ୍ୟା ତାହା ଜ୍ଞାନାଲୋକେ ପୁଣି,
ଅଜ୍ଞାନ ନୟନେ ଯାହା ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ମାନି
ଜ୍ଞାନ ନେତ୍ରେ ମିଥ୍ୟା ଯଥା ମରୀଚିକା ବାରି,

ମନର ଅବସ୍ଥା ଭେଦେ ଭିନ୍ନ ଧର୍ମ ରୂପ
ଦର୍ପଣ * ଅନୁଭ ଭେଦେ ଛାୟା ଯେସନେ ଯଥା ।

କହୁଁ କହୁଁ ଖଣ୍ଡ ପଥ ଗଲେ ଅତିକ୍ରମି
ଅଗ୍ରରେ ଅଳ୍ପ ଦୂର ଦେଖିଲେ ସହସା
ରଥାକାରେ ଶୋଭେ ଏକ ଅଭ୍ରଭେଦୀ-ପ୍ରାଚୀର
ମୃଣାଳେ କମଳ ସମ ସ୍ଥିତ ସ୍ତମ୍ଭୋପର
ଅତି ମନୋହର ପୁରୀ ନୟନ ମୋହନ
ସ୍ଫଟିକ କନକ ଆଦି ମହାର୍ଘ ରତନେ
ନିର୍ମିତ ପ୍ରାକାର ଯାର ସମ୍ମୁଖ କାନ୍ତି
ଜଳ ଶୌର କର ଯୋଗେ ଝଲସାଏ ଚକ୍ଷୁ,

ଦେଖି ହୁଏ ମନେ ଯେସନେ ସନ୍ଧ୍ୟାନୀ ରୂପେ
ପ୍ରାକାର ପ୍ରେରଇ ଜ୍ୟୋତି ସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତିରୂପେ,
ଏମନ ଅଗ୍ରସର ଯେତେ ହୁଅନ୍ତି ବାଳିଏ
ସ୍ପଷ୍ଟତର ପୁରୀ ତେତେ ଦେଖିଥାଏ ଏମନେ

ସ୍ପଷ୍ଟତର ହୁଏ ଯଥା ଦୂରୀଚଳ ମଞ୍ଚ
ଜାହାଲୋକେ, ଅଗ୍ରସ୍ଥ ଯା ଥାଏ ଦୃଷ୍ଟିପଥରେ;
ଦେଖିଲେ ତୋରଣ ଏକ କାଞ୍ଚନ ନିର୍ମିତ
ନୂପଡ ତୋରଣ ଭୂଷି ଏ ତୋରଣ ପାଟଣ
ଭୁକ୍ତ କାଳ ପୃଷ୍ଠ ଯଥା ତେଜୋ-ପୁଞ୍ଜ ଭୁରେ,
କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ତଦୁପର ବହୁସତ୍ତାମସ୍ତ
ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟାଦି ବହୁମଣି ଜ୍ୱଳେ ଜକ ଜକ
ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରଥମ ପ୍ରଭା ପ୍ରକାଶି ସତତ

ଉଲ୍ଲାସିତ ପୁରୀ ଏକ ଅପୂର୍ବ ଆଲୋକେ
ଶତ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଜ୍ୟୋତି ଯେବେ ହୋଇବ ଏକତ୍ର
ସେ ଅଲୌକ ଜ୍ୟୋତି ସଙ୍ଗେ ନୋହୁ ତୁଳନା!
ଶତ ତାସ୍ତ କର ଯଥା ଯୌବନର ସଙ୍ଗେ;
ତବେ ଏ ଜ୍ୟୋତି, ତେବେ କି ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣ କରୁ

ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ ଶୀତଳ ଯେସନେ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା କୌମୁଦୀ
ତାହିଁ ସମତୁଲ ଯାର ଏ ପୁର ମଣ୍ଡନେ ;

ନ ଦେଖିଛ ଦ୍ୱାର ରକ୍ଷୀ କଦାପି ଯାହାଙ୍କୁ
ହେମନ୍ତେ ବର୍ଣ୍ଣିବ ତାଙ୍କୁ ଦୁର୍ବଳା ଲେଖନୀ ।
ଲାଗିଅଛି ଯାତାୟାତ ତୋରଣେ ଲୋକଙ୍କ
ଅଙ୍ଗରୁ ଚନ୍ଦନ ଯାର ଉଭ୍ରୁ ଚନ୍ଦନର
ତ୍ରିପୁଣ୍ଡ୍ରକ ଡାଳ ସ୍ଥଳେ ଶୋଭଇ ଜନଙ୍କ,
କାନ୍ଥ ଜଙ୍ଘେ ଅନେକ ଦେବେ କହୁଁ ବା କାହାରୁ
ଶୋଭେ ଧବ-ଲମ୍ବ-ପ୍ରଦ ରୁଦ୍ରାକ୍ଷର ମାଳା;
ଶୋଭେ ଶୁଭ୍ର ଉପବୀତ କୌପୀନରେ କାହାଙ୍କ

ପର୍ଣ୍ଣ ଶିଖ ସ୍ଥୂଳୋଦର ସୁକଙ୍କାର ନାହିଁ
ସିଦ୍ଧେ ଲଟାଗ୍ରର କାହା ଲମ୍ବ ଲେପ ଅଙ୍ଗେ,
କରେ କମଣ୍ଡଳୁ କାହା ସୁବର୍ଣ୍ଣ ତମ୍ବୁରା
ତ୍ରିଶୂଳ ଧରିଛି କେହୁ ନୃ-କପାଳ କରେ;

ଅଙ୍ଗନ ଅଧନ କାରୁ ବସନ କଟିରେ ;
କେହୁ ଚୀର ଥାସ୍ତ ମାଂସ କାହୁଁ ଅନ୍ୟ ଏହା
(ଗେବ୍ର ବୈଷ୍ଣବଙ୍କ ତାଉ ଏହୁଷ୍ଟ ଝୁଲାର) ।

କୁହୁଁ କୁହୁଁ ପଶୁଗଲେ ତୋରଣ ସମ୍ମୁଖେ
କି ଅପୂର୍ବ ଦୃଶ୍ୟ ଅହା! ଦୃଢ଼ଶାନ୍ତ ଡାଏ,
ଅଶ୍ରୁପ୍ରୁ ନୟନେ, ସବେ ନୀରବ ନିଷ୍ପନ୍ଦ;
ସେ ସ୍ୱୋତ ସ୍ମୁହିଁଛ ତେଣୁ ନ ପେସଲ ଅଙ୍ଗେ,
ପ୍ରଭୁର ଗୌରବ ମୂର୍ତ୍ତି ପରସ୍ତେ ନିଶ୍ଚଳ ।

ଡାକିଲେ ଏ କାଳେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ, ତଦା
ସ୍ୱପ୍ନେଶ୍ୱରିଙ୍କ ପ୍ରାସ୍ତେ ସବେ ନିବେଦି ଦେଖଙ୍କୁ
ଡାକିଲେ ଦେବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମନର ଭିତରେ,
ତାହାର ଅନେକ ମତେ ହୋଇ ଏକ ତୁଳ
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ଅଛି ପ୍ରାଚୀର ଭିତର

* ନ୍ୟୁବ୍ଜପୃଷ୍ଠ ଦର୍ପଣରେ ଛାୟା ବୃହତ ଓ ନ୍ୟୁବ୍ଜପୃଷ୍ଠ ଦର୍ପଣରେ ଛାୟା ଖର୍ବ ହୁଏ ।

ତେଜ:ଲସ୍ପ ଅଙ୍ଗତଳ ପ୍ରକାଶି ନମି ।
ମର୍ମର ଦ୍ୱିରଦ-ରଦ ଲତିକା ଯାହିଁ ବା
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ମଣିଶିଳା ବହୁ ମ ପ୍ରକାରେ
ତରୁପର କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ବିବିଧ ବିଧାନେ
ସରସୀ ଅଙ୍କରେ ଯହିଁ ଫୁଟିଛି କମଳ,
ଖେଳୁଛନ୍ତି ଜଳଚରେ ମୀନ କୂର୍ମ ଆଦି
ସନ୍ତରନ୍ତି-ହଂସ ହଂସୀ ତରୁପର ସ୍ଥଳେ
ସୁରୁଚି ପ୍ରଖୋଳ ଯାର, ମନେ ହୁଏ ଦେଖି
ମନ୍ଦାକିନୀ ନୀରେ ଖେଳା ସରସୀ ଶରତେ
ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ନିଶୀଥେ ଛନ୍ନ କୌମୁଦୀ ଅଞ୍ଚଳେ ।
ସାରୀ ଶୁକ ପକ୍ଷୀ ଶ୍ରେଣୀ ସୌବର୍ଣ୍ଣୀ ପଞ୍ଜରେ
ରୋଦନ୍ତି କୋମଳ କଣ୍ଠେ କଠିନ ଶୃଙ୍ଖଳ
ତା ଦେଖି ହସିଲେ ସବେ ଉଡ଼ଣୀ ଉହାଡ଼େ
ଅର୍ଦ୍ଧ ! ଅର୍ଦ୍ଧ ହେବା ଭୟେ ସ୍ୱାଦୁ ଫଳକୂଳ
ତୋଳି ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଦେଖି ଯାଃ ସଖୀ ଦଶା
ତୋଳି ନେଲେ ହସ୍ତ ବସ୍ତ୍ର ସହିତ ତତ୍କ୍ଷଣେ ।
କ୍ଷଣାନ୍ତେ ଦେଖନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ନ ଥିଲେ ଛଡ଼େଇ
ଚାହିଁ ଏଣେ ତେଣେ ବ୍ୟସ୍ତେ ସେ ନାଥ ଦେଖିଲେ
ଉପହାସ ପାପୀ ନିଜେ ହୁଅନ୍ତି ଜାଣିଣ ।
ଯାହିଁ ଉପବନାବାସ, ସରୋବର କୂଳେ
କୁସୁମ ସ୍ତବକେ ଡାଳ ନତ ଅତ୍ୟନ୍ତିକ
ଭ୍ରମନ୍ତି ମଧୁପ ପଂକ୍ତି ମଧୁଲୋଭେ ଲୋଲ
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଧବଳ ବର୍ଣ୍ଣ ବନ୍ୟ ବସନ୍ତ
ପକ୍ୱ ପନସଫଳ ସମ ଲମ୍ବୁଛି ଯାହାର
ବସିଛି ସେ ତରୁ ଡାଳେ, ଦେଖିଲେ ଯାହାଙ୍କୁ
ଦର୍ଶକେ ଭ୍ରମରେ ହୁଏ: ଦେଖି ସମାଦ ପକ୍ଷୀ!
ଅବସ୍ଥେ ଉଡ଼ିବ ଅବା ଯିବାକୁ ପଳାଇ ।
ସୁନ୍ଦରୀମାନଙ୍କ କୌତୂହଳ ପଣ୍ଟିଏ ତହିଁ
ବସି ଅଛ ଅନ୍ୟ ଡାଳେ ସୁକୃତ୍ରିମ ପାଖି
ଯାଉ, ଦର୍ଶାଏ ଦର୍ଶକେ ଅପୂର୍ବ କୌଶଳ,
ଶିଳ୍ପ ବିଦ୍ୟାର ଜୀବନ୍ତ, ଅନ୍ୟ ଶିଳ୍ପକାର
କେମନ୍ତ ତୁଳାଏ ଶୁଣିଲେ ଶିଳ୍ପ ଗଠନରେ ।
ନବ କୁଞ୍ଜବନେ ଯାହିଁ, ପୁଷ୍ପିତା ଲତିକା,
ସଉରଭେ ଉଦ୍ଧତ ବାସ୍ତୁ ମୋହି ପବନେ ।
ମଲ୍ଲୀ, ଚମ୍ପା, ଜାଇ, ଯୂଥୀ, ମାଧବୀ ମଲ୍ଲିକା
ଫୁଟିଛି ବିବିଧ ପୁଷ୍ପ; ଭ୍ରମର ସେ ବଢ଼ାଏ
ହୃଷ୍ଟ-ଚଞ୍ଚଳ ସଦୃଶ, ପ୍ରଶାନ୍ତ ହସ୍ତେ
ହାଣି ଧରେ ତିରଣ କୁ ଲପଟେ ପଲ୍ଲବେ,
ଯାତେଲ ଉପହାସ ଦେଖି ନଅନେ ତାହାଣି;
ଯାହିଁ ବା ଗଗନ ଭୂମି, ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଯହିଁ
ଅଷ୍ଟପ୍ରହର ଶୋଭେ ସେଥି ମଣି ଦୀପମାଳେ,
ଅସି, ଚର୍ମ, ଧନୁର୍ବାଣ, ଭଲ୍ଲ ଶୂଳ, ଗଦା,
ଗଜ, ବାଜି, ରଥ, ଛତ୍ର ପତାକା ତେଣେ
ନିର୍ମିତ ମଦାର୍ଣ୍ଣ କେତେ ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର
ଦର୍ଶକ ଭ୍ରମର ଯଥା ସତ୍ୟ ବସ୍ତୁ ପରି ।
ଦୂରୁ ଦେଖି ସେ ପଦ୍ମାମ୍ବ କୃଷ୍ଣ-ଅଜିନକୁ
ମୃଗଶିଶୁ ସୁଖୀ ଯମ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ସ୍ୱଭାବ
ଶ୍ୱପଦ ଦେବୀଙ୍କୁ ଡାକି କହେ ଅନୁଦୋଷେ
ଭୟ ହୃଦୟରେ ହେଲେ ଦବାଇ ଦେଲେ
ନ ଚଳ ସେ ସ୍ଥାନୁ ଛାଣି ଅସ୍ଥିର କଟରେ
"ଶୁଳ ଅନ୍ୟ ପଥେ ଯାଓ ଏ ପଥେ ନ ଯାଅ !"
ହସୁ ହସୁ ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ କହିଲେ ତାହାଙ୍କୁ
"କିପାଁ ଡରୁ ମୃଗଶିଶୁ କହ ମା ! କୁଅଁରେ
ନୁହେଁ ତ ପ୍ରକୃତ ହଞ୍ଜ ପ୍ରତିକୃତ ମାତ୍ର
ଏ ଦର୍ଶକ କେତେ ଉପରେ ମୃଗଶିଶୁ
ମୃଗଶିଶୁ ହାତେ, ଯାକୁ ପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ
ମୂରତକୁ ଦେଖି, କେ କହିବ ସେ ଅସୁର
ଛି ! ଛି ! ଉପହାସେ, କହ ସମ୍ଭବ ଏହା ।"
ଏତେ କହି ତହିଁ ଅର ସେଠ ଗଳିଲ ପଦେ
ଲଦ୍ୟାନ୍ତି ଉତ୍ତମା କରେ ପ୍ରକୃତ ପଦ୍ମେ

କହନ୍ତେ, ଦେବଶ୍ରୀ ପୁଣି "ଧନ୍ୟ ଶିଳ୍ପୀକର
କେମନ୍ତ ରଚିଛି ଅହୋ ! କେତେ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ !"
"ସତ୍ୟ ଯା କହିଲ ରାଣୀ ଧନ୍ୟ ଶିଳ୍ପକର ।"
ଶୁଣି ତହିଁ ପୁଷ୍ପ ଚଣ୍ଡୀ କହଇ ରାଣୀଙ୍କୁ
"ଧନ୍ୟ ତା ଜନନୀ ଦେଶ ଧନ୍ୟ ତା ଜନମ
ଧନ୍ୟ ସେ ଜନକ, ସର୍ବେ ଧନ୍ୟ ସେ ତାଙ୍କୁ,
ଦେଶ ମୁକୁଟ କରେ ଜାତି ଓ ଦେଶ !"
ଚନ୍ଦ୍ରାଶ୍ରୀ କହନ୍ତି ତହୁଁ ଅନ୍ତରରେ ଦୋଷି
"କେମନ୍ତ ରଚିତ ଅହୋ ବାହାରେ ତନ୍ମାଣୀ
କେ ଦେଖିବ ସେ କଷ୍ଟ ଭାବନା ଅବାଧେ
କଏ ସେହି ଶିଳ୍ପୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, କେମନ୍ତେ ରଚିଛି
କାଶ୍ରୁ ଯହ କହ ପାରେ ! ବୁଝାଇ ଅମ୍ଭକୁ"
କହନ୍ତି ସ୍ୱପନ ଦେବୀ ବୁଝାଇ ଦୋହିରେ,
"ଓଡ଼ିଶାର ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ କାମ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ଯାର
ସୁସ୍ମ ସେହି କଟିଛନ୍ତି ସ୍ୱହସ୍ତେ ଦେଉଳ ।
କବି, କାର୍ଯ୍ୟ-ବିଶାରଦ ଜଗତେ ଯେତେକ,
ଶିଳ୍ପ-କଳା-ଦକ୍ଷ ଶିଳ୍ପୀ ଜାଣିଲୁ ଯେତେକ ।
ନୁହଁ, ଶିଳ୍ପକର ଦୁହେଁ ସମ ଶକ୍ତି ଶାଳୀ
କେହି ନୁହେଁ ହୀନ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭେଦ ଏତିକି
ସୁ-ଗୀତ ଯୋଜନା ଅତି ମଧୁର ଛନ୍ଦରେ
ଅପେ ସେହିଁ ଭାବ କବି ପାଠକ ମନରେ,
ଅଙ୍କେ ସେହି ଭାବ ଶିଳ୍ପୀ ଦର୍ଶକ ମନରେ
ଦେଖାଇ ବିବିଧ ଛଇଁ-ଷୁଠାଣି କୌଶଳେ
ପଥର କାଟାଇ କଣ ନୟନାଭିରେ ଯେତେକ
ଚଳା କଳା ଲେଖିଚାଲି ଦଶ ଗଠନରେ ।
କବି ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଯାର ପଡ଼ିଲେ କବିତା
ଭୁଲି ଯାଇ ଆପଣାକୁ ପାଠକ ତକ୍ଷଣେ,
ମଜ୍ଜେ ସେହି ଭାବେ ଜାତ୍ୟ ଯେ ଭାବେ ଲିଖିତ
କେତେବେ ହସେ କେତେବେ କାନ୍ଦେ କରୁଣାର୍ଦ୍ର ଚିତ୍ତେ
କେତେବେ ସାରୁ ନଦେ ନାଚ ତୁଛି ନଟେ ପ୍ରାଏ
କେତେବେ ବା ବିଭାବେଶ୍ରୁ ମଣେ ଆପଣାକୁ
ଭଷ ମୂର୍ତ୍ତି ଅବରେ ଏତ କାନ୍ଦି ହାହିଁ;
ଅଣିପାରେ କବି ଏକା ସ୍ୱଚ୍ଛ ମର୍ତ୍ତେ
ପାତାଳ ସରଗଲ ଦର୍ଶନ ବନର,
ମନୁଷ୍ୟେ କଷିଲାଇ ନିଦାଘେ ବସନ୍ତ,
ଅନାୟ୍ନ ଶ୍ରଦେବୁ ଶାନ୍ତି, କବି ପାରେ ଏକା ।
କବି ବିଷୟେ ପ୍ରଧାନ ଠିକ ସେହିପରି,
ଶିଳ୍ପୀଙ୍କାର ଟେକି ଧାଏ ଦର୍ଶକଙ୍କୁ କ୍ଷଣେ
ଯେଉଁ ଭାବ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପାରଇ ଶସ୍ତ,
ତାର ସ୍ୱରୂ ପୂଜ୍ୟ ଏକା ନୁହେଁ ଅନ୍ୟ କେହି,
ସେହି ଶିଳ୍ପୀଙ୍କାର ଯାର ଦଶ ଦେଖି ଲୋକେ
ଶିଳ୍ପୀ ବୋଲି ନ କହିଣ ଲୁବ୍ଧ ପ୍ରକୃତ ।
ନିଜ ସୁଖ ଦୁଃଖ କଥା ଯା ଅଛି ଯଥାରେ
ଭୁଲି ଯାଇ ଆପଣାର ଦର୍ଶକ ସେ କାଳେ
ଭାସିବିଜ ପ୍ରାୟ ସ୍ଥିର ମଗ୍ନ ସ୍ୱଭାବତରେ ।
କବିତା କବିତା ନୁହେଁ କବିତା କବିତା
ଯତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରାରେ ଦିପିକ ମନ ଯେ ନ ହରେ;
ବେଶ୍ୟା, ଚୋର, ଶଠ, ଯାହିଁ ନ ନବଲେ ବୁଦ୍ଧି
ବୃଥା ସେହି କବି, ଧନ୍ୟ, ବୃଥା ଶିଳ୍ପକର ।"
କହିଁ କହୁଁ ଚକ୍ଷୁ ପଡ଼ ଗଲେ ଅଗ୍ନିତିନି
ଦେବୀ ଦେଖି ତେଜ ନବ ନୀଳ ବୃତ୍ତର
ଉଠିଗଲେ ସଙ୍ଗି ସଖେ; ବାହାରୁ ବା ଦେବ
ସ୍ୱତଃ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଛେ ସିନ୍ଧୁ ନିରେଖି ସେ ଯାଏ
ଛିଡ଼ ବିବଧ ଆକାର, (ସେ ଉଚ୍ଚେ କୁସୁମ-
ବାଣେ ଦେଶରୁ ଷଡେ ଗଣ୍ଡ ଥୋଇବାକୁ-
ତାର ଦର୍ଶନରେ ନିତ୍ୟେ ଅବାଧେ ଧସ୍ୱରେ) ।
ଦେବାଳୟ ବେଢ଼ି ଶୋଭେ ଚିତ୍ର ଘୃଣୁ ସ୍ତମ୍ଭ
ଏଡ ଏଡ ବିଚିତ୍ର ମାଣିକ୍ୟ ସ୍ୱରକେ
ତନୁପର ବହୁଛାଡେ ଦେବକ କଷ୍ଟ,
କଷ୍ଟେ ଭିତ୍ତିର ଦେଖୁ ଉଚ୍ଚ ଲୋକେ

ନାତ୍ୟୁଷ୍ଣ ଶୀତଳ ମୃଦୁ ମନ୍ଦ ଅନିଳେ ।
ଯା ଦେଖି ଯାଚିଏ ତୃପ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗସ୍ଥ ନନ୍ଦନ
କୈଳାସ ଦର୍ଶନ ଆଶା ଫଳବତୀ ଜାଣି ।
ଯେ ପୂର୍ବ ସ୍ମରଣ କରେ "ବମ୍ ବମ୍ ହର"
ଜନମ ତପ ତପସ୍ୟାର ଜନମ ହିମାଳୟ
ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଛଳେ କହେ "ଓମ୍ ଓମ୍ ହର"
କେବେ କେବେ ଦର୍ଶନର ଶୃଙ୍ଗ ସୁଦାଗ୍ରାସ୍ତୀ
ଗ୍ରାସନ୍ତ ଅମ୍ବର ଅପି ମିଶାଇ ସେ ରବେ !
କିଛି ଦୂର ଯାଇ ଦୂରେ ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ
ବିଶାଳ ବୃଷଭ ଏକ ଧବଳ ବରଣ
ଅଚଳ ଅଟଳ ସମ ଅଛେ ଚାହିଁ ଅଗ୍ରେ
ବଙ୍କିମ ବିଷାଣ ଯାର ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ କକୁଦ
ଅଂସ ପୃଷ୍ଠ ମଧ୍ୟେ ଶୋଭେ ମେରୁପର୍ବତ ତୁଲେ;
ତା ଦେଖି ଦେବୀଙ୍କୁ ଶଚୀ ପୁଚ୍ଛନ୍ତି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟେ
"ଶତଦଳ ସ୍ତନମା ମାଗୋ ! କେମନ୍ତେ ଗଢ଼ିଛି
ବିଶାଳ ଶବଳ ଏକ ବୃଷଭ ଆକାର
"ଦୂଷିଳ ପ୍ରତିମା ଏହା ଶିବଙ୍କ ବାହନ-
ଖଣ୍ଡିତ ବୃଷଭ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ।" କହନ୍ତେ ଦେବୀ
କେ କାହିଁ ଲୁଚିବେ ତହିଁ ନ ପାରଣ ବାଞ୍ଛ
ଅସ୍ୱଧର କାଷ୍ଠ ଦୃଢ଼ ଅପଣା ମଥରେ
ନନ୍ଦିଙ୍କ ପଶ୍ଚାତେ ଯାଇ ଲୁଣ୍ଡ ହୋଇଲେ ଉପସ୍ଥେ
"ଡରନା, ଡରନା, ମାଁ, ଛିଁ ! ଛିର ସ୍ପର୍ଶ ସବେ
କିପାଇଁ ଉଦ୍ବିଗ୍ନ ଏତେ ହେଉଅଛ ବୃଥା,
ଦେବଲଦେଁ ଦପାଂଧାସ କୂଦର ମଂଗ୍ରକ
ବଂଶେ ଜାତାଙ୍କୁ ଦେବେ ହିଂସିଲେ ବି ତାଙ୍କୁ;
ଦୂର୍ବାଦଳ ଲଳାଟରେ ଅଚଳ ଦଉଡ଼;"
ଏତେ କହି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ବୃଷଭ ବଦନେ
ଧୀରେ ଧୀରେ ଦେବେ ଦୁବା ଅର୍ପିଲେ ସସ୍ନେହେ
ଯାହି ଅଦି ଦିଅ ଦୁବା ଶର୍ଷ୍ଟେ ବୃଷଭେ
ଗୁଁ ଅଛି ଏଠାରେ କିଛି ଭୟ-ନାହିଁ ଜାଣ ।

ଦେବୀ କହି ଅନୁ ଦୂରେ ଦେବୀଙ୍କ ପଶୁଙ୍କୁ
ଏକ ପାଦେ ଠିଆ ହୋଇ ଅନ୍ୟ ପାଦ ଟେକି
ଅତି ସାବଧାନେ ହସ୍ତ ବଢ଼ାଇ ସଭୟେ
ଅବନତେ କେହି କେହି ଦେଲେ ଦୂବା ଦ୍ରୁତେ ।
ଦେଖିଁ ଦେଖିଁ ଦୂବା କ୍ରମେ ଗ୍ରାସିବାକୁ ବଢ଼
ଦେଖିଲେ ସଖୀଏ ସଙ୍ଗେ ବୃଷ ଚାରିପାଶେ
ତାର ସମ୍ମୁଖ ଘର ଜୀବସମ୍ଭବତେ,
ସର୍ବେ ଭରଇ ସିନା ପ୍ରକୃତ ଶୀରଭ
ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱଗତ ଶକ୍ତି ଭୟ ଭଞ୍ଜନର;
ଚିନ୍ତିଲ ଦେଏ ଦୂବା ପୁଣି କେ ଭୂମେ ସସ୍ନେହେ-
କେହୁବା ଅଙ୍ଗେ ଛୁଏ, ଆଗ୍ରହାଏ କଣ୍ଠେ;
କେ ଶୁଙ୍ଗଲ ହାତ ତାର ଖଞ୍ଜୁଣ୍ଡ ନାକୁଡ଼େ,
କୋଳେ ସୁକୋମଳ କେତେ ଭୁଇଁ ଦେଖ ଆହା
କେ ସବୁଶି ଶୁଙ୍ଗେ ହେଡ଼ କି କର୍କଶ ବାଳ ।
ଫୋଡ଼ ଦେଲେ କର୍ଣ୍ଣ ଶିର ପଣ୍ଡ ଗଣେ,
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରଶଂସଇ କହି ପୁଣି ତହୁଁ
ସ୍ତୁଲ୍ଲୁ ବଙ୍କିମ ଅତି ସୁ ଉଚ୍ଚଳ କିନ୍ତୁ ।
ପ୍ରଶଂସନ୍ତି ନାନାମତେ ସଖୀଏ ବୃଷଭ-
ଅଙ୍ଗ କୋମଳତା, କେହି କାୟ ବିଶାଳତା
ଶୁଚିତା କକୁଦର, ସୁଶୀଳତା କେହୁ ।
ସ୍ମିତ ଉପହାସ ପ୍ରିୟା ଦେବୀଙ୍କୁ ଅଲକ୍ଷେ
ଦେଖି ତ ଚନ୍ଦ୍ରାନନୀ ଅବସ୍ତ ବସନେ
ସଙ୍କେତେ ନୟନ ଠାରେ ଏଣାକ୍ଷୀଙ୍କୁ ତହୁଁ
ଦର୍ଶାଏ ବୃଷଭ ଅନୁ ଉଦର ପଶ୍ଚାତ୍
ଦେବୀଙ୍କ ଅଲକ୍ଷେ, ଗୁହ୍ୟ ଦେବୀଙ୍କୁ ଦେଖାଇ
ହସନ୍ତି ଲୁଚି ଓଷ୍ଠ ଦିଏ ଉତ୍ତର ତାହାକୁ,
ଦେଖି ସେ ରହସ୍ୟ କୌତୁକ ହାସ୍ୟପ୍ରିୟା ଶଚୀ
ଟେଲି ଭୃଜେ ବଣାଙ୍କୁ ଅପରେ ତହୁଁ
କହେ ଗୁଲ ଯିବା ପୁଣି ନନ୍ଦନ କାନନେ
ନାନା ଭୟ କହୁଥିଲ—ଶିବଙ୍କ ମନ୍ଦିରେ

ସ୍ୱର୍ଗଜନ ସମ୍ମୁଖରେ ଏହି ରୂପେ ସିନା —
ମାନବେ ନିଜର ଦୈନ୍ୟ ଭାବନ୍ତି ଅଳକେ ।
ଭାଷା ଏହି ଉପମାରେ ଏକା ଅଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗୀ,
ନଗ୍ନର ଅସହ୍ୟ ଯହିଁ ଶୀତାତାପ ଭର,
ନର ଗାତ୍ର, ଶିର ଅଛି ଦନ୍ତ ଓଷ୍ଠ ଅଛ ।
ଯଦ୍ୟପି ସର୍ବୀଏ ସକଳ ଜାଣନ୍ତି ନିଷ୍ଠରେ
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ନ ଜାଣନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗାସନର ଏହା
ଅଳ୍ପ ଜ୍ଞାନ ଜ୍ଞାନ ଯଥା ତାଙ୍କ ଚତୁରତା
ନ ଜାଣନ୍ତି ବୃଦ୍ଧ ସ୍ୱର୍ଗ, ସ୍ୱର୍ଗଜନ ଭଙ୍ଗୀ;
ଚିନ୍ତି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ, ସେ ବିଷୟ
ଧୂଳି ସଙ୍ଗ ବସ୍ତ୍ରଟାଣି ଦେଲେ; ସମ୍ମୁଖେ କି,
ତାଙ୍କ ଦେହେ ଧୂଳି ଦେବା; ଜାଣି ନ ଜାଣିଲା
ସଙ୍ଗ ରହସ୍ୟରେ ଧାଇଁଲେ; ସାଙ୍ଗରଙ୍ଗ ଗ୍ରହଣ
ଯେତେଜ୍ଞ ନ ଜାଣନ୍ତି କଷ୍ଟ । ଏହି ରୂପେ ସିନା,
ସ୍ୱର୍ଗଜନ ଦେଶେ ତାଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସ୍ୱପନେ ।
ଦୂରୁଁ ଦେଖି ଦୃଶ୍ୟ-ବର ନବଯାତ୍ରୀ ଦଳ
ଚଳିଲେ ଉତ୍ସବେ ଛନ୍ଦ ବଧୂ-ବଧୂ-ବୃନ୍ଦେ,
ଚାଲନ୍ତି ପଶ୍ଚାତେ ସ୍ୱର୍ଗୀ ସୈରିଣୀ ବୃନ୍ଦରୁ
ପଶ୍ଚାତେ ନିରେଖି ଦୃଶ୍ୟ ରେଖ ଗତ ସରଣି
ବହି ଯାଏ ସ୍ରୋତ ଯଥା ଯାହିଁ ଯାହିଁ ପଥ,
ବାଧା ଦିଏ ଶଙ୍କ ଯେତେ ସେପଥେ ଉପଳ;
ଜଣାଳ ପଦାଶ୍ରୀଙ୍କର ସ୍ରୋତ-ଗତ-ରେଖା,
ନିମ୍ନଳ ସ୍ୱସ୍ୱରେ ଜଳ ପଳାଇ ଚଳିଲ ।
ଅଗ୍ରସର ଶଙ୍କେ ସର୍ବେ ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ
ପ୍ରଶସ୍ତ ମଣ୍ଡପ ଏକ ବହୁଆୟତ ତଳେ
ସୁନିର୍ମିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ନାନା ମାଣିକ୍ୟ ମୁକ୍ତାରେ
ଲୁଚିଲେ ଅଳ୍ପକାଳସ୍ଥ ସେ ମଣ୍ଡପ-ଶୋଭା
କେମନ୍ତେ ବର୍ଣ୍ଣିବ କହ ଏକ୍ଷର ରସନା;
ସେ ମଣ୍ଡପେ ବସିଛନ୍ତି ଶିବଭକ୍ତବୃନ୍ଦ
ଶତ ଶତ ତେଜପାଶେ ମହୋଲ୍ଲାସ ମନେ ।

ଶାଖାରେ, ପଦ୍ମାସନେ, ପିଣ୍ଡାସନେ କେହି
କୃଷ୍ଣାଜିନୋପରି କେହି ଅଜିନ ଆସନେ ।
ଶିରେ ଜଟାଜୁଟ କାହୁ ଜଟାର ଆଧାର,
ଧଳିତ ଭସ୍ମଧର ଅଙ୍ଗ ଗଳେ ଅକ୍ଷମାଳା,
ଦଣ୍ଡ ତାମ୍ର ଚର୍ମ କେହ ଚନ୍ଦନ ଚର୍ଚ୍ଚିତ,
ପିତାମ୍ବର ଶିବସ୍ତୁତି ପଢନ୍ତି ସ୍ୱସ୍ୱରେ ।
ତହିଁ ଧୂପ ଗୁଗ୍ଗୁଳ ନାନା ସୁବାସିତ ଦ୍ରବ୍ୟ,
କର୍ପୂର, ଚନ୍ଦନ, ଘୃତ, ପୁଷ୍ପ ଗଣ୍ଡି ଗଣି
କୃଷ୍ଣ, ପୀତ, ଶ୍ୱେତ ଆଦି ବହୁ ବର୍ଣ୍ଣର
ଧନ୍ଦୁର ଗନ୍ଧଶ ଚମ୍ପା ନାଗେଶ୍ୱର ଆଦି
ଅଗଣିତ ବିଲ୍ୱଦଳ ସ୍ତୂପାକାରେ ଯାହିଁ
ମିଶ୍ରିତ ଅକ୍ଷତ ସହ ଶୁଭ୍ର ସୁବାସିତ
ରହି ଅଛି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ; ସେ ସୁନ୍ଦର ଦୃଶ୍ୟ ।
ଉଠେ ଗନ୍ଧ ଧୂମ ସହ ପବନ ସଂଯୋଗେ
ଭରି ଦିଗନ୍ତର ଦୃଶ୍ୟ ସୁରଭିତ ଗନ୍ଧେ ।
ପୁଷ୍ପିତ-ଚନ୍ଦ୍ରକ ଯାଏ ପ୍ରହରୀ ଯେତେକ,
ସର୍ବେ ନିରେଖନ୍ତି ଏଥି, ଦଣ୍ଡ ଗଣ ଯଥା
ଲଭନ୍ତି ଶୀତଳ ଗତି ଶୀସର୍ଦ୍ଧି ଗରବେ ।
କାମ,—ସିନ୍ଧୁ-ଜାତବାର୍ତ୍ତି ସଦୃଶ ମୋହନ
ବକ୍ଷ-ବଶକାରୀ ମନେ ସଖ ସୁଖ ଦାତା;
କ୍ରୋଧ,—ରୋଷଭାଷ, କ୍ରୂର-କର୍ମା, ଉଗ୍ରମୂର୍ତ୍ତି,
ବିବେକ ମନ୍ତ୍ରଣାକାରୀ ଭୟ-ଅଗ୍ନି-ଯୁବା;
ଲୋଭ,—ଅଗ୍ନି ସମ ସଦାତୃପ୍ତ ମିଷ୍ଟଭୋଗୀ
ମସି-ବୃଷ୍ଟି-ଭସ୍ମ, ସେବୀ ଜନ୍ମ ଜାଳଙ୍କାରୁ;
ମୋହ,—ଯାହା ଚିତ୍ତେ ପୁଷ୍ପହାର ଦେ ଜଳୁ
ଭବ ଦୃଢ଼ ପାଶ, ମାୟା ଅମୋଘାସ୍ତ୍ର ଏହା;
ମଦ,—ବାୟୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭସ୍ତା ସମ ସ୍ଫୀତମନା;
ଅଳ୍ପ ସନ୍ତୋଷ ସଦାଶୟେ, ସ୍ୱଚ୍ଛ ହୋଇ ବଡ;
ଈର୍ଷା;— ଦଗ୍ଧ କର୍ଣ୍ଣ ନଜ ଉତ୍ପାଦେ ସଦା
ଶୁଷ୍କାସ୍ୟ, ଦାନର୍ଷ ଯଥା ସର୍ପସସ୍ତ ଦୋଷୀ;

ସୁଖୀ ସଦା ଶବ ପୂଜନେ, ଦୁଃଖୀ ଶବ ସୃଜେ;
ଭୟ,—ସଙ୍କୁଚିତ ଯଥା ଶମ୍ବୁକ ଶୀତେ
ଶଙ୍କିତ କରନ୍ତ ଜନେ କରଇ ତାଙ୍କୁ ଡାକି,
କମ୍ପି କମ୍ପି ଲୁଚି ଯାଏ କରି ଦୀନ-ବଦନ,
ଅଦୃଶ୍ୟ ଶୁଯତେ ଶବଦ ନିଃଶବଦ ଅନ୍ତରେ,
ଚକିତେ ଚପଳ ଥାଇ ଗଣଇ ସୃଷ୍ଟି ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତେ
କେତେବେ କଣ୍ଠେ ଅତନୁ ଯୁଗଳ ବେଷ୍ଟିଥାଏ ଶ୍ୱାସ
ବାତଗ୍ରସ୍ତ ସମ୍ପେ ଥରଇ ଅଙ୍ଗ ଉତ୍କମ୍ପିତ
ଯଥା ଶାଳ୍ମଳୀ ତରୁଶୀ, କେତେବେ ଘର୍ମସିକ୍ତ,
ଯଥା ସଦ୍ୟ ଜଳୋତ୍ଥିତ, କେତେବେ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ
ବଜ୍ରାନଳ-ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଯଥା ଶୁଷ୍କ ବୃକ୍ଷ ଅଙ୍ଗ;
ଘୃଣା,—କୁଞ୍ଚିତ ଲଲାଟ-ନାସା-ଭ୍ରୂ-ନେତ୍ର-
ଦ୍ୱୟ ଓଷ୍ଠ ବିସ୍ଫାରିତ ସଙ୍କୁଚିତ କେତେ,
କଦାକାର ଗଠ ଦେଖୁ ସବୁ ତାହା ଠାରେ,
ସ୍ତବ ବାକ୍ୟ କହେ ସର୍ବେ । ଛି ! ଛି ! ବା ଛୁଇଁବା;
ମିଥ୍ୟା,—ଅସ୍ୱଚ୍ଛ ଯା ରୂପ, ଶଠତା ବାହାର,
ଯଥା ସୌଧୂଳି ଗଗନେ ; ନେତ୍ର ନଷ୍ଟ ଯଥା
ଅଭିନବେ ବଦଳାଏ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ରୂପ
ସତତ ଯୋଡ଼ାଇ ଥାଏ ବ୍ୟସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ରୂପେ
ଘୋରି ଦେଖ ଦୁଃଖ ଜନ୍ତୁ ଅଙ୍ଗେ ତାହାର
ତୃଷ୍ଣା ଲହଡ଼ିରେ ଯଥା ଚଞ୍ଚଳ ନୟନ,
ସ୍ୱଚ୍ଛ ଜଳ ନାହିଁ ପାଖେ ସ୍ପର୍ଶନ୍ତୁ ତୃଷ୍ଣା;
ଲୋଭ,—ଲୋକୀମାଂସ, ମିଷ୍ଟକୁଷୀ ଜନ୍ତୁ
କିସଲର୍ଣ୍ଣ ଶୁନୁ ଯଥା ମହାକାଳ ଫଳ,
ହେଳମତ ଉପ୍ପାଦନ ବରଷଣ ସଦା,
ଅମ୍ଳ ଯଥା ଖୀର ଗର୍ଭ ବିକୃତ କରଣେ ।
ଏ ଅବ ବେତଣିକ ଭୂମି ନ ଥାନ୍ତି ଏ ପୁରେ
ମହୋତ୍ସବ ଶାରଦେ ଯଥା ମହୋଲ୍ଲାସ ଜନ;
ଦେବ ମନ ପଦ୍ମ ବାହାର ଯେତେ ନେଷ ଯେତେ
ବ୍ୟାଘ୍ର ବେଶୀ ଲମ୍ବୁ, ଜନ୍ତୁ ବେତ୍ରାଘାତ ଭୟେ
ଦୁଃଶୀଳ, ବିଷ୍ଣୁ ବଚନ ମନ୍ଦିରାଦି ଯେତେ,
ସେ ତାଙ୍କର ଦେଶ ନାହିଁ ଶିପୁରୀର ପୁରେ;
ଶୀତ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ବର୍ଷା ଯଥା ନ ଥାଏ ବସନ୍ତେ ।
ଅତଏବ ଏହି ଦୃଶ୍ୟ , ଉଲ୍ଲଙ୍ଘଣ ପରେ
ନନ୍ଦୀର ପୁଅଙ୍କର ଅସି ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ ।
ଦେଖିଲେ ଦୁଆରେ ବୃଷ ଜଟା-ଜୁଟ-ଧାରୀ
ଡମ୍ବରୁ ତ୍ରିଶୂଳ କରେ , ଶାନ୍ତ ରୂପ ସମ-
ଜାଗ୍ର, ସୁଦର୍ଶ ଧବଳ, ଭସ୍ମ ବିଲେପିତ
ଅଙ୍ଗ, ନିଯୁକ୍ତ ଭୃତ୍ୟ, ସିଂହଦ୍ୱାରେ ଦ୍ୱାର
ରକ୍ଷା ଦେବାକୁ ନନ୍ଦୀ, ପ୍ରଣମିଲେ ଦେବୀ-
ପଦେ ପଦ୍ମ ସେ ଭୃଙ୍ଗୀ, ଆଶୀଷି ଭୃଙ୍ଗୀଙ୍କୁ
ଦେବୀ ପୁଚ୍ଛିଲେ ସସ୍ନେହେ “କୁଶଳତ ବତ୍ସ”?
“କୁଶଳ ମା ତବ ଆଶୀର୍ବାଦେ” କରଯୋଡ଼
କହେ ନନ୍ଦୀ “ଏ ଆଜ୍ଞା ମା କହ ବାବେ,ହେଲେ
ଜ୍ଞାତ ପାଇବ ପ୍ରଭୁ !” “ମମ ଆଗମନ ବାର୍ତ୍ତା
ଜଣାଅ ପତିଙ୍କୁ !” କେଜଣା “ଯେ ଆଜ୍ଞା ମା”
ବୋଲି ନନ୍ଦୀ ଗଲେ, ଭୀଷଣ ଦର୍ଶନ ନନ୍ଦୀ
ହେଲେହେଁ ନମ୍ର; ଭୀମ ରୂପେ ନମ୍ରଗୁଣ
ବିଶେଷ ଯଦ୍ୟପି ଅଗ୍ନି ଅଙ୍ଗେ ଶୀତଳତା .
ପର ନିମ୍ବ ଉପଲାବ୍ଦ କୋମଳତା ସମ;
ତଥାପି ଦୁଷ୍ପ୍ରାପ୍ୟ ତାର ଗୁଣ ଲୁଚି ଭବେ ।
ଭୂମି ଯଥା ପଯାକ୍ରୁଳ ପାଶବାର ବାଦ୍ୟେ
ହେଲେହେଁ ଭୀଷଣ ଦର୍ଶୀ ନ ଥାଏ କି ଗର୍ଭେ
ମୁକ୍ତା ମାଣିକ୍ୟ ଆଦ ମହାର୍ଘ ରତନ,
ଜନ୍ମିବାକୁ ଜନ୍ମାଇର ନାମର ସାର୍ଥକ—!
କ୍ଷଣ ପରେ ନନ୍ଦୀ ସଙ୍ଗେ ସିଂହଦ୍ୱାରେ ସତୀ
ପଶିଲ୍ଲ ସଙ୍ଗରେ ଆସି ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ
ସେ ନିଜର ଦ୍ୱାରଦେଶ ବହୁଦିନ ପର
ଦେଖିଲ୍ଲ ଶରଦାକାଶେ ଚାନ୍ଦ୍ରିକା ଯେସନ;
କିମ୍ବା ବେଜନୃତ୍ତି ଯଥା ନିଦ୍ରାରେ ସଯୋଗେ

ପ୍ରକ୍ଷ୍ମୁତ ଅନ୍ୟ ସର୍ଗ ପାଦୁକେ ଉଣ୍ଡ ଯେ ।
ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳେ ପଶ୍ଚିମେ. ସ୍ଥଦେବଶିଳେ ପୁରେ
ଏବେ ଏବେ ପ୍ରବେଶିଲେ ଯକ୍ଷୀ ବିଶଜ୍ଞ
ଯଥା, ଯକ୍ଷ-ପତ୍ନୀଙ୍କ, ସୁଜନ ଦେବୀଙ୍କୁ;
ସଂସ୍ପୃଷ୍ଟ ଏଥିସ ସଙ୍ଗେ ସବ ସଦନ ।
ଶିର ନୁଆଁଇ ଅର୍ପିଲେ " ମନୋବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ
ହେଉ ଅଚିରେ ସବୁ "ମଙ୍ଗଳ ସୂଚକ
ଦେବୀ ଆଶୀର୍ବାଦ ଶୁଣି, ଶୀଘ୍ର ପଦପ୍ରାନ୍ତ—
ଅହୋ ! ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଭୃଦଙ୍ଗ୍ନେ, ଜଳୀବସଦନ
ପଡ଼ ଭଗବଦ୍ଙ୍କର, ଶଙ୍କ-ଭାବ୍ୟ ନିଅଂ
ଦେବେଶ୍ ନୋହୁକ ଜାଣିଣ । ଏବେ ଏକା ଜାମ
ଧଭୁ ବାହ୍ଲାର ସବଦେ, ତପ୍ତବେ ଉଦେଶ୍ୟ
ଅବ ଦେଶ୍ରୁ ବୃତ୍ତାନ୍ତ, କହିଲେ ସୁଜନ
ଦେବୀ ସତୀଙ୍କୁ ତତ୍ତ୍ୱାର, ଭକ୍ତରଙ୍କୁ କହିଲେ
ତହୁଁ ଅଶ୍ରୁତ'ଶ୍ରଦ୍ଧୀ, "ଶତ୍ରୁବାକ୍ୟ ବଧ-
ବଧ୍ୟ କେ ସମର୍ଥ ଭବେ ।" ଉତ୍ତରିଲେ ସ୍ତ୍ରୀ-
ଦେବୀ "କେହୁ ଭୁଲେ, ଦେବ ! ଯେ ଯାହା କରନ୍ତି
ତାହା ଅବଶ୍ୟ ଭେଟିବେ, କିନ୍ତୁ ଏଇ ବାଣ-
ଭେଦ, ଜ୍ଞାନ ବେଶେ କାଶୀ ଶୁଣି, ମୂର୍ଖ ଭେଷେ
ଧାଡ଼ି ବାନ୍ଧ, ଭଗବେ ନୃପଭ ଶକ୍ତ ଧର୍ମ-ରାଜ
ଗରେ ଅର୍ଚ୍ଚିଲେ ପୁନଃ ସତୀ "ସତ୍ୟ ଦେବ !
ଧର୍ମ ଜଗତର ମୂଳ ଧର୍ମରୁ ଜନମ
ଧର୍ମରୁ ଭେଦସ ଗ୍ର ଦେହେ ଦୁଃଖ ସୁଖ ଯେତେ;
ଏହି ଧର୍ମ ଧାଲୁ ଶିବା ଅଷ୍ଟା ଦେହ ଧାରୁ
ନିର୍ବିକାର ନିସ୍ୱାର ସଦାନନ୍ଦ ରୂପୀ,
ଯେତେକାଳ ଦେହ ଦୁଃଖ-ସୁଖ ତେତେକାଳ,
ଛିଡ଼େ ଯେତେ ଧର୍ମ ସୂତ୍ର ମଧ୍ୟ ପୁଣ୍ୟ ତହୁଁ
ନୀମି କର୍ମ, ଭକ୍ତି, ଜ୍ଞାନ ଯୋଗାଶ୍ରିତ୍ତି
ନିର୍ବାଣ ସୁଅର ଅଷ୍ଟ ସ୍ୱଭୂତେ ଶାଶ୍ୱତ
ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ସାଗରେ ଶାନ୍ତିମୟ ଧାମେ,

ଉଷରୁ ଏକ ଶିଷ୍ଟ ଯଥା ମଳୟ ଅଧାଶେ
ଛିଟପାଏ ଯେତେ ତାର ଶକ୍ତି ଅକର୍ଷିଣୀ,
କଳା ଅଗ୍ନି ଶାନ୍ତ ଯଥା ଲଭନ ନ ପାର ।"
ଟିଂଶର ପୁତ ପଞ୍ଚ ସତୀଙ୍କ ବଦନେ
ପୂର୍ବ ଶୋକ କଥା ତାପ ଯୋଗେ ପସ୍ମୃଃ ଯଥା,
ପଦ୍ମଶ୍ରୀ ରୋହିଣୀ ସ୍ତୁତେ ପଡ଼ିଲା ଉଚ୍ଛୁଳ ।
"କି ଯେ ଲେଖିଛନ୍ତି ବିଧି ଏ ପୋଡ଼ା କପାଳେ
ହାୟ ! କେ କହିବ ମୋତେ ! ଭୁଗୁଥିବା ମାରେ
କେ ଅଛି ଏ ଦୁଃଖିନୀର ଏଥାଏ ସଂସାରେ"
ଭାଷି ଗଦ ଗଦ ସ୍ୱରେ କହିଲେ ରୋହିଣୀ
ଚାଲ ସତୀ-ପଦ'ମୂଳେ, ଉଷ୍ଣ ଅଶ୍ରୁ ବାରି;
ଗାଳେ ଯଥା ଯୌବସ୍ତର୍ଣ୍ଣ ଜଳପଦ ପଦେ
ଢୁଳ ଲର୍ଣ୍ଣି କଳି କଲେ ଅନ୍ତରସ୍ଥ ଜଳ
ଦୂର୍ବଳ ଶରରେ ତାର ପାଦୁକେ ମୁଖବନେ ।
"ପାଷ୍ଟଲଣି ଦୁଃଖାଲିଣି କଦମ୍ବ ସ୍ତମ୍ଭିତ
ଭୁଆ ଭର୍ଯ୍ୟା କାଳ୍ପ ଅଭ୍ ଲଜ୍ଜା କଳ୍ୟାଣି,"
ଅଷ୍ଟାର୍ଦ୍ଧି ଶଙ୍କର ପ୍ରିୟା ଉଦିଲେ ରୋହିଣୀ
କହିଲି କର୍ଣ୍ଣିତ ସ୍ୱରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଷଡେଶ ପୁଣି
"ବିଶ୍ୱପିତା ପଦ୍ମ ବିଧି ଦେଲ୍ଲୁ ଜଗତେ
ଏହକ ତାଙ୍କର ବିଧି ! ଗଜ ସୁତେ ଦୁଃଖ
ଦେବା, ପ୍ରୀତବେ ବଡ଼ଙ୍ଗ-ଦୁଃଖ, ଭେଦେର ରେଖ
ପୁଣି, ତହୁଁ ଦେଶ ତନ୍ତ୍ର ଦୁଃଖ, ହିତାସନ
ଶଙ୍କା ଦୁଃଖୀ; ପ୍ରଜା କଥା ଥାଉ ସର୍ବେ ବନ୍ଧୁ-
ବାସୀ ଯଦା ତପ୍ତ ଶିଡ଼ାସରେ, ଏ କେମନ୍ତ
ବିଧି ମାତେଶ ନ ପାରଇ ବୁଝି, ବଳହତମ
ଭୂତ ମାତେଶ ! ଶ୍ରୀଗଙ୍ଗା ପୁଣି, କି କହିବ
ଅବଧିକି ବିଧି ଏହା ଶ୍ରୀଚଦେଶ ବାଟେର";
"କିପାଁ ଜନ୍ମ ବିଧି-ବିଧି ବୃଥା ମା କଳ୍ୟାଣି ?
ଭକ୍ତ ଦୋଷେ ଦୋଷୀ ନିଜ ନ ଦେ ଶକ୍ଷ ବୋଲି
ଧନକରେ ଦୋଷ ଦେବା ଉଚିତ କି ତାର;

ସେହେତୁ ଭୁଲାଇଲେ ଦେହେ ଭୁଲେକି ମାନବ
ଯୌବନ ମାଧୁରୀ କିମ୍ବା ଜ୍ଞାନ ଗରିମାରେ;
କହ ସେବୁ ଭୁଲାଇଲେ କି ଭୁଲିବ କିମ୍ପା !
କିପାଇଁ ନ ଭୁଲେ ଯେଣୁ କାରଣ ତାହାର,
ନ ଭୁଲିଲେ ଜୀବନରେ ସେ କଦାପି ଅଛତ,
ସ୍ୱ, ସ୍ତ୍ରୀ ଜନନୀ ହେଲେ ଯଥାର୍ଥ କେହି
ଶାସ୍ତ୍ରର ଜ୍ଞାନରେ ଯେବେ ଭୁଲାଏ ତାହାଙ୍କୁ
ପାଏକି ପ୍ରକୃତ ସୁଖ ସେଥି କଡ଼ ଥାଇ ?
ଯେତେଦିନ ଅଶାନ୍ତି ତୃଷା ଉଦ୍ଭବ ଦାନେ,
ଅନୁଭବ ଅନୁଭବେ ମିଳଇ ବେଦନ,
ତୃଷା ନିବାରିଲେ ଏହା ସନ୍ଦେହ ସଦା ।
ଦେଖ ଦୁଃଖ ଦେହଧାରୀ ଭୁଲି ନ ପାରନ୍ତି ଭୁଲି
ସେ ହେତୁ ବାଳକା ଭୁଲ ଅଧର୍ମିକ ସତ୍ୟ ।
ସତ୍ୟ ବୋଲି କାରଣ ଶିଶୁ ନିଜ ପ୍ରକୃତେ
ମୁକୁରେ ନିରେଖି ଭାବେ ଧରିବାକୁ ତାକୁ
ବସ୍ତୁ ପ୍ରାପ୍ତେ ଭ୍ରମ ଏହା ଜାଣେ ନିଜେ ନିଜେ
ବୁଝାଇଲେ କିଣ୍ଣ କହି ବୁଝେ କି ଏ କଥା ?
ଜାଗ୍ରତ ସୁଷୁପ୍ତି ସ୍ୱପ୍ନ ଏ ତିନି ଅବସ୍ଥା
ପାଇ, ହୋଇ ପ୍ରତିଦିନେ ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ଯେସନ
(ଅବଶ୍ୟ ତ ଅବସ୍ଥାଏ ଯୋଗୀଙ୍କର ଭିନ୍ନ ।
ସଦ୍‌ଗୁରୁ ଦୟାରୁ ଲଭ୍ୟ ବହୁ ପୁଣ୍ୟ ଫଳ)
କାଳେକି ଏ ସଂସାରକୁ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ପ୍ରାୟେ,
ସତ୍ୟ ପ୍ରାୟେ ଦେଖ ସାଧୁ ସତ୍ୟ ଦର୍ଶନ କରି
ଅନ୍ତର୍ଯାମୀଙ୍କର ଧ୍ରୁବ ଅଭିଜ୍ଞ ନୟନ;
ବଢ଼ନ୍ତି ଆଉ କି ଭବ ! ଜଳକାରେ କାହିଁ
ସେବନ୍ତି ପ୍ରବୃତ୍ତି ନ ହୁଏ ଲୁପ୍ତ !
ସୁତରାଂ ପ୍ରକୃତ ଶାନ୍ତି ନ ଲଭଇ ଜୀବ
କି ।। ଯେ ବସ୍ତୁ ଅବଶ୍ୟ ନ ପାରଇ ଭୁଲି
ଯେବେଠାରୁ ନ ଭେଦିଗ ସେ ତୁରୀୟ ଅବସ୍ଥା
ଏ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତ ଯୋଗୀ ମହାତ୍ମା ସକଳେ-
କଲବି ଭୁଲାଇ ସଙ୍ଗେ ଉପଦେଶ ଦେଲେ,
ଏ ସଂସାର ମାୟାରେଣ ଦୂରଗ ସ୍ୱପନ
ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥାଏ କେହୁ ସୁଖର ସ୍ୱପନ
ସତ୍ୟାସତ୍ୟ ଭୁଲିବାର ନ ଥାଏ ଜଗତ
ଭୁଲିଯାଇ ସୁଖ ଯେବେ ହୁଏ ସେ ଜାଗ୍ରତ,
କାରଣ ପୁଣି ଧ୍ରୁବ ସେଥି, ସେ ତ ହୁଏ ନିତ୍ୟର
ଏକମାତ୍ର ସ୍ରଷ୍ଟା, ସ୍ରଷ୍ଟ, କୁହନ୍ତି ଅନ୍ୟ କେହି
ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ଯାକୁ ନିଜେ ସ୍ରଷ୍ଟା ସ୍ୱୟଂ ତହିଁ,
ତେସନ ଏ ବିଶ୍ୱ ସାର, ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ଲୁହଣ-
ଭୁଲେ ଭବ ଦେଖେ ଦୁଃଖ, ମୃଗତୃଷ୍ଣା ଦେଖି
ଯଥା ମୃଗ ନ ବୁଝେ, ଜଳ ଭ୍ରମି ତାକୁ
ଧାଇଁଲା ତା' ପଛେ ମାତ୍ର ଜଳ କାହିଁ ତହିଁ?
ଅନୁଭବେ ଯାକୁ ଜୀବ ପ୍ରକୃତ ଜାଗ୍ରତ
ନିତ୍ୟ ମାୟାବଶ ହେବେ ଭୁଲିଯିବ ସେହିଁକୁ
ଭୁଲିବାଏ ମହାଭ୍ରମ ଦୃଶ୍ୟରୁ ତାର
ଲଭିଲ ସେ ଶାଶ୍ୱତ ସୁଖ ଶାନ୍ତି ଦେଇ
ପ୍ରାଣର ସ୍ନିଗ୍ଧ ଦୀପ୍ତି ଅନ୍ଧକାରେ ଯଥା
ବନସ୍ଥ ଥିବେ, ପୁଣି ସେଥି ପ୍ରତିଫଳେ
କରଏ ଦର୍ଶନେ ମୁକ୍ତି ନାଶି ତାର ଭ୍ରାନ୍ତି ।"
ଶଙ୍କର ପ୍ରସାଦ ଯେସନ ନନ୍ଦୀ ମହାନନ୍ଦେ
ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ, ତହିଁ ଶଙ୍କରୀ ଇଙ୍ଗିତେ,
ହେଲେ ନନ୍ଦୀ ଧନ୍ୟଙ୍କୁ ପ୍ରସାଦ ପାଦରେ
ସାନନ୍ଦେ ଭକ୍ତିଭରେ ସେବ ସର୍ବେ ଭକ୍ତ,
ଚଳିଲେ ସଖୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଶିବ ଦର୍ଶନେ ।
ଦେଖିଲା ପୁଷ୍ପର ପୂରେ ମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖେ
ଥିଲା ଲଳିତ ଦାନରେ ବଶି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଦୀପ
ଧୂପସ୍ଥ ଶୀତଳ ଅତି ପୀତ କର୍ଣ୍ଣିକାର,
ଅଛତ ଫୁଲ ଦଳ ଭଲ୍ଲୁ ନାରିକେଳ,
ବାଜେ ଶଙ୍ଖ ଘଣ୍ଟା ଆଉ ମଧୁର ନିନାଦେ,
ହର ହାଟରୁ ପିଡ଼ି ଡଙ୍କି ହୋ ପରମ ଦେଖନ୍ତି

ମିଦାର କେଶର ଦେଶ କସ୍ତୁରୀ ସୁଗନ୍ଧ
ବନ୍ୟ ସୁ-ସୌରଭେ ଯାର ପୂରନ୍ତ ପୁରୀ ।
ଯାଙ୍କୁ ଦେଇ କରନ୍ତି ଯଜ୍ଞ ଦେବ ନର ସର୍ବ
ବେଦର 'ଓଁ ସ୍ୱାହା' ଧ୍ୱନି 'ସ୍ୱାହା ସ୍ୱଧା' ସହ
ଦେବଙ୍କ ଦର୍ଶନ ମନ ନାଚେନ ପୂଜାନ୍ତୁ
ବନେ ନେଇ ଗାନ ତାଙ୍କ ହୋମଧୂମ ଲାଗି
ଲଟପାଟେନ କାତ୍ରିକ ଟୋଟେଲ ବନ୍ଧୁ ବନ୍ଧୁ ଘର୍ମ
ଫୁଟି ଅରବିନ୍ଦୋପର ଭ୍ରମ ନାଚି ଭଙ୍ଗା;
ଦର ଦର ଯାଉଛି ଘର୍ମ ବନ୍ଧୁ ଶ୍ୱେତ ଅଙ୍ଗ
ନୈର୍ଲି ନର୍ତ୍ତକୀ ଥାଉନ୍ତୁ; ଦ୍ୱାମାନଙ୍କ ତାପେ
ପୋଡ଼ି କରେ ବୃକ୍ଷିଙ୍କ ଦେଉ ଦଉନ
ଦ ଶ୍ୟାମଳ-ଦଳ-ଧ୍ୱଜ-ଶାଖୀ-ମାର୍ଜନରେ
ଗୋଡ଼ନ୍ତି ଯେ ଶ୍ୱେତ ଧାଇଁ ଥାଇ ଥାଇ ଗ୍ରୀବେ;
ଯଜ୍ଞ ଧୂମ ଦ୍ରୁଷ୍ଟ ଭୂଷ୍ଟ ଉଡ଼େ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ପୁଞ୍ଜେ
ବଣର ପୁଷ୍ପ-ପୁଞ୍ଜ ମଣ୍ଡଳ ବାସେ
ପ୍ରଖର ଅନଳ ଯୋଗେ ଦଗ୍ଧ ବନସ୍ଥଳେ
ପଞ୍ଚମ ଦପ ବେଳରେ ଯଜ୍ଞ ଶାଏ ତହିଁ;
ବଣିଲନ୍ତି ଟେଜ୍ଞାବଟେ ଅନଳ ଅଶନେ
ସିଦ୍ଧାସନେ ବେଶାସନ୍ତ ଯୋଗୀବର ଦଳ,
ପାବକ ଭଲ୍ଲୁକ ଦନ୍ତେ ଉଠେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ।
ଲୁଣ୍ଠନ୍ତି ଦୋଳିତଟେ ଦେବ ଶିଖେଣ୍ଡିନଙ୍କ ହ
ଶିରେ ବନ୍ଦିପ ପୁରଧୂମ ଦଶ କଣ୍ଠାଶ୍ରୁ,
ଧୂମ୍ରୋଜ୍ଜ୍ୱଳ କଲ୍ଲୋଳମଗ୍ନା ଯାହା ଯୋଗ ଧାରା,
ଧରଣୀ ଶୁଭ୍ରନଭ ଜଣି ସ୍ଥାବର ରଚିତ ।
ସୁ-ଶିତ କଣ୍ଠାଳ ଅଟେ ହସିତ ଭବରେ,
ତୋଷାନ୍ତି ଭୂଷଣ ପ୍ରବନ୍ଧ ଭିଷ ଗିରି କବେ,
ଖଡ଼ଗ ଦାଢ ଭୁଟେ, ଭୁଟେ ଉ ଖୋଳାକାରେ
ନବଦିଗ ସ୍ତ୍ରୀବାଙ୍କ ଭୂଷ ସର୍ପେ ବିଭୂଷିତ;
ଭୂଷଣ ଯେ ସର୍ପ ଶିରେ ମଣି ଶୋଭେ ପୁଣି
ଭାବିବ ଖାନ୍ଦାକାରେ ତାରକା କି ଅବା,

ଅଙ୍ଗ ଅଭ୍ର, ଧର୍ମ ନବ, ମଣି ତାରକାରେ ।
ଭବେ ଅଯମାଳା ବୃଷ୍ଟି ବିଭୂତି ନିରୂପ ।
କଂସନ୍ତି ଘନର ଜଳ୍ପା ବଂଶ୍ରୀ ଦିଶାରେ ।
ଯୋଗିଜନ ଭକ୍ତିଭରେ ଗଦ୍‌ଗଦ ସ୍ୱରେ
ସ୍ତୁତି କରି ପଡ଼ ସତେ ଶଶି ଧାନିନ୍ତଙ୍କ
କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି ସଙ୍ଘ ଭକ୍ତି ଭାବରେ
"ଜୟ ! ଅଭିଷେକ ଇନ୍ଦ୍ରଦେବ ଦ୍ୱାରକ
ସୁରେଶ, ଦର୍ଶନ ଅଣା ତବ ଅଭିଷେକ
ମିଳେ, ଦେଖ, ପ୍ରେମଭ୍ରୁ ପଡ଼ ତବ ଶାନ୍ତି—
ସୀମନ୍ତ, ଅଶୀର୍ବାଦ ଅଭିଳାଷି ତବ ।"
ଉତ୍କଣ୍ଠ କଣ୍ଠରେ ଦର ଅଶ୍ରୁ ଲୋଚ ତହିଁ
ଅପାଶିରେ ଶିଖେଣ୍ଡି ତେଳ ଦସ୍ତ ଦେଇ ।
ଦେଖିଲେ ଧ୍ୟାନସ୍ଥ ପୁଣି ଦେବ ସୁଦ୍ଧ ସ୍ୱରେ
ପୁଷ୍ପ ଜଳଶର ହର ନଟେଳ ଶରଦ୍ଧ
ଶିବ ନାଦବରେ ଯଥା ସୃଷ୍ଟି । ଦଶେ ସ୍ୱରେ
ଗମ୍ଭୀର ବିଶ୍ୱର୍ଣ୍ଣି ଭ୍ରମ୍ଭୁ ଦେଲେ ସେହ ଜ୍ୟୋତି
"ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କୁଷ୍ଣ ତବ ଲୀଳା କୁ ଭାରତେ
ମି । ନରମେଧ ଯଜ୍ଞ" ଉଚ୍ଚାରି ସମ୍ପୂଟେ
ଶ୍ରୁତିତେ କହିଲେ ଭାଷ ପୁନଃ ଦେବ ଦେବ,
ମିଧ୍ୟା ଯେ ଧ୍ୱଜ ବୃଷ୍ଟି ନିବେଦି ସନ୍ତୋଷେ,
"ନାହିଁ ତ ଭକ୍ତି ଯଜ୍ଞ, ଶତାବ୍ଦୀ ଶାସ୍ତ୍ରର
ଦେବା ସ୍ୱପ୍ନ ନିବେଶ ସ୍ୱଚ୍ଛ ମହାମନ୍ତ୍ରା ସ୍ମୃତି
କରିବ ତାହାର ଭକ୍ତି ଜଗ ଅଛି କହେ ?"
"ତବ ଅନୁଗ୍ରହେ ବାଣୀ ଦେଖାଇବ ଦେବ,
ଜ ଣ୍ଠି କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ଯାହା କ ସାଧନ ଗୁଞ୍ଜି
କର୍ମ, ସାବର୍ଣ୍ଣି ସଭ ଦେବେ ଅଶଙ୍କ ଏ
ସଦା ।" କହନ୍ତି ସ୍ୱଗଣ ଦେବା. "ସତ୍ୟବ୍ରତ,
ଦ୍ୱାରକୁ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାଙ୍କୁ ଧ୍ରୁବଚିତ୍ତ ଜାଣ
ନାହିଁ କ ଦେଖଇ ଦେବେ, ଶାସ୍ତ୍ର ସତେ ଗୁଣେ
ଥାଅ," ଅର୍ଚ୍ଚି ଦେବ ମହା ଯୋଗେଶ୍ୱର

ହର ବିଭାକରଙ୍କ ବନ୍ଧୁ ପ୍ରନଷ୍ଟ ଆନନ୍ଦ
ଦେଖିଲ ସ୍ତିମିତ ଲୋଚନେ, ପ୍ରାଣେ ହରଷ
ତହୁଁ ଚଳିଲେ ଅନ୍ୟତ୍ର । ଏଣେ ଅତେ ଅଟେ
ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପଛେ ଯିବେ, ଶତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଚଳିଲ
କନ୍ୟା ଦେବୀଙ୍କ ଅଦେଶେ; ସମ୍ମୁଖେ ଦେଖିଲା
ଏକ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାସାଦ ଶୃଙ୍ଗ ଯଥା ଶୈଳ-
ଶିଖର, ବର୍ଣ୍ଣିବାକୁ ନୁହେଁ ଯାର କମନୀୟ-
କାନ୍ତି, ଭୁଜଙ୍ଗେ ନେହାଉ ହର୍ମ୍ମ୍ୟସ୍ଥଳ
ଶୋଭା, ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ବାୟୁ ବହେ ତହିଁ, ସଙ୍ଗେ
ଶତଶ ସୁସୌରଭ ବକୁଳ ପୁଷ୍ପ । ଅହୋ !
ଅନାଘ୍ରାତ-ପୁଷ୍ପ, ମଧୁ ସୁଗନ୍ଧି ସୌରଭ
ପ୍ରକାଶ ଯାହାର ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ନୁହେଁ ତୁଳନୀୟ
ପଥ ପାର୍ଶ୍ଵେ ଉପବନ ସ୍ଵଚ୍ଛ ମନୋହର
କନକ ବରଣୀ ଯହିଁ ପ୍ରସ୍ଫୁଟ ପଲ୍ଲବ
ମରକତ ପତ୍ର ମଧ୍ୟ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ ତରୁ ଶାଖା
ରତ୍ନ ମଣି ଫୁଲ ଫଳ ପୀୟୂଷ ପୂରିତ ।
ଯହିଁ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସଦୃଶ ପ୍ରଭାତି ଅଧରେ
ତୋଳିଲେ ମାଳତୀ ଫୁଲ ପୁଣି ନୂପୁର;
ମଧୁର ଅମୃତ ଫଳ ଚୁମ୍ବିଲ କେ ସୁଖେ
ପିଇବ କେ ସୁବାସିତ ସୁଧା ସରୋବରୁ;
ଧ୍ଵନି ଯହିଁ ଗନ୍ଧର୍ବ ପୁଣି ଗୁଞ୍ଜରିଲ ତହିଁ
ସୁନ୍ଦରୀ ସଙ୍ଗୀତ ସଙ୍ଗେ ମଧୁର କାକଳୀ
ବସନ୍ତେ ବାୟୁ ସଙ୍ଗେ ଖେଳି ପୁଷ୍ପାଳସେ
ଅସ୍ଫୁଟ-ପଲ୍ଲବ ଦେଖି ମଧୁର ନିଃସ୍ଵନେ
ନନ୍ଦନୁ ବନ ହେଲେ ପକ୍ଷୀ-ମୁଖଶାଏ ।
ସ୍ଵର୍ଗ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ ରାଜ୍ୟ ଦ୍ଵାରେ ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ ।
ପ୍ରକାଣ୍ଡ ପ୍ରବଳ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ ଗୋପୁର* ମହିମା
କେ ପାରିବ ବର୍ଣ୍ଣି ଏବେ କେଉଁ ସମର୍ଥ
ମାନବ କଳ୍ପନା ଯଥା ସ୍ଥଗିତ ହୁଏ,
ଦେବ କବି ଭାଷାରେ ପାରିବ କହି ?
କଳ୍ପିତ କଳ୍ପନା-ତରୁ କଳ୍ପବୃକ୍ଷର
ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ବୃଥା ଥାଉ ଦେଖ ଦୂରେ ।
ସେହି ଅଦେଶେ ନଦୀ ଅଗ୍ରେ ଅଟେ ଯାଇ
ଖୋଲିଲେ ତୋରଣ ଦ୍ଵାର, ଦେଖିଲ କେତେକ
କାଳ ରବି ଛବି ବତ୍ସ ପୂର୍ବ ପା ବାହିନ
କନକମ୍ବ ହସେ ଯଥା ଲବଣ୍ୟ ଶ୍ରୀ
ଉଦ୍ଭାସିତ ଦ୍ଵାର ଯେତେ ଉଦୟ ଅଚଳେ;
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଶାଳିନୀ ଦେବୀ ଭୁବନେଶ୍ଵରୀଙ୍କର
କମଳ-କୁଣ୍ଡଳା ଦିବ୍ୟ-ବଦନ-ଛବି ।
ହିର ଦ୍ଵାରେ ଫିର ଏକ ଅଷ୍ଟ୍ରାଦଶ ଭୁଜୀ
ନନ୍ଦୀଙ୍କ ଅଦେଶେ ଦ୍ଵାରୁ ବଳାଇ ବାହାର,
ଦେଖିଲି ଅଦ୍ଭୁତ ତହିଁ ସତୀ ଅଗ୍ରେ ବେଗେ
ସ୍ଵରବେ ଉଚ୍ଚାରି ପୂଜ୍ୟ ସୁବୋଲ କ୍ରମେ
ହେଲେଇ ଭୂତଳେ ଯୁକ୍ତ ଅଗ୍ରେ ନେଇ
ଘୃଣ୍ୟ ଏଣେ ଦେଖେ ତହିଁ ନନ୍ଦୀଅତେ ସ୍ଵର୍ଗ
ଅତ୍ରପର ଦେବ ଯାଏ ସ୍ଵର୍ଗେ ସଂଦର୍ଶି
ପ୍ରିୟ ପ୍ରଭୁ ବଦନେ ବଶ ଶାନ ଯଥା ।
ଦେଖାଇ ଶ୍ରବଣ ଅନ୍ୟ ଦେଖି ସତୀ ସବେ
ଭବେ ଶମ୍ଭୁ ପଦ ତାଙ୍କ ନ ଚାଲିଲା ଅଟେ
ଅଷ୍ଟପଦ ପ୍ରଦେଶ ସତୀ ସଙ୍ଗେ ଗଡ଼ନ୍ତି
ନନ୍ଦେଶି ପଶ୍ଚାତେ କୋଳି ନ ଅବନ୍ତି ଯହିଁ
ସ୍ଵପ୍ନେରେ କହିଲେ ତାଙ୍କୁ "କାଶୀ । ବୃଥା କର
କରୁ ପଦଶ ଦେଖିଲାରେ, ଶିବବାହିନୀଙ୍କ
ସିଂହ ଏଥି ପଥ ବସେ ! ଦେଖିଲେହେଁ ଶ୍ଵାପଦ-
କୁଳେ, ସିଂହ ସ୍ତମ୍ଭ ଶୀଳ ନ ସ୍ଥିତେ: କାହିଁକି
କରୁ ପଥ ଅଷ୍ଟ ବତା, ଉତ୍ପାତ ପ୍ରଣାଳୀ

* ଗୋପୁର—ତୋରଣ ।

କାମେ ଶୁଣେ ପୁଣି ତଥା (ବାକ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ଅର୍ଥ
ଯଥା ଯୁକ୍ତ ସର୍ବଥିର) ସୁଶୀଳ ବାଳକ
ଯେମ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଏବାକି, ଗର୍ଭସ୍ଥ ବଚନେ ଅପ
ଋତେ ସଙ୍ଗେ ମୋର" ; ସ୍ମିତେ ଶଙ୍କର ତହିଁ
କହିଲେ ସସ୍ନେହେ । "ମୋ ପୁତ୍ରେ କରମା
ଭଦ୍ରେ ! ଅଦ୍ଭୁତ ସ୍ୱପ୍ନଏକେ ଦେଖିଛ କି
କେବେ ? ଶିଶୁ ଲୀଳ ଦେଖି ତବ ହାସ୍ୟ ଲାଗେ
ମୋତେ, କହେ କି ଭଦ୍ରେ ମାଁ ଏ ଭବ ସଂସାରେ
ସଙ୍ଗୀ ଥାଇ ସ୍ୱପ୍ନଦେଖା ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରକାଶିବ ;"
ଉତ୍ତରଂ ଦେଲା ଭଲ ତାକୁ ସ୍ନେହେ କହି,
ଧିଏ ତାପ ଅଙ୍ଗେ ଯଥା ସନ୍ନିଭୂତ ଜନେ,
ଅଙ୍ଗେ ପ୍ରିୟଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ବିଷ ଦେଇ ଭଦ୍ରେ,
କିଏ ଯଥା ଉଷାରାଣୀ ତାମସୀ ତାମସେ
ତଳେ କୃଷ୍ଣେ କମ୍ପା ପଦାଙ୍କିତ ଜନେ,
ସଦ୍ୟ ଫୁଲ୍ଲ ବାଳକଙ୍କୁ ଭୁଞ୍ଜାଇ ଯେତେ ;
ବୋଇଲେ "ଅହମା ଷଡେ ନାରୀଙ୍କୁ ମୋ ସଙ୍ଗେ
ଦେବୀସ୍ଥାନର ଧର୍ମ ଶୁଣି କଳ ଉଠେ. ଯଥା
ଅଳକେ ଅଞ୍ଚଳ ଯୋଗେ ଅଳକର ହଳଯ
ତେସନ ସ୍ୱଗୀଏ ସଙ୍ଗେ ଦେଖିଲ ଦେବୀଙ୍କୁ
ଗର୍ଭସ୍ଥ ଭୁବଙ୍ଗ, ଲକ୍ଷେ ଲୀଳାମାନ ସଙ୍ଗେ
ପଶୁ କୁବେରଙ୍କର ପିଂଢ଼େ ପଶୁ କୁଳାଙ୍ଗାର
ଏହ ଦଣ୍ଡ ନଦେଖି ତଡିଲେ ସିଂହକୁ
ସମ ଗର୍ଭସ୍ଥ ଋଷିଏ, ବାଳକ ଯଥା
ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଙ୍କ ପଦେ ଧିକ୍ ଦେଇ କହିଲେ ।
ମଧ୍ୟରେ ସିନ୍ଦୂରି ସଙ୍ଗେ ଦେଖନ୍ତି ବୌଦ୍ଧଙ୍କ
ହେମବର୍ଣ୍ଣ ଅଙ୍ଗଶୁଭ୍ର, ଶୋଭେ ଥାନ୍ତି ଥାନ୍ତି
କନକ ଖଚିତ ଧୂମ୍ର ବର୍ଣ୍ଣ ପଟ୍ଟର ବର୍ଣ୍ଣ
ପୁଣି ବର୍ଣ୍ଣ ଚତୁରର, ନୀଳ ବୃଷ ଘନ
ପ୍ରାନ୍ତେ ପ୍ରାଚୀରେ ଦିବ୍ୟ ପ୍ରଶସ୍ତ ଗବାକ୍ଷ
ଘଣ୍ଟାରୁ ପୁଷ୍ପର, ଚନ୍ଦ୍ରା ଚଉପାଶେ ଯାର

ଝରି ମାଳା ଅଧ. ଗୁଚ୍ଛ ଚନ୍ଦ୍ରାତପେ ଶୋଭିଛି
ଶତ ଶତ, ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ତରଙ୍ଗ ଅକାରେ
ପ୍ରଳମ୍ବିତ ପଦ୍ମ ଯଦ୍ଧି ବଡମିଳ କର
କୁନ୍ତଳ ବେଶକେଶଣୀ, ଛନ୍ଦିର ଝଲକେ
ତାଙ୍କ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ତରଙ୍ଗ ଅବା ଖେଳ କଲା
ଯତ୍ନେ;-ସୁସଜ୍ଜିତ ତାଙ୍କପଟ୍ଟେ କେଳ ଶୁଦ୍ଧେ,
କାହିଁବା ମହାତ୍ମା ମୁନି ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର କାନ୍ଦେ
ମେନକାଙ୍କୁ, ତଳ ଯୁଡ଼ୁ ଅନନ୍ତ ଯୌବନା,
ତପସ୍ୟା ଯୋଗ ତପଃ ଅଧ କାମାର୍ଥି ଲଭନେ;
ନୂତନର ପୁଷ୍ପରେ ମହାତ୍ମା କାହିଁବା
ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ-କୁଳ-ଶୋଭଶ୍ରୀ ଉଦ୍ଧର୍ଷିଙ୍କୁ ବୃଥା ।
ତପୋବାଳା ଶକୁନ୍ତଳା ଅନନ୍ତ୍ୟ ସୁନ୍ଦରୀ
ନବ ପ୍ରେମ ଖେଳ କାହିଁ ଦୁଷ୍ୟନ୍ତ ଭୂପତି
ଏକାନ୍ତରେ ବସି ବସି ଅଶ୍ରୁ ଶ୍ରାନ୍ତି ଭର
ଲୁହଅଛ କଣ୍ୱ ମୁନି ପୁଣ୍ୟ ତପୋବନେ,
ସୁନ୍ଦର ମୁଗ ଶିଶୁଟିଏ ଠିଆ ହୋଇ ପାଶେ.
ହରିଏ ବାଳକଙ୍କୁ ଶିରେ ଶୃଙ୍ଗ ଥାଇ ଥାଇ
ଅଦ୍ଭୁତ ଦୁଷ୍ମନ୍ତଙ୍କୁ ନ ଦେଇ ସେ ଅଙ୍ଗ
ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରଭ ସ୍ୱର୍ଗେ ଭାଷ ବୌଦ୍ଧଙ୍କ ବେଶନ,
ନବ ଅନ୍ତରେ ଥାଇ ଦୁଷ୍ମନ୍ତ ନୃପେ
ଅଳସେ, ଅଶ୍ରୁପ୍ଳୁ ନେତ୍ରେ ଗାତ୍ର ଭୂଷାହୀନ
ଚିତ୍ର ଯୋଗ୍ୟକେ କେବେ ସେ ବାଳା ଦୁଷ୍ମନ୍ତ,
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମଧୁର ମୂର୍ତ୍ତି ଦୁଷ ନୃପବର;
ଚିନ୍ତାମଗ୍ନ ଶକୁନ୍ତଳା, ମୁଖ ଛବି ଅଭ.
ଦେଖି ମନୋହର କେତେ ଦେଖ ସେ ଛବିରେ;
ଦମ୍ପ ବିଦର୍ଭର ତଟ ଯମୁନା ପୁଳିନେ
କୁଞ୍ଜ-କୋଳକେ ବୃନ୍ଦାବନେ କଦମ୍ବ ଶାଖାରେ,
ବସେ ବଡ଼ିଶ କଣ୍ଠାଳ, ଶିରେ ଶିଖି ପୁଚ୍ଛ-
ଚୂଡ଼ା ଅଧରେ ମୁରଲୀ, ଦୂର ଦେଶେ ଗୋପ-
ବଧୂ ବସନ ନେଇଯାଇ କଳ ଲୀଳା ଲଭ

ବାଳା! ପନ୍ନଗନନ୍ଦିନୀ, ଯଥା ଦେସ୍ଥାଧସ୍ତ
ଶୁଣୁ କାମିନୀ ବଚନ, ଦେଖ କର ଯୋଡ଼ି
କେତେ ଧାଇ ବୀର ବେଗେ ଦାଉଦାଉ ଜଳେ
ଯୋଡ଼ାଇ ଉତ୍କଟ ଦନ୍ତ ପ୍ରଳୟ ଦାଗ୍ନି
ଦଣ୍ଡ କୃଷ୍ଣ ଜଳେ ଥାଇ, ବଜ୍ର-ବାଣ-ଭସ୍ମ-
ଗାତ୍ୟ କେବେ ମିଶିଛ ଏ ସ୍ଥଳେ, ଏ ଦେଶେ
ଭାସିବ ପ୍ରବଳ ସବୁ କଟକିନ୍ତୁ ଶଲଭେ
ଲଭିକା ଶୋଣିତ ଶେଷ ବାଳାଙ୍କୁ ଜ୍ୱାଇ ।
କ୍ଲୀବ ନିର୍ଯ୍ୟାଣେ କର ବିଭୂଷିତ ଅଙ୍ଗ
ସ୍ୱ-ଶୋଭିତ ଚାଦାଭିଧ-କବୋଦ୍ଧିତ ଦ୍ରବ୍ୟ
ଦ୍ୱିରଦ-ରଦ-ଘର୍ଷଣ୍ଡେ, ସ୍ମୃଦୁଶ୍ରୀ ଭ୍ରସ୍ତାଲା
ଅବେଶିତ ଉଲ୍ଲାସିନୀ ପଦ୍ମିଙ୍କ ସମ୍ମୁଖେ;
ସ୍ତୁତି ଉର୍ଧ୍ୱ ସ୍ତମ୍ଭେ ଶୋଭେ ସର୍ପ ମଣ୍ଡଳ
ତପସ୍ୱିନୀ ଭୂପେ ଯେତେକ ମନ୍ମଥ-ମୋହିନୀ
କେତେ ଅଟେ ମହେଶ୍ୱରଙ୍କ ମନ୍ଦଧାରିଣୀ
ସ୍ଥାନେ, କେଳିକାଶ୍ରୁ ହାସି ଶୋଭେ ତପୋବନେ ।
କିନ୍ତୁ ଯାଇଣି ଜମାଇ କଣ୍ଠେ ଧର ବର
ବାଜେ ଶୃଙ୍ଗାରେ ଧ୍ୱନିରେ, ତଦ ଏ ସ୍ୱରର !
ବାହାର ଯେ ପୁରୁ ହାର ଗଲ୍ଭ ଦୃଢ଼ ଅତେଷ
ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ, ଏକ ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ମାନ୍ତର
ପ୍ରଚୀର ବେଷ୍ଟିତ ତତ୍ପରେଣ । ନ କହେତି,
ଜଳ ଅଗ୍ନି ଜଳିଶିର ଦଶନ ଉଦ୍ଧୃତ
ନାଳ ମାଳ ମୁଣ୍ଡ ତାଙ୍କ ସୁବାହାରେ ଭସ୍ମ
ଡମ୍ବରୁ ବିଷାଣ ଅଦ୍ୟ ବିଶାଳ ତ୍ରିଶୂଳ
ବହିଛି ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଏକ ଦେଖ ପ୍ରାନ୍ତର କୋଣେ ।
ତାଣ୍ଡବ କରିଲେ ଦେଖି ବଳାନ୍ତୁ ବେଶ ବୃଷଭେ
ବୈଶିଖବର କେବଳେ ଯାଇ ଭୈରବୀ ସଙ୍ଗତେ
ଶୀଘ୍ର ଏ ପୁରେ ଥିଲି," କହିଲେ ଶଙ୍କର,
"କେ ଦୂରତ୍ୟ ଭୂତଗଣ ଏହା ଦେଖୁଛ ଯା ଏଥି ।"
ଅଦ୍ଭୁତେ ଦାନ୍ତର ହୃଦେ ଶୁଣିଲେ ଶବ୍ଦ
ଘନା କୋଳାହଳାପୂର୍ଣ୍ଣ ଶିଙ୍ଗ ଭ କ୍ଷୁରାଣ୍ଡ
ଦୁଇଟିକେ ଧାଇଁଲେ ଗୁଣୀ ସଙ୍କେ ଅଶ୍ରୁକୈ
"ଏକ ଯୁଦ୍ଧ ନଡ଼ୋ," "ଅତ ଦେଖିନ କେମା ସଙ୍ଗେ"
ଉତ୍ତ୍ୱର ପାର୍ଶ୍ୱେ ସଙ୍ଗ ନେଇଗଲେ ପୁରେ;
ଦୂରୁ ଦେଖି ଦ୍ୱାରପାଳ ବୀରଭଦ୍ର ଗାଳ
ଦଣ୍ଡଧରା ଜଗନ୍ତି, ଦେଖି ଯଥା ଦୂରୁ
ଗ୍ରାସି ରଜି ଅଙ୍କନ ଶଙ୍କ, ଛଟପଟେ
ଘନଘନେ "କେ ଅବଧେଶ କହ ମା ଏ ବାଟେ"
କହନ୍ତେ, କହିଲେ ସତୀ "ଅନର୍ଗଳ କର
ଦ୍ୱାର ଦ୍ୱାରେ, ପ୍ରବେଶିବ ପୁରେ" "ଯେ ଆଜ୍ଞା ମା!"
ବୋଲି ଦ୍ୱାରୀ ଖୋଲି ଦେଲା ଦ୍ୱାର ଦୂତଗଣ
ତର୍ଜି ନାଦଛନ୍ତି ସେଥି, ଅପରେ ଦେଖିଲେ
ସତୀ ମାତୃ ଜଳ ନାଚ ପଥ ଚମତ୍କ,
ଗିରିବନ୍ଦେ ଦ୍ୱାରେ ଦୂରୁ ଅଟିଲେ ଦଶତ
ପୂର୍ଣ୍ଣ, ମଣିକା ଅମିତ ଶଙ୍କ ଯଥା, କମ୍ପା
ସ୍ମଶାନେ ଶକୁନ ଶିବା! ଶବ ଦେଖି ଦୂରୁ
ଅନନ୍ତ ଦଶଭୁଜ ସଙ୍ଗ ଗଣ ଚାର କ୍ରୋଧେ
ଡାକିନୀ ଯୋଗିନୀ ଅଦ୍ୟ ପିଶାଚିନୀ ଦଳ,
କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖି ସତୀଙ୍କୁ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା
ପଳାଇଲେ ଦୂର ତର୍ଜି ପଳାନ୍ତି କେତେକ
ଉତ୍ପ୍ରାଣୀ ପକ୍ଷୀଗ ଦେଖି ବନତା ନଦେନ ।
ଦେଖିଲେ ଶୈଳସୁତେ ଦେବେ ସତୀଙ୍କ ଜଗନ୍ମାତା
ଭବ ପୁଣି ଲଭ ବଧୂ ନୀଳବର୍ଣ୍ଣେ ଦରବେ ।
ଉଲ୍ଲଙ୍ଗିନୀ ଯୋଗିନୀଙ୍କ ନୃତ୍ୟ ରବଦ—
ଗଳେ ନାର ଶବ୍ଦ ମୁଣ୍ଡ ଜଳଶିର ନାଳ
ରକ୍ତ ସ୍ରାବ, ନୃଭଶେଷ ପ୍ରକୋଷ୍ଠେ ବଳୟ;
କାନ୍ଧ ମୁଣ୍ଡେ କର ଅସ୍ତ୍ର ଅନନ୍ତ ଅକାର
କର ନୂପୁର କର୍ଣ୍ଣେ କୁଣ୍ଡଳ ବାହାର ।
କେଶ ଦୋଳାଇଛି ବର୍ଣ୍ଣେ ଦର୍ପଣ କର
କର ପୁଲକଳିତା ଫୁଲର ଗୁଣ୍ଠାଣର ।

ସୁବାସିତ ତୈଳ ସିକ୍ତ କୁନ୍ତଳକୁ ଜଳ-
ଛନ୍ଦ କାନ୍ଧାର ତା, ରକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ର ବିନ୍ଦୁ ଶୋଭିତ
ସିନ୍ଦୂର ସୀମନ୍ତ, ନବ ଅଳକ ଲଳିତ
ଉନ୍ନତ ଲଲାଟେ । ସମେତ ଝିଙ୍କିଲୁ ଟେକି
ସୁନ୍ଦର ବଦନ କର, ଲକ୍ଷ୍ମୀଶ୍ରୀ ଲଜ୍ଜ୍ୟ
ସ୍ୱର୍ଗ ଯୋଗ୍ୟ କାନ୍ତ ଶ୍ରବଣ ଯୁଗଳ ।
(ନାହିଁ ଯାଉଥାଏ ଦେଖି ଗର୍ଦ୍ଦଭର ଲାଜ ।)
ପିନ୍ଧିଛି କେ ଉଠେଇ କେହି ନାକ ପଦ୍ମାଧରେ
ଅଙ୍ଗକୁ ଅଙ୍ଗାର, ମଳ ମୂତ୍ର ଲେପିତ ଅଙ୍ଗ
ସୁବାସିତ ସୁଶୀତଳ ଚନ୍ଦନ ସମାନ.
ଦୁର୍ଗନ୍ଧେ ଯାହାର ନାକ ଶୁ ଟେକିଲେ ଅଳ
ଛଟା ଅଙ୍ଗ ଦଳିତ ଭଣ ଭଣ କରି,
ବସିଲେ ଅଙ୍ଗେ ଉଡ଼ାଇବା ଇତସ୍ତତଃ ଝଟି,
ଝରଝର ତାଙ୍କୁ ବୀଜନ୍ଦେଇ କରନ୍ତି ନିତାନ୍ତ
ଲୁଚଖାଳି କି କାନ୍ଦ ପହାନ୍ତି ଯେବେ
ଅନୁପମ ଗୃହର ବା କି ଦେବ ଉପମା
କଷ୍ଟି ଖଣ୍ଡି ପ୍ରାୟ କେହି ଚର୍ମ ତଦୋଽଧିକ
କାଣ୍ଠି ତଳ କଳା ଜିଣି ସୌଦାମିନୀ ରୂପସୀ
ବଙ୍କିମ ମୁଖର ଭଙ୍ଗୀ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅତୀତ
ଅକର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ ପାଟି ଅଧରୋଷ୍ଠ ଗୋଟି
ସ୍ତମ୍ଭନୀ ଦଶନ ଛଟା ଦେଇ ମୁଖ ଶୋଭୁଛି.
ଲୋଭନୀୟ ଲୋଚନର ପ୍ରାୟ ବର୍ତ୍ତୁଳକୁ ଦେଖି
ଶଙ୍କର ଚରଣେ ଭକ୍ତେ ଅବଜ୍ଞେୟ ପଲାଇ
ଲୁଚନ୍ତି ପାତାଳ ଗର୍ଭ ପଙ୍କିଳ ପଲ୍ଲୀକି ?
ଏ ରୂପ ଦର୍ଶନେ ମନେ ଏପରି ଅସରି
ସମ୍ଭବ ଖାଦ୍ୟ ସ୍ୱାଦେ ରତ, ତଳେ ଅବିରତ
ନାସା ଜଳ ବେଗ ଯଥା, ତାଙ୍କଙ୍କ ମୁଖଟି,
ତମା ତମା ରଙ୍ଗେ ଦେଖି ଅବଜ୍ଞ ବରଣ
ମନେ ହୁଏ ସୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କ ମଦନାଦିଙ୍କ ଦେଖି
ସୃଜି ଥିଲେ ଦେବେ ସୃଜି ନଥି ମହେଶର

ଶଙ୍ଖନାଦ, ଏ ସମସ୍ତ ଗୁଣ୍ଠ ଏହା ପ୍ରାୟେ
କେଶ ଧରି ସଜାଗ ଅଙ୍କ ଜାଗା ପାଏ
ନୁଗେ । କେଁ ହୋଇଅଛି କାହିଁ, ମନେ ହୁଏ
କଣ୍ଠି ଗୁଞ୍ଜି କାହିଁ ପାଦଧୂଳି ଏ ଲୋକଙ୍କୁ
ଦେଖିବେ ବାନର ଭଲ୍ଲୁ ଲୋକ ଯାଏ ତାଙ୍କ
ନାସ୍ତି; ଅହୋ ! କି ଅବର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ଭାବଟିଳ ରୂପ ।
ଲକ୍ଷଣ ଦଶନ ଦେହେ ଶ୍ମଶାନ ଦର୍ଶନା,
ଚଳାଏ ଅନ୍ତରେ କେହି ନର ଶିର ଚିବୁ
ଅଣିକ ଚର୍ବି ଯଥା ସଧବା ମନ୍ଦିରେ
ଅକ୍ଷ ଅକ୍ଷ ବାସ ଦୁରି ଉଡ଼ାଇ ଉଲ୍ଲାସେ,
ଭାଏ କେହି ମୁଣ୍ଡ ନଟ ଅର୍ଦ୍ଧ ଦଗ୍ଧ ଶବ,
ଗଦକେ ଚର୍ବଣେ, କେହି କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ ବନ୍ଦ୍ୟଙ୍କ
ଖର୍ଦ୍ଦିତ ଶବ ଶବ ଉନ୍ମାଦିନୀ କେହି
ଲଗାଏ ଶୂନ୍ୟ ଏତେ ଲେଲିହ ଜିହ୍ୱ ବୁଲାଇ,
ଚଳ ଢଳ ଦେଖି କର ସୁସ୍ୱାଦ କେହିକୁ
ଘିମଞ୍ଜ ପ୍ରମଦା କେହି ଉଦ୍ଗାରେ ଶୋଣିତ
ପୁନଃ ପୁନଃ ପୁଅ କରଇ, ଭୂଧର କର୍ଦ୍ଦମେ
ନିତ୍ୟ ସବ କଙ୍କାଳର ଭଙ୍ଗିମ କୁଞ୍ଚନ-
ଶକ୍ତି କାମାତ ପଡ଼ନ୍ତି ଉତ୍ସୁକ ମୁଣ୍ଡିଶ
ମୁଣ୍ଡ, କୁ କପ ଲେଳ ମୁଣ୍ଡମୁଣ୍ଡ ସୁଖ ପିଏ
ଦାନ୍ତକରେ କେହି, ବାମକରେ ମହାମାଂସ
ଦନ୍ତ ଦନ୍ତେ ଚିକ୍ଳି, ଅସ୍ଥି ଗନ୍ଧ ମାଂସ ପେଣ୍ଡୁ
ଭକ୍ଷେ କହ ମଦେ, ପିଇଲ ଉଲ୍ଲାସେ କେହି
ସୁଖ ଦେଖି ନଳ ମୁଣ୍ଡ ଢ଼ଙ୍କା ଶୂନ୍ୟ ତତଲ
ଧରି ଶିରୁ କାଟି କେହି ଚିହ୍ନ ପକ୍ଷ ଖାଏ ।
ଲେକୁତ-ବଦନା କେହି ଯକ୍ଷତ-ଲାଳସୀ
ଯକ୍ଷତ ଅଗାଡ଼େ, ଜଙ୍ଘାଗ୍ରେତ ସ୍ପର୍ଦ୍ଧକଶ୍ୟ
ଶିତଳାଦର ରବେ, କେହି ଅଦ୍ଭୁତ ନର୍ତ୍ତକୀ
ନେମନ ଅନ୍ତ୍ରକୁ ଖାଏ କରଳ ଲୋଚନା
କର୍ଣ୍ଣିକ ବଦନେ ବସି ଡେଙ୍ଗୁରାଇ ଡେଙ୍ଗୁରାଇ

ପଂକ୍ତିଏ ତନାଇ ଗାଏ ଦାମ୍ପତି ଲକ୍ଷାଙ୍ଗେ ।
ଏ ଉଦ୍ୟାନ ମନୋହର ଅହୋ ! ଦେଖିବାରୁ
ଥାଉ, ଶୁଣିଲେ ଖାଦ୍ୟ ଉଠେ କମ୍ପନ
ତଳୁ ପ୍ରାଣେ ଭୟଙ୍କର ମୂଳ ମାନ, ତେଣୁ ମୋହ
ବାଣ୍ଡ ମାତେ ଶୁଣିବେ ସେ କଦର୍ଯ୍ୟ ଭୈରବ;
ଦେଖିବେ ଅଦୂରେ କାହିଁ ପଡ଼ିଅଛି ଶବ-
ଶ୍ରେଣି, ମହତ ଅକାରେ । ସର୍ବ ସ୍ଫୀତ ଦେହ
ଅଦ୍ୟାପି ରହିଛି ଅଙ୍ଗେ ବେଶ ଭୂଷା ଅହୋ !
ମୃତର ସ୍ତୂପ ଦେଖି ସେତେ ନୃତ୍ୟେ ଦୃଷ୍ଟ ଶବା,
ମୁକୁତା-ଖଚିତା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମୁଦ୍ରା ଯୁକ୍ତ ଯଥା
ଖସିଯାଇ ପଡ଼ିଛି କେତେ ସେ ସ୍ଥଳ ପ୍ରାନ୍ତରେ
ଛିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ ବାହୁବନ୍ଦ ପାଦ୍ମ ଅଦ୍ଧ,ଛିନ୍ନ
ମଣିହାର, କାହିଁ କାହିଁ ଅଙ୍ଗ ବାହୁ ସହିତ
ବଳୟ ଶୋଭିଲେ ମାଂସ ବିଗଳିତ ଧଡ଼
ପଡ଼ିଛି କା ପାଶେ ତେବେ ଖୋଲି ପ୍ରାୟ ଫୁଲ
ସହିଛି କେ କାହିଁ, କାହ ବାହାର ପଡ଼ିଛି
ମଳ ଲୁଣ୍ଠି ପଦାଗ୍ରୁ, ଦେଖି ଯୋଗ ଶୁଣ
ଚଞ୍ଚୁ ଜିହ୍ୱା କିଳି କିଳି କ୍ରୁଦ୍ଧ ବାହାରିବ;
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ କୀଟ ଦଳ ଦୁଃଖ ସ୍ୱଳ୍ପ କ୍ଷତ
ମାଂସଖାଦ୍ୟ ଗୃଧ୍ର, ଯାଏ କାଳ ଜନ୍ତୁ ତହିଁ
ଉନ୍ମତ୍ତ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ, ଅପେକ୍ଷ୍ୟ ମକ୍ଷିକା ବୃନ୍ଦ,
ଭଣ ଭଣ କରି ଉଡ଼ି ବସନ୍ତି ତା ପରେ
କି କଦର୍ଯ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ ଅହୋ ! ଦେଖିଲେ ଯାହାକୁ
ନ ଭୁଲିବ ଅନ୍ତକାଳ କେହି ଜଣ ଯାଏ
ମୃତ ପଥେ ପୁନଃ ପୁନଃ ଜନ୍ମଦେଲ ଚାହିଁ ଚାଲି
ଯାଉଛ ସେ ମଣ୍ଡ ମନେ ଅତି ଭୀତଭାବେ,
ଲଗି ରତ୍ନମାଳା ଶାଳସ୍ତ ନାରାୟଣେ ଭାବ,
କାନ୍ତା ବାରେଲ ସ୍ୱଦ୍ୱ ଯୁଗା ଦେଖୁଛନ୍ତି ପୁଣି
ତମସ୍ ଶରୀରସ୍ଥ ସେହୁ ଲୋମହର୍ଷ ଦୃଶ୍ୟ ।
ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ପ୍ରାୟ ହୋଇ ଡମ୍ବରୁ ଅଧୈର୍ଯ୍ୟ,
କର ସେ ତ ଶଙ୍କରଙ୍କୁ କହିଲେ ଶୈଳଜା
"ହେ ନାଥ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ! ସୃଷ୍ଟି ଅନ୍ୟତ୍ର
ନ ଥାଇବ ଦେଖି ଅଛି ଏ ବିଭତ୍ସ ଦୃଶ୍ୟ ।
କେବେ ବାଧି ନ ଦେଖିଲେ ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ଦୃଶ୍ୟ,
କରି ନ ପାରନ୍ତ କେବେ କଳ୍ପନା ଏହାର
ଶୁଣିଲେ ମୁଁ ପୁରାଣରେ କଥା ଥିଲି ଯାହା;
ଜାଣିତ ନ ଥିଲି ମାତେ ! ସ୍ୱପନରେ କେବେ
ଏମନ୍ତ ଯେ ଦୃଶ୍ୟ ଅଛି ବିଧାତା ସୃଷ୍ଟିରେ !
ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନେ ଜ୍ଞାନ ହେଲା ମୋତେ ଧ୍ରୁବ
ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ ଏ ଜଗତେ,
ଶୁଣିବାକୁ "ଅସମ୍ଭବ" ଶବ୍ଦ ମାତ୍ର କିନ୍ତୁ
ଯୁକ୍ତ ଶବ୍ଦ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ୱପ୍ନେ ନିରର୍ଥକ ଏହା ।
"ଯା କହିଲ ସତ୍ୟ ପ୍ରିୟେ" କହିଲେ ଶଙ୍କର,
"ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ ଏ ସଂସାରେ,
ପ୍ରକୃତରେ ଅସମ୍ଭବ ନୁହେ କିଛି ଭବେ,
ବୁଝି ନ ପାରନ୍ତି ଯେହୁ ଅଳ୍ପମତି ହୋଇ
ଅଜ୍ଞ ଜନର ବଚନେ କହେ 'ଅସମ୍ଭବ',
ତତ୍ତ୍ୱ ଜ୍ଞାନୀ ନ କହନ୍ତି 'ଅସମ୍ଭବ' କେବେ";
"କାହାର ଏ ଦୃଶ୍ୟ ମାତେ ! କାହିଁକି ଅସଂଖ୍ୟ
ଏତେ ଶବ; କିଏ ବା ଏ ବାହାଦାନ (ଛି ଛି
ମୁହଁ ଯୋଡ଼ି କହିବାକୁ) ନ ପାରଇ ଭେଦି
କିଛି ଏ ଗୂଢ଼ ରହସ୍ୟ, ଦୟାମୟ ଶୁଣ
ଦୟାମୟି ! ବୁଝାଇବ ଏ ଦାସୀକୁ ଭାବେ"।
କହନ୍ତେ ଶୈଳଜା ହସି ଉତ୍ତରିଲେ ଶମ୍ଭୁ
"କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବୁଝିବୁ ମା ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ଦେବି ।"
ଏତେ କହି ସତୀ ଏକ ଅଦ୍ୟ ଦେବାଳୟେ
ନେଇ ଗଲେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ପଥେ ଯାଇ ।
'କଙ୍କାଳିଙ୍ଗ' ନାମେ କାଳୀ ପ୍ରତିମା ସ୍ୱରୂପ
କଙ୍କାଳ- ଭୂଷଣ-ପ୍ରିୟା, ମନ୍ଦିର ଦୁଆରେ
ଦେଖି ସତୀଙ୍କୁ ଶଙ୍କର, ସମ୍ମୁଖେ ନମି,

କହାଇଲା ଦାସୀ ଦେଖି ବିଷାଦ ଅସ୍ତାଙ୍କୁ
"ବନ୍ଧୁ ଭାଗ୍ୟ ଭଲେ ଅହୋ !" ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ପୁଣି
'ସ୍ୱାଗତ ସ୍ୱାଗତ' କହି, ଦେବୀଙ୍କୁ ସମ୍ଭାଷି,
ପୁଛିଲେ ସଙ୍କେତେ "ସବେଁ ସିତେବେ ଦେଖିଲେ?
ଶ୍ରବଣ କରେଁ କଣାଇଲେ ସମ୍ଭ୍ରମ ଶଙ୍କା !
ସ୍ୱପ୍ନେ ଭଙ୍ଗି ମନ୍ଦିରେ ସବେଁ ଦେଖିଲେ କୌତୁକେ
ସୁଗୋପ୍ୟ ଭବନୀ ଦେବସେ ମହୀ-ଶ୍ୟାମ-ଶ୍ୟାମା
ଆସନ୍ତୁ ବାହାର ପୂରୁ ତ୍ୟଜି ନିଜ ବେଶ;
ନିରେଖି ଏ ବେଶେ ପୂରୁ ଶ୍ୟାମାଙ୍କୁ ହର୍ଷିତେ
ଭାଷିଲେ ସପତ୍ନୀ ସତୀ "ଏ ମୋହନ ବେଶ,
ଚାହିଁ ଅଛି, ରୂପ ଦେଖି ମାତି ଯିବେ ରତି-
ପତି ପଦ" ? "ଦୂରସ୍ଥିତ କଥା କିମ୍ପା କହ
ଗୋ ସୁନ୍ଦରି ! ଏ ରୂପେ କି ଭଷିବେ ସେ" ସତୀ
ଉତ୍ତ ଅଙ୍ଗୁଳି ନଚେଇ, ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ଅବେ
ସୁଚି ଭଷିଲେ ଶ୍ୟାମାରୀ, "କହଟୋ ସୁନ୍ଦରି
ଦେବି, କାହା କଥା ସତ ? ଭଷିବେ ଅଶାନ୍ତ
ଦେଖି ତୋର ଛବି କାଳି;" ଅଲଙ୍କିଲେ ସ୍ୱପ୍ନ-
ଦେବୀ ପରସ୍ପରେ ତହିଁ, ପ୍ରଣମିଲେ ସତୀ
ସବେ, ଅଶିଷିଲେ ଶ୍ୟାମା, ଚଞ୍ଚାଇଲେ ସଖୀ
ସବେଁ-ଏକ ଏକ କରି ଅନୁପମ ହେତୁ
ଅତି ଯତନରେ ଜଣାଇ । ତେବେ ହେଲେ ସଙ୍ଗେ,
ଶ୍ୟାମା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ସବେଁ ଦୂର 'ଜୟଚଣ୍ଡୀ'
ନାମେ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ-ନନ୍ଦନା; ଖୋଲି ଦେଲା ରୂଦ୍ଧ
ଦ୍ୱାର ଦେବକି ଅଦେଶେ; କାଳାକାର ସର୍ପ
ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ କୁଳ ଷୀଣ ଦୃଷ୍ଟ ପୀଡି ଅଛ
ଶିରେ ମଣି ପାଠ ପ୍ରାୟେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଫଣା ଜ୍ୱଳନ;
ସେଁ ସେଁ ସ୍ୱନେ ସୁଦୂର୍ଜ୍ଜ ଭସନା ତର୍ଜ୍ଜିଲ
ଗର୍ଜ୍ଜିଲେ ଚଞ୍ଚଳେ ସବେଁ ଫଣା ଟୋଳି ଦ୍ୱାରେ
ଚଳାଇବ ମଣିତାଙ୍କ ଶୋଭିଲ ଦେଖନ,
ତାରକା ଭୂଷିତ ନଭ ପ୍ରତକମ୍ବ ଯଥା
ସିନ୍ଧୁ ସଙ୍ଗେତର ଗର୍ଭେ ଗୁର୍ଣ୍ଣି ସ୍ୱଘୋଟନ ।
ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହୋଇ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖନ୍ତି ସଖୀଏ
ଡାକିଲେ ଏକାଳିକ ସା ନାଁ "ସବୁଳା" "ସବୁଳା,"
ସଫଣ ଫଣିଙ୍କ ଏକ ଫଣୀ ସଙ୍ଗେ ତାର
ବିରୂଳା କାଳିକା ପାଶେ ଆସିଲ୍ଲ ସ୍ୱୟଂ
ଲଉପଙ୍କ ଶ୍ୟାମା ସବେ ଟୋଳଦେଲ ଫଣା
ମଣିମନ୍ତ୍ର ଲଙ୍ଘ ଯଥା, ଘଣୀ ଶିରେ ଶୋଭେ,
ଶୋଭିବ ତେସନ; ତହିଁ ଅଲଙ୍ଘି ସମ୍ମୁଖେ
ସଙ୍କେତେ ବୋଲାଇଲେ ଶ୍ୟାମା ଯିବାକୁ ଭବନେ;
ସର୍ପ ସଙ୍ଗ ସର୍ପ ବଧୂ ଦଳ ବଳ ବେଳ
ଚଳିଗଲ୍ଲ ସ୍ୱ ଭବନେ ସେ ସଙ୍କେତ ମତେ ।
ତହିଁ ଷଣ୍ଢେ ଅଗ୍ରସରି ଶ୍ୟାମା ସଙ୍ଗେ ସବେ
ପକ୍ଷୀ କୋଳାହଳ ରବ ଶୁଣିଲେ ଅଦୂରେ;
ଯାଇଁ ଯାଇଁ କ୍ଷଣ ପରେ, ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ
ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଏକ, ମହାଭୂତ ଗଣ
ବିହଙ୍ଗାଦ୍ୟ, କଲ୍ପକାର୍ଣ୍ଣ, ପୁରତନ, କେହି;
ପକ୍ଷୀ ଚଞ୍ଚୁ, ପକ୍ଷ, ନଖ, ରକ୍ତ ହେତୁ ପଞ୍ଚ
କେହି ତାଙ୍କ ମଳ ତ୍ୟାଗେ ଦୃଶନ୍ତି କଦର୍ଯ୍ୟ,
ଭଙ୍ଗାଭାଙ୍ଗି ଧୂଷି ପ୍ରାୟେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଭୂଷିତେ ।
ଅସଂଖ୍ୟ ଚେତନ, ଚଳ, ବାଦୁଡି, ଶକୁନି,
ଶବାହାରୀ ପକ୍ଷୀ ଯେତେ ଧାଉଁଥିଲା ଅଛ,
ମନେକ ସ୍ତୂପ ଦେଖି ସେଠାରେ ସାରି ପକ୍ଷୀବର
ଲୁଣ୍ଠ ହୋଇଛନ୍ତି ଅସି ଏକାଠେ ଏଠାରେ;
ମହା କୋଳାହଳେ ଶବ ତେଣା ମେଲି କେହି
ପଶେ କେହି ଶାଖେ ତାର ହେଳଦିଗୁ ରଖି
ଭବିଛନ୍ତି ଶାଖା ଲମ୍ବି ଗୃଧ୍ରା ଶୁଣ୍ଡି ହୋଇ !
ସ୍ୱଗଣ ପ୍ରାନ୍ତର ଏବେ ପଶୀରବେ ପୁଣି,
ଯମା ଯାମିନୀରେ ଯଥା ନୀରଧର ରବ
କୁଟିଳ କ୍ରୀଡନରେ, ସେ ସବାର ନାଦ୍ୟାଡେର
ଶ୍ୟାମାଙ୍କୁ ନିରେଖି ଦର୍ପେ ନାଡ଼ ସ୍ମୃତ ପକ୍ଷୀ
L

ଛୁଟିଲେ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ସର୍ବେ କୋଳାହଳ ରବେ
ଘୂରାଇ କୃପାଣ-ମେଘ ରେଖା ଅସି-ରଶ୍ମି ।
'ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଚଣ୍ଡୀ' ଶବ୍ଦ ତୋଳି ଦେଖାଇଲେ ଶତ୍ରୁ ଦେଶ
ଉଡ଼ିଗଲେ ପକ୍ଷୀଗଣ ଭୟେ ଛାଡ଼ି ନୀଡ଼
ଦଳେ ଦଳେ ଯେ ସେ ଯେଣେ ପାରିଲେ ଭୀତ ଭାବରେ ;
ବାୟୁ ଉଦ୍ଦେଶେ ମେଘ ଯଥା ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ;
ଅବିରତ, ଦୃଷ୍ଟି ଏକ ଅଙ୍ଗ ଅଚଞ୍ଚଳ,
ଅଥିର ଏ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଦେଖିଲେ ଶତ୍ରୁ ଦେଶ
ସୈନ୍ୟର ଦେଖିଲେ ପ୍ରାୟ ମଧ୍ୟେ ନାହିଁ ଜଣେ
ଭବନ ବଦନ ନାମ 'କପାଳ' ଯାଇ
ତନ୍ତ୍ର ସ୍ୱାମୀକର ସମ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଜନକ,
ଘନ ବୃଷ୍ଟି ବାହ୍ୟେ ଜଳେ କୃ-କପାଳ ହୋଇଲେ,
ସୌଭାଗ୍ୟ ବଳାକା ପଂକ୍ତି ଶୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଲେ,
କମନୀ ଭୂଷଣ ଅଙ୍ଗେ ଭୂଜଙ୍ଗ ଜର୍ଜରିତ-
ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଶ୍ୱେତ ମେଘ ନାଳ ତଳେ ଯଥା;
ସ୍ନାନି ସାଗରେ ଉଠି ତୋଳିଦେଲା ଦୃଷ୍ଟ
ପ୍ରବେଶିଲେ ପୁରେ ସର୍ବେ କ୍ଷୀଣ ଦେହରେ !
ତହୁଁ ଅନ୍ଧ ଶୂନ୍ୟ ପୁର କେହି କେଉଁଠି ନାହିଁ
ଶୂନ୍ୟ ରଙ୍ଗାଳୟ ଯଥା ଅଭିନୟ ବିନା;
ଶ୍ୟାମାଙ୍କ ସଙ୍କେତ ପାଇ କପାଳିକା ତହୁଁ
ପୂରିଲା ବିଷାଣ ଏକ ଗମ୍ଭୀର ନିର୍ଘୋଷେ,
ସେ ଭୈରବ ରବ ଶୁଣି, ଯେ ଯୋଦ୍ଧାଏ ଥିଲେ;
ହେଲେ ଏକତ୍ର, ଶୁଣି ଯଥା ପ୍ରଗଡ଼ ସଙ୍କେତ
ସୈନ୍ୟ ସୈନ୍ୟ-ବାହ୍ୟ ଯଥା ଅସ୍ତ୍ର ଧରିତି
ତ୍ୟଜି ନିଦ୍ରା, ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ, କ୍ରୀଡ଼ା, ଜଳ ତ୍ୟାଗ କେହି
ଅଧିଲେ ଯୋଗିନୀ ଅବ ଡାକିନୀ ଡିଣାଣୀ
ବାୟୁ ବେଗେ ହୁଙ୍କାର କରି ଛାଡ଼ି ଦୂରୁ
ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ଖଡ଼୍ଗ ଅସ୍ତ୍ର ବିମାନ ମାର୍ଗରେ;
କମାନ ଶୁଭ୍ରାଶୀ ସର୍ବ ଉତ୍ଥିତ ଗଗନେ,
କୃଷି ହୋଇଗଲେ ସଙ୍ଗେ ଅଗ୍ନି ବୃଷ୍ଟି ନାଶେ,
କେହି ପ୍ରତି ହସ୍ତୀଗଣ ପଡ଼ିଲେକ ଛିଡ଼ି !
ଅକାଶରୁ ଧରାପୃଷ୍ଠେ ଯଥ ସର୍ବ ଶାଖେ
ଯୁଦ୍ଧାସ୍ତ୍ରେ ତ୍ୟକ୍ତ ଶସ୍ତ୍ର ଅସଂଖ୍ୟ ହାତେକି;
କମ୍ପିଲା ମେଦିନୀ ଟଙ୍କ ଝଙ୍କ ଶୁଣୁଥିବେ
ଚମକିଲା ଦଶଦିଗ ଗଗନ ଭରି,
ମନେ ହେଲା ଦେଖି ସେଥି ଭୀମ ଘନ ଯୋଗେ
ସତାରକା-ଆକାଶ କି ପଡ଼ି ଯିବ ଭୂମି !
ପ୍ରଦର୍ଶାଇ ଯଥାବିଧି ସମ୍ମାନ ଶ୍ୟାମାଙ୍କୁ
ସତ୍ୱ, ସ୍ୱସ୍ତି ସହିତରେ ତ୍ରିପୁରଦେବୀ-ଅର୍ଚ୍ଚ
କପିଳଙ୍କ ଏକେ ଏକେ ପୁର ମଧ୍ୟେ ସର୍ବେ
ଅର୍ପିଣ୍ଡ ଅସଙ୍ଖ୍ୟ ସ୍ଥାନେ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ହର୍ଷେ,
ନିମନ୍ତ୍ରିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଯଥା ଉତ୍ସବ ଅବସରେ
ଭୂତ-ଉତ୍ସବ-ଦର୍ଶନ-ଅଭିଳାଷେ ଉଭା ଥା !
'ଶ୍ୱାନମୁଖୀ' ନାମେ, ଏକ ଶ୍ୱାନମୁଖାକୃତି-
ଧାରିଣୀ, ଶ୍ୟାମାଙ୍କ ସଙ୍କେତେ, ସ୍ୱକୀୟ କୁକ୍କୁର
ବାହେ ସ୍ୱେ ସ୍ୱେ ରବ କରି, ଅପିଲେ ଦଉଡ଼,
ଦେବୀଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସ୍ୱାଦ ଏକାଦଶ ପଣ
ଘଡ଼େ ଘଡ଼େ ଲୋକ ଜଣ୍ଣି ଧରେନଇ ଧରେନଇ
ହଲାଇ ବନ୍ଦନ ପୁଚ୍ଛ ବେଡ଼ିଲେ ତାହାଙ୍କୁ !
ଅନ୍ୟ ଏକ ଦିଶ ତମ ଶ୍ୟାମାଙ୍କ ସଙ୍କେତେ
ଉଡ଼ନ୍ତା, 'ନେତ୍ରଧ୍ୱଜିନୀ' ✝ ନାମେ ଖ୍ୟାତ ତହୁଁ;
ଅବହିତ ସର୍ବ ଅଙ୍ଗ ଶସ୍ତ୍ରାବଳୀ ଦେଇ
ଧଳା, କଳା, ପୀତ, ରକ୍ତ ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର
ବାୟୁ ଶ୍ରୋତେ ଯୋଗେ ବୀର କେତନ ପତାକେ;
ଗୁମ୍ଫି ଗୁମ୍ଫି ପୁଷ୍ପମାଳ ନାନା କୋଳାହଳେ
ଶୁଭ୍ର ଅଳ ଧାଡ଼ିରିକା ପଳାଇଲା ରବେ !

✝ ଭୂ.ଦ.ଷ.ପ ନାମ ।

ଶବ ଶଯ୍ୟା 'ଶବାସନ' ନାମେ ପିଶାଚଙ୍କ
ଭିତରୁ ଶୁଣିଲ ତନ୍ତ୍ର ଶ୍ୟାମାଙ୍କ ସଙ୍କେତେ
ଖଡଗ ଶର-ପୁଞ୍ଜ ପ୍ରାୟେ ନିଶିଥକୁ ଦହେ,
ଦେଖ ! ଶୂନ୍ୟମାର୍ଗେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଶବ
ମାଂସପିଣ୍ଡ ଧରି ଉଡେ ଗୃଧ୍ରକୁ ଉଲାଗ
ଦୃଷ୍ଟି ତ ପଡିଲା ଖଣ୍ଡେ ପ୍ରେତାଙ୍କ ପଦେବ,
ତାଳିକାର ତାଳ ପ୍ରାୟେ ଢାଳି ଏ ଅସନ୍ତ
କଣ୍ଠ ନ ଦେଖଇ ଜଣା ! ବହୁତେ ଅଶ୍ୱଦୈନ୍ୟ
ସଙ୍ଗେ ବସ୍ତ୍ରାବୃତ ଦେହେ, ଦେଖନ୍ତି ଅଦ୍ଭୁତ-
ଦୃଶ୍ୟ ଅନଳର ଶ୍ରେଣୀ ତଳ ପୁଞ୍ଜକଣା-
ଭୂମି ଅନନ୍ୟ ମାନଦେ । ସଦ୍ୟମୃତ ଶବ
ଦୃଷ୍ଟତ୍ରସ୍ତ ସଦ୍ୟ ସ୍ପୃଷ୍ଟ ଦ୍ର'ଦ୍ରେ ପ୍ରାଣ ଛଡ
ଛାଡ ନାହିଁ କାଳ ଶେଷ ଶ୍ୱାସ ଲୁଚି ଦେଖ
ଅହା ! ଦୁର୍ବଳ ପିଞ୍ଜରୁ ପକ୍ଷୀ ଉଡିଗଲା
ପ୍ରାୟେ ଯବନେ ସଦୃଶ୍ୟ, ଉଡିଗଲା ପିଣ୍ଡୁ
ଛାଡି ତବୁ ନ ପଡେ, ଦେଖ ଦର୍ଶନକୁ :
ଅଣା ମେଞ୍ଚାଇ ଦେଖିବା ପୁଚ୍ଛଲା ଦେହର
ଦୃଶ୍ୟତ ମହାନିଦ୍ରା କୋଳେ; ବାହୁଙ୍କୁ ନସ୍କନ୍ଦ
ଥାଉଛ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଅନ୍ଧ ଅହୋ ! ଦେଖାଇଲା ରଙ୍ଗୀ
କାନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଚାନ୍ଦର, ଖଡଗ ବନ୍ଧୁକ
ମୁଣ୍ଡ ନାସିକା ଜନ୍ଦର, ଅସ୍ତ୍ରିତାପେ ପୁଞ୍ଜ-
ପୁଞ୍ଜ ଯଥା; ତସ୍ତ ଜଳନ୍ତେ ଦେହ ଦୋଳା-
ଦେଳି ରୁଦ୍ଧ, ଅଦ୍ୟଙ୍କ ଲହଲା ମୂର୍ତ୍ତି
ବକ୍ଷ କରେ, ଘୁଞ୍ଚି ଲୁଞ୍ଚି ଖଣ୍ଡଗଲା ଜଳା
ଦୃଶ୍ୟ ଅଙ୍ଗ, ତସ୍ମ ଲୌହ ବାହୁ ଯୋଡକ ଯଥା
ଦେଖ ଦେବଙ୍କ ଦେବାଲୟାଏ ବୃକ୍ଷ ବର୍ଣ୍ଣ ଛଦେଶ,
ବସନ୍ତ ହାଡକ କାନ୍ତି ତଞ୍ଚା ଶବକୁ
ଦେଖି ମନେ ଭୁଏ ଅହା ଶୋଇଛନ୍ତି କବା !
ଛନ୍ଦେଶ କୁଣ୍ଡଳ, କେଳ ଗଳ ମୋତି ମାଳା
ପ୍ରବର୍ତ୍ତି ଚାନ୍ଦିର ଅଙ୍ଗେ ସ୍ୱଦେଶରୁ ଲୁଷଣ

କେଉଁ ଲଜ୍ଜାରେ ଅଙ୍ଗ ଲଜ୍ଜିତ କାହାର
କିସ ଧରି ପବନର ଭସ୍ମ ତନୁ ଥାଇ
ପ୍ରବାଳର ହାର ପ୍ରାୟେ ଲୁହୁ କରେ ଗୋଟିଏ-
ଦେଇ କରେ ଅଣ୍ଡା ପ୍ରାୟେ କଣ୍ଠହାର ଖାଇ ।
ଦୁଃଖୀର କାହାର ପୁତ୍ର ଅର୍ଦ୍ଧମୃତ ହୋଇଲେ
ଭକ୍ଷ୍ୟ ଶୂଳ, ଗଦା, ଖଡ୍ଗ; ଦେହାବସ୍ଥା, ତୋମର,
ଦାନ୍ତ ଦଣ୍ଡଗଣର କରେ ଉତ୍ପାଳ ଜାଳି,
ଥାଇ କେ ପଡନ୍ତି ଭୂମି, ଅସ୍ଥିଦେହ, ହେଉଥିବା;
ଅଣ୍ଡୁ ମାତ ଯାମିନୀରେ ହେଉଥା କାପୁତ,
କେହିବା ତବକ, ଦେହ ଛଳ ଧୂଳି କଳ
କାହାର ପଡିଛି ବଣ ମସ୍ତକ ଜାହାର,
ଅଙ୍ଗୁଳି ଦେଖିଲ ମୁଣ୍ଡ ହୃଦେଦ୍ୟ କଣ୍ଠ
ଗ୍ରୀବା ମୂଳେ, ବକ୍ଷ ଗର୍ଭ ଲମ୍ବିଛି କାହାର
ଫାଟିଛି ସେ ଶବ ଦେହ ଦୃଢ଼ କରି ଜାଳ;
ଅଦ୍ୟାପି ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ମନେ ଦୁଃଖ ଜାଗ
ବଳିଷ୍ଠ ହେଉଥା ଅଙ୍ଗ ସେ ଶବକୁ, ଫାଟି
କରିଥିବା ଯଦି କରେ ଉଗାଳିବ ଦେଖିଲି
ନୟନ ସ୍ୱପ୍ନ କରୁ ପ୍ରାଣ ଘର୍ଷା ଅହୋ !
ଉଠ ଯାଉଅଛି ତାର ପିଣ୍ଡ ପିଞ୍ଜରରୁ ।
ବକ୍ଷିମ ଅବ୍ୟକ୍ତ ମୁଖ, ସଂକୋଚକ ଚକ୍ଷୁ
କଣ୍ଠୀ ନୂତ ଘାସୀ ପ୍ରାୟେ (ମୁଖ ଦିନ ଏକା
ସ୍ପୃଷ୍ଟ ମନ-ବିନ୍ଦୁଥାଏ, ଲହିଁ ଲୁ ଉଡାର
କଣା ନନର ସ୍ୱପ୍ନ ବାନ୍ଧ ଥାଅ ଜଣାଇ,
ଦେଖିଲି ଶ୍ରୀ ଗଲେ ସେ ଖାଇ ନକଟେ ।
ଦୃଶ୍ୟଦେବ ନାଶ ଛଡ ଯୋଦ୍ଧାଙ୍କ ଶ୍ୟାମାଙ୍କୁ
ପୂଜିଲେ ବହୁଦେଶ୍ୱ ଦେଖି ମର୍ମଭେଦ ଦୃଶ୍ୟ
"ସତ୍ୟ କହ ନାଦ ମାତେଶ ! ସତ୍ୟ କି ଏ ମିଥ୍ୟା
ମିଥ୍ୟା, ଉଦ୍ଧାର ଅହା ଦେଖାଇ କେମନ୍ତେ
ଗୀତାଦେଶ ସମସ୍ତ ଉଦ୍ଧୃତ ସାହାସେ
ଦୃଷ୍ଟ ଦେଖୁଅଛି ଯାହା ଦୁଃଖ ନାଟକେ

ସତ୍ୟ, ନ ମାନଇ ମନ, ସେତେବେଳୁ ଥାଏ ଯେବେ
କାହିଁ କହ ଏତେ ଶବ, ମୃତଦେହ ପୂରେ,
ରଣ କ୍ଷେତ୍ରେ ମୃତ ପ୍ରାୟେ ବସନ୍ତି ସବେ,
ନ ପାରିଲି ଦେଖି କାନ୍ତ ରଣଶେଷ ପାଶେ
ନ ପାରିଲି ହେଉ ଏହି ଏ ମାୟା କୁହୁକ
ସନ୍ଦେହ ହୋଇଛି ମନ ହୋଇଛି ଇତସ୍ତତଃ
ମାୟା କେଉଁ ଧାତ୍ରୀନନ୍ଦି କହ ଏ ଦାସୀକୁ,
ଦୟା କରି, ଏ ଦୃଶ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ରହସ୍ୟ ।"
ସେହିକ୍ଷଣି ଶ୍ୟାମାଦେବୀ କହନ୍ତି ବୁଝାଇ,
"ମିଥ୍ୟା ନୁହେଁ ସତ୍ୟ-ମାନସୀ ! ଦେଖୁଛ ଯା ଏଥି
ରଣକ୍ଷେତ୍ରେ ମୃତ ସବେ ଏହା ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ,
କିନ୍ତୁ ରଣକ୍ଷେତ୍ର ନୁହେଁ ଅଟନ୍ତି ଏ ଦେହ,
ନୁହେ ସେ ଲିଙ୍ଗଦେହ, କର୍ମଭୂମିରେ, କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ,
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ସଙ୍ଗେ ଯହିଁ ଯାଇଛ ସକାଳେ ।
ଯହିଁ ଦେଖିବ ସ୍ୱର୍ଗପୁର ରଣଭୂମି-
କ୍ଷେତ୍ର, ଅସଂଖ୍ୟ ଶକ୍ତି ସଙ୍ଖ୍ୟା ହାରିବାକୁ
ପ୍ରାୟେ, ବୃନ୍ଦ ବୃନ୍ଦ ଯାଉଛନ୍ତି ଯମାଳୟେ
ଅସଂଖ୍ୟ ମାନବ । ଧର୍ମନାଦ ଅଟ୍ଟହାସ,
ଦମ୍ଭ ଘାତକର, ରଣ ବାଦ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ମିଶି
ଭୀମା ଏ ମେଦିନୀ, ସର୍ବ ସଦାଶିବ ବୃନ୍ଦ,
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ପ୍ରସାଦରୁ ଦେଖିବ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ;
ତାହାର ଯୋଗିନୀ ଅତ ଦେଖୁଛ ଯା ଏଥି
କହିଛନ୍ତି ଗ୍ରନ୍ଥକାରେ ମହୋଦଧି ମନ୍ତ୍ର-
ବଳେ ଯଥା ବିଶ୍ୱର ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରଧାନ ।
ଏ ବେଳେ ତାହାଙ୍କୁ ତହିଁ ନ ପାଇବୁ ଦେଖି,
ଲକ୍ଷ୍ମୀରୂପୀ ସବେ ବାହୁବଳ ପ୍ରସାଦରେ
ଯତ୍ନ ତଙ୍କ ବାସ୍ତୁ, କଳ୍ପା ଅନୁଯାୟୀ ରୂପ
ଧରନ୍ତି ସତତ, କେବେ ବା ମୁନିଷ ବେଶେ
ଅତଳ ବନାନ୍ତର, ସ୍ଥାପରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ତମ୍ଭ
ମନ୍ତ୍ର କଣ୍ଠେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ, [illegible] ମନ

ପାଉନ୍ତି ଏ ମୋକ୍ଷ, ଥାଇ ଅନ୍ୟ ତଥା ଦୁଃଖେ ।
ଲଭିଷ କୁଣ୍ଠିତା କେବେ ଦଶମ୍ୟୁଷ ହୋଇ
ଅଭ୍ରମେ ଭ୍ରମନ୍ତି ବାମା ଉନ୍ମାଦନୀ ବେଶେ
ଯଥା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯୋ ସ୍ୱର୍ଗେ ବହଇ ଗର୍ବେ,
ନଦୀ ଦେବୀ ଯତେ କେବେ ସଂପ୍ରତି ପ୍ରାୟେ
ଉଭେଇ ଯାଆନ୍ତି ପୁଣି କହିଁ କହିଁ ତହିଁ
ଅଭୟ ଭୂଷଣ ଘେନି, ତଳ ନିର୍ବିବାଦ ।
ମନ ମୂଢ ହେଲେ ଅଧ ତୁଷାରେ ଗଳେ,
ପୀୟୂଷ ଅଧରାଦରେ କରନ୍ତି ଅଦର,
ଅତ ପୂତ ଖାଦ୍ୟ ତାଙ୍କ ପୂତ ଗନ୍ଧ-ଶବ,
ନ ଜାଣନ୍ତି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ୱର୍ଗୀ ଦୟା କ୍ଷମା ଲେଶ ।
ନିର୍ଦ୍ଦୟା ସବେ କନ୍ତୁ ତୁଳନ୍ତି ଏ ଦେବ-
କୁଳେ ଯେତେ, ପ୍ରକା ସ୍ୱଜନକୁଳ ଯଥା, ତେଣୁ,
ତାଙ୍କ ଭକ୍ତ ପାଶୁ ହେବା, ସ୍ୱତେ ଥାନ୍ତି ଦୂରେ,
କୁଣ୍ଠିନ୍ତି ଶାଳନୀ ସର୍ବେ ସନ୍ଧିଂସା-ରତା;
ପରେ ଦୁଃଖ ଦେଇ ତମ୍ଭା ପର ଦୁଃଖ ଦେଖି
ଲଭନ୍ତି ଅପାର ସୁଖ ତେଣୁ ଏ ଯଥାର୍ଥ
ଦୁଃଖ ନାନୀ ଲୋକେ, ସବେ ନିରନ୍ତର କେହ,
ସୁନର ସୁନସ୍ତ ଶିଶୁ ନର ନାସ୍ତ ଦେଖି
ଅଳକେ ଯୋଷନ୍ତି ପ୍ରାଣୀ ଭକ୍ତ ସଙ୍ଗେ ତାର,
ଆର୍ଦ୍ରତା ବସ୍ତ୍ରର ଯଥା ଲଭ ଶବ ଜଣି ।
ଏସ ସମ ଖରବୃଷ୍ଟି ଘଟେ ଯତ୍ର ଯେ ଦେଶ
ସମୁଦାଏ କେତେ ଦୋହଟ ସେ ଖାଦ୍ୟ କେତେନେ
କଷା ଖାଏ ବୋଲି 'ଭୂଷ ଡାକିଣୀ' ଏ ନାମେ
ବଖ୍ୟାତ ଭାରତେ, ଶଚୀ ଗୃହାଣି ଯାହାର
ରହୁଥାଇ ଏପରି ଅନେକ ବାଳକ ସହିତେ ।
ବସିଛ ସମ୍ମୁଖେ ଦେଖ ଦକ୍ଷିଣେ ଭୀଷଣୀ
ସୁସ୍ମୃତି ଦେଖ ଦଣ୍ଡ ଥନାଏ ଜେନେଳେ
ଉଗ୍ରା 'ରକ୍ତ ବାସୁଳୀ' ବସିଛି ତା ପାଶେ
ବାମେ, ବାମା ମହୋଦଧି ଯଥା ଧରିତ୍ରୀ

ନଶୀତେଥ ଶୃଗାଳ ତଥ ତଳ ସ୍ତମ୍ଭେ ସ୍ତୂପେ
ଅଯୋଧ୍ୟାରେ ଭର୍ତ୍ତ୍ୟପଦେ ପୁଲକିତ ଦେଶେ
ଭଦେଷ ମନ ରେଖ ଅଗ୍ର ଶସ୍ୟ ଶସ୍ୟ ନାଷ
ଭକ୍ତିଜ ଶବଦ ନାଦ ଶୁଣାଏ ଦୂରୁଁ ;
ଭବାବତେ କେହୁ ଯେବେ ଯତ୍ନେ ତା ସାନ୍ତ୍ୱନ
ଭୂତଲ ଲେଖାଳ ତାର ଜାଣିବୁ ନେବେକେ ;
ଯମ ପୁରୁ ଫେରିବା ବା ତା ପୁଣ୍ୟ ଫେରିବା,
ଏକ କଥା ବସ୍ତୁ ଭଦେଶ୍ୟ ଦେଖେ କେହୁ ଫେରେ,
ସେ ଫେରେ ଜାଣିବୁ ଦେଖ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ତାର ।
ତା' ପରେ ନ୍ୟସ୍ତ ଗଢେ ଦେଖ ଦୂର କୋଣେ
ଭଃଭାଦଶ, କୀର୍ତ୍ତିକାଲୁ ଏକ ଜଳ ନାଳ
ଦେଶ ପରେ ଦେଶେ ସ୍ୱର୍ଗ ଲକ୍ଷ ଲ ଭୂତଳେ
ତାଙ୍କୁ ଧାଙ୍କୁ କରେ ପାସ୍ତ ଦୃଶ୍ୟାଲୁସ ପ୍ରାନ୍ତେ,
ଜଣି ଏହୁଅଛ ଯାର ବସନ କରୁ
ସେହୁ 'ଭବଲୁଣୀ' ନାମେ ଖ୍ୟାତ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକେ
ଶ୍ମଶାନ ବର୍ଣ୍ଣିଣ ସଦା, ଜଳ ପିଣ୍ଡ ଯାଇ
ସେଠେ ଶ୍ମଶାନ ପାର୍ଶ୍ୱେ କେହି ଅବା ଲୋକେ
ତାଙ୍କୁ ଏବେଳେ ଅଛଣା, ଅସହ୍ୟ ମରଣ
ତାର ନିଶିଥ ଦୃଷ୍ଟିପୁଃ ଦେଖି ହ ଦକ୍ଷିଣେ—
ତାର ଦେଶ ଅନ୍ୟ ନାଶ, ଶାଖା ପୁଣି ପାଦେଶ
ଯଦ୍ୟ ଭାଜ ପିଶୁନିଏ ଧନ୍ୟଅନ୍ନ ଦେଖାଳେ,
ସେପେ ପିଇଲେହେଁ ପାଣି ନ ଯିବଇ ତୃଷା
ଏହୁ 'ପିତାପୁରୀ' ସେଥୁ ଖ୍ୟାତନାମେ ସେବେ
ପ୍ରେତ ସଙ୍ଗେ ଧନ ଶିଶୁ ଶୃଗାଳେ ନାଚେ ନେ ;
ଛନ୍ଦ ବା ମଙ୍ଗଳ ବାରେ ଅମାବାସ୍ୟା ରାତ୍ରେ
ପଡ଼ଯାଏ କେହୁ ଅବା ତା ପାଶେ ଏକାକୀ
ନ ଲେଉଟେ କଦାପି ସେ ପ୍ରାଣ ସେଥ ତେଜେ ।
ଅଦୂରେ ଭରେଖି ଦେଖ 'ଦ୍ୱାଭଳ'ଙ୍କ ଦଳ
ଭ୍ରମନ୍ତି ଏ ଦଳ ଭଙ୍ଗି ଦନ୍ତେ ନିଶାନେ
ଝଙ୍କାର ଯତ୍ନେକ ଗୁଞ୍ଜ ଜ୍ଞ ଉଲ୍ଲାସିତ,

ଦେବେଲେହେଁ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ପୁଷ୍ପ ନ ସାରନ୍ତି ପାଶିଃ
ଦେଖଳ ଦେଖାନ୍ତି ଭଙ୍ଗ ଦେଖିଲେ ଲୋକଙ୍କୁ
ଅମିଷ-ଲୁଣଗୀ ବାଳା ଲୋକ ଦୂରୁ ଦେଖେ
ଅମିଷ ଭଣାଇ ଖାଏ, କେବେ ବା ସେପନ୍ତି
ଅଗ୍ନି ମଳ ଦେଖ ଅଗ୍ର ଲୋକଙ୍କ ଶୁଦ୍ଧେ,
ସ୍ୱଚ୍ଛମାନଙ୍କ ସ୍ୱଦେଶଙ୍କ ଦଳ ଦଳ ସେଥ
ମଗ୍ନ ମାତ୍ସାଦଳ—ଭସ୍ମମସ୍ତ ଭୂତ ଧାଏ,
ତଳ ଭିଟେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଶୃଙ୍ଗ ଭଷଣ,
ନିଜେନିଜେ ସ୍ତମ୍ଭ, କେବେ ଅଙ୍ଗେଷ୍ଟି ଦହନ,
ଅଳସେ ନ ସ୍ୱଏ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେହେଁ ନୟନେ,
ତଥ ଅନ୍ଧଧାରିନ ସେ ଦଣ୍ଡେ ଲୋକେ
ଦେଖି ଦେହ ସ୍ୱଲ୍ପକରେ ଭ୍ରମେ ସଦା ନାମ,
ପରମ ସତ୍ତ୍ୱେ ଦେଖେ ପକ୍ଷଧର ଖାତେ,
ନିଜେ ଭୂମି ତଳେ କେବେ ଜଳଦର ସ୍ୱରେ,
କେବେ ବା ଭ୍ରମ ନ ପୁରେ, ପଙ୍କେ ମୂର୍ଚ୍ଛେ ପଡ଼ି
ଭିନ୍ନ ସ୍ୱପନ ଅଳସେ, ଗାଧଣ୍ଡ ଅଙ୍ଗୁତ
ଦେବା ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଭଙ୍ଗ, ଖାଦ୍ୟ ଦେଶୁ ବାହୁ
ସଙ୍ଗେ ମିଶି ଏହୁରୂପେ, ନାହିଁ ପ୍ରାଣ ଅଛି !
ଅସହ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା ତାଙ୍କୁ ଜ୍ୱାଳାର ଭିତରେ
ଶବେଣି ଅନ୍ତରେ ତଙ୍କ ଶୋଣିତ ରକ୍ତ ଅଙ୍ଗୁ
ଜନେ ଜନେ ପିଇବା ବା ଜଳ ଅନୁସନ୍ଧି ।
ଅଦୂରେ ବୃଦ୍ଧ ତାର ଦେଶ ଦକ୍ଷିଣେ ।
ଦେଖୁ କୃଷ୍ଣ ବସ୍ତ୍ରାବୃତା, ରକ୍ତବସ୍ତ୍ରା ଦେଖୁ,
ଦେଖୁ ନିଃଶଙ୍କ ଧୀର ଧାରଣୀ ଦେଖୁ ବା,
ବୃଦ୍ଧ ଜରାଗ୍ରସ୍ତା ଦେଖୁ ଯୁବତୀ ତା ମଧ୍ୟେ
ଦେଖୁଛ ବାଳୁଣୀ ଦେଖୁ ନୀଳାଞ୍ଚଳ ନିଗ,
ଭୂମି ହୋଇଛନ୍ତି ଏବେ କାନ୍ଦିବା-ଶୋକ,
ରକ୍ତ ଶ୍ରେଣୀ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଅପର୍ଣ୍ଣ ଉଲ୍ଲାସୀ
ଜାର ଶୁଭପଦେ ଭିନ୍ନ, କରୁଣାର୍ଦ୍ର ସେତେ
ଯଥା ସଙ୍ଗ ବସନ୍ତେ ଏ, ଭିତେ ଧୂମା ଦଳେ

ତାଙ୍କ ଲୁଧ୍ କାକାଳିତ ଅସ୍ଥି ଧୂନା ଦେଖି,
ମଳ ଗାତ୍ର ଦେଖି ଯଥା ଭ୍ରମନ୍ତି ଅଙ୍ଗଣେ
ମାଛି ମଶା ପତଙ୍ଗାଦି, ଦେଳ ଦଳ ଭାରାଣ
ଦେଖିଲା ଧର୍ମ ଶରୀର ଅଦୃଷ୍ଟ ନଷ୍ଟତନ ।"
ପୁଚ୍ଛିଲେ ଯାଜ୍ଞସେନୀ ପୁନଃ "କହ ମା ବିସ୍ତାରି
କାଏ ନେଲେ ଦେଖଣ ଆଉ ଭ୍ରମ ପୃଥ୍ବୀର ?
ସଙ୍ଗ ମଙ୍ଗ, ନିଳମିଳା, ବଦଳ, ଗ୍ରହମଦ
ମହାଦେଶ ଭୂମି, ଲଙ୍କା, ଭାରତ ଅଧ
ମଣ୍ଡଳ ଗଙ୍ଗା ରୁ କାଳୀ ଯେତେ ଦେଖ ଗୁପ୍ତ"
ଉତ୍ତରିଲେ ଶ୍ୟାମ "ଦେଖ ହେ ଅରସ୍ଥ ତସ୍ଥ
ଯାର ଅର୍ଦ୍ଧ ଚନ୍ଦ୍ରାକୃତ ଅଙ୍ଗ କାନ୍ତି ଶୀର୍ଣ୍ଣ
ଷ୍ଟି ପଦ ଖଣ୍ଡ ଗ୍ରହେ ପାତାଳ ଭବନ
ଭୟପାଳ ମୁଁ ଭଙ୍ଗ, ଅଙ୍ଗେ କର୍ଦ୍ଦମ ଲେପିତ
ଏବଣ ତେଜେଣ ଭେଳ ଯଗି ପଡ଼ିଛି ପୁତ୍ରୁଳି
'ବଇତରଣୀ' ନାମ ଯାର ମହାମହ ଏହି
'ଖଜାଣୀ ଭୂତି ଡାକୁଣୀ' ନାମେ କଥିତ ଲୋକେ;
ଅନ୍ତ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟା ବାଳ ଭଳେ ତା ଦଳ,
ସର୍ବ ଅଙ୍ଗୁ ବହେ ଜଳ ଝର ଝର ଝରେ,
ଶମୀ କାଠର ଜଳ ବଡ଼ ବଜନ ମନ୍ତ୍ର,
କଳ-ସ୍ରୋତ ଭୁବେ ବହ ମଳଦ୍ୱାରୁ, ମୁହଁ
ମହାଲାଭୁଁର ପୁନଃ ପୁନଃ କଳସୀ କଳସୀ;
ସୂକ୍ଷ୍ମ ମୂର୍ତ୍ତି ସେ ସଖି ଅତୃପ୍ତ ଦୁଃଖରେ
ଦେଖ ଦେଖ ଭସ୍ମଶେଷ ଅଙ୍ଗରେ କେମନ୍ତେ
ଆଉ ଆଉ ଦସ୍ଥ ସଦେ ବହୁତ ବଦନ,
କଂସ ସଥା ମୃତ ଦେହ ଶୀଘ୍ର ରେ କୌତୁକ,
ଶ୍ରମେ ଶ୍ରମେ ଭୁଜମ ନମ୍ବା ଅଦ୍ଭୁତେ ଚଳନ୍ତେ,
ଅନନେ ସାଙ୍ଗାଙ୍କୁ ତାର ଭଗା ତାହିଁ ଅଛି ।
ବଇଳୀ କାଳୀ 'ବନଜ୍ୟା' ବଣିଛୁ ନା ଯାଏ
ଭେଦବ ଭଗସ୍ଥୀ କେତେ ବଦନ ଧାରିଣୀ
ଶୋଷା ଲୁହାଣା ଲୁଛ ଗ୍ରାସେ କଳା କଳା ଲଙ୍କ.

ପୁଚ୍ଛନ୍ତି ପୁଚ୍ଛନ୍ତି ଷତେଶ କାଳେ ତନତା ଦେଖତା
ଅଜ୍ଞ ଜାଗୁଡ଼ କାଳି ଦୁଥାଗା ଡ଼ାଳେ ଡ଼ାଳେ ଯଥା
ଶୀତଳ ଅଲ୍ପ ବଦେଶ୍ କେତେ ଅଦରେ ଦଙ୍ଗ
ଶୋଭ ସତେ ଭୂମି ଘରେ ଅବଶେ କେତେ ତା
ପୁଣି, ଘୋର ଦାତେ ଜଳ ପିଇ ଦେଇ କରି,
ଖେଦେ ଭଗ୍ନ ଯତେଣ କତେ ଏତେଣ ତେତେଣ ଲୁଥ,
କେତେ ଜ୍ଞାନ ଶୂନ୍ୟ ବାଳା ସାଜଳା ପ୍ରାଣେ
ପ୍ରକାଶିତ ବତ୍ସର କେତେ ଝୁଷଣ ବୁକାରି
ଅକର୍ଷିଲ କେଶବଣି ଦନ୍ତ ଦନ୍ତମତ
ପଦାଘାତ ଦେଶ ଅଙ୍ଗ ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠ ଅସୁତ୍ର,
ବଦାରେ ବିନ୍ଦୁଦେ ସଥା ଫିତ ଦଣ୍ଡଚକ;
ବହୁଥାଏ ରକ୍ତ ସ୍ରୋତ ଦର ଦର ଧାରେ
ସେଲୁଅ ସଲିଳ ସ୍ରୋତ ଝରନ୍ତି ଶୈଳ ଯଥା,
ଡେଇଇ ସେ ରକ୍ତେ ଲୁଣା ଘୃଣେ ଜଶାଳି ପତେଶ
ଅଲ ଅଲ ଅବଲେଦ ଭକ୍ତ ଦଗ୍ଧ ହେବେ,
ଶିଶୁ ଅଙ୍ଗ ମାଂସ ଦେବେ ଦନ୍ତ କାଟି ଖାଏ
ଶ୍ୱାନ ଯଥା ମୃତ ଶବ ଜାଗୁଡ଼ କାମୁଡ଼ି;
ଏ ନାରୀଙ୍କୁ ଅନ୍ତମେ ଲଖି ନ ପାରଇ କେହି
ପୃଥ୍ବୀରେ ତାଙ୍କୁ ଦାରଣ ତାର ସହ
ବଲ୍ଲି ଛକ ବିସ୍ତାରିତା 'ନିଳମିଳା' ନାମେ
ମୂତ୍ର ବାଳ କାଟି ସର ବସିଛି ଅଦୂରେ
ବହୁଶର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧାସ କାମିତା ପୁତ୍ରାଙ୍କୁ,
ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଟାଣିନେଇ ପୁତୁ ପୁତୁ କରି;
ଦୁଃଖ ଦେଇ ଶିଶୁଙ୍କୁ ଏ ଲଭେ ମହାକ୍ଷେତ୍ର,
ତେଣୁ ବାଳା ଅନନ୍ତ ଶିଶୁଙ୍କୁ ଖତେ ।
ଦସ୍ଥ କରୁ ଜଳ ତାଙ୍କୁ ନ ମାରଇ ପ୍ରାଣେ ।
'ଡାକୁ ଶାକୁଆଣୀ' ହେତୁ ଲଭନ୍ତି ତା ନାମ
ବସିଛି ନିମ୍ବ ସଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ, ଦନ୍ତ ଦନ୍ଦ
ଟ୍ରୀ ଶୋଷା ଶୋଷା ଅନେ; ଏ ନାରୀଙ୍କୁ ଅନନ୍ତ
ତାଙ୍କୁ ଦେଏ ନିର୍ମ କଥା, ମାରି ନ ମାରଇ

ସ୍ଥାନେ; ଏ ବନ ଭିତରେ, ପଞ୍ଚବଟୀ ନାମେ
ଖ୍ୟାତ ଲଭିଥାନେ ଯହିଁ, ଭ୍ରମନ୍ତି ଏ ସ୍ଥଳୀ-
ଯାଏଁ ଆଜି ସାମାନ୍ୟରେ ଅଦ୍ଭୁତେ ଶୁଭରେ
ସଦା ବାୟୁ ସଙ୍ଗେ ଥାଇ। ସ୍ଥାନ ବାସୀ ନର-
ନାରୀ. ଯେ ସ୍ଥାନେ ପଶନ୍ତି, ଦୂରିନ୍ତି ସନ୍ତାପେ,
ଶୀକାପାଇଁ ଆସୁଁ ତାଙ୍କୁ ତପୋବନେ ଥିଲେ।
ତା ପଛେ ବହିଛି ଦେଖ, ଗଙ୍ଗା ସେ ଅସ୍ଥି
ଯାର ତଳେ ମାଝି ଦେଖା, ଘଟ ଅଙ୍ଗେ, ଗଣ୍ଡ
ଯାଏ ଦୂରୁ, ଶୀତଳ ସୁଗନ୍ଧକୁ ଗନ୍ଧ ଯଥା
କୌମୁଦୀ ପାଣ୍ଡୁର ଝଲ୍ସା ଦେଖ ସରସର,
ଘନ ଘନ ଭାବେ ସଦା ରବା ନଦୀ ଭଳି
ସଞ୍ଚାରେ ଭବତ କେତକ ଭକ୍ତ ମିଶା ସୈନ୍ଧବ
"ଯଣ୍ଟ" ନାମେ ଖ୍ୟାତ ସେହି ଅଟ ଭୂସ୍ଥାନତ,
ଜଗେ ବସ୍ତୁ ପ୍ରାପି ଦେବ ଶୁଭର ସନ୍ତାପେ
ଅର୍ଦ୍ଧ ନିମୀଳିତ ନେତ୍ରେ ସୁପ୍ତ ନୃତ୍ୟେ;
ପୁନଃ ସଙ୍ଗ ଗ୍ରାସେ ଦେବେ ପ୍ରବେଶି ନୌରବେ
ଶ୍ରମେ କ୍ରମେ ନାଶେ ଦୁଷ୍ଟା ଜୀବନ ଦେଖାଇ
ସ୍ତମ୍ଭ ଅଧାରେ ଯଥା ନାଶର ଲବଣ।
ଅବଶାନ୍ତ ଭ୍ରମେ ନୃତ୍ୟ ସଙ୍ଗୀ ଜଗତେ
ଅବେଷ୍ଟ ପବନ ଭଳି ଅବାଧେ ଅଳସେ।
"ଏହି କି ମା ! ସେହି ସ୍ଥାନ" ଭଣିଲେ ସେହ୍ନାଲୀ
ନ୍ତ୍ରିୟା ଜମେ ଜଣାଇଲେ "ଏହି" ବୋଲି ଦେବୀ
ଆରମ୍ଭିଲେ ପୁନଃ ଭଣି "ମାଗୋ ! ନାମ ତୁଣି
ଭସ୍ମ ଦାସେ ନୀରଦ, କେତେ ବସ୍ତ୍ର କ୍ଷେତ୍ରିରତ୍ନ
ଏହାକଣି ଅର୍ଘ୍ୟ-ଅର୍ଥ ! ନ ଥାନ୍ତେ ଯଦ୍ୟପି
ଅଶ୍ରିମ ଭୁନାର ଦୃଶ୍ୟ—କରମା କଲ୍ୟାଣ
ତବ ସୁଖୀ ଦୁଇଭାଇ ହୋଇଥାନ୍ତୁ ସଦା—
ସୁଖୀ ହୋଇଥାନ୍ତେ କି ସେ ଦେଶ ଆଜି ଅନ୍ଧ ?"

"ମାଗୋ ! ଏହି ସେ ବହିଛି ଭବେ ଅଙ୍ଗଧାର
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବହେ ତାମ୍ରବର୍ଣ୍ଣ, ଶୁଷ୍କ ଶୃଙ୍ଗ
କନ୍ଦର୍ପ ରତାନ୍ତ, ଶଙ୍ଖ-ନାଦ ସ୍ଥଳ-ଶ୍ରେଷ୍ଠ,
ଉବର୍ଣ୍ଣ କପୋତ ଦେଶ ଅନନ୍ତ ପୁଣି,
ଛିଡ଼ ପଡ଼ିଅଛି କାହୁଁ ଅନୁକୂଳ ସଂହାର
ଗଣ୍ଡେ ସେ କାହୁଁ; ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରୀ ଭବର ଆହା
ବେଢ଼ିଛନ୍ତି ମାଳତୀ ପତ୍ରପୁଞ୍ଜ ସଙ୍ଗ,
ଦେଖ ସେ ଦେବମନ୍ତ୍ର ସେ ଘରଡ଼ା ଏ ମାଳ !
କହ ମା ! କଏ ସେ ?" ପୁଛିଲେ ଅଶ୍ୱିନ, "ଏହି
'କୁଶେଶ୍ୱର' ସେବକଣୀ ଖ୍ୟାତ ଜଗତେ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଶିରେ ତଳୁ ଯଥା ଭଲେ ଅନେ ଶିରେ
ଅବଶେଷେ ଭୂମିସ୍ଥ କରାଏ ଧର୍ଣ୍ଣୀକୁ
ସେହିରୂପେ ଏ କବରୀ ଅନ୍ତରେ ଯାହାଙ୍କୁ
ନାଶଇ ଜୀବନ ଶେଷେ ନାଶି ତା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ
ଭସ୍ମାଇ ଅଶେଷ ଶାନ୍ତି ପାଇଛି ଜୀବନ;
ଲୁଧାକୁ ଭକ୍ତ ଯୋଗେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ
ଏ ବେଶ ପରସେ ନର ନଷ୍ଟହୁଏ କ୍ରମେ।
ଅଜନିବା ଦୂରେ ଥାଉ ନାମ ଶୁଣି ଯାର
ମୁରଲୁ ଅଧିକ ଭସ୍ମ ଜନ୍ମେ ଧରି ବାଣୀ।"
"ଏହିଟି ଯେ ବହିଛି ନାନା ବସ୍ତୁ ଦେହ ଯାର
ଜଙ୍ଗଳର ତଳ ଠାରୁ ଦେଶ ସୁନ୍ଦରର
ସାଧାରଣ ହାଡ଼ନ ସ୍ଥାନେ ହୋଇଛି ବିଷତ
ଯା' ଅଦ୍ଭୁତ ରୂପ ଦେଖି ହାୟ ଅତେ ସୁନ୍ଦ
କହ ମା କଏ ସେ," ପୁଣି ପୁଛିଲେ ସେହ୍ନାଲୀ
ଉତ୍ତରିଲେ ଶ୍ୟାମା 'ଘଣ୍ଟାରିକା' ନାମ ତାର
ଅତୀବ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ବାଳା ଯା ଅଙ୍ଗେ ପ୍ରବେଶ
କରଇ ରୂପ ତାର ନିଜ ରୂପ ଭୁଲେ
ପଶ୍ଚିମା ବା ଅମାବାସ୍ୟା ହୋଇ ଯୋଗେ ପୁଣି

* ଦାସ ମୁକ୍ତ ଅଂଶ ସବୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରେ କହିଥିବାର ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଶୁଣାଯାଏ

ଅଗ୍ନି ଯଥା କାଷ୍ଠ ଯୋଗେ, କୋପାନଳେ ଜଳି
ସ୍ୱଗଣେ ନାଶନ୍ତେ ଯେଣେ, ଅଙ୍କ ଉପକୂଳେ
ଥାଉ ଥାଉ କର୍ମ ଥାଏ ଯେ ସୀମ ଅଟଳ;
ନାନା ବେଶେ ସୁସଜ୍ଜିତ ସେବକେହିଁ ଥାପି
ସହସ୍ର ଷୋଡ଼ଶୀ ତୃପ୍ତ ସବାଟେତ୍ତ ସଙ୍ଗ,
ଯୌବନ-ମଦନ ଭରେ ନାନ ଭୁଜଙ୍ଗମ-
ସମ, ଏ ଭୂଲ ଭ୍ରଷ୍ଟାଣି 'ମେଦ, ଉପବର୍ଣ୍ଣ'-
ଭୂଷେ ଅନନ୍ତ ଗାଲ୍ଲ, ନ ଛିଡ଼ନ୍ତି ତା'କୁ
ତା'ର ପୂର୍ବ ଯୌବନ ଯାଏ, ଭୃଶାଙ୍କ ନାଥର
ଯଥା ଅଗ୍ନେଭ ଅହଙ୍କେ ସ୍ଥାନ ବୀର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଥାନ-
ଜନ ଅଲ୍ଲିଶ୍ଚ'ର ସ୍ଥାନ, ବେଦାଭ୍ୟାସ ଏନେ-
ସିନେ ଏ ବେଶର ଗରବେ, ଦାରୁ ଯଥା ଘୁଣ-
ଯେ ବେଶ ଶତିଦ ବାଣୀ କ; ବସିଛନ୍ତି ଦେଖ
ବୈଶ ତ୍ରୟୀ ଲୁପ' ସଙ୍ଗୀ ସଙ୍ଗରେ
ନିଜ ଜନ ଲୁଣ୍ଠା ଦେଲ୍ଲୁ କଦାକାର ଲୁପ।
ଅଶ୍ରୁ ବର୍ଣ୍ଣ ହୀତ କାର, କାର ଯତ ନାଶ
ସର୍ବ ଅଙ୍ଗେ ଯତ କାର ସର୍ପିଣ୍ଡ ମଧ୍ୟେ
ସର୍ବେଶ୍ୱର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଏ ଭୂଲ ଭଲ୍ଲଣୀ,
କୋଷଲ ଅପାନ୍ତି ଦେଖ କହିବେ ଏ କଥା ।
ଅସଂଖ୍ୟ ଯୋଷିତା ବୃନ୍ଦ ଜେତେ ମୁଁ କହିବ
ଏଣାଟେ ଦକ୍ଷିଣେ ଯେତେ ବସିଛନ୍ତି ଦେଖ
ସମସ୍ତେ ଏ ବେଶଲୁପା ଜାଣି ନଅ ମୂଳେ
ସେହି ବେଶ ଜିଷ୍ଣୁରେ ଦେଖ ଭଲେ ସ୍ୱେତକେଶୁ
ଅଙ୍କେ ଛବି ଲୁମରୁ ଜାର୍ଣ୍ଣ ପୁସ୍ତକ,
ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ତମାବଳୀ ଯଥା ଶବାସ ଅନ୍ତରେ,
ବସିଛନ୍ତି ତଳେ ଦେଖ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ,
ଅଗ୍ରଭାଗ ମୁଖ ତାଙ୍କ ଦେଖିଅଛି କହ
ମହାଦୁଃଖେ ନମ୍ର କେହି ଶଯ୍ୟାର ଉତ୍ତମେ
କେହି ବା ମାଂସ ତାଳେ କଣ୍ଡୁଭଳ ସ୍ଥାନେ
ଲୋଳ-ଚର୍ମା, କ୍ଷୀଣ-ଦୃଷ୍ଟି, ପୃଷ୍ଠ-ଅକୁଚ,
ଦନ୍ତହୀନ-ବଦନ ନେ ଲୁଷ୍ଠିତ ମସ୍ତକା
ଲୁଣ୍ଠିତ ପୁଷ୍ପ ଦେଖୁ ଦେଖ ଯଷ୍ଟି ଅବଲମ୍ବି
ବସିଅଛି ଦେଖ, କମ୍ପେ ସର୍ବ କଳେବର;
କଣ୍ଠୁଁ ଚ ଗ୍ରନ୍ଥି ସଖ କମ୍ପେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ;
ହୁଁ ହୁଁ କରି କାସେ-ଦେଖୁ ଭଲ୍ଲ କାଳ,
ଏ ଦଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଦେଖ ବସିଛନ୍ତି ଯହେଁ
'କଲି' ନାମେ ଭକ୍ଷଣ ତ କରନ୍ତି ଏ କାଳ
ଲସ୍ୟାନ ଦଳନୀ କରେ ବିବୃତା ରୂପ ସ୍ମୃତେ
କିମ୍ବା ବସନ୍ତ କୁସୁମ ବନେ, ଖର ରଶ୍ମି
ନିଦାଘର ଯଥା; ଅହୋ, ଯୌବନ-ଦମନ-
ବଳେ ପ୍ରବେଶି ଏ କଲି, ଲୁଟିଲା ଭଲ
ଦେଏ ଲୁଣ୍ଠିତା ତାର ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଅଗ୍ରମ;
ଯେଉଁ କଳାପ ଅଶାନ୍ତି, ଦୃଏ ପରିଣତ,
ଶାନ୍ତିର ଦେବତ ଅଥା ଲ୍ୱତଣ ଶୁଣାଟେ ।
ପଶ୍ଚିମେ ବସିଛି ଦେଖ ଭଗିନୀ ସଙ୍ଗରେ
'ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ-ଦାରିଦ୍ର୍ୟ' ନାମେ ଯୋଷିତା ଭଗିନୀ!
ଲୁଣ୍ଠିଛି ଲୁଷ୍ଟ ଦେଖ ଥାଏ ଥାଏ ନରେ
ଗଳଦ୍ଧୂଳ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଧନ ଭକ୍ଷେ ଯାର ଅଙ୍ଗେ;
ଭଗିନୀଙ୍କ ରୂପ ପୁଣି ଚର୍ମ ଚତେଚାଖିଳ
ଅସ୍ଥି ଚର୍ମ ସାର ଅଙ୍ଗେ କାଙ୍ଗାଳିନୀ ସବେ,
ଭଗ୍ନ ପଞ୍ଜେ ଦ୍ରମଣଚେଳ ପଡ଼ିଛି ଭିତରେ
ନାଶିତ୍ରୁ ଭିଳ ଲୁପ ଅସ୍ଥିସ୍ତା ଦେଖୁ,
ବାଳୀଏ ସମ୍ପଦେ ଦେଖ ନାଗର-ପୁରୁଷ
ନ ପଡ଼ନ୍ତି ଭଣୀ; ବିଚି ସଙ୍ଗେ ଯେବେ ତାଙ୍କ
ଯାଉଅଛି ଲୁଗି, ତୀର ଧାରଣୀ ସରବେ
ଲୁଷା ଗାଞ୍ଜ କରେ, ଅର୍ଦ୍ଧ ତୀର ଉଦରେ ଦେ-
ଖାମେ ପୁନଃ ପୁନଃ ଯେବେ କର ବୁଲାଇ ଦେ
ପାଣି ଟିଏ ପୁଣି, ବିସ୍ତାରିଷ ନ କରୁଛ
ଯାହା ପାଉଅଛି ତାହା ଖାଉଅଛି ଦେଖ
ତଣ୍ଡୁଳ କଣିକା ଯେଣେ ଧୂଳି ବାଟେ ଦେଖ

ତାହେ ଦେଖି ସନ୍ତ୍ରସ୍ତ ହୋଇଣ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବଳୟ
ତେମନ୍ତେ ଅଛନ୍ତି ସ୍ତବ୍ଧ, ଦେଖ ତାଙ୍କୁ ଅହା !
ଶ୍ୟାମ ପୁଚ୍ଛ ଧୂମକେତୁ ଧୂମା ଏ ଉପର
ଉଦୟ ଉପ୍ରରେ ଦେଖ ଫଳ ଫଳ କର;
ସେ ଦେଶେ ଏ ପ୍ରତେଶାନ୍ତ ପୁଜା ଶେଷ ସର୍ବେ
ଅନାବୃଷ୍ଟି, ଅତିବୃଷ୍ଟି, ଶୀଳାବୃଷ୍ଟି ଆଦ,
ହୋଇଛି କାରଣ ଧ୍ରୁବ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ସେ ଦେଶେ,
ଅକାଳ-ମୃତ୍ୟୁ-ଯନ୍ତ୍ରଣା ସେ ଦେଶର ଦେବେ
ଲୁଣ୍ଠନ୍ତି ଅଶେଷ ଦୁଃଖ, ଅନାହାର ହେତୁ,
କ୍ଷୁଦ୍ରତାର ପଡ଼ିଏ ସେ ବଙ୍ଗାଳୀ ଏ କୁଳ
ଖଣେ ଖଣେ, ଦେଖ ସେଥୁ ମହା ଭୟଙ୍କର
ହୋଇଛି ପୂର୍ବରେ 'ମୃତ୍ୟୁ ବିଚ୍ଛେଦ କାହାଣୀ'
ଚନ୍ଦ୍ରହୀନା ଲକ୍ଷ୍ମୀହୀନା ଜଗତ ଦଶନା
ଜଗତ କଳଙ୍କ ତାର ବଣ୍ଟାଶକେ ଦୟ;
ଚକ୍ଷୁ ଛାଡ଼ି ଚିତ୍ତ ଶୁଣ ସଖା ଜମ୍ବୁକେ
ଅଟକ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଣ ନିକୁଞ୍ଜ କଣ୍ଠରେ
ସେଶିନିଏ ରକ୍ତ ଅର୍ଣ୍ଣ, ପ୍ରଚଣ୍ଡ ନିନାଦେ,
ସଶେଶିଲୁ ଘାଣ୍ଟ ଯାହା ଶବ୍ଦ ସୌରଜଗ;
ଝଟ୍ଟି ଉଠ ଉଲ କଣ୍ଠରେ ଲୋକେ ବା କମ୍ପନ୍ତେ.
ଦେଖିଛ ଗଣ ମନ ସୁଦ୍ଧ ଭାରତ ପ୍ରାନ୍ତେ;
ପ୍ରିୟ ସହୃଦୟ ଯାର 'କଳକଣ୍ଠ' ଦେଖ
ଯବନ ପ୍ରାଧୀନ ପ୍ରାନ୍ତେ କର ଜଳ ଦେଖେ,
ବସନ୍ତି ତା ପାଶେ 'ହିଂସା, ପ୍ରତିହିଂସା' ସଙ୍ଗେ;
ମହା ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ କାଳା ସୂତ୍ର ଜଳିଗଳେ
ନାଶି ଗୁରେ ରଣି, ବଙ୍ଗଦେଶ ଭୂମିରେ ମଧ୍ୟେ
ରାଜା ରଙ୍କ, ପ୍ରଜା ପୂର୍ଣ୍ଣ, ରାଜା ପ୍ରଜା ମଧ୍ୟେ
କାଟଏ ଅନର୍ଥ ସେତେ ସାଗ କୁଳାଶରେ;
ଲେବେ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟେ ପଶି ସାଧଇ ଅଧର୍ମ
ସମ୍ପ୍ରଦାୟେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟେ ଘଟାଏ ଅନର୍ଥ ।
ଦୁର୍ଲକ୍ଷଣ ଲକ୍ଷଣାକ୍ତ ହିଂସାର ଛବିରେ
ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଯାଇ ସବେ ଦେଖିବ ସ୍ୱଦେଶେ ॥

ଏକାଦଶ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ଦ୍ୱାଦଶ ସର୍ଗ ।

ଭାରତ ବର୍ଣ୍ଣନା ।

ହେ ସାଗର-ବର-ପୁତ୍ର ନମେ ମୂର୍ଦ୍ଧ ମୁହିଁ
ଜଡ଼-ବସ୍ତୁ ଯଥାନାଥ ତବ ପଦାମ୍ବୁଜେ ।
ଦୁଃଖିନୀ ଭାରତ ଭାଷା ତବ ଲଭି ଶିକ୍ଷା
ଭାଷା ବୋଲି ଗଣ୍ୟ ହେଲା ଉତ୍କଳେ ଦେବ
ହୋଇଥିଲେ ହେଲ ଅନ୍ତଯାଏ ଜାଣନ୍ତି ବା ତାଙ୍କୁ;
ହେ ବାକ୍ୟ ଜନତା କୁଞ୍ଜ ବିହାର ଖେଳିଲ
ତୁମ୍ଭେ ଶିଖ ଗ ଶିକ୍ଷା ଅ-ଦତ୍ତା କର ଦାନେ
କଏ ଶିକ୍ଷା ଲଭ ନବ କେଶିଣ ଧାରଣ

ସ୍ମରିଲେ, କହନ୍ତି ତାହା ଗାଲବଙ୍କୁ ଅଜ
କାହିଁ ସନ୍ତାପହରଣ ଉଦ୍ଦାମପାଦପ
ପୁଷ୍ପିତ କୁସୁମ ନିତ୍ୟ, କହିଛ-ଯେ ଠାବେ,
କାହିଁ ଅବାରିତ ମୁକ୍ତି ନିଷଣ୍ୟ ଅଧମ !
ଜାଣିଛି ମୁଁ ଦେବ ! କଷ୍ଟ ହେତୁ ଅବଲମ୍ବି
ସ୍ୱଧର୍ମ ଏ ଶରୀରେ, ଯତେ ତାହା ସାଧନର
ଅନନ୍ତ ଗଉରବେ, କଣ୍ଠ ଧରାଇଁ ଦଣ୍ଡେସ
ବିଶ୍ୱ ନାଶ ଶୀର୍ଷ ସ୍ଥାନେ ଯାଗ-ଭୂମି-ନର ?
ତେଣୁ ମୋ ଭୁବନ ସ୍ମରେ ! କେବେ ଯେ ଯତେ
ତବ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ-ଦ୍ୱାର ସତ୍ୟ ସାଧି ମୁହିଁ,
କର୍ମି ଧର୍ମ ସିଦ୍ଧ ହେଉ, କର୍ମେ ଅଧିକାର
ଶ୍ରୁତିଶ୍ରୁତି ଯେବା ତାହା ଅତି ଦୃଷ୍ଟ ହେବ ।
ସଂକ୍ଷେପ ବାସିଲା ଦେବ କନ୍ଦଳ ସ୍ତବକ !
ଜଡ଼ କାହିଁ ସହେ ଦୃଷ୍ଟି ନିଧି ବୃଦ୍ଧ
କୈଳାସ ଦର୍ଶନ ଦେଶେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖା ସଙ୍ଗେ
ଧ୍ୟାନ ଶ୍ୟାମା-ସନ୍ଦର୍ଶ ସଙ୍ଗ ଅତ୍ର ଠାରୁ
ଅନନ୍ତେ ବନାନ୍ତ ଦେଖ ଦେବ ଦୃତ୍ୟାବସ୍ଥ
ଦାନବେ ଯୋଜନ ମାର୍ଗେ ଭଗାନେ ଅଗ୍ରେସ୍ତ ।
ଜହ୍ନୁଜ ସମାନ ଭିଡ଼େ ଶତ ସତ ଶତେ
ସେବୀର, ଶକ୍ତି ତଥା ଜିତେଗଧ୍ର ଧ୍ୟାନ ।
ସ୍ୱପ୍ନଦେଖା ଲଙ୍କା ଦାଣି ଭକ୍ତ୍ୟାମୀ ହେଥ
ଅନ୍ତରି ଶିବପୁରୀ ପ୍ରବେଶିଲ ଯାଇ
ନଗଣ୍ୟ-ଅଳକା ସ୍ୱର୍ଗ ଅଳକାରେ ଭୂମ
ଅଧୀଶ ଧନପତି କୁବେର ଭବନେ,
ପ୍ରାସାଦ ମାଣିକ୍ୟ ଯାହା ମାଣିକ୍ୟରେ ଗଢ଼ା
କାନ୍ତିର୍ଣ୍ଣୀ ଛତ୍ର ଯେଉଁ ପ୍ରାସାଦର ଚୂଡ଼ା
ଅଙ୍ଗରଙ୍ଗେ ଶୋଭା ପାଉଛି ଯଉଣି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଦ୍ରୁମ
ଯେ ଦୃଶ୍ୟ ସୁକ୍ଷ୍ମ, ଛବି, ଶରତ୍ୟ ଘଣ୍ଟେ
ଅମୃତ ନିର୍ମିତ ରବ ଶବ୍ଦେ ମଧୁର
ଦନ୍ତ ନିକ୍ରମ ଦୃଶ୍ୟ କାକଳୀ ଲହରି

ଦେବାଳୟ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ପାଳନ୍ତି କେଳାସ ।
ଯଦ୍ୟପି ବାହ୍ୟ ଦେଖିଲେ ଶରୀର ପ୍ରାନ୍ତସ୍ଥ
ଅନ୍ତର୍ଗତ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଖି କିନ୍ତୁ ସେ ସୌଧେ
ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ଯଦ୍ୟପି ପାଦେ ଅବଶେଷ ଲକ୍ଷ୍ମୀ,
ଦମ୍ପତି ଶୁଭେ ଚିର କରନ୍ତି ବସତି
ନିର୍ମିତ କ୍ଷେତ୍ର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ବୃକ୍ଷଶ୍ରେଣୀ ଦେଖ
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ କର୍ଣ୍ଣିକାର ବିଧୁଗତ ଶୋଭାଶ
ଶୀତଳ କନକ ମୂର୍ତ୍ତି ମାର୍ଗେ ଦର୍ଶ ଯାଇ
କନକ କାନ୍ତ ନୀତିପଦ୍ମ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ମଣିଯୁକ୍ତ
ବାଲୁକା କର୍ପୂରକ ଶେଷ ସଫଳ ଏ ପୁରୀ ।
ଦେବୀ ଶାକମ୍ଭ ଏକ ଅଳକା ନଗରୀ
ପ୍ରାନ୍ତସ୍ଥ ଉପବନ ଅତି କାମ୍ୟ ସନ୍ତାପ
ଯଦ୍ୟପି ବସନ୍ତ ଏଥି ଶୀତ ଶୀତ ଭୂମିଶ
ନ ଯେ ଦେବକ ଉତ୍କର୍ଷ ଗୁଣର ବର୍ଷେନ
ମାନ ଭିନ୍ନ ଯାହିଁ ଅନ କନକ ଏ ସ୍ତରେ,
କଟକ ସନ୍ତାପ ସ୍ଥିତ, ଯାହିଁ ଅନ ତାପ
ଯେ ତାପ ନଷ୍ଟର ପୁଣି ପ୍ରସାଦର ଯୋଗେ ।
ଶୀତଳ ସୁଗନ୍ଧ ଭୂମି ଦ୍ରୁମ ପତ୍ର ମଧ୍ୟ
ରୂପ ପତ୍ର ଶାଖା ସୁସ୍ଥ ଦଳ ଫଳ ଦେଖ
ଯେଉଁଠାରେ କୂଜେ ଏଥି ଭ୍ରମନ୍ତି ଶାଳ୍ମଳ
ଝଙ୍କୃ ଝଙ୍କୃ ପୁଷ୍ପଗନ୍ଧ ମୃଦୁଳ ଅନିଳେ
ତଦନ୍ତେ ନିତ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତସ୍ଥ ଶୋଭେ ଗୁଳ୍ମଲତାଭ
ଯେ ଅନେକ ପ୍ରକମ୍ପିତ ତନ୍ତୁ କତା ସ୍ତମ୍ଭ
ଗଜ ତାଳ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବସନ୍ତ ସମୀର
ଦୋଳାୟିତ କୂଳେ ଯାକେ ରଣ ବାଦ୍ୟ ତହିଁ
ଶ୍ୱେତ ଛତ୍ରାକାରେ ସୋଭେ ଯକ୍ଷ ସ୍ତମ୍ଭ ଦେଖ,
ଉଦ୍ୟାନ ମଣ୍ଡପ ମଞ୍ଜୁ ସୁଗନ୍ଧ ପାଦପ
ବଜ୍ରିମ କାଞ୍ଚନ ପୁଷ୍ପ ଧନୁର୍ଦ୍ଧାରୀ
ଭ୍ରାନ୍ତିଧାନ ଅଳିକୁଳ ନିରନ୍ତର ପୁଷ୍ପେ
ଏଣୁ ଧନୁଷ ଯୋଗେ କନ୍ଦର୍ପଙ୍କ ଭରେ

ଉନ୍ମତ୍ତୀ ଭ୍ରମର ଚର୍ଦ୍ଧ ପୁଞ୍ଜେ ନୀ ସତତ
ଗୁଞ୍ଜି ଧରେ ପଦ୍ମଲିନୀ ପଦ୍ମ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତା
ପ୍ର :ର ମରଣ ସର୍ବ ଦୂରୁ ଦୂରାନ୍ତରେ
ଅର୍ଦ୍ଧିତ ଏ ଅଳକାରେ କମଳିନୀ ମାଳେ
ଦୂରଗ ଯଥା ତରଙ୍ଗିଣୀ ମନ୍ଦାକିନୀ-କୂଳରେ ।
ଦେବ ସ୍ତ୍ରୀ-ଧାର୍ମିକ ଚନ୍ଦ୍ର କୁଟଦା ଧନ୍ୟ
ସ୍ନିଗ୍ଧ କଳସ୍ୱନ ଭାଳ ଧନ୍ୟ ସତତ
ପୂରିତ ସେ ପୁଷ୍ପ ସଦା ସ୍ନିଗ୍ଧ ଗୁଞ୍ଜନରେ
ସୁରମ୍ୟ ଶାରଦ ସନ୍ଧ୍ୟ, ସ୍ନିଗ୍ଧ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାମୟୀ,
ଛାୟା ମାୟାମୟୀ ସନ୍ଧ୍ୟା ସ୍ନିଗ୍ଧ ତାଲ ପଦ୍ମା
ସରସୀ ସନ୍ଧ୍ୟା ନିତ୍ୟ ନିର୍ମଳ ସଲିଳା
ଋତୁ ବସନ୍ତର ଏହି ଯୁଗପତ୍ର ପୁରେ ।
ଅବ ସୁନ୍ଦ ଯୌବନର ଧଳାଇ ଏ ପୁଷ୍ପ
ଦେଖ ରମଣୀଏ ସଦା ଅନନ୍ତ ଯୌବନା
କୀଡନ୍ତି କୌତୁକେ ସର୍ବ ପୁଷ୍ପମିତ୍ରା ବାଳା
ସଜାଡ଼ି ସୁଷ୍ଠୁ ଅଙ୍ଗ କୁସୁମ ଭୂଷଣେ
ଦର୍ପିତା କୌମୁଦୀ-ଜିତ ଦେହ ସୁଚିକ୍କଣ
ଶିରୀଷ ମଣ୍ଡିତା ମାଳା ଲମ୍ବିତ ଉରସେ
କର୍ଣ୍ଣୋତ୍ପଳ ଶୋଭିତ କଦମ୍ବ କୁସୁମ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ତାରକା ଯଥା ଶୀତଳେ ଛଟା ର
ଦୀପନ୍ତି ପ୍ରଦେଶେ ଶୋଭାର, ଶୁକ୍ର ତଳେ ବାଳୀ
ଘନ୍ସନ୍ଧ୍ୟ ଲଲିତ ଗେଲେ ପଦ୍ମଷ୍ଠ ବଦନ
ଶାରଦ ଦେଖୀ ଚାଞ୍ଚ ଫୁଲ ଧାରିଣୀ
ଦେଖନ୍ତି ନବୀନ କୁନ୍ଦ କୁସୁମ ସୁବର୍ଣ୍ଣେ
ସୁକୃଷ୍ଣ ଅଳକାବଳୀ ସୁଷମ ଚୌଦିଗେ
ଗଣ୍ଡ ପାଣ୍ଡୁ ଶିରିଷର ଲୋଧ୍ର ପୁଷ୍ପ ରଜେ
ଶିଖାଏ କୁସୁମ କର୍ଣ୍ଣେ ଶିରୀଷ କୁସୁମ
ବସନ୍ତ ସଜାଡ଼ ନବ କୁରୁବକ ଫୁଲେ
ବରଷା ଚୁମ୍ବିତ ଶୁଭ୍ର କେତକୀ ରଞ୍ଜିତ ।
ଧନାଧୀଶ ବାସ ଏହି ଅଳକା ନଗରେ

ଶୋଭାରେ ବସନ୍ତରେ କରେ ଉପହାସ ସଦା
ଅନରେ ଅକାଶ ସ୍ୱର୍ଗ ଅମରାବତୀକୁ ?
ସ୍ୱର୍ଗ ସ୍ୱର୍ଗ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ଅଭି ରଥ
ଚକ୍ରକ ସମ୍ଭବେ, ଜାନ ଦେବୀ ଗ ରଥ-ସଙ୍ଗ
ସଖି ମଣ୍ଡ ସଖୀ ସର୍ବ ଶଙ୍କିନ୍ତ କୌତୁକେ ।
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖନ୍ତି ଚକ୍ଷୁ କହନ୍ତେ ବେଦିଣୀ
"ନରକ କାନନେ କାହିଁ ଅଛିଲୁ ମା ରହି ?
ପଚ୍ଛିତେ ଲକ୍ଷିତେ ଦେବୀ "ନୁହେ ଏ ନନ୍ଦନ-
ବନ, ଯକ୍ଷ ଲୋକ ଲୋଭନ ବୈଶିରଥ
ଏହୁ ।" "ଧନାଢ୍ୟ ଅଳକା ପୁରୀ ଏହାକି ମା !
ଯକ୍ଷ ପତି କୁବେରଙ୍କ ସକଳ ଭବନ ?"
ଦୁଃଖତଳ୍ପ ବେଦିଣୀ ଶିର କର୍ଣ୍ଣେ ଟେଣା ଦେଲେ
"ଏହୁ" ବୋଲି ଦେବୀ "ବୋଲି କୀଡ଼ାବନ ଦେଶ
ଲହରୀ ତଳୀ" "ଧୀରେ ନ ମା ତାଙ୍କ ପୁରେ"
କହନ୍ତେ ବେଦିଣୀ "ଭୂଲ ଅତେ କୁତୂହଳେ"
ଉତ୍ତରିଲେ ଦେବୀ, ଭଡ ଗଲା ଗ୍ରୀ ବନ୍ଧୁ,
ଅଳକା ନଗର ସୁଦି ଶୁନ୍ୟ ପଥ ଦେଖୁ
"ଏହୁ ଦେଖ ପୁଣ୍ୟ ଭୂମି ଅଗୋଚର ଦେବୀ
ତେଜ-ବାର୍ଯ୍ୟ-ଜ୍ଞାନ-ଶିଳ୍ପ-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି-
ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ-ସତତା-ଭକ୍ତି-ମ୍ନେହ-ଆଦି
ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ଶାଳ ଯାହା ସୁଧାଙ୍କ ଅନ୍ତରେ ।
ପୁଣ୍ୟ ନିର୍ଝରିଣୀ ଏହୁ ସୀତାଙ୍କ ସେବିନୀ
ରାମଙ୍କର ଜାଡ଼ି ପୁଣ ଯୋଗେବେଦିଙ୍କର
(ପୁତ୍ରଙ୍କର ସ୍ତବଗର୍ଭ ପାଶ୍ୟ ପ୍ରଗଳ୍ଭିତା)
ସବେ ସୁଦାମ୍ବିନ ତୀରେ ପବିତ୍ର ସହକେ ।
ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କୌଶଳ-ଏହୁ ସୁନ୍ଦ କୋପାନଳେ
ନିର୍ବାସିତ ଯକ୍ଷର ବାସ ହୋଇଥିଲା ଏଥର ।
ସ୍ତ୍ରୀ ଗୁଣ ଜାଣି ଏଥି ବନ୍ଧନ କରିବାରୁ
ଧର୍ମାତ୍ମା ଜ୍ଞାନଭାଗୀ ଭୂଲି ଦର୍ଶନ ଦା-
ଧର୍ମଧାମେ ଅବନତ, ମହାପାପ ପ୍ରକଟ

ଯଜ୍ଞସ୍ଥଳେ ବଧ ଅହୋ ! ନିରୀହ ପଶୁଙ୍କୁ
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇବେ ତେବେ ଧନ୍ୟ ଅବତାର
ଶାକ୍ୟବଂଶେ ଶାନ୍ତ ଏହି ଶୁଦ୍ଧ-ସତ୍ତ୍ୱ-ଗୁଣୀ ।
ଏହାଙ୍କ ଅପୂର୍ବ ତତ୍ତ୍ୱ ଶୁଣିବେ ଲୋକେ
ଧର୍ମସ୍ରୋତ ବହିବ ଅଚିର ହେବ ବେଳେ !
ଅସାର ସଂସାର ସୁଖ ଜାଣିବ କାରଣ
ତ୍ୟଜି ରାଜସିଂହାସନେ ସତେ ଛାଡ଼ି ଘର
ସତୀ ପତ୍ନୀ ପ୍ରେମ ପୁଷ୍ପ, ମମତା-ଶୃଙ୍ଖଳ
(ଯାହେଉ ଆବଦ୍ଧ ହେବେ ଚରଣର ଲୋକେ)
ଗ୍ଲାନି ଦିବେ କାହିଁ ତୀବ୍ର ବୈରାଗ୍ୟ ଅନ୍ତରେ
ମାନବ ମୁକତି ପଥ ଲୋଡ଼ିବା କାରଣେ
ତୀବ୍ର ତପୋବଳେ ଯାଇ ହେବେ ସିଦ୍ଧାତ୍ମା
ଧର୍ମଚକ୍ର କର୍ଣ୍ଣଧାର ଜଗତେ ଯେବେ
ଅଧର୍ମ ତାମସ ଧ୍ୱଂସି ବୁଦ୍ଧ ଅବସ୍ଥା ଲଭି
"ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ" ଏହି ମୂଳ ମନ୍ତ୍ରେ
ପ୍ରଚାରିବେ ନବଧର୍ମ ସର୍ବ ସମସ୍ତରେ
ଯାନ୍ୟ ସବେ ମିଳିବେ ନିବାସ ସବୁରେ
ଭ୍ରାନ୍ତ ଶୃଗାଳ ନାହିଁ ଏକତା ବାନ୍ଧିବେ
ଉଡ଼ାଇବେ ବେଦ ବାଦ ଭେଦବାଦ ସବୁ
ଉଠାଇବେ ଜାତିଭେଦ ପଥର ଦଣ୍ଡକ
ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସମ୍ରାଟେ ଧର୍ମେ ଅନୁରକ୍ତ ହେଲେ
ଜମ୍ବୁ ଦ୍ୱୀପ ଅଗ୍ର ସେଧର୍ମ ଆଚରିବେ
ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ସଂଘଚୟେ ଧୃତ "ତ୍ରିପିଟକେ" ✝
ଯାଇବ ଦୂରର ଦେଶ କହିଲି ପ୍ରଶସ୍ତ
ଚଳିବେ ସେ ପଥରୁ ନିର୍ବାଣ ପ୍ରଦେଶେ
ହେବେ କୃତକୃତ୍ୟ ସବୁ ସେହି ସାଧୁଧାମ

ଜନ୍ମ ଜନ୍ମ ଲଭି ଶାନ୍ତ ଜଗତେ ।
ସ୍ୱର୍ଗଙ୍କ ମାତୃକାଳୟ କୋଶଳ ପ୍ରଦେଶ
ଯଥାର ସମ୍ମୁଖେ ଦେଖ, ଏବେଶ ସରଳ
ପ୍ରକୃତି-ଅଙ୍ଗନେ ଶୋଭେ ସଦାଶାନ୍ତ ଭାବେ
ସରଯୂ ହୋଇବ ସାର ବାଣୀ କାଳେ ଦେଖ
ବର୍ଷାକାଳେ ଯଥା ପରେ କଳାପକ୍ଷୀ
ଦେବଙ୍କ ବୋଲକ ଲୁପ୍ତ ପ୍ରକାଶ ହୃଦ ଶେଷେ
ନୃପତି ପ୍ରଜାଙ୍କ ଠାରୁ କରନ୍ତି ସେ ଅର୍ଥ ।
ବଂଶ-ଶ୍ରେଣୀ-ବିରଚିତ ରାଜା ସରଯୂ
ମାନବ ପସୂତା-ଜଳ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଉର୍ମିମାଳୀ
ତାର ସୌଧ-ପ୍ରସାଦରେ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଯାହାର
ଶୋଭନ୍ତି ଅଯୋଧ୍ୟା, ଦେଖ, ସୁରମ୍ୟ ନଗର
ଅନନ୍ତ-ସ୍ୱର୍ଗେ ଏଥି ବୈକୁଣ୍ଠ ଉଦ୍ଧାରି,
ରଘୁକୁଳ ଦୀପାବଳୀ ସମ୍ଭୂତେ ଯହିଁ
ଦେବତାସୁରେ ଧନୁର ଉଦ୍ଧାରିବେ ବୋଲି
କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ଧୂଳିପଡ଼ ବଳିଙ୍କୁ ଦେଇବଳେ
ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ବଳେ ଦାନୀ ସୁଧାପାଣି ସ୍ୱର୍ଗ
ପଦବୀର ଗୌରବନ ହରିଣ, ହେବେ ବଳେ
ଭୂଷିତ ଦର୍ପ ଦାସ ତାର କଥନ ପଢ଼ାଇ ।
ସତ୍ୟ ଯେ କଲେ ଧର୍ମ ଯାଚି ଧର୍ମପ୍ରାଣ ସ୍ୱର୍ଗ
କୈକେୟୀ କରେ ମନ୍ତ୍ର ସିଦ୍ଧିରେ ଯାଇଁ
ଦର୍ଶାଇ ପରମାଦର୍ଶ ସୁପୁତ୍ରର ଭାବ
ରାଜ୍ୟ ସୁଖ ଜଳ ସ୍ୱପ୍ନେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ
ବର୍ଷ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ବର୍ଷ ହେଲେ ବନବାସୀ ।
ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଭ୍ରାତୃବତ୍ସଳ, ସୀତା ପତିବ୍ରତା
ଅନୁଗାମୀ ହୋଇ ତାଙ୍କ ହେଲେ ଅନୁବର୍ତ୍ତୀ

ତ୍ରିପିଟକ ✝ ୧ମ—ସୂତ୍ର,-ବା ଶିଷ୍ୟ ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଉପଦେଶ ।
୨ୟ — ବିନୟ ବା ନୈତିକ ଶାସନ ଓ ଦୈନିକ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଇତ୍ୟାଦି ।
୩ୟ — ଅଭିଧର୍ମ ବା ଧର୍ମ୍ମ ଶାସ୍ତ୍ର, ଦାର୍ଶନିକ ବିଷୟ ମୀମାଂସା ।

ସ୍ମୃତ ବଦେ ବନ୍ଧୁ ଟେକ୍ରେ "କି ଜାଣି କି ଅର୍ଥ,
ଭୂମ୍ ଭୂଗ ଭୃଙ୍ଗେ ଯଥା ଘୂର୍ଣ୍ଣୀ ଘୂର୍ଣ୍ଣୀ ଅଟେ,
ଛାଡ଼ିଥାଏ କାଷ୍ଟ୍ରରେ କାହିଁ ଜାଣି ଶୁଣି ଏହା ?"
ଏତେ ବଡ଼ ଅଦ୍ଭୁତ ମୁଁ ଦେଖିଛି ଅହୋ !
ଚିତ୍ରଲିପି ଶ୍ରୁତିସ୍ମୃତି ସତପ୍ରଣପୁର
ଭାରତରେ ଛାଡ଼ ଦ୍ୱାର ଦେଖେ କାହିଁ କଥା !
ଯା ଶବ୍ଦ କିରଣେ ତାଙ୍କୁ ଭକ୍ତିର ସ୍ୱରରେ "
ସେ: କାହିଁ ସ୍ୱରରେ ତାହା କାହିଁ ଛି କେମନେ ?
ଦେଖ ଏ ଦଣ୍ଡକାରଣ୍ୟ ଯତ ଦେହୁ ଯହିଁ
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ତାଡ଼କ ଘୁସ୍ ନୃସୃନ୍ତମାଳିକା
ନଖଘ୍ନ ମେଖଳା ଭ୍ରଲ ଅମାନ୍ତଶି ଲଣି
ଶ୍ୟାମ ଶରେ ଯକ୍ଷ ତଡ଼ୁକାଶ୍ରଣୀ ଭୂଷଣୀୟ ।
ଶଶ୍ମାଦିକ ଯିକ୍ଷାଶ୍ରମ ଧରଇ ଅଯିତେ,
ଦେଖିଲେ ନବ ମୁକ୍ତି ଦୂର ମହାଯଶା
କ୍ଷ୍ମିଅଲେ ପୃଷ୍ଠି କରେ ଦାଣ୍ଡକେଳାକାରେ
ଫଳାଇରେ ବୋଲି, ଭକ୍ତ ବୃକ୍ଷ ଅଦୂରେଥେ
ଖାନ୍ତ ଦେଖିଲେ ସେ ଧନ୍ଦୁ ଭୂଜନ-ଆରେଧୀ !
ଦେଖ ଏ ବୌଦ୍ଧମାଶ୍ରମ ସ୍ଥାନ ଦାଢ ହେର୍ଣି
ଅହଲ୍ୟା ଲଭିଲେ ମୁକ୍ତି ପଦ ଧାରେ ଯେଉଁ
ଥିଲେ ନଦତ ଏଣୁ ପାଷାଣ ଅକାରେ,
ସୁଦତ ଛଣାନ୍ତୁ ଫଳେ ନାସ୍ତିଗର୍ଭି ଧ୍ୱଂସୀ
କଦର୍ଯ୍ୟ ମୋହନ କରେ ଶିଷ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ର ସଙ୍ଗେ
(ଧନ୍ୟ କାମଦେବ ତବ ମହିମା ଜଗତେ
ଅସହଣ ଦର୍ଶନେ ଏହା ଭୁ ସୂତନ୍ତୁ)
ଶତ ସୋନ ଦେବେ ଇନ୍ଦ୍ର ସେ ପାପେ ଶାପରୁ
ଲିଭେଇ ବକରେ ଘୁନ ଦ୍ୱାରା ବନ୍ଧୁ କରେ
ଯୋନିକୁ ନୟନାକାରେ କଲେ ପଣ୍ଡଶତ
ଦେଖୁ ଯଦିପ୍ରାଂଶ ଇନ୍ଦ୍ର ଦୋଷାନ୍ତ ଜଗତେ ;
ସୀତା ସଙ୍ଗ ଜନସ୍ଥଳୀ ଦେଖ ଏ ମିଥିଳା
ବୃକ୍ଷ ଦର୍ଶୀ ଜୀବନ୍ତୁ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ କାନନ

ଏକାଥ ରେ ଦେବୀ ସେ ଆ ଅବର୍ଣ୍ଣ ଦ୍ୱିଭସ୍ତ,
ଏକ୍ଷଳ ଅବର୍ଣ୍ଣ ବଡ଼ିଶ୍ୱ ନ ମିଳଇ କାହିଁ ·
ଦେଖଣା ଦେବୀ ସେ ଦେବୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭୂଲ ଏ ଜଗତେ ·
ଦେବେ ସୁତ୍ତା, ମନ୍ଦ ଭକ୍ତ ଶିଷ୍ୟ ପଦ୍ମାଧୀ
ଅଶ୍ରୁ ପଥ କାଳେ ଥାଇ କଳିତ୍ର ଦେଖି କାଳେ ।
ବୃନ୍ଦାବନ ଭୂ-ବୈକୁଣ୍ଠ-କାନ୍ତିମାରିଭୁପା-
ଉପନତନମ୍ବୁ ଏଥି ଯମୁନା ତଟଙ୍ଗ
ସଞ୍ଜେ ଗଲେ ଯାଇ ବ୍ରଜ କଦେହୀ ଏ
ଶ୍ରୀ ମେ ସଙ୍ଗେ ମାନାବରେ ଶନ୍ତ୍ରର ଶାନ୍ତର
ଅନୁକୂଳ ଘନଘଂସ, ଘନଘଂସ ଯଣ
ଦେଖୁଥିଲେ ମହାହର୍ଷେ ପୁଲକେ ଯାହାର,
ନିକୁଞ୍ଜ କାନନ ଦେଖ, ଶଷ୍ଟର ଉପବ-
ବନ ଏ ବନ ସମ୍ମୁଖେ, ମୋହୁଥିଲେ ଏଥି,
ବକାଇ ମୋହନ ବଂଶୀ ବଂଶୀଧାରୀ ହରି
ପ୍ରେମଶୀଳା ବ୍ରଜକୁଳବାଳାଦଳ ମନେ
ସୁବେଶୀ ସଙ୍ଗେ ଭକ୍ତି ଦ୍ୱିଜ ଯେଉଁରୁ ·
କୋମଳ ପଲ୍ଲବ ଶେଯେ ତନ୍ତ୍ରୁ ଛିନ୍ନ
ଶିରେ ଶିଖିପୁଚ୍ଛ ଚୂଡ଼ା କଣ୍ଠି ଦେବ ଦେହା
ଚୌଦିଗ ଏଲେ ସ୍ଥାନ ନିକୁଞ୍ଜ ଚାଳନ
କାନ୍ତ ଥିଲେ ଭକ୍ତି ସ୍ନେହ ସୁଧା ଧରତେ
ରଙ୍ଗିଣୀ ବ୍ରଜ-ଲଳନା ଶତ ଶିରୋମଣି
ମନ୍ମଥ-ମନ-ମୋହିନୀ ରଙ୍ଗିଣୀ ଗହଣେ ।
ଯେ ଶୋଭା ଦର୍ଶନେ ସ୍ୱର୍ଗୁ ଦେବେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
ଆସୁଥିଲେ ଅବତର କୌତୁକେ ଯେତେକେ ।
ଏହି ସେ ମଣ୍ଡଳ ଭକ୍ତ ବଶବା ଦେଖିବ
ଶ୍ୟାମନ ବନେ ଲେ ବେଢି ଶ୍ୟାମ ସମ୍ମୁଖେ
ଅତେହୁକା ପ୍ରେମ ନାଦ ବ୍ରଜାଙ୍ଗନା ଗହଣ
ସବଳ ହୁଲ୍ଲା ଶେଷ ପୀରଣ ବନ୍ଧୁନା
କମଣି ସୁଜନ ଲଜ୍ଜା ଦେଖି ଲଜ୍ଜାଶୀଳେ
ପଡ଼ୁଥିଲେ ସଖୀରେ ପାଶେ ସୁନେ ଦେଖ

ବାତ୍ସଲ୍ୟ ଦାସ୍ୟ କରନ୍ତି ଆତ୍ମସମର୍ପଣ
କୃଷ୍ଣ ପଦେ କୁଳ ମାନ ଦେଇ ଜଳାଞ୍ଜଳି
ଗୋପବୃନ୍ଦ, ଏହି ସେ ଦେଶ ପୁଣ୍ୟ ଗାଥାମୟ;
ଅତି ପୂତ ପ୍ରିୟ ଏହି ଦେଶ ତା ଦୁର୍ଲଭ
ଅବଣୀ ପ୍ରାନ୍ତ ଯହିଁ ଶୁଭ ଦୃଶ୍ୟରେ ଜନ୍ମ,
ହୃଦେ ଅପାର୍ଥିବ ମାତ୍ର ଏମନ୍ତ ପାବନ
ବ୍ରଜର ପୁଣ୍ୟଭୂମି ଏହି ବୃନ୍ଦାବନ
ଅବନୀ ବୈକୁଣ୍ଠବନ୍ତି କୃଷ୍ଣ ଲୀଳାଭୂମି
ଯହିଁ ଭକ୍ତିସ୍ରୋତ ବହି ପ୍ଳାବିଲା ପୃଥ୍ୱୀ
ଅଚଳେ ଅନଳେ ନଳେ ଜଳେ ଥଳେ, ଏଥି
ପ୍ରତିକୂଳେ ପ୍ରତିବେଣୁ କହଇ ଭକତି
ବୈକୁଣ୍ଠ-ବନ-ଭବନ ମୁକ୍ତି-ପ୍ରଦାୟିନୀ
କୃଷ୍ଣପ୍ରେମେ ଭୋଳା ସର୍ବ ଜନ ଏ ଗୋଚରେ,
ତରୁ ଲତା ଶିଳା ଅଟେ ଦେଖ କୃଷ୍ଣ ନାମ
ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ନର ନାରୀ ସବୁ ପ୍ରଦୋଷ
ପ୍ରେମେ ଗଦ ଗଦ ସର୍ବେ 'ରାଧାକୃଷ୍ଣ' ସ୍ମରି,
ଯମୁନା କଲ୍ଲୋଳେ ଉଠେ ମଧୁର ଅନିଳେ
ମେଘ ମନ୍ଦ୍ର ରବେ ଗାଏ ଦୂରି ବନ୍ୟଶିଖି
ଶୁଣ 'ରାଧା କୃଷ୍ଣ' ନାମ କେମନ୍ତ ମଧୁର !
ଏହି ଗିରି ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଯାର ତଳେ ବସି
ଶ୍ରୀଦାମ ସୁଦାମ ଆଦି ସଖା ସଙ୍ଗେ ବାଲ୍ୟ
ଖେଳୁଥିଲେ ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଗୋଚାରଣ କାଳେ
ବଜାଇ ମୋହନ ବେଣୁ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁସ୍ୱରେ,
ଯେଉଁ ନାଦ ଶୁଣି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ସ୍ରୋତେ ବହୁଥିଲା
ଯମୁନା ଜାହ୍ନବୀ, ଡାକେ ନଚ୍ଚି ତାଳେ ତାଳେ
ବୃକ୍ଷ ଝୁମିଥିଲେ, ଗଗନ ଭେଦି ଥିଲା
ସମୀରଣ ବାୟୁ, ତହ ପ୍ରାଣୀ ସ୍ଥିର ଥିଲେ
ଉଦାସ ପବନ, ଶିଳାଖଣ୍ଡ ଅଚଳର
ଦ୍ରବୀଭୂତ ହେଉଥିଲା କର୍ଦ୍ଦମ ସଦୃଶେ
ଶ୍ରୀପଦପଙ୍କଜ ସଙ୍ଗେ ପଶୁ ପାଦଚିହ୍ନ,

ପର୍ବତରେ ସ୍ଥାପିତ ବୃନ୍ଦ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଅଟେ
ଗୋପାଳ ଅଦ୍ୟାପି ଦେଖ ସ୍ମୃତି ଯେମନ୍ତ ।
ଇନ୍ଦ୍ର ଯଜ୍ଞ ଭଙ୍ଗ ହେତୁ ଶୁଭ ପ୍ରଚଣ୍ଡ
ବୃଷ୍ଟି ଦେବାଇ ବଜ୍ରୀ ଯେବେ ବରଷିଲେ ଶିଳା-
ଅବିରତ ବୃଷ୍ଟିଧାରେ ସ୍ତବ୍ଧ ଉକ୍ତାବନି
ଦମକାଇ ଦଶଦିଗ ଦାମିନୀ ଚମକେ
ଘନ ଘନ ବଜ୍ରନାଦେ ଭୀଷଣ ହୁଙ୍କାରେ
ଅନ୍ଧକାର ଘୋର ବାସ୍ତୁ ମେଘ ସଙ୍ଗେ ମିଶି
ଅକାଳେ ପ୍ରଳୟ ଭାବରେ କମ୍ପାଇ ମେଦିନୀ
ତୋଳିଥିଲେ ଏ ଗିରିକୁ ଯେଉଁ ବଳେ ଶ୍ରୀହରି
କଣି ଧରି, ହେଲାରେ ପଥ କଣ୍ଟକେ ବାଳକେ ।
କଲ୍ପାନ୍ତରେ ଯାଇ ତଳେ ବ୍ରଜବାସୀ ଜନେ
ଏକାଳ ବୃଷ୍ଟିବନ୍ଧ ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ଆଦି
ରକ୍ଷିଲେ ଶ୍ୟାମ ସର୍ବ ସେ ଘୋର ସଙ୍କଟେ ।
ଯଦବା ମେଘବାହନ ଇନ୍ଦ୍ର ଭଗ୍ନଦର୍ପ
ଚଳ ଚଳ ମାତ୍ରପୁଷ୍ପି ଆତ ଶ୍ୱାନ ପ୍ରାପ୍ତେ,
ଅବଶେଷେ ଶ୍ରୀଚରଣେ ପଶିଲା ଶରଣ ।
ଏହି ସେ କାଳୀୟଦହ ଗର୍ବ ଯାର ବହୁ
କାଳକୂଟ ବିଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କାଳୀୟ ଭୁଜଗେ
ବଳାଇ ନାଶିଲେ କରେ ବ୍ରଜ ଗୋପଗଣେ ।
ବେଣୀଘାଟ ବଂଶୀବଟ ଯମୁନା ପୁଳିନେ
କଦମ୍ବ, କଣ୍ଡୀର ଆଦି ଦେଖ ଉପବନ
ଗୋଚାରଣ କ୍ରୀଡ଼ାଭୂମି ବାଲ୍ୟ ଜୀବନର,
କ୍ରୀଡ଼ା ଛଳେ କରି ଯେଉଁ ବଧିଥିଲେ ଯହିଁ
ବକ ଶକଟାସୁର ଧେନୁକେ ଯମଳାର୍ଜ୍ଜୁନ
ପାପାତ୍ମା ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠ କଂସ ଦୂତଙ୍କୁ ।
ଏହି ସେହି ପୂତ ସ୍ଥଳୀ ମଥୁରା ନଗରୀ
ଧର୍ମର ସ୍ଥାପନ୍ତା ଆଉ ଅଧର୍ମର ବୃଦ୍ଧି
ରୋଧିବାକୁ ଦୁଷ୍ଟେ ଦଳି ଶିଷ୍ଟେ ପାଳିବାକୁ
ଜନ୍ମିଥିଲେ ଯହିଁ କୃଷ୍ଣ ଭଗବାନ ସ୍ୱୟଂ

ଜନ୍ମ ନ ଘରମଧ୍ୟେ ପ୍ରସୂତିକା ରୂପେ
ଦେବକୀ ଗରଭରୁ, ଦେଖ ବନ୍ଦିଘର, ଏଥି
ବସୁଦେବ ଯେବେ ଯହୁଁ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କୌଶଳେ
ନନ୍ଦଗୃହେ ରଖି ଆଣି ଯଶୋଦା କୋଳରୁ
ଦେବକୀ କୋଳରେ ଦେଲେ ଯଶୋକନ୍ୟା ସୁତା
ଭୂପତେ କଂସ ଦୁରନ୍ତ, ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ପ୍ରତାପୀ
ଯମ ସମ କ୍ରୂରକର୍ମୀ, ନାମ ଶୁଣି ଯାର
ବ୍ରଜବାସୀ ଭୂପ କମ୍ପ ହେଉଥିଲେ ନିତ୍ୟ
(ଯାହାର ଅଦ୍ୟାପି ଲୋକେ ଦୁର୍ନାମ ଘୋଷେ)
ସେହି କଂସ ସିଂହାସନ ଯହିଁ ଥିଲା ଅଗ୍ରେ
ଯହିଁ ବସି ଦୁଇଭାଇ କୃଷ୍ଣ ବଳରାମ
ବଧିବାକୁ ଦୁରାଚାରୀ ନିଜ ମାତୁଳଙ୍କୁ
ସତ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି ଯଥା ଯମ ଦେଖି କଂସର
ଲଭିଲେ ଅନେକ ଶାନ୍ତି ବ୍ରଜବାସୀ ଏବେ ।
ବଧାନ୍ତେ ବସି ମିଳିଲେ ଯହିଁ ବସି ଅଛି
ଏହି ସେ "କଂସାସନ ଖାଟ" କଥାପାଞ୍ଚାଳର;
ଦେଖ ସ୍ୱଳ୍ପ ଦୂରେ ଏଥି କଚ୍ଛପେ ଜଳର
✝ କାଶୀ-ତଟ ସନ୍ନିକଟ କରୁଛନ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟ ।
ମନ୍ଦାର୍ଯ୍ୟ କୁବୁଦ୍ଧି ରୂପେ ଦସ୍ୟୁ ବହି ବଳ
ମୂର୍ଖଙ୍କୁ ଅପକାର କରୁଥିଲେ ଏଥି ।
ବାନର ଆଉ ଏହି ପକ୍ଷୀଗଣ* ମଧ୍ୟେ
ପ୍ରକୃତ ରସିତା ସ୍ୱତଃ ଅଚଳ ଦେଖନ୍ତେ ।
ଜଳଯନ୍ତ୍ର ଜଗତୀ ଏ ମଥୁରା ରାଜ୍ୟର

ବୈଦିଗଣଙ୍କୁ ଭୁଲି ଅନେକ ଅଧର୍ମ ଅଜସ୍ର
ବନ୍ଧୁ ଦୁର୍ବଳ ବନ୍ଦୀ କରି ରଖିଥିଲା ଏଥି ।
ଚରିତ ଚିହ୍ନି ପାରନ୍ତି ଶ୍ରୁଣାଶେ ଜର୍ଣାଣେ
ବନ୍ଦୀ ହେଲ ଯେତେ ନୃପେ ମଗଧେଶ ଯତ୍ନେ
ଅଜିତ ସେ ମହା ଶକ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେ ନୃପେଶ
କୃଷ୍ଣଦ୍ୱେଷୀ ମହାଦମ୍ଭ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ପୂର୍ବରୁ
ହତ ହେଲା ଭୀମ ହସ୍ତେ ଦେଶର କୌଶଳେ ।
ମୁକ୍ତି ଲଭି ବନ୍ଦୀ ନୃପେ,—ନାନା ସ୍ତୁତି ଗୁଣି
ଯାନ ଦ୍ୱାରୁ ଫେରି ଅଛି, ଅନେକ ଗାଇଲେ
କୃଷ୍ଣ କୃପାବାରିଦ ଯଶ, ବର୍ଣ୍ଣି ଅବା ଯାଏ
ଗୀତଲତା ଗାଏ ବନ୍ଧୁ ଭକ୍ତ ତାଙ୍କପାଦେ ।
ଏଠା ଯଜ୍ଞ ରଚି ପୁଣି ଏ ଧର୍ମ ନନ୍ଦନ
ଅବ୍ୟାକୃତାନନ୍ଦ ପଣ୍ଡିତ ମଣ୍ଡଳ
ସବୁବେ ହୋଇଲେ ଦର୍ଶ ଯେ ମୁକ୍ତ ସଂବାଦେ
ଅଯାଚ-ଅମୃତ ପାଇ ଦଶ ନେଇଁ ବସେ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସନ୍ତାପହର୍ତ୍ତା ତହୁଁ ଲଭି ଯଶ ।
ଏହି ସେହି ଚେଦୀ ରାଜ୍ୟ ମହୀପାଳ ଯାର
ଶିଶୁପାଳ ନାମେ ଖ୍ୟାତ ଅତି ପାପାଚାରୀ
ସ୍ୱଜନ କୁଳ, ଶୀଳର ସୁଷ୍ଠୁତା କେତେ
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କ ଶୁଣୁ ହୋଇ ସାଧୀ
ଇଚ୍ଛିଥିଲା ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ବର ପଣ୍ଡେ
ନିଜ ଅଙ୍କ ପ୍ରଣୟିନୀ କରିବାକୁ କୃଷ୍ଣ
ସଙ୍ଗ ନେଇ ବାହାରି କରୁଣା ଚାହିଁ ବାଞ୍ଛାନିଧି

✝ ଏଠାରେ ମର୍କଟ ଓ କଚ୍ଛପ ଜଳ ସଂଖ୍ୟା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଧିକ ଯାତ୍ରୀ ମାନେ ଚଣା ଆଦି ଖାଦ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଶୁଷ୍କ ଘାଟୋପର ପକାଇଦେଲେ ଭିନ୍ନ ମର୍କଟ ଓ କଚ୍ଛପ ମାନେ ଖାଇବା ପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ମର୍କଟମାନେ କଚ୍ଛପୋପରି ଆରୋହଣ କରି ସ୍ଥଳରେ ଚଣା ଖାଉଥାନ୍ତି । କଚ୍ଛପମାନେ କଣ୍ଠଜାଳ ନମନ୍ତେ ଚଣାକୁ ଉପରକୁ ଟେକି ଶୂନ୍ୟ ସ୍ଥାନରୁ ଜଳ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କଲେ ମର୍କଟ ଅନ୍ୟ କଚ୍ଛପ ଉପରକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼େ ।

କପଟ, କୁଶଳ, ଚୈତନ୍ୟକ, ବୃଦ୍ଧିଶୀଳ, ଟେକିକ୍ୱଚନ ।

ତାଙ୍କ ସ୍ତୁତ ଆକର୍ଣ୍ଣି କାଷ୍ଠ ମଉନ ଭାବେ,
ତୁଷ୍ଟି ହେଲେ ସେ ସକଳ ଭୂତ୍ରଣୀ ଦେଶଙ୍କ,
ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ସ୍ନେହ ତାଙ୍କୁ ପାଟରାଣୀ କର
ପର୍ଯ୍ୟଟନ ସଙ୍ଗେର ସୁର ଭଣି ସାରେ,
ଅବଶେଷେ ସଂସ୍କାରେ ସଂଗ୍ରାମେ ତାହାଙ୍କୁ ।
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେଶ ସନ୍ନିହିତ ପୁରବାସୀ ସଙ୍ଗ
ହେଲେ ବର୍ଷ ସ୍ଥାନବାସୀ ଜନ ସଙ୍ଗେ ଯଥା
ସେ ଜନର ଜନକଙ୍କ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ବଳିଦାନେ ।
ପତଙ୍ଗ ପ୍ରବୀଣ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଏହି ସେ ପୁଷ୍କର
ଆସ୍ମିଲେ ସତ୍ୟ ଦ୍ୱେଷ ଶାସ୍ତ୍ରିତା ଯଣ୍ଡି
ହେଲାକ୍ଷ ବ୍ରତାର୍ଥ ମଞ୍ଚ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି ସହିତେ;
ଯଜ୍ଞାନ୍ତ ଶୁଭ ଦେଖେ କମ୍ଭୁ ନଦବତି
ଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ତନ୍ତ୍ରୀ ଭୁବେ ସେବା କ୍ରୋଧାଙ୍କ
ସମାଧାନ କଲେ ମଞ୍ଚ ପତ୍ନୀକ ସେତେବେଳେ
ଯଥାବିଧି କଳ୍ପ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ସବ ସଙ୍ଗ
ଷାଠଶୀ ତନ୍ତ୍ରବେ, ପଞ୍ଚ ଦେଶ ସପତ୍ନୀଙ୍କୁ
ଦେଖି ଅଭିମାନେ, ତହୁଁ ସଙ୍ଗାଧେ ଭାଷିଲେ
"ଧନ୍ୟ ଦେବାଦେବ ହତାଦର କଲ ମୋତେ ନାଥ !
ମୋହଠାରୁ ହତାଦର ସ୍ୱସ୍ତ ଅନ୍ୟ ତୀର୍ଥେ;"
ଏତେ ବୋଲି ଶୁଳ ଛାଡ଼ ଗଲେ ଅନ୍ୟତ୍ର
ଶୈଳ ଭୂଲେ ଦେଶ ସେହୁ ଶ୍ରାବଣୀ ମଣ୍ଡଳେ,
ଭକ୍ତ ପୂଜା ଅନ୍ୟ ତୀର୍ଥ ଭଟିଲ ସେ ଜନ୍ମ ।
ନ ଜାଣନ୍ତି ପ୍ରାଣୀ ଏଥି ହିଂସା ବା ପଦାର୍ଥ
ଜନନ୍ଦ ସଙ୍ଗୀ ସପୀ ମୃଗ ମୟୂରଙ୍କ
ଜନନ୍ତି ନିର୍ଭୟେ ଦେଖି ଲୋକାଳୟେ ଗ୍ରାମେ;
ପୁର୍ବର କନ୍ଦପାଦେ ସ୍ୱତ ଥିଲୁ ଯିବେ
ଶତ ଶତ ବୃକ୍ଷାଶ୍ରମ, ବଶିଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗିର
ଯାଜ୍ଞବଳ୍କ୍ୟ ଅତ୍ରିଗଣ ମହର୍ଷି ମଣ୍ଡଳୀ
ମହାତ୍ମା ମହର୍ଷି ଅବା ସ୍ୱର୍ଗୀ ଦେବର୍ଷି
ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମୀ କେବା ଗୃହସ୍ଥ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ,
କେଉଁ ବା ଜ୍ଞାନାର୍ଥି ଧନ୍ୟ ଦଗ୍ଧକୁଷ୍ଠ ପ୍ରାନ୍ତେ,
ଦେବଧାରେ ସୋଇ ବ୍ରହ୍ମ ଜପେନ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ
କେହୁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଭବେ ଶିଷ୍ୟ ରୂପ ଭଜ
ଧର୍ମ ସଦାନନ୍ଦ ସାଧେ ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଯୋଗର,
ମୌନ ବ୍ରତ ଧରି କେହୁ ନ କହଇ କଥା ।
ଶିଶିର ଋତୁରେ ସତେ ଶୀତଳ ସଲିଳେ,
ନିଦାଘ ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ତାକ ଅଗ୍ନି ତପସ୍ୱଣୀ,
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱବାହୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ପଦେ କଣ୍ଟକ ଆସନ
ଅନାହାରେ ଅନିଦ୍ରାରେ ନାନାମତେ କେବଳ
କଷ୍ଟ ଦେଇ ଦେହେ ତପ ସାଧନ୍ତି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ
ଆଶ୍ରମେ ମନୋବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ସନାତନ !
ବୈଷ୍ଣବ, ଶୈବ; ଶାକ୍ତ, ଆଉ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବେଦାନ୍ତି
ସ୍ୱଠ ଯୋଗେ, ଭକ୍ତି ଯୋଗେ ପୂଜନ୍ତି କେହୁ ପୁଣି
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦେବଙ୍କ ଶିବ ବିଷ୍ଣୁ, ଶିବ ବିଷ୍ଣୁ, ଗଣ
ପ୍ରେମେ ଗଦ ଗଦ ଚିତ୍ତେ ପାଦ୍ୟ ଅର୍ଘ୍ୟ ଦେଇ
ଧୂପ ଦୀପ ନୈବେଦ୍ୟ ଆଦିକ ସହିତେ ।
ଗୃହସ୍ଥେ ଆଉ ପୁଣି ପଶି ମାର୍ଗ କେହୁ
ଜ୍ଞାନ ପଥେ ପୁରମଧ୍ୟେ ମୁକ୍ତିଦ୍ୱାର ଭଜ;
ନିଷ୍କାମ କର୍ମ ଯୋଗେ ସେବା ଧର୍ମ କେହୁ
ଫଳ ଫୁଲ ସମିଧାଦ ସଲିଳ ଯୋଗାଇ,
ଦେବାର୍ଚ୍ଚନ ଗୋପାଳନ କୃଷି କର୍ମ କରେ ।
ତନ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ବିଧାନେ କେହୁ ଶ୍ମଶାନେ ନିଶୀଥେ
ଏକାକୀ ନିର୍ଭୀକ ଚିତ୍ତେ ଅମା-ଅନ୍ଧକାରେ
ଶବାସନେ ବସି ସାଧେ ଶବାସନା କାଳୀ
ଦେବୀଶକ୍ତି ଲଭି ଅନ୍ତେ କେହୁ ପୁଣି ତହିଁ
ସାଧନ ଭୈରବୀ ଚକ୍ର ନିର୍ବିକାର ଚିତ୍ତେ
*ପଞ୍ଚ "ମ"କାର ସଙ୍ଗେ ତନ୍ତ୍ର ଅନୁଯାୟୀ ।
ପୂଜନ୍ତ ସଂସାର ତହିଁ ଅଧିକାଂଶ ବେଦେ

*ପଞ୍ଚ "ମ"କାର—ମଦ୍ୟ, ମାଂସ, ମୈଥୁନ, ମତ୍ସ୍ୟ, ମୁଦ୍ରା,

ଲୁଃ ଛିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପର୍ଦେ ଏନ ଦୋଳାଇଦ୍ଧି
ଜନ ଜନ ସ୍ତୂପ ଯେଉଁ ଲମ୍ବିତ ପଥରେ,
ଭସ୍ମର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଯଥା ଭଗ୍ନ ଶୈଳେଁ ଶମି
ଚାଷର ଯତନ ଅନ୍ତେ ସମସ୍ତ ବିକ୍ଷେପ
ଶବଦର୍ଶ ଅବା ଉଲ୍ଲିଙ୍ଗ ହେତୁ ଯୁକ୍ତି ଯୁକ୍ତି,
ପ୍ରବାହ ଏକକ ମାତ୍ର, ନାହିଁ ଅନ୍ୟ ଜନ୍ମ ।
ଅସ୍ମି ରେଖାଣୀ ଓ ଜ୍ଞାନ; ମିଶ୍ର ଜ୍ଞାନ ଧୂମ୍ର
ପଞ୍ଚଭୂତ ଅନାନନ୍ଦ ଶୀଘ୍ର ଶୁଦ୍ଧୋଧନେ ।
ହାଣ୍ଡି ପାତ୍ର ବସିଛି ରେ ନିର୍ଜୀବ ବେଦନ
ନାକି ଜଳ୍ପ ଧର୍ମାଧରେ, ବାକ୍ୟହୀନ ଶୂନ୍ୟ
ଅନନ୍ତ ଜନ୍ମାଗ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ତଳ ଶାନ୍ତି ସମ୍ଭ
ମିଶାଇ ଶାଶ୍ୱତ ଅଗ୍ନି ପରମାତ୍ମା ସଙ୍ଗେ
ଭୁଲିଲ ସନ୍ଧ୍ୟା ଯଥା ନକ୍ଷତ୍ର ମଣ୍ଡଳ ।
ଭରନ ପରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଜୀବନର ଏକା
କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି ଜୀବନ ଜଗତେ ।
ନବ ଦାର୍ଶନିକ ହେତୁ ତାର୍କିକ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ
ଜୀବର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ହେଲା ସୁକ୍ଷ୍ମ ଜନ୍ମ ରେଖାରେ
ନାସ୍ତିକ ସଂଶୟ, ହେତୁ ବିସଂଶୟ ତାହାର;
ନବସ୍ୱରବାଦ ସଙ୍ଗେ ନୈସ୍ୱରବାଦର
ଲଭି ଅଛି ମହା ତର୍କ—ଦେଖାନ୍ତି ପ୍ରମାଣ,
ସୂକ୍ଷ୍ମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ବାକ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ ।
ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଅନୁକୂଳେ ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କ ଶାସ୍ତ୍ର
ଧାର୍ଯ୍ୟବାଦ ତୁଳ ପରେ କହିଲ ଶୁଣାଇ
"ଶୁଣ ତର୍କେ ମତ୍ତ ଜନ୍ମୀ ଦେଉଅଛ ଜ୍ଞାନ
ପ୍ରକୃତ ପୁରୁଷ ଭିନ୍ନ ନାହିଁ ଅନ୍ୟ କିଛି
ବଳିଦ୍ଧି ଭିନ୍ନ କିଛି; ସଂଯୋଗେ ଚେତନ
କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ ତୃଷ୍ଣାର୍ତ୍ତ ଯୋଗେ ଗତ ବଧ ଯଥା
ପଙ୍ଗୁ ଅନ୍ଧ ନ୍ୟାୟେ ଦୁହେଁ ଏକତା ବିସ୍ତାର ।"
ବେଦାନ୍ତ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ତହିଁ ଉପହାସ ହୋଇ
"ପ୍ରକୃତ ପୁରୁଷ ଯେବେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ମାନବ
'ଏକମେବ, ଅଦ୍ୱିତୀୟ' ବେଦ ଶ୍ରୁତି ବାଣୀ
'ସର୍ବଂ ଖଲ୍ୱିଦଂ ବ୍ରହ୍ମ' ହୋଇବ କେମନ୍ତେ ?
'ବ୍ରହ୍ମ' ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ନାହିଁ ଏ ଜଗତେ
'ଅଦ୍ୱୈତ ତତ୍ତ୍ୱ ସିଦ୍ଧିକା' ମାୟାଶକ୍ତି ହେତୁ
ଅବ ଅନନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମ ମଧ୍ୟେ ବସ୍ତୁ ନାହିଁ ଦେଖେ ।
ଯାଏଁ ଯେବେ ପ୍ରକୃତି ଭ୍ରାନ୍ତି ଅନ୍ଧକାରେ ଯଥା,
ଅନୁଭବ ସେହି ସ୍ଥାଣୁ, ଅନ୍ତେ ସେହି ହାଣ୍ଡି ଥାଏ
ତମ ହେତୁ କ୍ଷଣେ ମନ୍ଦ ନିର୍ଭାବରେ ବାସ,
ଅଜ୍ଞାନ ସଙ୍ଗ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ସ୍ଥାଣୁ ଶେଷେ;"
ଅଧ୍ୟାସ, ଅଧ୍ୟାସବାଦର କହିଲ ବୁଝାଇ ।
ନହିଁ କୋଳାହଳେ, ଶୁଣ, କରନ୍ତି ବହୁରେ
ଦୃଢ ହେବ ଧ୍ୱନି, ଯହିଁ କର୍ଣ୍ଣବଧିରତ
ପଡିଛ 'ଓଁ' କାର ଶବ୍ଦ ବର୍ଣ୍ଣନ ଉଦ୍ଭବ !
ସମ୍ମୁଖେ ଦର୍ଶନ ଦେଇଁ ରମ୍ୟ ଉପବନ
ସ୍ନିଗ୍ଧ ଛାୟା ତରୁଶୋଭା ପକ୍ଷୀ ଏହି
ସୁତଳ ପଥ ଖାଇ ମତ ରୂପ ଗୁଞ୍ଜନ;
କୁସୁମ ବଧୀଶୀ ଏଥି ସଭ୍ୟ ଜନ
ସ୍ନିଗ୍ଧ ହରିତ ଭୂମା, ବ୍ରହ୍ମ ଶେଷ ଦେଖ
ବହୁ ଯୁଗ ପାଳି ନାହିଁ ଏ ଅନେକ ଅଛି
ବୃକ୍ଷଲତେ ଶୁଣିଥାଏ, ତାହା ଦେଖ ହେତୁ
(ସୁନ୍ଦର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ଅହୋ ! କି କହିବ ସେବେ
ଚକ୍ଷୁ ନାହିଁ ଦୁଇ ଯାଇ ନ ପୁରନ୍ତି ହେଲ
ତଡେ କଥା ଶିବ ହିତେ କରେ ସୁନ୍ଦର
ମନରୁ ପକ୍ଷେ ହୋଇ ଘୃତ ପ୍ରଦୀପନ ।
ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠ ଭକ୍ଷଣରେ ପକ୍ଷୀ ସ୍ୱର୍ଗେ
ଭୂମି ବିକଶିତ, ଯାହା କରେ ନଗାରେ
ପକ୍ଷୀ ହେଲେ ପାଣି ନିତି ପଶୁ ତୁଳ ଧରେ)
ଅଧିବିଶ୍ଚ କାନନ ଏ ଭୀଷଣ କାନ୍ତାର
ପୂର୍ଣ୍ଣ ତପୋବନ ରୂପେ ଦେଖି ଦେଖିତ ;
ବହୁ ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା ଋଷି ଜନ ଶାନ୍ତି ଶିଳ୍ପ

ପୂର୍ବ ନୈମିଷାରଣ୍ୟରେ କୁସୁମାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
କାନନ ଭୂମିରୁ ଦେଖି ସ୍ୟନ୍ଦନ ଅଦୂରୁ
ଶ୍ରାନ୍ତା ହୋଇଲି ସ୍ୱେଦ ନେତ୍ର ବୃଷ୍ଟି-ବିକମ୍ପେ !
ତୃଷ୍ଣ ତନୁଲତା ଏଥି ଖେଦେ ମହେଶୀ
ସଙ୍କୁଚି ପାଦପଥେ ଖେଦେ କମ୍ପକମ୍ପି
ସନ୍ତାନ ସମ୍ଭବେ ସୀତା ସ୍ୱଦ୍ୟ ଜ୍ୱର ଲଭେ
ଦାଣ୍ଡକୁ ଲେ ପାଶିଦେଇ ଏ ଭଙ୍ଗି ବନ୍ଧେ,
ଜାନୁ ଥ୍ୟାଶୀ ପାଦାଙ୍ଗୁଳି ମଦାଞ୍ଜଳି ଏଥି
ତାଙ୍କ ବନେ ଏ କାନନେ ପଶିବାକୁ କେବେ ।
ପାଣ୍ଡୁଳ କଳଙ୍କିନୀ ଛି, ଛି, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଦଣ୍ଡା
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଦୋଳି ତାର, ଗବେ ପ୍ରଥମରେ, ପୁଣି
ତାହାଙ୍କ କରେ ଯେ ଜକ୍ଷୁ ଘ୍ରାଣ, ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ—
ଏ ଜନ୍ମରେ ବଂଶ୍ୟ ଲାଗିଥିବ ତାଙ୍କୁ, ତେଣୁ
ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ଦୋଷେ ପୁଣି ରାମଚାଦେ ଅପି
କଳୁଷେ ଶଙ୍କାପ୍ରୟେ ବନ୍ଦ-ପ୍ରସ୍ଥାନେ ।
ଏକଦୃଷ୍ଟି ସ୍ୱନ ଶୁଣିଲେ ସମ୍ମୁଖେ
"ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କଷ୍ଟ ଇଚ୍ଛା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମୋହର
କାଳୁ ଏ ପଦୁଗ୍ମୀ ଶିଶୁ ନ ପାରିବ ଦେଖି"
'ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସୀତା ଅହେ ଲକ୍ଷ୍ମଣେ ଏଣେ,
'ହେ ଭଲ ସମ୍ଭବେ ମନ ଦେଖିଲ ସଧ୍ୱାନ
ଅଧିକ ଦାରୁଣ ଦୁଃଖୀ ଦେବୀଙ୍କୁ ଭାଷଣେ ।
ଲେଖିଲେ ତାହାଙ୍କୁ କହି ତା ଦେଖି ଲକ୍ଷ୍ମଣ;
ଜାଣିଣ ସମୟେ ଏହା ଅଧିକ ଦାରୁଣ
କହିଲେ ଦୁଃଖକ ମୁଖ, କେତେ ମନେ ଭାବେ
ଚକ୍ଷୁ ସମ୍ଭାଳିଲେ ଛଳ, ଚିତ୍ତ କାଳ ଧରି,
ଦୁର୍ନୀତ ସ୍ୱବଶ ଦେଖି ଭାବିଲା ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା,
ସୀତା ଦେଖିବାକୁ ମୂର୍ଖ ଜନ ସମ ଦୃଷ୍ଟି
ଶୁଣିଣ ତାହାଙ୍କୁ, ଦୁଃଖଭର ମୁଖ, ସୀତା
ଫେରଣ କରାଇ, ଯେଣେ ଯେଣେ ମାଧବଙ୍କୁ
ଥିଲି ଏ ବନେ—ବିଷ ନାହିଁ ତ ମା ।

ସର୍ଗ-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ରୂପ ଧରି କୁଟୀର ସମ୍ମୁଖେ,
କହିଲୁ, ତାହା ଦେଖି ସୀତା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଲକ୍ଷଣୀ
କମ୍ପିଲେ ସତ୍ତ୍ୱନ୍ତ ସ୍ୱରେ ଧନୁ ଦେବା ପାଇଁ ।
ଦୁର୍ଘ ମୃଗ ମାୟାକର ଅପମୃତ ଜାଣି
ତଥାପି ଚାହିଲେ ରାମ ସ୍ୱୟଂ ଯୁଦ୍ଧକାଳ
ଲୋଭ ଜନ୍ମାଇଦେଇ ଆଉ ଅନ୍ୟ କଥା ଭୁଲେ
(ଆହା ପେଟ୍ଟି ଦେଖି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରେ
ପୂର୍ବକୃତ କର୍ମଫଳ ଭୋଗିବା ନିମନ୍ତେ
ଲୋଭୀକୃତ ହୁଏ ବୁଦ୍ଧି ତଦନନ୍ତରେ, ତେଣୁ
ସୁବୁଦ୍ଧି କରଇ କାର୍ଯ୍ୟ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ସଦୃଶ୍ୟ)
କଇଁସଣ ସ୍ୱର ସୀତା ଶୁଣି ଆର୍ତ୍ତନାଦ-
'ଲକ୍ଷ୍ମଣ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଆସି ପ୍ରାଣ ରଖ ମୋର'-
(ପ୍ରୀତି ପାଇଁ ସୃଷ୍ଟ ତେଣୁ ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ)
ପଠାନ୍ତି ସଦାଚାର ସ୍ୱରୂପ ମନ୍ଦନ ମନେ
(ପତିତ ଶକ୍ତି ପ୍ରାଣ ଶଙ୍କରୀଙ୍କ ମୂଢ଼
ଅମଙ୍ଗଳ ଅହଙ୍କାରେ ପ୍ରିୟଜନ ବିପଦେ)
କହିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ "ଯାଅ ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟେ"
ସୌମିତ୍ରି ଶୁଣିଲେ ଯଦି ସୀତା ପ୍ରତ କହି
"କାହିଁ ବୃଥା ଭୟ ଦେବି, ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ବିପଦ !
ବିପଦ ଆସିବ କେବେ ଦୁଃଖ ଓ ବିପଦ ?
ତମ କେବେ ଅନ୍ଧକାରକୁ ନ ତାହାର ସମ୍ଭବି ।"
ସୀତାଙ୍କୁ ଏକାକୀ ଛାଡ଼ି ଯିବାକୁ ଲକ୍ଷ୍ମଣ
ଦେଖିଲେ ଅନିଚ୍ଛୁକ, ତହୁଁ କୋପେ ସୀତା ଦେବୀ
ଭର୍ତ୍ସିଲେ ସୌମିତ୍ରି ଦେବର, କ୍ରୋଧ ଅପମାନେ
ଚକ୍ଷୁ ଛଳ ଛଳ କରି, କହିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ
"ଡକାଦେଲେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମୁଁ ଛାଡ଼ିଲି ଏକାକୀ
ସ୍ୱକୃତ କର୍ମଫଳ ଏବେ ପାଆନ୍ତୁ ନିମନ୍ତେ
ଭଲକୁ ମୁଁ ନାହିଁ ଦୋଷ ମୋର ।" ଏଣେ ତେଣେ
କରୁ ଦେବେଶ ତହୁଁ, ଭୟ ବଂଶସ୍ଥ ଆତତାୟୀ
ଆସିଲା ରାବଣ ପୁତ୍ରେ ଦର୍ପ ପ୍ରାସାଦ ଭୂମି

କଣ୍ଟକ କୁଟିଳ ଅତି ଲଲାଟ-ଭ୍ରୂକୁଟି ଦେଖେ
କହେ କମ୍ପ୍ରଭ (ଦେଖ ଦେଖି ଗ୍ରୀବାଭାଙ୍ଗ
ଲୁକାଇଲେ ସୀତା, କିନ୍ତୁ ଜାଣିଥା ବୈଦେହୀ
ବେଶ ଦେଖି ଶୁଣି ଶଙ୍କା ନ ଥାଏ ଜଗତେ)
ଅଭୂ ନନ୍ଦକର ଅସି ମାରିବା ଭୂତଳେ
"ଜୟ ଜୟ ରଘୁନାଥ ସୀତାଙ୍କ ଭର୍ତ୍ତାଙ୍କ"
କହନ୍ତି ଓଡ଼ାରେ ଥାଇ ବଦନ ଅଧର
ଖଳନ୍ତି ପ୍ରଣମି ଦେବୀ କହୁଥିଲେ ସନ୍ତୋଷେ
"ନାଥଙ୍କୁ ଅନ୍ତରେ ଦେଖି ଅସିଲେ ଯେ ଦେବେ
କରନ୍ତୁ ଅଙ୍ଗୀକାର ତରୁମୂଳେ ବସନ୍ତୁ"
"ଏତେ ଲଜ୍ଜା ଜନ୍ମାଇଲ ଭଉଣୀ ଦେବାପାଇଁ
କାହିଁକି ଜନକ ସୁତା ତୁମ୍ଭେ କି ଭାବୁଛ !
ଏହୁ ଶିକ୍ଷା ତବ ? ଏଥିପାଇଁ କୋଳଣୀ
ଦେଖିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ? ଅଛ ଯେବେ ଭଲରେ ମୁଁ"
ବୃକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଲୁଚି ଉଠନ୍ତି କପୋତୀ
ଚିତ୍ର-ମୃଗ-କୁଳ ନାଚେ, ଖାଏ ଦୂବ ଘାସ
(ଲୁଚିଥିଲେ ମଦନ ଯାହା ଯଦି ଦେଖନ୍ତି ଅନ
ନିକୁଞ୍ଜ କିଂଶୁକ ଭଳି ସେ ଯାବେ ଫେରାଇ)
ଭୂଷା ଦେଖି ଲଭନ୍ତେ ସନ୍ତୋଷ ଜା ଜନ୍ତେ
କଟାକ୍ଷକୁ ଦେଖି ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ସୀତାଙ୍କୁ ନାଥଙ୍କ
ଜାଣିଛନ୍ତି ସ୍ୱଭାବ ରଖାଇଣ ରହେ ।
ଲୁହ ଗଳି ଆଖିରୁ ଚାହିଁଲେ ଏତେ ପଦ୍ମେ
ଚାହିଁଲେ ବୟସ୍କ ତୁମ ସ୍ତନଯୁଗ ଦେଖି,
ରହେ ଯାଇଁ ଖାଣ୍ଡି ପଢ଼େ ପିଙ୍ଗି ଅଳକାର
କୁଞ୍ଚିତ ଅଧର କଲେ ଭୂଷଣ ରଚନ
ଶ୍ରୀମୁଖର ଜଳ ଭୂଷେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ଦର୍ପଣ
କହିଲେ ବୈଦେହୀ କହ "କାହିଁ ଦେଲ ଦୁଃଖ
ନ ଦେଲ ଧୀରତ ଚିତ୍ତ ! ଯେ ତୁମ୍ଭ ବାସରେ,"
ତତ୍ପରେ ଜାଣି ପୁଣି ସମ୍ବୋଧିଲେ ତହିଁ
"ଭୂଷିତା ଲକ୍ଷ୍ମଣ ନାରୀ ଦେଖ ତୁ ଦେବର

ଦର୍ଶନ ସମୟରୁ ଥାଇ ଦୁଃଖିତାଙ୍କୁ କହ
ଦ୍ୱା ? ଦେଖ ଅଙ୍ଗଠାରୁ ସୀତା ନାମ ଦୂରେ,"
ତାକିଲେ ଉଠିଲେ ବନ-ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ, କିନ୍ତୁ
(ଶୁଣିଥିଲେ ଦୁଃଖ ଦେହ ନଇଁଗଲା ସେଥିଁ)
ଦେହ ନଇଁଲେ, ହେ ! ନାଥ ଅବାରଣ
ଏବେ ମୁଁ ମହା ଭୟ ଅଛନ୍ତି ଲୋକଙ୍କ
ସୀତାଙ୍କ ନ ପାଇ ଚିନ୍ତା କାନ୍ଦିଲ ବଳେ
ଗଉଡ଼ିଆଣୀ ଘେନି ଗଲା ନ ଭଜି କରନ୍ତା
ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଦେଖନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ପଚାରନ୍ତି "ମହି
କହିଁ ଗଲା ସୀତା ମୋର ପ୍ରାଣାଧିକା ପ୍ରିୟା ;"
ଚାଲନ୍ତି ପଚାରନ୍ତି ଦେଖନ୍ତି ପୁଲିନ୍ଦ ଦାଣ୍ଡରେ
କେତେକ ତରୁଲତା ପକ୍ଷୀଙ୍କୁ ପଚାରି
"ପ୍ରାଣାଧିକା ସୀତା ମୋର କାହିଁ ଅଛ କହ ;"
ଶୁଣି କହେ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ବହୁତ
ଶଙ୍କାରେ ପୁଛିଲେ ଶିବେ "ବୈକୁଣ୍ଠ ବିହାରୀ
ଡର ଏହି କେ ରାମ ? ନାରାୟଣ ମାନବ
ପ୍ରାଣେ ନ୍ୟୂନ କ୍ରନ୍ଦନ କେ-ଭଳକେ" "ସେହି ପରମାତ୍ମା
ଏହି ପଞ୍ଚଭୂତ ରମ ଧରିଛନ୍ତି ସେ ଦୁଃଖୀ
ପ୍ରାଣେ, କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ମୁକ୍ତ ସେ ଦୁଃଖୀ,
ଲୀଳା ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟେ ! ଏହା ଅବତାର ଲୀଳା
ଭକ୍ତଙ୍କ ସୁ ଅଟେ" ବୋଲି ବୋଇଲେ ମହେଶ
ଏ କଥା ଶୁଣି ପରେ ପାର୍ବତୀ ଗୋପୀ ନିଜେ,
ମାୟା ସୀତା ରୂପ ଧରି ପକ୍ଷୀଲେ ସ୍ୱଦେହ
(ଜଗି ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଦ୍ୱାର ଏହୁ ଭବ ଭରେ
ଦଇବ ତଡ଼ରେ ସୁଖ ସଦା ବହନ୍ତି
ଜୋଗିଣି ! ବୋଲିଲେ ଶିବ ଅନନ୍ୟ ପାର୍ବତୀ
କେତେ, ଅନୁଯୋଗ କରିଥିଲେ, କହ, ତାଙ୍କୁ
ଯାଇବିବ ଦିଅ ଦେବଙ୍କ ଶାନ୍ତ କରି ଭବେ)
ପ୍ରଭୁ ଦେଖି ଶୁଣିଲେ ଚମତ୍କୃତି ହୃଦୟେ
ପୁଛିଲେ ଶମ୍ଭୁଙ୍କୁ "ଏହି କୃଷ୍ଣ ତ ମୋହ

ସୀତାଙ୍କୁ ଦେଖ ଅଙ୍ଗୁଳି ତା ଭଙ୍ଗୀ ଅନ ଏଥି ?”
ଘେନିଲେ ଶବରୀ ତକ୍ଷଣି ଧରି ନିଜ ରୂପ
ଅପ୍ସରା ଶଙ୍କର ଆଗେ, କହିଲେ ଶଙ୍କର
“ଜଗତ ଜନନୀ ରୂପ ଧରନ୍ତି ଯେ ଦେବୀ
କେମନ୍ତେ ମୁଁ ସମ୍ଭାଷିବି ‘ପ୍ରିୟେ’ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ
ଏ ଜଗତେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେବୀ ନାହିଁ ଅଛି,”
ଏତେ କହି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଲେ ଶଙ୍କର;
ଶବରୀ ଦେଖଣ ତହୁଁ ସେ ଶୋକେ ତତକ୍ଷଣ
ଜନ୍ମିଲେ ମେନକା ଗର୍ଭେ ହିମାଳୟେ ଯାଇ ।
ଏହି ହେତୁ ଦେବ ଯହିଁ କହନ୍ତି ଋଷୀନ୍ଦ୍ର
ସୃଷ୍ଟିଥିଲେ ରୂପ ସଙ୍ଗେ ସୀତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶ
ଜାଣି ଅପ୍ସରାଙ୍କୁ ବନ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧ,
[illegible] ଦଣ୍ଡ ପିଣ୍ଡକୁ ଏହିକୁ ଦେ ସିନା
ଦାମ ଦିଏ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରାଣ ମଣି ତୁଳି
[illegible] ଯଦ୍ଦମା ଯେଉଁ କର୍ମଫଳ ଭୁଞ୍ଜେ ।
[illegible]ଙ୍କୁ ନେ ପୁଣ୍ୟଶୀଳ ଅଦ୍ଭୁତ ଦେଶ
ତପନଙ୍କ ଦେହ ପ୍ରାଣ ସମ ହେବେ ଜାଣି
‘ସୀତାଦେବୀ’ ଅପଭାଷା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶ୍ରବଣ ।’
[illegible] ଶ୍ରବଣୁ ଏଥୁ ପଣ୍ଡିତ ପ୍ରବର
[illegible]ଲିଙ୍ଗ-ଧ୍ୱନିକୁ ମୂଳ ସାକ୍ଷୀ ପ୍ରାଣେ
‘ସୀତାଦେବୀ’ ଆରମ୍ଭିଲ ଏହି ପଥ ହେଉ ।’
ହନୁମନ୍ତ [illegible] ପ୍ରାଣେ ପୁଣ [illegible]
[illegible] ସଦେଶ ଦେଖ କାନ୍ତି-ବାସ-ପ୍ରଭା
ସମ୍ମୁଖେ ଦେଖିଲୁ ଏଥି ମଧ୍ୟ ବନବାସୀ
[illegible] ନିଜେ କହ ଯେ ଜନେ [illegible]

ସ୍ଥାପିଲେ ତାର ମିଶ୍ରିତ ସ୍ୱପ ରାଜ୍ୟ ହେବେ;
ହନୁମାନ ଭକ୍ତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୁଦର୍ଶନ ସୁଦିବ୍ୟ
ଜାମ୍ବୁବାନ ଭୁଣ୍ଡିରାଜ, ନଳ, ଅଙ୍ଗଦାଦ
ନୃତ୍ୟ ଜାଣିବାର ହେଲେ ଯାଙ୍କ ସହାୟ ।
ମର୍କଟ କଟକ ଗଲେ ଦିକ୍ଷ ବାଣ୍ଡି ଯେ
(ମନ୍ଦୋଦରୀ ପ୍ରାଣେଶ୍ୱ ଶୂନ୍ୟ, ସେଥୁ ଦେଶ ଦୂରେ
[illegible] ଦ୍ୱୀପ [illegible] ଉଣେ)
ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ଦାନବକୁଳ-ସର୍ବ-ଶୀର୍ଷ ତାଙ୍କ,
ପ୍ରତିକ୍ଷଣି ଲଙ୍କାରେ ନାଶି ସହସ୍ରେ ପ୍ରତ୍ୟେଣ
*ଅବନୀ ଗୌରବ ରତ୍ନ ତ୍ରିଭୁବନ-ଖ୍ୟାତି
ଉଦ୍ଧାରିଲେ ସୀତା ସତୀ ହେଲେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ-
[illegible]ରେ ତ୍ରିଭୁବନ [illegible] ଜଣାଇଲେ ।
ରାମ ଦ୍ୱାରକା [illegible] ଜନ [illegible]
[illegible] ପୁଷ୍ପକ [illegible]
[illegible]
[illegible]
କୌମୁଦୀ-ଧବଳ-[illegible] ଦ୍ୱାରକା
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] କୌମୁଦୀ [illegible]
[illegible] କୌମୁଦୀ-[illegible] ।
[illegible]
[illegible]

* [illegible]

ନବ ଅସ୍ଥି ଚକ୍ର ଏଥି ହୁଏ ସମ୍ଭୂତ
*ଗୋମତୀରେ, ଅସ୍ଥିଶେଷ ସ୍ଵର୍ଗ ପଦ ଦାୟ ।
ଅନନ୍ତ ମହିମା ତେବେ ବେଦ-ଭାଷ୍ୟକାର
ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଜନ୍ମଦାତା ବେଦବ୍ୟାସଙ୍କର
ପବିତ୍ର ପ୍ରଭୁପାଦେ ପଦର ଅଗ୍ରତେ
ଅଞ୍ଜନ ଚୋରର ଧୂଳି, ସ୍ନାନ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯତ୍ନ
ଦାଉଦାର-ବନ୍ଦନରୁ ଅର୍ଘ୍ୟ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟରେ
ସାଂଖ୍ୟାତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରକାଶିଲା ଜନନୀ ଭାରତ,
ମୁକ୍ତିପଦ ଯେ ଅଲୋକ ଅନ୍ତରେ ନେହକେ
ଜ୍ୟୋତିଷ୍ମାନ୍ ଟେ ମୋକ୍ଷଧାମେ ଭବ ଶାନ୍ତିମୟ-
ସ୍ଵର୍ଗର ମୋକ୍ଷ-ଗାମୀ ନିର୍ବାଣ ପ୍ରଦେଶ,
ନେତ୍ର ପରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସକଳ ଧର୍ମର ।
ଦେଖାଏ ଅନନ୍ତ ଦିଶ, ମନ୍ଦି ଶୁଣେ ଯାକୁ
ମନର ମନ୍ଦିର ଦଣ୍ଡ ଓ ବାୟୁର ମଳ
ଶର୍ତ୍ତନିକ ବାଦକଙ୍କୁ ଦେଖୁଛେ ଥିବ ।
ଉଠେଇ ଚୋରସ୍ୱରର୍ଣ୍ଣ ଯେ ଦୃଶ୍ୟ ପଣ୍ଡେଭ
ମଣ୍ଡଳ ପଦନୋଦନ ବୈଭବେ ବେଢ଼ିବାକୁ
ମହାନନ୍ଦ କାଳିକାର ବୃକ୍ଷ କଣ୍ଠୋଦରୀ,
ଶିଖର ନବ ବିଭବ ପାଦଜାତ ତରୁ
ବନ୍ଦ୍ୟ ଅଦଭନ ଧନ ସୁମନ ମାଧୁରୀ
ସ୍ମୃତିଚୁମ୍ବନର ପ୍ରିୟ ପୂରଣରୀତିର ।
ଦୃଶ୍ୟର ନବାସ୍ତୁରମଣୀ ଅମୂଲ୍ୟ ରତନ,
କଣ୍ଠ ମୋହନ ବୃକ୍ଷ ଅଳପ ଧାରଣିର
ତା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସ୍ତୁତି ହୋଇ ନ ଦେଖାଇ ନିଜର
ବସନ୍ତ ଶାଦରେ ତାଙ୍କୁ ସୁବେଦ ଅବନିଶ ।

ସବ ଭର୍ତ୍ତାରେ ଦେଶୀ ଲଳିତ ସୁନ୍ଦର
ଲବଣ-ଶ୍ରୀମନ୍ତ-ପତି ଶିଳ୍ପୀ ଦାସ୍ୟ
ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟୀ- ସ୍ଵାମୀ- ସାଂଖ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ ଜ୍ଞାନୀ ସଙ୍ଗେ
ଭଟିତଳ ଦେବେତକ ଶିଳ୍ପ ଭର୍ତ୍ତି ସମାଦେଶ,
ଯେ ଧନ ତରଙ୍ଗାନ୍ତରଙ୍ଗ ଭୂଲ ଭୂଲ ଦୋଳ
ବାସନିଗଣ୍ଡ ନଦେ ସ୍ଥାନ ଦେଖାଇମ ଧାବତିକ
ଦୃଶ୍ୟ ବୃକ୍ଷ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା ତୁଙ୍ଗ ବକ୍ଷସ୍ଥରେ
ପ୍ରଥମ ଗୋପ୍ୟଦେ ସୁଜ କାଦେନ ଅଞ୍ଜଳି
ବିନ୍ଧ୍ୟାଚଳ ନବୀନ ଦୁର୍ଗ, କୋଣାର୍କ ପଟ୍ଟେସ୍ୱ
'କଟେଇଲ ବଟେଶ୍ୱର' କୃଷ୍ଣ ବଧୂବାସୀ ପଦେ
ମନ୍ତ୍ର ଦେବେ ବୋଲାଇଲେ ଅପୂର୍ବ ଅନନ୍ତ,
ହୃଦୟ ସେ ଦୁର୍ଗ ଦୁର୍ଗ (ଉତ୍ତୀର ତଳସ୍ଥ
ଭବ ଜାତ ଭକ୍ତିର ପଥ) ପତି ପଣି ଭକ୍ତିର
ପୂର୍ବ ଭାଙ୍ଗୁଳର ବାର ଦେଖିଲୁ ନନ୍ଦନ
ସ୍ୱର୍ଗ ଶିଳ୍ପୀଙ୍କ ରଚି ଅଛନ୍ତି ଅପେକ୍ଷା
ଦେବଗଣ୍ଡ ପାଦେ ଅଙ୍ଗ ତରଙ୍ଗ ଲିଭନ, ତେ
ନ ସମ୍ଭାଳି ସ୍ତୁତୁ ଶେଷ ଛୁଟ ବିତାଳକ ।
ଅଦ୍ୟାପି ନମସ୍ତେ ତାଙ୍କ ଯୋଗ ନାହିଁ ଯହିଁ
ନରେନ୍ଦ୍ର ମାତୃଦେବ ବଳେ ଦେବେ ଇନ୍ଦ୍ର
ଦେବବିଗ୍ରହ ଦେବା ପଦେ ଶାସନ ପଣ୍ଡିତ ।
ଶ୍ରୀଅଙ୍କ ଲସ୍ତିତ ଦେହ ଗୁପ୍ତ ସ୍ତୁତି ଜ୍ୟୋତି
ରଞ୍ଜିଲେ ଗୈରିକରେ ପଦେ ସଜନେ ସମ୍ମାନ
ଯଥାଶାସ୍ତ୍ର ଭକ୍ତି ବାର ବୃକ୍ଷଟି ଦେଖନ
ଗାଇଁଲେ ଭକ୍ତିଲେ ଦେଶାଭ ରତନ ଅନାଦର
ଛବି ନବା ଦେବ ଅଭ ମଣିଷ ମହାନ୍

* ପ୍ରବାଦ ଅଛି, ଯେଉଁ ନଦୀରେ ନବ ଅସ୍ଥି ପତିତ ହେଲେ ଚକ୍ର ଆକାର ଧରେ ସେ ନଦୀ ହୁଏ, ତାହାକୁ "ଗୋମତୀ ଚକ୍ର" କହନ୍ତି । ଅଞ୍ଚଳର ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରକାର ଚକ୍ରାକାର ଅସ୍ଥି ଗୋଟିଏ ଗୋଲକାର ଭାବରେ ଦ୍ୱାରକାରେ ଦେଖିଅଛୁ । ଅନୁବାଦକର ଏତଦ୍‌ବିଷୟ ନିଶ୍ଚିତ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଚତୁର ଶ୍ରୀ ନ ଶିଳା ମର୍ଜିନ ମନ୍ଦାରର
ଲେଉଟିଲ ପର୍ବତେ, ବନେ, ବନଭୂମି କୂଳେ,
ଶୈଳଶିଖ ଭୂଧରେ, ପୃଷ୍ଠେ, ତରୁ ଲତା ଦଳେ,
ଘର୍ଷଣେ ମଣି ଭୂଚେ ବହିଲ, ଅଗ୍ନିରେ
ଦଗ୍ଧରେ ଦାବଦ ଭୂଜେ, ପୁନେକ ରଞ୍ଜନ
ନାଦରେ ନଦୀରେ ଜ୍ୱାଳା ପଡ଼ନେ ଅବଧି
ତାଙ୍କ ମିତ୍ର ପ୍ରଶଂସି ନ ଶୀଘ୍ରମିଳି ମଣ୍ଡ ।
ଦେବାସୁର ଅନୁଶ୍ରୁଣେ ପୁଣି ମନ୍ଥିବାକୁ
ସିନ୍ଧୁକୁ ଲାଗିଲେ, ଜଳଧିରେ ଘୋଷି ଲୁଚେ
ଯା ଦ୍ରୁମ ଯୌବନ ଲୁକାଇ କରି ପୁଷ୍ପ
ତଥା ତା ବଳୟ, ପୁନଃ ପ୍ରକାଶ ହେ ଶାଂକିରେ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଟୁଣା ଅପ ଟେସେ ହେ ସୁରପ ଜବାସୀ
ଲଭିଲ୍ଲ ଅଶେଷ କଷ୍ଟ, ତେଣକ ମନ୍ଥନେ
ତନ ଧନ୍ୱନ୍ତରି ଆସି ସିନ୍ଧୁ ଜଳତଳେ
ଲଭିଲେ ବଶେଷ ଦୁଃଖ, ଅବଶେଷେ ସିନ୍ଧୁ
ଦେବାସୁର ସଙ୍ଗେ ଅଧି ଯାଇଲେ ଶରଣ,
ସୁତ-ଧାମ-ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଣାଧିକା ପ୍ରିୟ
ଲଭିବ ମହା ଔଷଧି ଅମୃତ ଯେବଣ;
ସେ ଅମୃତ ଦେଖି ସର୍ବେ ଲଭିଲେ ହରଷ
କେଳୁ ସେ ହରଷ ହେଲା ଯେତେ ପଣ୍ଡିତ
ଅମୃତ ବଣ୍ଟନ ସେନା ଧଣମ ବୋଲେବ;
ଲାଗିଲା ଭୁଞ୍ଜନ ଜଳ ଦେବା-ସୁର ମଧ୍ୟେ;
ମନ୍ମଥ-ମୋହନ କୃଷ୍ଣ ମୋହିନୀ ବେଶରେ
ଲୁଚିଲେ ଏକାକେ ଏକା ମେଳା ଭୂତ ପାଶେ
ତାଙ୍କ ନୟନ ଭୁଲ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଭୁଲୁ ହର୍ଷେ
ଉଠି ଯାକ ଶୁଦ୍ଧ ତାଙ୍କ ଅଞ୍ଚଳ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗୁ
ଉଭୟ ମଧ୍ୟେ ସିନ୍ଧୁ ବାଟେ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶୁଣିଲେ ତଳି
କଳାବେଶେ ଭୁଲେ ଯାନ ଅଙ୍ଗ ଭାବ ଭୂଷେ,
ସେ ରୂପ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ମହାସୁର ବଡ
ଦେବାସୁର ସର୍ବେ ନିଜ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ବରିବେ-

ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଏ ବିବାଦେ; ଏହା କଥା ନେଇ ଫେରି
ଅସିଣ ସମୀପେ ଚଳିଲ ଅନୁରୋଧ ତାଙ୍କୁ
ଅମୃତ ବଣ୍ଟନେ; ଦେଖି ବୃଦ୍ଧି ଲୋକେ ନାରେଇ
କହିଲେ ପୁନରୀ "କାହ ସତ୍ୟ କୋ କଣ୍ଠରେ
ହେବ ନାହ ସନ୍ଧ ।" "ସତ୍ୟ କଲି ନେତୁ ଶବ୍ଦ
ହେଉ ! ଯାହାକୁ ଯା ଦେବ ନେବ ସେ ଯଥାର୍ଥ"
ଏତେକ କହି ବସିଗଲେ ତୁଲି ଧାଡି ହୋଇ ।
ସ୍ୱରୂପରେ ସୁଧାପାଣି ଯେଣିକ ପୁରୁଷ
ଦେବେନ ଦେହିଁ ଦେଇଁ ସୁଧା କରିଦେଲ ଶେଷ;
ମହାସୁରଙ୍କେ ଦେଉଁ ନେଇ ରହିଲେ ବସିଣ
ନଖାଇ ଅମୃତର ଭୁଲ ଭଲି ଅନୁରୋଧ
ଦେବତାଙ୍କ ସହାବାରେ ମଣ୍ଡିବାକୁ ସିନା,
ଭୂଷ ଧାଡିଏ ନାହି ବସି ନାଶିଲ ତେଣକ
ବସ୍ତ୍ରଖାନ ଅବଶେଷେ ଲଭିବ ସେ ଯାଏ;
ନବାସୁରଙ୍କ ଦର୍ଶନରେ ତୁଳାଇ ସନ୍ଦେହ
ତାପୁ ଧୂମଣି ଲୁଚେ ରାହୁଡ଼ିଲେ ତଳି,
ଦେବଙ୍କ ସିଣ, ହାନ୍ଧି ଭରେଣ ତେଣନ
ସେ ମନ୍ଥନେ ସର୍ଷ୍ୟାପ ଚାହିଁଲେ ଅଥାସ୍ଥି ।
ଚେନତ୍ତି ଉଚ୍ଚ ଶ୍ରେଣୀ ସଦ୍ୟ ପ୍ରଳୟ
ସବର୍ତ୍ତି ସତ୍ତ୍ୱ ନେଶ-ଶ୍ରୀମନ୍ତ-କାଖ
ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଜି, କାଳକୂଟ ଜଗନ ଦେଇ
ତପ୍ତ ଖଣ୍ଡଖେ ସଙ୍ଗେ ମହା ସ୍ତ୍ରୀଜନ
ମିଶି ଶେଷ ନାଗଙ୍କର କୁଣ୍ଡଳି ବୋଲିବସ;
ଅପାୟ ସେ ଷ୍ଟ ନାଗେ ଙ୍କ ଦେବାସୁର ଯେତେ
'ଶାହି ଶାହି' ଡାକ ସର୍ବେ ଛାଡ଼ିଲେ ବଳରେ
ଅବଶେଷେ ସଙ୍କର୍ଷଣ ଦାସ ବନ୍ଧ ସେତ
ଦେହେ ଦୈତ୍ୟ ହୃତ ଅର୍ଥ ପିଇ ସେ ଗରଳ
'ନୀଳକଣ୍ଠ' ନାମେ ଖ୍ୟାତ ହେଲେ ତ୍ରିଭୁବନେ ।
କ୍ରମ ପୁଷ୍ପ ଶ୍ରୀସ୍ତ୍ରୀ ଦେଖି ଭାଗ୍ୟବାନ ଲାଏ
ବୁଦ୍ଧିକାରେ ଜନନୀ ସେତୁକୁ ରୌଦ୍ରକେ,

ଅତୀତ ଏ ସିନ୍ଧୁ କୂଳ ନୂତନ କଳକଣ୍ଠ
ଗୁଣ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକଟନ୍ତି ଅନନ୍ତ ଅପାର
ଅନନ୍ତ ରତନ ଖଣି ଧରନ୍ତି ଗରଭେ
ତେଣୁ 'ରତ୍ନାକର' ନାମ ବିଖ୍ୟାତ ତ୍ରିଲୋକେ;
ତାହା ସଙ୍ଗି ଦେଶ ଗର୍ଭୁ ମିହିର ଯାହାର
ଝରନ୍ତି ଆଲୋକ ଧର୍ମ-ଜ୍ଞାନ-ଶାନ୍ତି-କାନ୍ତି,
ସଦା ପରଶନ୍ତି ଯାହା ତନୁ ଉଦ୍ଭାସି
ଧନ୍ୟ କବୀନ୍ଦ୍ର ତେଣୁ ଗାଉଛନ୍ତି ଯାହାର
ଗୌରବ, ଭଦ୍ର ଭାରତ ଜାତ ଜନ ଗାଥାବଳୀ
ତଥାପି ବଦନେ ଯଥା ପୁଣି-ପୁଞ୍ଜ-ତନୁ
ନ ହୋଇ ମଳିନ ସଦା ଥାଏ ପ୍ରଶାନ୍ତ,
ତେସନ ପ୍ରକୃତି ସଦା ଚିର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
ଅପୂର୍ବ ଭାରତ ସର୍ବେ ଦର୍ଶିଲେହେଁ ଭାଷ ।
ମହତ ଅସଂଖ୍ୟ ଯାହା ମହତ ପତନ
ତେଣୁ ପ୍ରକୃତିରୁ ଜାତ ଦୃଷ୍ଟିଙ୍କ ସ୍ପର୍ଶରେ
ପ୍ରକୃତିରେ ଶାନ୍ତି ଯାଏଁ ଦେଉଛି ଆଶିଷ ।
ଦେଖି ଦେଖ ପୂର୍ବର ଏକ ସ୍ଥାନ ଦେଖିଲି
ଏକ ସ୍ନିଗ୍ଧକାନ୍ତିରେ ଝରଇ ଶୋଭା ପଡ଼ନ୍ତିନେ ।
ସତ୍ୟ ଏ ଧ୍ୟାନ ତହିଁ ବାଣୀ ପୂର୍ବରେ,
କହନ୍ତେ ସ୍ୱଗତ ଦେବୀ "ଦେଖ ଏ ପ୍ରଦେଶ
✢ ପଞ୍ଚାପ ସମ୍ବୋଧେ ନାନ ଜ୍ଞାନ ଏହାର;
ଜନ୍ମିଲେ ଯେଉଁ ନାନକ ନାମେ ମହାତ୍ମା ଏ ଦେଶେ
ଧର୍ମବୀର ଦୂରଦର୍ଶୀ ଏକ-ଅଦ୍ୱିତୀୟ,
ଜ୍ଞାନ-ଆର୍ଯ୍ୟ ପତନର ଏକତା ହେତୁ
ନାଶନ୍ତେ, ଜାଣି ଏହି ମହାତ୍ମା କୌଶଳେ
ପଞ୍ଚ● 'କ'କାର ସମ୍ବୋଧେ ନବ୍ୟ ଧର୍ମର
ଧର୍ମ ସ୍ୱର୍ଗେ ଜନ ପନ୍ଥା ସୃଜି ଏ ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ
ବାନ୍ଧିବାକୁ ଏକତା ସୂତ୍ରେ ଦେଇ ❖ 'ଶିଖ' ଧର୍ମେ

✢ ବିତସ୍ତା, ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା, ଇରାବତୀ, ଶତଦ୍ରୁ ବିପାଶା ଏହି ୫ଟି ନଦୀ ସଂଯୋଗରେ ପଞ୍ଜାବ ହୋଇଅଛି

✥ ଶିଖଧର୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ।

● ପଞ୍ଚ "କ" କାର-କେଶ, କଙ୍କଣ, କୃପାଣ, କଚ୍ଛା (କପିଡ଼) କଙ୍ଗୋଇ (ପାନିଆ) ଏପାଞ୍ଚୋଟି ଶିଖ୍ ମାନଙ୍କର ଜାତୀୟ ପୋଷାକ; କେଶ କର୍ତ୍ତନ ନିଷିଦ୍ଧ, ହାତରେ ପିନ୍ଧେ ଲୌହ କଙ୍କଣ; ପୋଷାକ ତଳେ କପିଡ଼, କଟିବାନ୍ଧ ଅସ୍ତ୍ରବନ୍ଧେ କୃପାଣ ଓ ମୁଣ୍ଡରେ ପାନିଆ ଲଗାଇଥିଲେ ଥାଏ ।

❖ ଶିଖ୍ ଧର୍ମ—ଏ ଧର୍ମରେ ଜାତି ଭେଦ ନାହିଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଠାରୁ ଚଣ୍ଡାଳ ଯାଏ ସମସ୍ତେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରକାର ପୋଷାକ ଏମାନଙ୍କର ଉତ୍ସବରେ ପିନ୍ଧି ଥାଏ । ତମ୍ବାକୁ ସେବନ ଏ ଧର୍ମରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷିଦ୍ଧ, ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିମ୍ନଶ୍ରେଣୀର ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ତମାଖୁ ସେବନରେ ମଧ୍ୟ ଶତାଂଶରେ କରନ୍ତିନାହିଁ, କେବଳ ମଦ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନିଶା ପଦାର୍ଥଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ଏମାନେ ନିଷିଦ୍ଧ ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଗୁରୁ ଓ ନାନକଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କୁ ମାନନ୍ତି ନାହିଁ, ଏମାନେ ଘୃତ ବଳଦିଲି ଏମାନେ ଶୂକର ମାଂସ କୁକ୍କୁଟ ମାଂସ ଭୋଜନ କରନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଆଚରଣ ପ୍ରାୟ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ପରି ।

'ମହାବୀର' ନାମେ ଏକ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକ
ପ୍ରଚାରିବେ ନବ ଧର୍ମ ପଶ୍ଚିମକୁ ଆସି,
କିନ୍ତୁ ଆର୍ଯ୍ୟ-ଭୂମେ ହେବେ ସେ ଧରମ ସାଥି
ଧ୍ୱଂସ ହେବ ତେଣୁ ଧର୍ମ ଏକତ୍ୱ ତରେ
ଲଭିବ ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟ, ସେ କାଳେ 'କବୀର'-
ନାମେ ଧର୍ମ କଣ୍ଟକଣୀ ଭଣି ଏ ଦେଶରେ
ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ପ୍ରଚାରକ ଦୃଢ଼ ନବ ଧର୍ମ! ଧରମ
ମିଳାଇବେ ଭୁଇ ବରକ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନେ।
କିନ୍ତୁ ଏ ମିଳନ ହେବ ଅଳ୍ପ ଦିନ ସ୍ଥାୟୀ
ଯୋଗେ ମୁଗ୍ଧ ବାଲ୍ମିକନ୍ଧ ସର୍ଗୀନ ଯେଉନ
ଜନ୍ମୀ ପାଇବକୁ ଯଥା ଗାବିକା ସ୍ୱପନରେ।
ଶ୍ରୀରଙ୍ଗ ନାମ୍ନୀ ଦେଶ ମରୁମୟ ଭୂମି
ମଣ୍ଡପ ହୋଇ ସହି ବନ୍ଦେ ଜନ ଦୁଃଖେ
ଭୂମାଏ ତାବେ ପାଦେ ମହା ମାତ୍ରୀନୀ
ଦୃଷ୍ଟେ 'ପ୍ରତାପ ସିଂହ' ନାମେ ସ୍ୱାଧୀନ
ଜନ୍ମିବେ ଏହିଠାରୁ ଦୁଇକ ନାହେ କର୍ମଧାର
ଦେବ-ସୂତ ଦ୍ରୁତେ ଗ୍ରାମ ଦପର୍ଣରେ ଜନ୍ମି
ନ ହେବେ ଏ ପରାଧୀନ ଜୀବନେ କଦାପି।
'ଶାହାଜାହାଁ' ନାମେ ମୁନ୍ଦ ଲୁହୁମ ଧରଣୀ
ହୋଇମର୍ଯ୍ୟ-ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଶୋଭା ନିର୍ମିଣିବେ ପୁଣ
ବିକାଶ ନାଲୁକ ଚେର୍ଯ୍ୟ, ଚୀନିଧୈର୍ଯ୍ୟ ଯାହାର
ଦର୍ଶନିବି ବିଶ୍ୱକର୍ମା ହେବେ ଅହୋରାତ୍ର,
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, ମୋହିତ ହେବେ ବିଶ୍ୱବାସୀ ସର୍ବେ।
ସ୍ୱପ୍ନତ ପ୍ରୋନ୍ନତ ସନ୍ତ ସିଂହାସନେ
ଶତ୍ୟ ନବ ତଟ ଭୂପେ ମୁଗ୍ଧ ଲୁଏ ଯାଉ
ହେବ ମହାକାଳେଶ୍ୱର ପୂଜିତ ପ୍ରଭୁ
ନବଶ୍ରୀ ଅସ୍ତ୍ରୀ ଦେଶ ଗୁରୁ 'ରଞ୍ଜିତ',
ରାଜଧର୍ମ ଜନ୍ମ ଯାଞ୍ଚ ବଇତବେ ଭୂପ

ଅଦ୍ୱୈତ ପ୍ରଚାର ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀ ମଧ୍ୱାଚାର୍ଯ୍ୟ
ରାମାନୁଜାଚାର୍ଯ୍ୟ, ନନ୍ଦ, ସୂରି, ଗୁଣି ଯହିଁ
କବି କାଳିଦାସ କାବ୍ୟ-ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ଅଛି
ନାଁ ଗୋପାଳ 'ଜଜା' ଶୋଭିତ-ଶାସ୍ତ୍ରୀ ଯହିଁରେ
ବଙ୍ଗଦେଶ ନୃପ ଏକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନାମେ
ଧାର୍ମିକ-ପ୍ରଶଂସା-ପଦ୍ମେ ହଂସ ନିଜ ହୋଇ,
ଜନ୍ମେ ପ୍ରତି ଗୋସ୍ୱାମୀ ବୈଷ୍ଣବ ଭାବନା।
ପ୍ରଭୁ ଚୈତନ୍ୟ ସଂଘ ଏହି ଜଗତର ତାହା।
ଧର୍ମ ଧର୍ମବାଣୀ, ଭବେ ଯାଇ ଦୂରେ,
*ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖ ପୁଣି ନବ
ଜନ୍ମିବେ ଯା କୁଳେ ଜାଣେ କେରଳ ଦେଶରେ
ନାମେ 'ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ, ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ' ବୋଲି
ବୋଲାଇବେ ଲୋକେ, ଶେଷେ ଜ୍ଞାନଯୋଗୀ,
ଧର୍ମ ପଥେ ଭ୍ରମିବେ ଏ ଭାରତ ବ୍ୟାପି
ଉତ୍କଳେ ବଦରୀ ଶ୍ରୀମଠ ପ୍ରତିଷ୍ଠିବେ,
ସେ ଅନେକ ଧର ହେବେ ଭକ୍ତ ଗାଇ
ଶିକ୍ଷାଇବେ ଅଦ୍ୱୈତ ଅନୁପଚାରୀ,
ସାଧୁ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କେ ଯଥା ଦେବାଲୟ ସାଜିଏ
ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତାମସୀ ରାମେ ପୂଜେ ସିଦ୍ଧ ସାଧୁ।
ଭେଦବାଦ-ଭୂତ ସ୍ୱାର୍ଥ-ତାମସ ତାଡ଼ିତ
ଭାରତର ଧର୍ମପଥ ସର୍ବ ଶୋଧିତ
ଧର୍ମକୁ, ଉତ୍କଳ ତ.କ ପ୍ରଶଂସିବେ,
ଲୁପ୍ତ ପ୍ରାୟ ସନାତନ ଧରମ ଏ ମହାତ୍ମା
ଉଦ୍ଧାର ପୁଣି କରିବେ ପୁଣ୍ୟ ମୂ-ପ୍ରବନ୍ଧ ବଳେ
ଶ୍ରୁତି ବେଦାନ୍ତର ଉତ୍ତମ ଧର୍ମ,
ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅଦ୍ୱୈତମତେ ପକ୍ଷୀ ତେଜ ତୋଷେ
ଶାନ୍ତି ନାସ୍ତିବାଦ ବନ୍ଧ ଭେଦବାଦ-ମତେ
ଦଶନ ସ୍ଥାପିବି ତର୍କେ ବୈଦାନ୍ତିକ ଗଣେ

* ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥଳୀ

ଅନାଦ୍ୟ କୁଣ୍ଡଳ ଶକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନକାରୀ
କହ୍ନଦେବଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଦିଅ ସଙ୍ଗେ ସକଳ
ଧର୍ମାନୁରାଗୀ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ହେବେ
ଦ୍ୱାଦଶ ଉତ୍ସାନଶକ୍ତ ଟୀକା ଦୃହେଁ ଶ୍ୱରୀ ।
ଧନପୁର ବୈଜୟନ୍ତୀ ଭଡ଼ଙ୍ଗ କୁଟିରେ
ଛାଇ ନାମେ ପଣ୍ଡ ତୀର୍ଥ ଗ୍ରନ୍ଥ ଗୀତ ଥିଲେ
ଜୀବନପୁ ଭୂମିଏକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରବେଶ ।
ଯୌଗିକରେ ସଂସ୍କୃତର ନାମ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ,
କମଳ କଳିକା ହେଲ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଲଙ୍କା ପୁର
ବାନ୍ଧିଥିଲ ଧବଳ ପାଦ ମଙ୍ଗଳ ଧାର ।"
ଏହିରୂପେ ନାନା ତୀର୍ଥ ଅଗମ ଅରଣ୍ୟ
କେତେ ମନୋହର କେତେ ଭୟପ୍ରଦ ସ୍ଥଳୀ
ଜନପଦ, ବନ ଅଦ୍ରି ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ନଦୀ
ଭ୍ରମିଣ ଆସିଲେ ଦକ୍ଷ ଉତ୍କଳ ଦେଶକୁ,
ପୁଣ୍ୟ ଭୂମି ଭାରତର ମନୋହର ପୁରୀ;
"ନୀଳଚକ୍ର ସ୍ଥାନ ଶ୍ରୀ ଉତ୍କଳ ଫଳକ
ଭୂଷଣ ଗୁଣ୍ଡିଚ ଏହି ପଦମୂଳ ପୁଲିନ
ବ୍ୟୋମ ନୀଳାଦ୍ରି, ନାମେ, ଏ ଅଦ୍ରି ଶିଖରେ"
କହିଲେ ସ୍ୱଜନ ଦେବା "ଦେଖ ଏହି ସ୍ଥାନେ
ଦାରୁବ୍ରହ୍ମରୂପେ କୃଷ୍ଣ ଭଗବାନ ସ୍ୱୟଂ
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଶୋଭିଛ ପୁଣି ସୁଦର୍ଶନ ଧାରିଣି,
ବଳଭଦ୍ର-ସୁଭଦ୍ରା-କାହ୍ନି ଦିଶନ୍ତି ଏ ରୂପେ
ସିନ୍ଧୁ-ସ୍ରୋତ ସଙ୍ଗେ ଥାଇ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସେବକେ
ଏକତ୍ରରେ "ଜଗନ୍ନାଥ" ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ।
ଉତ୍କଳେ ଆସିଲେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗ ଦେବଦେବୀ
ଭୂପ ସଙ୍ଗେ ଭୃତ୍ୟ ସହ, ଗଙ୍ଗାଣୀ ନମନ୍ତେ
ଏତାଦୃଶ ଦର୍ଶନେ ଶ୍ରେଣୀ ଲଭିବେ ମାନବେ
ସବୁ ତୀର୍ଥ ଦର୍ଶନର ପୁଣ୍ୟ ଏକାବେଳେ

ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ସକ୍ରୂରେ ଏହି ସ୍ଥାନ ଶଙ୍ଖାବଳି
ହେବ କାହିଁ ନିର୍ଣ୍ଣୀତ ମହାତୀର୍ଥ ରୂପେ,
ଧର୍ମାଶ୍ରୟୀ 'ପୁରୀ' ନାମେ ବୋଲାଇବ ଲୋକେ,
ଧରମର ମୂଳମନ୍ତ୍ର 'ସାମ୍ୟବାଦ' ଏଥି
ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ହେବ ବସି ନୀଳାଚଳ ଉପରେ,
ଯଶସ୍ୱିନୀ କାଳ କରଣ ନବୀନ ଭାବରେ,
କୁଟିଳ କୁଟୀର ଭିନ୍ନ ଜନ ଗଣେ ଯାଇ
ଦେଖି ଧର୍ମମାର୍ଗ ଏଠାରେ ଲଭିବ ମୁକ୍ତି
ଅନନ୍ତ ଓଁ ଅନାଦିରେ ହେବାଇ ପରିଣତ,
ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ହେଲେହେଁ ଭକ୍ତି ହେବ ଆଦ୍ୟାତ୍ମ
ଜାତିଭେଦ ଦୂରେ ଏଥି ଦେବଦାସ ଯେତେ
ବାଧାରୁ ସଦ୍ଗୁଣ ବନ୍ଧି ଜଗାଇ ଯୁଗଧର୍ମ
ଖୁଲିବ ବର୍ଷେଶୀ ଅତି ଗୁରୁ ଭାବ ସେଠି ।
ହେବ କାମାସକ୍ତ ତଥ୍ୟ, କୁସଂସ୍କାର ଭିନ୍ନ
ଧର୍ମଧ୍ୱଜୀ ଥିବ ତେବେ ମଧ୍ୟ ପାପାଶ୍ରୟୀ
ବୈଦିକ ଶବରୀ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଜନ୍ମ ହେବ ପ୍ରାତେ
ଶୁଦ୍ଧ ନିଷ୍ଠ ଗୁଣଧାରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭିତରେ
ଜନ୍ମିବେ ଚଣ୍ଡାଳ, କୁଳ-ପାଂଶୁଳ ତ ପାପୀ,
ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁ ପୁଣି ହେବ ନର୍କେ ପତିତ ।
ପ୍ରତି ତୀର୍ଥ ଭାରତରେ ଏହି ଅଦ୍ଭୁତ
ଦେଖି, ସେବେଳେ ଶାସନ, ଲୁଣ୍ଠାଗାର,
ପାପ ସ୍ରୋତ ଦେଖିବାକୁ ଧର୍ମରେ ମନ୍ଦିର
ଜୀବନର କଳ୍ପରୂପେ ବିଜୟି ଭୂଷଣ
ପ୍ରାପ୍ତି ଶାନ୍ତିରାଜ୍ୟ ପୁନଃ ଅନନ୍ତ ବୈକୁଣ୍ଠ ।
ପୁଲିନ ଫେନିଳ ଭୂଷା ତରଙ୍ଗ ମଣ୍ଡଳ
ଉତ୍କଳ ଶିଖରଚୂଡ଼ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଦର୍ଶି,
ଶୁଭ ଭୂମି ଭୂଷା ଦେବୀ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ସଦୃଶ
ଉତ୍କଳର ପାଦମୂଳେ ପଡ଼ିଲ କେମନ ।"

* ଦଶ ଉପନିଷଦ୍, ବେଦାନ୍ତ ଦର୍ଶନ, ଭଗବଦ୍ଗୀତା

ଚନ୍ଦ୍ର ଦୂର ଯାଇ ଦେଖ ଚନ୍ଦ୍ର ଶିର ଦେଖି
କହନ୍ତେ "ଏ ଅପ୍ରତିମ ଶୈଳ ଦେଖ କାଳେ
ସୁପ୍ରୀତିର ଅଳଙ୍କାର ବୌଦ୍ଧ-କୀର୍ତ୍ତି ବହୁ ।
ଏଥୁକି କୋଣାର୍କ ଯେଣୁ ବୋଲାଉଛ ଦେଖେ
ହେମ ! ଦର୍ଶେ ବସନ୍ତିବେ ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ଏଥି,
ସମ୍ପର୍କ କାରୁ-କାର୍ଯ୍ୟ ଶିଳ୍ପ-ସୂକ୍ଷ୍ମତାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି
ସ୍ୱର୍ଗ ଦେବ-ଶିଳ୍ପୀ ହେବେ ଲଜ୍ଜାଲଜ୍ଜିତ ।
ଏଥୁ ଦୂରୁ ଦେଖାଯିମି ଦେବ ଯାହା କାଳେ
ଶ୍ୟାମଳ କିଶୁଞ୍ଜେ ମୂର୍ତ୍ତି, ନାମ 'ସତ୍ୟବାଦୀ'
ନିକ୍ରାବାଣୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ବୃନ୍ଦାବନୁଁ ଆସି
ଗୋପାଳ ବସନ୍ତେ 'ସାକ୍ଷୀ-ଗୋପାଳ' ରୂପରେ ।
ପୁଣ୍ୟ ତପୋବନ, ପୁଣେ, ଏକାମ୍ର କାନନ
ତ୍ରିଭୁବନେଶ୍ୱର ଶିବ ବସନ୍ତିବେ ଏଥି
ତେଣୁ ଏ 'ଭୁବନେଶ୍ୱର' ବୋଲାଉଛ ଲୋକେ ।
ଉତ୍କଳ ସୁକୃତିମଣି, କାଳ, କାଞ୍ଚନୀ,
ଭଣ୍ଡୀ ସୁରକ୍ଷିତ ଏହି କଟକ ନଗର,
ମହାନଦୀ କାଠଯୋଡ଼ି ଦୁଇକୂଳେ ଯାଇ
ବେଢ଼ିଛନ୍ତି ତତ୍ପରେ, ଡାକୁ ଯେବେ
କର୍ମଚ ଭଗତେ ତନ୍ତ୍ରମନ୍ତ୍ର ଦେଖାଇ;
ଚିତ୍ରକର କୃତିମାନ ପ୍ରଶସ୍ତ ତଟର,
ମହାନଦୀ ପଦପାଦେ ଶୋଭିଲାଣି ଶୈଳେ
ମୁଗ୍ଧକାନ୍ତା ତରୁ ପୁଞ୍ଜେ ଘୁରୁକୁଣ୍ଡାକୃତ
ପଡ଼ିରହିଲେ ନାହିଁ ଧରେ ଅତି ଅପ୍ରଶସ୍ତ,
ଖସ୍ତୁଳ ସେଠିକ ଯେବେ ସୁନ୍ଦରବେଣୀ ପ୍ରାନ୍ତେ
ସୁରମ୍ୟ ସେଇକଟ ଶସ୍ୟ ମହାନଦୀ ତଟେ ।"
ଅଭ୍ରବର୍ତ୍ତେ ସେ ନିଶାରେ ଶଶାଙ୍କ-ଗୋଳରେ
ଝର-ଜଙ୍ଗମ ଧାଇଁ ଚାମ୍ପତୀ ଦେଖିବେ,
ପ୍ରଣମିଲେ ଭକ୍ତିଭରେ ଯମନକୁ ସରବେ ।
"ଉତ୍କଳ ବନସ୍ତ ଶୋଭା ଶିରଶାଖାଞ୍ଚଳୀ
ଭୂଷା ଚିରି ମାଲ୍ୟଗିରି, ଦେଖାଯାଉ ଛବି,
ଭ୍ରମନ୍ତି ନଳିନ ଦଳ ତଳାକାରେ ଦେଖ
ଶୀତଳ କାଳିନ୍ଦୀ ଯଥା ଦ୍ରୁମଶୋଭା ମଧ୍ୟେ ।
ଅତ୍ରଧାବକା ପର ଗୋଳାଯାଏ ପ୍ରାନ୍ତରେ
ବୈତରଣୀ କର୍ଣ୍ଣହାଣୀ ଯା କୂଳେ ସୁବ୍ରାହ୍ମଣ
ଦାନ ଦେଇ ଜଳଧୁମେ ଧାଇଁବନେ ଲୋକେ
ଏହି ବୈତରଣୀ, ଦେଖ ପ୍ରେତପଥ ସେହୀ
ପୂତ ଦୂରୀ ଜାଣି ଯାଇ ମନୋହର ତୀରେ
ବସିଛନ୍ତି ବିରଜାଦେବୀ ଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡୋଇବା
ଆବଦ୍ଧପ୍ରମାଣ ଦେବ ଶରେ ପୁଣ୍ୟ ପୀଠେ ।
ଆଶ୍ରମ ବର୍ଷ ଅନ୍ତେ ଲଭିବେ ଜନମ
ସନ୍ତାନକାମୀ ନାମେ ଦେଖ ଦେବଗଙ୍ଗ;
ଯଦିଶାସ୍ତ୍ରମତ ଦେଖ ଏହି ମହାପଣ୍ଡିତର
ବଗଜିତ ଯାକାଥାଏ ଧୂପ କାଳିଆ
'ଯାଜପୁର' ନାମେ ଖ୍ୟାତ ଉତ୍କଳ ମଣ୍ଡଳେ ।
ରୂପି ନାରୀଶୁଦ୍ଧା ଏହି, ଚିନ୍ତ ହେଲେ ଯହିଁ
ତରିଯିବେ ପିତୃଲୋକେ ପ୍ରେତପଥ ପୁରୁ ।
'ଧାଉଳୀ' ନେପାଳୀ, ଦେଖ ଦୂର 'ଖଣ୍ଡଗିରି'
'ଉଦୟଗିରି' ସୁରକ୍ଷିତ ଉଦୟ ନଗର,
ନେତାଶୋଭା ଶୃଙ୍ଗ ଏହି ସୁଜଳା ଶାଳଧୀ,
ଶସ୍ୟ-ଫଳିତ-ଭୂମି ପୁରୁ ସମ୍ବଳିତ
ଅପନ୍ନ ଆକାରେ ଶିବଙ୍କ ତରଙ୍ଗେ ଯାହାର,
ସରଳା ବଳିଭାର ବହନ୍ତି ବୋଲ୍ଲେନେ
ଦୁଃଖି ପିତାମାତା ପାଳ ସୁଖହୀନ ଯାଇ;
ଚିଲିକାଏ ପ୍ରଭାତ ଦେଖ ଯହିଁ ଶିରେ ଥିଲେ
'ବାବା ଅଖଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର' ବାଣୀ ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ
ପତ୍ନୀ ଜାଣି ଏଥୁ ବସନ୍ତି ପ୍ରତ୍ୟେକ ।
ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସୁ *ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଖା, ଶ୍ୟାମଳ †ଶାଳନ୍ଦୀ
ନେମିଷାକାର ମେଘାସନ ମେଘାବୃତ ବପୁ ।"

* ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା । † ଶିମୂଳ ପାହାଡ଼ ।

ପ୍ରଣମନ୍ତେ ଏଥି ଦେବୀ ଖାଡକେଶ୍ୱରଙ୍କୁ
କହିଲେ ସେମନ୍ତିଣୀ ରାଣୀ "କେଉଁ ଦେବ ମା ଏ?
ଶୈଳବେଷ୍ଟୀ ଭଉଦେଶ ଶୁଭ୍ର ହର୍ମ୍ୟମଣ୍ଡୀ ?"
ଦୃଷ୍ଟି ଦେ ବୁଝିଲେ ଦେବୀ "ବହୁଭଣ ଏ ଦିବ୍ୟ-
ଦେଶ ତବ, ଏ ନଗରେ ତବ ସ୍ୱାମୀ ପୂଜ୍ୟ-
ସ୍ଥଳ ଏହି" ବ୍ୟସ୍ତ ନେଲେ ନିବେଦନେ ଷଦେ
"କେଳ ନାହିଁ ଦେବୀରାଜ୍ୟ, ଲୁଚିଲେଣି ଯିବା"
ଏତେ କହି ଚଳାଇଲେ ରଥ ଦେବୀ ଅଗ୍ରେ ।
ପୂଜନ୍ତି ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ଅଗଣ୍ୟ ଭକତ
ସ୍ୱର୍ଗରୁ ପ୍ରଥାଦଅଣ୍ଡ ପଯାନ୍ତି ଗ୍ରାଧନ
ସୌରଭରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ କୋଦଣ୍ଡ ଅକାର
କାମଣ୍ଡା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଶୋଭା ବର୍ଦ୍ଧନ ମନ୍ଦିର ?
ପ୍ରାନ୍ତ-ଅଳାଳୁଭ କାଣ *କେନ୍ଦୁଅ *ଭ୍ରଟଣି
(ଶିକ ତୋଳ ବାସୀ, ଭାଲ, *ଚୁଆ *ଲୁଣ୍ଡୀ *କୁହାଲି
ଲକ୍ଷ୍ୟଭେଦେ ଲସୁଅଛି ତୀର ଧନୁକରେ;
ଶାନ୍ତ ନ ଦଶାଳିଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପଞ୍ଚମୂର୍ତ୍ତି,
କୁଞ୍ଚିତ ବାବୁରିକେଶ ଶ୍ମଶ୍ରୁ ସତ୍ୟବାଦୀ,
ବୃତତ ବାକ୍ୟରେ ପାଠେ ଭଜେ ନୃତ୍ୟଗୀତେ,
ତବ ସ୍ତୁତିସ୍ତବକ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଯୁବତୀ
ସଦା ହାସ୍ୟ ଲାସ୍ୟମୟୀ କୁନ୍ତଳ ବାନ୍ଧନା,
କୁତ୍ରିମ ବା ମିଥ୍ୟା ଅଜଣା ସାମ୍ନାରୁ,
ମୂର୍ଖରୁ ଭକ୍ତ ଦେଖି ସଜନସନାଙ୍କ
କେଉଁ ଯୁବା ଜନ ସ୍ପୃଷ୍ଟ ନହେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ?
ଲୁବଙ୍ଗ-ତରଙ୍ଗ-ରଙ୍ଗିଣୀ †ଲୁଦଙ୍ଗ ଭାଜିଲା
ଯାଉଛନ୍ତି ସ୍ତ୍ରୀ ପେଲି କାହିଁକି କର୍ତ୍ତିନେ
ନାହିଁ ଅବସାଦ ଅଙ୍ଗେ ସବଳେ ତଥାପି ।
ନାଚନ୍ତି ବ୍ରତବୃନ୍ଦ ନୃତ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ପ୍ରଧାନ
†'କ୍ଷେତ୍ର' ଅର୍ଥେ ବହୁଦେଶେ ସତ୍ର ସ୍ଥାପିଣୀ

ଭଜନ ସଙ୍ଗତ ଯାଇ ତେଣେ ମଧୁ ବାଣୀ
ଝଙ୍କାର କାନନ ଶ୍ରେଣୀ ଶୈଳଶିଖ ପାଦେ
ଧର୍ମ୍ମନିଷ୍ଠ କହିଲ କିଛି କୈଳାସରୁ କଥା
ପାତାଳକୁ ବହେ ସ୍ରୋତ ଭୋଗବତୀ ରୂପ ?
ଜଳବ୍ରହ୍ମ ଭୁଞ୍ଜାଇଲି ବିଭୂତିଭ୍ରମ ପ୍ରଦେଶ
ବାହିନେଶ ଦେଶନ ଧରଣୀ ଭ ମୁରଭ ।"
ଏହିପରେ ଲୁଣି ଦ୍ୱିଜି ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳେ
ଚଳି ଲ ଡାଙ୍ଗରୀ ବୁଲି ଦେବୀକୁ ସହିଁ
ନୃସିଂହକ୍ଷେତ୍ର-ହରି ଦେଖା ଲାଗି ଚଳିଲା ।
ଭକ୍ତିଭରେ ନମି ଦେବୀ କହିଲେ ସସ୍ମିତେ,
"ଦେଖ ଏହି କୋଟିଦେଶ ଦଶନ ମୂର୍ତ୍ତି,
ବେଦାନ୍ତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ମତ ଅଦ୍ୱୈତ ବାଦକୁ
ସ୍ପୃଷ୍ଟ ତତ୍ତ୍ୱ କେହି ନେତେ ଅଲକ୍ଷିତ ଲୋକେ
ନ ପ ଥରେ କୁହି ତାର ସକଳ ନହନ୍ତି,
ନ ଭଲ ବେଗାର ସଂ । ନାସ୍ତିକତ ମୂଲ୍ୟ,
ତେବେନେ କଳଙ୍କ ଅହା ! ବହ୍ନି ଯିବ ତେବେ
ନାସ୍ତିକତା, ତେଣୁ, ଧାତେ ଭତ ହୋଇ ଦୁହା
ନରୁଦ୍ଧରେ ଅ ରଙ୍କୁ ସାହୀ ବୋଲି କେହୁ ।
ଶାସ୍ତ୍ର ପଢି ହେବେ ପୁଣି ଅନାସ୍ଥ ଥାବନ୍ତି
ଘର ସନ୍ତ୍ରି ଚଳିବ ହେ ଲୁଣ୍ଠେ ଚାପରେ
ଜ୍ଞାନ ସଂସେ ଜ୍ଞାନ ତତ୍ତ୍ୱ ଲୁଚି ଅଦର୍ଶନ
ଅଜ୍ଞାନ-କଲୁଷ-ତମେ ବନ୍ଧାଇବେ ଜାଳ;
ପଣ୍ଡିତାଭିମାନୀ ମୂର୍ଖ ସ୍ୱାର୍ଥପର ହୋଇ
କହିବେ ବ୍ରହ୍ମମୁଁ ଏହି" 'ସୋଽହଂ' ଅଭୋଗୀ,
କାହାକୁ କାହାକୁ ଅଛି ଏ ଦେଶ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ
ଧର୍ମାଧର୍ମ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ସୁଖ ଦୁଃଖ ନାହିଁ
ବନ୍ଦୁ ସୃଷ୍ଟି ଦେହୁ ଦେମ ଅଶ୍ରେୟ ଅନୀଳ,
ବିଦ୍ୟାରେ ଲଭେଣ୍ଡ ସଙ୍ଗ ଲାଗନ୍ତି ସନ୍ତେ

* ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଜାତି । ✦ ପ୍ରକୃତ ଘର ଏମାନେ ତୁଳ କେଉଁଠି ପାଆନ୍ତି । † ଏହି 'କ୍ଷେତ୍ର' ପ୍ରସଙ୍ଗ

ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ସମତୁଲ୍ୟ ନୁହନ୍ତି ଉପମାଶୂ,
ଆଜ ଶିବ ସମାଜର ତୁଳନା କଦାପି ।
ଏମନ ବୈଷ୍ଣବଙ୍କ ଶୁଦ୍ଧ ବେଦାନ୍ତ ସମସ୍ତେ
ଜାଣନ୍ତି ଯେ ପ୍ରକାଶିବେ ନୂତ ତର୍କ ବାକ୍ୟ
ବସ୍ତ୍ର-ଅନଳକ ଯଥ ଟଙ୍କାରେକେ ନୁହଁ
ଅବାଂମନସ ଗୋଚର ତର୍କାତୀତ ଅଟେ ।
ତାନ୍ତ୍ରିକଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର ଦେଖି ଅନ୍ୟ ଦିଗେ
କର୍ମୀଙ୍କ ବ୍ରତାଂଶ ପୂଜା ପ୍ରବୃତ୍ତି ମାର୍ଗର;
ସଣ୍ଢ ନର ନାଶ କେତେ ଗର୍ଭିଣୀ ବଧ
ଖାଉଛନ୍ତି ଶ୍ମଶାନେ ରଖି ମଦ୍ୟ ମାଂସ ଦାନେ ।
ବର୍ତ୍ତମାନ ଦର୍ଶୀ ସ୍ୱାର୍ଥୀ ଯାଜ୍ଞିକ ଦ୍ୱିଜେ
ନବ ନବ ବିଧି ସୃଜି ବାନ୍ଧିଲେ ସମାଜେ;
ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞଙ୍କ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଥିବାରୁ ପଦେ
ଶାସ୍ତ୍ର ଶ୍ରୀବେ ଭାଲଧନ ଛିଣ୍ଡି ମୋହନ
ଦେଖିବେ କମତ ପଥ ଭୂତ-ଅନ୍ଧ ନ୍ୟାୟେ;
ଏଣୁତେଣୁ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଦେବି ସୂଣୀ ଗଙ୍ଗ ଭୂଲ
(ଭେଦ ସୃଷ୍ଟି ଦେଲେ ଯେଉଁ ଶୁଦ୍ରଙ୍କ ୧ ୭ ।)
ଖଣ୍ଡଖଣ୍ଡ କରିଦେଲେ ସମାଜ ବଣ୍ଟିଦେଇ
ଜାତି ଯଥା ଶତେକ ଶତେକ ବନ୍ଧୁ ମୂଲ୍ୟ ଭେଦ;
ଏରୂପେ ସମାଜ-କାୟ, ଅଯୋଗ୍ୟଦ୍ୱାରା ହେବ
ବାଳି ଧର୍ମ ପର୍ବତ ସମାଜ-ବକ୍ଷେ,
ନର,ନରସ୍ତ୍ରୀ ଛଡ଼ି ଯଣ୍ଟିବେ ଅଶକ୍ତ ।
ହାୟ ! କି କହିବି ଶ୍ୱାନଠାରୁ ଘୃଣ୍ୟହେବେ
ଦ୍ୱିଜେନ୍ଦ୍ର ଜାତି, ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ହେଲେହେଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦ୍ୱିଜଠାରୁ, ଅତି ବଡ଼ ଦ୍ୱିଜଙ୍କ
ଦେବୀ ଯଜ୍ଞ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ଦ୍ୱେଷ,କପଟ ଲମ୍ପଟ
ପାଷଣ୍ଡ ଅଧମ ଅବା ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଦୁଷ୍ଟ
ତଥାପି ସେ ଦେବୋପମ ଦେଖିବେ ମନୁଜ
ଜାତି ଜାତ ଦ୍ୱିଜଙ୍କ ପୁଣି କି କହିବ ଅହୋ ! !
ଯାଗାଣ ଦ୍ୱିବର୍ଣ୍ଣ ହେବ ସେଉଁଙ୍କ ସୂଚନେ

ଅତ ଧନ୍ୟ ଦେଶେ ହେବେ ସମାଜ ଲେଖକେ
କଠୋର ବନ୍ଧନେ ଯାହା ବାନ୍ଧି ଶାସ୍ତ୍ରକାରେ
କଣ୍ଟକଣ ମାନବର ତନ୍ତ୍ର ଶୀତଳ'ଶୀ
ଜାତ୍ୟନ୍ତ ଚରଣ ଶିକ୍ଷକ କମ୍ପଉଚେ ବଳେ
ଜାତି ନେଇ ସ୍ୱାଧୀନତା ଶକ୍ତ ଉଡ଼ୁଚିର
ଶୁଦ୍ଧ କାଗଜ ମେଘ ତାଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡିବେ ଏକତ୍ର
ଶକ୍ତେ ଭିତ୍ତରେ ଯଥା, ନା, ଦା, ତାହାଠାରୁ
ସ୍ୱାନଦଳ ଉଠିଅଛେ ଉତ୍ତମ, ପୁଣି, ଦେଶ ,
ଶତ ଭ୍ରମତତ୍ତ୍ୱୀ ଶତ୍ରୁ ଜନ, ନାପି ସୃଜ୍ୟ
ମାଂଶ ନାସ୍ତ, ଘଣ୍ଟାଂଶ ଦେଖକନେ ଦେଖଇ
ଦେଶତ୍ୟଜନୀ ଦେଖିବ ଯେ ଲାଜକେ ଦଳର,
ମରଣାନ୍ତେ ପୁଣି କର୍ମ ଭୋଗ ତା ପାଇଁ;
ତଥିର ମଳଣେ ପଡ଼ି ଶକ୍ତ-ପୂଜା ହେବ
ଉପବାସ ରୋଗିବ ଦେବ ଦୌର୍ବଲ୍ୟ ଦେବତା
ଅଦଣେ ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗେନ ଭାବନ୍ତୁ କି ବଳ;
ପ୍ରବୁଦ୍ଧ ଶବଦ ନିନ୍ଦୁ ସୃଷ୍ଟି ଯେ ବୁଝନ୍ତୁ ।”
କହିଲ ଦେବାଦେ ତଦ୍ୱ ଶୁଣିଲେ ଯୋଗିନୀ
“ଯେ ଜାତି ଅଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚେ ଦଶମାସ
ବୃନ୍ଦାବନ ଯାଜ ଛି ଯେ ଶୈଶବେ, କୈଶୋରେ
କେତେ କଷ୍ଟ ସାଜାଇରେ, ଯୌବନରେ ପୁଣି
ଦେଖାଏ ଯେ ସ୍ୱର୍ଗସୁଖ ପତ୍ନୀ ସ୍ୱରୂପେ
କାର୍ଯ୍ୟଜ୍ୟ ଯେ ସ୍ନେହମ ଦାସୀରୂପେ ବସେ
ଶାଜନ ଜନ ସୃଷ୍ଟ ନାରୀରୂପ ଦେଖ
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ୱରୂପିଣୀ ଅଂଶେ କଲ ଯେ ନାରୀର
ଶକ୍ତିର ସ୍ୱରୂପ ମୂର୍ତ୍ତି ଆଦ୍ୟ କାରିଣୀ,
ଜାତିଭେଦ ନିନ୍ଦାର, ଏହି ଅନ୍ୟ ସୃଷ୍ଟ
ଶକ୍ତି କି ତଥ୍ୟ ? ଏହି କୁଚକ୍ରୀ ଯାପେ
ନାହିଁ ସ୍ୱାଧୀନ ?” “ଅଛି. କେ କହିଲା ନାହିଁ
ଦେବୀପଳ ଶୁଣ ବାଣୀ ,କାମାକ୍ଷ୍ୟା ସହିତ”,
ସୁଦ୍ଧଦେବୀ ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ ବୁଝାଇ

"ଅଚିରେ ଲଙ୍ଘିବେ ଆର୍ଯ୍ୟ ତୁଙ୍ଗଭଦ୍ରା ପାର
ଦେଶ ଛାଡ଼ି ଚଳିଯିବେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସରସ୍ୱତୀ
ନିଷ୍ପ୍ରଭ ହୁହୁଁ ଯଥା ଦମନଙ୍କ ବଂଶୀ
ଧନଶିଷ୍ଟ ଉଦ୍ୟାନ ଚେତବ ଆର୍ଯ୍ୟ ସୁତ,
ଶକ୍ତି-ଅପବ୍ୟୟ-ଦୂଷୀ ଧାତ-ପତଳେ ପୁଣି
ଧର ଧରଦନ୍ଦୀ ଦେବ ଭାଙ୍ଗି ସ୍ୱଦେଶ ଦଲଶୀ,
ପରାଧୀନ ହୋଇବେ ସେ ଅନ୍ତ୍ୟ ଯାତନା,
ପର-ମୁଖାପେକ୍ଷୀ ହୋଇ କାଟିବେ କାଳ
ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ଶ୍ୱାନ ଯଥା, ଭ୍ରମତ ସନ୍ତାନେ ।
ନିକୃଷ୍ଟ କାପୁରୁଷ ମହାଶୂଦ୍ର ଦ୍ୱିଜେ
ଅଯୋଗ୍ୟ ବଢ଼ିବେ ହୋଇ ଆର୍ଯ୍ୟ ଏହି ନାମ
ଲଭିବେ ବିରୋଧ ପୁଣି ଅଜ୍ଞାନ ସନ୍ତତି,
ମହା ଘୋର ଅନ୍ଧକାରେ ରହି ଆର୍ଯ୍ୟ ସୁତେ;
ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ପ୍ରକୃତିସ୍ଥା ଚଳିବ ଏରୂପେ ।
ଏଣେ ଧର୍ମ ସଙ୍କଟ୍ୟ ହେବ ଲୁଣ୍ଠନ ତତ୍ପର
ପୁତ ଇସ୍‌ଲାମ ଧର୍ମର* ଅନୁଚ ସନ୍ତାନେ
ଧର୍ମ ନାମେ ମହାଧର୍ମ* ଆଚରିବେ ନେବେ
କୋରାନ† କୃପାଣ ଦୁଇ, ଦୁଇ କରେ ଧରି
ଦେଖାଇବେ ଭୟ କହି 'ଯଦି ନାହିଁ ନିଅ
ଏଥିରୁ ଗ୍ରହଣ କର ପୂତ ନବ ଧର୍ମ ।'
ତାନ୍ତ୍ରିକଙ୍କ ବାମାଗ୍ରହିଁ କଳୁଷ ପୂରିତ
ଏକଦେଶେ, ଅନ୍ୟଦେଶେ ଶୁଷ୍କ ମାୟାବାଦ
ନବ୍ୟ ସଙ୍ଗତନା ଶମ ଯଥାର ଦୁଷାରେ
ନ ମିଳିବ ତତ୍ତ୍ୱ ଧର୍ମ ବିଜାତିର ସ୍ଥିତଃ

ପୁଣି ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ହେବ ଲୁଣ୍ଠନ ପୀଡ଼ନ
ଧର୍ମ ନାମେ ସବନଙ୍କ ଅଧର୍ମାଚରଣ ।
ଏରୂପେ ଧର୍ମର ଗ୍ଳାନି, ଦୁଷ୍କୃତର ବୃଦ୍ଧି
ନିରଖି ଶ୍ରୀହରି ପେଷିବେ ହେବେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ
କଳିରେ ଚୈତନ୍ୟ ରୂପେ କାଞ୍ଚନ ପୁଳକେ;
ଦ୍ୱାପରେ ଯମୁନା ତୀରେ ପୂର୍ବ ବୃନ୍ଦାବନେ
କଳିରେ ଜଟିଳତାପୂର୍ଣ୍ଣ କଳେବର ଧରି
କୃଷ୍ଣରୂପେ, ଶିବରୂପେ ଶ୍ରୀନ ଅବତାର
ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ‡କୃଷ୍ଣଚୈତନ୍ୟ ଯେ କାଳି ଥିବେ ପୂର୍ବେ,
ଗନ୍ଧର୍ବ ସହିତ କୁଳେ କଳି ସଂକୀର୍ତ୍ତନେ
ସ୍ୱପ ଶୀତା ଜଳ ଦାସ ଆଦର୍ଶ ସ୍ୱରୂପେ
ଶିଖାଇଲେ ମାନବଙ୍କୁ ମାନବର ଧର୍ମ;
କୃଷ୍ଣ ରୂପେ ବୃନ୍ଦାବନେ କଲେ ଯେ ସ୍ଥାପନ
ପତଙ୍ଗର କଳଙ୍କ ଭୁଲେ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ଭକ୍ତିର
ପ୍ରେମ ବୀଜ, ତାହେ ହେଲା ମହା ବୃକ୍ଷାକାର,
ଛାୟାତଳେ ବସି ଯାର ଲଭିଲେ ବିଶ୍ରାମ
ପତିତ ନରନାରୀଙ୍କ ଦୁଃଖ ନିର୍ଦ୍ଧୟ ତାପିତ,
ଶିଖାଇଲେ ଦୋଷୀଙ୍କ ମାନବଙ୍କୁ ପୁଣି
କାର୍ତ୍ତିକ ଗୃହ ଭକ୍ତି ନିଷ୍କାମ ଧରମ ।
ଧର୍ମ-କୀର୍ତ୍ତି-ସ୍ତୂପ-ଧ୍ୱଂସୀ କାଳ-ସ୍ରୋତେ
ଧର୍ମ କର୍ମ ପ୍ରେମ ଆଦି ଯୋଗଶିକ୍ଷା ମାତ୍ର
ମୂର୍ତ୍ତି ଯୋଗିଙ୍କ ସ୍ଥିତ ପାଦରେ ସହିତ ହେବନ
କାମନା ଉତ୍ତମ ଅର୍ଥ ନିକଟ ଆସନେ;
ସେ କାମନ୍ତି ତାପେ ଯେବେ ଦଗ୍ଧ ହେବ ଦେହ

* ମୁସଲମାନ ଧର୍ମ ।   * ମହା + ଅଧର୍ମ = ମହାଧର୍ମ ।
† ମୁସଲମାନ ମାନଙ୍କ ଧର୍ମ ପୁସ୍ତକ ।
S ଶକ୍ତି ଉପାସକ ମାନଙ୍କର ଏକ ପ୍ରକାର କୁତ୍ସିତ ପନ୍ଥା ।
‡ ନବ ଦ୍ୱୀପ ।   § କେରଳରେ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ଶିଖାଇବେ ଅର୍ପିତେବେ ଭୁକ୍ତିପଥ ପ୍ରଭୁ
ଭଜ୍ୟ ଚେତନ ଯୋଗୀ ଦେବ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନରେ
ଉପଦେଶ ଶାନ୍ତି, ଜୀବ ସେବା ଜଗତ ହିତୈଷୀ
ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ, ସାମ୍ୟଲକ୍ଷ୍ୟ, ଆଉ
କାମନା ବଜାଇବେ ଭବ ଦୁଃଖର କାରଣ,
ସମାଜେ ଦର୍ଶନ-ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଚାରିବେ ମୋକ୍ଷ ।
ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟରେ ଆସି ଶିଖାଇବେ ପୁଣି
ଜୀବ ବ୍ରହ୍ମ-ସ୍ୱରୂପ ତତ୍ତ୍ୱ ଅଜ୍ଞାନେ କହିବେ,
ଅନୀଶ୍ୱରବାଦୀଙ୍କ ଭ୍ରାନ୍ତ ଅନାଦି ଅଜ୍ଞାନ;
ଅଜ୍ଞାନକୁ ଅବିବେକ, ଅହଂକାର ପରେ,
ଅହଂକାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆସଇ ଆସକ୍ତି
ଆସକ୍ତିରୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ କର୍ମ କରେ ଜୀବ,
କର୍ମକୁ ଶରୀର ପ୍ରାପ୍ତି ପୁଣ୍ୟ ଦୁଃଖାଧାର,
ଜ୍ଞାନ ବିନା ଜୀବ ମୁକ୍ତ ନ ହୁଏ ସେହି ତତ୍ତ୍ୱ,
ବୈରାଗ୍ୟ ବିବେକ ବିନା ନ ହୁଏ ସେ ଜ୍ଞାନ;
ମଧ୍ୟାହ୍ନ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଜ୍ଞାନ ନାଶିବ ଦକ୍ଷିଣ
କାଳେ ଅମା ଘନ-ତମେ; କାଳକ୍ରମେ ପୁଣି
କପିଳ ବୌଦ୍ଧିକ ଜ୍ଞାନ, ଜୈମିନି ଧର୍ମୀ,
ବୃନ୍ଦାବନ ରଖିବ ପ୍ରେମ ଅନୁରାଗ ଜଳ,
ନିଷ୍କାମ ଈଶ୍ୱର ପ୍ରେମ ହେବ ପରିଣତ
ଅପେକ୍ଷ ନାରୀ ପ୍ରେମ ଭୁଲି କାମବଶ ।
ଧର୍ମ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖି ଭକ୍ତି ବସନ
ଜନ୍ମି ସ୍ଥଳେ ଯହିଁ ଦେଖି ଏହି ଦେବ କାନ୍ତ,
କଳାଚାଦେଶ ଲୁଥା ତ.ଭ, ପ୍ରବନ୍ଧ ଯହିଁ
ଭକ୍ତି ଭାଗୀରଥୀ ସ୍ରୋତ ଗୌରାଙ୍ଗ ଶ୍ରୀପାଦୁ
ଏବେ ଏବେ ପ୍ରାନ୍ତରେ ବହିଛି ଖରଧାର ।
ବର୍ଦ୍ଧମାନ-ହିମାଦ୍ରି-ଶିଙ୍ଗ ସୁଗମ ନବଦ୍ୱୀପ,
ସେ ସ୍ୱର୍ଗଶୃଙ୍ଗ ମୂର୍ତ୍ତି ରଖିତେ ଅବଗାହ ସେବ

ଚୈତନ୍ୟ-ଦେଶିକ ଶରେ କହିବେ ସୁଶାନ୍ତ
"ନାମେ ରୁଚି ଜୀବେ ଦୟା" ଏହି ମହାମନ୍ତ୍ରେ
ଶୂଦ୍ରବର୍ଣ୍ଣେ ନାହିଁ ପନ୍ଥା ସୁକ୍ତ ବେଦ ମତେ
ଭୁକ୍ତି ମୁକ୍ତି-ଦାତା ଧର୍ମଜ୍ଞାନ ନାହିଁ ଜୀବ
ଦେଖାଇବେ ଭବ ସିନ୍ଧୁ ବୈକୁଣ୍ଠ-ଦୁର୍ଲଭ
* ପଞ୍ଚ ବର୍ଗ ଫଳ ପ୍ରେମ ଅମୃତ ଜଗତେ;
ସବୁ ଅବିଦ୍ୟାରେ କଳ ପାପୀଙ୍କ ପ୍ରାଣୀ
ନିଷ୍ପାପ ହୋଇବ ତାର ନିର୍ମଳ ଜୀବନ
ମଳିନ ନଷ୍ଟବୀଜକୁ ଶରତ ଆକାଶେ;
ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଛଳେ ନରେ ଶିଖାଇବେ ପ୍ରେମ
ମଧୁର ବାତ୍ସଲ୍ୟ, ସଖ୍ୟ, ଦାସ୍ୟ, ଶାନ୍ତ ଭାବେ
ଶାନ୍ତି-ପୁଷ୍ଟି-ତୁଷ୍ଟି-ଦାତ୍ରୀ, ସଂସାର ଜୀବନ
ମିଶି ଭ୍ରମେ ନିର୍ଯ୍ୟାଣ ଅନେକ ବ୍ରାହ୍ମଣେ
ଉଦ୍ଧାରିବେ ବଙ୍କା ଜୀବ ଭୁକ୍ତି ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ।
ଉତ୍କଳ ଅଞ୍ଚଳେ ପୁଣି ଜନ୍ମିବେ ଏକାଳେ
ରାମ କୃଷ୍ଣ ନାମେ ଏକ ମହାତ୍ମା ପ୍ରବର
ପରମହଂସ ଦେବ ଲୀଳା ବୋଲାଇବେ ଲୋକେ
ବିବେକାନନ୍ଦ ନାମରେ ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟାଗ୍ରଣୀ
ପୃଥିବୀ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହେବେ ଧର୍ମ ମାହାତ୍ମ୍ୟରେ
ମହାତ୍ମା ଚୈତନ୍ୟ-କୃଷ୍ଣ ରାମମୋହନାଦି
ଧର୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଦେବେ ଜନ୍ମିବେ ଏ ବଙ୍ଗେ ।"
ସ୍ତୁତି ଶୁଣି ପଦାନ୍ତରେ ଜଳଧିକୁ ପ୍ରାଚୀ
ଦ୍ୱୀପାନ୍ତରେ କରିଣ ମନ୍ତ୍ରେ ଦେଖେ ଗ୍ରାମ ସହୁଁ,
ଅଥାମେ କାମାଖ୍ୟା ଦେବୀ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର ତଟେ
ମହାଶକ୍ତି ପୀଠ ଗୁଣୀ କରି ଦରଶନ
ଚଳନ୍ତି ଉତ୍କଳ ପ୍ରତି କୁରୁଶେଷ ଜାତେ
ଅଶ୍ୱେଷର ଇଚ୍ଛାଗାମୀ ଶିଖର ସେଠାରୁ ।
ଯହିଁ ଚାହିଁ ଜଗଥ ସଦେ ଦେବଙ୍କ ଦୋହୁଲେ

* ଚୈତନ୍ୟଦେବଙ୍କ ମତେ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ, ମୋକ୍ଷ ଚତୁର୍ବର୍ଗ; ପ୍ରେମ ପଞ୍ଚବର୍ଗ ।

କେତେ ଚନ୍ଦନର ବୃକ୍ଷ ସୁରଭି ବିଞ୍ଚଣ
ଚନ୍ଦ୍ର-ଚନ୍ଦ୍ରିକାମୟୀ ପ୍ରକୃତିର ଲୀଳା,
ପୁଷ୍ପାନନ ଶର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ଦମନ୍ତ ବିସ୍ତୁସ
କୁସୁମ କୁନ୍ତଳା ବୃକ୍ଷ ଗୁଣ୍ଡ ବନ ଛବି,
ମାଧବୀ କେତକୀ ଯୂଥୀ ମାଳତୀ ନଖବଶ
(ଗୋଲାପ ନଅଳ ଚମ୍ପା ମୁଚୁକୁନ୍ଦ କୁନ୍ଦ
ପୁନ୍ନାଗ ସୁରପୁନ୍ନାଗ କିଂଶୁକ ବକୁଳ
କୁସୁମ ଅଙ୍କିତ ନାମା କେତେ ଯେ ଲଳି ଲଳି
ପୁଷ୍ପର ନିର୍ଗନ୍ଧ ଗୁଚ୍ଛ ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର,
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ଲତୁକାଙ୍କେ ଯିଏ 'କୁହୁ' 'କୁହୁ'
ଭ୍ରମିନ ସୁବତେଙ୍କ ଅଳି ଗୁଣ୍ଡ ଗୁଣ୍ଡ ବାଘେ
ବନଦେବୀ ବନାନ୍ତ ତ ବସନ୍ତି ନଥିବେ ?
ଶ୍ରୀଫଳ ବଦରୀ ଜାମ୍ବୁ ଜମ୍ବୀର ଦାଡିମ୍ବ
ପନସ ଖର୍ଜୁର ଆମ୍ର ନମ୍ର ଫଳଭରେ
କୋବିଦେ ଖଳଚ୍ଛୀ ଯଥା ଚକ୍ଷୁ ଜ୍ଞାନ-ଫଳେ,
ସ୍ୱଚ୍ଛୋଦକ ପଲ୍ୱଳର ଶେବଳ ମୁଗ୍ଧକୁ
ଛାଇନ କମଳା ବକ୍ଷେ ଦେଖ କଅଁଳା ?
ଚନ୍ଦ୍ରଚକ୍ରାଙ୍କ କାହିଁ ଶଚ୍ଚରନ୍ତି ସତର
ଝଙ୍କାରେ ପୁଷ୍ପକୁ ଯିଏ ପଲ୍ଲବେ, ପର୍ବତେ
ଅବିଳ କରନ୍ତି ନୀରେ ଜାଣି ସୁଖ ସରସ
ଏଦୃଶ୍ୟ କଷାଇ ମତ୍ସ୍ୟ ଅଟେ ଜଳଜନ୍ତୁ;
ସରିସୃପ ଦ୍ୱିଜଗଣେ ପଲ୍ଳି ଷଡାସ୍ୱ
ବିଚରି କରନ୍ତି ସରେ ଶୁଣ୍ଢି ଶୁଣ୍ଢି ଗଜେ
ଜଳସ୍ଥା ଚପନାଦଳ ଯଥା ନିନ୍ଦପୂର୍ବ ଶିଶୁ ।
କଳହଂସ ଶାନ୍ତଦଳ ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର,
ବନମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଦୂରେ ଭୀତପ୍ରାଣ ଭୟେ
ମେଘ ରୂପ ଟେକି ନୀଳ ନାଚେ ପୁଚ୍ଛ ଟେକି,
ପିଣ୍ଡ ବ୍ୟସ୍ତ ରଥ ଯାବେ ଅନାଇ ଉଜଟେ
ବାସ୍ପୁ ଭ୍ରମ ଅଦ୍ୟମନେ ଲଙ୍ଘେ ଭେକ, ପ୍ରଣୀ
ଶମ୍ବୁ ଭ୍ରମ ଗର୍ଭେ ଯୋଗେ ଫଳାଇ ଶମ୍ବର,

ଯହିଁ ଗହନ କୁଞ୍ଜ ଫଣୀଗଣୀ ତାଙ୍କୁ
ଟେକ କାହିଁ କୁଞ୍ଚିତ ନୀରେନ୍ତ ବାହି ଘଣ୍ଟ କାହିଁ ।
ଉତର ପ୍ରାଣୀଏ ଲୁକ୍ରମ୍ପ କୁଣ୍ଡଳେ କେ କାହିଁ,
ଭୃଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗଧର ଶୃଙ୍ଗ କଣ୍ଟକ କାହିଁ ବା
ନେତ୍ରୀନକେଶ ଜଣ୍ଟା ସର ପଶୁ କେତେ
ଭୃଙ୍ଗ ଲୁଣ୍ଠନ ଶୃଙ୍ଗପତନ ଚଢିଶେ
ଯାନ ପତ୍ରଶୃ ଦେଶ ଯସ ପଣ୍ଡି ବଡ଼ ଗାନ;
ବହୁସ୍ୱ ଟେଷ୍ଟିତ ନେଶ ବନତ୍ରି ମାଳା
ଗ୍ରେମଷ୍ଟ ଧଷ୍ଟପ୍ଟ ଟେନ୍ଦ୍ର ଦେବତୂର୍ଣ୍ଣ ଅବା
ଫଳ-ପୁଷ୍ପ-ଲତା କେତେ ପଲ୍ଲବ ସ୍ଥାନ
ଅପୁଷ୍ପ-ଫଳଦ କେତେ ଅଫଳ-ପୁଷ୍ପିତ ।
କ୍ରୀଡ଼ାପୁଷ୍କରିଣୀର ଶୋଭିଳ ଖଟି ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ
ଚକ୍ରବାଳ କୋଳେ ମିଳ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ନଗେନ
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପଦ୍ମମାଳା-ଶାଳ-ସିନ୍ଧୁ-ଦୁର୍ଗ-ବୃକ୍ଷ;
କାମ୍ୟା ଯେଉଁ ଗହ୍ୱର ଓ ଅସଂଖ୍ୟ ଦେବାଙ୍କ ।
ଅଧିତ୍ୟକା ଉପତ୍ୟକା ଭୃଗୁ ଗୁମ୍ଫା ନାଳୀ
କୋଟର, ଝାଡ଼ଗ, ତଟ, ନିତମ୍ବ କାନ୍ଦର
ଦ୍ରୁମଶ୍ରଙ୍ଗ ଗଂଜା ଦ୍ରୋଣୀ ଗୋଲ ଶମ୍ଭୁଶ୍ୱର
ମହାବୈଦୂର୍ଯ୍ୟ ମଣି ସ୍ଥଳୀ କାନ୍ଦନା ସର୍ପିଣ
ନଦୀର ପ୍ରବେଶ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସଂଯୋଜନ ସ୍ଥାନ ।
ନାନାରଙ୍ଗ ପୁଷ୍ପାବୃତ ସମତଳ କାହିଁ
ଚର୍ଚ୍ଚିତ-ଗାଲିଚା-ବୃକ୍ଷ-କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଶୋଭା
ବନଦେଶ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳେ ଧୂଳି ପ୍ରାନ୍ତେ ଘେରେ,
ବଙ୍କିମ ଅଟ୍ଟାଳି ଶିଖର, କର୍ଣ୍ଣ ଅଦ୍ରି ଦେବତା
ଲୁଣ୍ଠନର ଭ୍ରାନ୍ତି ଦୃଷ୍ଟି ଉତ୍ସୁକାଏ ନରେନ
କଳ୍ପନା ନିପୁଣ ଲେଖା ଦର୍ଶନ ଚିତ୍ରକର
ବନଦେବୀ ଶାଢ଼ୀ ପରେ ଶୃଙ୍ଗ କଳ ଧଡ଼ୀ ।
ଶୈଳଶୃଙ୍ଗେ ଶୁଷ୍କବୃକ୍ଷ ଝଡ଼ଟେକ୍କ ବଡ଼
ତୃଣପଥେ ଲୁବ୍ଧକର ଅଗଲ ଅଳସେ
ନିରନ୍ତର ଅଭ୍ୟାସର କି ଶକ୍ତି ପ୍ରବଳ ।

ଅନ୍ତଃପୁର-ନିବାସୀ-ଚରଣ ନୂପୁର,
ମନ୍ଦ-ଶିଞ୍ଜନ ଶ୍ରୋତେ ଶୁଭଇ ଯାହେନ
ନୂ ରଣୀପ୍ରକାଶିତ ବଳାରେନ୍ତି ଅଭ୍ୟନ୍ତରଣ୍ୟ ।
ଦିବ୍ୟ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଯେଉଁ କାହ୍ନି ଘଷ ଦୃଷ ଭଦ୍ର
ଅଡ଼ିତ ଲାଗ୍ଭେନ ନ ଶି ଶୁଭି ନ ବାହାରେ
ନବୋଢ଼ା ନନ୍ଦନ ଥିବ ଅନ୍ତଃପୁରୁ ଯଥା,
ଯାହିଁ ଶୋଭିତ ଲୁହଲ ବଳେ ଭୂଷଣରେ ଯେଉ
(ମନ୍ଦିର ଉଦୟ ସ୍ୱର୍ଗର ଦଶ ଯାଏ ଯାଡ଼)
ବରଣ ମନ୍ତ୍ର ଶାସ୍ତ୍ର ଶିଶୁ ମନ ଥିବ ପ୍ରାଣରୁ ।
ସ୍ୱନନ୍ଦା ରମଣୀ ପ୍ରାଣେ ଚର୍ଚ୍ଚାକରୀ ଯାହିଁ
ଶୁଶ୍ରୂଷା ଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତ ହେଉଁ, ଶ୍ରୁତିଲ ଶବ୍ଦ ବହୁ ମନେ
ତରୁ ଗୁଳ୍ମ ଲତାଶ୍ରେଣୀ ଶୋଭିତ ଗାଢ଼ତର ।
ଅଗମ୍ୟ ଉଦ୍ୟାନ ସ୍ଥଳୀ ନାନାପଦ୍ମ ଶାଣି
ଉଡ଼ନ୍ତି ମକ୍ଷିକା ଦଳ ମଧୁଭକ୍ଷ ଯହିଁ
କ୍ୱଚିତ ଗୁଞ୍ଜନେ ଧନ ଭଙ୍ଗନ୍ତି ଦେବଦେବ
ଧର୍ମୀ ଧର୍ମ ଯଥା ଅବଲେ ସ୍ୱର୍ଗରେ ।
କାହିଁ ଘନ ତରୁ ଲତା, ଯାହା ଭିତ୍ତି ଭେଦ
ରବିପ୍ରଭା ଅକଳଙ୍କ ରଶ୍ମି ଶବ୍ଦ ସରେ ଦେଶ
ଦୁଷ୍ଟ ଆକାର ପୁଷ ତଳେ ସ୍ୱେଦ ଜନ ବଳ,
ଛିଦ୍ର ମଧ୍ୟେ କୋଷ୍ଟ କୋଷ୍ଟ ଅଧ ମିଶ୍ରିତ
ଚମ୍ପା ପାପୀ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ଦର୍ଶିତ ଗୁଣ୍ଡି ।
କାହିଁ ବନ୍ୟାବଳ ଦଳ ଉଡ଼ ମେଘାକାର,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ରୁଦ୍ର-ଚନ୍ଦନ-ଲୂହାଣି-ବାସିକ,
ଫଣୀ ମଣି-ତାର, ନଦ, ଛାୟାପଥ ପ୍ରଭୃ
ଘନ-ନଭ-ନିଭ ଶ୍ୟାମ ଶାଳକେ ଶୋଭନ୍ତି ।
କାହିଁ ବନ୍ୟାଘାତେ କାହିଁ ବିପର୍ଣ୍ଣ ଭୂଧର
ବିଶାଳ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଶିଳା ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଯହିଁ
ବୃକ୍ଷଙ୍କରେ ଇତସ୍ତତଃ ପଡ଼ିଛି ଦ୍ୱୈତିଦରେ ।
ଶୈଳ ଭେଦ ଲତା ପ୍ରତ ଭେଦି ଛି ପାଷାଣ
ଲତା ଓ ଧୂମ୍ରଙ୍ଗ ଛାୟା ନନ୍ଦନବନ ବାଲି;
ପଡ଼ନ୍ତି ଉନ୍ମୁଖ ହୋଇ ନ ପଡ଼ି ରହିଛି
ଦୁର୍ଗମ ଅଟାଳ ଶିଳା ଅଦୃଶ୍ୟ କାନ୍ତି,
ଶତ ଯୁଗାନ୍ତକୁ ଯାଇ ନ ପାରେ ହେଲା ।
ସେ ପ୍ରିୟଦର୍ଶୀ ଉପତେ ମନ, ସଂଯୋଗେ ଶରୀର;
ଶାଖିର ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସ୍ଥଳୀ କାହିଁ ବା ରହିଛି
ଫୁଲ ଫଳ ଉଚେ ନହିଁ ହୋଇଛି ରୋହିତରେ
ଯୋଗୀ ନାମ ଉପଯୋଗୀ ସ୍ୱଶୃଙ୍ଗ ଧାରୀ
ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ହୋଇ ଶାନ୍ତି ବସନ୍ତି ଯହିଁ ।
ପୁଷ୍ପିତ ପଞ୍ଚଭୂତ ବାନସ୍ଥ ଅଧ
ପଞ୍ଚଭୂତ ଦକ୍ଷିଣର ସଦା ସେବିତ ପବନ
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଉତ୍ତାନ ରୂପ--ତାମସ-ପ୍ରଧାନ
ନଥାଏ ଏଠାରେ ଯଥା ସମାଧିରେ ସୃଷ୍ଟି ।
ଭଳି ମେଘଦଳ ଛାୟା ନା ପଡ଼େଇ, ତା ପଡ଼େ
ଗଭୀର ବଳ ବନ ତାଲୁ ମନ୍ଦ୍ରଗର୍ଜି ଦୂରୁ
ଶୁଭାନ୍ତି ଉଜୁଡ଼େ, ତେଣୁ ନାଦନ୍ତି ସମୁଦ୍ରେ;
ଶୀଘ୍ର ଏ ଅନେଶେଷ ଦୁଷ୍ଟ ତନଶ୍ରୀ ଯୌବନ ।
ଗଳିତ ରଜତ-ଦ୍ୟୁତି ଲୁଚାଇ ପ୍ରପାତ
ଜଳ-ଅର୍ଘ୍ୟ ଥାଏ ବା ସେ ବନଦେବୀଙ୍କର !
ଧାଇବତେ ପ୍ରପାତର ଗୀତ ସୁଖ ଭେଦ
ବାଜନ୍ତି ନିଃଶବ୍ଦ ହୋଇ ଗୀତ ଅବସରେ ।
ସର୍ପ ଭୂଷଣ ପୁଷ୍ପ ପାଦ ଦିଅ ପାଦେ ଯାହିଁ
ନସ୍ୱର ନାମ ନିନ୍ଦେ ନାରିଣ ସେ ସ୍ଥଳୀ
ଶୀକାର ଉଦଧିରେ ବ୍ୟାଘ୍ର ଛନ ଶାନ୍ତ ବସି
କେତେ କେତେ ମନୋହର ଶିକାରୁ ସେ ଭୂରେ
ପଥ ପ୍ରାନ୍ତେ ଉଠେଣ ଦ୍ରୁଣ ଜଳ ଦୁଇପାଶେ
ଜଟା ପଡ଼େ ଯେଥିରୁ ସେ କେତେ ସର୍ପ ପୁନ;
ଘନ ଶୁଙ୍ଗାଭୂତ ପାଟ୍ଟ ଯାହିଁବା ବସନ୍ତ
ବନ୍ଦିବନ୍ତ ବଜ୍ରଭୂତି ଧୂ-ରସ୍ମି-ବେଦୀ *

* ଯାହାକୁ ଫେ.ଟେଲ୍ ଡାକନ୍ତି ।

ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ ନିକର) ଶିଖୀ ବାଣ ନଳେ ଜଳେ ।
ଦାବାନଳ ଦଗ୍ଧ କାଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ବନ
ଦଗ୍ଧାଞ୍ଚଳ ପ୍ରାନ୍ତସ୍ଥ ଉଦଣ୍ଡ ବନ ସୁନ୍ଦର ।
ଜ୍ୱଳିଲା ଅଗ୍ନି ଶିଖାକୁ ଧର୍ଷ କାଳେ କାହିଁ
ଶାଳ ବୃକ୍ଷ ଦ୍ରୁଣ ପ୍ରାନ୍ତସ୍ଥ ନୀଡ଼ ଜାଳିଅଛି,
ବୁଣ୍ଟି ବର୍ତ୍ତିମ ଅଗ୍ନିକଣ ଶିଖା ସଙ୍ଗେ ମିଶି
ଧରଣୀ ନାଳ ଲଭେ କାହିଁ ଜଳଦ-ଲଞ୍ଛନ ।
ଧନ୍ୟ ଗନ୍ଧର୍ବ ଶିଶୁସୁରାଜ ଚଣ୍ଡବାତ ହସ୍ତୁ
ସ୍ତବ୍ଧ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ କୀଟ ପ୍ରହେଳିକାମ ଫଳେ
ଯେ ହି ଯା ଶ ଅଛି ଚାଲିବ କାହିଁ ନୋଣ୍ଡକାପୀ ।
ବନଜ ବୃଷ ଅଗ୍ନି-ଧୂମ ଯୋଗେ ଭୋର
କାହିଁକି ନଭଲୋକେ ଲଭିଛି ଚଢ଼ି
କୋଟି ପତଙ୍ଗ ଦେଖି ପୁଣି ତାହାର ଡାଳରେ
ସଜଢଣ ତାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଦେଖନ୍ତ ଦେହ ପ୍ରକାରେ,
କେ ବୋଲୁ ଭାଷିଛି ତାକୁ ଜଳେ ସାରେ;
କେମିତି ବାହୁଛି ତାହା କେ ତାହାର କାଳ
ଏସବୁ ଦେଖନ୍ତି ବୃଷ ଭକ୍ଷନ୍ତି ଏ ବନ୍ୟ
ବିଲ୍ଲଜ ଅଜଗର ମାର ଦେହ ଗ୍ରାସୋଦରେ
(ବନ୍ଧନ ଖଞ୍ଜନ କୋଇଲି କାକନ୍ତ ମାହାଙ୍କୁ
ସେ ପିବା ବନିଗ କୀଟ ମୃତ୍ୟୁ ସଣୀଳ
କହ୍ନା କେତ ପ୍ରକୃତ ଭିତରୁ ଅ, ଆ, ଜ, ଓ ଜନ୍ମ) ।
ଖାଇ କୋକିଳ ଭଲେ କାହିଁ ଚରମ ଅବଶାଳ;
ବୃଷ ଗାତ୍ରୁ ଭସ୍ମ ଭସ୍ମ କାଷ୍ଠ ଜର୍ଜ୍ଜରିତେ,
ଶାନ୍ତ ଶ୍ରାନ୍ତ ଭଲୁ କଣ୍ଟକ ଶଯ୍ୟାରୁ ଲୁଚନ୍ତେ ।
କାହିଁ ମୃଗ ପଡ଼ଇ ଅଗ୍ନି ତା ପଛେ ନକୁଳ
ତାପରେ ଶୃଗାଳ ପୁଣି ତା ପଛେ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ
ମୃଗ ଲୁଚ ଲକ୍ଷ କରି ପଡ଼ଇ ତେଜେ ଧାଇଁ;
କୁରଙ୍ଗ କଣ୍ଟକ ଶୃଙ୍ଗ ଘର୍ଷଣେ ବାହୁଁବା,
ଫୁଲ୍ଲନ ଲତାର ଶାଖା, କାହୁବା ଲୁଚନ୍ତେ
ଦେବିବାକୁ କରନ୍ତି ସ୍ତବ୍ଧ ଛପ୍ପାଦରେ ଲୁଚି;

ସିଂହ ଘନ ମୂର୍ଖ ବୃକ୍ଷକ ଲଭିଛି ଭୂମିକା,
ଧୂଳି କୋଳ ବାଣୀ ବୃକ୍ଷ କାଶର ତା ବେଣୀ,
ଅନନ୍ତ ସେ ଅରବ ପକ୍ଷେ ମୁକ୍ତା ଚାନ୍ଦ ବେଲେ;
ଜଳ ଭୃଙ୍ଗ ଜୀବନେ ବା ଝଞ୍ଜା ବାହେଜ କାହିଁ
ଲକ ଲକ ହୋଇ ଅଛି ଚନ୍ଦ୍ର କଳା ଶିଖା,
କପ ତୃଷ୍ଣା ଦର୍ଶନେ ଲଭ ସ୍ତୁତ ପଥେ ଲଭେ
ଅକ ଜ ନର୍ମଦ-ଗତା ସ୍ୱର୍ଗ-ଦେବୀଙ୍କ ।
ଦେଖ ନାଚ ବ୍ୟୋମ ମାର୍ଗେ ଅଶ୍ରୁ ଅଶ୍ରୁ ବେଗେ
ବାହିବାକୁ ସବଳଙ୍କୁ ଦୋଷେ ଦେଖନ୍ତୁ ଯୋଗେ
କଷ୍ଟଛନ୍ତି ଧାନ୍ୟଦେବନ, ସେମ ଜେମ କେବେ
ଉଠିଲନ୍ତି ନୀଳ ଅଗ୍ନି ଜର୍ଜ୍ଜରୁ ସର୍ପରେ,
ଅନନ୍ତତୀ ହୋଇ ଯେବେ ଶୈଳବାସୀ ଦୁହେଁ
ପ୍ରଜନ୍ତୁ ପଥିକ୍ତ ଦ୍ୱାର କାଦାସୁର ଜଦେ ।
ଧନ୍ୟ ଦଶି ପ୍ରାନ୍ତେ ମେଘ ପର୍ବତ ଶିଖରେ
ଶୋଭୁଅଛି କାହିଁ ମେଘ ବୃନ୍ଦ ଲଭ ସାଧ
ଧୂଳା ଘଣି ପ୍ରାନ୍ତ ଦୂରୁ ଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତସ୍ଥ ।
କେବେ ଦକ୍ଷ ଦେଖା ପ୍ରାନ୍ତେ ବନ୍ଧ୍ୟ ଶିଖର
ଦର୍ଶନ ସୁଦ ପ୍ରାନ୍ତ ସମଲ ବିସ୍ତର ।
ଶ୍ୟାମ ମେଘ ଦଣ୍ଡ କାହିଁ ଶାଖା ଦେଖଇ ନଦୀ
ଶାନ୍ତ ଗଭୀର ଗର୍ଭ ତେଜୁ ଉଚ୍ଚନ୍ତ ଶିରେ
ଲର୍ଦ୍ଧେ ନୋଇ ଦୃଶ୍ୟ ବକ୍ଷ ଭୁଜରେ,
ଅଗ୍ନି, ଜଳ, ଶର, ଚନ୍ଦ୍ର ସନ୍ଦେହ ଏକାକ୍ଷୀ;
କାହିଁ ପାଦ କୂଳେ ବାନ୍ଧ ମହିଷାଙ୍କ ଦଳ
ଜଳିଛି ନନ୍ଦନ ଶିଖ ଶୋଭା ବେନ ଲେଖ,
ଅଳ୍ପ ବର୍ଷା ମଧ୍ୟ ତୀରେ ଦ ଜଳ ବିଲ୍ଲେପ ।
ଦୁର୍ଗମ ଅରଣ୍ୟ ଗୁମ୍ଫେ କୁଠାର ଶବଦ,
ପୁଲକେ ଜନନ ଶିରେ ଅସନ୍ତି ତା ମଧ୍ୟ
ବନଦେବୀ ସଙ୍ଗ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭକ୍ତି ଭାଷଙ୍କରେ;
ବନ୍ୟ ଜାତ ଯୁବତୀର୍ଯ୍ୟୁ କନ୍ୟା ଅଗ୍ନିକା,
ଶୁଷ୍କ ଶିଳା ମାଳା ପିନ୍ଧି ମଳୟ ମନ୍ଦ

ଅମ୍ବିକା, କୋଣାର୍କ, କୋଳ, କେନ୍ଦୁ, ବହୁଳଗ୍ରା,
ଝୁଣ୍ଟା, ଖାଲ ପଟ ଆଦି କଳ୍ପିତ ଦରଶ;
ପୁଷ୍ପିତ ଧନ ସ୍ତମ୍ଭ ବିଶ୍ୱପତି ଦର୍ପ
ସ୍ମରଣ ତପନ ବଦନ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଆଶ୍ରମ୍ଭ,
ଜ୍ୱଳନ୍ତ ସେ ସର୍ପିଣୀରେ ମଣି କନ ଜନ
ତନ ନେତ୍ରେ ତାପ୍ର ଅନ୍ତ, ପଶ୍ଚିମ ଗର୍ଭେ ।
କାହିଁ ଭଗ୍ନ ଦୁର୍ଗ ସୌଧ ଦୁର୍ଗିକାଭ କାଳେ
ତନ୍ତୁ ଲତା ଗୁଳ୍ମାକୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଚୀନ ପର୍ବତ
(ଭଲ୍ଲକ, ବଞ୍ଚକ, ବ୍ୟାଘ୍ର ବାସସ୍ଥଳୀ ଏବେ)
ଲୁପ୍ତୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ କଣ୍ଟକତା ମୂକ ସାକ୍ଷୀ ତୁଲ୍ୟ
ଦଅନ୍ତି ଶର୍ମାଳ ପାଶେ, କଥା ସେ ଜନ୍ମରେ
ଭୁବନ ବଶରେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖାଏ ଖଣ୍ଡେକ
(ଖଣ୍ଡେକ ହୃଦନ ଯେଉଁଠି ସର୍ଗ ଧାମ କଥା
ଅଥବା ଉର୍ମିରେ ଯେଉଁଠି ଲୁପ୍ତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ)
ମିଶ୍ର ରୂପେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦେଶ ଜନ ମାନ,
କ ଶ୍ରବ୍ୟ କ ଦେଖ ପୁଣି ସୌଧର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା
ସର୍ବ ଗ୍ରାସୀ କାଳ ବଶେ ଏହାପର ଦିନ।
ଧ୍ୱଂସ ହେଲାରୁ ଯିବ ସର୍ବ ଏହି ଭବ ଭାବ
ଭୂତ ପଟେ ଅଙ୍କେ ହୋଇ ଶୁଣାଇ ସେ ସର୍ଗେ ।
ତନ୍ତୁ ସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟ କାହିଁ ଜନ୍ମ ଜିବାଳ,
ମାଣ୍ଡବ୍ୟ ମସାରତା ତପୋଦିନ ହରଙ୍ଗ
ମଣ୍ଡି ସ୍ତମ୍ଭାଗ୍ରେ ଯହିଁ ଜର ସୌଦାଳରେ ।
କେତେ ସ୍ଥଳୀ ଶୁଭ୍ର ଦୃଶ୍ୟ କୋମଳ କର୍କଶ
ଯାହା କାହିଁ କଳ୍ପନାର ଅଗୋଚର ସେ ଦୃଶ୍ୟ;
ଅନନ୍ତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଭରି ଦେଖି ପ୍ରକୃତର
ଶତ ସତ ଶତ୍ରୁ ବୃଷ୍ଟି ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରମୁ ସ୍ମୃଦ,
ଲଭେ ଧ୍ୟାନ ମନେ ଯେବେ ସେ କେତେ ମହାନ
ତାର ଅନୁଭବ ଯାର ପ୍ରକୃତ ସୁଦଶ;
ଶୀତଳ ସ୍ୱଅଳ ତାହା ସେବାଶି ପୁଲକେ.
ଅର୍ପିତା କଲସ୍ମ; ରୂପେ ମନ୍ଦ ରୂପ ଦର୍ଶ ।

ତହିଁ ସୃଷ୍ଟି ଦେବୀ ତାଙ୍କୁ ଦେଖାଇଲେ ମନେ
ଗଙ୍ଗା, କାଶୀ, ପ୍ରୟାଗାଦି ତୀର୍ଥ ହରିଦ୍ୱାର ।
ମହା ପୂତସ୍ଥଳୀ ଏହି ଭସ୍ମାସ୍ଥିର ଦ୍ରବ୍ୟ
ଦୃଷ୍ଟ-ପାଦ-ପଦ୍ମ ଧୋଇ ହେବେ ଯହିଁ ଫଳ୍ଗୁ
ତିର୍ଥ ପିଣ୍ଡ-ଦାନ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ଗୟଧାମ ଦେବ
ପ୍ରେତ ଭୂତେ ପିତୃ ଲୋକେ ଯାଇ ବ୍ୟୋମଦେଶେ
ପିଣ୍ଡ ପ୍ରଭାବରୁ ଅର୍ଥେ ଭୁଣ୍ଡ ନରକରୁ ।
କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର, ବାରାଣସୀ ଜାହ୍ନବୀ ପୁଲିନ
ଦେବଦତ୍ୟାଙ୍କେ ଜାବ ଯହିଁ ଲଭନ୍ତ ନିର୍ବାଣ,
ଭୂମି ଶୁଭ୍ର ସୌଧ ପଂକ୍ତି, ପାଣ୍ଡୁ ସ୍ତୂପ ଯହିଁ
ଶ୍ୱେତ ମେଘାଙ୍କର ଭ୍ରାନ୍ତି ଜନକାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟି;
ଧ୍ୟାନ ପ୍ରଣମି ଅଗ୍ରେ ଚଳିଲେ ପ୍ରୟାଗେ
ମୂର୍ଦ୍ଧ କାର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥଳୀ ପଙ୍କଜ ଯମୁନା
ଗଙ୍ଗା ଯମୁନା ସଙ୍ଗମେ, ଯହିଁ ମିଶି ମାଳା
ଶ୍ୟାମଳ ଧବଳ ବର୍ଣ୍ଣେ, ପବନ ସ୍ପର୍ଶରେ
ତନ୍ତୁ ଜଳ ସ୍ରୋତ ଲହରେ ଭଙ୍ଗୀ ତେଣେ ।
ଦର୍ଶି ପ୍ରକୃତମସ୍ତ ଓଡ଼ୁମ୍ବର ଶିର,
ହରଦ୍ୱାରେ ସ୍ୱର୍ଗ ଦ୍ୱାର ରୂପୀ ହିମାଚଳ
ଧବଳ ଜଳଦ ଖଣ୍ଡେ ଅଗୋଚର ସ୍ତର
ଧବଳ ତୁଷାର ଶିରେ ଶୁଭ୍ର କେଶ ଜର
ତରୁ ଲତା ଲୋମ ଗୁଳ ଜଟା ଆଦି ଯହିଁ
ସ୍ୱେଦ ପୃଥ୍ୱ ଭୂତ ଝରେ ଯାର ଅବୟବୁ,
ଧ୍ୟାନ ଯୋଗେ ଗିରି ଯହିଁ ସ୍ଥବିର ହଳ୍ପକ;
ଚିର ଆଶ୍ରମସ୍ଥ ଜାଣି ଦେବ ଅଦ୍ରି ତପରେ
ଚନ୍ଦ୍ରାନ୍ତ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ରେଖା ଦେଖି ସିଦ୍ଧ ଗଣେ;
ସେହି ହିମାଚଳୁ ଯଥା କାଶରେ ଜୁଟେର
ଦେଲା କେତେ ଧାରେ ଜାହ୍ନବୀ ଖେଳରେ
ତେଣୁ ତାପତ ସର ଗୁଣ ପଦୁ ଏଥୁ
ହରିଲ ଅମୃତଧାମେ-ଦତ୍ତ କ୍ଷୀରଧାରା
କ୍ଷଣସ୍ଥ ବାସନା-ଦାବ ଦାବାଗ୍ନିକା ରୂପ

କିରୀଟେ ଶୋଭିତ ଜଳ-ତାପ ନିବାରିଣୀ
ଲକ୍ଷ-ଶତ-ହୀରା-ମୁକ୍ତା-ରତ୍ନ ପ୍ରଦର୍ଶିକା —
ସଂସାରରେ ଜନ୍ମ ଯେବେ, ଅଶକ୍ତି ଯାହାଙ୍କୁ
ଲଭନ୍ତି ପରମ ଶାନ୍ତି ତୁଚ୍ଛ ଅଗୀକାର
ମହତ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର ପାଇ ଭବ ନାହିଁ ପୁଣି

ହସ୍ତ-ପଲ୍ଲବ ଯହିଁ ପତା ଭଙ୍ଗି ରୂପ
ମୋତି ପେଖ, ଚଞ୍ଚଳତା ଯେଉଁଠାରେ ମମତା
ଯେ ଅନ୍ତ, ନିଶାରେ ଦେଖି ଚନ୍ଦ୍ରମାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ
ପ୍ରଣମି ଚାଲିଲେ ସବେ କୁରୁ ଯେଉଁ ଦେଶେ ।

ଦ୍ୱାଦଶ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ତ୍ରୟୋଦଶ ସର୍ଗ ।

“କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ।”

ସ୍ୱର୍ଗୀୟ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଦେବୀ ପାଶେ
ଦେଖି ଅଛ ଲୋକେ କୋଟି କୋଟି ବସୁନ୍ଧରା ।
ଯୋଗ୍ୟ ଶୋଭା ହୋଇ ଯହିଁ ଶୀତଳ ଛାୟାରେ
ଦୂର ଦର୍ଶନ ମନେ ଭ୍ରାନ୍ତି ଜନ୍ମାଏ ।
ଭୂମି-ସ୍ତୂପ-ସୌଧ-ଶୋଭା-ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣା ଭୁବନ
ପ୍ରତାପୀଙ୍କ ଜ ଯେ ସିନ୍ଧୁ ସର୍ବ ନିକେତନ !
କୁରୁ କୁଳ ଜନ୍ମ ଦାତା ନୃପ କୁରୁ ନାମ,
ଯେବେ ନ କର୍ଷଣ କରୁଥିଲେ ଏହି ସ୍ଥାନେ,
ଏ ପ୍ରାନ୍ତର ପରିଣତ ହେଲା କ୍ଷେତ୍ରାକାରେ,
ତେଣୁ କୁରୁ-କ୍ଷେତ୍ର ବୋଲି ବିଖ୍ୟାତ ସଂସାରେ ।

ଭୂଷିତ ହୋଇ କୁରୁ ନୃପ ସତ ଯୁବପଣ,
ବର ଦେଲେ ଦେବ ତାଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଗର ପ୍ରାପତ,
ତପ କରୁ କରୁ ଅବା ସମରେ ଯେ ଜନ
ତେଜିବ ଏ ଦେହ ତାର ନିଶ୍ଚୟ ଗମନ ।
ଜନିଲେ କର୍ଷଣ ନୃପ ଯେଉଁ ଭୂମି ତହିଁ
ଖ୍ୟାତ ହୋଇଲା ପରେ ଧର୍ମ-କ୍ଷେତ୍ର ନାମ ବହି ।
ସର୍ବକୁଳ-ଦାବାନଳ-ରୂପୀ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
ଯେବେ ଏକଚ୍ଛତ୍ର ଥିବାର ଧ୍ୱଂସି ସବଂଶେ,
ଅବଶେଷେ ଏଥି ଅଧି ଜୀବନ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ
ସଂସ୍ଥାପିଲେ ସିନ୍ଧୁ କୂଳେ ଭାରତ ଭାଗ୍ୟ ।

କ୍ଷୁଦ୍ର-ଚନ୍ଦନ ଶାଖ ଏଣେ ଗ୍ରଥିତ ବାସନ୍ତ
ନନ୍ଦନ ଦ୍ରୁମସ୍ତ, କରମ ଆଭରଣ ଶିଖି ।
ସ୍ଥାନ ସ୍ୱବର୍ଣ୍ଣିକମ ଶୋଭେ ମୃଣାଳ
ଯନ୍ତ୍ରଶିଳ୍ପ ପ୍ରବୀଣ ଗଢ଼ଣା ଗ୍ରାହକ,
ଶତଶ। ତପସ୍ୱୀଙ୍କ ହଜୁକ ଉଜ୍ୱଳ
ବୃନ୍ଦ ପଙ୍କ ଏକାକୋଳେ ଶତ୍ରୁ ଚେଳାଇଁ ଏ ।
ଶତ ଲକ୍ଷ ଅକାଧାର ଆଉ ବୃଦ୍ଧି ମନ
ଏକାକ ହୃଦୟେ ମିଳନ ଉଦ୍ଭବ ସମ୍ପଦ ।
ଶବକ ସ୍ଥାଣୁକ କୃଷ୍ଣଦେଶ କେତେ ଲୀଳା
ଦେଖିଲୁ ତୋ କୋଳ କାଳେକାଳେ ଯା ପଡ଼ୁଲା
ମୂଳ ଗାଣୀ ପ୍ରାଣେଶ୍ୱ ଭୂଷି ଜଣାଉ ଗୀରବେ
ଅଶାତବ ଲବଧାର ଅଛି ତୋ ଶରୀରେ
ଯେଉଁ ସ୍ତବକାରେ ଲୋକ ସୃଷ୍ଟିକା କମିତ
କୋଟି କୋଟି ଲୁଣ୍ଠ ଲୋକ ପଞ୍ଚଣ। କେନ୍ଦ୍ରିତ ।
ସୁନ୍ଦର। ପୃଥିବୀ କାଳ ଜୁଞ୍ଜିଲ ଦେବତା
କେତେକ ନାନ ଲୀଳି ବୃକ୍ଷ ତୋତକାଳେ ପତନ ।
ସମୁଦ୍ରଦେବୀ ଦେଖିଣ୍ଡ ଅଙ୍କୁଳ ବଢ଼ାଇ
ଧୂର୍ତ୍ତ ଦେଖାଇଲେ ଦେଖି ଦମାଦେବ ଥାଇ,
ଦେଶ ବୃତ୍ତି ଦେଖି ଦେଖି କେବଳ ଭୀଷଣ
କୌରବ ପାଣ୍ଡବ କଣ୍ଠ ଏକାଣ୍ଡ ମିଳନ ।
ଶିଶ ଭୂତଳ ଦେଖ ଯହିଁ ଦେହ। ମୀନ ଗଣ
ତହିଁ ମଧ୍ୟ ଦ୍ୱୀପାନ୍ତର ଜଳ୍ପନାକ୍ଷୁରନ,
ମକର କୁମ୍ଭୀର ପ୍ରାଣେ ଭୂତଙ୍ଗ ପାତଙ୍ଗ,
ଲୀଳ ଦୋଳନ ଗାଳନୀ ଯହିଁରେ ପାଦଙ୍ଗ;
କହିଁ ସମ୍ଭାରଣୀ ନାଚବ ତନି ଭମିଣିକ
ଶାକ୍ତିଲ୍ଲ ବନ୍ଧ ସ୍ତୋତ୍ର ଭାଷା ଅଚଳ,
ଅଙ୍ଗୀତ ସୁନଗନ୍ଧ ସାରଣ୍ୟ ପଦାତି,
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ କାଳୀ ସନ୍ଧି ଗାନଭାଷ୍ୟ ଦାଣ,

କେଉଁତ ଚିତ୍ତା ଟେକା ଦେବକ ଧର୍ମପ୍ରୀତି ଅବଶି
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ କେଳି ଅକା ଦେଶ ଏକ ଉଦ୍ଭବ ।
କାଶ ଲକ୍ଷ ଗାନ୍ଧି ଅଧ ଧାଳୁ ଧନୁର୍ଦ୍ଧାରୀ
ଲୁଚନ୍ତି ଗର୍ଭେ ଦେଖନ୍ତି କନ୍ଦ ଭାଷ୍ୟ ଲୋପୀ ।
ଜାନ୍ତୁ ଲଳମିତି କେବଳ ଉଦ୍ଭବ ଆକାରେ
କୋଳ ବୃକ୍ଷ ଘୁଞ୍ଚି ଦୀର୍ଘ ଶାଖ ଲକ୍ଷକାରେ
କୁଟିଲ ଅଙ୍କ ଗୁଳକ ଦେଖ ନାଶକ ଦଳେ
ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭେ ଉଦ୍ଭାସିତ ନିଳୀମେଳ;
ଦେଖାଏ ଦେବାଙ୍ଗ ଧନ ଧନେଶ ଲୁଷ ସ୍ତ୍ରୀଲୁ
ଋଜତ-ଓଷଧି-ଧାଲୁ-ପ୍ରସୀମ ଯୁଗାନ୍ତୁ
ଆଶ୍ରୟ ନିଷ୍କଳ ବସ୍ତୁ ପାଦପ ପାଷାଣ
ଭୂଲୀ ଗମନ ଆଉ କାଦା ନୀଳ ବହ୍ନିଶିଖ,
ଜାତକ ଅସ୍ଥିଶ ବର ବୀଜ ସ୍ତବ,
ଚାରୁ ଗର୍ଭେ ପୂତ ପାଦେ ଦେବେ ନିକ୍ଷେପ ।"
ଘୁଞ୍ଚି ଘୁଞ୍ଚି ପଥ ଦେଖି ନିକଟ ନିକଟ
ଅଶ୍ରୁ ଶା ଦଶ୍ରୁଶ୍ରୀ, ଲଙ୍ଘିଲ ସ୍ୱର୍ଗ ।
ଆଲୋକ ନିକ୍ଷେପ କାଳ ସୃଷ୍ଟି ବକ୍ର ଗଢ଼
ପତକ୍ଷ୍ୟ ନବୀନ ଦେବା ଜଣାଇବ ଅଛି ।
ଶିଶୁ ଭୂତ ଶମ୍ଭି ଲଗ ଲକ୍ଷ ଦେଖିଆସିବେ
ଥାଇ ଥାଇ ନନ୍ଦନରେ ଆଲୋକ ଯନ୍ତ୍ରରେ ।
ଅଗାଧ ଜଳାଶୟ ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରଦେଶର
କେତେକ ଶୁଣୁଶି ଆଉ ଧୂସର ଲୋଳିର ।
କାଳଣ ଭୃଙ୍ଗ ତ ଲକ୍ଷ ଧାରଣ କମଳ
ଦେବ ପୂଜନ କେଳିଟିଆ ବସ୍ତୁ ଅନ୍ତରାଳ;
ଦର୍ଶନ ପୂର୍ବେ ଜଳ ଦେବ କାନ୍ତିର
ଲୀଳ ନୀଳ ଦେବଶିଳ୍ପୀ ସୁନ୍ଦର ଶ୍ୱେତମିତ ।
ସୁକ ଅଙ୍କ। ଧାତୁ-ସନ୍ଧି ମିଶି ଶରଣ
ନଶିଣ୍ଡ ଶାକ ବାସ୍ତୁ ଶବଣ-ବାଳେରେ;

* ଟୀକା । † ଭଜନ କଥାକୁ ଏକ ଜାତୀକୁ ସ୍ଲୋକ ଜାତୀକୁ ସ୍ତୁତି ଶ୍ରୀ ଜାତୀ କହନ୍ତି ।

ନୃତ୍ୟନ୍ତି କେଳିଶୀଳ ଶାଖା ଶିଖିପାଳ
ହରଷ ଭାଷେ ମୃଦୁଳ ତୋରଣ ଗୁଛ ଦୋଳାଇଲେ;
ବାଲୀ ସରସୀ ସଞ୍ଜ ଉନ୍ନତ ବଞ୍ଜ-ତରୁ ଘାଟେ
କୃଷ୍ଣ ତାଳା ଗୁଣେ ଗୁଞ୍ଜନ୍ତି ଗୁଣେ ତାଙ୍କୁ ଖାଟେ ।
ମାତ ଧାରି ଖଣ୍ଡ ବାରି କାଳ୍ପୁ ପଡ଼େ ସଙ୍ଗେ
ଦଣ୍ଡଣୀଙ୍କୁ ଦେଖି ବାହେ କୃଷ୍ଣତନ ପ୍ରତଙ୍ଗେ ।
ଦାନା ରୋଣୀ ଶ୍ରେଣୀ ଅଙ୍ଗ କୁଞ୍ଜୁ ଉଠନ୍ତି ତୋ
ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ଗତି ଯଥା ଦେବ ଶିଶୁ-ବୃନ୍ଦ;
ଶୋଭା ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତ ବାଳ ଗୋଧୂଳି-ଲଗନେ
ଉଦ୍ୟାନ୍ତ ଦେଖି ଯଥା ଶୃଙ୍ଗ ଟେକ ଗଗଣେ ।
ଅଥବା ଶରତ ଘାଟେ କନ-ପଦ୍ମବନ
ନାନାବର୍ଣ୍ଣ ପୁଷ୍ପ ପୁଞ୍ଜ ବର୍ଣ୍ଣ ମନୋହର ।
ଅଳାପାନ୍ତ ଅବଳମ୍ବି କୃଷ୍ଣଙ୍କ କୋଳନ
କୁସୁମ ଲିଖିଲ ବକ୍ଷ ଗଠନ
ବାସୁନ୍ଧ ପଦ୍ମ କରେ ଦର୍ପ ଦର୍ପଣ
ନେତ୍ରେ ଶୋଭିତ ପୁଷ୍ପ ସୁରଭିତ ବାଣେ,
ଛଟା ଚନ୍ଦ୍ର ବୀର ବାଳୀ ଯେହ । ଦେଖେ ଦେଖି
ଯେପରି ତେଜସ୍ୱ ବର୍ଣ୍ଣି ପୁଷ୍ପ ବାସ୍ପ ତପସ୍ୱୀ
ଦୁର ଗାହ ଦୁର୍ଗ ବନ୍ଦୁ ଶତ୍ରୁ ଲାଘି ବଳୀ
ଏମନ ଲକ୍ଷଣ ଶୁଭିକ୍ଷ ଶୁଭକାରୀ;
ନାଗ ଜୁଟେ ଭବ ସଭା * ସିନ୍ଧୁପାଳି ଧର
ଭୂତଳୁ ଏ ଲଙ୍କା ଉତ୍ତମ ମାହାରତ୍ନ ପଦ;
ରାଜେନ୍ଦ୍ର ମାର୍ଗ ବସ୍ତ୍ର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସମୟେ
ମାନ୍ୟ ପୀଡ଼ିତ ଦେଖି ତାଙ୍କ ଭୃତ୍ୟ ରଟେ ଶେଷ,
✦ କାବେରୀ ଦେବା ନବାଣୀ ପାର ଦେବି ଦୋଷ ।

ଦଶ୍ୟୀ କଳିଲ ଧନୁ ଦେବ ତଳେ ନର ଯେଉ,
ଧାଇ ଧାଇ ଦ୍ୱାର ଦେଶ ଭୂପଙ୍କୁ ବେଷ୍ଟନ
କରିଲେ ନାଗରୀ ଛନ୍ଦ କେନେ ଦାର୍ଢ଼ି ମନେ;
ଶିଖଣ୍ଡି ତନଯା କାଳୀ ଦୁର୍ଯ୍ୟଧନୀ ବାରେ
ସମ୍ଭ୍ରମ § ଶାଣ୍ଡୀର-ସେନା-ପଦଭ ଘାତରେ,
କଣ୍ଠେ ଧାଏ ଲେଖେ ତାଳ୍ପଣ୍ଡ ଲଳାଟ
ବାମକରେ ଧନୁ ଖଣ୍ଡାଗର୍ଭି ଶତ୍ତା ଭାଳ
ବିନ୍ଦୁଦେଶୀ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଶୂଳହସ୍ତ ପ୍ରତିମା ‡
ଶିବରେ ଯେ ଶିଶୁ କେତେ ଭରନ୍ତି ଲୀଳା.
ଶ୍ରୀଉନାନ ପାଦେ ଗୁହେ ତେଜାନ୍ତେ ଯେ ଯେତେଲେ
ଭୂମିକୁ ଅନ୍ଧମୁଖେ ମସ୍ତି ଦେ ଦେହେନ;
ପଦ୍ମଧର କଶ୍ୟପଙ୍କ ଦନୁ ସାଧ୍ୟଦନ୍ତ
ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ଯେ ଗୁଣ ପାଦେ ମସ୍ତି ତଳେ
ନିଖି ପଦ୍ମ ଦଳେ ଶଙ୍ଖ ଆଜ୍ଞ ତାଙ୍କ ମସ୍ତକ
ନ କାଣନ୍ତି ଜମ୍ବୁଦ୍ୱୀପ ଏ କେବଳ ପ୍ରବଳ ।
ଲଙ୍କା- ଦ୍ୱୀପ ନ ହନ୍ତି ଉତ୍ତାର ଦେବୀଙ୍କର
ନିମିଷଲ ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟ ଶିରେ ପାଦେ ସୁରଭୂତେ
ଶୁଭ୍ର ଦେହେ ପ୍ରବଳ ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟ ଦେଖେ
ନ ବାଣିଲି କାହିଁକି ଏ ରଣେ ଅଙ୍ଗୀକରଣେ ।
ଶୁଦ୍ଧୀପାଳୀ ଶୁଳ୍କ* ପାର୍ଥିବାଳୀ ଦୋଷଣର
ଅବଳ ଦର୍ପଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠେ ଭୋଗ ଧର ଧରି
ସ୍ୱର୍ଗ ଦ୍ୱାର ଭାଙ୍ଗି ବାହୁବଳ ଦେଖେ
ଛପାଏ ଦେବତା ଶରୀର ଅଭିନ୍ନ ଗୋଚର;
ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟ ଅଚଳ ଗାର୍ଦ୍ଦେ ଦେଖ ଦୂର୍ଯ୍ୟ ବଦନ
ଉଳାଳିତ ଦୁର୍ଗାଙ୍କ ଉତ୍ତମ ପଥ ଦୂରେ,

† ସେନାଦଳ ।
‡ ରଥର ଚୂଡ଼ ପାର୍ଶ୍ୱ ଅଗ୍ନିବୃଷ୍ଟି ।
* ଅଶ୍ୱ ସେନା ।
✦ ଦେବତା ।
§ ଦୈତ୍ୟଦର୍ପୀ ସାଜ୍ଞ୍ୟ ।
‡ ଦୈତ୍ୟ ଗାର୍ଦ୍ଦୀଙ୍କ ଦେଖ ।
‡ ସେନାପତି ।
✱ ସେନା ।

ସିନ୍ଧୁରୁ ଏ ପାର୍ଶ୍ୱ ସଙ୍ଗେ କୁରୁ ଅନୁକୂଳେ ।
କୁନ୍ତଯୋଧା *ଦଂଶପ୍ରକ କୁନ୍ତ ପିତଳୁକେ ।
ଭୀଷ୍ମଙ୍କ +ଅନଳକଣା ଜିଘ୍ନନ୍ତ ପ୍ରତ
ଲକ୍ଷ୍ୟଶୂନ୍ୟ, କର୍ଣ୍ଣବାର ଗାଲରେ ଯୁଝନ୍ତ;
ପ୍ରଚାଣ୍ଡ-ସମୂହ ସଙ୍ଗେ ଭଣଦନ୍ତ ସାର
ପ୍ରାଣାନ୍ତେ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ଯୁକ୍ତା ସମରେ ଅର୍ପିତ ।
ଭରାଳ ଆକୃତି ଖଦା ଶୋଭେ ଯୁଦ୍ଧଦେଶେ
ଷ୍ଟାପନ୍ତ ନବକୁ ଶରେ ଠାବେ ¶ଶାଖବେଶେ;
ଭକତ ତଦନ ତତା ଭିତ ଭୁଲ ପଟେ
ଉଜ୍ଜଳ ନିଶ୍ଚଳ ଦେଶ ଦଶାବେ ଧ୍ୱଜ ପଟେ;
ଶୋଭିଛି ହିନ୍ଦୁର ବନ୍ଧୁ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ଶିରେ
ଘିନ୍ଧବାଦ୍ଧୁକ ଦିବାଗ ଚିହ୍ନତ ଏ ସ୍ଥଳେ,
ବାମ.ଣା ଶାଳତ ଦେଖୁ ଅସିଦ୍ଧନ୍ତ ଥୋକେ,
ସଙ୍କେ ଉପଃସକ ଦେହ୍ନି ଛନ୍ତି ଭେଦତ ଲୋକେ,
କଟିରେ କଟାସ୍ତ ଭାର ସ୍ଥଳରେ ସାଜିବଳ,
ଛନ୍ଦିଳ ଦଶନ୍ଧ ଯେତେ ଝଳନ୍ତ ବାଢ଼ିବଳ,
ବଳ ଖାଣ୍ଟି ଖାଣ୍ଟି ତ'ଙ୍କ କଷ୍ଟାଭ ଲଠିନ
ଧଡ଼ାଇ ଦେଖନ୍ତୁ ତେଖ ଗନ୍ଧରେ ଖୀଣୀ ।
ଦଶଭୁଜା ଭଗଦାତ୍ରୀ ଆଇ ଧ୍ୱଜପଟେ
ସଂକଟତାରଣୀ ତାଙ୍କୁ ରଖନ୍ତି ସଂକଟେ ।
ଭଟେ କାଟିବ ଦେଖ + ପଞ୍ଚାଲରାଜନ
ସ୍ୱୀମ ପତ୍ନଜମୀ ସ୍ୱୀମ ଚିହ୍ନଦ୍ମ ଜୁମର;
ଦପିତ ଦଳରେ ଦାସ ଃପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଧ୍ୱଜ
ଅକାଟ୍ୟ ଉମ୍ପିତବେଶ ସର୍ବାମାସ୍ତ୍ରାଭାଷ ।
ପଦେବେ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ଚେଁ ☸ ଭଦ୍ରଶ୍ରୀ

ଶବଶାଣଲାଲସ୍ଥିନ ଦଶେ ଥାଉଣୀ ।
ଧୂବଜ ଯୋଧ ବୃନ୍ଦ ଗାନ୍ଧାର ଦେଶର
ଦର୍ପ ପ୍ରାୟେ କାର୍ମୁକେ ଖ୍ୟାତୀ ସୁନ୍ଦର,
ପ୍ରାଣ-ମାସ୍ତାଷ୍ଟନ ଅଗ୍ନିପର୍ଣ୍ଣୀ ଅଦଭୁତ
ଜଥାରେ ବଶରେ ମଧ୍ୟ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ,
ଦ୍ୱିଧାର ସୁଦୀର୍ଘ କୁଶ ଦୃଢ଼ତ୍ୱ ଭ୍ରୁକ୍ଷଣ
ବୈରିର ବଶ ଲକ୍ଷି ଭୁଟିବାକୁ ଅଚଳ ।
ଶିରେବଶି ମଣିମୁଖ ବସ୍ତ୍ରୀ ସେନାଦଳ
ସୁଜଳ ଦୂଷାଭ ସର୍ବ ପ୍ରତାପୀ ପ୍ରବଳ ।
ଶୁଷ୍କ ଜା ବଦନ ଦେହ ଗାଳଦେମାଂସ୍ ଥାଣ୍ଡି
ଚର୍ମବର୍ମାବୃତ ସଙ୍ଗେ ଅଶ୍ୱଭ ସବାରୀ ।
ଜାଦନ୍ତି ବନ୍ଧାଏ ଖେମ ଶୁଭ୍ର ଭଗଜ୍ଞ
ଘନ ଘନ ଘଣ୍ଟାରବ ବାଜେ କଣ୍ଠ ତଟେ,
ଦେହଲ ଦୃଢ଼ ବର୍ଣ୍ଣ ରଶ୍ମି *ପ୍ରବେଣୀ ଦଣ୍ଡିତ
ଭୁଜଦଣ୍ଡ ବୃଦ୍ଧଭାଳ ସିନ୍ଦୁର ଶୋଭିତ ।
ଗଦା, ଖର୍ଗ, ଶୁଳ, କୁନ୍ତ ଦେହ ଧନୁର୍ଦ୍ଧାରୀ
ଯୁଦ୍ଧର ‡ଡଗ୍ରଦ୍ୱୀପ ବା'ଲରେ କଟାଉ ।
ବସ୍ତ୍ରୀତଳ କରେ ଚଢ଼ୀ ସୁଜଳ ପ୍ରବଣ
ଶୋଭେ ଦ୍ୱିଭବ ଭାସ୍ୱତ ଅକୁଶ ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ।
ଶଙ୍ଖ କୁଣ୍ଡ ଦେଶ ନାଗା ନେପାଳ ପ୍ରେରିତେ
ଭୂଟର †ଭାଗାଳ ଦେବେ ଭ୍ରମନ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟେ
ଯତ୍ର ତତ୍ର ପ୍ରବୃ-ଅଙ୍ଗ ଘନରେ
ଭାସ୍ୱାନ୍ଦ୍ୟା ପ୍ରାପ୍ତିତ ଜବଗ୍ରହ ଅଟେ ।
ଜନପ୍ରିୟ କଳଙ୍କର ବନସ୍ତୁ ପଦାତି
ମଦୋନ୍ମତ୍ତ ନତ ମସ୍ତକ ପ୍ରିତ୍ର ଜାତ

* କୁନ୍ତଭଲ୍ଲ ସେ ନଳ ମାରେ । + ସେନାଦଳ । ☸ ଦସ୍ତୀ ପୃଷ୍ଠୁ ବନ୍ଧଣା ।
¶ ରଣ । § ସେନାଦଳ । ‡ ତରବାର ।
+ ସ୍ୱୀମ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ୱଦେଶାଭିମାନୀ ରାଜପୁତ । † କଟାର ।
ଃ ଅଗ୍ନି ଦରଣ । ☸ ସେନା ଦଳ ।

ସତେଜ-ଶିବକୁ- ଦେଖି ମାତରେ ଅଶେଷ
ଜାଗରେ ଭ୍ରମନ୍ତି ଶତ୍ରୁ ତ୍ରାସେ ଭୀତ ହୋଇ ।
ସ୍ଥିର ଥାଇ ପ୍ରୀବରେ ଯୁଦ୍ଧିତ କାହାକୁ
ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ସମରେ * ତୂଣ ✝ ଧନୁର୍ଗୁଣ ଧାରଣୀ;
ଅବଲମ୍ବ ଅସ୍ତ୍ର ସେନା ଭ୍ରମନ୍ତି ° ଅଶ୍ୱରେ
ଅମର ଓଜସ୍ୱରେ ଯୋଦ୍ଧା ଶକ୍ତି ଶୋଭା ହରେ ।
ଦୁର୍ଗରେଖ ଦେଖିଲେକ ହୃଦେ ତେଜବନ୍ତ
ଅଟଳ ସମୁଦ୍ରେ ଯେସନ୍ତେ ମୈନାକ ଅଚଳ ।
† ଧୂପଶୁଧାଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡାଗ୍ରେ ଝଳଝଳ
ଦକ୍ଷ କୁଣ୍ଡଳ କର୍ଣ୍ଣେ ସଜିତ୍ର ପ୍ରବଳ
ଶପଥେ ସ୍ଥିର ସ୍ୱଧର୍ମ ତାମ୍ବୁଳ ବୋଳିତ
କେଶ ବେଣୀ ବନ୍ଧ ଭାବ ବାବୁରି ଲୁଣ୍ଠିତ ।
✝ ବଣ ବକୁଳଚାରୀ ଗୋଷ୍ଠୀ କେତେ ବନ୍ଦିଲେ

ଶ୍ରେଣୀ ଗୁଡ଼ିକେ ଦେଖି ବେଳା ଜଗଇ ଜଟିଳ;
ସେହି ବେଳା ଗୁଡ଼ିକେ ଯଉ-ପଶୁଙ୍କ ନିବାସୀ
ନଗରେ ପୁଣି ସେନା ତହିଁ ଗିରି-ଦୁର୍ଗ ବାସୀ,
ସେବେ ଦୁନ୍ଦିଭାଇ ଭଣେ ଦୁର୍ଗସ୍ଥ ପ୍ରତାପୀ
ସମରେ ଅସ୍ତ୍ରଜିତ ଅଶୁଭ ଦ୍ରୋହୀ ।
ଦୃଢ଼ କଳେବର ପ୍ରତିପୁର ବେଦାଙ୍ଗରେ
ହରଷେ ସଂଯମ ଧୀର ମହୋଦୟ ଭଣେ ।
ସନ୍ଧ୍ୟା ଗୁଡ଼ିକେ ବହାରେ ମାଳବ ନିବାସୀ
ସଜୀବ ଦର୍ଶିଷ ମଣ୍ଡପେ ଶତ୍ରୁ ନାଶୀ;

ଭାଗୀଚାରୀ ଶିକ୍ଷିତ ଶିକ୍ଷକ ଗୁରୁଦେ,
ଭଲୋଆଣୀ ଚୋଳପୁରୀ ପଣି ଯୋଧଗଣେ
ଦକ୍ଷିଣ ଅଭିମାନ ସ୍ଥଳ ନିକଟ ଅନେକ,
ଶତ୍ରୁକୁ ଶାସି ସନ୍ଧିସ୍ଥ ମଣ୍ଡଳ ଯେ ଦେହ;
ଭକ୍ତି କିଏ ସାମ୍ରିସ୍ୱ କିଷ୍ଟ ସେନା ଦଳ;
ମହେନ୍ଦ୍ର ମହାସୈନ୍ୟ ଭୂମି ମହାବଳ
ଉତ୍ତରବାସୀ ସେନା ଅସ୍ତ୍ର ନିର୍ମିତ ନକ୍ସୁର
ଭଗିନୀଶୀ କୁଳାଗତ ଶୂରଜନ୍ମୀ ଶୂର ।
କେତେ ମଣ୍ଡଳୀ ଯୋଗନ୍ଦ ସୋଦରଙ୍କ ଗୁରୁ
ଅଶ୍ୱ ଦନ୍ତୀ ଭକ୍ତି ପୃଷ୍ଠେ ରଣରଙ୍ଗାଭୀରୁ;
ଆସିଛନ୍ତି ଦଳେ ଦଳେ ସେନା ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ,
ଚିତ୍ର ବିଚିତ୍ର ବସନ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଅପକ୍ଷ;
ଉଷ୍ଣୀ ଅସ୍ତ୍ର ଧରିଛନ୍ତି ନାନା ରଙ୍ଗ,
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି କେତେ ଢଙ୍ଗେ,
ଦେବଦତ୍ତ ଅସି କେହି ବାନ୍ଧିଛନ୍ତି ପୃଷ୍ଠ,
ବିକଳ ନାଶି ଯୁଦ୍ଧବାକୁ ଜନ ମନସ୍କ;
ଯାହାର ଦର୍ଶନ କରି ଶାସ୍ତ୍ରକାର୍ଯ୍ୟଗଣେ,
ଭୂଷିତ ଯାହାର ଅଙ୍ଗ ଅସ୍ତ୍ରରତ୍ନ ଗଣେ,
ରଣ ସଜ୍ଜେ ❋କଳ ଦେଶର କାମୀ ଦେବେ ବଳି
ଦଧୀଚି ନଦାଇ ତାଙ୍କ ଲୁକବାନବଳ
ଦୁର୍ଗଚୂଡ଼େ ଦୂରଗାମୀ ଭୀଷଣ କମାଣ
ଶୋଭେ ପ୍ରାଚୀରରେ ‡ଦେବ ନାମା ତୋପମାନ

* ଖଡ୍ଗସ ଧନୁ । ✝ ଲୌହ ଗଦା । § ଯୋଦ୍ଧାର ଗଣ । ° ଘୋଡ଼ା ।
† ଏକ ପ୍ରକାର ଖଡ୍ଗ । ✝ ସମୁଦ୍ର କୂଳସ୍ଥ ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କର ନାମ, କୂଳଙ୍ଗରେ ବହୁତ ଦେଖାଯାଏ ।
❋ ପୂଜା ସାମଗ୍ରୀ ।
‡ ମୁଁ Ellora Cave ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଦଉଲତା ବାଦ ଦୁର୍ଗର ଉପର ବୁରୁଜର ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ କମାଣ (୨୨ ହାତ ଲମ୍ବା) ଦେଖିଥିଲି । ତାହାର ନାମ " ଶ୍ରୀ ଜୟ ମଙ୍ଗଳ ଦୁର୍ଗା ତୋପ " ଏହାଛଡ଼ା ଏଠାରେ ପ୍ରାଚୀର ଉପରେ ଅନେକ କମାଣ ରହିଛି ଅଛି ।

ଦେବ କଳ୍ପ ପାଷାଣ ନ୍ୟାୟ ଗିନଜା ନେଁଗଳ
ସର୍ପ, ବୃକ୍ଷ, ଚକୋରାକାର ଷଟ୍କୋଣ ପଭୃତି;
ବଳୟ, ପଦ୍ମ, ଭାନୁ ଆଦି ଭାବେ ନାନା ଭାବେମ
ଧରି ଭଳ ବର୍ଷିରନ୍ତି ଧାରା ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ;
ଝିଳ ନନ୍ଦନ ଧରଣୀ ମଧ୍ୟ ପର୍ବତ ନିର୍ମିଣ
ନିବିଷ୍ଟନ୍ତି ଦ୍ୱାରେ ପତାକା ଉଡ଼ନ୍ତି ଯହିଁ;
ସିନ୍ଧୁରିତ ନାନା ଅସ୍ତ୍ର ଶିଳ ବର୍ଣ୍ଣ ବରଣ
ବାଣୁ ସୁଗ୍ନ-ବାଜି ବଳ୍ପ ଶିଖୀ ଦେଖାଇ ଧରେ;
ଦାଳି ଗଚ୍ଛ ଉଣ୍ଡାକାର ଦିବାଲୋକ ପଶ୍ଚ
ଦହୁଛନ୍ତି ବାପୁ ହେଉଛେ ଧୂଳ ପ୍ରଭ ଲୁଚି;
ପ୍ରଭ ଦେଖେ ଲଳେଖନ୍ତି ନେତ୍ରକ ଅନ୍ଧୋଳନ
ଜିଣିଗଲା ଲଦଳ ତାଳି ଦମର ଗଗନ ।
ଆଉ ଆଉ ବୁଲ ଯହିଁ ଚଲୁମାନ ନଶେ
ନାଁଶ, ଶଙ୍କି ଧରି ଦେବେ ଯନାଏ ନଗରେ;
ବଳ୍ପ-ଦଣ ଶର୍ଙ୍ଗାଳ ଦେଶପାଳ ଦେଖି ତାଙ୍କୁ
ଜର୍ଯ୍ୟରିକ କ୍ଷୋଭ ଶାପର ଦେଶାଧ ଧାହୁବାଙ୍କୁ;
ତା ଦେଖି ଭଗର ଦଶୀ ଭୃଙ୍ଗ ଦେଜାଜାଇଲେ
କେଜାଣି ନୃପଧ ବାସ୍ତୁ ପଳାଇ ବାଷଦେଲ ।
ଅହ୍ନନ୍ତା ବନ୍ଦେଇ ଭାଜ ଦୀର୍ଘ ନବିନରେ
ଦେଦେଲା-ଜଳ-କ୍ଷେତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ଯନରେ ।
ଦେଶପ୍ରୁ, ଦେଉଧକା, ଦର୍ପିତ୍ରୁ ପଶୁ ଶାଖା ଦାଶ
ଦେଖନ୍ତି ଯାନ୍ତି ଦେଖନ୍ତି ଶିବ କୁଣ୍ଡ ଦିଗନ୍ତାଶ ।
ସ୍ୱେଷଣ ଶୃଗାଳ ଦୂରେ ଭଦକ ତତା ଯହିଁ
ଲଷ ଲକ୍ଷ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଧୂମ ହୁଏଲଣ;
କାହିଁ ଗନ୍ଧତ ପ୍ରାଣ ଭକ୍ଷ ସୂଦ-ଷଣ୍ଣି
କାହିଁ କୁଦର ଅନଳ ଶର ଧର୍ମଭ୍ରାଣ;
ଦେଶଗାଗାର ଧନେଶ ଯହିଁ ଦୃନ ଭୃତ୍ୟ ତ୍ରୁଣ
ନାଦ ବନ୍ଧ ତାମାଗଳ ଧାନ୍ୟ ଦୂରି ।
ଅକଶିତ ବୃକ୍ଷ ଶବ ଚଢ଼ିଛି ଅଦ୍ଭୁତର
ଉକଳାଳ ଖତ କାଢ଼ି ପାଦ ଶିବ ଶୁରେଇ,

ତଦନ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣର ପ୍ରାସାଦ ଅତି ଶୋଭନ
ସ୍ଥାପନ ମୁଦ୍ରେଳ କାଳେ ଦେବ ଦୃଶ୍ୟନ ।
ଶାନ୍ତି ଦେବ ଶିଳ ଭୂତ ଦୀପାଳ ଭବନେ
ଯଦି ଦେଶକାମନ ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି ଆନନ୍ଦେ,
ଗବାକ୍ଷାଗ୍ନି ତନ୍ତ୍ର ତାରୀ ଜାଳି କିଷ ଲିସ
ବର୍ଣ୍ଣନ ଯାହାର ଶ୍ରିୟ ଧୂପର ଦୁଳକ ।
ଲକ୍ଷ୍ମୀଗାନ୍ଧୀ ଲଭ ତହିଁ ଶଳ୍ପ ଅନ୍ୟ ପଦ୍ମ
ତନ୍ତ୍ରମିଣ୍ଟି ମୁକୁର ଦର୍ପଣ ଧରିବା ଅଗ୍ରତେ,
ଧଦସୁ ଦୀପ କାଳୀଙ୍କ ଗର୍ଭଗୃହ ତହିଁ
ଦେଶକ ପୁଷ୍ପ ଯିଏ ତଳସ୍ଥ କାଳେ ଶିବ ଜୀବ,
ଅଧିନ୍ୟ ଶକ୍ତିଣ ଦେବତୁ ଦେବତା ତହାଁରେ
ଛଠି ଦଣ୍ଡ କରନ୍ତି ନନ୍ଦ ସଂଗ୍ରାମ ସମୟରେ ।
ଅଷ୍ଟ ଶକ୍ତି କ୍ଷୁଦ୍ର କାଳି ବାଧିଲ ଷଡାଙ୍ଗ
ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ତମରେ ଦେବୀ ଦାତୃ ତଳକାଙ୍କ ।
ଦବିତାନ୍ ଦେବାଳୟ ଖଡ ଦାଳକିତ ଅଧ
ଅଞ୍ଚଳ ସୁଦାରେ ବଳ ଚଢ଼ିବାଲୁ ଦାନ ।
ଅଦ୍ଭୁତର ଦଶିଣ ଭକ୍ତ ଦୂତୀକେ ପ୍ରଣମ୍ୟ
ଏକମାତ୍ର ଦ୍ୱାର ତହିଁ ଗୋପାଳ ଦିବ୍ୟ ।
ଏକଦ୍ୱ ସ୍ୱପ୍ନର ପରି ଧନଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱ
"ହେଦନ ଦେବ ତନ ନନ୍ଦଦେବ ଦେବନନ୍ଦିନ କୌତୁକ
କହିଲେ ସୁଜନ ଦେବତା "ଏହି କାଳକାଳ
ଶକ୍ତି କାଳଦେବ୍ୟ ଦେବୀ ମଦନ ଲଦେଶ ହାୟ,
ଦେବୀ ନନ୍ଦେୟ ସ୍ଥାନ୍ୟ କାଳିକା ନନ୍ଦୋଦୟନୀ
ନିର୍ବିମଳ ଚିନ୍ତା ଏଥି ଭଦର ଉଦାସ;
ପ୍ରୀତିର ଧ୍ୟାନର ଦେଶ ସ୍ଥିର ହାଦେ ଧ୍ୟାନ
ପ୍ରବଳାସ୍ତ୍ର ଅର୍ଜନ କର, ଯହିଁ କନ୍ଦମାନେ
ନୀଳାଦ୍ରୀଶର ଦାଇଁହୁନ୍ତି ଧାଳ ତାଷତରେ,
ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯାଦର ଅନନ୍ତର ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗରେ,
ଘୁର୍ଣ୍ଣନ୍ତି ନବ ଦେବର ଦେବ କାଳେ ଧନ ଧନ
ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦେବମ ନବତେଜ ଯତନ ଅଧୀରର ।

କିବା ପାପ କାହାର ବା ଶୁଣନ୍ତ ଅବନି"
ତମୋମୟ ମୃତ୍ତିକ ସେତୁ ସେ ଏକାଙ୍କି ନିବନ୍ଧି;
ଦେଖ ଭକ୍ତି ତେବେ ଭ୍ରକେ ଏ ନିଧାନ ମନେ
କେଉଁ ଛତ୍ୟ ଜିଷ୍ଣି ପୁଣି ହେବ ପଦତଳେ;
ଯା ଭକତ୍ର ଈଶ୍ୱର ଯେ ମଙ୍ଗଳ କାମିତ୍ର
କାପଟ୍ୟ ଫଳକୁ ବୃଥା ହେଲେ ଚିନ୍ତିତ;
କପାଳ ବିଲକ୍ଷଣ କାହୁଁ କେ କାଳର ଅନ
ଏତେ ବୋଲି ମନେ ମନେ ଚିନ୍ତେ ଭଗବାନ ।
କେଉଁ ତ୍ରିଭୁବନ ପୁଣ ତ୍ରିଭୁବନା କଥା
ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ବାସ୍ପାକୁଳେ ନଇଁ ଏ ମଥା;
କେଉଁ ହେବ ଶାନ୍ତି ନାହିଁ ମୋ ପାଇଁ ମୋହର
କହେବ ଯୁଦ୍ଧରେ ଅଦ୍ଧା ଭ୍ରାତା ଭଗନ୍ଧର !
ବୃଦ୍ଧ ପିତା ମାତା ପାଇଁ କେଉଁ ହେବ ବଳି
ଅନ୍ତରେ ଅନ୍ତରେ ବାସ୍ପ ବାସ୍ପ କହେ ପର୍ଣ୍ଣ ଶୁଣି ।

ଅଦ୍ୱଶ୍ୱୀ ପଲ୍ଲବକ ଗୁପ୍ତ ଦେବଗଣେ
ବଟୀସ୍ୱର୍ଗୀ ସେତେ ଇନ୍ଦ୍ର ଅଦ୍ୟନ୍ତ କଷଣେ,
ବଗୁଳି ହୋଇଲା କାଳ ହେବ ଉଦ୍‌ଭବନ
ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଅନଳ କୁଣ୍ଡେ କାହାକୁ ପାତନ ।
ଅବଶେଷ ଅସ୍ଥାପାତେ ହିଂସ୍ର ଜନ୍ତୁ ମୁଖେ
ଶୂଳ ଭୂଷେ କାହାକୁବା, କାହା ଦେଇ ବୃକ୍ଷେ
ଅକର୍ଷି ଘଡ଼ୋକେ ଭୂଇ ପାଦେ ଭୂଷ ତାଳେ,
ମାରିବାକୁ କାହାକୁ ବା ଅଛ ହେବା ଫାଳେ ।
ଏହିପରି ବାର୍ଣ୍ଣୀ ସେତେ ଇନ୍ଦ୍ର ଯାନାନ୍ତରେ
କାଳେ ଭଣେ କରି ଏକ ଏକ ପ୍ରତିବୋଧରେ,
ମରିବା ପୂର୍ବରୁ ମୃତ୍ୟୁ ଜାଣି ବଦନେ
ଭୁଞ୍ଜେ ମାତୁଥାଏ ତାକୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଜାଗରଣେ,
ବଳି ଥାଇଁ ଥାଇଁ ମୃତ୍ୟୁ-ଦର୍ଶନ-ଯନ୍ତ୍ରଣା
କେତେ ଯେ ଭୋଗନ୍ତି ଏଥ ବର୍ଣ୍ଣିବ କଳ୍ପନା ।

ସପ୍ତଦଶ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ସର୍ଗ ।

ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ଛଳନା ।

ଉତ୍କଳ କୁଳ କଣ୍ଠଭୂଷଣ କବୀନ୍ଦ୍ର ଉପେନ୍ଦ୍ର !
ତୋହର ପୁଣ୍ୟ ତୋଳି ରାଜ୍ଞି ଭୂମିଙ୍କୁ ଭରନ୍ତି,
ତବ ଅର୍ଚ୍ଚନା ମନ୍ଦିର ପଦ୍ମପ୍ରେମ ସଦନେ
ଧର ଗୁରୁଭକ୍ତି ଫୁଲ ମନ କାନନୁ
କବିତା ଅମୃତ ଭାଷୀ, ପୂଜେ ପାଦ୍ଦୋଷ
ଯହିଁ ଫଳଇ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର ଦେଖିଲେବେ
ରସିକ ବର ! ଶିଳରେ ଭୂମିବ, ସେ ବଂଶୀ
ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟୋଦ୍ୟାନେ, ଶବ୍ଦ ବିମ୍ବ ଭୂଷଣ
ଶୋଭିଲ ନୂତନ ଭୂମେ; ଜାଦେଶୀ ଅନାଦେଶ
ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଦେବ, ଅଭିମନ୍ୟୁ ଆଉ
ଦେବଦୁର୍ଲ୍ଲଭ, ସାରଳା ଦାସ, ସଦାନନ୍ଦ
ଶୋଭିଲେ ଅନେକ ତରୁଲତା, ସେ କାନନେ;
ମଧୁ, ଗଙ୍ଗାଧର, ପୁଣି ରାଧାମଣି ତୋହରେ
ଏବେ ସେ କାନନ ପୁଣି ହେଉଛି ବର୍ଦ୍ଧିତ,
ଦକ୍ଷ ଗୁରୁ ଫୁଲ ଫଳେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସେ କାନନ,
ସାହିତ୍ୟ-ରସିକ- ଷଟ୍‌ପଦୀଙ୍କ ରଚନାର
ପଦ୍ମକର୍ଣ୍ଣିକାର୍ଥେ ତହିଁ ନ ଥିବାରୁ ଅନ୍ନ,
ତେଣୁକି ଯାଚଇ ମୁହିଁ ସେବୁଛି ସଙ୍ଗ୍ରହେ ।
ଏକାଗ୍ର ମନେଣ ସେନିକେ ଗୀର ଯୁଧିଷ୍ଠିର
ସ୍ମସ୍ତେଙ୍କ ନାମସ୍ତ ତାଙ୍କ ବଙ୍କିମ କପୋଳ
ଲାବୁଛନ୍ତି ଗୁପ୍ତଙ୍କ ନ ଅଇଲା ହାଁ ?
ଶୁଣିଅଛ ଜୀବ ବ୍ୟୁହ ଗୌରବଙ୍କ ସଙ୍ଘ
ସତ୍ୟର ଏକଥା, ଯେବେ ନ ଅଛିଲ୍ଲ ଦୁତ
ସତ୍ୟ ଅବା ମିଥ୍ୟା ଏହା ଜେ କହିବ ମୋତେ;

ଏହି ଭୂପେ ଅଶ୍ଵ ହସ୍ତି ତଥା ଅଙ୍କରେ
ତଥାପି ଉଠୁଥିଲା ନାନା କଥା ମାନ—
ତ୍ରୟୋଦଶ ଉତ୍ତାଳ ଏଥି ନାହିଁ ଖୁଣ ତେବେ
ଧର୍ମାର ଅନୁଚର୍ଯ୍ୟ, ମିଥ୍ୟା ସତ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ,
ଏଲେ ଅଛି ଏକ ନାହିଁ କାଣି ଶୁଣି ମୂଢ଼
ବୃଥା ଅହଂକାରେ ନଷ୍ଟ ଦ୍ରୋଣଙ୍କ ପରମେ
ଦେଖି ନେତ୍ର ତହିଁ ସବୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଭଗିନୀ
ତଥାପି ନଷ୍ଟରେ ତାଙ୍କୁ ପାଞ୍ଚ ଗଦାଏ;
ମହା ବଳବାନ ଯୋଦ୍ଧା, ଛାଡ଼ିଲେହେଁ ତାଙ୍କୁ
କହୁ ନ ଛାଡ଼େ ସେ କେବେଁ , କହେବ ସମରେ
କାହିଁ ନାଶିଲ ଦ୍ରୁତ ହୋଇଲ ନ ଧୂତ!
ପ୍ରାତେ ପାର୍ଥ କୃଷ୍ଣ ସଙ୍ଗେ, ସଂସ୍ତ୍ରଧ ସେନା
ସଙ୍ଗେ ଗଲେ ଯୁଝିବାକୁ, ଭୀମ ହୋଇଲେହେଁ ସେ
ମହାବଳୀ, ନୁହେଁ ବୁଦ୍ଧିମାନୀ; ସେ କହିଲ
ଭଗୀରଥୀ ଯଦି ବ୍ୟୁହ ଦେବେଶ କଥାସ୍ତ !
ଏମନ୍ତ ସମୟେ ଦ୍ରୋଣୀ ଜାଣିଲ ଅସି
ଯୁଦ୍ଧର ବାର୍ତ୍ତା ସେନା ସୃଷ୍ଟିତ ଦ୍ରୁତେ,
ଅପେକ୍ଷିଲେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର 'ଶଣ ତାଙ୍କୁ ଭୂମ୍'
ସମ୍ମୁଖ ଦେଖି ଗଣ୍ଡଯୋଡ଼ି ନୃପନେତ୍ରେ ଅଶଳ
'କହ କର୍ଣ୍ଣ ନ ଅଛିଲୁ କାଳି ନିଶା ତୋତେ
କହ କହ ସମ୍ୟକ୍ ସେ ଅଣିଛୁ ଧ୍ୱଂସ ?'
ସଲ୍ଲଜରେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର, କହିଲ, "ରାଜନ୍ !
ଶୁଣିବା ହେଉ ମୁଁ କାହିଁ ନ ଅଛିଲୁ କାଳି;
ଦିଶୁ ତେବେ ଉତ୍‌କ୍ରଷ୍ଟ ମୁଁ ଯାଉଥିଲି ପଥେ

କହୁଥିଲେ ଦରୁତରେ ପଥିକେ ପଥରେ
ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ ରଚନାର କଥା ରୂପେ ରୂପେ,
କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଦେଖି ମୌନ ହୋଇଲେ ସମସ୍ତେ
ଧରିଲି ପଗଳା ବେଶ କପର୍ଦ୍ଦ୍ୟ କ୍ଷଣ ତ
ଛିନ୍ନ ବସ୍ତ୍ରେ ଅର୍ଦ୍ଧାବୃତ ଅଙ୍ଗ ଉପାଗାଧି ।
ଘଟରେ ଚାଉ-ଦାଣ୍ଡି ସଙ୍ଗେ ଅସ୍ଥି ଫୁଲମାଳା,
ଚର୍ମମାଳ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ବସ୍ତ୍ରେ ଝୁଙ୍ଗା ବାନ୍ଧି ଧରି,
ସିନ୍ଦୂର, କଜ୍ଜଳ, ଚନ୍ଦ୍ର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଲେପି,
କଲି ଯାଏଁ ଅସଲଗ୍ନ କଥା ମାତ୍ର ମୁଖେ
ହୋବେଭିତେଇହେବ, କେବେ ମୌନହୋଇଥାଏ
ଘରେ ଘରେ ଯାଏଁ ଥାନ୍ତି ବାଳକେ କୌତୁକେ,
ଶୁଣିଲି ପଥିକ ମୁଖେଁ ଯାଇଁ ଯାଇଁ ପଥେ
ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ ରଚନାର ସାମାନ୍ୟ ଅଭାସ;
ବଦଳାଇ ତହିଁ ମୁହିଁ ଏ ବେଶ ଦୂରେ
ବାଉଳ ମୂକ ଭିକ୍ଷୁକ ବେଶ ଧରି, ଗ୍ରାମେ
ଶୁଣିଲି ପ୍ରାସାଦ ପାର୍ଶ୍ୱେ ଯାଇ ବହୁ ଦୂରେ
ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ କଥା ବସି କହୁଥାନ୍ତି ଲୋକେ;
ହେଉ ବା ମିଥ୍ୟା ସୁ ଏହା ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ
କ୍ଷୁଦ୍ରକୁଳବନ୍ଦୀ ସ୍ନାନ ଘାଟେ ଯାଇ ତୂର୍ଣ୍ଣେ
ନାଗ ବେଶେ ପ୍ରବେଶିଲି ଯମୁନା ନଗରେ,
ଶୁଣିଲି ଅଦ୍ଭୁତ ତହିଁ ଅନ୍ଧାରି ମଧ୍ୟେ
ଲୁଚଣ ଅଦ୍ଭୁତ କ୍ଷୁଦ୍ର ଭୂମି ଉଦ୍ୟ ଘଟେ
ନାଶିବେ ଯାତ୍ରୀଙ୍କ କାଲି ସବଂଶେ ସ୍ୱଜନେ
କହୁଥିଲେ ସ୍ୱାମୀ ମୋର ସୁପ୍ରଭା ମୋଠାରେ
ଜାଣିଥିଲେ କିନ୍ତୁ ମୋତେ ନ କହ ତାହାଙ୍କୁ,
ସାବଧାନେ ଥିବ ସଦା, ଗୁପ୍ତ କଥା ।
ଜାଣିବ କଥାକୁ ମୋର ତର ଅବଶ୍ୟ
ବେଶ ମୁଁ ଭଣିଲି ପୁଣି ତପସ୍ୱୀ ବେଶେ
ଜଟା ଭସ୍ମ ମସ୍ତକେ କରେ କମଣ୍ଡଳୁ
ଭସ୍ମଲିପ୍ତ ଅଙ୍ଗ କରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଚମ୍ପୁ ।

ଶିବୋହଂ ଶିବୋହଂ ମୁଖେ କଥାରେ କଥାରେ
(ଏବେଶ ଧରିଲି ଏକା ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷକ
ଠକ-କାର୍ଯ୍ୟ-ସାଧନର ଅମୋଘାସ୍ତ୍ର ପୁଣି)
ଶିବାଳୟକୁ ପ୍ରବେଶିଲି କହି ବମ୍ ବମ୍
ଏକାଠି ଭକ୍ତିକା ଅତି ସଂଗ୍ରହେ ସେଠାରେ
ବମ୍ ବମ୍ କହି ଉଠେ ତ୍ୟଜିତ୍ରୁ ମୁଁ ଧୂନ,
ଭକ୍ତିକା ସେ ଏକ କାହ୍ନ ଆସିଲେ ବାହୁଡ଼ି
ଅନୈସର ଗଙ୍ଗା ଗାଧୁ ପସିବା ବେଗରେ,
ଧୂନ ସ୍ଥାନ ସେତେବେ ମୋତେ ଦେଖି ଦେଖି ତହିଁ
ପୁଚ୍ଛିଲେ ନ୍ୟୁଇ ଫଳ ସବଂଶ ସନ୍ଧ୍ୟେ
ଏଆଦ୍ଭୂତ ବାର୍ତ୍ତାଳାପେ ତାଙ୍କଠାରୁ ପୁଣି
ଜବ ବୀର ଭଜନ ର ପାଇଲି ଅଭ୍ୟାସ
କିନ୍ତୁ. କଣ ଶୀଳ ପୁଣ୍ଣ ଘରେ, ତହିଁ ପୁଣି
ଯାଇଲି ମଠ୍ୟସ ବେଶ ତ୍ୟଜି କାହା ଭକ୍ତ,
ଓଲଟ୍ଟ ଅଙ୍ଗ ଜାଣ ବୋଧାମ ତଞ୍ଚକ
କଣଠିଲି ବୋଧନି ପାଦ ଠିକ ଠିକ କରି
ମନ୍ଦୁଅଲ ପାଦ୍ୱେ କହ ଅର୍ଦ୍ଧ ଭଠା
ପାଦେ ଜାଣି ବୋଡା ସାର ମଧ୍ୟେ ଲଡ଼ନି କଣ
(ନିରର୍ଥକ ବାକ୍ୟ ସମ ଉପମା ଯାହାର)
ହୋଇଥାଏ କୁଞ୍ଜ ଉଚେ ଅସତ୍କୁ ଶିଖିଲେ,
ବଞ୍ଚାଥିଲା ସୁଜ୍ଞାନ ତହିଁ ଦେଖି ଦୂରୁ
ନୈନ୍ୟବାହୁଁ-ସୈନ୍ୟ ଦଳ ଆସିଲେ ତ୍ୱରିତ
ପୁଚ୍ଛିଲେ ପୁରୁଷ ମୁଖେ "କୋନ୍ ହସ୍ତ ଭୂନ୍"
ଦା-ଦା ଭାତୁଖାନା" ଉଚ୍ଚାରିଲେ ମୋତେ
(ଯବନର ଦସ୍ୟୁରୁ ଦେ ଲ ଭୂଷଣେ)
ଅସ ଅସ୍ତ୍ର ସଙ୍ଗ ଯିବ ବୋଲି ସୈନ୍ୟଙ୍କ;
ଏତେ ବୋଲି ବେଗେ ଗଲେ କେଉଁ ଆଡ଼କୁ ସେ
ନେଇଗଲେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗ ଶିବିର ଗାଡ ପ୍ରାନ୍ତକୁ
ମିଥ୍ୟାରେ ଉଦ୍ଧାର ମୁହିଁ ସୋପାନ, ଯୋଗେ
ଖୋଲି ଦେଇ ମୁଦ୍ରା ଦୂର ସୈନ୍ୟଙ୍କ ତଳଭେ

ଆଜାଠି ବସିଲେ ଦୁଃଖ ରେଖା ସବଙ୍କ ହୃଦେ
ଏକଥା ସେକଥା ସଙ୍ଗେ ପଡ଼ଗଲା ତହିଁ
କାଲି ଯୁଦ୍ଧେ କରିବାର ନାହିଁତ ଉପାୟ,
ରଚନ୍ତି ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ଦ୍ରୋଣ ଗୁରୁ ଅଦ୍ୟ,
ପ୍ରବେଶ କରିବ ତହିଁ, ପାର୍ଥ ବିନା କେହୁ
ନ ଜାଣନ୍ତି ଏ ଜଗତେ; କରିଛନ୍ତି ପାର୍ଥ,
ସଂଶପ୍ତକ ସେନା ସଙ୍ଗେ ଯିବେ ଯୁଝିବାକୁ,
କାଲି ଜିତେ ବଳୀ ଦେବ ସେନାପତି ଭୀମ
ଅଥବା ସେ ଆସିବ କେ ବ୍ୟୂହ ଭେଦିବାକୁ;
ପ୍ରଥମ ମୁଖରେ ଅସ୍ମେ ଜୟଦ୍ରଥ ସଙ୍ଗେ
ଲଢ଼ିବୁ ବୋଲିଣ ଅଛୁ ସାଜି ଅଛୁଁ ଆଜ
ଶେଷ ଦେଖା ଏହୁ ପ୍ରିୟେ ଜାଣିଥା ଅମ୍ଭର ।
ଶୁଣିଣ ଏକଥା ମୁହିଁ ମୂର୍ଚ୍ଛାଗତ ହେଲି
ଚେତ ହେଲେ ପୁଣି ତହିଁ ହୋଇଲି କାତର
ନର୍ମ୍ମେ ପଙ୍କଜ ଅସି ପ୍ରବେଶିଲ ଦୁର୍ଗେ
କାନ୍ଦି ନ ପାରିଲି ଦ୍ୱାର ଦେଇ ଯିବାକୁ ଭିତରେ,
ମୋତେ ସନ୍ଦେହ ଦେଲ ପୁଛିଲ ନାସ୍ତିକେ
ନାସ୍ତିକ ଅପଦଣ୍ଡ ମତେ ଲଭିଲି ତତକ୍ଷଣେ,
ତେଣୁ ଏ ବିଳମ୍ବ ମୋର କ୍ଷମିବେ ସ୍ୱଜନ;
ଦେଖନ୍ତୁ ମେଲାଣି ଏବେ ଯାଉଛି ପ୍ରଭାତ
ଏତେ କହି ବାଷ୍ପଜଳ ସମ୍ଭାଳି ସରବେ ।
ଦ୍ରୁତବଚ ଅନନ୍ତର ଶୁଣି ସଭାସଦେ
ଭୀମ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଆଦି ବନ୍ଧୁ ବାର ଜଣେ
ଥିଲେ ଉପସ୍ଥିତ ତହିଁ ଶୁଣିବାକୁ ବାର୍ତ୍ତା,
ଦ୍ରୁତ ମୂର୍ତ୍ତି ବାର୍ତ୍ତା ଶୁଣି ହୋଇଲେ ବ୍ୟସ୍ତ
ଯୁଧିଷ୍ଠିର ମୁଖ ତେବେ ଦିଶିଲା ବିବର୍ଣ୍ଣ
ଶୁଭ- ଅଶୁଭର ଭବିଷ୍ୟ ସମ୍ଭାବୀ ମନେ
ସଦ୍ୟ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା କଣ୍ଠନାଳ ତାଙ୍କ
ଦେଖି ଜ୍ୟେଷ୍ଠେ ଭୀମ ତେବେ ହସିଲେ ଉତ୍ତରେ
“କହିବ କିସ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ-ଶଙ୍କାର ହାୟ

ଭୀମ ମାତଙ୍ଗମ ଯାହାର ବଳ ଲତା ସମ;”
“ତବ ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ! ଅଜ ନାହିଁ ବୁଦ୍ଧି ମୋର”
ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପଚାରି ଭୀମଙ୍କୁ ଏପରି
ଅଗ୍ରସର ଅଭିମନ୍ୟୁ କହଇ ବିନୟେ
ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ-ଭେଦ ପଥ ଜଣା ଅଛି ମୋତେ
ନମାଦେଙ୍କ ଉଦରୁ ଶୁଣା ମୁଁ ଭେଦିବି ବ୍ୟୂହ
ନାଶିବି କୌରବେ ଆଜି ଦ୍ରୋଣ ଗୁରୁ ସହ;
କହେ ତହିଁ ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ ଅଭିମନ୍ୟୁ ପ୍ରତି
ଏହା ପାର୍ଥ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟେ କାହାକୁତ ଗୁରୁ
ଶିଖାଇ ନାହାନ୍ତି ତୁମ୍ଭେ ଜାଣିଲ କେଉଁରେ ?
“ଜାଣିଅଛି ମାତା ଠାରୁ ବ୍ୟୂହ ଭେଦ ପଥ
ନିର୍ଗମନ ପଥ କିନ୍ତୁ ଜଣାନାହିଁ ମୋତେ,”
କହେ ଅଭିମନ୍ୟୁ ତହିଁ ଭୀମ କ୍ଷଣକାଳ
ରୋଷ କଷାୟିତ ନେତ୍ରେ କହେ ଅହଙ୍କାରେ
“ଭେଦିଛନ୍ତି ଗୁରୁ କେହ୍ନେ ନ ପାରିବେ ଭେଦ
ସଂଶପ୍ତକ ଯୁଦ୍ଧେ ବ୍ୟସ୍ତ ଜାଣିଣ ପିତାଙ୍କୁ
କପଟେ ସେ ରଚଛନ୍ତି ବ୍ୟୂହ ଏଥି ଅସ୍ତ୍ରେ,
ଦେଖିବ କେମନ୍ତେ ମୋତେ ରୋଧିବେ ସମରେ;
କରୁଛି ପଣକା ମୁହିଁ ଛୁଇଁ ତରବାରି
ଯାଃ ଥିବ ଦେଖାଇଲେ ମୁହିଁ ପଶିବି ସେ ବ୍ୟୂହ
ଦେଖନ୍ତୁ ଅଦେଖା ଚିହ୍ନ ଶାଣିତ ଖଣ୍ଡା”
ଅଭିମନ୍ୟୁ, କହିଛନ୍ତି ଯା ପୁଣ୍ୟ ମୋ ସନ୍ଦେହ
ସେ ମେଳେକ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଅଧି କଲଣି ଦକ୍ଷତେ
ଜନସ୍ତୁ ନେତ ଯିବ ଲୋକେ, କା କହିବ ଏବେ,
ନ ଜାଣିବେ ଲୋକେ ଏ ଗୁଢ଼ିନ ରହସ୍ୟ,
ଅଭିମନ୍ୟୁ ବ୍ୟୂହ ଭେଦେ ପାଉଅଛି ଶୁଣି
ସବୁବେ ଦୁଃଖିବେ ଶୁଣାତେ, କେଉଁହେତୁ ଜଗତେ
ନିନ୍ଦେ ଅନେକ ମାତ ମର୍ମଜ୍ଞ ଜନଣ,
ପାର୍ଥ ଥିଲେ ଏକାକୀବେ ନନ୍ଦନ ମୁଁ ଭଣି;
ଏଥି ବୁଝେ କାନା ତନ୍ତ୍ରୀ ଭାଙ୍ଗିଣ ସମ୍ପଦା

ଲୀନ ହୋଇଲା ଶୂନ୍ୟ ମଧ୍ୟେ ଲୀନ ହୁଏ ଯଥା
ତାଳ-ତଣ୍ଡୀ-ଜଳ-ଛାୟା ନଦୀଗର୍ଭେ, କିମ୍ବା
ଭକ୍ତଙ୍କ ଏକ ଚିନ୍ତା (ଦୁର୍ଗମ କାଠ୍ୟ ଯଥା)
କି ଦେବ ଉତ୍ତର ତାଙ୍କୁ ଦୈତ୍ୟ ସମ୍ବରଣ ।
ତାଙ୍କୁ ଭୁଲାଇବା ଦ୍ରୋଣ ପାଇଁ ବଳ କାଣି
ନଦୀର ନାବ୍ୟସ୍ତ ବନ୍ଧ ଭଜିଲେ ମଞ୍ଜନେ ।
ତଳମୁଖ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ନ ହୁଁଟିଲ ସତ୍ତ୍ୱ
ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ କହେ ତେବେ "ଡାକ୍ତି ନେଲା ଆଜ
କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା ଦେବେଶୀ ଧୁଣୀ, ପୁଣି ଏବେଣି
ଆମ୍ଭ ସୈନ୍ୟ ନୋହିଛନ୍ତି ଅବଶ୍ୟ ହାଣ୍ଡି ନ
କି ଭରଭୁଁ କାଳ ସବେ ଭୁଲିଯାନ୍ତୁ ନାହିଁ" ।
ସହିଣ୍ଣୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପୁଣି ନଦୀ ସ୍ରୋତ ଯଥ
ନ ମାନନ୍ତି ବାହୁଣ ତା ଛାଣି ଯୁଧିଷ୍ଠିର,
ଜିତାଇଲ ଦେଖାଇ ପୁଣି ନୂତନ ଆଜ ଭୂଜ
କୁଟିଳ ଯୁଦ୍ଧ ଯାର୍ଦ୍ଦେ ଶୁଣି କମ୍ପିଲ ସର୍ବେ
"ନାଥ ତେବେ ସବେ ମିଳି ଅଭିମନ୍ୟୁ ସଙ୍ଗେ
ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଅଛି ଚଳ ଜଗିଛ ସଙ୍କଟ" ।
ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷ ଭାଳ ଭୀମ କହିଲେ ନଶ୍ବରେ
"ଅର୍ଦ୍ଧଦଣ୍ଡ ସୈନ୍ୟଗଣେ ଜାଗରଣ ଘୁମନ"
କାହିଁ ତେଜ କଳ୍ପି ଅଭି ଭାଗ୍ୟ ତୋଷିଲ ଯଥା
ପ୍ରଜ୍ୱଳନ ଶେଷ ନିରଥ୍ୟ ନେଶନ ଚଳ କାନ୍ତି
ଦାଣ୍ଡେ ଦାଣ୍ଡେ ଟିକେ ବାଟେ ଅଳିନ୍ଦ ମଣ୍ଡଳେ
ସୈନ୍ୟଙ୍କ ବ୍ୟୁହ ଅନ୍ତଃପୁର ସାଜ ସକୁଠେ
ପ୍ରବନ୍ଧ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ, ଦେଖିଲେ କୁମ୍ଭୀ କୁମ୍ଭ
କରନାକ ବାଳ ବୁଲିଛ ସବେ ଦେଉଳି
ଚକ୍ରବ୍ୟୁହ ଭେଦନାଙ୍କୁ ମିଳ ଅଭିମନ୍ୟୁ;
କେଉଁ କରକ ପିତା ହେ ମୁଁ ମହାରଥୀ
ଜାଣିବ ଶଣଦେଲ ଦ୍ରୋଣ ଦେବ ଚକ୍ରବ୍ୟୁହ;

କେଉଁ କରକ ଦଣ୍ଡାରେ ଦେଖାନ୍ତୁ ସେଠାରେ
ଦେଖିଲେଁ ସପ୍ତ ମହାରଥୀ ଅଛନ୍ତି ବାଳକ,
ନାହିଁ ଅଭିମନ୍ୟୁ ତାହିଁ ଦ୍ରୋଣ ଗୁରୁଙ୍କୁ !
କିଷ୍କିନ୍ଧ ଯାଇନ ନେଉଣି କେଉଁ କରକ ତାହିଁ
କେମନ୍ତେ ସହିଲ ତାଙ୍କୁ ଜ୍ଞାନ ଯୁଧିଷ୍ଠିର !
ସତ୍ୟ ନୋହିଲ ଏ ସମ୍ବାଦ ନ ଆସେ ମନକୁ,
ଅନ କହେ ଭୂମିପାତେ ଶକ୍ତ ନ ଅସତ୍ୟ
କହୁଛି ପୁଂ ପ୍ର ଷ ସତ୍ୟ ନଭର ସ୍ୱଦେଶ
ଶୁଣ ଦୃଢ ଶୀର ଛାଡ଼ି କମ୍ପିବା ପ୍ରଥମ,
ଦେଖିଛି କେମନ୍ତେ ବ୍ୟୁହ ଭେଦ ଅଭିମନ୍ୟୁ
ନୋହିଲେ ପଣ୍ଡିତ ସ୍ଥାନ ଦିଶିବା ଦୁଷ୍କର ।
ମଣ୍ଡଳେ ସଞ୍ଜବେ ବାଜେ କବଚ ବାଜଣା
ଉତ୍ତରିମନ୍ତ୍ରରେ ପୁଣି ଶିବାଳୟ ଦିଅର
ଉତ୍ତାପରେ ନଗାରେ ମୃଦଙ୍ଗ ଜଗେ
ଶିବାଣୀ ଶିବଙ୍କ ପାଦେ ପଦ୍ମ ଦଶାଇ ମୁ
ସମାଦିଲେ ଶୁଭ ସବେ ପ୍ରଭଞ୍ଜନରେ ।
ବାଳଙ୍କୁ ସନ୍ଦେଶ ନଦୀ "ଧୀର ସ୍ଥିର ହେଲ"
ସମସ୍ତେ ଦେଖ ତାହେ ଯାଉନ୍ତି ସୈନକେ
ଯଥା ଯୋଗ୍ୟ ସହିତେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦେଖାଇଲେ
ଅସ୍ତ୍ର ବୃଦ୍ଧି ଅସ୍ତ୍ରାଳ ଦ୍ୱିଜରେ ପାଞ୍ଚଶ
ଧାଇଁଲେ ସନ୍ଦେହ ଭରେ ଆସିବେ ସତ୍ୱର
ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଗଜାରୋହୀ ରଥୀ ଏ ପଦାତି
ଦେଖିନେଲେ ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ଗଣି-ଶାଳା ସଜ୍ଜା
ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷ ସଙ୍ଗ ଶେଷ ଅଛନ୍ତି ସେଠାରେ
ଅସ୍ତ୍ର ଦକ୍ଷିଣ ଛକେ ପଠାଇଲେ ତାଙ୍କୁ
"ଅପେକ୍ଷନ୍ତି ପ୍ରବଳ ଥାଅ ଏହିଠାରେ"
ଏତେ କହି ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷ ଚଳିଲେ ଅନ୍ୟତ୍ର ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ପଞ୍ଚଦଶ ସର୍ଗ ।

ବୃତ୍ତ—ଚନ୍ଦ୍ରକେଳି ।

ଘୋର ଉତ୍ସବ ସମ୍ପନ୍ନ,*
ସକାଳୁ ଦେଲେ ଦାନ ବେଶ-
ଧର ଭୂଷା ପରିବେଶି,
ଭଲ ପ୍ରସ୍ତୁତେ,
ଚୋର ଲୁଣ୍ଠିତୁ ରହଣରେ
କାହିଁ ଦୁଃଖ ଜଣାଇଲା ଯଦନେ କରେ । ୧ ।
ପ୍ରଭାତ ମନ୍ଦ ମରୁତ,
ତହିଁ ବହୁଥିବାରୁ ତ,
କଣାଇଲା ଉଷାରୁତ,-
ଦୁଃଖ-କାହାଣୀ
ପଙ୍କଜ ଶିଶିର ଛଳ-
ନ୍ଦ୍ରେ କରୁଥିଲା ଦେଖ ଅଶ୍ରୁ ବର୍ଷଣ । ୨ ।
ଏକାକନ୍ତ ଅଳିଏ ଅଧି,
ସ୍ତମ୍ଭେ ଭାର୍ଯ୍ୟେ ! ହସ୍ତି
ଘଟ ଭଟ ପିକ କହି !
ଦେଖିଲଣି ଧନ
ତାଳରେ ନ ଲୁଚେଇ ମନ
ଦେବାଂଶ ହସ୍ତୀ ଦେଖିବାକୁ ଅନ୍ତ ହେଲା । ୩ ।
ହେଉଁ ହଂସୀ ବସି ଅଳ୍ପ
ଲୁଚେ କାହିଁ କାହିଁ ଗଲୁ,
ଦେଖ ଯାଣି ରେଖ ତଳୁ *
ଚେକିବା ପାଇଁ
ତେଣୁ ଛୁଏ କଳମ୍ବ ଏତେ
ଉଡ଼ିଦେଇ ପାଦୁକା ନକା ତଳୁ ବେତେ । ୪ ।

ଯହିଁ ମାତ୍ର ଗର୍ବିତାଙ୍ଗ
ଅଙ୍ଗେ ନଡ଼ତ ତାଙ୍ଗ
ଧାଇ ଅନନ୍ୟ ଅବାଧ
ଚେତନ ଉତ୍ସବ
ଅଦିଲ୍ଲା ତା' ସୁବର୍ଣ୍ଣ କାଦମ୍ବ
ଯେତେବେଳେ ମାଳ ମେଘ ଅନ୍ତ ତନ୍ତୁ ଅବଲ । ୫
ଉତ୍ସବ ଧ୍ୱଜା-ଧ୍ୱଜମା-
କର ଗୁଣୀ "ଶୋପଦ୍ମା ।
ବିଦୋଗେ ଅଙ୍ଗ ବ୍ୟଜନ
ଦାହୁଛି ମୋର"
ଭିଡ଼ିଲା ଡମ୍ବରୁ ବନ୍ଦନେ
ଢଳ ଢଳ ଅଶ୍ରୁ ଢାଳ ଦେବନ ବନ୍ଦନେ । ୬
"ମନ ଛନ ଛନ ମନ
ଧୁଁଧି ବନ ଉଦ୍ୟାନ
ପିଞ୍ଜରେ ଅବଶ ଜନ
ଛୁଅଁଳ କାଇଁ
ଆଉ ଅଉ ସ୍ତୁତେ ଦେବନ
ଚେତେ ଭୁଞ୍ଜାଇଲେ ପକ୍ଷୀ ! ଜାଣୁଁ ନାହିଁ ଅଛ । ୭
' କାଳ ଜଣାଇଲ୍ଲ ରୂପକ
ଦେଖିଲା ନବଲ୍ଲ ଚନ୍ଦ୍ର
ଛାଡ଼େ ଉଡ଼ୁ, କମଳପଦ୍ମ
ଯାଉଛି ଶ୍ରୀ,
ଓ କମଳ ହୃଦୟ ଦ୍ୱାର
ଚଗ୍ରହଣ ମୋତେ ଦେଖେ ଯୋବନ ଦୃଷ୍ଟି । ୮ ।

* ହୃଦ୍ର ।   * ଭ୍ରମରେ ।   † ସୂଜ ।

ଝୁଲିଗଲା ଦୀର୍ଘ ରଜ
ସହସା ଦେଖିଲେ ବିଷମ
ଖେଳିକା ଯୋଗେ ଭୁଷ-
ଣଣ, ଅଗର,
ଛନ୍ଦା ଉମେଦେ ଛନ୍ଦ ଦଗନି
ବେହିଲା ପ୍ରାଣେ ଦେଖିଲେ ଶବେ ଦୁସ୍ୱପ୍ନ । ୯ ।
ସର୍ଗି ଏ ଉଦ୍‌ବେଳ ବୃଷ
ନିରେଖି ବୁଝଣେ କାନ୍ଦଇ
ପଙ୍କଜ ମୁଖୀ ଜଣୁଷି
ଦୁଝିଲେ "ବାଲି
ଦେଖିଲୁ ତୁ କେଉଁ ସ୍ୱପନ
ଯା ଦେଖି କିରୁଛୁ ଏତେ ମନ ବିଷଣ୍ଣ । ୧୦ ।"
ଭିଭସ ଦେବ୍ଁ ଉଭିରେ
ଯଣେ ଭଣ୍ଡ ନଜ୍ଜୁଭିରେ
ଭଜିଲେ ଧୀର ଶବ୍ଦରେ
"ଶୁଣ, କିତଜଲୀ,
ଭୁଗୁଷ୍ଣ ଦୈନ୍ୟ ଦଂଶରେ
ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦାମ୍ପ ଦେବେ ସ୍ୱପ୍ନ ଲଇରେ" । ୧୧
"ଏକାଳେ ଅକାଶୁଁ ଆସି
ଅପ୍ସରା ସୁରବାସୀ
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦୟ ପ୍ରକାଶି
ମୋର ଅଗତେ,
ଶଣ୍ଣତା ପାଣେ ସଦସ୍ୟ
ମାଗିଲେ ଦାମ୍ପତ୍ୟକୌତୁକେ କାନ୍ତ ସଙ୍ଗତେ" । ୧୨ ।
"ମୋ ଭଅବୁ ଅପସର
କାନ୍ତ ଦେଖି ଅଦେଖ
କହେ ତତି କରେ ଧର
ଗାଜଗେ ଛୁଇଁ
ଗଳ୍ପଲେ ସେ ବୋଇଲେ ଗୋଟିକ
ଦେଖାଇଲେ ଏତେଶ ଦେଖା ପ୍ରିୟେ ! ଏତେଲେକ ॥
"ଦେଖିଲି ମୁଁ ବଣାଲେକେ,
ଚଳିଲ ସେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଲୋକେ
ଛାଡ଼ି ମୋତେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକେ,
ଦେଖିକୀ ଦେଲି
ଝାଙ୍କି ଯାଇ ନଦୀ, ହୃଦୟ
ଛୁଟ ସ୍ୱପ୍ନ-ଅମଙ୍ଗଳ ଦେଖୁଛି ଥିଲି" । ୧୪
"ଦର୍ଶିଣ ଦେଖ ସ୍ୱପନ
ଦେଖୁଛି ପୁଣି," ବଦନ
ଚେକ ଯୋଜିଣ ଶୟନ
କଲେ ଚେତନ,
କେତେକ ଯୋଷିଣୀ ଅଛନ୍ତି
"ଭଅଛି ଯୋଗୀ କଥାନେ" କହୁ ବଚନ । ୧୫ ॥
'ଛୁଟା କଥାଟା'ରୁ *ଛଡ଼
ଅଧିଷ୍ଠ ଦେଖୁଛି †ଖଣ୍ଡ
କେତେକ ନ ଦୁପୁର ଭୁବି —
ଫଳ ଯାଇ ?"
ବୋଲନ୍ତି ସଙ୍ଗିନୀ ନିକର
"କାଣି ଶୁଣି ଏଥି ଶୋକ ବୃଥା ମୋ ନର" । ୧୬ ॥
"ମାତୃଳ ଯାହାର ବିଷ୍ଣୁ ✝
ପିତା ପିତାମହ ଜିଷ୍ଣୁ *
ସ୍ୱୟଂ ତେଜସ୍ୱୀ କିଷ୍ଣୁ
ସମ ତାଙ୍କ ପାଇଁ,
କରୁଅଛ କିଆଁ ବୃଥାରେ
ଅନର୍ଥକ-ଚିନ୍ତା ତାଙ୍କୁ ଛୁଇଁ ନ ପାରେ" । ୧୭ ।

* କୃଷ୍ଣ ଭାଇ । † ଚନ୍ଦ୍ରାକର ।
✝ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । * ଅର୍ଜୁନ, ଇନ୍ଦ୍ର ।

ସତ୍ୟାନୁଭୂତ ପ୍ରଭାତି
ଚେତିବା ଭାଷିଲେ "କାଶୀ-
ଶ୍ୱର ଦୟା ଦରଶାଣି
ଜାଣି ମୋ ଦୁଃଖ,
ମଣ୍ଡିଲେ !" ଏ ବୋଲେ ଅବଳା
"ସ୍ୱପ୍ନ ଦୋଷ ନାଶ ଦେବ ହିମ୍ମତ୍ କଳା" । ୧୮ ।
କେହୁ କହେ "ଭୂସୁରଙ୍କ
ଅନ୍ତ ଶତେ ସୁନାକର
ପୂଜିବା ଶିବ ଶଙ୍କର
କଟିବ ଦୋଷ",
ଏ ରୂପେ ଭକ୍ତିର ମଙ୍ଗଳ
ଗାଇଲେ ସକଳେ ତର୍ଜି ମଙ୍ଗଳ ଉତ୍ସବ । ୧୯ ।
ଦୁଲ୍ଲଭ ଅଣିବା ଚାନ୍ଦ୍ରୀ
ବେଦେଶ ଅନୁଷ୍ଠାନ ତାନ୍ତ୍ରି-
ଉକ୍ତ କିଶୋରୀ, ଏ କାନ୍ତି
ଦୁଃଖୀ ପଟ୍ଟୀଏ
ଅଟେବ ଗଲେ ସନ୍ତେବ
ଭକ୍ତିଙ୍କୁ ଥିଲି ଏକା ପୁରେ, ଗାଇବେ । ୨୦ ।
ଅକ୍ଷୁ ଢୋଳି ପଣ୍ଡିତେ
କାନ୍ତ ଅଙ୍ଗେ ଏକାନ୍ତରେ
ଗୁଡେ ବହନ୍ତ ଅକ୍ଷରେ
ବାଗ ସମ୍ଭାଳି,
ଜ୍ୟୋତିଷୀନେ କହିଲେ ଯାଇ
ଅବଶ୍ୟରେ ବନ୍ଦନାମୁକ ଯୋଡ଼ାଇ । ୨୧ ।
ପ୍ରଭୁର ପ୍ରବେଶି ଚଉରେ
ଅଭିନନ୍ଦ ତଉଡେଇ
ଗଦ୍ଗଦ୍ ପ୍ରେମେ "ଭଦ୍ରବେ !
ପ୍ରିୟେ ! ଜନମେ
ଯିବ ଦେଖୁ ବଞ୍ଚାଯ଼ ପାଇ
ଅଧିକ୍" ଭାଷିଲେ "ଅଭି ଉଳାସ୍ ନାହିଁ" । ୨୨ ।

କୁମାର ପଦ ତଳେ
ଯୁଚେଇ ଯିବାକୁ ଚଳେ
ଦେଖି, ଉତ୍ତର ଅଟଳେ
ବଦନେ ଦେଇ,
ଜାଗ ଧରି କ୍ଷାନ୍ତ ସ୍ୱରେ
ଭାଷିଲେ "ନପାଅ ଦାଅ ଏକ ସମରେ" । ୨୩ ।
ସ୍ୱପ୍ନକଥା ମନେ ଭାଳି
ନପାରି ଚର୍ଚ୍ଚି ସମ୍ଭାଳି
କାଟିଣ ବକ୍ଷକେ ବାଣୀ
ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠେ,
ବୋଇଲେ "ନନ୍ଦନ୍ଦନ ନାଥ !
ରଖ ଏ ଦାସୀ ପ୍ରାର୍ଥନା ମୋର ଏଥ" । ୨୪ ।
କୁମାର ସ୍ମିତ ବଦନେ
"ଜାଣ୍ଡି ମୋ କୁନବଦନେ
କାନ୍ଦୁଛ ଏତେ କଦନେ ?"
ପ୍ରେମେ ଭାଷିଲେ,
"ଦହର ଯୋ ବୈଦ ମନରେ
ତ୍ୱଅ ବନ୍ଧାଯ଼ ବଢେ ଯିବ ସମରେ" । ୨୫ ।
"ଜନମି ଖତ୍ରିୟ କୁଳେ
ଡରଲେ ଏତେ ବଂଶକୁଳେ
ରଣ ଖେତେ ଅଶକୁଳେ
ଚଳେ କି ପ୍ରିୟେ !
ନଜାଣ କି ସନ୍ଧ ଜୀବନ,
ପରହିତ ପାଇଁ ବନ୍ଧ କଲେ ସୁଜନ" । ୨୬ ।
"ଜୀବନେ ପରମ ଧର୍ମ
ପାଳନ ସ୍ୱ-ବର୍ଣ୍ଣ-ଧର୍ମ
ନକଲେ ହେବ ଅଧର୍ମ,
ଏକଥା ପ୍ରିୟେ !
ନ ଜାଣକି ?" ସୁହାସେ କନ୍ତ,
ପ୍ରେମ ବୋଲା ଉଲୁ କଥା ଦେଲେ ବୁଝାଇ । ୨୭

ଅଭିମନ୍ୟୁ ସେନାପତି
ହେବାକଥା, ପୁଣି ସତି
ନ ଶ୍ରବା ଶୁଣି, ଶୀତଳ
ଧାତ୍ରିଣୀ ନନ୍ଦନ,
ସୁଭଦ୍ରା ଦଶଣ୍ଡ ଅନ୍ତରେ
ଶୋକନ୍ତି ପୁତେ ଉଦ୍‌ବେଗେ ପୁରି, ଅନ୍ତରେ

ଶୁଣି ଜନନୀ ବଚନେ
କୁମାର ମୃଦୁ ବଚନେ
ଭଣିଲେ "ଚିନ୍ତ ବାରଣେ !
ଯାଉଛି, ଆଅ—"
ଏ° କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମୁଦା ଉତ୍ସବ
ଶୁଣି ପ୍ରମୋଦିତା ଶୋକେ ଲୁହିଁଲେ ଧରା ।୨୯।

ପୁଣୁ ବାହାର ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ
କୁମାର ମାତା ଚରଣେ
ପ୍ରଣମି କହିଲେ ବଚଣେ
ଯିବି ବରାଭେ
ଦିଅ, ଅଭିମନ୍ୟୁ ବେଦନେ
ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ତାତ ସଙ୍ଗେ ଯିବେ ମୋର ଭାଗ୍ୟେ ।୩୦।

"କାହିଁ ଯିବୁରେ କୁମର"
ଭଣିଲେ ମାତା "ଅଦ୍ୟ
ବୟସ ହୋଇ, ଶରୀର
ତେଣୁ ଯୁଦ୍ଧ ସଙ୍ଗେ
କାଳକାକୁ ଚଳନ୍ତି ମନେ
ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କ ଶାନ୍ତେ ଯୁଝିବୁ ରଣେ" ।୩୧।

"ହୋଇଛି ପ୍ରତିଜ୍ଞା--ବଦ୍ଧ
ନ ହୋଇବ ସ୍ନେହ ବଦ୍ଧ
ଶୁଣ ମାତଃ ! କେବେ ବଦ୍ଧ
ହୁଏ ନ ଭଟେ,"
କହେ ବୀର ଦ୍ୱିଜ ନିର୍ଣ୍ଣୟ
"ସିନ୍ଧୁ-ପୃଥ୍ୱୀ-ଜଳ, ବୃଦ୍ଧ-ପ୍ରତିଜ୍ଞା-ମତ" ।୩୨।

ତହୁଁ କୁମର ସବୁରେ
ମାତାଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ ଚକ୍ଷୁରେ
ବନ୍ଦି ହୋଇ ବାହୁଡ଼ିଲେ
ଚାଲିଗଲ ଯୁଦ୍ଧେ
ସୁଭଦ୍ରା ଦଶଣ୍ଡ ଅନ୍ତରେ
ଅଶ୍ରୁ ପ୍ରମୁଦିଣ ଲୁହିଁଲେ ତାପଣ୍ଡ କୁଟରେ ।୩୩।

ପଞ୍ଚଦଶ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ଷୋଡ଼ଶ ସର୍ଗ ।

"କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ।"

ଦଶଦଣ୍ଡ ଉତ୍ତରେ ପାଣ୍ଡୁ ଦେବ ବନ୍ଦବସ୍ତ,
ଅଶ୍ୱାରୋହଣ ଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ମଳୟ ବାହନେ
ଗଲେ ଚାଲି କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ ଶିଶିରଶୁ ମୂର୍ତ୍ତି;
ଯେ ଅଙ୍କ ପଳକେ ରିକ୍ତ ହେଲା ବସୁନ୍ଧରା ।
ଉଡ଼ିଲେ ଉଦସ୍ୱାରକେ ଅଗଣ୍ୟ ଅଦୃଶ୍ୟ;
ମନେ ହେଲା ଦେଖି ଯେତେ ଦେବ ବନ୍ଦିଜନ,✻
ଶେଷ କଣ୍ଠାଶ୍ରିତ ଦେଖେ କୁରୁ ବୀର ସ୍ତୁତି,
ଶୁଣ ତାଙ୍କ ଦଗଦିଗ ଗୁପତ ମନ୍ତ୍ରଣା
ଭୀଷ୍ମ-ଦ୍ୟୁତ୍ମାନ୍-ଦ୍ରୋଣ୍ୟ, ଶଲ୍ୟ ସାମିକାର
ବୃହଦ୍ବଳ ଭୂଶା ଅଛେ, ନ ପାଇ ତା ଅନ୍ତ ।
ପଞ୍ଚ କୃଷ୍ଣ ମୁଖେ ରହି ଗୁରୁ ପୂର୍ଣ୍ୟ-ଭୂମୀ
ଛଳ-କମଳିନୀ ସ୍ଥଳେ, କମଳିନୀ ଜଳେ,
ହା ! ହେ ଅନନ୍ତ ଯେତେ ବନ୍ଧୁରେ; ସମସ୍ତେ
ଚାଲ ଚାଲ ନେଇ କରି ଶିଶିରଶୁ ଛଳେ !
ଏଣେ ସ୍ନେହମୟୀ ମାତା, ପାଣିପିଣ୍ଡାଠାରୁ
ଦେଖି ବୀର ଅଭିମନ୍ୟୁ ସନ୍ନିରେ ଉଦାସ୍ତ,
ନା-ନା—ଛିନ୍ନ କରି ତତ୍ ପାଇଁ ମମତା ବନ୍ଧନ,
(ବିଧିର ବିଧାନ ହାୟ ! କେବଳେ ଲଙ୍ଘନ)
ଖାନ୍ତ ହୋଇ ଚିତ୍ତ ବେଶେ ଭାଗ୍ୟାଶ୍ରେ, ତଙ୍କୁ
ସଧବା ସୁବଦନ ଦେଖି ଅର୍ଘ୍ୟ-ଥାଳୀ କରେ
କୁଳ ପ୍ରଥା ଅନୁଯାୟୀ କୁଙ୍କୁମ ବସନେ,
ବରିଲେ; ବନ୍ଦୀଏ ଉଚ୍ଚେ ଗାଇଲେ ମଙ୍ଗଳ,
ଶଙ୍ଖ, ଘଣ୍ଟା, ଭୂରୀ ଭେରୀ ବାଜିଲା ସଘନେ,
ବେଦ ମନ୍ତ୍ରେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦ୍ୱିଜବର୍ଗଙ୍କର
ହୁଳାହୁଳି ସହ ମିଶି ପଡ଼ିଲା ଉଛୁଳି ।
ରସାଳ-ପଲ୍ଲବ ଶୋଭା ସିନ୍ଦୂର ମଣ୍ଡିତ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-କୁମ୍ଭ ଶୋଭେ ଧାନ୍ୟ ରଖି ଘରେ,
ରମ୍ଭାବୃକ୍ଷ ଧାଡ଼ ଧାଡ଼ ହୋଇଛନ୍ତି ରୋପିତ,
ସୁନ୍ଦର ତୋରଣ ଅଶେଷ ପତାକା ଲମ୍ବିତ;
"ଜୟ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଜୟ" ଲେଖା ତହୁଁପରେ ।
ପ୍ରଣମି ପାଣ୍ଡୁଙ୍କରେ ବୀର ଭକ୍ତି ଦେବେ ପ୍ରୀତି
ଦର୍ଶାଇ ସମ୍ମାନ ସର୍ବେ ଯଥା ଯୋଗ୍ୟ ତହିଁ
ଚଳନ୍ତେ ସମରେ, ତହୁଁ ପେଷିଲେ ନାରୀଏ
ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର-ନିଭାନନୀ, ଅଶ୍ରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନେତ୍ରେ;
ଅତୃପ୍ତ ଦର୍ଶନ ଆଶା ପୂରଣ ହେବା
ପଶନ୍ତ ଝାଳିବା ଛଳେ ଚାହିଁଲେ ପଶ୍ଚାତେ ।
ଯଦାପ୍ୟୁଧ ଯୋଧ ବୃନ୍ଦେ ଚାହିଁ ଯୁଧିଷ୍ଠିର
କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି ତହିଁ, "ହେ ବୀର ମଣ୍ଡଳ !
ଅର୍ପିଲି କୁମର କରେ ବୃହିଁ ଶ୍ରୀ ମୋହର,
ମୋହର କାହିଁକି, ଏହି ପାଣ୍ଡବ ବଂଶର;
ଜୀବନ ସର୍ବସ୍ୱ ମୋର କଶୋର କୁମାରେ,
ଦେଖେ ଦେଖିବନି ଯଥା ଉଠିଲେ ଘୋଡ଼ାଇ,
ଦେଖି ପଞ୍ଚ ସର୍ବେ ମିଳି ରଖିବ ବଞ୍ଚାଇ,
ଏକତ୍ର ମିଳନ୍ତି ଅଙ୍କ କରେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର;
ଧନ, ପ୍ରାଣ ଦେଇ ସର୍ବେ ସାଧୁଅଛ ହିତ
କାଳୁ ପ୍ରତିକୂଳେ ଯୁକ୍ତି, ପାଣ୍ଡବ ବଂଶର,

✻ ସର୍ଗୀୟ

ଅର୍ଦ୍ଧେଶ୍ୱରେ ନମସ୍କରି, ହେରମ୍ବଦେବେ ଦେବୀରେ
ଭୂମ୍ୟାଗ୍ରେ ଭୂମି ପାତିଣ ଉତରିଲ ଶିରି;
ଦେବଗଣାଙ୍କ ମନ ବଢ଼େ ଛାଡ଼ିବାକୁ ରଣେ
ବିନ୍ତୁ କି କହିବ କଥା, ଭାଗ୍ୟହତ ପାଣ୍ଡବ,
ଅକ୍ଷୋହିଣୀ ଧାଇଁ ନର, ହାୟ ଏ ସମାରେ
ବୃଦ୍ଧେ ହେ ସ୍ୱାଧୀନ କେବେ, ଅବସ୍ଥା ଜାଣେଣି
ସବେଳ ତାଂକ୍ରୋ ସତତ, ଯାହା ଦେଖି ଅଛି;
ଭୂମିର ଉରସେ ବଳେ ଛାଡ଼ିଲ ଜ୍ୟାମରେ,
ଯା' ଥାଇ କସାଲେ ତା'ର ଯା' କରନ୍ତୁ ହରି ।
କାହିଁ କାହିଁ ଦେବ ତାଙ୍କ ହେଲ ଅଙ୍କୁରିତ;
"ଜୟ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଜୟ" ଏ ଶବଦେ ପୁଣି
ଦେବଗଣେ ସକଳେ ଉଠେ ଦେବ ଲୋକେ, ଦର୍ଶକେ;
ବାଜିଲା ସଂଗ୍ରାମ-ଶିଙ୍ଗା, ଦାମାମା, ଦୁନ୍ଦୁଭି,
କାହାଳି, ମର୍ଦ୍ଦଳ, ଢକ୍କା, ତୂରୀ, ଭେରୀ, ଢୋଲ,
ଝଞ୍ଜରୀ, କରକର୍ଣ୍ଣୀ, ଆଦି ବହୁ ଯୋଗେ;
ବାଜେଣ ଭୂଂହିଣ, ପୁଣି ଅଶ୍ୱ ହ୍ରେଷାରବ
ବାଜି-ବାଦ୍ୟ ହେଲ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ସେ ସମୟେ
କିତ୍ତ୍ରନ ହୃଦୟେ ତେଜ ଅଣେ ଯଥା ସୁଧା—
ସେହିପରି ବୀରୁ ହୃଦେ ଆଣିଦେଲା ତେଜ,
ସାର ଛୁଦ କଥା ଅବା କି କହିବ ଆର;
ଡମ୍ଭ ଦେବେ ଦନ୍ତ ବ୍ରୋତ ସଞ୍ଚରିଲା ବେଗେ,
ଅଗ୍ରକୁ ଚଳିଲା ତେଜ; କହିବ ପୁଣି,
ସ୍ୱାଦେକ ସମରେ ଅଗ୍ନି ପ୍ରବେଶିଲା ଯାହେ
ଗର୍ଜ୍ଜିଲେ ସୈନିକେ ତେଜ ପ୍ରାଣର ମମତା,
ଉଠାଇ କୋଦଣ୍ଡ, ଖଣ୍ଡା, ଅସି, ଶୂଳ, ଗଦା,
ମୁଷଳ, ତୋମର, ହେନ୍ତୁ କୁନ୍ତ, ପର୍ଶୁ ଆଦି
ନବ ଦର୍ପେ ତାଙ୍କ ପୁଣି ଚାହିଁ ନାଦୁଅଛେ ।
ବ୍ୟୂହଦ୍ୱାରେ ଅଗ୍ରେ ସବେ ଯିବାକୁ ବଗ୍ରବେ;
ଫୁଟିଲା ଏକାବେଳେ ତୋପ ପାଣ୍ଡବ ପକ୍ଷରୁ
ମଙ୍ଗଳ-କମନ-ଶଂଖୀ, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପୁଣି
ତମସ ସଙ୍କେତ ବାଦ୍ୟ ବାଜିଲା ସହସା,
ବଣ୍ଟିବାକୁ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ହେଲ ସେ ଅଗ୍ନିରେ ।
ଚଳିଲେ ବାହିନୀ ଯେସନେ ଦାବାନଳ ବନେ
ରଥ ଚୂଡ଼ା, ଶୂଳ, ଲୁଣ୍ଠ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଜଡ଼ିତ
ଶିଖାରୂପେ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶେ ସେ ଅନଳେ,
ଧୂସର ଧୂଳିର ପୁଞ୍ଜ ଧୂମରାଶି ସମ,
ଦଶିଲ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳିତ ସେହିରୂ ସେ ଦାବାଗ୍ନି କର୍ଣ୍ଣ ।
ଅଶ୍ୱାରୋହୀ, ଗଜାରୋହୀ, ପଦାତିକ ସହ
ଦଳେ ଦଳେ ଚଳୁଛନ୍ତି ଅସଂଖ୍ୟ ହୋଇ;
ଧର୍ମ୍ମର ଚିହ୍ନର ରଥ ଉଡ଼ାଇ ପତାକା,
ରଥେ ରଥେ ଥାଡ଼ି ଥାଡ଼ି ଚଳନ୍ତି ପଦାତି ।
ଅଗଣିତ ସୈନ୍ୟରାଶି ଚଳେ ତାଙ୍କ ସମ,
ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟେ ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାରଥି କେଶରୀ
ଭଟ-ପୁତ୍ରଦ୍ୱାର ଯାଉ ତୋଳା ଶୋଭା ବସୁ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସଂଯସନେ ତାରାଦଳେ ଚାରୁଦେ,
ସେନାପତୀ ହୋଇ ଅଗ୍ର ଚଳନ୍ତି ସମରେ
କାର୍ତ୍ତିକ ଯେସନେ ରଣେ ତାରକାର ବଧେ ।
ପ୍ରାସାଦ ଶିର୍କରେ ପୁଣି ପ୍ରାଚୀରେ, ଗବାକ୍ଷ
ଛତ-ବୃକ୍ଷ ଚୂଡ଼େ, କେହୁ ଥାନଗବାଦରେ,
ନଗରେଶନ୍ତ୍ରୀ ସୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ନାରୀ ବାଳବୃନ୍ଦେ,
ଅଭୂତ ନୟନେ ଯାତ ବଜାୟ ବାଦ୍ୟବ୍ୟା
ଇଷ୍ଟଦେବ ପଦେ, କେହୁ ମନାସନ୍ତି ବ୍ରତ,
ଜୟ ରଣଚଣ୍ଡୀ ପଦେ ରଣଯାତ୍ରୀ ପାଇଁ ।
ସୁକଣ୍ଠ କୋମଳ କଣ୍ଠୁ ଯାଇଁ ଗାଇଁ ପରଅ,
ଲଜାଞ୍ଜଳି, ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି, ରଣଯାତ୍ରୀ ଶିରେ
ଅଜ୍ଞାର ବୃଷ୍ଟିରୂପେ ବର୍ଷେ ପ୍ରାସାଦ ଶିଖରୁ ।
ରଣଧ୍ୱନୀ ତୁଲ ଗୁଞ୍ଜି କାହିଁ ବା କାନ୍ଦନ୍ତି
ମାତା, ମାତାମହୀ, ପତ୍ନୀ ପ୍ରେମାନୋଦ ଅଶ୍ରୁ
ବସିକୁ ଦାକୁଣି କହି ନିଜେ ହେ ଦତାବେ;
କାହିଁ ବା ପନ୍ଥରେ ଶିଶୁ ଅବଳ ସୁବୋଧ

ଛଳ ଛଳ ନୀର ନେତ୍ରେ ନିରଖି ବାଳକେ
'କିପାଇଁ କାନ୍ଦୁଛ ମାତଃ ? କାହିଁ ଗଲେ ପିତା,
ଆଣିବେତ ମୋହପାଇଁ କଣି ପୁତ୍ତଳିକା ?,
ଭାସୁଛି ଅଶ୍ରୁ ନେତ୍ରେ ସଖୀଗଣ ସଙ୍ଗେ,
କରେଘେନି ଉଚ୍ଚ ରଥ ନିର୍ନିମେଷ ନେତ୍ରେ,
ବହୁଯାଏ ଅଶ୍ରୁଧାର ଅବସ ନୀରବେ
ଅଜ୍ଞାତେ ବାଳାର; ଅହା ! ଦୃଷ୍ଟି ଅଗୋଚରେ
ଶୂନ୍ୟେ ହେଲା ପଡ଼ି ରଥ, ଦେଖିଲେ ସହସା,
ଚନ୍ଦ୍ରକ କଙ୍କଣ ପଟେ, କରୁ ଖସି ତଳେ,
ତା' ଦେଖି ବିସ୍ମୟେ, ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ସମ୍ଭାଳ ନପାରି
ବାଷ୍ପଗଦଗଦ ସ୍ୱରେ କହିଲା ଉତ୍ତରା
"ସ୍ୱର୍ଗକ୍ଷ ଖେଳା ଲୀଳା ଅନ୍ତଠାରୁ ଦେବାର
ଦେବା ପ୍ରୟୋଜନ ଅଛି ଏ ଚୋରା ଜୀବନେ"
କହି କହି ମୂର୍ଚ୍ଛାଗ୍ରସ୍ତେ ପଡ଼ିଲେ ଭୂତଳେ,
ଯତନେ ସଖୀଏ ତାଙ୍କୁ ସେବିଲେ ସେବକେ !
ଏଣେ ରଣରଙ୍ଗ ଭୂମି ଦେଖିଲା ବାହିନୀ
ଛିନ୍ନାଙ୍ଗ ଅବରେ ଧୂଳି ନେଇ ଶୂର ସଞ୍ଚି;
ଭୂଷଣ କିରୀଟ ଖଡ୍ଗ ଭଲ୍ଲା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟ,
ଧ୍ୱଜ ଶ ପତାକା ଝଳେ କରେ ଝଳମଳ,
ଚଞ୍ଚଳ ଚପଳା ରୂପ, ଝଲିଲା ଦେଶ ନେଶେ,
ସ୍ତମ୍ଭ-କଟଶୋଭିତ ଅଛି ଉନ୍ନତ ଭୂଷଣ,
ବାଦ୍ୟ ଘୋଷ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ଉଚ୍ଚ ହ୍ରେଷାରବ,
ବଜ୍ରରବ ସମ ହେଲା ଚିହ୍ନ ମେଘେ ଦେବେତଳ;
ସେ କୌରବ ଭବେ ମିଶି "ଜୟ ଅଭିମନ୍ୟୁ"
ରଣାଙ୍ଗୁ ତ ସୈନ୍ୟ କଣ୍ଠୁ ଉଠାଇ ଶବଦ,
କମ୍ପିଲା ମେଦିନୀ ନଭ ଦିଗନ୍ତ ପଟଳ;
ଘନ ଧୂଳି ରାଶି ହେଲୁ ଘୋର ଅନ୍ଧକାରେ
ଏକପରେ ଅନ୍ୟେ ତହିଁ ପଡ଼ନ୍ତି ଦାବୋଡ଼ି ।
ଭଗ୍ନ କର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଖରଣେ, କ୍ରମେ ଧୂଳି ରାଶି
ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ମେଘାକାରେ ଉଠିଲା ଗଗନେ

ଛିଡ଼ିଲେ କୌରବଙ୍କୁ ଦେଖି ସହସ୍ରେ ତାଙ୍କୁ
ଘୋର-ଅମଙ୍ଗଳ-ଶଂସୀ-ରଣ-ଭୂତଜନକା ।
କୋଳେ ଅଶୁଭଶଂସୀ ଦୁର୍ନିମିତ୍ତ ଗଣ
ମରଣ କେତନ ରୂପେ, ଦେଖିଲେ କୌରବେ;
ଉଡ଼ନ୍ତି ଅଧୋମୁଖେ ଗୃଧ୍ର, ଶ୍ୟେନ, ଚିଲ୍ଲ, ଶାଳ,
ମହାହାସ୍ୟ ପକ୍ଷୀଗଣ ଘୋର ରବ କରି,
ଚାଳ ଚନ୍ଦ୍ରାତପ ପ୍ରାନ୍ତେ ଧୂଳି ଦେଖାଶିରେ,
ବେଢିବେ ତା ନଥନ୍ତି ଦେହ ଚୂଡ଼ା ଛବି ପଡ଼େ;
ଝଡ଼ ମୁଖେ ଶିବାଳି ଶବନ୍ତ ଭକ୍ଷରେ;
ସହସା କୁମାର ରଥେ ଲଗିଲା ଏକାଳେ
ତେଜୋଶ୍ଳିତ ଅଗ୍ନି ଅତି ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ଦେହୁ ।
ଏହି ରୂପ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତି ଦେଖିଲା
ମନୁଷ୍ୟର ନୃଶଂସତାର ଜଣାଇଲା ତହିଁ,
ରୁନ୍ଧାଇ ପବନ ଗତି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ସତେ !
ଅଶୁଭ ସଙ୍କେତ ଦେଖି କୌରବଙ୍କ ମନ,
ଚଳାଇ ପଶ୍ଚାତେ ଯେତେ ଭାଳ କଟେ ଚେଣ୍ଡୁ
କାର୍ତ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟାନୁରୋଧେ ଛିନ୍ନ ଦେହ ରଥ ପରି,
ଅନାଚ୍ଛାଦିତ ରହିଲ ଅଙ୍ଗେ; ମାତ୍ର ଅଭିମନ୍ୟୁ
"ଧିଶ୍ୱରେ ବା ନରଶୁଣ୍ଡ" ସବୋପରି ଦ୍ରୁତ
ଚଳାଇଲେ ପୂର୍ବ ଦଳ ରଥ ଦୃଢ଼ ଭାବେ ।
ଦେଖି ଦେଖି ସୈନ୍ୟ ଗଣଙ୍କ ରୁଦ୍ଧ ଭୂମି ପାଶେ
ଟଳିଲେ ଉଚ୍ଛୁଣ୍ଡ ଦୃଷ୍ଟି କୁରୁ ସେନାବୃନ୍ଦ
ଅଗଣିତ ତରଙ୍ଗିନୀ ଗିରି ଅଙ୍ଗେ ଯଥା—
ଘନ ସନ୍ନିବେଶେ ହୁଏ ସୁଶୋଭିତ ବ୍ୟୂହ ।
"ଜୟ ଅଭିମନ୍ୟୁ" ବୋଲି ନାଦନ୍ତି ପାଣ୍ଡବେ
"ଜୟ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଜୟ" କୁରୁ ସେନା କହ
ବେନି ବଳୁଥିଲେ ଶମେ ହେଲେ ସମ୍ମୁଖୀନ;
ଯେ ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନେ ମନେ ଉଦେ ହେଲା ଯେତେ
ଉଚ୍ଛଳି ଯାଉଛି ଜଳ ତରଙ୍ଗ ସଂକୁଳ
ମିଳନ୍ତି କି ଶ୍ୟାମ ଦେଶେ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ନିଶାରେ !

ବାଜିଲା ଏକାଳେ ବାଦ୍ୟ, ଭୀମ ଘନ ଘୋଷେ
ସମର-ସଂକେତ-ଶଙ୍ଖ ବଜାଇ ନକୁଳ ।
ଅମୁଖ୍ୟ ନିର୍ଘୋଷେ ଦ୍ୱନ ଘନ କମ୍ବୁ ରବ,
ହେଷାରବ କୃପାଣ୍ଟ ଏଣେ ବାରଣ ବୃଂହଣ
ଅସ୍ତ୍ର ଝଣତ୍କାର ମିଶି ଭୀମ ବାଦ୍ୟ ସନେ
ଝମ୍ପିଲା ଦୋହ ଭଟ୍ଟ କର୍ଣ୍ଣ ବିଦାରକ,
ମନେ ହେଲା ଗର୍ଜିଲେକ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ଦ୍ୱୟ
ଅମୁଖ୍ୟ ଉତ୍ତଙ୍ଗେ ଧରି ଅକାଳେ ସଂବର୍ତ୍ତ
ବସୁଗାମୀ; କମ୍ପମାନ ହେଲା ବସୁନ୍ଧରା
ଶୈଳ ସହ, ଭୁଞ୍ଜିଲା ଅକସ୍ମାତ ନିଦ୍ରା
ଦୀର୍ଘଯତ୍ନେ ଗୁହାଶାୟୀ, ସଭୟେ ଭଜିଲା
ଯେତେ ଥିଲେ ଗୁହା ପୂରେ ଅସି, ଚମକି ପଶୁଏ,
ଶାଳକ, ଶୃଗାଳ, ମୃଗ, ବ୍ୟାଘ୍ର ଏକ ସଙ୍ଗେ,
ହୃଦୟ ନିଷାଦନ୍ତ ଭବ ଭୁଲି ହାନ ଲକ୍ଷ୍ୟେ,
ପଳାଇଲେ ବନାନ୍ତେ ଏଣେ ତେଣେ ସତ୍ତ୍ୱେ
ଭାଙ୍ଗିଲା ନିର୍ବିକଳ୍ପ ସମାଧି ଯୋଗୀର,
ଗର୍ଭିଣୀର ଗର୍ଭପାତ ହେଲା ଭୟକାତରି,
ଗର୍ଭ ଛାଡ଼ି ଉଡ଼ି ଚଳେ ଶଶାଙ୍କେ ପ୍ରତୀଏ;
ଯଥା ଯେ ନିର୍ଘୋଷ ଶୁଣି ମନ୍ଦ୍ରି ସିନ୍ଧୁ ତୀରୁ
ଛୁଟିଲା ତରଙ୍ଗ ମାଳା ପର୍ବତ ପ୍ରତିମ,
ନଳ କଟେବ ନିଧାଭିଂଗ୍ଣ ଧଶିଲେ ଗ୍ରାମ;
ସଂକର୍ଣ୍ଣିଭ୍ୟମୂଢ଼ ହେଲେ ଦେବ ଦିଗପାଳ,
କାନ ଚିତ୍ର ହ୍ରଳତଳ ନଭଶ୍ଚର ଯେତେ ।
ଦ୍ୱାରିଲେ ଶ୍ରିଜେବ ଦେବ, ଧାଇଁଲେ ବାସୁକୀ,
ବହୁଙ୍ଗ ଭଲ୍ଲୁକାଦିଙ୍କୁ ଘରେ ଯନ୍ତ୍ରପ୍ରତି,
କମ୍ପିଥିଲେ ଶୈଳବାସୀ ଦୈତ୍ୟ ଦାନବ ଯଥା
ପ୍ରଳୟ ଭ୍ରାନ୍ତିରେ କାଳୀ ରଣ ରଙ୍ଗିଣୀ
ଘନ ଘନ ଦ୍ୱାତସ୍ୟାଙ୍କୁ ଘେ ବିକଟ କୁଠାରେ ।
ଭ୍ରମାଇଲେ ହୈମବତୀ ଶୃଙ୍ଗାଦ୍ରି ଶଙ୍କରେ,
ଧରି ହେଉଛନ୍ତି ଶମ୍ଭୁ କହିଲେ ସଂକେତେ,

ଉଚ୍ଚ ଗଜସ୍କନ୍ଧେ ଧ୍ୱଜ ଉଠାଇ ସେ ବେଳେ,
"ଅଭିମନ୍ୟୁ ତାଣ୍ଡବତ ସେନାପତି ବେଶେ
ଉପସ୍ଥିତ ଶତ୍ରୁସେନା ବ୍ୟୂହ ଭେଦିବାକୁ,
ଦେଖ ଶୁଭ ହୋଳାହଳେ କମ୍ପେ ବସୁ ଅଙ୍ଗ"
ତୋଳିଲେ ଏକାଳେ ଭଙ୍ଗେ ସୈନ୍ୟେ ପତାକା
ବାୟୁ ଧକ୍ଷିତ କେତୁ ଧଇଲା ତେଜନ
ଏକାନ୍ତ ଜାଣ ଅଶେଷ ଲହ ଲହ ଜିହ୍ୱା
ଉଦାସ୍ତ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ଦେଖି ଯୋଧ ବୃନ୍ଦେ
ତତ୍ପର ଧାଇଁଲେ ଅଟଳ ଘ୍ରତଙ୍କା,
ବଜ୍ରମୁଷ୍ଟି-ଛିଦ୍ର ତାଙ୍କ ହେଲା ଦଦଦଳ,
ଅଳ୍ପ ସର୍ବାଙ୍ଗ, ଘଟେ ବହିଲା ନିଃଶ୍ୱାସ,
ଝରିଲା ଶୀତଳ ସ୍ୱେଦ, କଳା ପଡ଼ି ଦେହ,
ଶୁନ ମାଇନେଲା ଯାସ୍ତ ଶୁଖି କଣ୍ଠ ଜିହ୍ୱା,
ଦେଖିଲେ ଅନ୍ଧାର ମହୀ ଦୃଷ୍ଟିବାରୁ, ନାଶ
ଟିବଦୀର୍ଣ୍ଣିଲେ, ଘୋଡ଼ାଇଲେ ବାହ୍ୟ ଦମ୍ଭେ ସବେ
ମୁଣ୍ଡ ପୁଣେ ପଣ୍ଡି ଅଳ ମୃତ୍ୟୁରେ କାଳସ୍ତ
ଭୁଞ୍ଜିଲେକ କାରଣେଣ ବୀଭତ୍ସ କାର୍ଯ୍ୟ ଭେଦି?
କୁମାରଙ୍କ ଅଗ୍ରସେନ ଦ୍ରୋଣ ପାଶେ ଛୁଟି,
ସାରଥୀ ସ୍ୟନ୍ଦନ ନେଲା ପ୍ରତାରଣ ବସ୍ତୁ ।
ଅଭିମନ୍ୟୁ ସଙ୍ଗେ ପଛେ, ପାଣ୍ଡବ ବାହିନୀ
ବ୍ୟୂହ ମୁଖେ ଦ୍ରୋଣ ଅଗ୍ରେ ଚଳିଲେ ସଦର୍ପେ;
ନଦୀ ନଦୀ ଭୀମ ସ୍ରୋତ ଭୀମା ଭୈରବୀ ସହ,
ଚଳିଲେକ ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭେ ଗାଢ଼ରେ ବେଗେ !
କାଞ୍ଚନ ଅଥ ମଧ୍ୟେ ଯଥା ତେଜସ୍ୱୀ କେଶରୀ,
ପ୍ରଦ୍ଦୀପ୍ତ ତେଜନ ସୈନ୍ୟେ ନିର୍ଭୀକ କୁମାର,
ବାହୁ ସ୍ପର୍ଶ ବର୍ମାବୃତ, ଧ୍ୱଜ-ଦଣ୍ଡ-ଶାଳୀ
ପଶିଲେ ବାଣ ଦେବ ମୁକ୍ତ ଗୁରୁ ପାଦେ,
ଧନ୍ୟବାଦେ ଗୁରୁ ପାଦେ ଚୁମ୍ବିଲେ କପୋଳ,
ଶାଶ୍ୱତ ଶିଷ୍ଟୀ ଦ୍ୟେ ଆଶୀର୍ବାଦ୍ୟ ସହ !
ଲଭିଲା ଭୂମଳ ଯୁଦ୍ଧ, ରୋମହର୍ଷକାରୀ,

ଯୂଥ ଯୂଥ ନାଗଯୂଥରେ ଆକ୍ରମିଲେ ବେଗେ,
ଅସି, ଶୂଳ, ଗଦା, ଋଷ୍ଟି, କୁନ୍ତ, ଖର ତେଜନି,
ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ, ପଦାତି ପଦାତି,
ଗଜାରୋହୀ ଗଜାରୋହୀ, ରଥୀ ରଥୀ ସଙ୍ଗେ,
ଝଟେ ଝଟେ ଅସ୍ତ୍ର ଯୁଦ୍ଧ ରଙ୍ଗ ଛୁଟି ଯୋଧେ,
ମଗ୍ନମନ ଧସ୍ତାଧସ୍ତି କଲେ ପରସ୍ପରେ ।
ଘାତକର କ୍ରୂର ହାସ୍ୟ ଭୀଷଣ ହୁଙ୍କାର,
ଆହତର ମର୍ମଭେଦୀ କରୁଣ କ୍ରନ୍ଦନ,
ଅସ୍ତ୍ର ଝଣ ଝଣ ସଙ୍ଗେ ବାଦ୍ୟ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ,
"ମାର ମାର" "ଧର ଧର" ବିକଟ ଚିତ୍କାରେ
ବେଧିଲା ଶ୍ରବଣ ପଥ; ଛାଇଲା ଅମ୍ବରେ
ସନ୍ଧ୍ୟାଭ୍ରଗର୍ଭେ ଗରଜାଣ ଶତଶତ ଶଣିତ,
ତ୍ରିଶୂଳ, ପାଶବଳ, ବର୍ଚ୍ଛା, ସମଭେଦୀ ଶର
ଭେଦି ଚର୍ମ ବର୍ମ ଦେହ ବହିଲା ଶୋଣିତ
ସ୍ରୋତସ୍ୱିନୀ ଯେଉଁ ସମା, ଦର ଦର ଧାରେ;
ଅସଂଖ୍ୟ ସୈନିକ ଅଶ୍ୱ ଗଜ-ବାଜି ପୂରି,
ନେମି ଅସି ନେମି ମର୍ଦ୍ଦି ଶୂଳ ଗଦାଘାତେ
ବାତ୍ୟାଘାତେ ବୃକ୍ଷ ଯଥା, ପଡ଼ିଲେ ଧରଣୀ ।
ଦଶିଲା ସମର ଭୂମି ଶବାବୃତ, ଯଥା
କୁଷ୍ମାଣ୍ଡିକୀ ଅମାପୂର୍ଣ ଅସ୍ଥି-କୁଣ୍ଡ ଦେଶ,
ଭୂତ ପ୍ରେତ ଦଂଶ ଶଯ୍ୟା ବନ୍ୟା ନରକସ୍ଥଳୀ ।
ସେନା ଛିନ୍ନ ହସ୍ତ ପଦ ରକ୍ତାକ୍ତ ହୃଦୟ
ଧରିଲା ଭୀଷଣ ଦୈନ୍ୟ କଳ୍ପନା ଦୃଷ୍ଟିର,
ଛିନ୍ନ-ଫଣ-ଫଣୀ ସମ ଛିନ୍ନ-ପୁଚ୍ଛ-ଶୀର୍ଷ ।
ମଧ୍ୟ ଭୂମି ଭୂମି ଶୂନ୍ୟ ଯାଇ ଶିବ ଶିବ,
କ୍ଷୁଧିତ ଶୃଗାଳ ଶ୍ୱାନ ଦେହକୀ ଶକୁନ,
ପଡ଼ନ୍ତ ଭୂତଳେ ଯଥା ବନାନ୍ତ କମଳ
ଭ୍ରମର ଗୁଞ୍ଜରେ ଯେବେ; ଅଦୂର କୌରବେ,
ଦେଖିଲା ଜର୍ଣ୍ଣାଦ୍ରି ନାଶ ଦଗଧ ରଥନା
ଗଜ ବାଜୀ ରଥ ରଥୀ, ରଥୋପକରଣ,
କବଚ ମୁକୁଟ ମଣି ଉଷ୍ଣୀଷ ସହାର୍ଘ
କଳସ୍ତି, କୁଣ୍ଡଳ, ହାର, ଛତ୍ର, ଚେଲଗୁ, ଧ୍ୱଜ,
ଚାମର, ବିମାନ, ଶଙ୍ଖ, ଶରାସନ, ଅସି
ନାନା ଅସ୍ତ୍ର, ଶସ୍ତ୍ର, ବସ୍ତ୍ର, ଛତ୍ର, ସଂଖ୍ୟାତୀତ,
ଇତସ୍ତତଃ କ୍ଷିପ୍ତ କେତେ କେ ପାରିବ କହି !
ନିଦାଘ-ନୀରଦ ସମ ଗମ୍ଭୀରେ ହୁଙ୍କାରି
ଆକ୍ରମିଲେ କୁରୁ ଭୀମ ଭଗ୍ନେ ଭଗ୍ନେ ବଳେ,
ପାଣ୍ଡୁବଂଶ ମହାବଳ ଯମ ସମ ଭୀମେ;
ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ବେଗେ ଯଥା ପ୍ରଭଞ୍ଜନାଙ୍ଗଜ
ଉନ୍ମାଦ ମାଉଲ୍ଲ ସୈନ୍ୟେ ପଶି କୁରୁ-ବ୍ୟୂହେ,
ପଡ଼ିଲ ସୈନିକେ ସେତେ କୁପିତେ ବଦାସ୍ତି,
ଲଣ୍ଡ ଭଣ୍ଡ ପଳାଇଲେ କୁରୁ ବଳ ଦୂରେ,
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶ୍ୱାସେ ଇତସ୍ତତଃ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇ
ବାତ୍ୟା ବଳେ ମେଘମାଳା ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଯଥା ।
ଛତ୍ର ଭଙ୍ଗ ଦେଖି ଦୁଷ୍ଟ ଶଲ୍ୟ, ଦୁଃଶାସନ
ଅଶ୍ୱାସି ଫେରାଇ ସୈନ୍ୟ, ଆକ୍ରମିଲେ କ୍ରୋଧେ
ମହାପରାକ୍ରମୀ ଭୀମେ, ଦ୍ୱିଗୁଣ ଦାପଟେ;
ବେଷ୍ଟିଲେ ଚୌପାଶେ ସୈନ୍ୟ, ଘନ ଘନ ଅସ୍ତ୍ର-
ବୃଷ୍ଟି କରି ଭୀମପରେ, ସଘନ ଗର୍ଜନ
ଭୀମ ଦୁର୍ବାର ସମରେ, ନାଶିଲେ ସୈନ୍ୟଙ୍କୁ,
ମତ୍ତ ମାତଙ୍ଗ ଯଥା ନ ଗଣେ ପଦ୍ମବନ,
ମନ୍ଥି ସରେ ପଦଭରେ ଦେଇ ମହାନନ୍ଦ ।
ସେନା ନାଶ ଦେଖି କ୍ରୋଧେ କ୍ରୂର ଦୁଃଶାସନ
ଭୀମଙ୍କ ଅଗ୍ରେ ରହି କହେ "ବର୍ବର !
କେ ରଖିବ ତୋତେ ଆଜି ଦେଖିବି ସମରେ",
ଏତେ କହି ଭୀମ ପୃଷ୍ଠେ ପ୍ରହାରିଲା ଗଦା
ବକ୍ର ବୃତ୍ତ, ବକ୍ର ଯଥା ଶୃଗାଳ ସୁଦୃଢ଼;
ଉଷ ଗଦାମାଘାତେ ଭୀମ ବସିଲେ ଭୂତଳେ;
ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ, ଚେକିତାନ, ନକୁଳାଦି ମିଳି
ଦଳକେ ରକ୍ଷିଲେ ଭୀମେ ଦ୍ୱଦଲେ ଧେଇଁଲେ

ଦେନେ ଦେଖପଞ୍ଚ ପ୍ରାଣସ୍ତ ସେଇ ତାଙ୍କୁ ଘେରେ ।
କୁରୁବଳ ସିଂହନାଦେ କମ୍ପିଲା ମେଦିନୀ ।
କ୍ଷଣେ ପରେ ଭୀମ ଉଠି ପ୍ରଚଣ୍ଡଂଶା ବଟଣି,
ଅଦ୍ଭୁତ ଦେଖାଇ ପ୍ରାଣେ କ୍ରୋଧେ ଅଗ୍ନି ଭେନେ,
ବଦ୍ଧ୍ୟମ୍ବରେଗେ, ଗଦା ବଳେ ଭେଦ ଦୃଢ ବ୍ୟୂହ,
ଲୁଣ୍ଠନ୍ତ ରୁଣ୍ଡିତ ମୁଣ୍ଡେ, ଝଙ୍କାର ଭୀଷଣେ,
ଖଣ୍ଡନେ ଭୂତଳେ ପେଲି ଉଡ଼ାଇ ଭୂଧରେ,
ସୁଧାଂଶୁର ସିଂହ ଯଥା ଗୋ-ଘୋଷେ ବୃଷଭେ ।
କୁରୁଦଳେ ହାହାକାର ଉଠିଲା ତା ଦେଖି
ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା, କୃପ, ଶଲ୍ୟ, କର୍ଣ୍ଣ, ବୃଷସେନ,
କୃତବର୍ମା, ବୃକଦ୍ୱାକ ସବଳେ ବଢ଼ି
କାଢ଼ିନେଲେ ଦୁଃଶାସନେ, ଭୀମ ମୁଷ୍ଟି, ପୁଣି,
ଚିଲ୍ଲିଦେଇ ଗଦା ତାଙ୍କ, ମିଳି ଷଟେ ରଥୀ,
ଘେରିଲେ ଭୀମଙ୍କୁ ଶୀଘ୍ର ନିରସ୍ତ୍ର ଏକାକୀ,
କାନନେ ଯେସନେ ଘେରି ମହାବଳ ବ୍ୟାଘ୍ରେ
ମାତ୍ର ଭରସିଲେ ନାହିଁ ମାରିବାକୁ କେହି;
ଭୀମଙ୍କୁ ଏକାକୀ ଦେଖି ଅଗ୍ରସର ହେଲେ,
ବୀର ସହଦେବ ଦେଇଲେ ଦ୍ରୁତ ଝମ୍ପାଇ
ବାୟୁବେଗ ଅଶ୍ୱ, ସଙ୍ଗେ ଅଇଲେ ନକୁଳ
ଶତ୍ରୁକୁଳ ନାଶି, ଚଢ଼ି ଗଜରାଜ ପୃଷ୍ଠେ,
ଦଳି ଦଳି ସେନା ବ୍ରଜ ବକୁଳ ଝଂପଟେ ।
ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ, ଚେକିତାନ ଆଦି ବହୁ ବୀରେ
କେହି ରଥେ, ଅଶ୍ୱେ କେହି ଅଇଲେ ସ୍ୱପକ୍ଷେ
ରୁଧିର ପିଚ୍ଛିଳ ପଥେ ଚଳିଲ, ବହୁଳ
ଠାବେ ଠାବେ ଶବ ଯୋଗେ, ନକୁଳ ସଙ୍କେତେ
ଅଇଲେ ସୈନିକେ ମାତ୍ର ଶ୍ରାନ୍ତ ଯୋଦ୍ଧା ରହି
ସିନ୍ଧୁ ସୁବେଗ ସ୍ରୋତସ୍ୱିଣ ବର୍ଷାକାଳେ ଯଥା ।
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପାଣ୍ଡବକ୍ରୋଧେ ଅସ୍ଥିର ଅସ୍ଥାଳ
ଆରମ୍ଭିଲେ କୁରୁସେନେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବିକ୍ରମେ ।
କୁରୁସୈନ୍ୟ ବୃନ୍ଦେ ତହିଁ ପ୍ରବେଶି ଅଳ୍ପ ବ୍ୟୂହେ,
ଉଭାକଲେ ସଥ ପୁରେ ଅଦମ୍ୟ ସାହସେ ।
ଭୂଇଁଦଳେ ପଦାତିକ ସମ ବଳ ଦେଖି
ନ ହଟିଲେ କେହି ତଳେ, ଭଗଦତ୍ତ ଭୀମ
ଦେଖିଲେହେଁ ନିରସ୍ତ୍ର, ବଳୀ ସନ୍ଧି ସିଂହ ସମ
ଝାମ୍ପୁଥିଲେ ବାହୁ ବାହୁ ଧରିଲେ ସ୍ୱଦଳେ ।
କୁରୁ-କୁଳ-ମନ୍ୟଦାତା, ପରାକ୍ରମ ମତ
ଶକୁନି, ଏକାକୀ ଦେଖି ସମର ଅବସ୍ଥା
କଷ୍ଟ ଚିନ୍ତ ଭଗ୍ନେ ଉଠି କହିଲେ ତାଙ୍କ ବଚେ
"ଏବେ ଅଛି ଅଭିମନ୍ୟୁ ଦେଖ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହେ,
ଏ ସୁଯୋଗେ ଶୀଘ୍ର ଘେରି ପାଣ୍ଡବ-ବାହିନୀ,
ମାରିବା ଭୁମାନେ ବ୍ୟୂହେ ଦେଇ ଦ୍ୱାରପାଳ;
ସ୍ୱଦଳରେ ସୁଦ୍ଧ ହେଲେ ନ ମିଳଇ ଅନ୍ୟ
ତସ୍ତ ଥାଉଁ ଲୌହେ ଶଳା ପୋତନ୍ତୁ ଲୌହକାର"
ଉପଯୁକ୍ତ ଏ ମନ୍ତ୍ରଣା ଶୁଣି ଜୟଦ୍ରଥ
କୁରୁ ମହାରଥୀଗଣେ ଡାକିଲ ସଂକେତେ ।
ଆସିଲେ ତା ଜାଣି ଦ୍ରୁତ ବୀର ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା,
ପଦାତଗଣ ଯଣେ, ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଯୋଦ୍ଧା,
ସିଂହ-ପୁଚ୍ଛ-କେତୁ ରଥେ, ଆସିଲ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ
କର୍ଣ୍ଣାଟାଧ୍ୱ ହସ୍ତୀ ପୃଷ୍ଠେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମଣ୍ଡିତ;
ଦର୍ପେ ପ୍ରକମ୍ପିତ ଦେହ, ଅଶ୍ୱେ ସେନାପତି,
ପତ୍ରୋଲିତପଦ ଗଣେ ମତ୍ତ ଥିଲେ ଯେଣୁ;
କାମ୍ବୋଜ-ରାଜନ ଜାଣି, ବାଣବରେ ଦେଲେ
ଝମ୍ପାଇ, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଦଳ,
ବିଦ୍ୟୁଦ୍ଗତି ହସ୍ତେ ଗତି ଆସିଲ ସବେଗେ
ତାଙ୍କ ପଛେ, କରେ ଧରି ଉଲଗ୍ନ କୃପାଣ ।
ଆସିଲ ବାହ୍ଲୀକ ହସ୍ତୀ ଧରି ପଛେ ପଛେ
ଖରଧାର ଦଳ ସହ ବେଗେ ଉଲ୍କାପ୍ରାୟ ।
ମିଳିଲେ କଳିଙ୍ଗ-ରାଜ ଗଜରାଜ ପୃଷ୍ଠେ
ଝୁଲି ଝୁଲି, ଛଟା ଦେଖି ସହ ହସ୍ତୀ ସେନା,
ଚଳଶୈଳ ସମ ଦ୍ରୁତ ପଶିଲେ ଭୀଷଣ ।

ଶକୁନିଙ୍କୁ ସଙ୍ଗେ ଘେନି ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ,
ଅପର ଦିଗିତ ରେଳୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ରଣେ,
ଟେମସାତୁଙ୍ଗ ତରଙ୍ଗ ସମ ଅଟକିଲେ ସେଠାରେ
ପଡ଼ିଲେ ବଢ଼ିଲେ, ମେଘଦଳ ନଗାଗ୍ରେ ଯଥା ।
ସୁଦୀର୍ଘଳେ ମିଳି ସଙ୍ଗେ ସୈନ୍ୟଙ୍କେ ପାଣ୍ଡବେ
ଜୟଦ୍ରଥ ସଙ୍ଗେ ଯୋଧେ ଘୋର ରଣ ଶେଷେ
ହେଲେ ଅପସୃତ, ତହୁଁ କି ପ୍ରବେଶିଲେ
ଜୟଦ୍ରଥେ ରଣେ ଥାଇ ଛନ୍ଦେ ଚକ୍ର ଚକ୍ର
ସାସ୍ଥ ଲକ୍ଷିତ କେତୁ ରଜତ ଝଲକି ।
ମେଘଗଣ ମଧ୍ୟେ ଯେସନ୍ତ ମଘବା ଧ୍ୱଜରେ ।
ଜୟଦ୍ରଥ ସେନା ପଟଳ ବେଶିଲେ ଚେତନ ।
ଅଭେଦ୍ୟ ନିର୍ମଳ ବ୍ୟୂହ ରଚି ସେ ତକ୍ଷଣେ
କୁଣ୍ଡଳୀକେ ପାଣ୍ଡୁ ସୈନ୍ୟ ଦେଖିଲେ ସ୍ତମ୍ଭିତ
ସୁଭଦ୍ରାକୁ ନେଇ ପ୍ରବେଶ, ବୀର ଅଭିମନ୍ୟୁ,
ସ୍ୱପକ୍ଷ ରକ୍ଷି ହୋଇ ଭଙ୍ଗବ୍ୟୂହେ ତେଣୁ
ରହିଗଲା ନିଷ୍ଠ ଯଥା କୁଅଧିନେ ଦୁଃଖେ ।
ଚକ୍ରବ୍ୟୂହେ କୁମାରଙ୍କୁ ଏକା ଘେରି ଭୀମ,
ନକ୍ଷଣୀ କାନ୍ତରେ ଯଥା ଦେଖି ବ୍ୟାଧ ବେଢ଼ା,
ପଦାତିଳେ ସଦା କାଳ ପରିବନ୍ଦୀ ପଡ଼େ,
ପଦସ୍ଥାର ଭଡ଼ଲ ପଥ ମତ୍ତ ଦନ୍ତୀ ଯଥା,
ଅଗମ୍ୟ ଅରଣ୍ୟ ଶୃଙ୍ଗେ ଭାଙ୍ଗି ତରୁଗଣେ
ପଥରୋଧୀ ଶିଳାଶ୍ରେଣୀ ପିଙ୍ଗି ପାଦେ ଦଳି;
ପଶିଲେ ପାଣ୍ଡବ ଯୋଦ୍ଧା ସକଳେ ସେ ପଥେ
ନିମ୍ନଭୂମେ ଜଳ ସମ; ଭୀମ ଗଦାଘାତେ,
ପଡ଼ିଲା କୁଞ୍ଜରେ କାର ମୁଣ୍ଡ ଫାଟି ଭଙ୍ଗି
ଦନ୍ତକ୍ଷତ ଦନ୍ତ ସମ ଥଇ ଥଇ ହୋଇ;
ଭଗ୍ନକରୀ ହସ୍ତି ପାଳେ ଦନ୍ତ ମୁଣ୍ଡ ପାଦ
କୌତୁକରେ କଲା ସର୍ବ ଲୁଳା ବାଜି ଯଥା,
କାହାରବା, ନକ୍ର ମାର୍ଗ ଚଲି ଦେଖିଲେ ନେଲେ
ଲମ୍ଫମାରି ଛିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ ନ ପଡ଼ୁଁ ଭୁଞ୍ଜିଲେ ।

ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ସେନାପତ୍ନୀ ଜୟଦ୍ରଥ ସଙ୍ଗ
ଏକଦେଶ ବଳୀ ଶତ୍ରୁ ଖଣ୍ଡିବାକୁ ଶ୍ରମ,
ସବେଗେ ଦକ୍ଷିଣେ ଭୀମେ କାଣ୍ଡ ଗଦା ଦଣ୍ଡ;
ଅଶ୍ୱ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ ସଙ୍ଗ ଭୀମ ଅସ୍ତ୍ରାଘାତେ,
ସହଦେବ ସହାୟେ ଯାଇଁ ସହଦେବ ଅଧ
ଧୃଷ୍ଟକେତୁ ସତ୍ୟଜିତ ଅତି ଯତ୍ନ ପଦେ
ଯୁଝିଲେ କୌରବ ସଙ୍ଗେ ଅସୀମ ସାହସେ ।
ଭୀଷଣ ହୁଙ୍କାରେ ଗର୍ଜି ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ସମ
ପଡ଼ିଲେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବେଗେ ଶତ୍ରୁରେ ସହେ ।
ଅତୁଳ ସେ ଯୁଦ୍ଧ, କଳି ନୃପଜ କହାଣି;
ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ବାତ୍ୟାଘାତେ ଛିନ୍ନ ଶତାଙ୍ଗ
ନୟନ୍ତ୍ର ଶୋଭାଇ କେତେ ପାଣ୍ଡବ କୌରବେ,
କେତେକେ କୌରବେ ପୁଣି ତଡ଼ନ୍ତି ପାଣ୍ଡବେ
ଛାଡ଼ି ଅସ୍ତ୍ର ବକ୍ର ନାଦେ ନିକ୍ଷେପି ରକ୍ତରେ ।
ପରଶକ୍ତି ଶାଳୀ ଦେହୁ ନ ଦହିଲେ କେଶ
ଧୃଷ୍ଟକେତୁ ଧନେଶଙ୍କ ସମ ସୁଜ୍ଞାନଙ୍କ
ଛତ୍ରଧ୍ୱଜ ଶସ୍ତ୍ରୀ ଶତେ ବାଣ ନିଷ୍କ୍ରେପି ଶୂନ୍ୟରେ ।
ପଶିଲେ ସେ ଶତ୍ରୁ ହୃଦେ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ସଦେ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍କନ୍ଧ ମସ୍ତକ ଗ୍ରୀବା ଜଙ୍ଘ ଭେଦି;
ଶତ୍ରୁ ପ୍ରତିପକ୍ଷ ତାଙ୍କ ଯାଉଲେ ତତକ୍ଷଣେ
ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ବାଣାଘାତେ ଅଚେତନ ହୋଇ,
ବୃହଦ୍‌ବଳ କଳୁଷ ଶରାଘାତେ ତଳେ
ରଥକେଶ ନଡ଼ି ଛୁଟି ପଡ଼ିଲେ ଜିଣ୍ଡିନେ,
ତହୁଁ ଦେଖି କ୍ଷୁରକର୍ମା ଜାଲେ ହଣିଲେ
ପିଙ୍ଗିଲେ ସାଦବଳ ସେବେଶ, ଭ୍ରମେ ଦେଖ ମାରେଲ
ଧାଇଁଲା ଯା ଶୂନ୍ୟ ପଥେ ବାହେଲି ସିନ୍ଧୁରେ
ଭେଦିଲା କୁଞ୍ଜରେ ତାଙ୍କ ବର୍ମ ପାଶେ ଶାରି
ପାବକ ଜଳନ୍ତ ଅଙ୍ଗ ଛିଣ୍ଡି ମାଣି ବର୍ମ,
ସେ ସାହେ ପଡ଼ିଲା ଭଗ, ଶତ୍ରୁ ବାଣ ଭଙ୍ଗେ ।
ଜୟଦ୍ରଥ ବାଣାଘାତେ ବୀର ସହଦେବ

ଆହତ ଶାର୍ଦ୍ଦୁଳ ପ୍ରାୟେ ଦ୍ରୁତବାଣାଘାତେ
ପଳାଇଲେ ଦ୍ରୋଣ ତାଙ୍କୁ ଆଘାତ ମସ୍ତକ ।
ଭଗଦତ୍ତ ସହଦେବ ଉଦ୍ଧପାଳ କ୍ଷେପି
ଶଙ୍ଖସନ ହସ୍ତୀ ତାଙ୍କ ଫିଙ୍ଗି ଦେଲେ ଦୂରେ;
ଏଣେ ଚଳ କଳଙ୍ଗ ଗଜ ପାର୍ଶ୍ୱ ଭଙ୍ଗି ଯାଇ
ଦ୍ୱଇଦେବ ଅଶ୍ୱ ପୃଷ୍ଠେ ବାଜନ୍ତେ ସରଷେଷ
ସହଦେବେ ଫିଙ୍ଗି ଦୃଷ୍ଟ ସେ ଭୀଷଣାଘାତେ
ଟଳି ପଡ଼ିଲା ଅଶ୍ୱ ହୋଇ ଭ୍ରମନ୍ତି ସ୍ୱବଳେ;
ମହାଦ୍ରୁମ ସଂଘାତିତ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସ୍ୟନ୍ଦନେ,
ଭୂଲୁଣ୍ଠି ଲୁଟିଲ ନେତ୍ରେ, ଘଡ଼ି ଗ୍ଲାନି ଶୋଧେ,
ଅଶିଥ ଦଣ୍ଡିତ୍ର ହେଉଛି ଶଚଳ ଅଚଳ;
ପଳାଇଲେ କୁରୁସେନା ଦୂରୁ ଦେଖି ତାଙ୍କୁ
ନୃସିଂହ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରାୟେ ଅଦ୍ଭୁତ ଉସ୍ତବ ।
ହେଲା ଧନ୍ୱୀଜ ଯଷ୍ଟି ଜୟଦ୍ରଥ ଦୃଢ଼େ
ଭକ୍ଷୋଳ ପିଣ୍ଡଳ ତନୁ ରଥେ ତାର ବେଗେ
ଚୂର୍ଣ୍ଣୀଭୂତ ହେଲା ରଥ ଶତ୍ରୁ ଶୂଳ ଘାତେ ।
ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା, କୃତବର୍ମା ଶ୍ରୁତାୟୁଧ ମିଳି
ସଂଚାଳିତ ରଣଯନ୍ତ୍ର ଶମିଲେ ସହସା
ପଳାଇ ତା ଜନୁ ତରୁ ଅସ୍ତ୍ର ବର୍ଷାଘାତେ ।
ରଣ ମଧ୍ୟେ ଜୟଦ୍ରଥ ଗଜ ରତେ ଅଛି
ଦେଖିଲେ ପାଣ୍ଡବେ, ହେଲି ମନେ ହେଲା ଦେଖି
ବକ୍ତ୍ରିଷ୍ଟ ଦଳନ ସ୍ରୋତ ବନ୍ୟା ଜାତେ ଯଥା
ଜଳ ଗର୍ଜେ ଶିଳାଘାତେ ଲେଉଟି ପଛକୁ
ଯେଉଁ ମହାବଳେ ପୁଣି ବୁଡ଼ାଏ ଶିଳାକୁ,
ତେସନ କୌରବ ବାହ ସଂଚାଳିତଘାତେ
ଲୁଣ୍ଠି ଯାଇ ପଛେ ପୁଣି, ଦ୍ୱିଗୁଣ ସାହସେ
ପାଣ୍ଡବଙ୍କୁ ପ୍ରତିଘାତେ ଆକ୍ରମିଲେ ବେଗେ ।
କୌରବ ବାହକ ଜନୁ ଅସ୍ତ୍ର ବର୍ଷାଘାତେ ,
ପଡ଼ିଲେ ପାଣ୍ଡବ ସେନା ଭଗ୍ନ ପକ୍ଷ ଯଥା
ବାୟୁ ବେଗେ ପଡ଼େ ଝଡ଼ କାନନେ ଅସଂଖ୍ୟ
ଭ୍ରମନ୍ତି ଘୂରନ୍ତ ସବେ. ରଥଚକ୍ରପାତେ
ବୁହାଇଲେ ଭୂରିବାଣେ ଶୋଣିତ ତଟିନୀ,
ରକ୍ତୋଷ୍ମ ବା-ରଣଶୁଣ୍ଡୀ-ନାରକେଳ-ଯୋଧା ।
ଶୁଷ୍କ ଲଣ୍ଡାଙ୍କେ ହେଲ ଅଗମ୍ୟା ସେ ନଦୀ,
ମହାନଦୀ ଠାବେ ଠାବେ ଶିଳା ଯେତେ ଯଥା,
ଭଗ୍ନ ରଥ, ଅଶ୍ୱ—ମୃତ ୧ ଗ୍ରୀ ଅଶ୍ୱ ଯୋଗେ ।
ହାହାକାର ପଡ଼ିଗଲା ପାଣ୍ଡୁ ଦଳେ ସର୍ବେ;
ଭୀଷଣ ସେ ଘାତ ସହି ନ ପାରି ପାଣ୍ଡବେ
ପଳାଇଲେ ରଣ ଛାଡ଼ି ହତାଶ ହୋଇ
ଦଳିତ ହାବୋଡ଼, କେତେ ହସ୍ତୀ ଅଶ୍ୱ ପଦେ
ଦଳି ହୋଇଗଲେ, କେତେ ରଥ ପଡ଼ି ଦେହେ
ଅସ୍ଥିଶୂନ୍ୟ ମାଂସପିଣ୍ଡ ହେଲେ ତତ୍କ୍ଷଣେ
ବସ୍ତ୍ରାବୃତ ତୁଳା ପ୍ରାୟେ ଚର୍ମାବୃତ ରହ ।
ରଥ ଥିଲେ ସଙ୍ଗ ଦେଖି ପେଷି ଦେଲେ ଯେତେକ
ଯନ୍ତ୍ରା ମଧ୍ୟେ ଶବ୍ୟ, କେତେବା ସେ ରଣ ତଟେ
ଲପଟାଇ କେଶରେ, ଛିନ୍ନ ହୋଇ ଚର୍ମ, ଦୂଃଖ,
ପଡ଼ିଲେ ଭୟଙ୍କ ଦଳେ, ମରଣ ହେଲା ଯେତେକ
ଦେଖିବାକୁ ଅସମ୍ଭବ ପଡ଼ଲେ ଦେହ !
ଛିନ୍ନରଥ ସୃଷ୍ଟି ଯୋଗେ ମୁକ୍ତ ଅଶ୍ୱ ମୁଖେ
ଭୂଲ୍ଲି ହୋଇ ସେ ସହିଲେ ହେଲେ ଲୁଣ୍ଠିଥିଲେ;
ମାହୁନ୍ତ୍ର କାରଣ ଅଭି ନ ମାନି ବାହନେ,
ଘଣ୍ଟାଙ୍କୁଶ ଘାତେ ତାଙ୍କ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି
କାଟେ ଶୁଣ୍ଡ ମୁଣ୍ଡେ ବସି, ଫିଙ୍ଗି ଅନେକଙ୍କୁ
ପଳାଇଲେ ବନେ ହୋଇ ଭୀମ ଗଜ ଯେତେ
ଭଗ ଦତ୍ତ ଧରି ଭୁରିଡ଼ ଗର୍ଜନ କଲେ;
କାନ୍ଦିବା ମାହୁନ୍ତ୍ର ଝୁଲି ପୃଷ୍ଠେ ହସ୍ତୀ ସବେ ।
ଶୁଣ୍ଡଶୂନ୍ୟ ହସ୍ତୀ ବାନ୍ଧି ଝଡ଼ବେଗୁର ଯାଇ
ତତ୍ପର ପଦତାଳରେ ଶବ୍ଦ ଚିତ୍କାର
ଶତ ଶତ ସେନା ମାରି ସେ ସକଳ ସବେ ।
ବଳ୍ଳାଧୀଶ ବଳ୍ଳାଦିସ୍ଥ ନମାନ୍ତ ଯୋଦ୍ଧାଙ୍କ,

ଉଚ୍ଛଳେ ଉଚ୍ଛସେ ଫିଙ୍ଗି ଅତଳସ୍ପର୍ଶ ଭୂତଳେ
ସଫେଣ ଶୋଣିତ ସ୍ରୋତେ, ମଳ ମୂତ୍ର ଉଦ୍‌ଗାର
ମୁହୁର୍ମୁହୁ କେଶ ଚର୍ମ ନିଃସୃତ ଫୁତ୍କାରେ
ସ୍ୱେଦାର୍ଦ୍ର ଶରୀରେ, ଝେଟେଲ ପଦ୍ୟ ଅଚଳାଶ୍ରିତ,
ପଳାଇଲେ ଘଣ ଗୁଳ୍ମ କର୍ଣ୍ଣିକନ୍ଦ ଭବେ ।
ସମ୍ମୁଖ ନପାଇ ଯାହିଁ ପଡ଼ିଗଲା ଶାପ
ଭ୍ରମମାଣ ଅଶ୍ୱ ପୃଷ୍ଠେ, ମାଡ଼ି ପାଦ ତାର
ରେକାବ ସଂଲଗ୍ନ ହେତୁ, ଦେହ ସେ ସାଦିର,
ଘୋଟକ ସଂଗେ ଘର୍ଷେ ଘଷି ହୋଇ ଭୂତଳେ,
ଛିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇଗଲା ଛାଲ ଛିଡ଼ି ଅଙ୍ଗୁ ।
ଟେକାଇଲେ ଦେଖି ସୂତ ଧାର୍ତ୍ତରେ ସଙ୍ଗାତେ,
ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ଅଗ୍ରେ ଯଥା ଶୁଷ୍କ ପତ୍ରାବଳି ।

ବିଜୟ ବାହୁଡ଼ା ଲକ୍ଷି କୌରବ ବାହିନୀ
ଗର୍ଜିଲେ ଷଣ୍ଢରବେ, ଦେହେଣ୍ଡ ସେମନେ ପଦ୍ମପତ୍ର,
ଉତ୍ପୁଲାଇ କର୍ଣ୍ଣଦ୍ୱୟ ପାଣ୍ଡୁ ସେନାଙ୍କର ।
ଦୈବ ଘଟଣାକ ଯଦି ନଷ୍ଟିଲା ସକଳ
ଉଦ୍ୟୋଗ, ପୁରୁଷକାର, ବଳ, ବିଦ୍ୟା ଆଦି;
ହେ ପାଣ୍ଡବେ ! ରଣ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରତିକୂଳ ଆଜି
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ, ଯାଅ ହେ ଫେରି ସ୍ୱଗୃହେ ମଙ୍ଗଳେ,
କପି ! ମନୋଦୁଃଖେ ବୃଥା ସନ୍ତପ୍ତ ହେଉଛ ?
ଯଶାଯଶ, ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ, ଲାଭ କ୍ଷତି ଆଦି
ଜୟ-ପରାଜୟ-ସୂତ୍ର ବିଧି ହସ୍ତେ ଜାଣି,
ତଥାପି କପିରେ ଦୁଃଖ କର ଅକାରଣେ ?
ଅଭିମନ୍ୟୁ କଥା ନିଜ ଛାଡ଼ି ହେ ଧନକେ,
ରକ୍ଷିବାର ଥିଲେ ତାତ, ଏକ ବ୍ୟୂହ କପି !
ଏହ୍ୱତେ କିତ ବ୍ୟୂହ ଫେଡ଼ିବ ଅଛତେ ।

ଶୋ କହନ୍ତେ ! ଗୁରୁ ଦ୍ରୋଣ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହେ ଫେରି
ଅଭିମନ୍ୟୁ ସ୍ୱହସ୍ତେ ଯହିଁ ଏକାକୀ ନର୍ତ୍ତିଲେ,
ଦେଖିବା ତା ଭୃତ୍ୟେ ଅନ୍ତ କରେଇଲୁ ତଥ୍ୟ !

ରଚିଲ ଅଘଟିତ ବ୍ୟୂହ, ତିଳୁ ସମ ସନ୍ଧି
ରଥୀ ମହାରଥୀ, ତିମି ତିମିଙ୍ଗିଳାକାରେ,
ମୀନବତ୍ ପଦାତିକେ, ରଥ ବାଜୀ ଗଜ,
ନକ୍ର କୁମ୍ଭୀର କୂର୍ମ ଚକ୍ରସ୍ଥେ ଶୋଭନ୍ତି;
ମହାସିନ୍ଧୁ ସମ ଏକା ସେ ବ୍ୟୂହ ଦ୍ୱାରରେ
ପଶନ୍ତି ଭୀଷଣ-ସୈନ୍ୟ ସୁଭଦ୍ରା-ନନ୍ଦନ !
ଭୀଷଣ ସେ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ, ଅସଂଖ୍ୟ ସୈନିକ
ଦେଲ ମହାସ୍ତ୍ରେ ଉଡ଼ା, ତଣ୍ଟାକାରେ ଯାଇ,
ନଦୀତଟଙ୍କ ନଷ୍ଟ ଯଥା ଦିନ ଛିନ୍ନ ଦେହ,
ସ୍ୱହସ୍ତ ଚକ୍ରଧାରଣ କେନ୍ଦ୍ର ଉତ୍ପାତେ,
କଳ୍ପା ଭୂତ ତନ୍ତୁଛିଦେ ଶୈଳଶ୍ରେଣୀ ଯଥା;
ରଥୀ ମହାରଥୀ, ରଥ ଅଶ୍ୱେ, ଗଜେ ଦେହ
ସଙ୍ଗେ ଦଳ ବଳ ସେନା ! ଜନଭ ସେ ବ୍ୟୂହ
ଘାତକ ବନ୍ଧୁକ୍ତ ସେତେକ ଅରଣ୍ୟେ ଗରଜି ।
ତ୍ରିଶୂଳ, ଭଲ୍ଲଟ, ଖଡ୍ଗ ଯେଉଁଠା ପୁଣି
ଉଛଳି ଜଳନ୍ତି ଅସ୍ତ୍ର ସେ ବ୍ୟୂହ ଦ୍ୱାରରେ,
ଦହର ଭସ୍ମର ଯଥା ଅମା ନିଶାମାରେ
ଦାବାନଳ ଜଳେ ଦୂର ଶୈଳଶ୍ରେଣୀ ପରେ,
ଲୁପ୍ତଦାଟେ ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ଲଗାଇସେ, ଅଥବା
ପ୍ରାସାଦ ଶିଖରେ ଯଥା କୋଟି କୋଟି ଦୀପ
ଦୋଳାଇତି ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୂର ଦୀପାଙ୍କି
ସିତାପ-ବାହିନୀ ଶ୍ୟାମା ହାସନ୍ତ କମନ୍ତ୍ରେ ।
ନବକଟା ଭୂରେ ଥାଇ, ମୂର୍ଛିକା ନାଃ ହେଉ
ନପାରେ ପ୍ରବେଶି, କିମ୍ବା ନ ପାରେ ବାହାର ।

ବୀରତା ନନ୍ଦନ ସମ ଅର୍ଜୁନ ନନ୍ଦନ,
ଅପ୍ରତିମ ବଳେ ଏକା ଅସ୍ଥିର ପ୍ରମାଥୀ
ଏକବିଂଶ ଶତବାଣ ପ୍ରତିଘାତ ଦେଇ,

ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ କୌରବ ସୈନ୍ୟ ଶତ୍ରୁଙ୍କ ପାବକେ ।
ଅଶ୍ୱ ହସ୍ତୀ ରଥୀ ଆଦି, ଛୁଟୁଁ ଦ୍ରୁତ ପାଦସ୍ପ
ଶରପାତେ ଭୂମିତଳେ ଦେଖାନ୍ତି ନାହାଙ୍କୁ,
କେତେବେଳା ସଘନ ଅପି ଧପଳା ଗହନ,
କାଟନ୍ତି କୌରବେ, ଯନ୍ତ୍ର ଇକ୍ଷୁକାଣ୍ଡ ଯଥା
ଅଶ୍ୱାରୁ, କଟାନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଅସ୍ତ୍ର ରୁଚା ପୁଣି ।
ସ୍ଥୂଳ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଖଣ୍ଡି କାହେ ଫିଙ୍ଗନ୍ତି ବା ଦୂରେ,
ଦେଖାଇ ବାଳକେ ଯଥା କନ୍ଦୁକ ଖେଳାଏ !

ଦେବିତ୍ରିତ ଶଣ୍ଡୀ ମୁଣ୍ଡ ଟେକେ ଠାବେ ଧରଣେ,
ଶୋଲ୍‌କୀ ଲୁଣ୍ଠେ ଲତା ଛେଦ ଭୂତଳେ !
ହସ୍ତ-ଅଶ୍ୱ-ଗ୍ରୀବା-ଶିର ପର୍ବତାରୁ ତଳେ,
ଶସ୍ତ୍ରାଘାତେ; ସଂଗ୍ରାମାଗତ, ଧାଳିଲା ଟେକେ,
ଟଳମଳ ରକ୍ତ ବୃଷ୍ଟି ହେଉଛି କି ତହିଁ ?
ନୃମୁଣ୍ଡେ, କବନ୍ଧେ ପୁଣି ଶୋଣିତ ଅନ୍ତ୍ରେ,
ମେଦ, ମାଂସ, ବସା, ମଜ୍ଜା ଚର୍ମ୍ମ ମିଶ୍ରଣେ,
ମଞ୍ଚେ ହେଲ କୁମାର କି ଦେଉଳ ଅଦ୍ଭୁତରେ
†ଜବାଦି ପ୍ରମୋଦ ପାଇଁ ଲୋମହର୍ଷ ଲେଖା ?
ବନ୍ଦି ବଳସୀ ଦଳ ଚଳେ ତାଙ୍କ ପଥ,
କୁଟଜ ଲଗାଇ ଯଥା ବନ୍ଧୁରାର୍ଦ୍ଧ ଭୂମେ
ଭଗ୍ନ ନଦୀରୁ ପଥେ ଶୋଣିତ ପିଚ୍ଛିଳ ।
କୁମାରଙ୍କ ରଥ ଗତି ଅବରୋଧ ଗୁରୁ
ଛାଡ଼ିଲେ ଦୁରନ୍ତ ବାଣେ ଲୋମହର୍ଷଣ ତାଙ୍କୁ ।
ଜନଶୀଳ ନଦୀତଟ ଅଘାତେ ଯେସନ,
ଗର୍ଜି ବେଗେ ପାଣି ତୋଳ ଦଂଶନ୍ତ ଘାତରେ,
କ୍ରୋଧ ଉନ୍ମତ୍ତ ନେତ୍ରେ କୁମାର ତେଜନ,
ପୁଷ୍ପ-ସମ ପ୍ରତିରୋଧ ଦେଲେ ଶତବାଣେ ।
କାଟିଲେ ସେ ବାଣେ ସହି ଗୁରୁ ଅର୍ଦ୍ଧପଥେ,

କାଟିଣ କୁମାର ପୁଣି ବର୍ଷିଲେ ପ୍ରଚଣ୍ଡେ;
ବିନ୍ଧୁପଥ ତାହିଁ ପ୍ରତି ସହସ୍ର ସାୟକ ।
ପ୍ରତିଘାତେ କାଟି ଦ୍ରୋଣ ବଳିଲେ କୁମାରେ,
ବାଣ-ବୃଷ୍ଟି ଅଗ୍ନି-ବୃଷ୍ଟି ପରସ୍ପରେ ହେବାରୁ
ଜଳିଲେ ଦୁହେଁ କିଏ କାହିଁ ଛନ୍ତି ରଣେ ।
କୃତବର୍ମ, ବହୁଦର୍ଶୀ, ଯୋଦ୍ଧା ମୁଖ୍ୟସ୍ତରୁ,
କେବେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ କେବେ ନମ୍ର ଦେଖେ ଆଡ଼େଠାରୁ
ବଞ୍ଚନ୍ତି କୁମାରେ ଅସ୍ତ୍ର ବାଧ କୌଶଳେ;
ତାହଦର୍ଶୀ ସୈନ୍ୟଗଣ ଉଚ୍ଚେ କହନ୍ତି କୁମାରେ
"ଛିଡ଼ ପ୍ରାଣପଣ ଅଳି ପୂଜ୍ୟ ଗୁରୁ ଅଗେ"
ସର୍ବଶ୍ରେଣୀ ସମଭୂଳ ଗୁରୁ ସଙ୍ଗେ, ବରଂ
ଗୁରୁଠାରୁ କଳଙ୍କୀ ହେଲେହେଁ, ତଥାପି,
ବହୁଦର୍ଶୀ ହେବୁ ତାଙ୍କୁ କି ପାରୁ ସେ ଦେବେ,
କିଞ୍ଚିତ ସମ୍ପର୍କ ହାର କହିଲେ ଦୁଷ୍କାର
"ସତ୍ୟ ଶିରୋମଣି ମାତା ସୁଭଦ୍ରା ଯାହାର,
ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଯା ପିତା, ପୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମାତୁଳ,
ତା ସଙ୍ଗେ ପାରେ କି କେବେ ବୃଦ୍ଧ ବିପ୍ର ଜଣେ
କ୍ଷୀଣଦୃଷ୍ଟି, ଶୁଷ୍କ-ମୂର୍ତ୍ତି, ଶଳିତ କୁନ୍ତଳ" ?
ଏତେ କହି ହେଲିଁ ଉଚ୍ଚ ଗୁରୁ ବଥାନ୍ତେ,
କାଟିଲେ ପାରିଷ୍ଠ ଅସ୍ତ୍ର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷଙ୍କ ହେଲେ;
ପୁଣି ହେଲିଁ ନିଜ ରଥେ ବସିଣ ମୁଦ୍ଗରେ
ଅସ୍ତ୍ର ବର୍ଷ୍ଣ କଲେ ଦ୍ରୋଣେ ନାନା ଶସ୍ତ୍ରାଘାତେ;
ଦୃଢ଼ ବର୍ଣ୍ଣନ ଗୁରୁ ହେଲେହେଁ କହେତ
କୁମାର ଜିତିତା ସଙ୍ଗେ ସମକକ୍ଷ ନୋହେ
ବଦ୍ଧୋକ୍ତି ହେବୁ ହେଲେ ବିଚଳିତ ରଣେ ।
ବୃଦ୍ଧ ଜଣି ରବ ଯଥା, ରଣାଙ୍ଗଣେ ବୀର
ଧଶିଲା ଲଜ୍ଜିତେର ଜଣି ଗୁରୁ ରଣେ ।
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ନଦେ ଯୋଦ୍ଧା, ପୁଣି ସମାହରେ ଯୋଦ୍ଧା

† ଟିଗାଡ ।

ଦ୍ରୋଣାର୍ଯ୍ୟ ଶରାଘାତେ ଭଗ୍ନ ଜିତସ୍ତ୍ରତଃ, ତେଣୁ
ଘଟିଲ ଅବତ ବ୍ୟୂହ ପାତଳ ଦେଖ ଦେବେକ
ସ୍ଫଟିକ-ଶିଳା ଭଣି ଯଥା ଗଳିତ ଅବେଗେ ।
ଚଳିଲା କୁମାର ରଥ ସୂର୍ଯ୍ୟ ରଥ ଯଥା
ଭଗ୍ନବଳ, ଅବାଧେ, ଭେଦି ତମଃ ପୁଞ୍ଜ; ପୁଣି
ସଂରୁଦ୍ଧ ପ୍ରବଗ୍ନ ପୁଣି ଛଳ ରଙ୍ଗ ଦେଖି
କୁମାର ଅବାଧ ଗତି ନିରେଖି ଅବର
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, କର୍ଣ୍ଣ, ଶଲ୍ୟ, କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟ ସଙ୍ଗେ
ଚୁଲାଇ ନୃପିଗଣେ ପୁଣି ବେଢ଼ିଲେ କୁମାରେ;
ବେଢ଼ିଥିଲୁ ଶିବିରୀ ଶିରେ କଣ୍ଠାରେ ଯେସନ
ଅମୀଷ ଲୋଭୀ ଅନ୍ତେ ଦେଖି ଶବ୍ଦେ ।
କଣ ପଡ଼ିଲେ ସ୍ପର୍ଶ ପତ୍ର, ସ୍ପର୍ଶେ ଅଭିମନ୍ୟୁ,
ଦାହାଙ୍କୁ ମାରିବ ଶରେ, ଛିନ୍ନ ମତ ହୋଇ,
ନିରେଖି ହିଦବମୁଖ ସୁଶାଦେଧ୍ୟ ସେସବ
ଅନୁମିଳେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ ସୁର ହସ୍ତ ଛାଡ଼ି;
ତଦନ୍ତୁ ସତ୍ୱର ହେଲେ ସୁଶାଳ୍କୁ ସେ ଶିର,
କାଟିଲି ସେ ଶର ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପରେ ସ୍ଥିରେ,
ଭାଙ୍ଗିଲା ଯୋଦ୍ଧେକ ତାଙ୍କ *ଶାଙ୍ଗି ଗ୍ରୀବା ଭେଦି;
ରଥ ଧ୍ୱଜ ଅଶ୍ୱ ଲଗେ ପକାଇଲା ଦୂରେ
ସାରଥି ଅଭେଦ ଦେଖିଲୁ ଦପ ଅଶ୍ୱ ଦଯନ୍ତେ ।
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଦଶା ଦେଖି ରୋଷେ ତହୁଁ କର୍ଣ୍ଣ,
ଧର୍ମ୍ମଧ୍ୱନି-ବଚଣି, ଶ୍ୱେତ-ସୂର୍ଯ୍ୟ-ପୁତ୍ରୀ,
ଭିକ୍ଷୁକ କୁଣ୍ଡଳ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତୃଷ୍ଟ ଦାନେ,
ବାଜିଲା ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ବାଣ କୁମାରେ, ନଦୀରେ,
ଅର୍ଦ୍ଧ ଅର୍ଦ୍ଧ କାଟି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରହାରେ ପୁଣି
ବଜ୍ର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ତୀର ଶର କାଟିଲେ ତାହା ଦର୍ପେ,
ପଶିଲା ଯେ ତୀର ଯେତେକ ଭଜନ ବଳ୍ମୀକେ,
କର୍ଣ୍ଣ ବାହୁ-ବର୍ମ ଭେଦ ରଥାସ୍ତ୍ରମ୍ଭ ସ୍ଥିରେ;
କ୍ଷୁଧିତ ଭୁଜଙ୍ଗ ଯଥା, ସେ ରଉଦ୍ର ଘାତେ,
ଭଗ୍ନେ ଥିବ କର୍ଣ୍ଣ ବାର ଦେଖି ବଳବତ
ହସ୍ତିନ୍ୟତ ହେଲା ଯନ୍ତୁ ଅବଶତା ଦେଖି;
କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମୂଢ଼ ତାଙ୍କୁ ନିରେଖି ସାରଥୀ
ଟାଳିଲା ରଥ ବେଗେ କୁମାର ସମ୍ମୁଖୁ
ପ୍ରହାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶୁ ଦୂରେ; ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପୁଣି,
ସହସା ତା ଦେଖି ଶଲ୍ୟ, ଅଦମ୍ୟ ସାହସେ,
କୁମାର ଅଭିମୁଖେ ତାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷି ମହା କ୍ରୋଧେ
ହୃଦେ ତେଣେ ପିଙ୍ଗିଲା ଶେଳ, ଅଭିନ୍ନ ସେ ଶେଳ
ଯେତେଶ୍ଚ ଜ୍ୱାଳା ତଳେ ନଭେ, କୁମାର ସହସା,
ଉପରେ ଧରିବା ପୂର୍ବୁ, ଅପୂର୍ବ କୌଶଳେ,
ବର୍ଷାଇଲେ ତେଜ ତାଙ୍କ ଶୋଭି ଯାଇ ସଥେ;
ତିନ୍ତ୍ର ପ୍ରତିଫଳ ଶଲ୍ୟ ପାଇଲେ ତସଣେ,
କୁମାର ଶରଣ୍ଡ ଘାତେ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ,
ଟେଣିକ ବ୍ୟସନା ପ୍ରାଣେ ପଡ଼ୁ ପଡ଼ୁ ତଳେ,
ରହିଗଲେ ଅର୍ଦ୍ଧପଥେ ରଥ ସ୍ତମ୍ଭ ଧରି ।

ଗଦାଯୁଦ୍ଧେ ଦକ୍ଷ ବୀର ଦୁଃଶାସନ ତହୁଁ,
ଗର୍ଜ୍ଜି ଘୋର ହୁଙ୍କାର ରବେ ଅଭିନ୍ନ ସମ୍ମୁଖେ,
ଗର୍ଜ୍ଜିଲେ କୁମାର କ୍ରୋଧେ ନିର୍ଭୟ ହୃଦୟେ,
କହଅଗ୍ନି-ହିମ ଦଗ୍ଧ ମନ୍ତ୍ର-ବଳ ନାଦେ
ଧନୁ ରଖି ଗଦା ହସ୍ତେ ଧଇଲେ କୁମାର ।
"ଏତେ ଦିନେ ଅଭିମନ୍ୟୁ ପାଇଛିବେ ତୋତେ"
ଲକ୍ଷ ମୋଡ଼ି ବଳି ଛଳି କହେ ଦୁଃଶା ଦର୍ପେ
"ନାହିଁରେ ମାତୁଳ କୃଷ୍ଣ କୁଟିଳ ଲମ୍ପଟ,
ଧନଞ୍ଜୟ ପିତା ସଖା କେହୁ ନାହିଁ ଜଣେ ପୁଣି, ।
ରକ୍ଷା କରିବେ ତୋତେ ମୋ ଅସ୍ତ୍ର ସମରେ" ।
"ଶଳ କୁଳେ କୁଳାଙ୍ଗାର" କହିଲା କୁମାର

* ପାଞ୍ଚଶ୍ୱ ଶାର୍ଙ୍ଗ ଧାରୀ ।

ତାହାଙ୍କୁ ଦେଖାଇ କହେ ବୀର ବର୍ବର ! ମୂଢ଼ !
ଶସ୍ତ୍ରଶୂନ୍ୟ ଯାନ୍ତ ହଏ ଭୁଜ ଉତ୍ପୀଡ଼ନ
ସହ୍ୟକରେ କେବେବେ କାହିଁ ଅଭିମନ୍ୟୁ-ହିଅ !
ତୁଚ୍ଛ ପାପିଷ୍ଠ ! ବୃଥା,ଥାଅ ଛାଡ଼ ମନ୍ତ୍ର, ଶୁଣ
ପିତା ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ ଯାର ଖାଣ୍ଡବ ଦହନ୍ତା,
ଭୂତଳେ ନୀ ସେ ଯୁଝିବାକୁ ସମ ସଙ୍ଗେ ଏକା,
ତା ସଙ୍ଗେ ଉପହାସ୍ୟ ! ରେ ଭୀରୁ ! ନିର୍ଲଜ୍ଜ !
ଭୁଞ୍ଜିବୁ ଏ ଯଶ କେବେ ? ଅଣ ଯୁଦ୍ଧ ବନ୍ଧିବାକୁ
ଛାଡ଼ି ବୃଥା ଚାତୁର୍ଯ୍ୟ ଭୟରୁ, ଛାଡ଼ିଦେବ ରେ ଯଥା
ସହସା, କହୁଣା, ଧର ଗଦା, ଭଜ ଏକ !
ଲମ୍ଫିଲ କୁମାର ଶୂନ୍ୟ, ଦେଖନ୍ତି ସମ୍ମୁଖେ
କୁମ୍ଭୀରବତ୍ରେ ଛିଞ୍ଚି, ଯମ ଦଣ୍ଡଧର
କୂଦେ ଗଦାଯୁକ୍ତେ, ନନ୍ଦନରୁ ଭଗ୍ନ ହେଲା
ଶୁଣ୍ଡାଘାତେ ପର୍ବତରେ ଯୁର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ହୁଙ୍କାର;
କେବେ ବା ତୀର୍ଯ୍ୟକେ, କେବେ ପାଦ ମଧ୍ୟେ ଗଲି
ଦର୍ଶି ଶତ, ଲମ୍ଫ ଦେଇ, କେବେ ଶିରୋପରେ,
ପଡ଼ନ୍ତେ ଯୁଦ୍ଧଶ୍ରାନ୍ତ ଅପୂର୍ବ କୌଶଳେ,
ଦକ୍ଷତା ଶିକ୍ଷତା ଶିକ୍ଷା ଅତି ଚମତ୍କାର,
ମନେ ହୁଏ ମଲ୍ଲ ଯେତେ କୁମାର ଏ ଥର,
ନେଇ ପଣି ଦେଖିଲ ପୁଣି ସୁବାଣ୍ଡେ ସହସା,
ନା-ନା, ମଲ୍ଲ ଦୁଃଖୀ ନଷ୍ଟେ କୁମାର ଗଦାରେ,
ଏହିପରି ପୁନଃ ପୁନଃ ହେବା ପରେ ଶେଷେ,
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଦୁଃଶାସନ ତଦାଘାତ ପାଇ,
ଘନାଘନ ଭର୍ତ୍ସ ଶ୍ୱାସେ ରଣେ ଭଙ୍ଗ ଦେଇ,
ଶଙ୍କିତ ଶ୍ୱାନ ଯଥା ସଙ୍କୋଚି ସ୍ୱ ବପୁ ।
ପ୍ରାଣ ମାତ୍ର ଛାଡ଼ି ତହୁଁ ଶତ ଶତ ଯୋଦ୍ଧେ,
ଯୁଗପତ୍ ଆକ୍ରମିଲେ ଦାମ୍ଭିକ କୁମାରେ,
ଗଦା, ଅସି, ଶୂଳ, ଶକ୍ତି, ଭିନ୍ଦିପାଳ ଧରି;
ରଣ ଭଗାରଥ ତହୁଁ କୁମାର ଏକାକୀ,
କରନ୍ତି ଯୁଝିଲା ବଡ଼ଳ ସହସ୍ର ପଟ୍ଟେ,
ରଥେଶ, ଦଣ୍ଡଧର କଟେ, ଯତେ, ଦନ୍ତୀ ପୁଣି,
ଛିଣ୍ଡ କୁଠାରେ ଯଥା, ଦଣ୍ଡୀ, ପୁଷେ, ନଗେ;
ଜିଣିଣ ଶଙ୍ଖ ଅଷ୍ଟ ଦାଣ୍ଡିଲେ କୌରବେ,
ଶତ ଶତ ବୀର ଯୋଦ୍ଧେ ଲୋଟିଲେ ଭୂତଳେ;
ଗଦାଘାତେ ଶିର ଭାଙ୍ଗି ଯାଉଥିଲା ସହସା,
ଉଡ଼ୁ ପୁଣ୍ଡ୍ର ଛାଡ଼ୁ ବଳୀ ବର୍ଷ ମସ୍ତକରୁ,
କୁଣ୍ଡଳ ମଣ୍ଡିତ ମୁଣ୍ଡ, ହଳିଲ ଭାବୀର,
ଆକାଶୁ ନକ୍ଷତ୍ରାକାରେ, ଚନ୍ଦ୍ର ଅଧି ବେଗେ,
ଭାଙ୍ଗି ଲଗ୍ନ ଶତ ଶତ ବାଣେ ଭଗ୍ନ କେଶ,
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କନ୍ଦର୍ପ ଯାହା ପ୍ରକାଶିଲା, କିମ୍ବା
କୁପିତ ଶଙ୍କର ସମ ବଢ଼ିଲା ଭ୍ରମେ;
ରକ୍ତ ସ୍ରୋତେ, ଅଗଣିତ ମୃତ ଶବ ପୁଣି,
ରଣଭୂମି ଦୃଶ୍ୟ ହେଲା ମହା ଭୟଙ୍କର ।
ଖଣ୍ଡୁର-ବିଛିନ୍ନ-ପୁଚ୍ଛ ମହୋଦରଗ ପ୍ରାୟେ,
ଛିନ୍ନ ହସ୍ତୀ ଶୁଣ୍ଡ କାହିଁ ଗଲେ ଉଠି ଛାଡ଼ି ।

ରକ୍ତସ୍ରୋତେ ପଡ଼ି କାହିଁ ଦେଖେ ବସୁଧା,
ଅଶ୍ୱ ହସ୍ତୀ ଖଣ୍ଡ ମୁଣ୍ଡ, ଛିନ୍ନ ପୁଚ୍ଛ ପୁଣି
ବଦ୍ଧମୂଳ ଦାନ୍ତ ଜିହ୍ୱା, ଚକ୍ଷୁଘାତ ଦେବେ,
ଭଗ୍ନ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ରଥ ଅତି ବିକଟାକ,
ସଦ୍ୟଚ୍ଛିନ୍ନ ହେଲୁ ତା'ର ସ୍ପନ୍ଦନ ସେ ସ୍ରୋତେ,
ଚଳ-ଭ୍ରମ-ଜଳ-ଜୀବ ପ୍ରାୟେ ଭ୍ରମେ ଯେଣେ ।

ମହା ଦମ୍ଭ କୁରୁବୀର, ସେନା ନାଶ ଦେଖି,
ମେଘ ପଟଳ ମେଘ ଯଥା *ଭୂୟୋ ଭୂୟୋ ଆସି,
ଅସଂଖ୍ୟ ଅସଂଖ୍ୟ ବର୍ଷା କରିଲ ଘେରିଲ ଅରଙ୍ଗ

* ପୁନଃ ପୁନଃ ।

ଦଉଡ଼ି ବଳେ ଯଥି ବନ୍ଧା ଗା ସହିତ ତା ଦେହି,
ଅସ୍ପୃଶିଲେ କୁମାରଙ୍କୁ ନାନା ଅସ୍ତ୍ରାଘାତେ ।
ବୃଥା ଯତ୍ନଗଣ ! ଝଲକ କା ଶୈଳ କାୟେଁ,
ଟଳିବା ସଂଘାତେ ! କାହା ଡୁବେ କି ତା ଜଳେ ?
ଭୀଷଣ ପ୍ଲାବନ ଯାଉ ଅଚଳ ଧଳଲେ,
ପ୍ଲାଉଏ କଟକ ଘର ବିଶ୍ୱ ମନୁଷ୍ୟାଳ ?
ବଜ୍ରାଘାତ ଅଙ୍କ ଦେହ, କୃତାଂଶ ଯଦନ,
ଭଗ୍ନମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ତାଙ୍କ ଅତି ଭୟଙ୍କର,
ଶସ୍ତ୍ରଧୂଳି ଧୂଳଧୂସରୀ ଅନୁପମ ସ୍ଥଳରେ,
ବନ୍ଦୀ ନ ଚାହିଁଲେ କେହି କୁମାର ଅଗ୍ରତେ,
ଦାବାନଳ ଉତ୍ତେଜିତ ବନସ୍ଥଳ ଯଥା ।
ଶେଷ ଭିଲେ ଅଗାଧ ବଳେ କୁମାର ଯୋଦ୍ଧା,
କୁମାର-ଅସ୍ତ୍ର ଘୂର୍ଣ୍ଣେ, ଯମ ଜାତ କୁଳେ,
ଅର୍ଦ୍ଧଧାମ ଶତ କୁଳେ, ଘଉଡ଼ି ଚଳନେ,
ରଥ କୁଞ୍ଜରାଶୀ କୁଳେ, ଅଗ୍ନି ଧୂମ ପୃଷ୍ଠେ,
କାହା ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାନ ଯଥା, କର୍ମ ଘୃଣି ମଧ୍ୟେ ।
ଅକ୍ଷମଣେ ଅସ୍ତ୍ରାଘାତ ବୃଥା କୁରୁ ବୀରେ,
ଅନଳେ ଶଳଭ ବନ, ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ ପଡ଼େ,
ଅଗ୍ରସର ହେଲେ ହାତ୍ର ବନ୍ଦୀତ ପୁରବ ।

କେ କହବ କେତେ ମଲେ ? କେ ସାହବ ଗଣି
କରେଲ ତାରା, ବିନ୍ଦୁ-ବୃଷ୍ଟି, ଶୈଳେ ଶିଳା ଅବା ?
ଯେତେ ମନୁଆ୍ତି ତେତେ ଅସ୍ତ୍ର ସମ୍ମୁଖେ,
ଗଡ଼ିଲେ ଧଳେ ଅକସ୍ମାତ୍ ସିନ୍ଧୁ ବାତ ପ୍ରାନ୍ତେ
ଅନନ୍ତ ସୈନିକେ ସତ୍ତା, ସ୍ୱତ୍ତ୍ୱ ସେ ବୃନ୍ଦ,
ଅପମ୍ୟ ପାଦପ ପୃଷ୍ଠେ ଅରଣ୍ୟ ଯେସନ,
ଶାପ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ଭୂରଲ ପଡ଼ନ୍ତି ସୈନ୍ୟ ସିନ୍ଧୁ
ଶେଷ ସେ କାଟିନ୍ତି ବ୍ୟୂହ ପଶିଲେ କୁମାର ।

ଅପାଛି ହୃତ ଏଥ ଚରି, ଦାବ-ବନ ଭୂଲେ,
ଅବା ସ୍ରୋତ କଣ୍ଠ ଯଥା ସିନ୍ଧୁ ଅଭିମୁଖୀ ।

ଭୂଟିଲା ସୌରଭ ଫାଷ୍ଟ କୁମାର ସମ୍ପଦେଶ,
ଜଳ ବନବନ କରେ ଷୃଦୁଦନବା ଯଥା,
ସିଂହଗନ୍ଧ୍ୟା ପୃଷ୍ଠସ୍ଥଳେ ଦେଖି ଧଣ୍ଡ ବଢ଼ନ,
ପଳାନ୍ତି ତାଙ୍କର ମୃତେ ବନାନ୍ତରେ ଦୂର,
ଯେସନ କୌରବ ସାତେ ପଳାଇଲେ ବଣ୍ଡ,
ଦୁର୍ଗିମନ୍ତ କାଳରୂପେ ନିରେଖି କୁମାରେ ।
ଧ୍ୱଂସଦେଖୁ ପାରେଷ୍ଟ ତାଙ୍କ ରଥ ଦେଖୁ ଦୂରୁ,
ମହାଭୂତ୍ତିପ୍ରଦ ହେଲା କୁରୁଚମୂ ପ୍ରତି ।
ପର୍ବଳ କୁମାର ରଥ, ଛିଡ଼େ ବ୍ୟୂହ ଭେଦ,
ଭଗ୍ନ ସେତୁ ମଧ୍ୟେ ଯଥା ଜଳସ୍ରୋତ ବେଗେ ।
ପଳାଇଲେ ସୈନ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ର, ଭାଙ୍ଗିଲା ସେ ବ୍ୟୂହ,
ବନ୍ଧ୍ୟ ଶୋଭ ନଦୀ ଯଥା ଶାଣିତ, ତେଣୁ,
ଥିରେଲ ଯୁବକ-ଦଳ ଘେରି ପୁଣି ସତା,
ସମସ୍ତେ ଅଜାତଶ୍ମଶ୍ରୁ, ଚପଳ ସ୍ୱଭାବ,
ଉଦ୍ଧତ ମୋହନ ରୂପେ, ଶକ୍ତି ଅଧ୍ୟ ରଥେ,
ସମାର୍ଦ୍ଧ କ୍ଷଣେ ପୁଣି ଦର୍ଶ୍ୟସ୍ପୃ କୁଶଳ ।
ସେ ଦଳ ଯୁବକ ବୀର ଲକ୍ଷଣ ✝ଲକ୍ଷ୍ମଣ,
କାନ୍ତିକ ପ୍ରତିମ ରୂପେ, ସତୀ-ପୁତ୍ର-ଯାଏ, ।

ନବ ବୃଷଭଦ୍ୱୟ ପ୍ରାପ୍ତ ପୃଥବ ଯେସନ
ହୁଙ୍କାରେ ଶୃଙ୍ଗଲଗ୍ନ ଭୂମି ଖୋଳି ଯାଉଛି,
ନବ ବୃଷେ ଦୋହେଁ ଦେଖି ବନ୍ଧନ ଉଦ୍ୟତ,
କୁମାରେ ଅଗ୍ରମୋଦ୍ୟତ ସ୍ତୁଅସ୍ତ୍ର ଯେସନ,
"କେ ଯୁବକେ ?" ଅଭିମନ୍ୟୁ କହିଲେ ସମ୍ମୁଖ,
"କହନ୍ତୁ ପିତୃକା ଭୂମେ ପିତା ମାତାଙ୍କର,"

✝ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କ ପୁତ୍ର ।

ଅସ୍ତ୍ରୀ ଚିତ୍ତେ ତ୍ରାଣ ହେମ ସବେ ଅଛ ପୁଣି,
ଯେଣ୍ଟି କାହିଁ ବୈଶ ଅଣା ଗାଉନେ କାହାର,
ଦେଖ ପଶ୍ଚିମର୍ଣ୍ଣ ମୋର ଗ୍ରହ ଏଅ ପଥ,
ଦଗ୍ଧୁବା କୁଆଡେ଼ର ନଇ, ଜଗାଇ ଆସବେ,
ଲଭିବ କି ଫଳ ତହିଁ ?” କହନ୍ତି ଲକ୍ଷଣ
ଗର୍ଜେ “କ୍ଷତ୍ର ଘଣ ଆଗ ଆଜ ଅଭିମନ୍ୟୁ !
ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ-ଉତ୍ତଙ୍ଗ-ଶୃଙ୍ଗ ଶୁଦ୍ଧିଲ ମୁଁ ତୋର,
ଶ୍ରୀଚନ୍ଦ୍ର ତୋତେ ପୁରେ ଗୁଣି ରଙ୍ଗେ,
ଗଜ୍ଜବ ବନା ପୁତ୍ରେ ଶ୍ରୀ କୃପନ୍ତ ବେଲିଲୁପା,
ନାଂପେ ତୋର ଦୋଷିତ ମୁଁ ଶଗାମାଂସ ଜବେ”

ନେପାଳର ବୈତ୍ର ଯଥା ଅସନ୍ଧ୍ୟ ଦେଖନ,
ଲକ୍ଷ୍ମଣ କଂକ୍ରି ହେଲ କୁମାରର ଅଧ୍ୟ ।
ଲକ୍ଷ୍ମଣ କୁଷଣେ ତହିଁ ବସିଲ ସବେଗେ,
✠ କଟୋଳ-ଉନ୍ନ-କ୍ରି-ଦାସ-ଫଳାସ୍ଥ-ବଶିଗ;
ସେ ବାଣ, କୁମାର ବର୍ଣ୍ଣ ପାରେଶ ଯାଉଛି ହିଁବ,
ମୁର୍ଚ୍ଛାପାତେ ସର୍ବ ଗ୍ରାବେନ୍ଦୁ, ଲଙ୍ଗୋଣାତେ, ତହିଁ
ଜନ କ୍ରୋଧେ ଅଭିମନ୍ୟୁ ପ୍ରତାପେ ଚାଲି
ଶତ ଶତ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶରେ ବର୍ଷିଲେ କୁମାରେ;
ତୀବ୍ର ଲକ୍ଷ ସବ୍ୟଲକେ ସ୍ତବ୍ଧ ବୈରିଗଣ
ବାର୍ତ୍ତ ହେଲା ତାହିଁ ବାଣ ଅଶା ବାଣ ବୃଷ୍ଟି ।
ଛିନ୍ନ ଅଶ୍ୱାସଥ ପୁଣି କଧ ଭସ୍ମ ଦେଖା,
ଅବନ୍ଧ ଅତନ ଶିଖା ଅଲୌକିକ ଦେଖି,
ଶୋଭି ଦେ ଅଳଙ୍କର୍ଷ ପ୍ରଭେଣ ଗଗନେ
ହସିଲେ ସହସ୍ର ଦେଖୁ ପଞ୍ଚପଞ୍ଚ କେଜେ ।
ଅଗ୍ନିବର୍ଣ୍ଣି, ଅଗ୍ନି ଗର୍ଣ୍ଣି ବର୍ଷି-ବାଣୁ ଯଥା,
ଉଗ୍ରଭିଦେ ତାଙ୍କ ଉର ବକ୍ଷସ୍ତୁତ ହୋଇ,
କ୍ରୁଗ୍ରି ହୋଇଗଲା ଷଡ଼ଶୀ ଯୁବାଦଳ ସବେ,
ଶିର, ଉରୁ, ଅବ ତାଙ୍କ ଦେଶ, ଦର୍ଶ ଭେଦ ।
ଉକଗଣ ଯଣି, କ୍ଷାନ୍ତ ହଣିଲେ ଦେଶନ
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ମଧ୍ୟନ୍ତି ଉତ୍କଣ୍ଠ କି ବଣ୍ଟ
ଗ୍ଲାନିବାକୁ ଭେଦ ତାଙ୍କ ଗ୍ରିଗୁଣମ ବଳେ ?
ନାଚିଲେ ମୁକଳ ହସେ ଏକା ଅଭିମନ୍ୟୁ
ଶତଶତ ଅଧୋତେ, ଦାବାନଳ ଯଥା
ଶାଳନିଷ୍ଠା ଗୁଳ୍ମ ନାଶେ ଲବଣର ବନେ ।
ଫଳେ, ଅଗ୍ରଦର ହୋଇ କୁମାର ନାଦେ
ଦ୍ରଡନେଲେ ଯୁବାଲଣି କୁମାରଙ୍କ ହାତେ

ନ ଫେରିଲେ କେହି ଯହିଁ କୁମାର ସମ୍ମୁଖ,
ଶିଳୁଗୁଣ ସୋଦପମ, ଜୀବନ ବାହାରେ,
ରଣୀ ମହାରଥୀ ଆଦ ସବୁଟେ ଯନ୍ତ୍ରରେ,
ଉଦ୍ଦିପିଲେ ତାହିଁ ହେଷ୍ମ ପାଣ୍ଡବ ପଣିବାକୁ,
ନ ପଶନ୍ତି ଲୋକେ ଯଥା ସେ ସମ୍ମୀର ଭରେ
ଗର୍ଜ୍ଜି ସାରି ବନଚକ୍ର ମହାଶ୍ୱାସ ସ୍ଥିତ ।

ମନ୍ତ୍ରିମନ୍ତ୍ର କୂଟରୂପୀ ଶକୁନି ସେ ବେଳେ,
ସେ ମହା ସଙ୍କଟ ଦେଖି ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ,
ପ୍ରବି ବୋଲେ ଛଦ୍ମ ଯାଗଲ ପ୍ରଭେଦ,
ରଥୀବୃନ୍ଦେ ଦ୍ରୋଣାଦି କରେଣି ଅନ୍ତର,
ଉଦ୍ଧରଲ ପାଞ୍ଚଜନ ତାଙ୍କ ମହାରଥୀ ଗଣ,
ଦ୍ରୋଣ କର୍ଣ୍ଣ କୃପ ଶଲ୍ୟ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ଆଦି
“ସହସା ସମ୍ପେତ୍ର ନିଜ ଆଜି କୁମାରେ
ରଥ, ଅଶ୍ୱ, ଅସ୍ତ୍ର ତାର ନାଶ କରଣ ଜଣେ;
ଏକୁଟେ କରନ୍ତୁ ତାକୁ ବାରୁଣ ଅସ୍ତ୍ରେ,
ତାହିଁ ଅଚେଣାଗ୍ରେ ଦେଖ ଜିଣିବ ସବେ ।

✠ ଧାପ କାଢ଼ ।

* ଘଣ୍ଟି ।

ସୁଭଦ୍ରାନନ୍ଦ-ବର୍ଦ୍ଧିତ-ମାନୁ ପଦ୍ମବର୍ଣ୍ଣେ,
ମହାମନ୍ତ୍ର ଉଚାରିଲେ, ଘାତକେ ଯେସନ,
ଯୋଗଦାନର ପ୍ରଦେହ ତାକୁ ଯେପରନ୍ତୁ କୌଶଳେ
ସେସନ ବ୍ୟୂହରେ, ଲୁଚୁ ମହାରଥୀ ଗଣ,
ଛଦ୍ମ କଣ୍ଟକ ପଥ ଏକଦେହି ପରିବେଶ,
ଯେଣ୍ଟରେ ସେ ଅନ୍ତର୍ବ୍ୟୂହେ କାପୁରୁଷ ଭଳେ ।
ସେନା ସଂଗ୍ରହନ ଦେଖି ମନେ ହେଲା ଯେତେ
ଘାଷିବାକୁ ଦେଶାଭୂମି ଭୂତ୍ର ମୂର୍ତ୍ତି ଧରି
ନ୍ନ ଅଗ୍ନ ବନଗାମ୍ବୁଜ ପାଣ୍ଡୁ ଅଶେଷ କିବା ?
ହେ ଭକ୍ତ ଅଃ ସଙ୍କେ ମହାରଥୀ ବୃନ୍ଦ
ଯେଣ୍ଟରେ କୁମାର ବକ୍ଷେ, ଦ୍ରୋଣେ ବାତ ପ୍ରାନ୍ତେ
ସେନା ଶିକ୍ଷୁ ମଧ୍ୟେ ବାନ୍ଧି, ଅଗ୍ନିଠ ପ୍ରମାଣ,
ବାଡ଼ବାଗ୍ନି ସମ ଯଣି ମଗ୍ନି ଦେଲେ ଖଣେ,
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ସେନା ଜାଣି ନମ୍ବୁଜ ସଲେକ ।
ବୃଥା ସେନା ଜାଣ ମାଙ୍ଗ କପଳ କହିଁରେ,
ସ୍ମୃତିଲକ ସିନ୍ଧୁ କେତେ ଭଣ୍ଡ ଜିବକେଳ ? *
ସେନୀକ ଶିଳାସ୍ତୂପ୍ୟ ଅଚା କଳ ତନୁସ୍ଥାନ
ସ୍ୱପକ୍ଷ କି କେତେ କାର୍ଣ୍ଣି ଶ୍ୟାମ ବଜ୍ର ଯୋଗେ ।
ଏକାକେ କାଟିଲେ ତାଙ୍କ ଗଜପତେ କର୍ଣ୍ଣ,

କୃପ ପର୍ଣ୍ଣପାତେ ଯାହିଁ ସାକ୍ଷଜନ୍ତୁ ପୁଣି,
ଭୂବିଗନ ଅଶ୍ୱଗଣ, ଶାସ୍ତ୍ରବାଣାଘାତେ;
କୋଷହୀନ ରଥଂହିଁ ଯୋଦ୍ଧାଙ୍କ କୁପେ,
ଯୁଝିଲେ ଅଂଲେ ବୀର ସେ ମହାସଙ୍କଟେ ।
ସଂସ୍ଥାନ ସେ ଜନତାନ ଗଗନା ବେଗକ,
କୃପାନଳୀ ଶୂନ୍ୟିଁବାସୁ ପ୍ରାତେ ଶୋଭ ତର୍ଣ୍ଣ,
କାଟିଲେ ସୈନିକେ, ସେସକ୍ଷ କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣକାମୀ
ସୁକର୍ମ୍ଭୂ ଲକ୍ଷ ପୁଣି ସୈନିକ ତରଙ୍ଗ,
ଦୂରକରେ କାଟୁ କାଟୁ ଚଳିଲେ ଧାଇଁଯେ,
ତରଙ୍ଗ ସଂକୁଳ ସ୍ରୋତେ ଡେଇଁଗଲା ଯଥା ।
ଶତ୍ରୁ ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗେ ସହ କାଟିଲେ ନାଶତ,
ସହସା ସେ ଜଣସନ୍ଧ ଭ୍ରମିଲେ ଭୈରବେ,
ଚକ୍ରଧାରା ଚକ୍ର ସମ ଶୋଭି ରଣସ୍ଥଳେ,
ଦେଖାଗଲେ କୁମାର ରୂପ ହେଲା ପ୍ରତିବିମ୍ବ
ନିଦାଘ-ମଧ୍ୟାହ୍ନ- ଚଣ୍ଡ-ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ-ତୁଲ୍ୟନ ।
ଶତଶତ ଅସ୍ତ୍ରାଘାତେ ରକ୍ତ ତନୁ ଅଙ୍ଗ
ଝରିଧାର ଦେଖୁଥିଲା ପତ୍ରେସ୍ପୃ ଶୋଭିଲେ ।
ଶୀଘ୍ରମତି କୁମାରଙ୍କ ଶିରଗଣ ହେଲା,
ଭ୍ରୂ ଭଙ୍ଗି କୁଟିଳ ମୁଖ କୁଞ୍ଚିତ କୁନ୍ତଳ,
ଶୋଣିତାର୍ଦ୍ର ଦେହ ପୁଣି ଦିଶିଲା ଯେସନ
ରକ୍ତମେଘେ ବିଦ୍ୟୁଦ୍ଧାମ ଘନ ଘନ ଖେଳେ ।

ଅଭିମନ୍ୟୁ ଭରେ ଭଗ୍ନ, କଷ୍ଟ ଅସ୍ତ୍ରାଘାତେ,
ଶସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ତ୍ୟାଗ, ଦ୍ରୋଣେ, ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ଆଦି
ଶତ୍ରୁମେ ଭୁଟକେ, ଗାର, ଅସ୍ତ୍ର ବଂସେ ତତ୍ତ୍ୱ
ନଳମଳ୍ଳ ଜନ ଯଥା ଜୀବନ ବଞ୍ଚନେ,
ଯାହାପାଏ ତାହା ଧରେ, ସେ ଜଳେ, ତେସନ,
ସହସା ପାଇଁ ଏକ ଗଦା ନେଲେ ତୋଳି
ଅଧଚଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ଯଥା ନଖେ ଚକ୍ଷୁଙ୍କି,
କଟମଟେ ଶତ୍ରୁଙ୍କ ଦନ୍ତେ ଭାଳନ୍ତ ଘୁଳି,
ମନ୍ତ୍ରି ଲତା ଗୁଲ୍ମପଦେ, ଦେଲେ ଅବା ପୁଣି,
ସହସା ଦାନ୍ତେ କାଟି କାଙ୍କୁ ଶତ୍ରୁପରେ ତାଳି,
ଖାଇ ଫାଡ଼ି ଦିଏ ତାକୁ ଦଂଶନେ, ତେସନ
କୁମାର, ଧ୍ୟାନେ, କେତେ ସୂତ ଅଶ୍ୱ ଗଜେ,
ଯୋଦ୍ଧାର ନୃଶଂସେ କେତେ ସଳାଗନ୍ତ ଗଣେ,
ନବୀନେଶେ ଭାଙ୍ଗିଗଲେ, କ୍ରୋଧାନ୍ଧ ପଶୁ ସେ,

* ବାଡ଼ବାଗ୍ନି ।

ଯାହାଙ୍କୁ ପାଇଲେ ତାଙ୍କୁ ପିନ୍ଧିଲେ ସଦାରେ

ହୃଷ୍ଟ ଏକମାତ୍ର ତବ ଏବେ ହେ କୁମାର !
କାରଣ ନମାନେ ଯାଙ୍କୁ ପତ୍ନୀ ଜନମଙ୍କ
ଭବଦୋଷେ ହୋଇ ଅତି ବଳତ ପ୍ରତ୍ୟାଶୀ,
ଜନନୀ ତାଙ୍କୁ ପିତା ଧନକ ଅମୃତ;
ଜଗାଇବ ସମ୍ଭାଷଣେ ପାଶୁ ଭୁଲେ ପୁଣି ?

କି କରୁଣ ଜତ ଯାଦ ! ତୁମ୍ଭର କି ସ୍ନେହ,
ପଦାବଳୀ ବର୍ଣ୍ଣ, ଭୃତ୍ୟ ନ ଛାଡ଼େ ତାହାଙ୍କୁ
ବନ୍ଧୁ, ଜ୍ଞାନ, ଯୋଗୀ, କମ୍ପା ଅବତାରେ ପୁଣି
ଲୁଣ୍ଠିବ ଯେ ଜନେ ଯାଇ ପାଇବେ ସେ ନେଇ,
ନ ଲଭିଲ ତତ୍ପରେ ଶତ ଚେଷ୍ଟା ସହେ ।
ଲଣ୍ଡିଲ୍ଲୁ ଦଣ୍ଡି ଅତି ଅଚିର ସେ ଜାଣି,
ହେ ନାଥ ! ଭବର ଏହା ଅଜ୍ଞାତ, ଶାଶ୍ୱତ
ଅଜ୍ଞାନ ନେତ୍ରନ ଚିହ୍ନି ତ ପାଇବାର;
ଅଧ୍ୟ ଭୁଲେ ଜାଣି ତବ ରହିବ ଅଶାନ୍ତ
ସବଗ୍ରାସୀ କାଳ ତାଙ୍କୁ ନପାଇବ ଦିନ,
ମନେ ପୁଣ୍ୟ-କମ୍ପିବ, ଜଣ ଭୁବନ ! ବରଂ
ନବକାନ୍ତି ପଞ୍ଚରେ ହୋଇବ ଅଜର ।

ନିର୍ବାଣର ପୂର୍ବେ ଯଥା ପ୍ରଦୀପ ସହସା
ହୁଏଇ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତର, ତେସନ କୁମାର
ମହାନନ୍ଦର ପୂର୍ବେ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ,
ପୁତ୍ରଶିରେ କାଳୀକେତେ* ଚାଲିଣ ତତକ୍ଷଣେ
ଏମନ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶ ତାଙ୍କୁ ଡିଣ୍ଡିଲେ ହେ ତାର
ନ ପାଇଲ ପଶ୍ଚ, ଜାଣି କାଳିକେତୁ ଶବ ।

ଏଣିକି ସହଯୋ ତାଙ୍କ ଟୋଡ଼ି ହୋଇ ସବୁ
ଭୁବନ କହେ, ସବୁ କେଉଁ ଶଙ୍କରେ,
ସାହ୍ୟ ବନ୍ଧୁବର୍ଗ ଏମ ଛଳଶକ୍ତି ହେଉ,
ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ବଣତ ଅଛି ନପାଇଲେ ସତି ।

ସହଶଲ୍ୟ ଭୂକଳ୍ପନା ଜାଣିଥିଲ ଯାଦ
ଦୁର୍ଯୋଗ୍ୟ ମମତା ସ୍ନେହ ମୃତ୍ୟୁ ସୂତ୍ର ପେଡ଼,
ଅଶ୍ରୁ ତ୍ୟାଗ, ହେଜ ଭୂମି ରହିଲେ ନିଦ୍ରେନ;
ସ୍ୱପ୍ନଜ ଜୀବନର ସ୍ୱପ୍ନ ତ ଶଢେ
ଜନକ ଜନନୀ ସ୍ନେହ, ପ୍ରଣୟ ପତ୍ନୀର
କରୁଣ କମଳ ତାଙ୍କ ପୁଷ୍ଟ ଛଡ଼ ପୁଣି;
ଦଣ୍ଡିଲ ଅଶ୍ରୁଟେ ଛଡ଼, ପ୍ରହେଶ ଯଥା
ଦେଶେ ଦୂର ଦାତୃତ୍ୱଣ, ଧର୍ମବ୍ରତ, ଅବଶ୍ୟ
ଉତ୍କଳର ଅମରଣ ସ୍ୱର୍ଗ-ସୋପାନ ଛାଡ଼ି
ଚହଲ ବିଭବ ତାଙ୍କ ନେତ୍ର ଭବନରେ;
ନର୍ତ୍ତ୍ୟ ନମାଜରେ ଥାଇ କନକ ମୋହନ
ଯାହା ଅଛ ଭବନେ ସାର ଶ୍ରେଣିକ ଯେ ନାଶ,
ଦୋଲ୍ଲର, ମାସ୍ୟାକାନ୍ତି, ମହାଭଣ୍ଡା ତତ୍ତ୍ୱ,
ବନ୍ଧୁ, ପିତା, ମାତା ବନ୍ଧୁ ମାନଙ୍କ, ଅନୁରୋଧ
ଯାଉଲେ ଖଣ୍ଡନ ସତ ଶୁଦ୍ଧ ବାସିତ ।

ଜନକ ମନ୍ତ୍ର ବସ୍ତ୍ରୀ କନ୍ୟା କହେ ତାଙ୍କ ନିହେ
ନହା ଦେର୍ଷ୍ଟ ବ୍ୟତେ ତାଙ୍କୁ ମାନସ୍ତୁ ହେଇକ
ଶ୍ରୀ ଭ ବର୍ଷେ କୃତ୍ୟସରେ କୁମାରର ଉତେଜ
ବଶିକ୍ତ ବନ୍ଧ୍ୟ ଅନେକ ତ୍ରଣୀ ରନ୍ଧିଙ୍କ ।
ଭଜର ଭଜର ସତେ ହେ କୌଶିକ ଯାଜ !!
ନ ଭବ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଏତେ କୁମାର ଛଡ଼େ,
ଆହା ବଢ଼ିବାକୁ ଏଣ୍ଡ ସାହା ଯାଣ୍ଡି ବୋଲ

* ଶଲୁକିଙ୍କ ଭ୍ରାତାଙ୍କ ନାମ ।

ତେଣୁ ପିନା ଏତେ ହର୍ଷେ ମାଗୁଛ ଦୁଃଖଂ ହେ !
ହେ ସାଧେବ ! ତେତେକ ଥାଉ ଛାଡ଼ିଦିଅ ଏବେ,
ନ ଶୁଣି ମାଗୁଛ ଯେବେ, ମନେ କର ନରୋ
ଷ୍ଟ୍ରୀ ! ସବୁ ସୁଷ୍ଠଫଳ ପାଇବ ନିମନ୍ତେ ।
ଅନ୍ତରେ, ଶୁଣିବେ ଯେବେ ଶାସ୍ତ୍ରବେ ଏ ବାର୍ତ୍ତା,
ନ ପାଇବ ଖାଣ୍ଟି ନେଞ୍ଚୁ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁ ଜଣେ ।

ବାନଦାଣ୍ଟି ଅବଳାର ଶେଷ କଣା ଶୁଣିଲେ,
ଭତପ୍ରାଣ ପ୍ରାଡ଼ୁ ଜାଣି କୁମାରେ, ଅଗ୍ରେମ,
ଗଦାଘାତେ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ଯୁଦ୍ଧ କଂଶେଷିଲ ତାଙ୍କୁ ।

ଧାତ୍ରୀର ଗୌରବ ଭୂପ, ଶତ୍ରୁ କୋଳାହଳେ,
ପକ୍ଷୀ କୋଳାହଳ ସଙ୍ଗେ ତରଳ ସ୍ୱଯମ,
ଅସ୍ତୁଗଲେ ଚଉ ଡାଇ; ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ତନୁ
ଦେଖିଲ ଶବକୁ ତାଙ୍କ କ୍ଷତ୍ରିୟଗଣ ଯୋଧାଙ୍କ,
କଳିମାଡ଼େଁ ଉଲ୍ଲାସରେ ପ୍ରାଣ ସୋପେ ସାର,
କେଜାଁ ବିଶିଲେ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ସହସା ହେ ସେଣେ,
କାନ୍ତ ଅଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଡ଼ୁ, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶୋଣିତ
ମଧ୍ୟ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମିଶିଗଲା ଚଳେ ସମୁଦ୍ରେ !

ନେତେ ଦେଖି କୁମାରଙ୍କୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ଯେବେଳେ
ପାବକ ପ୍ରଶାନ୍ତ କିବା ବନଦବନାନ୍ତେ !
ଅଥବା ଲୁପ୍ତ ସଂଜ୍ଞା ବାଡ଼ୀ, ନିର୍ବୁଝି ଯେବେଳେ
ଚମକି ଉଠର ବନ ଭ୍ରମେ ପ୍ରମାଦ ।

ସହସା ଉଠିଲା ବ.ନ୍ଦ ବନ୍ଦିଥ ବାଣୀ,
ଶଙ୍ଖ, ଘଣ୍ଟା, ଭୂରି, ଆଦ ମଙ୍ଗଳ ମନ୍ତ୍ରୀ,
ଶୁଭିଲା ଆକାଶ-ବ୍ୟାପି ଶୁଭ୍ର ବେଦ-ଧ୍ୱନି
ବୃଷ୍ଟି ପକ୍ଷ ଲେ, ଛଟେ ଗଲେ ଦୂରରେ ।
ସୁରଙ୍ଗନା ସ୍ୱର୍ଗଦ୍ୱାର ଖୋଲି ଉଠିଲେ;
ସୁବୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା ପୁଷ୍ପ ଉଡ଼ିଲା ଚମରେ;
ସହର୍ଷେ ବେଦ୍ଧରଣୀ ଧନ୍ୟ ଶୁଭ ଅର୍ଦ୍ଧଶାଳୀ
ବନ୍ଦୀଗଣ ଗୀତା;—ଯେତେକ ଅମର ଅପ୍ସରୀ
କରୁଥିଲେ ଦେବ-ପୁଷ୍ପ ଘୃଷ୍ଟି ଲଙ୍ଘାନ୍ତେ ।

ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଶେଷେ, ଷୋଡ଼ଶ ବରଷେ,
ଜନ୍ମାଇ ପାତ୍ରିକ ସୁତେ ଉତ୍ତରାର ଗର୍ଭେ,
ଗଲେ ଚଳି ସ୍ୱର୍ଗ ପାଇଁ, ପୃଷ୍ଠ ଦେଇ ପ୍ରାଣେ,
ପୁଣ୍ୟ ଶ୍ଲୋକ ପୁଣ୍ୟପ୍ରାଣ ପୁଣ୍ୟ ଭଲ୍ଲ ଲୋକକୁ

ଓଁ ତତ୍ ସତ୍

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣାର୍ପଣମସ୍ତୁ ।

ସମାପ୍ତ

୧୯୩୬ ମସିହା ସେପ୍ଟେମ୍ବର ତା ୨ ରିଖ ବା ୧୩୪୪ ସାଲ ଭାଦ୍ର ଶୁକ୍ଳପଞ୍ଚମୀ ବୁଧବାର

ଶୁଦ୍ଧିପତ୍ର ।

କଟକ ସହର ଏ ପୁସ୍ତକଟି ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅଲକ୍ଷିତ ଭାବରେ କେତେକ ମୁଦ୍ରଣ ପ୍ରମାଦ ରହି ଯାଇଅଛି । ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରେସମାନଙ୍କରେ 'ଆକାର' 'ଇକାର' 'ଉକାର' 'ଋକାର' 'ରଫଳା' ଓ 'ଯଫଳା' ଆଦି ଛାପିବା ସମୟରେ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଥାଏ । ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ସେ ଦୋଷ ମଧ୍ୟ ବାଦ୍ ଯାଇ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଅର୍ଥ ବୋଧରେ ବାଧା ଜନ୍ମିବାର ସମ୍ଭବ ସେହିପରି ସ୍ଥାନମାନଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧିପତ୍ର ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା ।

ପୃଷ୍ଠା	ସ୍ତମ୍ଭ	ପଂକ୍ତି	ଅଶୁଦ୍ଧ	ଶୁଦ୍ଧ
୩	୧	୧୨	(ଅବଶେଷ	ଅବଶେଷ
୩	୧	୨୯	ଶସ୍ୱସେନ	ସ୍ୱର୍ଗସେଣ
୩	୧	୮୧	କଷ୍ଟାଶିଲେ	କସେଂଶିଲେ
୩	୨	୩୧	ଜନନ	ଜନକ
୪	୧	୫	ସ୍ଫଟଗ୍ୱ ।	ସ୍ଫଟଗ୍ୱ
୪	୨	୧୪	(କ୍ଷୁଦ୍ରିକ	କ୍ଷୁଦ୍ରିକ
୫	୨	୨୪	(ପଣ୍ଡି	ନଣ୍ଡି
୬	୧	୧୪	ରଣକଣ୍ଡଙ୍ଗ	ରଣୋଜଙ୍ଗ
୬	୨	୧୪	କ୍ଷୀମ ମୂର୍ତ୍ତି	କ୍ଷୀରମୂର୍ତ୍ତି ,
୭	୧	୨୮	ଦଶତ୍ର	ଦଶତ୍ତ୍ର
୭	୨	୮	(ହୋଇଙ୍ଗ	ହୋଇଙ୍ଗ
୭	୨	୨୫	ଶୁଣ୍ଠି ଶୁଣ୍ଠି	ଶୁଣ୍ଠି ଶୁଣ୍ଠି
୮	ଫୁଟ୍‌ନୋଟ୍	—	ନାଭ୍ରା	ଶାଥା
୧୦	୧	୩୦	ଭୁବନ,ଖାଙ୍କ	ଭୁବନ,ଖଙ୍କୁ
୧୧	୨	୧୨	କତ୍ରି	କତ୍ରୁ
୧୪	୨	୮	,,	,,
୧୯	୨	୧୬	ଶସ୍ତୁକାସ୍ୱ	ଶୁଦ୍ଧସାସ୍ୱ
୨୨	୨	୯	ହେବଥା	ହେବଥାଏ
୨୨	୨	୧୫	ସଙ୍କେ	ସଙ୍କେତାର

ପୃଷ୍ଠା	ସ୍ତମ୍ଭ	ପଂକ୍ତି	ଅଶୁଦ୍ଧ	ଶୁଦ୍ଧ
୨୨	୨	୩୦	ସକ୍ଷି	ସକ୍ଷି ଦେ
୨୬	୧	୨୦	ଲୁଗ୍ନ-ଲ	ଲୁଗ୍ୟ-ଲକ
୨୯	୨	୨୦	ପଙ୍କ	ପ୍ରଙ୍କ
୩୬	୧	୬୩	ଭର୍ଣ୍ଣ	ଭୂର୍ଣ୍ଣ
୪୬	୧	୪	ଭସ୍ତ	ଦ୍ୱସ୍ତ
୪୭	୧	୨୮	ଦରାଦର	ଦରାଦର
୪୯	୨	୧୯	ଲକ୍ତି	ଭକ୍ତି
୫୦	୧	୨୪	ଅବଣରେ	ଅବସରେ
୫୦	୧	୨୭	ହେବେ	ହେଲେ
୫୨	୨	୨	ବଞ	ବଧ
୫୩	୧	୧୯	ବହେଲେ	ବକଲେ
୫୪	୨	୧	ଏ ବେଳେ	ସେ ବେଳେ
୫୫	୧	୧୨	ସତ୍ୟ	ସଙ୍ଗ
୫୫	ଫୁଟନୋଟ୍	୨	ତେବର ଲୁର୍ଯ୍ୟ ଗୁଦା	ଦେବଙ୍କୁ ଯିଗୁଦା
୫୬	୨	୬		"କହୁଲେ ସ୍ୱପନ ଦେବା ଦୁଃଖ ଫଳ ଏବା"
୫୮	୧	୧୬	ସଙ୍କ	ସଦା
୫୯	୨	୧୩	ସ୍ତବର୍ଣ୍ଣ	ସ୍ୱବର୍ଣ୍ଣ
୬୧	୧	୧୧	ଅଲଲ୍	ଅଲଲ୍ଲ
୬୨	୧	୧୭	ନସ୍ତକ	ନସ୍ତକା
୬୩	୧	୧୬	ଯମ	ନାମ
୬୬	୧	୧	ସ୍ଥଳ	ସ୍ଥାନେ
୬୬	୧	୯	ଦର୍ଶନେ	ଦର୍ଶନେ
୭୧	୧	୧୯	(ଭଠେ	ଲଠେ
୭୧	୧	୨୬	ଲକ୍ଷ ନ	ଲକ୍ଷ ମା
୭୧	୨	୨୬	ଜାଲକା)	ଢ଼ାଙ୍କା
୭୨	୧	୧୩	କ ମିଳ	କାଢ଼ିକା
୭୩	୨	୩	ନସ୍ତକ	ନସ୍ତକ୍
୭୩	୨	୨୪	ସ୍ତଭା ନକ	ସ୍ତଭା ନାମ
୭୪	୨	୧୦	ଲୁଦଣୀ	ଲୁଦଣୀ

ପୃଷ୍ଠା	ସ୍ତମ୍ଭ	ପଂକ୍ତି	ଅଶୁଦ୍ଧ	ଶୁଦ୍ଧ
୭୫	୧	୭	ଘଃର	ବା'ର
୭୭	୨	୧	ଡେଦେ	ବେଦେ
୭୭	୨	୪	ଶାହିଡ	ଶାହିର
୭୭	୨	୧୨	ଆସେୟ	ଆସେଶ
୭୭	୧	୨	ଦେ୍	ଦେଲି
୭୮	୨	୨୫	ଭଡ଼ୁର	ଭଡିର
୭୮	୨	୧୯	ଘୟ	ଘୂଷ୍ଟ
୭୯	୧	୯	ଅତ	ଜାତ
୮୦	୨	୨୧	ଦାଶା	ନାଶୀ
୮୦	୨	୨୯	ତାଲୁ ଭୂବେ	ତା ଲୋଭୂବେ
୮୨	୧	୭୦	ଲଣ କାର	କାର
୮୨	୭	୨୪	ଭୂସବ୍	ଭୂସବେ୍
୮୨	୧	୧୮	ଦଭ ଦକ୍ଷ	ଦଲ୍ଲ ଦଦ
୮୩	୧	୩	ଦେବ	ଦେବ
୮୫	୨	୨୪	ସ୍ତୁଭଶେ	ସ୍ତୁଭଣ
୮୫	୨	୯୫	ଭୂଷାର	ଭୂଷାରେ
୮୫	୧	୧୮	ଦଦେଶ	ଦଶି
୮୬	୧	୧୭	ଅଗ୍ରୀ	ଅଗ୍ନି
୮୭	୨	୧୪	ଖାଦନ୍ତ	ଯୋତନ୍ତ
୮୮	୨	୧	ଭୂଷାଶେ	ଭୂଷାଶେ
୯୨	୨	୩୦	କାଣ୍ଠ	ଦଣ୍ଡ
୯୬	୧	୧୫	ଦାବରୁ	ଘାରବ
୪୩	୧	୭	ଘଟେଶ୍ୱର	ଟେଟେଶ୍ୱର
୩	୧	୧୭	ତୋକ	ମୁକା
	୨	୧୦	ଭୂଷାଲୁଲେ	ଭୂଷାଲୁଲେ
	୨	୧୧	ଦଢଳା	ନଳଳା
	୨	୨୨	ଦେଦବାସ	ଦେବନାଦ
୧୦୨	୨	୧୨	ସୂତମ	ସୂତାମ
୧୦୪	୨	୧୪	ଷଦୀ	ପକ୍ଷୀ

|

ପୃଷ୍ଠା	ସ୍ତମ୍ଭ	ପଂକ୍ତି	ଅଶୁଦ୍ଧ	ଶୁଦ୍ଧ
୧୦୬	୨	୮	ନିଦ୍ଜାନ୍ନବ	ନିର୍ଜାତନ
୧୦୪	୨	୮	ଘଡ଼ଂଶ୍ୱ	ପଂଶ୍ୱେ
୧୧୭	୧	୧୨	ଘଚ	ଷଟତ
୧୧୬	୨	୧	ଦଶୀ	ଦୁଶୀ
୧୧୮	୨	୨୬	ବାଁ ଛଳୀ	ବାଁଠ ଛୁଳୀ
୧୧୯	୨	୧୩	ଜୁପ୍ରଜ ଏ	ଅପୂଜାଏ
୧୨୪	୫	୪	ଢ଼ଇଭ	ଭଗାଭ
୧୩୫	୧	୨୧	ପିଷ	ପିଷ୍ଟ
୧୨୫	୧	୭	ଋଣ୍ଡ	ଭୂଣ୍ଡ
୧୩୭	୧	୨୫	ଦେଦୌଣ୍ଡ	ଶୌଣ୍ଡ୍ର
୧୨୭	୨	୨୦	ଶଙ୍ଗ ଭୂତ	ଶଙ୍ଗାଭୂତ
୧୨୭	୧	୭	ଦୁଗ	ଦୁର୍ଗ
୧୨୭	୧	୮	ମେନାଭ	ମୈନାଭ
୧୨୮	୧	୨୭	ଣ୍ଡୁପ	ଣ୍ଡୁପ୍
୧୩୪	୧	୬	ଭଣାଗଲ୍	ଜଣାଇଲ୍
୧୪୭	୨	୫	ଦୁବେ	ଦୁବେଁ
୧୪୭	୨	୨୭	ଢ଼ଷିଲ୍	ଢ଼ଷିଲେ
୧୫୧	୧	୨୬	ଢ଼ଭ	ଢ଼ଭୂ